

ASEAN'IN DOĞUŞU

Bölgeselcilik Mefkuresinde İlk Evre

Elinizdeki bu kitap, Soğuk Savaş'ın en sert ve belirsizliklerle dolu yıllarında Güneydoğu Asya'da filizlenen ASEAN'ın kuruluş sürecini tarihsel ve analitik bir çerçevede ele almaktadır. Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland tarafından 1967'de atılan bu mütevazı adım, Vietnam Savaşı'nın bölgeyi derinden sarstığı, Konfrontasi gibi çatışmaların devletler arası güvensizliği körüklediği bir ortamda gerçekleşmiştir. Kitap, Adam Malik, Thanat Khoman, Tun Abdul Razak, Narciso Ramos ve S. Rajaratnam gibi kurucu liderlerin kişisel diplomasi pratiklerini, krizler içinden işbirliği üretme çabalarını ve ideolojik kutuplaşmaya rağmen ortak bir bölgesel vizyon geliştirme iradelerini mercek altına almaktadır. Sınır anlaşmazlıkları, rejim güvenliği kaygıları ve büyük güç rekabetiyle kuşatılmış bir coğrafyada ASEAN'ın nasıl çatışmayı yönetme temelli özgün bir bölgeselcilik modeli geliştirdiğini gösteren bu çalışma, örgütün doğuşunu yalnızca kurumsal bir hikâye değil, aynı zamanda bir siyasi hayatta kalma stratejisi olarak okumaya davet etmektedir.

BERİKAN
YAYINEVİ

ISBN: 978-625-8694-20-8

ASEAN'IN DOĞUŞU

Bölgeselcilik Mefkuresinde İlk Evre

Süleyman TEMİZ
Aslıhan İĞDIR AKARAS
Ömer ALTUN

ASEAN'IN DOĞUŞU

Bölgeselcilik Mefkuresinde İlk Evre

Süleyman TEMİZ
Aslıhan İĞDIR AKARAS
Ömer ALTUN

BERİKAN
YAYINEVİ

ASEAN'IN DOĞUŞU

Bölgeselcilik Mefkuresinde

İlk Evre

Süleyman TEMİZ
Aslıhan İĞDIR AKARAS
Ömer ALTUN

Ankara, 2026

ASEAN'IN DOĞUŞU

Süleyman TEMİZ
Aslıhan İĞDIR AKARAS
Ömer ALTUN

ISBN: 978-625-8694-20-8

Basım Tarihi: Ocak, Ankara, 2026

Berikan Yayınevi Kurucusu: Cuma AĞCA
Genel Yayın Yönetmeni: Ahmet Deniz AĞCA
Sayfa Düzeni: Nurhan AY
Kapak Tasarım: Süleyman TEMİZ
Kapak Görseli: Adam Malik, Thanat Khoman, Narciso Ramos,
S. Rajaratnam, Tun Abdul Razak

Baskı & Cilt
Berikan Ofset Matbaa
Ergazi Mh. 2306 Sk. No: 70 Gersan - Y.Mahalle/ANKARA

BERİKAN YAYINEVİ
Kültür Mah. Kızılırmak Cad. Gonca Apt. No: 61/6
Çankaya-Kızılay/ANKARA
Tel: (0312) 232 62 18 - Belgegeçer: (0312) 232 14 99

© Copyright 2026

BERİKAN YAYINEVİ SERTİFİKA NO: 47109

Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince bu baskının bütün hakları editör/edittörler veya yazar/yazarlarına ve yayıncısına aittir. Eser sahibinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz. Eserin muhteviyatından doğacak ihtilaflardan eser sahibi sorumludur.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	vii
TEŞEKKÜR	ix
KISALTMALAR	xi
KONU YA DA İR SEÇİLMİŞ KRONOLOJİ (1960–1977)	xiii
ÖN SÖZ	xvii
GİRİŞ	1

BÖLÜM 1

GÜNEYDOĞU ASYA'YI ANLAMAK	11
Bölgesel Dinamikler	12
Bölgeselcilikte Üç Adım	19
Güneydoğu Asya Birliği (ASA)	28
ASEAN'a Giden Yol	47
ASEAN'ın Karakteri	62
Bölgesel Diplomaside Yeni Tarz	74
Korku ve Balkanlaşma	78
1967'de Dünya, Bölgesel Entegrasyon ve Dış Güçler	84
ABD	86
SSCB	89
ÇİN	92
JAPONYA	95
Avrupa Ekonomik Topluluğu	98
Uluslararası Çevre ve Etkileri	100

BÖLÜM 2

YOLA ÇIKIŞ.....	121
Deklarasyon.....	126
ASEAN’da Ekonomik Perspektif.....	135
ASEAN’da Politik Perspektif	145
Özgüven Tazelemek	155
Uluslararası Saygınlık.....	164
Pakt’a Doğru?	168

BÖLÜM 3

YOLDAKİ ÇUKURLAR.....	175
İlk Sınav – Sabah	176
Bölge Dışı Etki.....	180
ASEAN’ı Tarafsızlaştırma	186
ZOPFAN Süreci	191
ZOPFAN, Kuala Lumpur ve Zorluklar.....	199

BÖLÜM 4

EKONOMİ YOLU.....	213
Sürüklenme.....	220
ECAFE ve ASEAN	224
ASEAN’ın Sosyalleşmesi	232

BÖLÜM 5

GÜVENLİK YOLU.....	237
Vietnam Korkusu.....	244
Vietnam Paradoksu	258

BÖLÜM 6

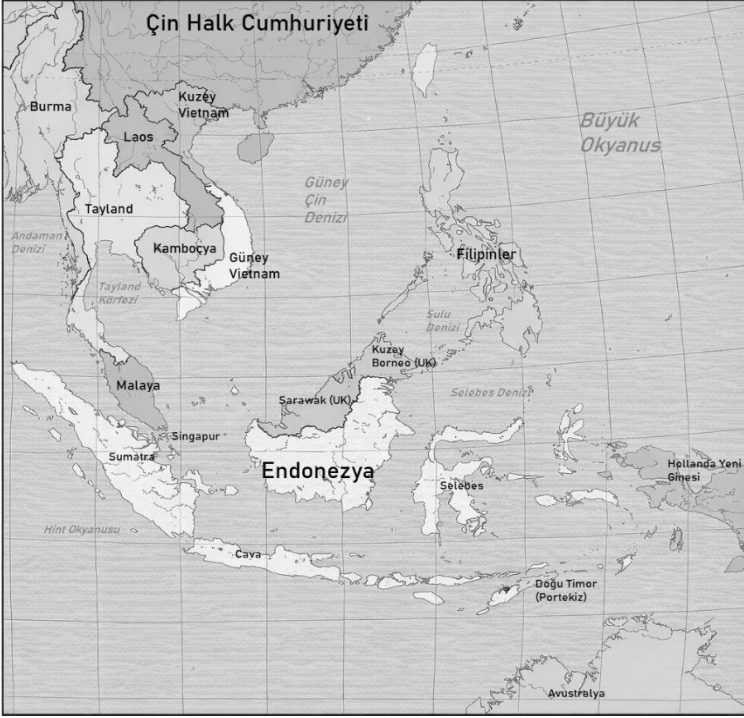
ZİRVE YOLU.....	263
Bali Süreci.....	265
Arka Plan	274
Siyasi Adımlar.....	292
Dostluk ve İş Birliği Antlaşması	293
Pax ASEANA ve Tarafsızlaştırma.....	297
Yeni Bir SEATO mu?.....	301
Bali'yi Yorumlamak.....	306
Kuala Lumpur'a Giden Yol.....	312
Kuala Lumpur Zirvesi.....	316
Zirve Sorunları	327

BÖLÜM 7

DİPLOMASİ YOLU	341
Hindiçin Savaşı Sonrası Dönem.....	346
Onuncu Bakanlar Toplantısı ve Kuala Lumpur.....	354
Zirvenin Yıldızı	360

BÖLÜM 8

ASEAN RUHU.....	369
KAYNAKÇA	421
DİZİN	443
YAZARLAR	449

1960'ta Güneydoğu Asya

TAKDİM

Günümüzün bakış açısıyla değerlendirildiğinde, ASEAN'ın gelişim süreci sosyoekonomik kalkınma yönünde dikkat çekici ölçüde olumlu ve istikrarlı bir ivme sergilemektedir; ancak bu başarının kuruluş döneminde hiçbir şekilde garanti altında olmadığı unutulmamalıdır. Güneydoğu Asya'daki bölgesel bütünleşmenin ilk yılları, miras kalan sömürge dönemine ait ihtilaflar, kalıcı devletlerarası gerilimler, dış baskılar ve Vietnam Savaşı'nın yıkıcı etkileri tarafından gölgelenmiş; tüm bu unsurlar, bölgeye dair son derece karamsar bir tablonun ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Soğuk Savaş'ın çalkantılı atmosferi içinde, özellikle Vietnam Savaşı'nın damga vurduğu bir dönemde ASEAN, 1967 yılında bölge bürokrasisi ile devlet politika yapıcılarının girişim ve kararlılığı sayesinde kurulmuştur. Bu kurumsal inşaa adımı, o tarihten bu yana Güneydoğu Asya'da barış ve istikrarın korunmasını mümkün kılan en önemli unsurlardan biri hâline gelmiştir. Kalıcı barışın neredeyse imkânsız görüldüğü bir dönemde ortaya çıkan ASEAN, yalnızca varlığını sürdürmekle kalmamış; zamanla kendine özgü ve dayanıklı bir bölgesel iş birliği modeli olarak pekişmiştir.

Bu nedenle, elinizdeki kitabın ASEAN'ın kuruluş dönemine odaklanması, bölge devletlerinin içsel ve dışsal reflekslerine analitik bir bakış sunması ve ASEAN içindeki bölgeselciliğin gelişimini şekillendiren temel dinamikleri sistematik biçimde ele alması, alan için son derece değerli bir akademik katkı niteliği taşımaktadır.

Bu çalışmaya katkıda bulunan seçkin yazarları içtenlikle tebrik ediyor; ASEAN'ın bölge dışındaki görünürlüğü ve anlaşılabilirliğini artırma yönündeki çabaları için en samimi takdirlerimi sunuyorum.

Prof. Dr. Arshad Islam

UIA-Malezya

TEŞEKKÜR

Bu kitabın ortaya çıkışı, yalnızca üç yazar olarak bizlerin ortak emeğinin değil, aynı zamanda bize ilham veren, yol gösteren ve eleştirileriyle düşüncelerimizi derinleştiren pek çok değerli ismin katkılarının bir ürünüdür. Çalışmamızın şekillenmesinde doğrudan ve dolaylı etkileri bulunan herkese içtenlikle teşekkür ederiz.

Öncelikle, bölgesel güvenlik çalışmaları ve Endonezya dış politikası alanındaki derinlikli birikimiyle araştırmamıza yön veren Dewi Fortuna Anwar’a en içten teşekkürlerimizi sunarız. Kendisi, özellikle Güneydoğu Asya’nın güvenlik mimarisi ve bölgesel dinamiklerine ilişkin değerlendirmeleriyle, çalışmamızın kavramsal çerçevesinin netleşmesine önemli katkılar sağlamıştır. ASEAN’ın tarihsel gelişimi, kurumsal yapısı ve bölgesel kimliğine ilişkin kapsamlı çalışmalarıyla literatürde önemli bir yere sahip olan Shaun Narine’ye de şükran borçluyuz. Narine’nin analizleri, yalnızca teorik çerçevemizi zenginleştirmekle kalmamış; aynı zamanda ASEAN’ın içsel işleyiş mantığını, sınırlılıklarını ve süreklilik unsurlarını kavramamız açısından temel bir referans noktası oluşturmuştur. Bölgeselcilik, ulusötesi kimlik ve Asya toplumlarının dönüşümü konularındaki özgün katkılarıyla tanıyan Singapurlu bir sosyolog olan Chua Beng Huat’a da teşekkür etmek isteriz. Onun çalışmaları, özellikle ASEAN’ın toplumsal ve kültürel boyutlarının analizinde çalışmamıza ufuk açıcı bir perspektif kazandırmıştır. Buna ek olarak, ASEAN’a ilişkin derin saha tecrübesi ve politika yapım süreçlerine yakınlığıyla öne çıkan Taylandlı akademisyen Thitinan Pongsudhirak’a ve Singapur’da ISEAS–Yusof Ishak Institute bünyesinde görev yapan, ASEAN’ın kurumsal gelişimine bizzat

tanıklık etmiş olan Termsak Chalermmpalanupap’a değerli katkıları ve paylaşımları için müteşekkirimiz. Tüm bu akademik katkıların yanı sıra, çalışma süreci boyunca desteğini her daim hissettiğimiz saygıdeğer İsmet Türkmen’e de özel olarak teşekkür ederiz. Ayrıca araştırmanın farklı aşamalarında destek ve katkı sunan Sayın Bilal Duman, İbrahim Karademir ve Ahmet Susam’a da şükranlarımızı sunarız.

Bu kitabın üç yazarı olarak; araştırma sürecinin her aşamasında birbirimizi teşvik eden, eleştiren ve tamamlayan bir akademik ortaklık kurabilmiş olmaktan mutluluk duyuyoruz. Bu yolculuk boyunca sabırla yanımızda olan ailelerimize, görüş ve eleştirileriyle katkı sunan meslektaşlarımıza ve çalışmamızı mümkün kılan akademik çevrelere de gönülden teşekkür ederiz.

KISALTMALAR

ACC	Asya Hindistan Cevizi Topluluğu
ADB	Asya Kalkınma Bankası
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AIDC	Asya Endüstriyel Kalkınma Konseyi
AIEDP	Asya Ekonomik Kalkınma ve Planlama Enstitüsü
AMDA	Anglo-Malaya Savunma Anlaşması
APO	Asya Verimlilik Organizasyonu
ASA	Güneydoğu Asya Birliği
ASAS	Güneydoğu Asya Devletleri Birliği
ASEAN	Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
ASEAN-CCI	ASEAN Ticaret ve Sanayi Odaları Konfederasyonu
ASPAC	Asya-Pasifik Konseyi
COORDCOM	GDA Kıdemli Yetkilileri Ulaşım ve İletişim Koordinasyon Komitesi
COMECON	Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
ECAFE	Birleşmiş Milletler Asya ve Uzak Doğu Ekonomik Komisyonu
MCEDSEA	GDA Ekonomik Kalkınma Bakanları Konferansı
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OÇG	Ortak Çalışma Grubu
SEABC	GDA İşadamları Konseyi
SEAARC	GDA Bölgesel İşbirliği Örgütü
SEACEN	GDA Merkez Bankası Grubu
SEAFDC	GDA Balıkçılık Kalkınma Merkezi
SEAFET	GDA Dostluk ve Ekonomik Anlaşması
SEAMEO	GDA Eğitim Bakanları Organizasyonu

SEARCFPP	GDA Aile ve Nüfus Planlamasında Bölgesel İşbirliği Koordinasyon Komitesi
SEATO	Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı
ZOPFAN	Barış, Özgürlük ve Tarafsızlık Bölgesi

KONU YA DA İR SEÇ İLM İŞ KRONOLOJ İ (1960-1977)

- 1960** – Güneydoğu Asya’da dekolonizasyon süreci hız kazandı; Malaya bağımsızlığını pekiştirirken Laos iç savaş ortamına sürüklendi.
- 1961, Temmuz** – Filipinler, Malaya ve Tayland tarafından ASA (Association of Southeast Asia) kuruldu.
- 1963, Temmuz** – Maphilindo girişimi (Malezya-Filipinler-Endonezya) kısa süreli bir bölgesel işbirliği denemesi olarak gündeme geldi.
- 1963, Eylül** – Endonezya, Malezya Federasyonu’nun kurulmasına karşı çıkararak Konfrontasi politikasını resmen başlattı.
- 1965, Ağustos** – Singapur, Malezya’dan ayrılarak bağımsız bir devlet haline geldi.
- 1965, Eylül** – Endonezya’da 30 Eylül Olayı meydana geldi; ardından Suharto düzeni kurulmaya başladı ve Konfrontasi’nin sonu yaklaştı.
- 1966, Ağustos** – Endonezya ile Malezya arasında Konfrontasi resmen sona erdi.
- 1967, 8 Ağustos** – ASEAN Bangkok’ta kuruldu. İlk Dışışleri Bakanları toplantısı.
- 1967, Aralık** – Vietnam Savaşı bölgesel güvenliği derinden etkilemeye devam ederken ASEAN tarafsızlık politikasını belirginleştirdi.
- 1968, Ocak** – Tet Saldırısı, Vietnam Savaşı’nın seyrini değiştirdi ve Güneydoğu Asya’da güvenlik kaygılarını artırdı.
- 1968, Ekim** – Singapur, MacDonald House bombalamasının failleri olan iki Endonezyalı deniz piyadesini idam etti;

Singapur-Endonezya ilişkileri ciddi bir diplomatik krize girdi.

1968, 6-7 Ağustos – İkinci Dışışleri Bakanları toplantısı Cakarta’da düzenlendi.

1969, 16-17 Aralık – Üçüncü ASEAN Dışışleri Bakanları Toplantısı Cameron Highlands’te (Malezya) düzenlendi. Bölgesel işbirliğine vurgu yapıldı.

1970, yıl boyunca – ASEAN toplantı yoğunluğu belirgin biçimde arttı; ekonomik ve teknik işbirliği gündemde daha fazla yer almaya başladı.

1971, 12-13 Mart – Dördüncü ASEAN Dışışleri Bakanları Toplantısı Manila’da düzenlendi.

1971, 25-26 Kasım – ZOPFAN Bildirisi için Özel ASEAN Dışışleri Bakanları Toplantısı Kuala Lumpur’da düzenlendi. ZOPFAN Bildirgesi ilan edildi; ASEAN’ın bölgesel güvenlik vizyonunun temel çerçevesi oluşturuldu.

1972, 13-14 Nisan – Beşinci ASEAN Dışışleri Bakanları Toplantısı Singapur’da düzenlendi; ekonomik işbirliği mekanizmaları güçlendirildi.

1972, 13-14 Temmuz – Bölgeyi etkileyen uluslararası gelişmelere ilişkin Özel ASEAN Dışışleri Bakanları Toplantısı Manila’da düzenlendi.

1973, 15 Şubat – Vietnam Barışı’nın (1973) sonuçlarını değerlendirmek amacıyla yapılan Özel ASEAN Dışışleri Bakanları Toplantısı Kuala Lumpur’da düzenlendi.

1973, 16-18 Nisan – Pattaya’da (Tayland) 6. ASEAN Bakanlar Toplantısı gerçekleştirildi; bölgesel koordinasyon hız kazandı.

1973, Ocak – Mart – ABD’nin Vietnam’dan çekilmeye başlaması bölge için stratejik belirsizlikleri derinleştirdi.

1974, yıl boyunca – Filipinler’de Marcos yönetimi ASEAN işbirliği süreçlerine daha fazla önem vermeye başladı.

1974, 7-9 Mayıs – Yedinci ASEAN Dışışleri Bakanları Toplantısı Cakarta’da düzenlendi.

- 1975, Nisan** – Saigon’un düşmesi ile Güney Vietnam çöktü; Hindiçini tamamen Komünist yönetimlerin kontrolüne geçti ve ASEAN’da ciddi bir güvenlik paniği oluştu.
- 1975, Aralık** – Laos’ta monarşi sona erdi; Pathet Lao yönetimi kuruldu.
- 1975, Nisan** – Kamboçya’da Kızıl Khmer (Demokratik Kampuçya) rejimi iktidara geldi.
- 1975, 13-15 Mayıs** – Sekizinci ASEAN Dışişleri Bakanları Toplantısı Kuala Lumpur’da düzenlendi.
- 1976, Şubat** – Bali’de 1. ASEAN Zirvesi düzenlendi.
TAC (Dostluk ve İşbirliği Antlaşması) imzalandı.
Bali Anlaşması ile siyasi ve ekonomik işbirliğinin kurumsallaşması güçlendirildi.
- 1976, Haziran** – ASEAN Sekretaryası Jakarta’da resmen kuruldu.
- 1976, 24-26 Haziran** – Dokuzuncu ASEAN Dışişleri Bakanları Toplantısı Manila’da düzenlendi.
- 1977, 24 Şubat** – Birinci Bali Zirvesi’ni anmak üzere düzenlenen Özel ASEAN Dışişleri Bakanları Toplantısı Manila’da gerçekleştirildi.
- 1977, 5-8 Temmuz** – Onuncu ASEAN Dışişleri Bakanları Toplantısı Singapur’da düzenlendi.
- 1977, Ağustos** – Kuala Lumpur’da 2. ASEAN Zirvesi gerçekleştirildi.
ASEAN-Japonya ilişkileri kurumsal bir çerçeveye oturtulmaya başlandı.
Ekonomik işbirliği ve dış ilişkiler ASEAN gündeminin merkezine yerleşti.
- 1977, yıl boyunca** – ASEAN’ın uluslararası görünürlüğü arttı; büyük güçler ASEAN ile siyasi ve ekonomik diyalog arayışlarını yoğunlaştırdı.
- 1978, 14-16 Haziran** – On birinci ASEAN Dışişleri Bakanları Toplantısı Pattaya’da düzenlendi.

1979, 12 Ocak – Güncel siyasal gelişmeleri ele alan Özel ASEAN Dışışleri Bakanları Toplantısı Bangkok'ta düzenlendi.

1979, 28-30 Haziran – On ikinci ASEAN Dışışleri Bakanları Toplantısı Bali'de düzenlendi.

ÖN SÖZ

ASEAN 1967 yılında kurulduğunda, Hindîçindeki askerî gelişmelerin tesiri altındaydı. ASEAN, her ne kadar doğrudan bu nedenle kurulmamış olsa da 1967’de İkinci Hindîçin Savaşı’nın gölgesinde ortaya çıkmıştır. Bu noktada temel sorular ortaya çıkmaktadır: ASEAN gerçekte nedir? Örgütün bölge dışındaki algısı ile iç işleyişi arasındaki farklar nelerdir? Başarıları ve başarısızlıkları hangi alanlarda yoğunlaşmaktadır? Ve örgüt hangi sebeplerle tesis edilmiş ve hangi yönde ilerlemektedir? ASEAN’ın varlığı, yalnızca bölge içi tarihsel bir gelişimin ürünüdür; 1961–1967 arasında Filipinler, Malaya ve Tayland’ın sosyal, ekonomik ve kültürel işbirliğini amaçlayan ASA’dan; ayrıca 1963’te Endonezya, Malezya ve Filipinler arasında kurulan, fakat fiilen doğmadan dağılan Maphilindo deneyiminden etkiler taşımaktaydı. Sonuçta ASEAN, Bangkok Bildirgesi ile kurulan, yüksek egemenlik hassasiyetine sahip beş devletin gevşek bir işbirliği örgütüydü. Bildirge bir antlaşma niteliği taşımamakta; daha çok iyi niyetin ifadesi olarak değerlendirilmekteydi. Örgütün kökeni tamamen yerli ve özgündü; benzer bir model –o dönem itibariyle– dünyada mevcut değildi.

ASEAN’ın tarihsel gelişimi dört döneme ayrılabilir: 1967–1975, 1975–1979, 1979–1999 ve son dönem olarak da 1999’dan günümüze. Elinizdeki bu eserde yalnızca ilk iki dönem araştırmaya tabi tutulmuştur. ASEAN’ın ilk döneminde, üye devletlerin bilinçli tercihi doğrultusunda, hızlı kurumsallaşma yerine ihtiyatlı ve kademeli bir ilerleme benimsenmiş; bu ise örgütün, dışişleri bakanlarından oluşan bir *kulüp* olarak eleştirilmesine neden olmuştu. Bu algı sonraki yıllarda da devam etmiş ve ASEAN’ın dış görünümünü olumsuz etkile-

mişti. İkinci dönem ise 1975'te Hindicinin komünist yönetimlerin kontrolüne girmesiyle başlamış ve örgüte önemli bir ivme kazandırmıştı. Bu ivme, Şubat 1976'da Bali'de düzenlenen ilk Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'ne, ardından Ağustos 1977'de Kuala Lumpur'daki ikinci zirveye uzanan süreci şekillendirmişti. ASEAN liderlerinin vurgu yaptığı temel nokta ise bu dönüşümdü. ASEAN liderleri, Bali Zirvesi'nin öncelikle birlik üyesi devletler arasındaki işbirliğine; Kuala Lumpur Zirvesi'nin ise özellikle Japonya başta olmak üzere dış güçlerle ilişkilerin geliştirilmesine odaklandığını sıklıkla vurgulamışlardır. 1976 ve 1977'de yakalanan dinamizm, 1978'e gelindiğinde hedeflerin tahmin edilenden daha zor gerçekleştirilmesi nedeniyle bir miktar zayıflamış olsa da örgütün ilk sekiz yılında görülen durağanlığa geri dönülmemiştir. Üstelik Hindicindeki gelişmeler, ASEAN'ı sürekli hareket hâlinde tutan bir dinamik de sağlamıştır.

ASEAN'ın dışarıya yansıttığı imaj ile uluslararası siyasetin soğuk gerçekliği arasındaki fark oldukça çarpıcıdır. Dışarıdan bakıldığında örgüt, ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlere ağırlık veren bir yapı olarak görülmektedir. Bu imajın içinde siyasi ve diplomatik işbirliği geri planda tutulmakta, askerî işbirliği ise resmî olarak tamamen dışlanmaktadır. ASEAN'ın idari yapısı da yüzeysel gözlemlerde oldukça basit görünmektedir. Bu temsil, esasen örgütün 1967'deki kuruluş mantığının bir yansımasıydı; zira ekonomik, sosyal ve kültürel işbirliği vurgusu, beş üyenin ortak paydada buluşabilmesini sağlayan tek gerçek zemini teşkil etmekteydi.

Bugün ASEAN'ın kuruluş dönemine ilişkin bir bilanço çıkarıldığında, örgütün aldığı mesafe ve başarı-başarısızlık alanları net olarak görülebilmektedir. En dikkat çekici başarı, tam da siyasi ve diplomatik alanda ortaya çıkmıştır. ASEAN, bir yandan kendi içindeki ciddi anlaşmazlıkları daha büyük bir krize dönüşmeden yumuşatmayı başarmış; diğer yandan çatışma hâlindeki komünist güçlerle, Batılı veya Batı yanlısı

sanayileşmiş devletlerle ve Avrupa Ekonomik Topluluğu ile dengeli bir diplomasi yürütmeyi başarabilmiştir.

ASEAN'ın varlığı, Güneydoğu Asya bölgesi için hayati bir önem taşımaktaydı. Örgüt sadece dış güçlere karşı bir korumaya kalkanı işlevi görmekle kalmıyor, aynı zamanda üye devletleri birbirlerine karşı da dengede tutuyordu. ASEAN üyeleri, örgütün sunduğu kurumsal platformların değerini kısa sürede kavramışlardı. Zira düzenli toplantılar, ülkeler arasındaki mesafeleri azaltıyor, karşılıklı güveni pekiştiriyor ve ortak paydaların giderek genişlemesini sağlıyordu. Bu ortam, bölgesel güvenlik mimarisinin en hassas meselelerinin dahi açıkça tartışılabilmesine imkân tanımış; böylece bu toplantılar, devletleri birbirine yaklaştıran kritik faktörlerden biri hâline gelmişti. Kuala Lumpur Zirvesi sırasında Filipinler Devlet Başkanı Narciso Ramos'un Sabah meselesinde sergilediği uyumlu, yapıcı ve çözüm odaklı tutum, ASEAN diplomasisinin bu dönüştürücü etkisine somut bir örnektir. Bölgesel güvenliği tehdit eden konular, ancak bu tür bir işbirliği ortamında ele alınabilir hâle gelmiştir.

Elinizdeki çalışma, ASEAN'ın kuruluş felsefesini, ortaya çıkış nedenlerini ve kurumsal işleyiş stratejisini siyasal, ekonomik ve güvenlik boyutlarıyla bütüncül bir çerçevede ele almaktadır. İlk bölümde, ASEAN öncesi dönemde Güneydoğu Asya'nın parçalı siyasal yapısı, sömürgecilik sonrası devlet inşası süreçleri ve bölgesel güvenlik kaygıları analiz edilmekte; bu bağlamda ASA ve Maphilindo gibi tarihsel öncüller, ASEAN'ın doğuşuna giden yolda hem birikim hem de sınırlılık üreten deneyimler olarak değerlendirilmektedir. Bu inceleme, söz konusu girişimlerle, ASEAN arasında ortaya çıkan kurumsal süreklilikleri, aynı zamanda egemenlik hassasiyetleri ve iç siyasal kırılگانlıklar nedeniyle yaşanan kopuş noktalarını ortaya koymaktadır.

Çalışmanın devamında, ASEAN'ın kuruluş sürecinde karşılaşılan diplomatik güvensizlikler, ideolojik ayrışmalar ve ekonomik eşitsizlikler ayrıntılı biçimde ele alınmakta; bu

sorunlara karşı geliştirilen *konsensüs*, *müdahalesizlik* ve *esneklik* ilkelerinin örgütün işleyiş mantığını nasıl şekillendirdiği tartışılmaktadır. Bali’de kurumsal bir çerçeveye kavuşan ve Kuala Lumpur Zirvesi ile siyasal derinlik kazanan işbirliği anlayışı, yalnızca güvenlik alanında değil aynı zamanda ekonomik kalkınma, ticaretin kolaylaştırılması ve teknik işbirliği başlıklarında da ASEAN’ın ortak hareket kapasitesini güçlendiren bir zemin olarak analiz edilmektedir.

Son bölümde ise ASEAN’ın bölge dışı aktörlerle kurduğu ilişkiler, Soğuk Savaş koşulları altında şekillenen dış politika tercihleri ve örgütün, bölgesel güvenlik mimarisi içindeki dengeleyici rolü ele alınmaktadır. Bu çerçevede ASEAN’ın, sınırlı kurumsal yapısına rağmen, kolektif diplomasi yoluyla hem üye devletlerin güvenlik endişelerini yönetebildiği hem de uluslararası sistemde özerk ve tanınır bir bölgesel aktör olarak konumlandığı ileri sürülmektedir. Çalışma, kuruluş döneminde ASEAN deneyimini siyaset-ekonomi-güvenlik ekseninde ele alarak, örgütün başarısını yalnızca kurumsal tasarıma değil, aynı zamanda bölgesel gerçekliklere uyum sağlayan pragmatik stratejilerine dayandırmakta, ASEAN’ın yalnızca bir bölgesel örgüt olarak değil, aynı zamanda Güneydoğu Asya’nın istikrarını mümkün kılan özgün bir işbirliği modeli olarak anlaşılmasına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Süleyman TEMİZ
Aslıhan İĞDIR AKARAS
Ömer ALTUN

GİRİŞ

Ya birlikte asılırız ya da ayrı ayrı asılırız.

S. Rajaratnam (1967)¹

ASEAN, bu bölge ülkelerinin kendi geleceklerinin sorumluluğunu üstlenme yönündeki artan siyasi iradesinin bir yansıması olarak görülebilir; kalkınma, istikrar ve güvenlik sorunlarını birlikte ele alma ve bölgelerinin büyük güçlerin rekabetinin ve ardından doğacak çatışmaların sahnesi olmaya devam etmesini önleme çabasıdır.

Adam Malik (1975)²

Bangkok'da Sanam Chai Road'daki Dışişleri Bakanlığı binası, öğleden sonra sıcağının ağırlığı altında sessizliğe gömülmüştü. Geniş camlardan içeri süzülen Tayland Körfezi'nden gelen nemli rüzgâr ve tropikal güneş ışığı, odanın tam karşısındaki duvara asılı dev Güneydoğu Asya haritasını aydınlatıyordu. Harita, zaman ve rutubetin etkisiyle sararmış, köşeleri hafifçe kıvrılmış olsa da hatları dimdikti: Burma'nın batıdaki dağlarından Filipinler'in doğudaki mercan adalarına, Tayland'ın bereketli ovalarından Malezya yarımadasının yağmur ormanlarına, Vietnam'ın çileli topraklarından Endonezya takımadalarının binlerce noktasına uzanan devasa, çalkantılı bir coğrafya... Thanat Khoman, koltuğuna yarı gömülmüş, gözlerini bu haritanın tam ortasına,

¹ Bangkok Deklarasyonu'nun imzalanmasından önce gerçekleştirilen hazırlık toplantıları sırasında Rajaratnam tarafından dile getirilen bu değerlendirmeye, Kavi Chongkittavorn tarafından aktarılmaktadır. *The Nation*, 6 Ağustos 2007.

² ASEAN Sekretariat, Endonezya. *ASEAN*. Cakarta, Ministry of Foreign Affairs, Temmuz 1975, 164.

sanki tüm bölgenin kalbinin attığı yere dikmişti. Masasının üzerinde, yarım kalmış bir kahve ve içinde birkaç sigara izmariti olan bir kül tablası duruyordu. Pencereden, başkent in gürültüsü ve palmiyelerin hışt irtısı hafifçe sızıyordu.

Bir sigara daha yakt ı. Kibritin çıtırtısı, odadaki sessizliğı bir an için parçaladı. Duman, yavaşça, tavandaki pervane kanatlarının döndüğü hareketsiz havaya doğru süzöldü. Derin, düşönceli bir nefes aldı; içinde biriken kelimeleri, endişeleri, hayal kırıklıklarını yutuyormuş gibi. Haritaya bakarken zihninde ilk beliren hayalet SEATO (Güneydoğı Asya Antlaşması Örgütü) oldu. Dışarıdan dikte edilmiş, Soğuk Savaş'ın gölgesinde, güya bölgeyi *korumak* için kurulmuştu. Oysa yaptığı tek şey, onu daha da parçalamak, yapay kamplara bölmek olmuştu. Yabancı ellerin cetvelle çizdiği sınırlar, başka dillerin kaleme aldığı, başka çıkarlara hizmet eden bildiriler... Geriye bıraktığı miras ise istikrarsızlık, derin güvensizlik ve kardeşi kardeşe kırdıran acımasız politik oyunlardı. Endonezya'nın *konfrontasi* politikasının bölgeye verdiği zararın acısı da hâlâ tazeydi. "Bu böyle gitmez," diye geçirdi içinden, sesi zihninde bir yankı gibi çınladı. "Neden hep Washington'da, Londra'da, Moskova'da oturanlar, bizim geleceğimiz hakkında, bizim adımıza karar veriyor? Neden biz, bu toprakların çocukları, pirincini aynı güneş altında yetiştiren, Muson yağmurlarını aynı çatı altında bekleyen insanlar, birbirimizle değil de hep uzaklardaki güçlerle müttefik olmak zorunda kalıyoruz?" Bağımsızlıklar kazanılmıştı, ama gerçek anlamda özgür müydüler? Hepsi, birer *Wayang Kulit* oyunundaki kuklalar mıydı?³

Sandalyeye daha da yaslandı, gözlerini kapattı. Tükenmişlik ve kararlılık arasında gidip geliyordu. Aklında bir ses yankılandı: "Nasıl bir gelecek?" Kendi sesi ise daha yakıcı bir

³ Bölgesel bir gölge oyunu.

soru soruyordu: Neden biz kendi geleceğimizi, kendi şartlarımızla tayin edemiyoruz? Neden kendi milli ve bölgesel politikalarımıza karar veremiyoruz?

İşte tam o anda. Gözlerini açtı, bakışları yeniden haritaya kilitlendi. Bu sefer bakışı farklıydı. Bir çatışma ve bölünme alanı olarak değil, bir fırsatlar mozaigi olarak görmeye çalıştı onu. Görünmez bağlarla birbirine kenetlenmiş halklar... Aynı pirinç tarlalarında alın teri döken, benzer ezgilerle ninniler söyleyen, aynı tropikal fırtınalara göğüs geren, sömürge zincirlerini kırmak için benzer mücadeleler vermiş insanlar... Neden? Neden bir araya gelip, kendi sesleriyle konuşan, kendi çıkarlarını gözetken, kendi barış ve refahını inşa eden ortak bir geleceğin temellerini atmasınlardı? Bu, dışarıdan bir ittifak değil, içeriden bir aile olmak gibi bir şey olabilir miydi?

Gözleri aniden parladı. Damarlarında akan kan sanki daha hızlı, daha güçlü akmaya başladı. O anda, o sararmış haritanın üzerinde, hayali çizgiler belirdi; savaş hatları değil, bağlantı yolları. Tarih, bir sabah sisi gibi dağılırken, içinde yepyeni bir çağın filizleri yeşeriyordu. Artık düşünme değil, eylem vaktiydi. Telefonun ağır ahizesini kaldırdı. Çevirdiği ilk numara, Endonezya Dışişleri Bakanı Adam Malik'e aitti. Sesi temkinliydi, diplomatik nezaketin ardında büyük bir heyecanı gizliyordu: "Sayın Bakan, Bangkok'dan arıyorum. Uzun süredir zihnimi meşgul eden bir konuda sizinle açıkça görüşmek istiyorum... Bölgemizdeki bu parçalanmışlığa, dış müdahalelere karşı birlikte nefes alabileceğimiz bir platform tesisi mümkün mü sizce?" Malik'in telefonda verdiği olumlu, hatta hevesli yanıt, Thanat'ın yüreğine su serpti. Sonra sırasıyla Filipinler Dışişleri Bakanı Narciso Ramos'u, Malezya Dışişleri Bakanı Tun Abdul Razak'ı ve Singapur Dışişleri Bakanı S. Rajaratnam'ı aradı. Her konuşma farklı bir endişeyi gidermeye, farklı bir bakış açısını anlamaya yönelikti. Kimi komünizm tehdidinden bahsetti, kimi ekonomik işbirliğinin aciliyetini vurguladı, kimi bölgesel güvenliğin önemini. Ancak hepsinde

ortak bir tema vardı: Dışarıdan yönetilmekten bıkkınlık ve kendi geleceklerini birlikte şekillendirme arzusu. Her telefon, Thanat'ın zihnindeki şemayı daha da netleştiriyor, daha da somutlaştırıyordu.

Günler, haftalar geçtikçe diplomatik kanallar hummalı bir faaliyete geçti. Gizli telgraflar, ön toplantılar, taslak metinler... Nihayet, 8 Ağustos 1967'ye gelindi. Bangkok'ta, Saranrom Sarayı'nın bürokrasinin ağırlığıyla dolu, nemli bir yaz gününde beş ülkenin dışişleri bakanları bir araya geldi. Klimanın homurtusuna rağmen havada elektrik vardı. Masanın üzerinde, basit ama tarihi bir belge duruyordu: ASEAN Deklarasyonu. O an kimse bunun, bölgesel diplomasinin en kalıcı isimlerinden biri olacağını bilmiyordu. Ama herkes, bu ismin taşıdığı sadeliğin, kurulmak istenen ruhla örtüştüğünü hissetti. O masada artık sadece beş diplomat oturmuyordu; arkalarında, savaşlardan, sömürüden, yoksulluktan yorgun düşmüş milyonların sessiz umutları, beklentileri de vardı. Thanat Khoman, elini uzatırken yalnızca bir dostluk teklif etmiyordu;⁴ aynı zamanda geçmişin hataları ve düşmanlıklarıyla vedalaşıp, müşterek bir geleceğe dair sarsılmaz bir ant içiyordu. Kalemler kâğıda değdi. İmzalar atıldı. O an, ASEAN'ın kalbi, Bangkok'un bunaltıcı sıcağında, güçlü ve umut dolu bir şekilde atmaya başladı.

Ofisine döndükten sonraki geceler Thanat Khoman, yine o sararmış haritanın önünde yalnız kaldı. Ama artık ona bakışı kökten değişmişti. Haritada artık hayali düşman hatları, kırmızıyla çizilmiş tehdit bölgeleri yoktu. Sınırlar hâlâ yerli yerindeydi, evet. Ancak o sınır çizgilerinin ötesinde, artık birbirine bağlanan, birbirini besleyen bir işbirliği ağının ilk iplikleri görünmeye başlamıştı. ASEAN bir kavram olarak

⁴ Bu hikâyede Tayland'ın rolü, ayrı bir yerde durur. Bölgesel çatışmalara doğrudan taraf olmamış, tüm komşularıyla konuşabilen nadir ülkelerden biri olarak, güvenilir bir arabulucu işlevi görmüştü. Endonezya ile Malezya arasındaki konfrontasi henüz çok tazeydi; Filipinler-Malezya gerilimi hâlâ hafızalardaydı. Böyle bir ortamda masayı kurmak ise başlı başına diplomatik bir başarıydı.

doğmuştu; şimdi sıra onu yaşayan, nefes alan bir gerçekliğe dönüştürmekteydi. Bu hayal, artık sadece Thanat Khoman'ın nemli odasında değil, Güneydoğu Asya'nın tüm köylerinde, şehirlerinde, tarlalarında, geleceğe dair umutla bakan her yürekte yaşıyordu. Harita, artık bir gölge değil, bir rehberdi. Yolculuk ise daha yeni başlıyordu...

Bir yanda komünist olmayan devletler, diğer yanda Hindişin'deki komünist rejimler ve dış dünyadan izole Burma... Yine de kurucuların zihninde, bölgenin tamamını kapsayan bir birlik fikri sessizce yaşıyordu. Bu nedenle bildirinin son cümlelerine açık bir davet kondu: Güneydoğu Asya'nın tüm ülkeleri için kapı aralıktı. Bu vizyon zamanla gerçeğe dönüştü. Önce Brunei, ardından Vietnam, Laos, Burma ve Kamboçya... Her yeni üye, 1967'de Saranrom'da kurulan masaya biraz daha ağırlık kazandırdı. Bugün Doğu Timor'un o kapıdan girmesi, o ilk gecenin sezgisel öngörüsünü doğrular niteliktedir. Bu kez farklı olan şey ise acele edilmemesi, zorlayıcı hedefler konulmaması ve her şeyden önemlisi, karşılıklı güvensizliğin inkâr edilmemesiydi. Bildiri, devrimci değildi. Ama bilinçli olarak mütevazıydı. Değişimi dayatmıyor, birlikte yaşamının yollarını arıyordu. Belki de bu yüzden kalıcı oldu...

Güneydoğu Asya'nın bağımsız bir bölge oluşturup oluşturmadığı tartışmaya açık bir mesele değildir. Yüzeysel olarak bakıldığında, Doğu Asya ile Güney Asya'nın sınırları belirlendikten sonra, arada kalan coğrafyanın varsayımsal olarak *Güneydoğu Asya* şeklinde tanımlanması doğal bir kabul olarak görülebilir. Bununla birlikte, söz konusu ülkelerin yalnızca coğrafi konum üzerinden değil, aynı zamanda devletlerarası işbirliğinin yanı sıra devlet içi istikrarsızlık ve çatışma eğilimleri bakımından da kendilerini ayrı bir alan olarak konumlandıkları ileri sürülebilir. Ancak her iki yaklaşım da güçlü ve sistematik bir tanımlama ölçütü sunmaktan uzaktır. Zira bu argümanlar esasen Güneydoğu Asya'nın varlığını uzun süredir belirleyen iki temel faktöre işaret etmektedir:

ilki bölge dışı güçlerin baskı ve etkisine, ikincisi ise çoğu tarihsel kökenlere dayanan ve hâlen çözüme kavuşturulamamış sorun ve çatışmalara.

Gerçek dünyada bölgeler, politikacıların ve toplumların onlara atfettikleri anlam doğrultusunda şekillenir. Bu yaklaşımın ima ettiği ampirik çeşitlilik, bir grup ülkenin neden “bölge” olarak tanımlandığına ilişkin gerekçelerin, yazarların ilgi alanları ve amaçlarına bağlı olarak değiştiğini ortaya koymakta ve bu durum konuya dair akademik literatüre de yansımaktadır.⁵ Bununla birlikte bölgelerin doğasına ilişkin akademik tartışmalarda, tamamen akışkan ve sınırsız bir tablo söz konusu değildir. Zira tanımların tümünde olmasa da önemli bir kısmında ortak nokta, coğrafi bitişiklik ilkesidir.⁶ Bu ilkenin göz ardı edilmesi, “bir ya da birden fazla özellik bakımından birbirleriyle ilişkili olan herhangi bir topluluğun bölge olarak değerlendirilmesi” ihtimalini doğuracak; böylece “bölge” kavramı analitik açıdan faydasız olacak ölçüde kapsayıcı ve muğlak hale gelecektir.⁷

Güneydoğu Asya’nın kesin ve kapsayıcı bir tanımını yapmaya çalışmak yerine, Güneydoğu Asya’yı coğrafi olarak bitişik devletlerden oluşan belirli bir grubu esas alarak, bu çalışmanın amaçları doğrultusunda “bölge” olarak adlandırmak daha uygun bir yaklaşım olacaktır. Bu yöntem, Güneydoğu Asya’nın gerçekten anlamlı bir biçimde “bölge” teşkil

⁵ Michael Banks, “Systems Analysis and the Study of Regions”, *International Studies Quarterly*, 13/4 (1969), s. 338. Ayrıca bkz. Joseph S. Nye, *International Regionalism- Readings* (Boston: Little, Brown and Company, 1968) s. vi-vii.

⁶ George Modelski, “International Relations and Area Studies”, *International Relations*, 2, 3 (1961), 148-158; Michael Brecher, “International Relations and Asian Studies: The Subordinate State System of Southern Asia”, *World Politics*, Cilt XV, No. 2 (1963), 213-235; Bernard K. Gordon, *The Dimensions of Conflict in Southeast Asia*. (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1966). Bölge tanımında coğrafi bitişikliğin zorunlu olmadığını savunan bir görüş için ayrıca bkz. Bruce M. Russett, *International Regions and the International System* (Chicago: Rand McNally, 1967).

⁷ Oran R. Young, “Professor Russett: Industrious Tailor to a Naked Emperor,” *World Politics* 21, 3 (1969): 487-88.

edip etmediği konusunda önyargıya düşmemek bakımından avantaj sağlamaktadır. Bununla birlikte, bu alternatifin benimsenmesi, Güneydoğu Asya olarak tanımlanan devletler topluluğunda herhangi bir ortak özelliğin bulunmadığı anlamına gelmemelidir. Nitekim Avustralya'nın kuzeyinde, Hindistan ve Bangladeş'in doğusunda, Çin ve Japonya'nın güneyinde kalan coğrafyayı tanımlamak için kullanılan "Güneydoğu Asya" terimi, en azından dışarıdan bakıldığında, bölgenin belli ölçüde ortak nitelikler taşıdığına işaret etmektedir.

Söz konusu terim, Çinliler ve Japonlar tarafından sırasıyla *Nanyang* ve *Nanyo* (Güney Denizleri) olarak adlandırılmış; savaşlar arası dönemde ise Alman ve Avusturyalı coğrafyacı ve antropologlar tarafından *Südostasien* şeklinde kullanılmıştır.⁸ Ancak "Güneydoğu Asya" ifadesi asıl yaygınlığını, II. Dünya Savaşı sırasında Louis Mountbatten'in komutası altında tanımlanan savaş alanını belirtmek için kullanılmasının ardından kazanmıştır.⁹ Bu isim altında yer alan ülkelerin listesi tarihsel süreç içerisinde zaman zaman değişiklik göstermiştir. Ancak günümüzde en yaygın kabul gören anlayış, Güneydoğu Asya'nın şu ülkeleri kapsadığı yönündedir: Myanmar, Tayland, Laos, Kamboçya, Vietnam, Malezya, Singapur, Endonezya, Brunei Sultanlığı ve Filipinler. Ayrıca bölgeye, Timor Leste de dahil edilmektedir.¹⁰ Bununla birlikte, yalnızca dışarıdan gelenlerin bakış açıları değil, bölge içindeki halkların kendi algıları da önem arz etmektedir. Nitekim bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de görüleceği üzere, bölge

⁸ Jürgen Rüländ, "Südostasien," *Handbuch zur deutschen Außenpolitik* içinde. Ed. Siegmund Schmidt, Gunther Hellmann ve Reinhard Wolf (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007), 559-71.

⁹ Bu terim, aslında 1900 yılında İngilizce biçimiyle bir Britanya Parlamento Belgesi olan Trade and Shipping in Southeast Asia'da zaten kullanılmıştı. Ayrıca Further India, Far Eastern Tropics ve Tropical Far East gibi başka terimler de kullanılmıştı. "Trade and Shipping in Southeast Asia", British Parliamentary Paper (1900). Ayrıca bkz. Charles A. Fisher, "A View of Southeast Asia," *Southeast Asia, An International Quarterly* 1, 1-2 (1971): 5-11. özellikle s. 6-9.

¹⁰ Timor Leste, 2025 yılında ASEAN'ın 11. ve son üyesi olmuştur.

halkları giderek artan bir şekilde Güneydoğu Asya ülkelerini diğerlerinden farklı, kendine özgü bir bölge olarak görmeye başlamışlardır.

Bu tür bir çalışma, Güneydoğu Asya gibi geniş bir bölgedeki işbirliği ve entegrasyonun tüm koşul ve süreçlerini kapsamlı biçimde ele almakta yetersiz kalacaktır. Dolayısıyla seçici bir yaklaşım gereklidir. Bu bağlamda bu araştırma, esas olarak bölgedeki uluslararası politikanın belirgin ve öne çıkan yönlerine odaklanacaktır; çünkü bunların büyük ölçüde bölgenin temel yapıları ve süreçlerini yansıttığı düşünülmektedir. Örneğin, Güneydoğu Asya'daki devletlerarası ilişkilerin dikkat çekici özelliklerinden biri, sınırlar ve azınlıklar etrafında şekillenen sorunlardır. Bu tür meseleler, uluslararası düzlemde, aynı zamanda bireysel devletlerin içsel entegrasyon düzeyine ilişkin sorunların da yansıması niteliğindedir. Dahası, en azından ilk aşamalarda, işbirliği ve entegrasyon süreçleri barış koşullarında egemen devletler arasında mevcut olan ilişkilerin bir uzantısı olarak gelişmiştir. Normal diplomatik ve ekonomik etkileşim çerçevesinde işleyen bu süreçler ise kaçınılmaz biçimde siyasi ilişkiler ve alınan kararlarla derinden etkilenmektedir.

Bu çalışma, Soğuk Savaş döneminde uluslararası siyasetin merkezî gündeminde çoğu zaman tali bir konumda kalan Güneydoğu Asya coğrafyasını mercek altına almaktadır. Her ne kadar Vietnam Savaşı bölgeyi geçici olarak küresel dikkat odağına taşımış olsa da aynı dönemde sessiz fakat kalıcı bir biçimde gelişen bölgeselcilik düşüncesi, akademik ve siyasal analizlerin büyük bölümünde arka planda kalmıştır. Oysa ASEAN'ın ortaya çıkışı, yalnızca dönemsel güvenlik kaygılarına verilen tepkisel bir yanıt değil; aksine, bölge ülkelelerinin ortak çıkar, istikrar ve işbirliği arayışlarını kurumsal bir çerçeveye taşıma iradesinin somut bir ifadesidir. Bu bağlamda çalışma, büyük güç rekabetinin gölgesinde şekillenen fakat çoğu zaman göz ardı edilen bu bölgesel dinamiği görünürlük kılmaı amaçlamakta; Güneydoğu Asya'da bölgesel bir

anlayışın nasıl doğduğunu ve nasıl süreklilik kazandığını analitik bir yaklaşımla ortaya koymaktadır. Böylelikle araştırma, Türkiye’de ASEAN literatüründe hissedilen önemli bir boşluğu doldurmayı ve alan yazınına özgün, kavramsal ve tarihsel bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

BÖLÜM 1

GÜNEYDOĞU ASYA'YI ANLAMAK

Biz, ASEAN'ın Güneydoğu Asya'nın kapılarını yirminci yüzyılın can verici ilerleme rüzgârlarına açacak anahtarı sağlayabileceğine inanıyoruz. Ya bölgede barışın dokusunu daha kapsamlı işbirlikleriyle güçlendiririz ya da bizi kuşatmakla tehdit eden olumsuz güçler karşısında hareketsizlik ve kayıtsızlığın sonuçlarına katlanırsınız.

Narcio Ramos (1967)¹

ASEAN'ın kuruluşu dönemine gelindiğinde, Güneydoğu Asya ülkeleri artık dış güçlerin —özellikle de büyük güçlerin— Asya'nın bu hayati öneme sahip bölgesinin iç işlerine kendi çıkarlarını dâhil etme yönündeki zorlayıcı eğilimlerinin farkına varmışlardı. Dış etkiler ve çatışan çıkarların bu kaçınılmaz örüntüsü dikkate alındığında, Güneydoğu Asya ülkelerinin barış, istikrar ve kalkınma sorunlarına yönelik eşgüdümlü bir yaklaşım geliştirmesi acil bir gereklilik hâline gelmişti.

Adam Malik (1975)²

¹ Melandrew T. Velasco, *An Enduring Legacy: The Life and Times of Ambassador Narciso Rueca Ramos: Journalist, Congressman, Guerilla Leader, Secretary of Foreign Affairs, Father of President Fidel Valdez Ramos*. Quezon City: Media Touchstone Ventures (MTVi), 2008.

² "Regional Cooperation in International Politics, *Regionalism in Southeast Asia* içinde (Jakarta: Center for Strategic and International Studies, 1975), s. 161.

Bölgesel Dinamikler

Güneydoğu Asya'nın Soğuk Savaş dönemindeki siyasi atmosferi, yeni bağımsız olmuş devletlerin kırılganlıklarıyla büyük güç rekabetinin sert gerçekliklerinin iç içe geçtiği son derece çalkantılı bir tablo sunmaktaydı. Bu karmaşık jeopolitik ortamı en açık ve çarpıcı biçimde tasvir eden isimlerden biri ise uzun yıllar Singapur diplomasisine yön vermiş olan Bilahari Kausikan'dı. Bilahari Kausikan, Güneydoğu Asya'nın o dönemdeki durumunu, etkileyici hitabeti ve keskin gözlemleriyle son derece açık bir biçimde ifade etmiştir:

“...1967 yılındaki durumu ele alalım. ASEAN'a üye beş ülkenin tamamı, doğrudan olmasa bile Çin tarafından ilham verilen ya da desteklenen iç komünist isyanlarla karşı karşıyaydı. Çin'in kendisi ise Kültür Devrimi'nin devrimci çılgınlığına kapılmış durumdaydı. Anakara Güneydoğu Asya'da Hindü Çin Savaşı, Soğuk Savaş'ın en sıcak cephelerinden biriydi. Üç yıl önce Vietnam Savaşı, ABD'nin Kuzey Vietnam'ı doğrudan bombalamasıyla tırmanmıştı. Aynı dönemde, ASEAN'ın beş kurucu üyesinin neredeyse tamamı birbiriyle sorun yaşıyordu. Malezya ve Singapur kısa süre önce ayrılmış, iki ülke arasındaki ilişkiler etnik gerilimlerle yüklüydü. Kanlı ve başarısız bir komünist darbe girişiminin acısını yaşamış olan Endonezya, Singapur ve Malezya'ya karşı yürüttüğü gayriresmî savaşı, yani Konfrontasi'yi yeni sonlandırmıştı. Filipinler, Doğu Malezya'nın önemli bir bölümünü —Sabah olarak bilinen bölgeyi— kendi toprağı olarak talep ediyordu. Merkezî otoritenin etkisinin zayıf olduğu geçirgen sınır bölgelerinde, Malezya ile Tayland arasında ve Endonezya ile Filipinler arasında proto-irredentist hareketler ilişkileri zora sokuyordu. Güneydoğu

³ Proto-irredentist hareketler, henüz devlet tarafından resmîleştirilmemiş olmasına rağmen, sınır ötesindeki akraba etnik topluluklar veya tarihsel bağlılıklar üzerinden gelecekte toprak talebine dönüşme potansiyeli taşıyan erken aşamadaki irredentist eğilimleri ifade eder. Bu tür hareketler, zayıf merkezi otorite, geçirgen sınırlar ve kimlik temelli aidiyetlerin güçlü olduğu bölgelerde ortaya çıkma eğilimindedir. Güneydoğu Asya bağlamında, özellikle Tayland-Malezya ve Endonezya-Filipinler sınırlarında gözlemlenen bu proto-irredentist dinamikler, devletler arası güvensizliği artırmış ve 1960'larda bölgesel istikrarsızlığın önemli unsurlarından biri hâline gelmiştir. Bkz. Süleyman Temiz, *ASEAN: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği – Siyasi Yapısı ve Gelişimi* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2024).

Asya devletlerinin neredeyse tamamı, sınırları yalnızca sömürge döneminde belirlenmiş, henüz tam anlamıyla bütünleşmemiş, bu nedenle de güvensizlikle yoğrulmuş bir milliyetçiliğin âni patlamalarına açık, yapay varlıklardı.”⁴

Anlaşıldığı üzere Güneydoğu Asya'nın uluslararası ilişkileri, esasen İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki devletlerarası etkileşimler üzerinden şekillenmiştir. Bunun temel nedeni, Tayland dışındaki tüm bölge ülkelerinin savaşın ardından bağımsızlıklarını kazanmış olmalarıdır.⁵ Bu ilişkiler güncel nitelik taşımakla birlikte, hem yeni hem de tarihsel olarak da süreklilik arz eden unsurlarla biçimlenmektedir. Yeni unsurlar, modernleşme süreçlerinden ve güç, etki ve refahın eşitsiz dağıldığı çok sayıda egemen devletin bulunduğu uluslararası sistemde, bir arada yaşamanın meydana getirdiği zorluklardan kaynaklanmaktadır. Buna karşılık, eski unsurlar pek çok durumda sömürge öncesi döneme kadar uzanan tarihsel hafızanın direnciyle varlığını sürdürmektedir.⁶ Batılı sömürge

⁴ Bilahari Kausikan, “The Ages of ASEAN,” *The Inclusive Regionalist: A Festschrift Dedicated to Jusuf Wanandi* içinde, ed. Hadi Soesastro ve Clara Joewono (Cakarta: Centre for Strategic and International Studies, 2007), 252-3.

⁵ Tayland'ın (Siam) sömürgecilik döneminde tamamen sömürge idaresine girmemesi, büyük ölçüde esnek diplomasi stratejileri, Batılı güçlerle dengeli ilişkiler kurma kabiliyeti ve yöneticilerinin modernleşme hamleleri sayesinde mümkün olmuştur. Siam, Britanya ve Fransa arasındaki rekabetten ustalıkla yararlanarak iki güç arasında tampon devlet konumunu korumuş; karşılığında bazı sınır bölgelerini (özellikle Laos ve Kamboçya'nın bir kısmını) terk etmeyi kabul etmiştir. Bu sınırlı toprak kayıplarına rağmen merkezî otorite varlığını sürdürebilmiş, böylece bölgedeki tek tam bağımsız Güneydoğu Asya devleti olarak sömürgeleşmeden çıkabilmiştir. Bkz. Nicholas Tarling, *The Cambridge History of Southeast Asia* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999).

⁶ Buna örnek olarak Preah Vihear Tapınağı verilebilir. Tapınak, tarihsel hafızanın ulusal kimlik ve toprak algısıyla nasıl iç içe geçtiğinin çarpıcı bir örneğidir. 1907 Fransız haritalarının yorumlanması üzerinden 1962'de Uluslararası Adalet Divanı (UAD) tarafından Kamboçya'ya bırakılmış olsa da Tayland'da bu karar, uzun süre tarihsel adaletsizlik şeklinde algılanmış ve iki ülke arasında milliyetçi duyguları besleyen bir sembole dönüşmüştür. Tapınağa ilişkin anlaşmazlık, özellikle 2008-2011 döneminde askerî çatışmalara dahi yol açmış; böylece sömürgecilik döneminden miras kalan sınır

yönetimi, yerel yaşamı özgün seyrinden saptırmış olsa da köklü gelenek ve kurumları bütünüyle ortadan kaldırmamış; aynı şekilde farklı ulusal topluluklar arasındaki derin rekabet ve çatışmaları da yok etmemiştir. Hatta kimi zaman, mevcut husumetleri daha da keskinleştirmiş ve sömürgeci güçler çekildikten sonra bastırılmış gerilimler yeniden su yüzüne çıkmıştır.⁷ Günümüzde bu sürtüşmelerin en görünür tezahürü, sınır ve toprak anlaşmazlıklarıdır. Bu anlaşmazlıkların bir bölümü tarihsel düşmanlıklardan, bir bölümü ise sömürge döneminde yerel gerçeklikler göz ardı edilerek çizilen sınırların mirasından kaynaklanmaktadır. Bu sınırlar, etnik ya da kültürel ayrımları dikkate almadığından, kimi zaman ortak kimlik veya geleneğe sahip olmayan toplulukları aynı devlet çatısı altında toplamıştır.

Kökene ne olursa olsun devletlerarası rekabet, sömürgeciliğin sona ermesiyle birlikte yeniden canlanmıştır. Savaş sırasında Japonya'nın desteğiyle *kayıp topraklarını* geri aldığı düşünün Tayland, Batılı güçlerin kısa süreli geri dönüşünde bu kazanımlardan vazgeçmek zorunda kalmıştı. Kolonyal yönetim nihai olarak sona erdiğinde ise Tayland'ın toprakla ilgili hedeflerinin yeniden canlandığını düşünen komşu devletler, özellikle kaygıya kapılmışlardı. Geleneksel

sorunlarının Tayland-Kamboçya ilişkilerinde günümüze dek süren güvensizlik döngüsünü nasıl canlı tuttuğunu göstermiştir. Bkz. Oliver William Wolters, *History, Culture, and Region in Southeast Asian Perspectives* (Ithaca: Cornell University Press, 2018).

⁷ Malezya'daki 13 Mayıs olayları buna örnek olabilir. 13 Mayıs 1969 olayları, etnik rekabetin ve tarihsel eşitsizliklerin modern ulus-devlet inşası sürecinde nasıl şiddetli kırılmalara yol açabileceğinin önemli bir örneğidir. Genel seçimlerin ardından Kuala Lumpur'da patlak veren Malay-Çinli çatışmaları, sömürge döneminden miras kalan ekonomik dengesizlikler, toplumsal kutuplaşma ve siyasi temsil tartışmaları nedeniyle hızla büyümüştür. Olaylar yüzlerce kişinin ölümüyle sonuçlanmış, ülke genelinde olağanüstü hâl ilan edilmiş ve ulusal politikada köklü değişikliklere gidilmiştir. Bu kriz, Malezya'da etnik uyum politikalarının ve ulusal bütünlüşme stratejilerinin şekillenmesinde belirleyici bir dönüm noktası olmuştur. Bkz. Süleyman Temiz, *Modern Malezya* (İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 2022), 150-175.

korku ve şüphelerle de pekişen bu algı, Tayland'ın Kamboçya ile ilişkilerinde belirgin bir gerginlik meydana getirmiştir.⁸

Buna ek olarak 1963 yılında Malezya Federasyonu'nun kurulması, bölgedeki en önemli çatışmalardan birini tetiklemişti. Başlangıçta sert söylemlerle sınırlı kalan bu gerilim, kısa sürede tarafların doğrudan çatıştığı bir aşamaya evrilmiştir. Bir tarafta Malezya ve onun başlıca müttefiki olan İngiltere, diğer tarafta ise Endonezya yer almış; hem geleneksel savaş yöntemlerini hem de gerilla mücadelesini içeren bir gerginlik ortaya çıkmıştır. Bu açık düşmanlık süreci, ancak 1966'da Endonezya'daki yeni yönetimin Malezya ile uzlaşma yolunu tercih etmesiyle son bulmuştur. Bu çatışmanın temelinde, anti-neokolonyalist söylemler ile kolonyalist duyarlılıkların meydana getirdiği derin ayrışma yatmaktaydı.

Buna paralel olarak, Filipinler ile Malezya arasında yaşanan Sabah anlaşmazlığı da önemli bir mesele olarak ortaya çıkmıştı. 2025 itibarıyla soğumuş bir ihtilaf görünümünde olsa da çözümsüzlüğünü korumakta ve hâlâ varlığını sürdürmektedir. Bu ihtilaf, Güneydoğu Asya Birliği'nin (ASA) ve daha sonra kurulan ASEAN'ın işlevselliğini neredeyse ortadan kaldırmıştı. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, ASA ve ASEAN'ın Malezya ile Filipinler arasındaki Sabah sorununu çözme girişimleri incelenmekte ve karşılaştırılmaktadır. Bu inceleme aynı zamanda söz konusu bölgesel örgütlerin Güneydoğu Asya'da bir barış atmosferi sağlama kapasitesine ne ölçüde katkıda bulunabildiğine dair ipuçları da sunmaktadır.

Daha geniş bir bağlamda değerlendirildiğinde, sınır sorunlarıyla yakından ilişkili ancak daha farklı ve derin boyutlar taşıyan bir mesele de etnik azınlıkların durumudur. Güneydoğu Asya'daki hiçbir ülke, sınırları içerisinde birden

⁸ 2025 itibarıyla bu tarihsel-siyasal gerilimler büyük ölçüde devam etmektedir. Kamboçya-Tayland ilişkilerindeki kökleşmiş anlaşmazlıkların arka planı ve güncel yansımaları için bkz. Süleyman Temiz, *Modern Kamboçya-Angkor'un Taş Duvarlarından Hun Manet'e* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2025).

fazla etnik ya da ulusal topluluğun varlığından kaynaklanan sorunlardan muaf değildir. Bağımsızlıkların ardından siyasi iktidar, çoğunluk gruplarına devredilmiş, bu gruplar da büyük ölçüde geleneksel yapıya sahip toplumları modernleşme sürecine taşıma sorumluluğunu üstlenmiştir. Bu dönüşüm süreci, genellikle azınlıkların daha geniş politik, ekonomik ve toplumsal yapılar içinde entegrasyonunu ya da asimilasyonunu gerekli kılan bir anlayış temelinde yürütülmüştür. Ancak sömürgeci güçler, çeşitli nedenlerden ötürü, bu soruna yönelik yalnızca sınırlı ve yüzeysel adımlar atabilmişlerdir/atmışlardır.⁹

Artan etnik bilinçlenme ve bunun sonucunda ortaya çıkan çoğunluk grupların yönetimine karşı azınlıklar arasında gelişen muhalefet, kimi zaman şiddet biçiminde olmak üzere çeşitli şekillerde kendisini göstermiştir. Bu bağlamda en büyük sarsıntıyı yaşayan ülke kuşkusuz Burma olmuştur. 1948'de bağımsızlığını kazanan Burma Birliği, bağımsızlığının ilk yıllarında etnik ayaklanmalar nedeniyle neredeyse çöküşün eşiğine gelmişti. Sonraki yıllarda da hükümet, ülke topraklarının tamamında kalıcı bir kontrol sağlayamamış; isyanlar zamanla yükselmiş ve azalmış, fakat hiçbir zaman tamamen sona ermemiştir ki günümüzde de bu durum böyledir.¹⁰

⁹ Güneydoğu Asya'daki etnik azınlık meselesi, yalnızca sınır sorunlarının bir uzantısı değil, aynı zamanda devlet inşası, kimlik politikaları ve sömürge mirasının derin yapısal etkileriyle şekillenen çok katmanlı bir olgudur. Bağımsızlık sonrasında iktidarın çoğunluk gruplarına geçmesi, modernleşme projelerini bu grupların çıkarları doğrultusunda merkezileştirmiş; azınlıkların entegrasyonu ise çoğu zaman siyasal ve toplumsal uyum adına zorlayıcı politikalarla yürütülmüştür. Sömürge yönetimleri ise esas amaçları sömürü olduğundan, etnik çeşitliliği bütüncül biçimde düzenlemek yerine yalnızca ekonomik ve stratejik çıkarlarına hizmet eden sınırlı ve yüzeysel müdahalelerde bulunmuşlardır. Bkz. Nicholas Tarling, *The Cambridge History of Southeast Asia*.

¹⁰ Sürecin ayrıntıları için bkz. Temiz, *ASEAN*, 66-70.

Benzer bir sorun Tayland'da da mevcut olmakla birlikte, Burma'daki kadar yaygın değildir. Özellikle 60'lı yıllarda kuzeydeki Meo halkı, kuzeydoğuda Taylarla etnik bağlara sahip Lao-Tay toplulukları ve güneydeki Malaylar arasında merkezi yönetime karşı ciddi bir muhalefet gelişmişti. Silahlı isyanlar ve çatışmalar, özellikle kuzey ve kuzeydoğu bölgelerinde artış göstermişti. Filipinler'de ise Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki tarihsel nitelikli gerilim, o dönem itibarıyla yoğun şiddet olaylarına ve geniş ölçekli silahlı çatışmalara dönüşmüştü. Müslümanlar arasındaki bazı gruplar ayrılıkçı talepler de dile getirmişti. Malezya da etnik çatışmalardan muaf değildi. Özellikle 1969 Mayıs seçimlerinin ardından yaşanan ve ülke tarihine geçen şiddet olayları, etnik gerilimlerin en ciddi örneğini teşkil etmişti.

Endonezya ise 350'den fazla etnik gruba ev sahipliği yapmakta olup her biri kendine özgü kültürel kimliklere sahipti. Bağımsızlık sonrası dönemde yerli nüfus ile Çinli azınlık arasındaki gerginlikler ve şiddet olayları dikkat çekmiş olsa da etnik bölünmelerin önemli bir kısmı genellikle merkezi hükümetin (Cakarta ve Cava) otoritesi ile *periferel bölgeler* (dış adalar) arasındaki ayrışmaların gölgesinde kalmıştı. Buna ek olarak, Ekim 1965'teki *Gestapu* olayının ardından ortaya çıkan sosyopolitik çatışmalar¹¹ da bu tabloya derinlik kazandırmıştı. Bölgedeki etnik sorunların temel özel-

¹¹ Gestapu olayı, Endonezya'da 30 Eylül Hareketi (Gerakan September Tiga Puluh) olarak bilinen darbe girişimidir. 30 Eylül 1965 gecesini, kendilerini "Devrimci Konsey" olarak adlandıran bir grup subay, altı üst düzey generali kaçırdı ve öldürmüştü ve hareketlerini "Sukarno'yu koruma" gerekçesiyle açıklamıştı. Harekete kısa süre içinde Endonezya Komünist Partisi bağlanmış, özellikle Suharto'nun öncülüğündeki ordu, sert bir karşılık vermişti. Sonuçta, binlerce kişi komünist suçlamasıyla tutuklanmış, binlerce kişi öldürülmüş ve bu olay Suharto'nun Yeni Düzen rejimine giden yolu açmıştı. Bkz. A. W. Adam, "Beberapa Catatan tentang Historiografi Gerakan 30 Eylül 1965," *Archipel. Études interdisciplinaires sur le monde insulindien*, no. 95 (2018), s. 11-30.

liği, çözüme karşı dirençli ve ısrarcı bir karakter sergilemeseydi.¹² Bu durum ise etnik meseleleri yalnızca ulusal siyasal istikrarı değil, aynı zamanda bölgesel güvenliği de etkileyen uzun vadeli bir meydan okuma haline getirmiştir.

Ülkelerde eşitsiz biçimde bütünleşmiş ya da yeterince asimile edilmemiş grupların varlığı, yalnızca iç istikrarı değil, aynı zamanda devletlerin uluslararası düzeyde işbirliğine katılım kapasitelerini de önemli ölçüde etkilemekteydi. Bu mesele, bölgesel işbirliği ve örgütsel süreçler bağlamında her yönüyle ele alınamasa da söz konusu süreçleri zayıflatma ve hatta yıkıcı bir güç haline gelme potansiyeline sahipti.

Güvenlik kaygıları ve tehdit algıları, Güneydoğu Asya siyasetinin her zaman en belirleyici unsurlarından biri olmuştur. Şiddet ve güvensizlik, uzun süredir birçok ülkenin toplumsal ve siyasal yaşamının ayrılmaz bir parçası niteliğindedir. Bağımsızlık sonrası dönemde güvenlik, siyasi liderlerin zihinlerinde öncelikli bir konumda bulunmuş; kimi zaman diğer tüm meselelerin önüne geçmiştir. Bu –gerçek ya da hayali– tehdit ve güvensizlik algılarının, uluslararası siyaselerinin şekillenmesinde merkezi bir rol oynadığı söylenebilir. Nitekim bölgedeki her devlet, bir veya birden fazla kaynaktan beslenen ciddi güvenlik sorunlarıyla yüzleşmiş ve bu durum, işbirliği ile entegrasyon girişimlerini de derinden etkilemiştir.

Güvensizlik düzeyi, bundan çıkarılan sonuçlar ve izlenen politikalar, ülkeden ülkeye farklılık göstermiştir. Bu farklılıklar, tarihsel deneyimler, tehditlerin algılandığı yönler ve özgün siyasal koşullar tarafından belirlenmiştir. Örneğin Tayland ve Filipinler, tarihsel olarak güvenliklerini Batılı güçlere, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'ne dayandırırken;

¹² Bunun başlıca nedeni, sömürgeci güçlerin kendi çıkarlarına hizmet ettiği ölçüde bu bölünmüşlüğü sürdürme eğiliminde olmalarıydı. Bkz. Süleyman Temiz, "ASEAN'da Kollektif Kimlik İnşa Çabaları ve Sömürgecilik Etkisi," *Uluslararası İlişkilerde Kimlik Perspektifinden Dış Politika: Biz ve Ötekiler* içinde, ed. G. Çağpar (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020), 209–232.

Malezya ve Singapur, uzun süre Britanya'ya yönelmişti. Buna karşılık Burma, Kamboçya ve Endonezya gibi ülkeler, kendi koşullarına özgü biçimlerde tarafsız ya da bağlantısız politikalar geliştirmeyi tercih etmişlerdi. Bu çeşitlilik, bölgesel işbirliğinin karakteri ve yönelimleri üzerinde doğrudan etkili olmuştur.

Diplomasinin tarzı ve yöntemleri de bu süreçlerin seyrini belirleyen bir başka unsur olmuştur. Bölgedeki işbirliği girişimleri başlangıçta, geleneksel diplomasi pratiklerinin bir uzantısı olarak devletler arası ilişkiler çerçevesinde şekillenmiştir. Ancak işlevlerin ve karar alma yetkilerinin ulusal düzeyden bölgesel yapılara kaydırılması söz konusu oldukça, süreçler daha kurumsallaşmış ve karar alma mekanizmaları ulusal ölçekteki merkezîyetçi yapılara benzerlik göstermeye başlamıştır. Bununla birlikte, Güneydoğu Asya'da işbirliği ve entegrasyon girişimleri o dönem itibarıyla henüz devletlerin işlev ve yetkilerini kayda değer ölçüde bölgesel kurumlara devredecek bir aşamaya ulaşmamıştı. Bu nedenle süreçler erken evrede değerlendirilmekte ve esasen devletlerin benimsediği diplomasi tarzının etkisi altında kalmaya devam etmişti.

Bölgeselcilikte Üç Adım

Güneydoğu Asya'daki bölgeselcilik süreci genel olarak üç farklı aşamada incelenebilir ve bunlardan sonuncusu olan ASEAN hâlen tamamlanmamıştır. Birinci aşama, 1945 ile yaklaşık 1959-60 yılları arasını kapsamış ve bu dönemde bölgedeki birçok girişim ve teşvik dışarıdan gelmişti. Bölgesel girişimlerin başını çeken başlıca güçler Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi Asya dışı devletler ile Hindistan gibi Asya ülkeleri olmuştur. Bu dışsal etkileşim, kısmen de olsa 1950 yılı itibarıyla bölgede yalnızca dört bağımsız ülkenin bulunmasından kaynaklanmıştı: Burma, Tayland, Endonezya ve Filipinler. Bu ülkelerden Burma, büyük iç karışıklıklarla

sarsılmış ve genellikle anlamlı ilişkiler için bölge dışına, özellikle Hindistan ve Britanya'ya yönelmişti. Tayland ve Filipinler ise güvenlik kaygıları ve ekonomik yardım gereksinimleri sebebiyle Batılı güçlerle, bilhassa da Amerika Birleşik Devletleri ile yakın ilişkiler kurmuşlardı. Endonezya ise bağımsızlığını kazandıktan sonra giderek daha tarafsız bir dış politika benimsemiş ve Sukarno'nun güçlü bir liderlik konumu elde etmesiyle kendisini, özellikle 1955 Bandung Konferansı'na ev sahipliği yaparak, Üçüncü Dünya ülkelerinin sözde lideri olarak konumlandırmıştı.¹³

Bu dönemde Güneydoğu Asya'nın üyesi olduğu en önemli ekonomik organizasyonlar, 1947'de Bangkok'ta kurulan Birleşmiş Milletler Asya ve Uzak Doğu Ekonomik Komisyonu (ECAFE) ile başlangıçta bir İngiliz Milletler Topluluğu girişimi olarak ortaya çıkan ve yedi üye ile sınırlı başlayan, fakat sonrasında İngiliz Milletler Topluluğu dışındaki ülkeleri de içine alan Colombo Planı'dır.¹⁴ Her iki organizasyon da büyük ölçüde Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğine dayanmış ve bu sayede ayakta kalabilmişti.¹⁵

¹³ 1955'te Endonezya'nın Bandung kentinde düzenlenen Bandung Konferansı, Asya ve Afrika'dan 29 bağımsız veya yeni bağımsız olmuş devletin bir araya gelerek sömürgecilğe karşı ortak bir siyasi duruş geliştirmeye çalıştığı tarihsel bir dönüm noktasıdır. Konferans, Soğuk Savaş'ın iki kutuplu yapısı dışında "Üçüncü Dünya dayanışması" fikrinin temellerini atmış; egemenlik, toprak bütünlüğü, iç işlerine karışmama ve barış içinde bir arada yaşama ilkelerini vurgulamıştır. Bandung, daha sonra Bağlantısızlar Hareketi'nin oluşumuna zemin hazırlamış ve özellikle Güneydoğu Asya'da post-sömürge ulus inşası süreçlerine güçlü bir ideolojik çerçeve sağlamıştır. Bkz. Dewi Fortuna Anwar, "Indonesia and the Bandung Conference: Then and Now," *Bandung Revisited: The Legacy of the 1955 Asian-African Conference for International Order* içinde, ed. See Seng Tan ve Amitav Acharya (Singapore: NUS Press, 2008), 180-9.

¹⁴ Bkz. Lalita Prasad Singh, *The Politics of Economic Co-operation in Asia: A Study of Asian International Organizations* (Columbia: University of Missouri Press, 1966), 261-3.

¹⁵ Peter Lyon, *War and Peace in Southeast Asia* (Oxford: Oxford University Press, 1969), 158.

Askerî ve güvenlik alanında ise 1954'te büyük ölçüde Amerika Birleşik Devletleri'nin girişimiyle kurulan Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü (SEATO) dikkat çekmişti.¹⁶ Ancak bu örgüte yalnızca Tayland ve Filipinler katılmıştı. Bu dönemdeki bir diğer önemli güvenlik düzenlemesi ise 1957'de Malaya'nın bağımsızlığını kazanmasının ardından yürürlüğe giren Anglo-Malaya Savunma Anlaşması (AMDA) olmuştu. Bu anlaşma 1971 Kasım'ında sona ermiş ve yerini Malezya, Singapur, Britanya, Avustralya ve Yeni Zelanda'yı içine alan Beş Güç Savunma Anlaşması'na bırakmıştı. Ancak genel olarak bakıldığında, bu ilk dönemde Güneydoğu Asya'nın bölgesel organizasyonlar ve birlikler konusundaki girişimleri ve sürdürücü faaliyetleri, Peter Lyon'un da belirttiği üzere "ya mevcut değildi ya önemsizdi ya da yalnızca söylemseldi."¹⁷

Güneydoğu Asya'da bölgeselciliğin ikinci aşaması yaklaşık olarak 1960'tan 1967'ye kadar sürmüştü. Bu dönemde, Singapur dışında tüm Güneydoğu Asya ülkeleri bağımsızlıklarını kazanmıştı ve birkaç önemli girişim ortaya çıkmıştı.¹⁸ En dikkat çekici iki girişim, Tayland, Malaya ve Filipinler'in katılımıyla kurulan Güneydoğu Asya Birliği (ASA) ile Malaya, Filipinler ve Endonezya'nın üyeliğiyle kurulan Maphilindo olmuştu.¹⁹ Bu girişimlerin Güneydoğu Asya açısından önemi,

¹⁶ Bkz. George Modelski, "SEATO: Its Function and Organization," *SEATO: Six Studies* içinde, editör George Alexander Modelski (Melbourne: F.W. Cheshire, 1962), 1-47. Süleyman Temiz, "Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı'nda (SEATO) Tayland'ın Statüsü," *OPUS International Journal of Society Researches* 18, no. 41 (2021): 3794-3824.

¹⁷ Peter Lyon, "ASEAN and the Future of Regionalism," *New Directions in the International Relations of Southeast Asia: The Great Powers and Southeast Asia* içinde, ed. Teik Soon Lau (Singapore: Singapore University Press, 1973), 158-162. Ayrıca bkz. Russell H. Fifield, *The Diplomacy of Southeast Asia: 1945-1958* (New York: Harper & Brothers, 1958), 449-62.

¹⁸ 1954 yılı itibarıyla, Kuzey ve Güney Vietnam'ın yanı sıra Kamboçya ve Laos da bağımsızlıklarını elde etmişti.

¹⁹ Bölgede ASEAN öncesi bölgeselcilik girişimlerine dair bkz. Süleyman Temiz, *ASEAN*, 22-5. Ayrıca bkz. Bernard K. Gordon, *The Dimensions of Conflict in Southeast Asia* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1966), 22-40, özellikle bölüm 5 ve 6. Lyon, *War and Peace in South-East Asia*, 154-58.

yalnızca bölge içinde ortaya çıkmış olmaları değil, aynı zamanda üyelerinin yalnızca Güneydoğu Asya ülkelerinden oluşmuş olmasıydı. Ancak her iki organizasyon da kısa süre içinde, üyeleri arasındaki anlaşmazlıkların kurbanı olmuştur. Haziran 1963'te resmî olarak kurulan Maphilindo, aynı yılın Eylül ayında Malezya Federasyonu'nun kurulmasıyla bağlantılı ortaya çıkan anlaşmazlık sebebiyle varlığını sürdürememiş ve fiilen doğmadan sona ermişti. Filipinler Cumhurbaşkanı Macapagal'ın daha geniş bir Malay Konfederasyonu kurma hayalinin aksine bölge, Endonezya ile Malezya arasında 1966 Ağustos'una kadar resmen sona ermeyen *Konfrontasi* denilen silahlı bir çatışmaya ve Malezya ile Filipinler arasında Sabah (Kuzey Borneo) üzerindeki egemenlik hakkı konusundaki anlaşmazlığa sahne olmuştu. ASA ise Temmuz 1961'de Bangkok'ta kurulmuş ve biraz daha uzun ömürlü olmuştu.²⁰ Ancak nihayetinde, tıpkı Maphilindo gibi, Sabah anlaşmazlığı sebebiyle çökmüş ya da işlevini kaybetmişti.²¹

Bu başarısız bölgesel organizasyon girişimlerinin yanı sıra Güneydoğu Asya ülkeleri, Asya merkezli ve zaman zaman daha geniş kapsamlı çeşitli organizasyonlara da katılmışlardı. Örneğin Tayland, Malezya, Filipinler ve Güney Vietnam, 1966 yılında Tayvan, Güney Kore, Japonya ile Avustralya ve Yeni Zelanda gibi Asya dışı aktörlerle birlikte Asya ve Pasifik Konseyi'ne (ASPAC) üye olmuşlardı. Endonezya, Laos ve Kamboçya ise bu oluşumda gözlemci statüsüyle yer almışlardı. ASPAC, ilk aşamada Güney Kore'nin öncülüğünde, komünist olmayan devletler için bir güvenlik paketi olarak tasarlanmıştı. Ancak Japonya'nın ısrarı sonucunda, ulusal bütünlüğü ve bağımsızlığı koruma ile ekonomik büyümeyi teşvik etme hedeflerini benimseyen askeri nitelikten arındırılmış bir organizasyona dönüşmüştü.²² Bununla birlikte ASPAC,

²⁰ Gordon, *The Dimensions of Conflict in Southeast Asia*, 68-72.

²¹ *A.g.e.*, bölüm 6.

²² Michael Haas, "The 'Asian Way' to Peace," *Pacific Community* 4, 4 (1973): 509.

varlığı süresinde güçlü bir anti-komünist atmosferle çevrelenmişti. Bu durum, özellikle Çin'in dış politikasındaki değişimlerin ardından, organizasyonun cazibesini kaybetmesine neden olmuştur.²³

İkinci aşama ayrıca, önceki dönemde ortaya çıkanlardan daha önemli ve daha kalıcı olma potansiyeline sahip birkaç organizasyonun kurulmasına tanıklık etmişti. Bunların başında, 1966'da Manila'da kurulan Asya Kalkınma Bankası (AKB) gelmekteydi. Mart 1973 itibarıyla AKB'nin, aralarında yedi Güneydoğu Asya ülkesinin de bulunduğu toplam 18 üyesi vardı; ancak Burma, Kuzey Vietnam ve Endonezya, bu üyeler arasında yer almamıştı.²⁴ Bu dönemde Güneydoğu Asya ülkelerinin üyeliğini kapsayan diğer organizasyonlar arasında, 1961'de kurulan Asya Verimlilik Organizasyonu (APO), 1964'te kurulan Asya Ekonomik Kalkınma ve Planlama Enstitüsü (AIEDP) ve 1966'da oluşturulan Asya Endüstriyel Kalkınma Konseyi (AIDC) bulunmaktaydı.

Buna ek olarak, yalnızca Güneydoğu Asya ölçeğinde kurulan bölgesel organizasyonlar da ortaya çıkmıştı. Bunlardan biri, 1965'te tesis edilen Güneydoğu Asya Eğitim Bakanları Organizasyonu (SEAMEO) olup, bu örgüt eğitim, bilim ve kültür alanlarında işbirliğini teşvik etmeyi amaçlamıştı. Diğer bir örnek ise 1966'da kurulan Güneydoğu Asya Merkez Bankası Grubu (SEACEN) idi; bu grup, yıllık toplantılarında para politikaları, bankacılık ve sermaye piyasalarının gelişimi gibi konuları ele almıştı. Ayrıca, 1966'da oluşturulan Güneydoğu Asya Ekonomik Kalkınma Bakanları Konferansı (MCEDSEA)

²³ Chi Yung Pak, "The Prospect for a Revitalization of ASPAC," *Asian Perspective* 2, 1 (1978): 80-97.

²⁴ Asya bölgesel örgütlerinin kapsamlı bir listesi için bkz. *Asia Research Bulletin* 2 (Mart 1973): 1733-35. Ayrıca bkz. Lau Teik Soon, "Regional Security: Problems and Prospects in South-East Asia," *Western Europe and South-East Asia* içinde, ed. G. Schiavone (London: Palgrave Macmillan, 1997), 93-114. Benzer bir liste Michael Haas'ın çalışmalarında da vardır. Bkz. "The 'Asian Way' to Peace," *Pacific Community* 4, 4 (1973): 507-510.

da ekonomik ilerleme ve bölgesel sorunların tartışılması amacıyla düzenli toplantılar gerçekleştirmişti.²⁵

Güneydoğu Asya'da bölgeselciliğin ikinci evresi, niteliği itibarıyla önceki dönemlerden farklılaşan ve geleceğe yön veren bir aşamayı temsil etmişti. Bu süreçte bölge devletleri, artık yalnızca Birleşmiş Milletler ve bağlı kuruluşlarıyla sınırlı bir uluslararası katılım göstermekten çıkarak, çok daha geniş ve çeşitli örgütlenmelere dâhil olmaya başlamışlardı. Böylece, Güneydoğu Asya ülkelerinin küresel düzlemde görünürlüğü ve etkileşim alanı önceki yıllara kıyasla belirgin biçimde artmıştı. Bununla birlikte, kimi girişimlerin başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen bu dönem, devletlerin bölgesel meselelerde kendi iradeleriyle hareket etme yönünde önemli bir zihinsel dönüşüm yaşadıkları bir kırılma noktası olmuştur. İlk kez, geleceğin biçimlenmesinde dış aktörlerden çok kendi egemenliklerine ve karar alma kapasitelerine güvenmeleri gerektiğinin farkına varmışlardır.

Dönemin bir diğer çarpıcı yönü ise işbirliği arayışlarının giderek daha fazla bölgesel bir çerçevede ele alınmaya başlanmasıydı. Önceki yıllarda daha geniş uluslararası örgütlenmelere yönelen bakış açıları yerini, yalnızca bölgesel ölçekte karşılıklı işbirliğine odaklanan yaklaşımlara bırakmıştı. Bu zihniyet değişiminin en dikkat çekici göstergesi, Endonezya'nın tutumunda gözlemlenmişti. Sukarno yönetimi, Bağlantısızlar Hareketi'nin önderliğini üstlenerek küresel ölçekte etkin bir rol oynamaya çalışırken, 1960'ların başlarından itibaren Endonezya, aynı zamanda bölgesel konulara da giderek daha fazla önem atfetmeye başlamıştı. Böylece, Endonezya'nın küresel hırslarıyla bölgesel sorumlulukları arasında yeni bir denge kurma politikası gelişmeye başlamıştı.

Güneydoğu Asya'daki bölgeselciliğin üçüncü evresi 1967 yılında başlamıştı. Daha somut olarak, bu aşamanın başlangıcı, aynı yılın Ağustos ayında Bangkok'ta kurulan

²⁵ Haas, a.g.m., 510.

ASEAN ile olmuştu. Kurucu üyeleri Tayland, Malezya, Singapur, Endonezya ve Filipinler'den oluşan ASEAN, hem üye çeşitliliği hem de üyelerin gösterdiği ilgi bakımından, o döneme dek Güneydoğu Asya'dan doğan en önemli girişim olarak kabul edilebilir. ASEAN, aslında farklı bir ad altında ASA'nın genişletilmiş bir versiyonu olarak görülebilir. 1963'te Malezya ile Filipinler arasında Sabah üzerindeki anlaşmazlık nedeniyle işlevini yitiren ASA tamamen ortadan kalkmamış, Mart 1966'da 1961-1963 yılları arasında başlatılan bazı öneri ve projelerle yeniden etkin hale getirilmişti. ASEAN'ın kurulmasının ardından ASA resmen lağvedilmiş, ancak devam eden birçok faaliyeti ASEAN bünyesine dahil edilmişti.

ASEAN'ın doğuşunun yanı sıra, 1967 sonrasında Güneydoğu Asya'da hükümetler arası kuruluşlar ve ajansların sayısı da artmaya devam etmişti. Bu dönemde ortaya çıkan kayda değer girişimlerden bazıları arasında, 1970'te Bangkok'ta kurulan Güneydoğu Asya Balıkçılık Kalkınma Merkezi (SEAFDC), 1971'de tesis edilen Güneydoğu Asya Aile ve Nüfus Planlamasında Bölgesel İşbirliği Koordinasyon Komitesi (SEARCFPP) ve 1972'de oluşturulan Güneydoğu Asya Bölgesel Ulaşım ve İletişim Ajansı (SEATAC) yer almaktaydı. SEATAC, 1967'de kurulan Güneydoğu Asya Kıdemli Yetkilileri Ulaşım ve İletişim Koordinasyon Komitesi'ne (COORDCOM) hizmet sunmak amacıyla faaliyete geçirilmişti.

Bölgesel nitelikli bu girişimlere paralel olarak Güneydoğu Asya ülkeleri, bölge dışı organizasyonlarda da yer almışlardı. Örneğin, ECAFE'nin öncülüğünde yürütülen projeler, emtia bazlı düzenlemelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştı. Bunlardan ilki, 1969'da Cakarta'da sürekli bir sekreteryaya kavuşan Asya Hindistan Cevizi Topluluğu (ACC) idi. İkincisi ise 1970'te Kuala Lumpur'da kalıcı sekreteryaya ile kurulan Asya Doğal Kauçuk Üreten Ülkeler Topluluğu (ANRPC) olmuştu. ACC'nin üyeleri arasında Malezya, Endonezya ve Filipinler yer alırken; ANRPC'ye Malezya, Singapur,

Endonezya, Tayland ve Güney Vietnam dahil olmuştur. Gerçekte, her iki yapının da üyelerinin büyük çoğunluğunu Güneydoğu Asya ülkeleri oluşturmuştur.

Bu dönemde sınır ötesi faaliyetlere katılım, yalnızca hükümetlerle sınırlı kalmamıştı. 1971 ve 1972 yıllarında ASEAN'la bağlantılı iki hükümet dışı örgüt daha kurulmuştu. Bunlardan ilki, bölge içi ve dışı ticari faaliyetleri teşvik etmeyi hedefleyen Güneydoğu Asya İşadamları Konseyi (SEABC) idi. İkincisi ise ASEAN Daimi Ticaret ve Sanayi Komitesi'ne bağlı olarak ticaret heyetlerinin düzenlenmesi ve ticaret fuarlarına katılımın kolaylaştırılmasıyla görevli ASEAN Ticaret ve Sanayi Odaları Konfederasyonu (ASEAN-CCI) olmuştu.²⁶

Genel hatlarıyla değerlendirildiğinde, uluslararası organizasyonlara katılım eğilimi Güneydoğu Asya'da ikinci evrede ortaya çıkmış ve sonraki dönemde de devam ederek, bölge ülkelerini hem hükümetler arası hem de hükümet dışı yapıları kapsayan küresel örgütlenme ağının daha sıkı bir parçası haline getirmiştir. Bununla birlikte, bu sürece ilişkin birkaç kritik noktanın altı çizilmelidir. Öncelikle, söz konusu katılım eğilimi bölge genelinde homojen bir şekilde dağılmamıştı. Özellikle Burma, Laos, Kamboçya ve iki Vietnam örneğinde görüldüğü üzere bazı devletler, uluslararası organizasyonlara dâhil olma konusunda diğer bölgesel aktörlere kıyasla oldukça çekingen davranmıştır.

Bu farklılık, kısmen Vietnam Savaşı'nın doğrudan etkileri ve söz konusu çatışmanın Laos ile Kamboçya üzerindeki yansımalarıyla ilişkilendirilebilir.²⁷ Ancak, yalnızca güvenlik boyutuyla açıklanamayacak başka etkenlerin de bu dengesiz katılımın şekillenmesinde rol oynadığı göz ardı edilmemelidir. Ortaya çıkan tablo, Güneydoğu Asya'yı fiilen iki gruba ayırmıştır: uluslararası organizasyonlarda yüksek düzeyde

²⁶ Gordon, *a.g.e.*, 68-72.

²⁷ Bu yansımalar ve etkilere dair bkz. Temiz, *Modern Kamboçya*, 265-325.

etkinlik gösteren ülkeler ve görece düşük katılım sergileyenler. Bu durum, Güneydoğu Asya'nın gerçekten tek bir "bölge" olarak tanımlanmasının ne kadar isabetli olduğu sorusunu da beraberinde getirmiştir.

İkinci olarak, uluslararası organizasyonlarda daha yüksek katılım sergileyen ülkeler arasında özellikle ASEAN üyeleri öne çıkmış, bu bağlamda Endonezya'nın rolü belirleyici hale gelmiştir. Başlangıçta bölgeselcilik girişimlerine mesafeli yaklaşan Endonezya, zamanla dikkate değer bir dönüşüm geçirerek Güneydoğu Asya bölgeselciliğinin en güçlü savunucularından birine dönüşmüştür. Bu değişim, Endonezya'nın ASEAN'ın kuruluşundaki etkin katkısıyla ve daha sonra örgüt içinde üstlendiği liderlik konumuyla açıkça görünür hale gelmiştir. Söz konusu dönüşümün arka planında, Eylül 1965'teki *Gestapu* olayının meydana getirdiği siyasi kırılma, ardından yaşanan liderlik değişimi ve Sukarno'nun siyasal etkisinin sona ermesi önemli bir dönüm noktası olmuştur. Burada özellikle vurgulanması gereken husus, ASEAN'ın hem hayatta kalmasında hem de kurumsal olarak gelişmesinde en belirleyici itici gücün Endonezya olduğu gerçeğidir.

Üçüncü olarak, yalnızca bölge içi dinamikler değil, büyük güçlerin politikalarındaki ve bölgesel angajmanlarındaki değişimler de Güneydoğu Asya bölgeselciliğini doğrudan etkilemiştir. ABD'nin Vietnam ve Kamboçya'daki çatışmalara yönelik müdahalesini önemli ölçüde azaltması ve Tayland ile Filipinler'deki askeri varlığını geri çekmesi, bölgesel güvenlik dengelerini doğrudan etkilemiştir. Benzer şekilde, Beş Güç Savunma Anlaşması çerçevesine rağmen İngiltere'nin Süveyş'in doğusundaki askeri rolünün giderek zayıflaması da dikkat çekici bir gelişme olmuştur. Bununla birlikte, en az bu gelişmeler kadar kayda değer olan bir diğer unsur, Çin'in dış politikasındaki dönüşüm ve Pekin ile Washington arasındaki ilişkilerin yumuşamasıdır. Bu yeni uluslararası iklim, ASEAN ülkelerini Çin'e yönelik politikalarını yeniden değerlendirmeye yöneltmiş, onları resmi düzeydeki açık düşmanlıktan,

ihtiyatlı bir yakınlaşmaya sevketmiştir. Üstelik bu yaklaşım, Çin tarafından da olumlu bir karşılık bulmuştur. Tüm bu dışsal faktörler ve bölge içi dönüşümler, Güneydoğu Asya bölgeselciliğinin işlediği ortamı köklü biçimde yeniden şekillendirmiştir.

Güneydoğu Asya'daki bölgesel organizasyonların gelişim süreci genel hatlarıyla ortaya konduktan sonra, çalışmanın bundan sonraki kısmı özellikle Güneydoğu Asya Birliği (ASA) ile ASEAN'ın kuruluşu ve gelişim sürecine odaklanmaktadır. Bu iki örgütün seçilmesinin belirli gerekçeleri bulunmaktadır. Her şeyden önce, her ikisi de yalnızca Güneydoğu Asya devletlerinden oluşmaları bakımından bölgeye özgü girişimlerdi. Bunun yanı sıra, daha önce ele alınan pek çok işlevsel temelli organizasyonun aksine,²⁸ ASA ve ASEAN çok daha geniş kapsamlıdır; başka bir deyişle, bu yapılar yalnızca belirli sektörlere değil, çeşitli amaçlara ve çok boyutlu işlevlere hizmet etmek üzere tasarlanmış kurumsal çerçeveler olarak öne çıkmaktadır.

Güneydoğu Asya Birliği (ASA)

Güneydoğu Asya'da bölgesel bir örgütlenme fikrinin ilk kez Malaya Başbakanı Tunku Abdul Rahman tarafından gündeme getirildiği anlaşılmaktadır. Şubat 1958'de, Seylan'ın ba-

²⁸ MAPHILINDO, 1963 yılında Malezya, Filipinler ve Endonezya arasında kısa süreli bir bölgesel birlik girişimi olarak ortaya çıkmıştır. Üç ülkenin adlarının birleşiminden oluşan bu kavram, ortak Malay kökeni ve "Büyük Malay Birliği" fikrine dayalı bir kültürel-politik dayanışma hedefliyordu. Ancak girişim, Filipinler ve Endonezya'nın Malezya'nın kurulmasına yönelik itirazları, özellikle de Sabah üzerindeki egemenlik iddiaları nedeniyle hızla zayıfladı. Aynı yıl Endonezya'nın Konfrontasi politikasıyla gerilim derinleşti ve MAPHILINDO fiilen dağıldı. Bu başarısızlık, bölgeselcilik için daha pragmatik ve işbirliğine dayalı bir çerçeveye ihtiyaç olduğunu göstererek ASEAN'ın doğuşuna zemin hazırladı. Bu birlik girişimine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Temiz, "ASEAN Yolunda MAPHILINDO: Malezya, Filipinler ve Endonezya Arasında Pan-Malayizm Temelli Güneydoğu Asya Teşkilatı ve Güneydoğu Asya Bölgeselciliğine Etkisi," *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 3, 2 (2019): 227-252.

ğımsızlığının onuncu yıl dönümü vesilesiyle Colombo'da düzenlenen kutlamalarda, Tunku Abdul Rahman, "Güneydoğu Asya liderlerinin yakın bir gelecekte bir araya gelerek bölgede bir birlik kurmaları gerektiğini" dile getirmişti. Bu çağrı, temelde geniş tabanlı ve anti-komünist nitelikte bir bölgesel yapılanmaya işaret etmekteydi.²⁹ Bu dönemde Tunku'nun yaptığı açıklamalar da bu izlenimi pekiştirmişti.

Colombo'daki konuşmasından birkaç gün önce Tunku, "bazı Güneydoğu Asya ülkelerinin komünizme karşı açık bir tavır almadıklarını" vurgulamış ve "bunun ileride pişmanlık doğuracağını" söylemişti.³⁰ Ardından, bir Yeni Delhi gazetesinde Tunku'nun Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü'nden (SEATO) bağımsız bir savunma ittifakı önerdiğine dair çıkan haber, Malaya Başbakanlık Ofisi tarafından yalanlanmış; ancak Tunku'nun SEATO dışında bir kolektif güvenlik pakti düşüncesi üzerinde durduğu ise kabul edilmişti. Başbakanlık Ofisi, Tunku'nun bu fikri uzun süredir gündeminde tuttuğunu ve diğer devletlerin görüşlerini öğrenmek istediğini belirtmiştir.³¹ Tunku'nun tasavvuruna göre bu tür bir güvenlik pakti Burma, Tayland, Laos, Kamboçya, Güney Vietnam ve Filipinler'i kapsamalıydı.

Tunku'nun anti-komünist yaklaşımı, Manila'da da yankı bulmuştu. Aralık 1958'de Filipinler Devlet Başkanı Carlos P. Garcia, Manila'daki Denizaşırı Basın Kulübü'nde yaptığı konuşmada, komünizmin dünya hâkimiyeti için verdiği mücadeleyi vurgulamış ve bunun hiçbir "özgür Asya" ülkesi tarafından göz ardı edilemeyecek bir tehdit olduğunu ifade etmişti.³² SEATO'nun caydırıcılığını kabul etmekle birlikte Garcia, "Asya ülkelerinin ortak güvenlik temelini güçlendirmek

²⁹ *Straits Times*, 5 Şubat 1958.

³⁰ *Straits Times*, 29 Ocak 1958.

³¹ *Straits Times*, 22 Nisan 1958.

³² *Manila Bulletin*, 19 Aralık 1958.

için karşılıklı anlayış ve dayanışmaya ihtiyaç duyduğunu, ancak bu şekilde ekonomik, siyasi ve manevi alanlarda ortak bir savunma inşa edilebileceğini” ileri sürmüştü.³³

Bu tartışmalar, komünizmin meydana getirdiği jeopolitik baskılar karşısında bölgesel işbirliği ihtiyacını daha da acil hale getirmiştir. Tunku’nun başlattığı girişim ve Garcia’nın destekleyici tutumu, bölge devletleri arasında güvenlik kaygılarını ve daha geniş işbirliği hedeflerini bir araya getiren bir örgütlenmenin zeminini oluşturmuştur. Nitekim Tunku, Ocak 1959’da Manila’yı ziyaretinde Garcia’nın fikirlerine olumlu yaklaşarak, Asya ülkelerinin dış saldırılara karşı ortak savunma yollarını düşünmeleri gerektiğini ifade etmiştir;

“Asyalılar olarak kendimizi dış saldırılara karşı savunabilmemiz iyi bir şey olacaktır ve Başkan Garcia’nın, Asya ülkelerinin bir araya gelip kendimizi savunmanın yollarını ve araçlarını düşünmemiz gerektiği görüşüne katılıyorum.”³⁴

Ancak aynı ziyaret sırasında Tunku’nun, bölgesel güvenlik paktı düşüncesinden uzaklaşarak, daha çok bilgi paylaşımı ve işbirliğini öngören bir düzenleme fikrine de yöneldiği görülmüştür.³⁵

Bu bağlamda, Kuala Lumpur’da birkaç aydır değerlendirilen “Güneydoğu Asya Dostluk ve Ekonomik Anlaşması” (SEAFET) önerisi gündeme gelmişti. Askeri ittifak fikrinden ziyade ekonomik işbirliğini öne çıkaran bu yaklaşım, Tunku’nun anti-komünist söyleminden geri adım atması değil, komünizmle mücadelede ideolojik ve askeri yöntemlerin ötesinde alternatif bir strateji geliştirmeye çalıştığını göstermekteydi.³⁶ Bu yeniden konumlanmada pragmatik kaygılar da etkili olmuştur. Zira Tunku, doğrudan anti-komünist bir

³³ *Manila Bulletin*, 19 Aralık 1958.

³⁴ *Manila Bulletin*, 3 Ocak 1958.

³⁵ *Straits Times*, 3 Ocak 1959; *Manila Bulletin*, 5 Ocak 1959.

³⁶ Gordon, a.g.e., 165–66.

paktın tarafsız ya da bağlantısız politika izleyen bazı Asya ülkelerini dışlayacağını ve bölgesel ayrışmayı derinleştireceğini fark etmişti.³⁷

Bununla birlikte, hem Tunku'nun hem de Garcia'nın güçlü anti-komünist söylemleri, bölgesel işbirliği girişimlerini kaçınılmaz olarak bu ideolojik çerçeveye ilişkilendirmiştir. Bu durum, Temmuz 1961'de kurulan Güneydoğu Asya Birliği'nin algısını da belirlemişti. Resmî düzeyde yapılan yapılanmalar ve *siyasi olmayan* işbirliği vurguları, ASA'nın başlangıçtaki anti-komünist imajını dağıtamamış, bu da örgütün üyeliğini ciddi biçimde sınırlandırmış ve genişleme girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açmıştı. Bu şekilde Tunku, zamanla komünist söylemi geri planda bırakmanın gerekli olduğunu düşünmeye başladı. Garcia ise komünizme karşı mücadeleyi öncelikli hedef olarak görmeye devam etti. Nitekim, Ocak ayı sonunda Güney Vietnam ve Malaya'yı ziyaret etme planını açıkladığında, bu ziyaretin amaçlarından biri olarak Asya ülkeleri arasında komünizmin yayılmasını engellemek için askeri olmayan bir ittifak fikrini öne çıkardı. Buna karşılık Tunku, bölgesel işbirliğinin temelinde ekonomik ve kültürel alanların yer alması gerektiğini savunmayı sürdürdü. Bu farklı bakış açılarına rağmen, her iki lider de bölgesel işbirliği fikrinden vazgeçmeyerek, Güneydoğu Asya'daki ileriki girişimlerin şekillenmesine zemin hazırlayan ortak bir irade ortaya koydu.³⁸

Güneydoğu Asya Birliği'nin kuruluş sürecindeki bir diğer kritik gelişme, Tayland'ın sürece dahil olmasıyla yaşanmıştı. 1959 yılının Nisan ayında Tayland Dışişleri Bakanı Thanat Khoman, ülkesinin bölgesel işbirliğine duyduğu ilgiyi açıkça dile getirmiştir.³⁹ Aslında, Bangkok yönetiminin bu

³⁷ Burma gibi.

³⁸ *Manila Bulletin*, 18 Şubat 1959, 14 Mart 1959, 4 Nisan 1959, 25 Nisan 1959, 5 Mayıs 1959.

³⁹ *Manila Bulletin*, 4 Nisan 1959.

fikri daha önce de gündeminde bulundurduğu anlaşılmaktadır; nitekim aynı yılın Temmuz ayında, Hanoi hariç bölgedeki tüm başkentlere “Güneydoğu Asya’da İşbirliği Üzerine Ön Çalışma Belgesi” başlıklı kapsamlı ve titizlikle hazırlanmış bir taslak iletilmişti.⁴⁰

Tayland’ın önerisi, Filipinler ve Malaya’nın daha çok ekonomik ve kültürel boyutlara vurgu yapan yaklaşımlarından farklı olarak, daha geniş ve kapsayıcı bir perspektif ortaya koymuştur. Bangkok’un bakış açısına göre, bölgeyi ilgilendiren tüm güncel ve pratik meseleler –siyasi, ekonomik ya da başka bir alana ilişkin olsun– ele alınmalıydı. Bununla birlikte, taslakta kültürel işbirliğine dair dikkat çekici bir ihtiyat ve temkinlilik gözlenmişti. Güneydoğu Asya’daki devletlerin büyük ölçüde Budist, Müslüman veya Hristiyan kimlikleri üzerinden tanımlandığı dikkate alındığında, kültürel alanda ortak girişimlerin bütünleştirici olmaktan çok ayrıştırıcı sonuçlar doğurabileceği öngörülmüştü. Bu nedenle, kültürel entegrasyon yerine eğitim, sanat ve teknik alanlarda işbirliğine öncelik verilmesi gerektiği savunulmuştur.

Ekonomik boyut ise önerinin en güçlü vurgularından biri olmuştur. Bölgenin tarımsal ihracata dayalı kırılgan ekonomik yapısını dikkate alan taslak, bu bağımlılığın yönetilebilmesi için ortak pazar düzenlemeleri oluşturulmasını ve emtia fiyatlarının istikrara kavuşturulmasına yönelik stratejilerin geliştirilmesini önermişti. Böylece Tayland’ın girişimi, bölgesel işbirliğini daha somut ve uygulanabilir araçlarla

⁴⁰ Tayland önerisi için bkz. Gordon, a.g.e., 167–70. 1967 yılında, ASEAN Bildirgesi’nin taslağını hazırlamak üzere yapılan toplantılar bir türlü ilerleme kaydedemediğinde, ASEAN liderleri Bangsaen sahiline geri döndüler. Burada, sakin ve huzurlu bir ortamda, Bildirge’nin nihai metnini hazırlamayı başardılar. Bu taslak, o dönemde Tayland Dışişleri Bakanı Thanat Khomein’in özel sekreteri olan Sompong tarafından kaleme alındı. Önceki taslaktan bu şekilde faydalanıldı. Bu ise neden ASEAN Deklerasyonu’nda Tayland’ın büyük etkisi olduğunu açıklar. Bkz. Kishore Mahbubani ve Jeffery Sng, *The ASEAN Miracle: A Catalyst for Peace* (Singapore: NUS Press, 2017).

desteklemeyi hedefleyen bir nitelik kazanmıştı.⁴¹ Tayland'ın bu bakış açısı ASEAN'ın gelişimini büyük oranda etkilemiştir.

Tayland'ın önerisi, yalnızca işbirliği alanlarını değil, aynı zamanda oluşturulacak bölgesel yapının kurumsal çerçevesini de ortaya koymaktaydı. Kalıcı bir genel merkezin kurulmasından ziyade bu öneri, “gayriresmî” ve “pratik” nitelikte bir işbirliğini teşvik eden asgari düzeyde bir idari yapılanmayı öngörüyordu. Toplantıların gizlilik esasına dayalı olarak gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmiş; basın ve kamuoyuna yalnızca resmi açılış oturumlarına katılım izni verilmesi planlanmıştı. Ayrıca, başbakanlar ve dışişleri bakanları arasında düzenlenecek görüşmelerin resmî kayda geçirilmemesi gerektiği özellikle vurgulanmıştı. Daha sonraki değerlendirmelerde bu yaklaşım, ASA'nın kurumsal yapısının biçimlenmesinde belirleyici bir etki sağlamıştır.⁴²

Bunu takip eden girişim ise Kuala Lumpur'dan gelmişti. Ekim 1959'da Tunku Abdul Rahman, Kuzey Vietnam hariç tüm Güneydoğu Asya ülkelerine bir mektup göndererek önerileri hakkında geri bildirim talep etmiş ve bir toplantı düzenlenmesi çağrısında bulunmuştu.⁴³ Beklendiği üzere, Tayland ve Filipinler olumlu yanıt vermiş, ancak bölgenin geri kalan ülkelerinden gelen tepkiler oldukça sınırlı ve isteksiz olmuştur.⁴⁴ Endonezya Devlet Başkanı Sukarno, Güneydoğu Asya ülkeleri arasında daha yakın işbirliğinin “arzu edilebilir” olduğunu kabul etmekle birlikte, yeni bir bölgesel örgütün potansiyel olarak kısıtlayıcı bir rol oynayabileceğini ileri sürmüştür. Sukarno, bunun yerine ikili düzenlemelerin tercih edilmesi gerektiğini savunmuş, daha geniş işbirliği ihtiyaçlarının ise Afro-Asya bağlamında değerlendirilmesini

⁴¹ Gordon, *a.g.e.*, 169-68.

⁴² *A.g.e.*, 170.

⁴³ *A.g.e.*, 167, 170-71. Ayrıca bkz. *Bangkok Post*, 24 Ekim 1959; *Manila Chronicle*, 5 Kasım 1959; *Times of Indonesia*, 12 Ocak 1960.

⁴⁴ *Manila Bulletin*, 13 Ocak 1960; *Bangkok Post*, 22 Ocak 1960.

önermiştir.⁴⁵ Benzer şekilde, Burma ve Kamboçya gibi taraf-sızlık ve bağlantısızlık politikaları benimseyen ülkeler de bu girişime kayıtsız kalmıştır.⁴⁶

Tunku, bölgedeki isteksiz yaklaşımlara rağmen, kendi fikri olan SEAFET (Güneydoğu Asya Dostluk ve Ekonomik Anlaşması) girişimini sürdürme konusundaki kararlılığını korudu. Nisan 1960'ta özel temsilcisi Inche Mohamed Sopiee'yi Manila ve Bangkok'a göndererek daha kapsamlı te-maslarda bulunmasını sağladı.⁴⁷ Bu görüşmelerin ardından Malezya, Filipinler ve Tayland'da bölgesel bir örgütün kurul-masına yönelik hazırlıkları koordine edecek çalışma grupları oluşturuldu.⁴⁸ Sürecin sonunda Sopiee, önerilen yapının ke-sinlikle siyasi bir nitelik taşımadığını, herhangi bir ideolojik blok veya mevcut savunma ittifaklarıyla ilişkilendirilmeyece-ğini özellikle vurguladı.⁴⁹

Takip eden aylarda Tunku, girişimin adını değiştirerek Güneydoğu Asya Devletleri Birliği (ASAS) olarak yeniden ta-nımladı.⁵⁰ O dönemde, 1960 Eylül ayında Filipinler Devlet Başkanı Garcia'nın Malaya'ya gerçekleştirmesi planlanan resmi ziyaretin, bu birliğin kuruluşunu resmen ilan edeceği düşünülmektedir.⁵¹ Ancak bu beklenti gerçekleşmedi; zira Garcia'nın ziyareti ertelendi ve Laos'taki olumsuz gelişmeler, hem Tayland'ın hem de Filipinler'in, SEATO çerçevesindeki sorumluluklarına odaklanmalarına yol açtı.⁵²

⁴⁵ Bkz. Gordon, *a.g.e.*, 171.

⁴⁶ *Manila Bulletin*, 19 Mart 1960.

⁴⁷ *Straits Times*, 6 Nisan 1960; 9 Nisan 1960; 15 Nisan 1960; *Manila Bulletin*, 9 Nisan 1960; *Times of Indonesia*, 9 Nisan 1960.

⁴⁸ *Malay Mail*, 28 Nisan 1960.

⁴⁹ *Straits Times*, 9 Nisan 1960.

⁵⁰ *Straits Times*, 28 Temmuz 1960.

⁵¹ Ayrıca bkz. *Straits Times*, 5 Temmuz 1960; 27 Temmuz 1960.

⁵² SEATO'nun kuruluşu, gelişimi ve bölgesel etkileri üzerine detaylı bir ana-liz için bkz. Süleyman Temiz, "Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı'nda (SEATO) Tayland'ın Statüsü," *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Der-gisi* 18, 41 (2021).

Bölgesel işbirliği tartışmalarında bir süredir anti-komünist bir güvenlik örgütü oluşturma fikri geri planda tutuluyordu. Ancak Laos krizinin derinleşmesi⁵³ Filipinler'i yeniden geniş tabanlı bir güvenlik ittifakı düşüncesine yöneltti. Bu durum, Filipinler ile Malaya'nın bölgesel işbirliği konusundaki farklı bakış açılarını açıkça ortaya çıkardı. Filipinler'in girişiyle Ocak 1961'de Manila'da, Asya'daki anti-komünist ülkelerin katılımıyla bir konferans düzenlendi. Davet edilen devletler arasında Pakistan, Tayland, Malaya, Tayvan, Güney Kore, Güney Vietnam ve Filipinler yer alıyordu. Manila toplantısının önemi, katılımcılardan çok katılmayan ülkelere tutumlarıyla belirlendi. Tayland, davetin çok kısa sürede yapıldığını ve Dışişleri Bakanının, kraliyet ailesinin ülkeye dönüşüyle meşgul olduğunu öne sürerek katılmadı.⁵⁴ Ancak asıl gerekçe, ABD'nin yer almadığı bir konferanstan somut bir sonuç çıkmayacağına dair kanaatti. Ayrıca Tayland yönetimi, Laos meselesine dair herhangi bir girişimin, sadece SE-ATO çerçevesinde yürütülmesi gerektiğini düşünüyordu.⁵⁵

Benzer bir şekilde Malaya da Laos sorununa doğrudan dahil olmaktan kaçındı. Tayland gibi kısa süreli davet gerekçesini öne sürerek katılmadı. Ancak asıl amaç, ASAS planı çerçevesinde gündeme getirilen anti-komünist bir ittifak düşüncesini tartışmalardan uzak tutmaktır. Tunku, Manila görüşmelerinin esasen Laos meselesi üzerinde yoğunlaştığını, fakat

⁵³ Laos Krizi, Soğuk Savaş'ın erken döneminde Güneydoğu Asya'da büyük güç rekabetinin en karmaşık yansımalarından biridir. 1959-1962 yılları arasında tırmanan kriz, Krallık yanlısı güçlerle Çin ve Kuzey Vietnam destekli Pathet Lao komünist hareketi arasında yaşanan iç savaşı ifade eder. ABD, Tayland ve Güney Vietnam, Laos'un tarafsızlığının bozulmasının tüm bölgeyi domino etkisiyle komünizme sürükleyeceği endişesiyle müdahil olmuşlardır. Kriz, 1962 Cenevre Anlaşması ile tarafsızlık ilkesi temelinde geçici biçimde çözülmüş olsa da ülke kısa sürede yeniden iç çatışmaya sürüklenmiştir. Laos Krizi, ASEAN'ın kurulmasına giden süreçte bölgesel güvenlik endişelerini derinleştiren kritik bir dönemektir. Bu süreçte dair ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Temiz, *Modern Laos: Bir Milyon Fil Ülkesi'nden Günümüze* (İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 2023).

⁵⁴ *Manila Bulletin*, 18 Ocak 1961.

⁵⁵ *Manila Times*, 17 Ocak 1961.

Güneydoğu Asya ülkelerinin dikkatini gerektiren başka sorunların da bulunduğunu vurguladı.⁵⁶

Filipinler Dışişleri Bakanı Felixberto Marana Serrano, Manila toplantısının sonuçlarını, katılmayan üç ülkenin dışişleri bakanlarıyla paylaşmak istediğinde, Kuala Lumpur'dan soğuk bir tepki aldı. Malaya yetkilileri, Manila'dan gelen ortak güvenlik sorunlarına ilişkin istişare haberlerinden şaşkınlık duyduklarını ve bu görüşmelerden tamamen habersiz olduklarını ifade ettiler.⁵⁷

Ertelemenin ardından Başkan Garcia'nın Malaya ziyareti, nihayet Şubat 1961'de gerçekleşti. Bu süre zarfında Filipin yönetimi, Malaya'yı güvenlik düzenlemelerine dâhil etme çabalarını sürdürdü. Şubat başında Dışişleri Bakanı Serrano, Tunku'nun anti-komünist bir ittifaka karşı olumsuz tutumunu değiştirmek amacıyla Kuala Lumpur'a gitti.⁵⁸ Filipin tarafı bu ziyareti, Manila görüşmelerinin "ikinci aşaması" olarak değerlendirmekteydi.⁵⁹

Serrano'nun ikinci amacı, Güneydoğu Asya Devletleri Birliği (ASAS) önerisini gündeme taşımaktı ve bu doğrultuda birliğin nihayet kurulabileceğine dair beklentiler yeniden güç kazandı.⁶⁰ Ancak yapılan görüşmelerin sonunda, Serrano'nun ilk hedefi bakımından –yani Malaya'yı daha açık bir güvenlik düzenlemesine dâhil etme konusunda– Tunku'dan herhangi bir taahhüt alamadığı anlaşıldı. Bu bağlamda elde edebildiği tek sonuç, konunun birkaç gün sonra gerçekleşecek Garcia-Tunku görüşmesinin gündemine alınması oldu. Buna karşılık, ASAS fikri üzerinde Malay tarafının daha olumlu bir yaklaşım sergilediği görüldü. Taraflar, prensip düzeyinde ASAS'ın kurulması hususunda mutabakata vardılar; nihai ka-

⁵⁶ *Bangkok Post*, 20 Ocak 1961.

⁵⁷ *Straits Times*, 18 Ocak 1961.

⁵⁸ Konuya dair ayrıntı için bkz. *Bangkok Post*, 20 Ocak 1961; *Manila Bulletin*, 26 Ocak 1961; *Straits Times*, 4 Şubat 1961.

⁵⁹ *Bangkok Post*, 3 Şubat 1961.

⁶⁰ *The Nation*, 6 Şubat 1961.

rar ise Garcia'nın Kuala Lumpur ziyareti sırasında şekillenecekti.⁶¹ Fakat bu ziyaret de kesin bir sonuç üretmedi. İki lider yalnızca, Tayland'ın da katılması halinde birliğin kurulması konusunda görüş birliği sağladılar.⁶² Böylece süreç, tamamen Tayland'ın tutumuna bağlı hâle geldi; ancak Bangkok'un bu rolü üstlenme konusunda temkinli ve isteksiz davrandığı anlaşılmaktaydı.⁶³

Ne var ki Garcia'nın ziyaretinin hemen ardından Tayland Dışişleri Bakanı Thanat Khoman, Kuala Lumpur'a gidecek Tunku ve Serrano ile bir araya geldi. Bu buluşma, sürecin gerçek anlamda dönüm noktası oldu. Üç bakan, bölgesel bir birlik kurulması konusunda uzlaştılar ve bu amaç doğrultusunda her üç ülkede de somut öneriler geliştirecek çalışma grupları kurulmasına karar verdiler. Bu grupların iki-üç ay içerisinde Bangkok'ta toplanarak hazırladıkları raporları karşılıklı olarak değerlendirmeleri, ortak bir öneri üzerinde anlaşmaları ve bu önerinin daha sonra dışişleri bakanları seviyesinde ele alınması öngörüldü.⁶⁴ Bu aşamada özellikle vurgulanan nokta, kurulacak yapının *siyasi olmayan* bir nitelik taşımasıydı.⁶⁵

Belirlenen takvim doğrultusunda süreç hızlı bir şekilde ilerledi. Üç ülkenin uzman komiteleri Haziran ayında Bangkok'ta toplandı ve her ülkenin hazırladığı önerileri değerlendirmek üzere ortak bir çalışma grubu oluşturuldu. Ortaya çıkan yaklaşık 100 sayfalık kapsamlı rapor,⁶⁶ ilgili hükümetlerin incelemesine sunuldu.⁶⁷ Nihayet Temmuz ayının sonlarında üç ülkenin dışişleri bakanları Bangkok'ta bir araya geldi ve 31 Temmuz'da yayımlanan Bangkok Bildirisi ile Güneydoğu Asya Birliği resmen ilan edildi.

⁶¹ *The Nation*, 8 Şubat 1961.

⁶² *Bangkok Post*, 10 Şubat 1961.

⁶³ Bkz. *Manila Chronicle*, 11 Şubat 1961.

⁶⁴ *Straits Times*, 19 Şubat 1961; *Manila Chronicle*, 14 Şubat 1961.

⁶⁵ *Straits Times*, 19 Şubat 1961.

⁶⁶ *Bangkok Post*, 20 Haziran 1961.

⁶⁷ *Straits Times*, 23 Haziran 1961.

Güneydoğu Asya Birliği'nin kuruluşunda belirlenen amaç ve hedefler, bölgesel işbirliğini geniş bir çerçevede ele almayı öngörmekteydi. Öncelikle, ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel ve idari alanlarda dostane istişare, karşılıklı yardımlaşma ve işbirliğini sağlayacak etkili bir mekanizmanın oluşturulması hedeflenmişti. Bunun yanında, üye ülkelerin vatandaşlarına ve kamu görevlilerine, eğitim, mesleki formasyon, teknik bilgi ve idari deneyim alanlarında araştırma ve yetiştirme imkânlarının sağlanması öngörülmüştü.

ASA'nın bir diğer amacı, ekonomi, kültür, eğitim ve bilim gibi alanlarda ortak ilgi ve kaygı duyulan meselelerde bilgi alışverişini teşvik etmek olmuştur. Ayrıca, Güneydoğu Asya çalışmalarının geliştirilmesi ve teşvik edilmesi, doğal kaynakların verimli kullanımı, tarım ve sanayinin ilerletilmesi, ticaretin genişletilmesi, ulaşım ve iletişim imkânlarının iyileştirilmesi ve nihayetinde halkların yaşam standartlarının yükseltilmesi de ASA'nın öncelikleri arasında yer almıştı. Bu hedeflere ek olarak, uluslararası emtia ticareti sorunlarının incelenmesinde ortak bir yaklaşım benimsenmesi ve düzenli istişarelerle, yalnızca örgütün amaçlarının gerçekleştirilmesine değil, aynı zamanda mevcut uluslararası kuruluşların çalışmalarına da katkıda bulunulması hedeflenmişti.⁶⁸

Bangkok Bildirisi ile yalnızca amaç ve hedefler belirlenmemiş, aynı zamanda örgütün kurumsal ve idari yapısı da tanımlanmıştı. Buna göre; Dışişleri Bakanları Konferansı her yıl ve dönüşümlü olarak yapılacak, bu toplantılardan yaklaşık bir ay önce Ortak Çalışma Grubu toplanarak hazırlık sürecini yürütecekti. Ayrıca, ev sahibi ülkenin dışişleri bakanı veya onun yetkilendirdiği temsilcinin başkanlığında, üye devletlerin akredite büyükelçilerinden oluşacak Daimi Komite kurulacak ve bu komite, bakanların toplantıları arasında örgütün

⁶⁸ Bkz. H. P. Gopalan, "The Launching of ASA," *Far Eastern Economic Review*, 21 Eylül, 1961, 551.

faaliyetlerini sürdürecekti. Belirli meseleleri incelemek amacıyla geçici veya daimi uzman komiteleri oluşturulabilecek, her üye ülkede ise birliğin faaliyetlerini koordine edecek ulusal sekreteriyalar tesis edilecekti.⁶⁹

31 Temmuz 1961'de Bangkok'ta yayımlanan Bangkok Bildirisi ile ASA resmen ilan edilmiş ve Daimi Komite'nin 1 Aralık 1961'de Kuala Lumpur'da düzenlenecek özel bir Dışişleri Bakanları toplantısında kurulacağı duyurulmuştu. Dışişleri Bakanları'nın düzenli yıllık toplantısının ise Ağustos 1962'de Manila'da yapılması kararlaştırılmıştı.⁷⁰ Böylelikle, Tunku Abdul Rahman'ın yaklaşık üç buçuk yıl önce dile getirdiği bölgesel işbirliği fikri, uzun tartışmalar, kesintiye uğrayan girişimler ve çeşitli önerilerin ardından somut bir kurumsal yapıya kavuşmuştu. Bu süreç, sadece işbirliğinin niteliği bakımından değil, aynı zamanda bu girişime yön veren aktörlerin kimliği, örgütün kurumsal yapısı ve üye sayısı gibi meselelerde de Güneydoğu Asya bölgeselciligi literatüründe kritik bir dönüm noktası olmuştur ve aynı zamanda ASEAN'ın kuruluş sürecindeki kurumsal yapılanmasını da derin biçimde etkilemiştir.

Bölgesel işbirliği önerileri daha ilk aşamalardan itibaren güçlü bir anti-komünist yönelim ve blok siyaseti ile özdeşleşmişti. Bu, bağlantısız veya tarafsız ülkelerin liderlerince bu şekilde algılanmadığı gibi, Batı ülkeleri tarafından da benzer bir kaygı taşınmaksızın paylaşılmış bir değerlendirmeydi. Nitekim *New York Times*, 7 Ağustos 1961 tarihli başyazısında ASA'yı "anti-komünist fakat askeri olmayan" bir girişim olarak nitelemiş, kurucuların "anti-komünist ve Batı yanlısı" yönelimlerine dikkat çekmişti.⁷¹

Bölgesel işbirliği ile anti-komünist blok siyaseti arasındaki bağlantının fikriyatı, öncelikle Tunku'ya atfedilmelidir.

⁶⁹ *Bangkok Post*, 1 Ağustos 1961.

⁷⁰ *Bangkok Post*, 1 Ağustos 1961.

⁷¹ *The New York Times*, 7 Ağustos 1961. "The Launching of ASA," *Far Eastern Economic Review*, 21 Eylül, 1961, 552.

Zira o, başlangıçta komünizme karşı bir kolektif güvenlik paktı fikriyle ilgilenmişti. Bu ilginin, Malaya'nın tarihsel deneyimleriyle açıklanabilir bir yönü de vardı. 1948'de başlayan ve "Malayan Emergency-Malay Acil Durumu" olarak bilinen komünist ayaklanma, resmen 1960'a kadar sürmüştü; her ne kadar 1958-59'a gelindiğinde isyan büyük ölçüde bastırılmış olsa da bu tecrübenin izleri Tunku ve diğer Malaya liderlerinin zihninde hâlâ canlılığını koruyordu.⁷² Bununla birlikte, 1959'un başlarına gelindiğinde Tunku'nun güvenlik paktı fikrinden vazgeçtiği görülmektedir. Sonraki dönemde ise Malaya liderleri, -özellikle Tun Razak- bölgesel işbirliği fikrini anti-komünist bir askeri ittifaktan olabildiğince ayırmaya çalıştılar. Bu değişimin ardında, komünizmin yayılmasının ancak beslendiği sosyoekonomik koşullar ortadan kaldırıldığında durdurulabileceğine dair bir inanç yatıyordu. Bu nedenle ekonomik kalkınma ve halkın yaşam standartlarının yükseltilmesi, temel öncelikler olarak görülüyordu.⁷³

Bunun dışında başka nedenler de vardı. Tunku, geniş tabanlı bir örgüt kurmakta başarılı olabilmek için, anti-komünist bir güvenlik paktının bu amaca hizmet etmeyeceğini fark etmişti. Nitekim Ocak 1959'da Manila'da yaptığı bir konuşmada, Malaya ve Filipinler'in yanı sıra Endonezya, Tayland, Kamboçya, Güney Vietnam ve Tayvan'ı da olası üye ülkeler arasında zikretti.⁷⁴ Ancak bu listede yer alan Endonezya ve Kamboçya, bağlantısız bir politika izliyorlardı ve Tayvan ile Güney Vietnam'la aynı çatı altında anti-komünist bir paktın parçası olmaları düşünülemezdi. Dolayısıyla Tunku'nun niyeti, bölgesel bir birlik fikrini askeri güvenlik işbirliğinden ayrı tutmak olsa da bunda tam anlamıyla başarılı olamadı.

Zira Tunku, her ne kadar ısrarla bu girişimin *siyasi olmadığını ve kimseye karşı yönelmediğini* savunsa da kimi za-

⁷² Bkz. Temiz, *Modern Malezya*, 119-125.

⁷³ *Straits Times*, 5 Ocak 1961; *Far Eastern Economic Review*, 15 Ocak, 1961.

⁷⁴ *Manila Bulletin*, 7 Ocak 1961.

man bölgesel ekonomik ve kültürel işbirliği fikrini komünizmin kötülüklerinden söz ederken aynı cümlede dile getiriyor, komünizme karşı sürekli teyakkuz halinde olunması gerektiğini vurguluyordu. Örneğin Kasım 1959'da Avustralya ziyaretinden dönüşünde yaptığı bir açıklamada, İngiltere ile Malaya arasındaki savunma anlaşmaları sona erdiğinde Güneydoğu Asya'da işbirliğinin zorunlu hale geleceğini belirtmişti.⁷⁵ Yine Nisan 1960'ta Birleşik Malay Ulusal Organizasyonu (UMNO) yıllık konferansında yaptığı konuşmada, delegeleri komünist sızmalara karşı uyarmıştı. Tunku, *"Komünistler, propaganda yoluyla istedikleri başarıyı elde edemeyince, şimdi ticaret gibi farklı yöntemlere yönelmeye başladılar"* diyerek, yakın zamanda Singapur'u ziyaret eden bir komünist ticaret heyetine Malaya'ya giriş izni verilmediğini açıklamış ve şu sözlerle tutumunu özetlemişti; *"Komünistlerle işbirliği yapamayız; çünkü onların hırslarının sınırı yoktur. Tek amaçları hâkimiyet kurmaktır."*⁷⁶

Bundan sadece birkaç dakika önce Tunku, SEAFET planının hedeflerini açıklarken "bu tür işbirliği herhangi bir ülkeye karşı yöneltilmiş değildir" diye özellikle vurgulamıştı.⁷⁷ Ancak Şubat 1961'de Başkan Garcia'nın Malaya ziyaretinde Tunku, komünizm tehdidi ile bölgesel işbirliği arasındaki bağı bir kez daha kurdu ve şu soruyu yöneltti; *"Açık değil mi ki eğer ekonomik alanda bir araya gelmezsek, daima dünya egemenliğini amaçlayanların avı ve ödülü olacağız?"*⁷⁸

Tunku'nun kendi söylemleri bu algıya katkı yapmış olsa da ASA'nın anti-komünist çağrışımlarla özdeşleşmesinde asıl sorumluluk, büyük ölçüde Filipinler'e aitti. Başkan Garcia ve Dışişleri Bakanı Serrano'nun defalarca komünizme karşı ortak bir savunma gerekliliğinden söz etmeleri ve bu

⁷⁵ *Straits Times*, 18 Kasım 1959.

⁷⁶ *Bangkok Post*, 18 Nisan 1960.

⁷⁷ *Bangkok Post*, 18 Nisan 1960.

⁷⁸ *The Nation*, 11 Şubat 1961. *Straits Times*, 10 Şubat 1961.

yönde girişimlerde bulunmaları, Filipinler'in "bölgesel işbirliği" söyleminin gerçekte savunma ve güvenlik alanındaki işbirliği anlamına geldiği izlenimini pekiştirdi. Ocak 1961'de Manila'da düzenlenen toplantı ve Serrano'nun Şubat ayında Garcia'nın Malaya ziyaretinden hemen önce Kuala Lumpur'a yaptığı seyahat de bu algıyı ortadan kaldırmaya yetmedi. ASA'nın kurulmasından sadece altı ay önce gerçekleşen bu girişimler, Filipinler'in Malaya'yı bir güvenlik ittifakına dâhil etme çabasının bir başka örneğini oluşturdu.

Güneydoğu Asya'nın geri kalanında Malaya ve Filipinler'in bölgeselcilikle anti-komünizmi birleştirdiği yönünde doğan algı, Tayland'ın katılımıyla daha da güçlendi. Çünkü Tayland, Filipinler dışında SEATO'nun tek Güneydoğu Asyalı üyesiydi. Dolayısıyla bölgesel işbirliği planlamasında en aktif rol oynayan üç ülke —Malaya, Filipinler ve Tayland— hem güçlü biçimde anti-komünist hem de bölgenin en Batı yanlısı ülkeleri olarak görülmeye başlandı. Bu durum, ASA'nın üyelik yapısının belirlenmesinde ve diğer ülkelerin ASA'ya yönelik tavırlarında en belirleyici etkenlerden biri haline geldi. Bu noktada özellikle Endonezya'nın tutumu kritik bir önem taşıyordu. Zira sürecin başarısının aslı belirleyicisi, Endonezya'nın birliğe katılıp katılmayacağı meselesiydi.

Başından itibaren Tunku'nun bölgesel işbirliği önerisi Endonezya tarafından soğuk karşılanmıştı. Dışişleri Bakanı Dr. Subandrio ise "bu öneride herhangi bir anlam görmediğini" söyledi.⁷⁹ Endonezya basınının bir kısmı ise bu girişimin "yabancı güçlerin gizli eli" tarafından yönlendirildiğini öne sürdü.⁸⁰ Endonezya'nın ve diğer bazı ülkelerin bu mesafeli yaklaşımı Tunku'yu rahatsız etmiş görünüyordu. Nitekim Manila yönetiminin Endonezya'yı SEAFET planına katılmaya ikna etmek için çabalarını artırdığı yönündeki haberler üze-

⁷⁹ *Straits Times*, 28 Ocak 1959.

⁸⁰ *Straits Times*, 18 Şubat 1959.

rine Tunku, başka katılımcıların da düşünölebileceğini belirtti; ardından ise “*ama kimseyi katılmaya zorlamaya çalıştığımız, kesinlikle doğru değildir*” diyerek tepki de gösterdi.⁸¹

Filipinler, özellikle Endonezya’yı plana çekmek için yoğun girişimlerde bulundu. Mayıs 1960’ta Filipinler’in Malaya Büyökelçisi Yusup Abubakar, Burma, Endonezya, Güney Vi-etnam, Laos ve Kamboçya’ya atıfla, “*bu bölgedeki hiçbir ölkenin daha yakın ekonomik ve kültürel ilişkiler kavramına karşı çıkmaması anlamlıdır. Bu ölkelerin katılmaları ve anlaşmaya açık destek vermeleri, sadece zaman meselesidir*” diyerek iyimserliğini de dile getirdi.⁸² Esasen Yusup Abubakar, son derece ileri görüşlü bir çizgi belirlemişti.

Bu bakış açısıyla değörlendirildiğinde, Filipinler’in yaklaşımında bir gerçeklik payı vardı. Hiçbir ölkö, bölgesel işbirliği fikrine ilkesel düzeyde karşı çıkmıyordu. Ancak Aralık 1959’da Sukarno, Tunku’nun Ekim ayındaki mektubuna verdiği yanıtta bu özel plana karşı olduğunu açıklamış ve tercihini ikili anlaşmalardan yana ortaya koymuştu.⁸³ Daha sonra Filipinler’in Endonezya’yı ikna çabaları da sonuçsuz kaldı.⁸⁴ Şubat ayında Subandrio, Endonezya’nın ASA’yı desteklemesinin nedenini şöyle açıkladı:

“Bu, ASA’nın herhangi bir ideolojiye karşı bir ittifak veya savunma paktına dönüşeceğinden korkmamız ya da şöphe duymamızdan kaynaklanmıyor. Biz sadece, ikili ilişkiler henüz tam olarak geliştirilmemişken böyle bir girişimin gerçekçi olmayacağını düşünöyoruz. Çünkü bu tür bir birlik, kolaylıkla siyasi meselelerin tartışılacağı bir platform haline gelebilir. Şunu unutmamalıyız ki bugün Endonezya’nın politikası gerçekten de komşularımızinkinden farklıdır.”⁸⁵

⁸¹ *Malay Mail*, 28 Nisan 1960.

⁸² *Straits Times*, 13 Mayıs 1960.

⁸³ Gordon, *a.g.e.*, 171.

⁸⁴ Endonezya’ya dönük Filipin girişimlerine ilişkin başvurular için bkz. *Times of Indonesia*, 1 Temmuz 1960; *Straits Times*, 26 Ağustos 1960; *Far Eastern Economic Review*, 15 Eylül, 1960, 596; *Far Eastern Economic Review*, 1 Aralık 1960, 505; *Manila Chronicle*, 2 Şubat 1961.

⁸⁵ *Indonesian Observer*, 15 Şubat 1961; *Bangkok Post*, 15 Şubat 1961; *Straits Times*, 15 Şubat 1961.

Endonezya basını ise çok daha sertti. Bazı gazeteler, “Küçük bir SEATO kurmanın ne anlamı var?” diye soruyor ve önerilen planı “maskeli bir askeri pakt” olarak nitelendiriyordu.⁸⁶ Sukarno’ya en yakın parti olan *Partai Nasional Indonesia*’nın⁸⁷ gazetesi *Suluh Indonesia*, yeni birlikler kurmaktan ziyade Asya-Afrika dayanışmasına daha fazla önem verilmesi gerektiğini savundu.⁸⁸

Subandrio’nun açıklamasına ise Serrano hızla karşılık vererek, birkaç gün içinde ASA’nın siyasi tartışmaların zeminini olmayacağına dair güvence verdi.⁸⁹ Ancak bu da sonuç vermedi. Nisan ayında Subandrio, ASA’nın “içi boş bir örgüt” olacağını ve ne kadar inkâr edilirse edilsin siyasi emellere kapı aralayabileceğini söyledi.⁹⁰

En açık ve öğretici açıklama, Endonezya Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Kusumowidadjo Sumito’dan geldi. Temmuz 1961’de verdiği bir mülakatta özetle şunları söyledi:

“Dürüst olmak gerekirse, Endonezya kamuoyu ASA girişimini, SEATO ülkelerinin Asya’daki SEATO üyesi olmayan devletlerle örgüt arasında dolaylı bir bağ kurma girişimi olarak değerlendirme eğilimindedir. Bu kuşku elbette anlaşılardır. Biz, Afro-Asya ölçeğinde kalkınma fikrini kararlılıkla destekleriz; ancak küçük bloklara dönüşme potansiyeli taşıyan dar

⁸⁶ *Bangkok Post*, 8 Şubat 1961.

⁸⁷ Sukarno döneminde Partai Nasional Indonesia (Endonezya Ulusal Partisi-PNI), Endonezya ulusalcılığının siyasal omurgasını oluşturan en etkili parti konumundaydı. 1927’de Sukarno tarafından kurulan parti, anti-sömürgeci milliyetçilik, halkçılık ve Marhaenizm (Batı merkezli Marksizmin, Endonezya gerçeklerine yerelleştirilmiş bir uyarlaması) ilkeleri üzerine inşa edildi. Bağımsızlıktan sonra PNI, 1950’lerin parlamenter siyasetinde güçlü bir aktör olarak yükseldi ve 1955 seçimlerinde ülkenin en etkili partileri arasına girdi. Sukarno’nun 1959’da başlattığı *Güdümlü Demokrasi* döneminde parti, devlet bürokrasisi ve dış politikada belirleyici rol oynadı. Ancak 1965 olayları sonrasında PNI, Yeni Düzen rejimi tarafından tasfiye edilerek siyasal etkisini büyük ölçüde kaybetti.

⁸⁸ *Bangkok Post*, 24 Şubat 1961.

⁸⁹ *Bangkok Post*, 24 Şubat 1961.

⁹⁰ *Manila Chronicle*, 12 Nisan 1961.

*bölgesel gruplaşmalara karşı mesafeliyiz. Sırf ekonomik nite-
likte olsa dahi bu tür çok taraflı yapılanmalardan uzak dur-
mayı tercih ediyoruz. ASA'nın ruhu, Tunku Abdul Rahman'ın
pek çok açıklamasında da görüldüğü gibi, "şuna karşıyız, buna
karşıyız" yaklaşımına dayalıdır. Oysa Endonezya, uluslararası
ilişkilerde olumsuz ve tepkisel değil, yapıcı ve olumlu bir poli-
tika izlemekten yanadır."*⁹¹

Endonezyalı yetkililerin farklı beyanları, ASA'nın "siya-
set dışı işbirliği" vurgusu ve "anti-komünist önyargı yoktur"
türünden inkârlarının onları ikna etmekten uzak kaldığını
gösteriyordu. Endonezya'nın ASAS'a⁹² yönelik tereddütlerini
anlamak için, salt olası bir anti-komünist ittifaka sürüklenme
kaygısının ötesine bakmak gerekir. Nitekim Dışişleri Bakanı
Subandrio'nun Şubat ayındaki açıklamasında belirttiği gibi,
Endonezya'nın politikaları komşularındakinden önemli açılar-
dan ayrılıyordu ve bu çizginin başlıca sözcüsü ve ilham kay-
nağı ise Sukarno idi.

ASA'nın kuruluş dönemi, Endonezya'da Güdümlü De-
mokrasi'nin uygulanmaya başlanmasına ve özellikle dış poli-
tika alanında Sukarno'nun belirleyici bir lider konumuna
yükselmesine rastladı. Sukarno'nun dış politika vizyonu böl-
gesel sınırları aşan, küresel ölçekte şekillenen bir ufka sa-
hipti. Bağlantısızlar Hareketi'ne verdiği güçlü destek ve Afro-
Asya dünyasının meselelerini yüksek sesle savunması, bu
yaklaşımın en görünür yansımalarıydı. Onun ideolojik çerçe-
vesi, NEFO (Yeni Yükselen Güçler) ve OLDEFO (Eski Yerleşik
Güçler) kavramları üzerinden şekillenmişti. Bu çerçeve, kes-
kin anti-sömürgeci ve anti-emperyalist duyarlılıklarla besle-
niyor, Sukarno'yu yalnızca Malaya, Tayland ve Filipinler gibi

⁹¹ *Far Eastern Economic Review*, 13 Temmuz, 1961, 55.

⁹² Tunku Abdul Rahman tarafından 1960-1961 yıllarında gündeme getiri-
len bölgesel işbirliği fikrinin ilk taslaklarında, Güneydoğu Asya devletlerini
kapsayan oluşum için ASAS (Association of Southeast Asia States) adı öne-
rilmisti. Ancak bu ad, fikir ve hazırlık aşamasında kalmış; örgütsel ve hu-
kuki bir kurumsallaşmaya dönüşmemiştir. 1961 yılında süreç resmî bir ni-
telik kazandığında isim sadeleştirilerek ASA (Association of Southeast
Asia) olarak benimsenmişti.

ülkeler karşısında değil, sömürgeci güçlerle yakın ilişkileri bulunan tüm aktörler karşısında da ihtiyatlı olmaya yöneltiyordu. Dolayısıyla ASA'ya yönelik mesafe, yalnızca bölgesel kaygılardan değil, Sukarno'nun küresel ölçekte tanımladığı ideolojik mücadele hattından da besleniyordu.⁹³

ASA'nın şekillendiği dönem, Endonezya'da iki önemli gelişmeyle de çakıştı ve bu gelişmeler Sukarno ile diğer liderlerin dikkatini meşgul ederek, daha dolaylı da olsa ASA'ya mesafeli duruşa katkıda bulundu. Birincisi, dış aktörlerin (ABD ve Britanya gibi) destek verdiği anlaşılan bölgeselci isyanlardı; bunlar 1958'in başlarından 1961'e kadar sürdü.⁹⁴ Endonezyalı liderler, aralarında Sukarno'nun da bulunduğu, Malaya'nın bu isyanlara sempati duyduğu yönünde güçlü kuşkular besliyordu. İkincisi, Batı Irian'ın Hollanda'dan geri alınması süreciydi. Her ne kadar bu *geri kazanım* ya da *çatışma* sürecinin son safhası ASA'nın kuruluşundan sonra Aralık 1961'de başlamış olsa da konu, uzun süredir Sukarno'nun öncelikleri arasındaydı; nihayet Ağustos 1962'de Hollanda'nın çekilmeyi kabul etmesiyle sonuçlandı.⁹⁵

ASA'nın muhtemel üyeleri tartışılırken öne çıkan diğer bir bağlantısız bölge ülkesi Burma idi. Endonezya gibi o da bu fikre soğuk yaklaştı ve örgüte katılmayı reddetti. Bu tutumun en görünür nedeni, girişimin hâmlerinin Batı ile yakın ilişki-

⁹³ Bkz. Frederick P. Bunnell, "Guided Democracy Foreign Policy: 1960-65," *Indonesia* 2 (1966): 44-57. Ayrıca bkz. John David Legge, *Sukarno: A Political Biography* (Harmondsworth: Penguin Books, 1972), 337-64.

⁹⁴ Herbert Feith ve Daniel Saul Lev, "The End of the Indonesian Rebellion," *Pacific Affairs* 36, 1 (1963): 32-46. ABD ve İngiltere müdahalesi için ayrıca bkz. Franklin Bruce Weinstein, "Indonesia," *Asia and the International System* içinde, ed. Wayne Wilcox, Leo E. Rose ve Gavin Boyd (Cambridge, MA: Winthrop Publishers, 1972), 135. Konuya dair bkz. Gordon, *a.g.e.*, 87-88; Legge, *Sukarno: A Political Biography*, 363. *Far Eastern Economic Review*, 14 Temmuz, 1960, 55.

⁹⁵ Frederick P. Bunnell, "Guided Democracy Foreign Policy: 1960-1965-President Sukarno Moves from Non-Alignment to Confrontation," *Indonesia*, 2 (Ekim 1966): 45-54. Legge, *a.g.e.*, 359-60. Weinstein, *a.g.e.*, 135-39.

leri –özellikle Tayland ve Filipinler’in SEATO üyeliği– idi. Ancak Burma’nın bu tavrı, aynı zamanda, Çin’in bölgedeki baskın varlığı düşünülerek şekillenen kendi özgün bağlantısızlık anlayışının doğal, hatta kaçınılmaz bir uzantısıydı.⁹⁶ Kamboçya da üyelik tartışmalarında sıkça anılan bir diğer bağlantısız ülkeydi; farklı nedenlerle de olsa, Burma’ya benzer bir yaklaşım sergileyerek katılmayı reddetti.⁹⁷ Bu iki ülkenin de bölgesel birliğe karşı bakış açıları, uzun süre daha değişmeden devam etti.⁹⁸

ASEAN’a Giden Yol

Malezya ile Filipinler arasındaki ilişkilerin bu konu (ASA) nedeniyle kademeli biçimde iyileşmesi ve Endonezya’daki başarısız darbe girişimi, Güneydoğu Asya bölgeselciliğinde yeni bir evrenin başlamasına zemin hazırlamıştır. İlk ASA’nın yeniden canlandırılmasına olanak sağlarken, ikincisi Endonezya’da hem genel dış politika anlayışı hem de özellikle bölgesel işbirliğine bakışı farklı olan yeni liderlerin ortaya çıkmasına imkân tanımıştır.

1965’in son aylarında bölgesel işbirliğinin olası yeniden canlanmasına dair temkinli işaretler görülmüştü. Eylül ayında Thanat Khoman ile Filipinler Dışişleri Bakanı Mauro Mendez’in Manila’da gerçekleştirdiği görüşmede ASA ele alınmış ve Thanat’a göre Filipin tarafı örgütün yeniden canlandırılması arzusunu dile getirmişti.⁹⁹ Aralık ayında ise benzer bir eğilim bu kez beklenmedik bir kaynaktan, ASA yerine Maphilindo’ya ilişkin olarak gelmişti. Endonezya Savunma Bakanı General Nasution, Endonezya’nın hâlâ Malaya, Filipinler, Singapur ve Kuzey Borneo topraklarını kapsayan bir

⁹⁶ *The Nation*, 17 Şubat 1961; *Straits Times*, 23 Kasım 1961.

⁹⁷ Ralph Pettman, *China in Burma’s Foreign Policy* (Canberra: Australian National University Press, 1973). Kamboçya için ise bkz. Temiz, *Modern Kamboçya* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2025).

⁹⁸ Temiz, *ASEAN*, 180-200.

⁹⁹ *Bangkok Post*, 10 Eylül 1965.

Maphilindo birliği arzuladığını ifade etmişti.¹⁰⁰ Ancak bu söylem Malezya Başbakan Yardımcısı Tun Razak tarafından ülkenin iç işlerine müdahale olarak değerlendirilmiş, Tunku ise beklendiği üzere bu fikri reddederken ASA'nın yeniden canlandırılması çağrısını yinelemişti.¹⁰¹ Ona göre Maphilindo tamamen terk edilmeliydi, çünkü eşitlik ve karşılıklı saygıya dayalı barışçıl ilişkiler kurmayı başaramamıştı.¹⁰²

Malezya ile Filipinler arasındaki ilişkilerde iyileşme, ASA'nın yeniden canlandırılması yönündeki tartışmaları daha da yoğunlaştırmıştı.¹⁰³ Aralık 1965'te Marcos yönetimi göreve başladığında Tunku, Malezya İçişleri Bakanı Dato Dr. Ismail bin Dato Hacı Abdul Rahman'ı özel temsilci olarak göndermişti. Yeni yönetim, Malezya ile ilişkilerin tam anlamıyla normalleştirilmesi yönündeki iradesini¹⁰⁴ ve ASA'nın yeniden canlandırılmasına desteğini hızla teyit etmişti.¹⁰⁵

ASA'nın yeniden faaliyete geçmesi, tam diplomatik ilişkilerin kurulmasından önce gerçekleşmiştir. Mart 1966'da Bangkok'ta yapılan Daimî Komite toplantısı ile örgüt yeniden işlerlik kazanmıştı. Bunu, Nisan ayında Ortak Çalışma Grubu toplantısı, Haziran'da ikinci Daimî Komite toplantısı ve Ağustos'taki dışişleri bakanları toplantısına hazırlık mahiyetinde Temmuz'daki ikinci Ortak Çalışma Grubu toplantısı izlemişti.

3 Haziran 1966'da ise Filipinler Malezya'yı resmen tanıdı.¹⁰⁶ Bu karar süreci, yalnızca Malezya ve Filipinler'i değil, aynı zamanda Endonezya'yı da içine almıştır. 1966'nın ilk aylarında Endonezya hükümeti, Manila'nın Malezya'yı tanıması hâlinde diplomatik ilişkileri kesmekle tehdit edecek kadar

¹⁰⁰ *Straits Times*, 10 Aralık 1965.

¹⁰¹ *Straits Times*, 11 Aralık 1965.

¹⁰² *Straits Times*, 16 Aralık 1965.

¹⁰³ *Indonesian Herald*, 17 Aralık 1965.

¹⁰⁴ *Manila Times*, 5 Ocak 1966.

¹⁰⁵ *Manila Bulletin*, 5 Ocak 1966.

¹⁰⁶ Carolina G. Hernandez, "The Philippines: Implications for Regional Order," *The ASEAN Success Story: Social, Economic and Political Dimensions* içinde, ed. Linda G. Martin (Honolulu: East-West Center, 1985), 170.

yoğun baskı uygulamaktaydı.¹⁰⁷ Bu baskılar, Sukarno'dan kaynaklanmıştı. Her ne kadar Sukarno'nun etkisi giderek azalsa da dış politikada hâlen belirli bir nüfuza sahipti. Ancak 11 Mart 1966'da General Suharto tarafından geri plana itilmesiyle bu nüfuz sona ermiştir.¹⁰⁸ Yeni Dışişleri Bakanı Adam Malik, Endonezya dış politikasında yeniden yöneliş sürecini başlatmıştır. Malik'in ilk icraatlarından biri, Filipin hükümetiyle temasa geçerek Malezya'nın tanınmasının ertelenmesini ve böylece Endonezya ile Filipinler'in politikalarını eşgüdüm içinde yürütmesini talep etmek olmuştur. Malik'in amacı yalnızca Malezya'nın tanınması değil, aynı zamanda konfrontasyonun (çatışma) sona erdirilmesiydi. Malik, Nisan ayında Bangkok'ta Filipinli mevkidaşı Ramos ile görüşerek Filipinler'in Malezya'yı tanıması ve Endonezya'nın Singapur'u tanıması konularında uzlaşmıştı.¹⁰⁹ 30 Mayıs'ta yine Bangkok'ta Razak ile bir araya gelerek konfrontasyonun sona erdirilme yöntemleri üzerinde anlaşmaya varmıştı.¹¹⁰ Böylelikle 1966 ortalarına gelindiğinde Malezya, Endonezya, Filipinler ve son yılların çalkantılı sürecine dâhil olmuş olan Singapur arasında yeni bir başlangıcın zemini oluşmuştu.

Endonezya'nın yeni dış politika yaklaşımı ve komşularıyla iyi ilişkiler kurma arzusu, ülkenin bölgesel işbirliği çerçevesindeki rolüne dair soruları gündeme tekrar getirmişti. General Nasution'un Maphilindo'nun canlandırılması yönündeki temkinli açıklamalarına Tunku'nun net bir şekilde karşı

¹⁰⁷ Matthew Jones, *Conflict and Confrontation in South East Asia, 1961-1965: Britain, the United States and the Creation of Malaysia* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), 268-290.

¹⁰⁸ Sukarno döneminin yıkılışı için bkz. Donald Hindley, "Indonesian Politics 1965-7: The September 30 Movement and the Fall of Sukarno," *The World Today* 24, 8 (1968), 345-56.

¹⁰⁹ Robin Abell, *Philippine Policy Towards Regional Cooperation in Southeast Asia, 1961-1969* (Australian National University, 1972), 294.

¹¹⁰ Konfrontasyona son verilmesine ilişkin anlaşma 11 Ağustos 1966'da onaylanmıştı. Bu sürecin gecikmesinin başlıca nedenlerinden biri, o dönem Endonezya Devlet Başkanlığı görevini sürdüren Sukarno'nun şahsi muhafefetiydi. Bkz. Temiz, "Maphilindo," 227-252.

çıkmasına karşın, Manila'da bu fikir daha olumlu karşılanmıştı. Dışişleri Bakanı Mendez, Tunku'nun ASA'nın canlandırılmasına yönelik çağrısını memnuniyetle karşılarken, Maphilindo'ya yönelik olumsuz tavrını ise eleştirmişti.¹¹¹

Endonezyalıların Maphilindo'ya ne ölçüde gerçek bir bağlılık hissettikleri tartışmalıdır. Bununla birlikte, gerçekten bölgesel işbirliğine katılma konusunda samimi bir niyetleri varsa, üyesi olmadıkları ASA yerine Maphilindo'yu araç olarak kullanmayı doğal görmüş olabilirler. Filipinler açısından ise bu düşüncenin Macapagal yönetiminin ürünü olduğunu ve Mendez'in de bu yönetimin bir parçası olduğunu hatırlamak gerekir.

Malezya'nın muhalefetine -ki bu tavra Tayland da destek vermekteydi- rağmen Maphilindo, ilerleyen aylarda bölgesel işbirliği tartışmalarından tamamen silinmemişti.¹¹² ASA'nın fiilen yeniden canlandırılması ve Mart ayında Sukarno'nun siyasal olarak devre dışı kalmasının ardından tartışmalar, esasen Endonezya'nın rolü ve bu ülkenin bölgesel işbirliği çerçevesine nasıl dâhil edileceği üzerine yoğunlaşmıştır. Endonezyalılar, bölgesel işbirliğine duydukları ilgiyi ifade ederek bu tartışmaları da teşvik etmişlerdi. Nisan ayı sonunda Ramos ile Malik arasında, ardından da Bangkok'ta Malik ile Tun Razak arasında yapılan ve konfrontasyonun sona erdirilmesine yönelik anlaşmanın sağlandığı görüşmelerde¹¹³ bu konunun gündeme gelmiş olması muhtemeldir.¹¹⁴ Ağustos ayında Endonezya'ya üç günlük bir ziyarette bulunan Ramos, Manila'ya döndüğünde Maphilindo ile ASA'nın birleşeceğini öngörmüştü. Ancak Ramos'un burada kastettiği

¹¹¹ *Indonesian Herald*, 17 Aralık 1965.

¹¹² Thanat Khoman, Maphilindo'nun etnik ve ırksal temelli çağrışımının kapsayıcı bir bölgesel işbirliği anlayışını zedeleyebileceği yönünde endişelerini ifade etmişti. *Straits Times*. Ocak 4, 1966. Konuya dair ayrıca bkz. Temiz, "Maphilindo," 235.

¹¹³ *Manila Times*, 7 Mayıs 1966.

¹¹⁴ *Straits Times*, 3 Haziran 1966; 4 Haziran 1966.

kurumsal bir birleşmeden ziyade, her iki yapının üye devletlerini kapsayacak yeni bir örgüt ihtimaliydi. Görüşmeleri *keşif mahiyetinde* olarak tanımlaması ve Endonezyalıların genişletilmiş bir ASA'dan ziyade genişletilmiş bir Maphilindo'yu tercih edeceğini belirtmesi, Endonezya'nın katılımına ilişkin somut bir formülün bu aşamada bulunmadığını göstermekteydi.

Bununla birlikte, birkaç gün sonra Thanat Khoman'ın Cakarta ziyareti, sürece yeni bir yön kazandırmıştır. Görüşmeler, aslında olumlu bir format ve prosedürün benimsendiğini ortaya koyuyordu. Bu çerçevede, Malik düşüncelerini önce Thanat'a iletecek, ardından Thanat ASA üyelerine davet gönderecekti. Böylelikle Endonezya'nın ASA üyeliğini "talep eden" taraf gibi görünmesi engellenecekti. Nitekim Aralık 1966'da Bangkok'tan çeşitli başkentlere bir "Ortak Bildiri Taslağı" gönderilmişti.¹¹⁵

Bununla birlikte, söz konusu Thanat-Malik mutabakatı bütün sorunları ortadan kaldırmamıştı. Malezya ise gelişmeleri temkinli karşılamış, özellikle Tunku'nun, Endonezya'nın niyetlerine dair kuşkuları önemli bir engel teşkil etmişti. Gerçekten de 1967 yılı boyunca ASEAN'ın kurulmasına giden sürecin en belirgin özelliği, Endonezya ile Malezya'nın tutumlarının ve hassasiyetlerinin, her iki ülkenin aynı bölgesel örgütte yer almasını mümkün kılacak şekilde uzlaştırılması olmuştur. Bu süreçteki zorluklar, Maphilindo ve ASA'ya yönelik farklı yaklaşımlarda da kendisini göstermiştir.¹¹⁶

Ancak burada Adam Malik'e vurgu yapmak gerekmektedir. Malik'in bu dönemde üstlendiği uzlaştırıcı rol, diplomatik nezaketin ötesine geçen stratejik bir yaklaşım niteliği taşımaktaydı. Malik, bir yandan *Konfrontasi*'nin oluşturduğu derin güvensizliği gidermeye çalışırken, diğer yandan ASEAN'ın kurulabilmesi için gerekli olan karşılıklı güven ortamını adım

¹¹⁵ Gordon, *a.g.e.*, 514-516.

¹¹⁶ *Bangkok World*, 26 Ağustos 1966.

adım inşa etmeye odaklanmıştı. Malezya'nın kuşkularını yatıştırmak amacıyla, Endonezya dış politikasının artık çatışmacı bir çizgiden uzaklaştığını ve bölgesel işbirliğinin Cakarta için gerçek bir öncelik hâline geldiğini vurgulamıştı. Özellikle Bangkok ve Kuala Lumpur'da yürüttüğü görüşmelerde sergilediği yapıcı tutum, Malezya liderliğinin Endonezya ile aynı örgüt çatısı altında yer almanın sağlayacağı stratejik faydaları yeniden değerlendirmesine imkân tanımıştı. Malik'in diplomatik esnekliği, kişisel karizması ve bölgenin geleceğine ilişkin vizyoner yaklaşımı, nihayetinde ASEAN'ın kuruluşunu mümkün kılan uzlaşma zemininin oluşmasında, belirleyici bir etki sağlamıştı; böylece Endonezya-Malezya yakınlaşması örgütün kurumsal yapısına yansıtılabiliştir.¹¹⁷

Malezya açısından Maphilindo, konfrontasyon ve Sabah meselesiyle fazlasıyla özdeşleşmişti. Bu oluşumun, söz konusu ihtilafların çözümünde araç olarak başarısız kalması, Malezyalıların gözünde onu işlevsiz kılmıştı. 1965'in sonlarında Maphilindo'nun yeniden canlanmasına dair ilk işaretler belirginleşmeye başladığında Tunku'nun bunu kesin bir şekilde reddetmesi, bu tutumun ne kadar köklü olduğunu göstermektedir. Nitekim Ocak 1967'de Tun Razak, Maphilindo'nun *ölü ve gömülmüş* olduğunu ilan ederek bu noktayı açıkça ortaya koymuştur.¹¹⁸

Endonezya için Maphilindo, başlangıçta belirli bir cazibeye sahipti. Ancak Endonezyalıların zamanla bu fikri terk etmesi, söz konusu ilginin derin bir bağlılıktan çok taktiksel değerlendirmelere dayandığını göstermektedir. Bunun birkaç nedeni vardı. Öncelikle, Endonezyalılar Maphilindo'yu, bölgesel işbirliğine katılım meselesine yaklaşmak için uygun

¹¹⁷ Adam Malik'in üstlendiği rol ve süreç içerisindeki etkisi için bkz. Ridayani Simanjuntak ve Mohd Samsudin, "Penglibatan Adam Malik atas Penuhuan ASEAN (1967-1977)," *e-BANGI* 11, 2 (2016), 199-216.

¹¹⁸ *Manila Bulletin*, 1 Şubat 1967; *Manila Chronicle*, 1 Şubat 1967.

bir basamak olarak görmüş olabilirler. İlk temasların sağlanmasının ardından başka fikirlerin tartışılmasını kolaylaştıracak bir araç işlevi gören Maphilindo, daha sonra gündemden çıkarılabildi. Ayrıca Endonezya, Maphilindo'nun Malezya için kabul edilemez olduğunu da fark etmiş olmalıdır. Bunun yanı sıra, Endonezya'daki iç politik koşullar da belirgin bir rol oynamıştır.¹¹⁹ Suharto ve yeni liderlik, Sukarno'nun hâlen belli ölçüde nüfuz sahibi olduğu dönemde hem iç hem de dış politikada değişiklikleri ihtiyatla hayata geçirmişti. Sukarno'nun etkisinin giderek azalmasıyla bu değişim hızlanmıştı. Dolayısıyla Maphilindo'nun yeniden canlandırılmasına dair imalar, eski politikadan yenisine geçiş sürecinde dış politikada verilen geçici bir taviz olarak da yorumlanabilir.

Ağustos ayında Ramos ve Thanat'ın Cakarta ziyaretlerinin ardından 1966'nın geri kalanında Endonezya'nın bölgesel işbirliğine katılımına ilişkin görüşmelerde Maphilindo'ya dair başka bir gelişme yaşanmamış, konu yalnızca zaman zaman Filipinler tarafından dile getirilmişti. Bu tarihten sonra görüşmeler, ASA'nın Endonezya'yı da kapsayacak şekilde genişletilmesi ihtimali üzerine yoğunlaşmıştı.

Tayland ve Filipinler açısından Endonezya'nın ASA'ya katılımı kolaylıkla kabul edilebilir bir öneriydi. Malezya ise bu konuda çok daha ihtiyatlı, hatta çelişkili bir tavır sergilemekteydi. Kuala Lumpur'dan gelen açıklamalar ve mesajlar, 1967'nin ilk yarısında yalnızca muğlak değil, aynı zamanda birbirini tutmayan ifadeler barındırmış ve Malezya siyasi liderliği içinde ciddi görüş ayrılıklarına işaret etmişti. Bu noktada Tunku en kuşkucu lider olarak öne çıkmıştır. Aralık 1966'da Thanat Khoman'ın mektubuna verdiği yanıtta, Sukarno hâlen siyaset sahnesindeyken Endonezya ile fazla yakınlaşmanın tehlikelerine dikkat çekmiş, ayrıca geçmişteki

¹¹⁹ Guy J. Pauker, "Indonesia: The Year of Transition," *Asian Survey* 7, 2 (1967), 141–42. Ayrıca bkz. Weinstein, "Indonesia," 140.

davranışları itibarıyla çıkarlarına uygun olduğunda örgütlerden ayrılabilir bir ülkenin ASA'ya alınmasının riskli olacağını vurgulamıştı.¹²⁰

Buna karşın, Şubat 1967 sonunda Tun Razak, bir önceki Ağustos ayında "Endonezya'yı ASA'ya katılmaya davet ettiğini, ancak nihai kararın Endonezya'ya ait olduğunu" açıklamıştı. Mart ayına gelindiğinde ise tablo daha da karmaşık bir hâl almış; Endonezya'nın ASA'ya katılma konusunda istekli olmadığı anlaşılmıştı. Adam Malik, medyaya verdiği bir demeçte, "üç ay içinde çeşitli Güneydoğu Asya ülkelerinin katılacağı bir konferans düzenleneceğini ve bu toplantıda bölgesel işbirliğinin ele alınacağını" belirtmiştir. Malik'in ifadeleri, söz konusu girişimin ne genişletilmiş bir ASA'yı ne de yeniden canlandırılmış bir Maphilindo'yu öngördüğünü; bunun yerine Burma ve Kamboçya'nın da dâhil edileceği yeni ve daha kapsamlı bir bölgesel örgüt tasavvuruna işaret ettiğini göstermekteydi.¹²¹

Malezya'nın bu öneriye tepkisi ise bir kez daha çelişkili ve tutarsız olmuştu. Nisan ortasında Tun Ismail, Malezya'nın Endonezya'nın önerisine karşı olmadığını ve böyle bir yeni örgütün illa ki ASA temelinde inşa edilmesine gerek bulunmadığını belirtmiş, ancak ertesi gün Tunku tarafından bu açıklama adeta çürütülmüştü.¹²² Tunku, ASA'yı Endonezya'nın önerisine tercih etmekte son derece isteksiz görünmekteydi.¹²³ Mart ortasında yaptığı bir açıklamada, -hiç gündemde yokken- ASA'nın, örgütün hedeflerini benimse-

¹²⁰ M. Rajendran, *ASEAN's Foreign Relations: The Shift to Collective Action* (Kuala Lumpur: Arenabuku Sdn. Bhd., 1985), 15.

¹²¹ *Straits Times*, 1 Mart 1967; *Bangkok World*, 1 Mart 1967. *Asian Almanac*, ed. Vedagiri Thiruvengkatachari Sambandan, *cilt 6*, (Johore Bahru, Malaysia: Sambandan International Press, 1968), 2096. Ayrıca bkz. *Djakarta Times*, 10 Mart 1967; *Antara*, 15 Mart 1967.

¹²² *Antara*, 19 Nisan 1967.

¹²³ *Antara*, 21 Nisan 1967.

yen tüm Güneydoğu Asya ülkelerine açık olduğunu dile getirmişti.¹²⁴ Nisan ayında Endonezyalılar önerilerini yoğun bir biçimde desteklemeye başladığında ise Tunku'nun cevabı son derece olumsuz olmuştur. 13 Nisan'da yaptığı açıklamada, "Bizim zaten ASA diye bir bölgesel örgütümüz var. Yeni bir bölgesel ekonomik birlik kurmanın gerekli olduğunu düşünmüyorum" demiş¹²⁵ ve akabinde Endonezya'yı ASA'ya katılmaya davet ederek, başka bir örgüt kurulmadan önce ASA'nın başarısının garanti altına alınması gerektiğini vurgulamıştı.¹²⁶ Birkaç gün sonra Malik, Tunku'nun bu açıklamalarının etkisini yumuşatmaya çalışarak sözlerin iç politikaya yönelik olduğunu, aslında Malezya'nın Endonezya önerisini desteklediğini ileri sürmüştü. Nitekim Malezya Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Tan Sri Ghazali bin Shafie tarafından da benzer güvenceler verilmişti.¹²⁷

Nisan ayının sonuna gelindiğinde ise Malezya hükümetinin Endonezya önerisine ilişkin olarak dışarıya daha tutarlı bir politika sergilemeye başladığı görülmüştür. Kuala Lumpur'daki bir dışişleri sözcüsü, Malezya'nın katı bir tutum izlemediğini ve bölgesel işbirliğiyle ilgili her türlü yeni öneriye açık olduğunu ifade etmişti.¹²⁸ Malezya'nın tavrının netleşmesi bakımından en kritik gelişme ise Tunku'nun nihayet geri adım atması olmuştur. 22 Nisan'da yaptığı açıklamada; *"Eğer Dr. Malik'in yeni bir önerisi varsa, biz her zaman dinlemeye hazırız. Şu an için bu konuda bir bilgim yok, ama asla kötü bir fikir olduğunu da söylemedik"* demişti.¹²⁹

Yeni bir bölgesel örgüt oluşturma çabalarının öncülüğünü Adam Malik ve Thanat Khoman üstlenmişti. Malik, Burma ve Kamboçya'yı ikna etmeye odaklanırken, Thanat ise

¹²⁴ *Asian Almanac*, cilt 5, 2043.

¹²⁵ *Straits Times*, 14 Nisan 1967.

¹²⁶ *Djakarta Times*, 15 Nisan 1967.

¹²⁷ *Straits Times*, 18 Nisan 1967.

¹²⁸ *Djakarta Times*, 21 Nisan 1967.

¹²⁹ *Straits Times*, 23 Nisan 1967.

Tunku'yu ikna etmeye çalışmıştı. Bu noktada en başarılı olan kişi ise Thanat olmuştur.¹³⁰ 23 Mayıs'ta Bangkok Havaalanı'nda düzenlenen kısa bir buluşma ise Japonya'ya gitmek üzere yola çıkan Tunku ile Burma'ya geçmekte olan Malik'i bir araya getirmiş, bu görüşmede Tunku önerilen yeni yapılanmaya katılmaya hazır olduğunu açıklamıştı.¹³¹ Buna karşılık Malik'in Burma ve Kamboçya'yı ikna çabaları başarısız kalmış, her iki ülke de önerilen örgüte katılmanın kendi genel dış politika ilkeleriyle bağdaşmadığını belirterek nazik bir şekilde reddetmiştir.¹³²

Malik'in bölgedeki çeşitli ülkelere yaptığı ziyaretlerin, 27-30 Mayıs tarihleri arasında Manila'da geçirdiği üç günlük bir seyahatle sonlanmasının ardından, Endonezya'ya döndüğünde yaptığı açıklama oldukça netti. Beş ülke, yakında bölgesel işbirliğini tartışmak üzere bir araya gelecekti.¹³³ Nitekim bu toplantı, ASEAN'ın kuruluşuna giden yolu açmıştır. 5-8 Ağustos 1967 tarihlerinde Bangkok'ta gerçekleşen bu toplantıya Endonezya Dışişleri Bakanı Adam Malik, Filipinler Dışişleri Bakanı Narcisco Ramos, Singapur Dışişleri Bakanı Sinathamby Rajaratnam, Tayland Dışişleri Bakanı Thanat Khorman ve Malezya Başbakan Yardımcısı Tun Abdul Razak katılmıştı.

ASEAN'ın kuruluş sürecinin Endonezya'nın katılımı ve yönlendirici rolünden derinden etkilendiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle, bundan sonraki kısımda özellikle Endonezya'nın bu sürece yansıttığı tutumlara daha yakından odaklanmak önemlidir. Zira bu tutumlar, özellikle Malezya ve Filipinler'in politikalarının şekillenmesinde büyük ölçüde belirleyici olmuştur. Mart 1967'ye geldiğinde Endonezya'nın ASA'ya katılmayacağı artık iyice netleşmişti. Aslında bu

¹³⁰ Gordon, *a.g.e.*, 517-518.

¹³¹ *Djakarta Times*, 25 Mayıs 1967; *Asian Almanac*, cilt 5, 2198-99.

¹³² *Asian Almanac*, cilt 5, 2198-99.

¹³³ *Straits Times*, 1 Haziran 1967.

yönde daha önce de çeşitli işaretler verilmişti. Örneğin, Ağustos 1966'da Kuala Lumpur'da imzalanan ve konfrontasyonu resmen sona erdiren anlaşma sırasında Adam Malik, Endonezya'nın ASA'ya katılmayacağını açık bir dille ifade etmişti.¹³⁴

Endonezya'nın ASA'yı reddetmesi ve tamamen yeni bir örgüt kurulmasında ısrar etmesi, dış dünyaya ve Endonezya'nın bu dünya içindeki konumuna dair genel kabul görmüş bazı yaklaşımlarla yakından bağlantılıydı. Öncelikle, gerek Sukarno gerekse Suharto dönemlerinde Endonezyalı siyasi liderler, uluslararası sistemi özünde sömürücü ve düşmanca bir yapı olarak görmüş, dolayısıyla da bu sisteme kuşku ve ihtiyatla yaklaşmışlardı. Bu tavrın doğal sonucu, bağımsızlık vurgusunun güçlü biçimde öne çıktığı bir dış politikaydı. Bununla birlikte, dış dünya aynı zamanda Endonezya'nın ekonomik kalkınması için ihtiyaç duyduğu desteğin de kaynağıydı. Ancak bu desteğin aşırı bir bağımlılık meydana getirme tehlikesi de bulunmaktaydı. Bu riski bertaraf etmenin yolu ise büyük güçler arasındaki rekabetten yararlanmak, her iki taraftan da eşit ölçüde destek almak ve böylece işbirliği içinde Endonezya'yı sömürmelerinin önüne geçmekti. Böylece Endonezya'nın dış politikasındaki temel eklemler ortaya çıkıyordu: bir yanda bağımsızlık arzusu, diğer yanda ekonomik kalkınma ihtiyacı.¹³⁵

Sukarno ve Suharto arasında süreklilik arz eden ikinci yaklaşım ise Endonezya'nın dünyadaki, özellikle de bölgesel işlerdeki konumuyla ilgiliydi. Güneydoğu Asya'nın en büyük

¹³⁴ *Straits Times*, 13 Ağustos 1966.

¹³⁵ Weinstein, "Indonesia,". Ayrıca bkz. Franklin B. Weinstein, "The Uses of Foreign Policy in Indonesia: An Approach to the Analysis of Foreign Policy in the Less Developed Countries," *World Politics* 24, 3 (1972): 356-81; Michael Leifer, "Continuity and Change in Indonesian Foreign Policy," *Asian Affairs* 4, 2 (1973): 173-180; Peter Polomka, "Indonesia and the Stability of Southeast Asia," *Survival* 15, 3 (1973): 173-80.

ve en kalabalık devleti olarak Endonezya, doğal olarak bölgesel işlerde liderlik rolü üstlenme hakkına sahip olduğunu düşünmekteydi.¹³⁶ Bu bakış açısıyla ASA üyeliği kabul edilebilir bir seçenek değildi. ASA'nın Batı yanlısı imajı, bağımsız ve tarafsız dış politika anlayışıyla bağdaşmıyordu. Üstelik bu imaj, dış politikada komünist blok ve özellikle Çin'den uzaklaşmaya yönelmiş bir liderliğin perspektifinde dahi sorun teşkil ediyordu. Dahası, ASA daha küçük bölgesel güçlerin eseri olduğundan, Endonezya'nın kendisi için öngördüğü liderlik rolüyle kolayca uyumlu hale getirilemezdi. ASA'ya katılmak, Endonezya'nın inşa etmediği ve kendi iradesiyle şekillendirmedeği bir örgüte dahil olması anlamına gelecekti ki bu kabul edilebilir bir seçenek değildi.

Bunlara ek olarak başka nedenler de vardı. Endonezya, daha en başından itibaren Burma ve Kamboçya'yı bölgesel işbirliği planlarına dahil etmeyi düşünmüştü. Malik, bu iki ülkeyi ikna etmek için ciddi çaba sarf etti. Ancak onların ASA'ya katılma ihtimali çok zayıftı; zira her iki ülke de örgüt kurulduğu dönemde, yani altı-yedi yıl önce, ASA üyeliğini reddetmişti. Ne dış politika çizgileri ne de siyasi liderlikleri o zamandan bu yana köklü bir değişim geçirmişti.

Endonezya'nın bu tutumuna rağmen Tunku ve Ramos, hâlâ ASA'yı tek geçerli alternatif olarak görmeye devam ettiler. Mart ayının ortalarına kadar Ramos, ASA'nın genişletilmesinden söz ediyordu;¹³⁷ 13 Nisan'da ise Tunku, yeni bir örgüt kurulmasından ziyade ASA'nın korunmasında ısrar etti. Tunku'nun ASA konusundaki ısrarı birkaç açıdan anlaşılabilir. Öncelikle, ASA her şeyden önce onun girişimiydi ve bu nedenle örgüte doğal bir bağlılık hissediyordu. Ayrıca, Endonezya'nın yeni bir örgüt ısrarının, aslında ASA'yı bertaraf

¹³⁶ Weinstein, "The Uses of Foreign Policy in Indonesia," 367, Leifer, *a.g.e.*, 176. Peter Polomka, *Indonesia Since Sukarno* (Harmondsworth: Penguin Books, 1971), 115-116.

¹³⁷ *Manila Times*, 6 Mart 1967.

etme girişimlerinden biri olduğu düşüncesi akla gelmiş olmaydı. Zira Endonezya, geçmişte ASA'ya zaten pek olumlu yaklaşmamıştı. Bununla birlikte, Tunku ve Filipinler'in tavırlarının daha somut bir nedeni daha vardı. Aralık 1966'da Tayland tarafından dağıtılan ve Güneydoğu Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü (SEAARC) adı verilen yeni bir birlik önerisi, güvenlik konularına doğrudan atıflar içeriyordu.¹³⁸ Bu tür ifadeler, ne Malezya ne de Filipinler için kabul edilebilir nitelikteydi. Öneri, şu sözlerle başlıyordu:

“Endonezya ve Malezya Dışişleri Bakanları, Filipinler Dışişleri Bakanı ve Tayland Dışişleri Bakanı... Güneydoğu Asya ülkelerinin bölgenin istikrarını ve güvenliğini sağlama konusunda birincil sorumluluğu paylaştıklarına inanarak... Yabancı üslerin geçici nitelikte olduğu ve Asya ülkelerinin ulusal bağımsızlığını doğrudan veya dolaylı olarak baltalamak için kullanılmasına izin verilmemesi gerektiğini kabul ederek, kolektif savunma düzenlemelerinin büyük güçlerin özel çıkarlarına hizmet etmemesi gerektiğini teyit ederek...”¹³⁹

SEAARC önerisinin tartışıldığı dönemde, Endonezya'dan üst düzey askeri yetkililerin de benzer çıkışları olmuştu. Şubat 1967'de Malezya'yı ziyaret eden Korgeneral Mokoginta, Endonezya, Malezya ve diğer Güneydoğu Asya ülkeleri arasında bir askeri ittifakın yakında “zorunluluk” haline gelebileceğini söylemişti.¹⁴⁰ İki ay önce ise Aralık 1966'da, Kara Kuvvetleri Komutan Yardımcısı Korgeneral Panggabean, Çin'in 1968 yılında nükleer silahlarını kullanıma hazır hale getireceğini öne sürerek, bu tehdide karşı böyle bir ittifakın gerekli olabileceğini ifade etmişti.¹⁴¹ Ona göre Endonezya Silahlı Kuvvetleri, komşu ülkelerin savunma yardımı ihtiyacına cevap verebilecek şekilde hazır olmalı ve

¹³⁸ Gordon, *a.g.e.*, 514-517.

¹³⁹ *A.g.e.* 516.

¹⁴⁰ *Times of Indonesia*, 21 Şubat 1967.

¹⁴¹ *Asian Almanac*, cilt 5, 2007-8.

gerekirse nükleer silahlarla da harekât gerçekleştirebilme-
liydi. Kısa süre sonra Panggabean, Güneydoğu Asya devletle-
rinin kendi topraklarının savunma ve güvenliğini bizzat üst-
lenebilmeleri gerektiğini, böylece bölgeye dış güçlerin askeri
kuvvet konuşlandırmasının gereksiz hale geleceğini de dile
getirmişti.¹⁴²

Endonezya'ya dair her şeye karşı hassasiyetiyle bilinen
Tunku için önde gelen askerî çevrelerden gelen bu açıklamalar,
SEAARC önerisinde yer alan güvenlik vurgularıyla birle-
şince son derece rahatsız edici olmuş olmalıdır. Muhtemelen
bunları, Endonezya'nın niyetlerine dair zaten mevcut olan
kuşkuvarını doğrulayan işaretler olarak görmüş ve SEAARC
önerisini, Endonezya'nın bölgesel emellerini ilerletmenin ve
Güneydoğu Asya'daki hâkimiyet arayışını kurumsallaştırma-
nın yeni bir yolu şeklinde değerlendirmişti. Daha doğrudan
bir ifadeyle, Malezya'nın hâlâ Britanya ve bölge dışı diğer
güçlerle kapsamlı savunma bağları bulunuyordu ve SEAARC
taslağındaki ifadeler Tunku tarafından bu bağlara dolaylı bir
eleştiri olarak yorumlanmış olabilir.¹⁴³

Benzer kaygılar Filipinler için de geçerliydi. Marcos yö-
netimi, SEAARC önerisinde yer alan ilgili pasajları, kendi gü-
venlik politikalarına yönelik örtülü bir eleştiri olarak değer-

¹⁴² *Antara*, 1 Mart 1967.

¹⁴³ Robert O. Tilman, *Malaysian Foreign Policy* (McLean, VA: Research
Analysis Corporation, Report RAC-R-63-2, Mart 1969), 48-49. Tun Ra-
zak'ın Nisan 1967'de Avustralya ziyareti esnasında Britanya ile savunma
ilişkilerine dair yaptığı değerlendirmeler hakkında bkz. *Straits Times*, 21
Nisan 1967, 18. "Biz Malezya'da Britanya ile bir savunma anlaşmasına sa-
hibiz. Küçük bir ulusuz ve Britanya'nın yükümlülüklerini yerine getirme-
sini bekliyoruz. Britanya, birliklerini geri çekerse, bu yükümlülükleri ye-
rine getirmekte ve bölgedeki çıkarlarını savunmakta zorlanacaktır." Ay-
rıca, "Britanya'nın Süveyş'in doğusundan çekilmesiyle ilgili detayları doğ-
rudan Britanya'dan henüz duymadığını" söyledi. "Biz SEATO'ya bağlı değil-
liz ve bu konuyu çok ciddiyetle düşünmemiz gerekir." Avustralya'nın böl-
gedeki Britanya taahhütlerini devralma ihtimaliyle ilgili olarak ise Tun Ra-
zak, bunun "Avustralya'nın düşünmesi gereken bir mesele" olduğunu be-
lirtti.

lendirmişti. Her ne kadar Endonezyalılarla Çin ve komünizmden gelen tehdidi paylaşıyorlar da çıkarlarının en iyi şekilde özellikle ABD ile yakın askerî işbirliği yoluyla korunacağına inanıyorlardı. Çünkü onlara göre Güneydoğu Asya ülkeleri henüz kendi güvenliklerini tek başlarına sağlayacak askerî kapasiteden yoksundu. Nitekim Marcos, Mart 1967 başlarında *The New York Times*'a verdiği bir röportajda, Çin'in askerî gücüne karşı Asya'da hiçbir ülkenin veya ülke grubunun tek başına mukavemet edemeyeceğini, bu nedenle SEATO'nun varlığının zorunlu olduğunu vurgulamıştı.¹⁴⁴ Aynı yıl Nisan ayında Washington'da toplanan SEATO Bakanlar Konseyi'nde Dışişleri Bakanı Ramos, Filipinler'in "SEATO düşüncesinin geçerliliğine her zamankinden daha fazla inandığını" ve örgütün "bölge için savunma kalkını olma özelliğini sürdürdüğünü" dile getirmişti.¹⁴⁵

Bu çerçevede, Malezya ve Filipinler'in ASA'yı öne çıkarmaya devam etmesi, kısmen SEAARC önerisinin sakıncalı buldukları unsurlarına yönelik bir tepki niteliğindeydi. Ancak 1967 Mayıs ayının sonuna gelindiğinde, her iki ülke de Endonezya'nın ASA'ya dâhil edilmesinde ısrar etmeyi bırakmıştı. Özellikle Tunku üzerinde Tayland Dışişleri Bakanı Thanat Khoman'ın ikna edici etkisi bu süreçte belirleyici olmuştur.¹⁴⁶

¹⁴⁴ *New York Times*, 11 Mart 1967.

¹⁴⁵ SEATO Annual Report, Vol. VI, 3 (1967), 7. Ayrıca bkz. Süleyman Temiz, "Kâğıt Kaplan: SEATO," *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 18, 41 (2021): 3794-3824.

¹⁴⁶ Öte yandan Thanat Khoman, ASA'nın kuruluşunda eşit derecede sorumluluk taşımakla birlikte, 1959 gibi erken bir tarihte dahi bu yapının kendi başına nihai bir amaç olarak görülmemesi gerektiğini anlamıştı. Thanat'a göre bölgesel işbirliği, daha temel siyasal hedeflere hizmet eden bir araçtı. Bu nedenle 1967'de, Tunku'nun aksine, daha geniş kapsamlı bir yapılanma lehine ASA'nın tasfiyesine gönüllülükle yaklaşmıştı. Thanat, Asya'daki katı iki kutupluluğun yalnızca tehlikeli değil, özellikle Tayland açısından rahatsız edici olduğunu vurgulamakta ve bu nedenle Doğu ve Güneydoğu Asya uluslararası sisteminde yeniden çok kutupluluğun ortaya çıkmasını umut etmekteydi. Çok kutuplu bir yapı ise daha bütünleşmiş bir Güneydoğu

ASEAN'ın Karakteri

Daha önce de belirtildiği gibi ASEAN, 8 Ağustos 1967'de Bangkok'ta Tayland, Malezya, Singapur, Endonezya ve Filipinler temsilcilerinin "ASEAN Bildirgesi" olarak da bilinen Ortak Bildiri'yi imzalamasıyla kurulmuştu.¹⁴⁷ ASEAN'ın kuruluşuna giden müzakerelerde en zorlu engel, güvenlik meseleleri olmuştur. Filipinler ve Malezya, Endonezya'nın ASA'ya katılımını tek seçenek olarak görme ısrarından vazgeçmiş olsalar da özellikle Filipinler SEAARC taslağında yer alan güvenlik ve savunma bağlantılarına ilişkin hükümlerde tatmin olmamıştı. Ramos, Bangkok'a, yabancı üsler ve genel olarak güvenlik meselelerine dair hiçbir atıf içermeyen bir taslak metinle gelmişti. Buna karşılık, Malik'in sunduğu Endonezya taslağı şu ifadeyi özellikle içeriyordu:

*"Yabancı üslerin geçici nitelikte olduğu ve ulusal bağımsızlığı doğrudan veya dolaylı olarak zedelemek için kullanılmasına izin verilmemesi gerektiği, kolektif savunma düzenlemelerinin büyük güçlerin özel çıkarlarına hizmet etmemesi gerektiği hususunda mutabık kalınmıştır."*¹⁴⁸

Bu ifadeler, SEAARC taslağıyla neredeyse bire bir aynıydı ve ayrıca 1963 Ağustos'unda Maphilindo'yu tesis eden Manila Bildirgesi'nde de yer almıştı. O dönemde söz konusu pasajların dahil edilmesi Endonezya'nın ısrarıyla olmuştu; bu

Asya'yı gerektirmekte; işte bu hedef doğrultusunda Thanat, bölgesel işbirliği için böylesine yoğun çaba harcamaktaydı." Thanat Khoman'ın rolü ve etkisi için bkz. Bernard K. Gordon, "Regionalism in Southeast Asia," *Man, State, and Society in Contemporary Southeast Asia* içinde, ed. Robert O. Tilman (New York: Praeger, 1969), 518. Ayrıca bkz. Gordon, *East Asian Regionalism and United States Security*, 50-58.

¹⁴⁷ SEAARC yerine ASEAN adının benimsenmesinin nedeni, Ramos'un, birincisinin 'shark' (köpekbalığı) olarak algılanabileceği yönündeki itirazıydı. Bkz. *Straits Times*, 8 Ağustos 1967.

¹⁴⁸ Filipinler ve Endonezya taslak metinleri için bkz. Abell, *Philippine Policy Towards Regional Cooperation in Southeast Asia, 1961-1969*, 427-31. Ayrıca bkz. Shaun Narine, "ASEAN and the Management of Regional Security," *Pacific Affairs* 71, 2 (1998), 195-214.

da SEAARC önerisinin hazırlanışında Endonezya'nın belirgin etkisini ortaya koymaktaydı.¹⁴⁹

Bangkok'a gelindiğinde Filipinler, Endonezya taslağını tam haliyle kabul etmeye yanaşmadı ve yoğun pazarlıklar başladı. Bildirinin imzalanmasından sonra yaptığı açıklamada Ramos, bu zorlu süreçte doğrudan atıf yapan tek liderdi. *"Az önce imzaladığımız bildirge, kolay elde edilmedi; iyi niyetimizi, hayal gücümüzü, sabrımızı ve anlayışımızı sonuna kadar zorlayan uzun ve zahmetli müzakerelerin sonucudur"* diyerek süreci özetledi.¹⁵⁰ Filipinler'in pozisyonu açıktı: SEAARC önerisindeki veya Endonezya taslağındaki formülasyonları kabul etmek yerine, güvenlik meselelerine hiç değinilmemesini tercih ediyorlardı. Bu tutumda Singapur'un da onları desteklediği, Malezya ve Tayland'ın ise daha orta bir konumda yer aldığı görülmektedir.¹⁵¹

¹⁴⁹ SEAARC taslağı ile Manila Bildirisi'nin ilgili kısımlarının tam metni için bkz. Gordon, *a.g.e.*, s. 516. ".... ASEAN'ın ortaya çıkmasına yol açan 1966 ve 1967 taslaklarında Tayland Dışişleri Bakanı Thanat Khoman tarafından kullanılan ifadeler neredeyse birebir aynıdır. 1963 Bildirisi'nin ilgili bölümü şu şekildeydi: "Üç hükümet başkanı, yabancı üslerin —geçici nitelikte olmak kaydıyla— üç ülkeden herhangi birinin ulusal bağımsızlığını doğrudan veya dolaylı şekilde zayıflatmak için kullanılmasına izin verilmemesi gerektiği konusunda anlaşmışlardır. Bandung Bildirisi'nde ortaya konulan ilke doğrultusunda, üç ülke, büyük güçlerin çıkarlarına hizmet eden kolektif savunma düzenlemelerine başvurmaktan kaçınacaktır." Buna karşılık, Thanat Khoman yeni Bildiri Taslağı'na şu ifadelerle başlamıştır: "Endonezya, Malezya, Filipinler Dışişleri Bakanları ... ve Tayland Dışişleri Bakanı... Güneydoğu Asya ülkelerinin bölgenin istikrarını ve güvenliğini sağlama konusunda birincil sorumluluğu paylaştıklarına inanarak... yabancı üslerin geçici nitelikte olduğunu ve Asya ülkelerinin ulusal bağımsızlığını dolaylı ya da doğrudan zayıflatmak amacıyla kullanılmaması gerektiğini; kolektif savunma düzenlemelerinin büyük güçlerin özel çıkarlarına hizmet edecek şekilde kullanılmaması gerektiğini kabul ederek..." MAPHILINDO, SEAARC ve nihayetinde ASEAN metinleri yakından karşılaştırıldığında, yeni Güneydoğu Asya örgütünün en azından ön söz kısmının kökeni açıkça ortaya çıkmaktadır. Dahası, MAPHILINDO ifadeleriyle bariz benzerlik, ASEAN'ın kurulmasının Ağustos 1967'ye kadar ertelenmesine neden olmuştu. Bkz. Stuart Drummond, "Fifteen Years of ASEAN," *Journal of Common Market Studies* 20, 4 (1982): 301-10.

¹⁵⁰ *Foreign Affairs Bulletin* (Bangkok) 7, 1 (Ağustos-Eylül 1967), 30-31. Ayrıca bkz. *Straits Times*, 9 Ağustos 1967.

¹⁵¹ *Philippines Herald*, 8 Ağustos 1967.

Buna karşılık Malik, güvenlik vurgusunun çıkarılmasını kabul etmedi. Endonezya'daki *Yeni Düzen* politikasının siyasal varlığını sürdürebilmesi için bu paragrafların mutlak surette bildirgede yer alması gerektiğini savunarak diğerlerine çağrıda bulundu.¹⁵² Bir uzlaşa sağlanarak, Endonezya taslak önerisinde yer alan "kolektif savunma düzenlemelerinin büyük güçlerin çıkarlarına hizmet etmemesi gerektiği" ifadesi metinden çıkarılmış, geri kalan bölümler ise korunarak kabul edilmişti. Böylelikle ASEAN Bildirgesi şu ön sözle başlamıştır:

"Endonezya Siyasi İşlerden Sorumlu Başkan Vekili ve Dışişleri Bakanı, Malezya Başbakan Yardımcısı, Filipinler Dışişleri Bakanı, Singapur Dışişleri Bakanı ve Tayland Dışişleri Bakanı;

Güneydoğu Asya ülkeleri arasında mevcut bulunan ortak menfaatlerin ve müşterek sorunların bilinciyle, bölgesel dayanışma ve işbirliği bağlarının daha da güçlendirilmesi gereğine kâni olarak;

Eşitlik ve ortaklık ruhu içerisinde, Güneydoğu Asya'da bölgesel işbirliğini teşvik edecek müşterek eylemler için sağlam bir temel tesis etmeyi arzulayarak ve bu suretle bölgenin barışına, ilerlemesine ve refahına katkıda bulunmayı amaçlayarak;

Giderek artan karşılıklı bağımlılığın hâkim olduğu uluslararası düzende, barış, özgürlük, sosyal adalet ve ekonomik refah ideallerinin, anlayışın geliştirilmesi, iyi komşuluk ilişkilerinin pekiştirilmesi ve tarihî ve kültürel bağlarla zaten birbirine bağlı bulunan bölge ülkeleri arasında anlamlı bir işbirliğinin güçlendirilmesi suretiyle en etkin şekilde gerçekleştirilebileceğinin bilinciyle;

Güneydoğu Asya ülkelerinin, bölgenin ekonomik ve sosyal istikrarını güçlendirme ve ulusal kalkınmalarını barışçıl ve ilerlemeci bir biçimde sürdürme hususunda müşterek birincil sorumluluğu paylaştıklarını, bu bağlamda her türlü dış müdahaleden âri olarak istikrarlarını ve güvenliklerini temin etmeye, ulusal kimliklerini korumaya ve halklarının idealleri ile arzuları doğrultusunda hareket etmeye kararlı olduklarını dikkate alarak;

¹⁵² *Philippines Herald*, 17 Ağustos 1967.

Yabancı üslerin mahiyet itibarıyla geçici olduğunu, yalnızca ilgili devletlerin açık ve özgür rızasıyla varlıklarını sürdürebileceklerini ve bu üslerin bölgedeki devletlerin bağımsızlığını ve hürriyetini doğrudan veya dolaylı şekilde zedeleyecek, yahut ulusal kalkınmalarının düzenli seyrini olumsuz yönde etkileyecek amaçlarla kullanılmayacağını teyit ederek; işbu bildirgeyi ilan ederler.”¹⁵³

Bu son derece zekicedi. Hem imzacı devletlerin tamamının talebi kabul edilmiş, hem de bölge dışı güçlere karşı açık bir tehdit oluşturmamıştı. Bangkok toplantısındaki tartışmalar, özellikle güvenlik konularına ilişkin ifadelerin metne dahil edilip edilmemesi hususunda Filipinler ile Endonezya arasında yaşanan görüş ayrılığı, taraflardan birinin ya da diğerinin güvenlik ve tehdit meselelerine temel düzeyde önem vermediği biçiminde anlaşılmamalıdır. Bunun en açık kanıtı, giriş bölümünün son iki paragrafında görülebilir. Tartışma, esasen farklı algılara ve her şeyden önce savunma ve güvenlik sorunlarıyla nasıl başa çıkılacağına dair farklı fikirlerin ifadelendirilmesine olanak sağlayacak bir dil üzerinde uzlaşmaya yönelikti. Endonezya’da *eski* düzenden *yeni düzene* geçiş ve ordunun iktidara yükselişi, ülkenin dış politikasında köklü değişimlere yol açmıştı. Bu değişim özellikle ekonomik kalkınmaya verilen yeni önem ile Sukarno dönemindeki Çin yanlısı ve komünizm yanlısı politikaların tamamen tersine çevrilmesiyle bağlantılıydı. Söz konusu değişim, Sukarno dönemine kıyasla belirgin şekilde daha Batı yanlısı bir politikayı beraberinde getirmişti. Bununla birlikte yeni liderlik, Sukarno’nun “Pekin-Cakarta eksenli” olarak adlandırılan girişimini Endonezya’nın geleneksel bağlantısızlık politikasının bir sapması olarak kınarken, aynı zamanda Batılı güçlerin kucağına atılmaya da hazır değildi.

Endonezya liderleri, tarihsel deneyimlerinden kaynaklanan derin bir kuşkuculukla dış dünyaya ve yabancı güçlerin

¹⁵³ ASEAN, (Jakarta: Department of Information, Republic of Indonesia, Special Issue 039/1969), 15-16.

çıkarlarına mesafeli yaklaşmaktaydılar. Onlara göre, “Doğu” ya da “Batı” fark etmeksizin, dış aktörlerin Güneydoğu Asya üzerinde hâkimiyet kurma yönündeki arzuları her daim varlığını sürdürmekteydi. Bu nedenle Endonezya, özellikle güvenlik ve savunma alanlarında, kendi kendine yeterliliği temel alan bir politika benimsemiş ve diğer bölge ülkelerinin de benzer bir yaklaşımı benimsemeleri gerektiğini savunmuştu.¹⁵⁴ Bu perspektiften bakıldığında, ASEAN Bildirgesi’nde yer alan ifadeler yalnızca diplomatik bir metin olmanın ötesinde, bölgenin karşı karşıya bulunduğu güvenlik sorunlarını hatırlatan ve yakın gelecekte bağımsızlıklarını koruyabilmek ile yabancı tahakkümünden kaçınabilmek için bu sorunları bizzat çözmeleri gerektiğini vurgulayan bir çağrı niteliği taşımaktaydı. Hiç şüphesiz Endonezya liderleri bu sürecin yönetiminde kendi ülkelerine merkezî ve yönlendirici bir rol atfetmekteydi.¹⁵⁵

Filipinler ise meseleyi farklı görmekteydi. 1946’da Amerika Birleşik Devletleri’nden bağımsızlığını kazandığından bu yana Filipinler, ABD ile yakın savunma ilişkileri ve anlaşmaları sürdürmüş ve ABD, adalarda birçok askeri üs işletmişti. SEATO’ya ortak üyeliklerinin yanı sıra bu savunma işbirliği üç ikili anlaşmaya dayanıyordu: 1947 Askeri Üsler Anlaşması, yine 1947 tarihli Askeri Yardım Paketi ve 1951 tarihli Karşılıklı Savunma Antlaşması.¹⁵⁶ Filipin dış politikasında özellikle tekrarlayan bir tema varsa, bu anti-komünizm ve güvenlik kaygısıydı. Bu iki etken, zaman zaman Filipin dış politikasını bir taraftan ABD ile olan ittifaka güçlü bir biçimde dayanma, diğer taraftan ise Asya genelinde ve özellikle Güneydoğu Asya içinde güvenlik alternatifleri arama yönünde salınımlara sürüklemekteydi.¹⁵⁷ Ancak sonuçta politika her

¹⁵⁴ Polomka, *Indonesia Since Sukarno*, 118.

¹⁵⁵ Leifer, *a.g.e.*, 177.

¹⁵⁶ R. H. Fifield, *The Diplomacy of Southeast Asia: 1945–1958* (New York: Harper & Brothers, 1958), 60-69.

¹⁵⁷ Abell, *Philippine Policy Towards Regional Cooperation in Southeast Asia, 1961–1969*, 432.

zaman güvenlik meselelerinde ABD'ye dayanmaya geri dönmüştü. Dolayısıyla Bangkok'ta Ramos'un, Endonezya önerisindeki güvenlik ifadelerinin çıkarılmasını istemesi, Filipin hükümetinin bu konuları Endonezya'dan daha önemsiz gördüğünün işareti değil aksine bu ifadelerin, ardı ardına gelen Filipin hükümetlerinin yürüttüğü belirli güvenlik politikalarına karşı bir önyargı anlamına geldiğinin işaretiydi.

Singapur açısından da benzer kaygılar, onun itirazlarının temelinde yer almaktaydı. Ülke, o dönemde İngiltere ile kapsamlı savunma ilişkilerine sahipti ve Britanya'nın, bölgedeki en büyük askerî üssüne ev sahipliği yapıyordu. Singapur liderleri her ne kadar İngiltere'ye sonsuza dek güvenemeyeceklerinin bilincinde olsalar da Başbakan Lee Kuan Yew, Mart 1966'da yaptığı bir konuşmada, Singapur'un kendi savunma sorumluluğunu üstlenebilmesi için yaklaşık on beş yıllık bir zamana ihtiyaç duyulduğunu ifade etmişti. Her ne kadar 1967 yılı Ağustos ayına gelindiğinde bu sürenin daha kısa olabileceğine dair bazı işaretler ortaya çıkmış olsa da Singapur yönetimi, o dönem itibarıyla büyük ölçüde İngiltere'nin güvenlik garantilerine dayanıyordu. Bu güvenin somut bir dayanağı da bulunmaktaydı: Kasım 1967'de İngiltere Savunma Bakanı Denis Healey, Londra'nın askerî varlığını 1970'lerin ortalarına kadar bölgede sürdüreceğini, hem Singapur'a hem de Malezya'ya taahhüt ederek söz konusu güvenceyi resmî bir zemine oturtmuştu.¹⁵⁸ Dolayısıyla, Bangkok'ta yapılan görüşmeler sırasında Singapur Dışişleri Bakanı S. Rajaratnam, Endonezya'nın önerisinde yer alan güvenlik vurgularını büyük olasılıkla Singapur'a yönelik örtük bir eleştiri olarak değerlendirmişti. Zira nüfusunun büyük çoğunluğu Çin kökenli olan Singapur, kendisini adeta bir *Malay denizi* içinde varlığını sürdürürken bulmaktaydı. Çünkü çevresi, tamamen ya da büyük ölçüde Malay nüfusuna sahip devletlerle çevriliydi. Bölge genelinde yaygın olan anti-Çin duygularının farkında olan Singapur için güvensizlik algısı

¹⁵⁸ Tilman, *Malaysian Foreign Policy*, 215.

yalnızca komünist tehditten değil, aynı zamanda bu etno-demografik gerçeklikten de beslenmekteydi. Bu çerçevede, Endonezya'nın güvenlik konusundaki önerilerinin gelecekte Singapur'un güvenliğinin, komşu Malay devletlerine dayanması gerektiği yönünde imâ taşıması, Singapur'un kaygılarını daha da derinleştirmiştir. Böylelikle Singapur'un ASEAN'ın kuruluş sürecindeki güvenlik tartışmalarına temkinli yaklaşmasının ardında hem jeopolitik hem de sosyodemografik faktörlerin belirleyici olduğu görülmektedir.

Malezya ve Tayland'ın Bangkok'taki tutumları ise görece farklı bir karakter taşımaktaydı. Her iki ülkenin de sırasıyla İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri ile kapsamlı savunma ilişkileri bulunmasına rağmen, güvenlik paragraflarına yönelik itirazları Filipinler ve Singapur kadar güçlü değildi. Bunun arkasında, taktiksel kaygılarla açık bir karşıtlıktan kaçınma düşüncesi yatıyor olabilir. Zira, başkalarının bu mücadeleyi üstlenmesi, onların geri planda kalmalarına ve dolayısıyla doğrudan bir çatışmaya girmemelerine imkân tanımış olabilirdi. Ancak bu durum yalnızca taktiksel bir tercih ile açıklanamaz. Önceki gelişmelerle çelişmeyen daha derin nedenler de söz konusuydu. *Konfrontasyon*un Ağustos 1966'da resmen sona ermesinin ardından Endonezya ile Malezya arasında bir dizi yeni anlaşma ve işbirliği mekanizması hayata geçirilmişti. Bunlar arasında 16 Ağustos 1966'da ilan edilen ortak savunma ve güvenlik komisyonunun kurulması; kısa süre sonra Borneo'da anti-komünist faaliyetlerin koordinasyonu amacıyla karşılıklı topraklarda irtibat ekiplerinin konuşlandırılması; aynı yılın Aralık ayında daha yakın telekomünikasyon bağlantılarının tesis edilmesi; yine Aralık ayında Malezya'daki Malay dili okullarına Endonezyalı öğretmenlerin gönderilmesi ve 3 Haziran 1967 tarihli Endonezya-Malezya Eğitim Anlaşması ile bu girişimin kurumsallaşması; ayrıca Mayıs 1967'de ticaret ilişkilerini normalleştiren bir anlaşmanın imzalanması gibi adımlar yer almaktaydı.¹⁵⁹

¹⁵⁹ Tilman, *Malaysian Foreign Policy*, 56-57.

Dolayısıyla 1967 yılı Ağustos ayına gelindiğinde Endonezya ile Malezya arasında kayda değer düzeyde karşılıklı bağımlılık ve işbirliği tesis edilmişti. Bu sürecin Malezya tarafındaki öncüler, Başbakan Tunku Abdul Rahman'dan ziyade, Yardımcı Başbakan Tun Razak, İçişleri Bakanı Tun Ismail ve Dışişleri Bakanlığı'nın kalıcı müsteşarı Ghazali Shafie olmuştu. Bu aktörler, Tunku'nun Endonezya'ya dair kuşkularından bağımsız hareket ederek, kısa sürede Adam Malik, Suharto ve diğer Endonezyalı liderlerle dikkate değer bir yakınlık geliştirmeyi başarmışlardı.¹⁶⁰

Malezya ve Singapur, her ne kadar İngiltere ile benzer savunma taahhütlerine sahip olsalar da Endonezya'nın önerisindeki güvenlik vurguları Malezya açısından Singapur'daki kadar rahatsızlık verici görünmemekteydi. Bunun temel nedeni, Malezya'nın Endonezya ile ilişkilerinde Singapur'un yaşadığı ölçüde yoğun bir etnik şüphe ve düşmanlık dinamiğini taşıyor oluşuydu. Nüfus yapısı bakımından Çin kökenli çoğunluğun meydana getirdiği güvenlik kaygıları, Singapur için merkezi bir mesele iken, Malezya böyle bir kırılganlığa aynı yoğunlukta maruz kalmamıştı. Bangkok'taki müzakerelerde Tun Razak'ın üstlendiği rol de bu farklılığı ortaya koymaktaydı. Özellikle 1967'nin ilk yarısında Malezya'nın SEAARC önerisine yönelik itirazlarının, esasen Başbakan Tunku Abdul Rahman'ın tutumundan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu itirazların, Tunku'nun yakın ilişkiler içinde bulunduğu Tayland Dışişleri Bakanı Thanat Khoman'ın telkinleriyle yumuşatıldığı ya da büyük ölçüde bertaraf edildiği görülmektedir. Bu durum, Malezya'nın ASEAN'ın kuruluş sürecinde Endonezya ile uzlaşmacı bir çizgiye yönelmesinde, bireysel liderlik ilişkilerinin belirleyici olduğunu göstermektedir.¹⁶¹

¹⁶⁰ Mahathir bin Mohamad'ın açıklamaları hakkında bkz. Patrick Low, *Trends in Malaysia: Proceedings and Background Paper of Seminar on Trends in Malaysia* (Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, Temmuz 1971), 37.

¹⁶¹ Gordon, *a.g.e.*, 58.

Filipinler örneğinde olduğu gibi Tayland liderlerinin de dış dünyaya bakışında, Amerika Birleşik Devletleri merkezi bir rol oynamaktaydı. Her ne kadar 1950'lerden itibaren ilişkilerde iniş çıkışlar yaşanmış olsa da Tayland ile ABD arasındaki bağlar giderek sıkılaşmış ve karşılıklı bağımlılık artmıştı. 1967 yılına gelindiğinde ise bu ilişki, özellikle Hindîçin Savaşı bağlamında fiilî bir ittifak niteliğine ulaşmıştır.¹⁶² Bununla birlikte Tayland, 19. yüzyılın ortalarından itibaren uluslararası siyasette daha belirgin bir konum elde etme yönünde çaba göstermekteydi. Avrupa emperyalizminin genişleme döneminde yürüttüğü aktif ve esnek diplomasi sayesinde bağımsızlığını koruyabilmiş ve hiç –tam anlamıyla– sömürgeleştirilmemiş olması, ona hem bölgesel hem de uluslararası düzlemde ayrıcalıklı bir statü kazandırmıştır.¹⁶³ Egemeliğini güvence altına almış olmanın verdiği özgüvenle Tayland, diğer bazı Güneydoğu Asya ülkelerine kıyasla bağımsızlığına yönelik tehditleri abartma eğiliminden uzak bir konumdaydı.¹⁶⁴ Dışişleri Bakanı Thanat Khoman bu özgüvenli yaklaşımın temsilcilerindendi. Uzun süredir bölgesel işbirliği fikrine bağlı olan Thanat, ASA'nın kurulmasında belirleyici bir rol üstlenmişti. Ancak Tunku Abdul Rahman'ın aksine, Endonezya'nın bölgeye daha fazla entegre olmasını sağlayacaksa, ASA'dan vazgeçmeye de hazırdı. Nitekim SEAARC fikrinin hazırlanması ve desteklenmesinde aktif biçimde yer almıştı. Tayland, Tunku'nun Endonezya'ya yönelik kuşkularını paylaşmadığı gibi, Sukarno'nun önceki politikalarının doğrudan mağduru da olmamıştı.¹⁶⁵

Dolayısıyla Bangkok'taki tartışmaların özünde, Güneydoğu Asya ülkelerinin güvenliklerini hangi araçlarla sağlayacaklarına ilişkin farklı yaklaşımlar yatmaktaydı. Endonezya,

¹⁶² David A. Wilson, "Thailand, Laos and Cambodia," *Asia and the International System* içinde, ed. Wayne Wilcox vd. (Cambridge, MA: Winthrop Publishers, 1972), 185–86.

¹⁶³ Temiz, *ASEAN*, 58–67.

¹⁶⁴ Wilson, a.g.e., 186.

¹⁶⁵ *Philippines Herald*, 8 Ağustos 1967.

bölgenin kendi güvenlik ve savunmasını büyük güçlerle ittifaklara başvurmaksızın, mümkün olan en kısa sürede kendi imkânlarıyla tesis etmesi gerektiğini savunuyordu. Buna karşılık diğer ülkeler ise en azından bir süre daha Batılı güçlerle yapılacak savunma düzenlemelerinin, güvenliklerini sağlamada en etkili yol olduğuna inanıyorlardı. Tartışmanın temelinde, her bir devletin güvenlik ihtiyacını karşılamak için tercih ettiği stratejilerin etkinliği bulunmaktaydı. Bu noktada Endonezya ile diğer üyeler arasında belirgin görüş ayrılıkları olsa da söz konusu farklılıklar Bangkok'taki müzakerelerin imâ ettiği kadar keskin veya kesin çizgilerle ayrılmış değildi.

Bununla birlikte, güvenliğin bir diğer boyutuna, yani tehdidin kaynağına odaklanıldığında, ASEAN ülkeleri arasındaki farklılıkların daha az belirgin olduğu görülmekteydi. En azından, güvenliği sağlama yöntemleri kadar ülkeleri birbirinden ayıştıran bir unsur teşkil etmiyordu. ASEAN Bildirgesi'nde yer alan güvenlik tartışmaları ve ilgili paragraflar, üye devletlerin yalnızca ekonomik ve sosyal refahı artırmaya yönelik işbirliği arayışlarıyla değil, aynı zamanda güvenlik ve tehdit algılarıyla da hareket ettiklerinin açık bir göstergesiydi. Bu meselelerin ayrıntılı biçimde ele alınması sonraki bölümlere bırakılmakla birlikte, burada vurgulanması gereken husus, güvenlik ve tehdit kaygılarının kuruluş sürecinde ciddi biçimde gündemde olduğu ve ülkelerin dış politikasını yoğun bir şekilde etkilediği gerçeğiydi. Bu gerçeklik artarak devam edecektir.

Bangkok'ta bir araya gelen liderler, temelde güvenlik ve tehdit kaygılarıyla motive edilmiş olsalar da kurdukları teşkilat bir savunma örgütü değildi. ASEAN'ın amaç ve hedefleri, bölgenin ekonomik büyümesi, sosyal ilerlemesi ve kültürel gelişimiydi. Buna ek olarak, adaletin sağlanması, hukuk devleti olma ve Birleşmiş Milletler Şartı ilkelerine bağlılık yoluyla bölgesel barış ve istikrarı teşvik etmeyi de içermekteydi. Bu amaçlar doğrultusunda ekonomik, sosyal, kültürel, teknik, bilimsel ve idari alanlarda işbirliği yapılması öngörülmekteydi. Üyelerin elinde bulunan kurumsal mekanizmalar

şunlardı: a) en yüksek karar organı olarak yıllık Dışişleri Bakanları toplantısı (rotasyonla üye başkentlerinde yapılacak, gerektiğinde özel toplantılar için çağrılabilirdi); b) ev sahibi ülkenin dışişleri bakanı ya da temsilcisi ile diğer üye ülkelerin akredite büyükelçilerinden oluşan Daimî Komite (bakanlar toplantıları arasındaki çalışmaları yürütmekle görevliydi); c) belirli konularda uzmanlardan ve yetkililerden oluşan geçici ya da daimi komiteler; d) her üye ülkede kurulacak ulusal sekreterlikler (hem kendi ülkeleri adına çalışmaları yürütmek hem de diğer organlara yardımcı olmak üzere).

ASA ile ASEAN arasındaki benzerlikler öylesine dikkat çekiciydi ki Gordon, ASA'nın ortadan kalkmadığını, yalnızca genişletilip yeni bir ad verildiğini ileri sürmüştür.¹⁶⁶ Esasında Gordon pek haksız sayılmaz. ASEAN'ın kurumsal ve idari yapısı, ASA'nın kuruluş sürecinde olduğu kadar yoğun bir tartışmaya yol açmamış görünmektedir. ASA kurulurken taraf ülkeler bölgesel örgütlenme konusunda pek az deneyime sahipti ve üzerinde uzlaşılabilir bir yapı oluşturmak için ciddi bir çaba sarf edilmişti. Oysa 1967'de ASEAN'ı kuran ülkelerden üçü, zaten ASA'nın kuruluşunda yer almıştı ve ASA, bu yeni örgüt için bir model işlevi görmüştü. Ayrıca ASA'yı motive eden düşüncelerin bir kısmı 1967'de de geçerliliğini koruyordu. Endonezya'nın ASA'nın genişletilmesi yerine yeni bir örgüt ısrarı, kısmen Burma ve Kamboçya'yı üye olarak çekme isteğinden kaynaklanıyordu. ASEAN Bildirgesi'nin önsözünde bölgedeki ekstra-bölgesel askeri üslerin geçici niteliğine yapılan vurgu da kısmen Burma ve Kamboçya gibi ülkeler için örgütü daha cazip hale getirmeyi amaçlamış görünmektedir.¹⁶⁷ Nitekim özellikle bu ülkeleri örgüte katmak için daha sonra birçok girişimde bulunulmuş, ancak başarılı olunamamıştır.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Gordon, *a.g.e.*, 567.

¹⁶⁷ *Manila Bulletin*, 9 Ağustos 1967.

¹⁶⁸ Bu konu son derece dikkat çekicidir ve belirli ölçüde ASEAN liderlerinin stratejik öngörüsüyle de ilişkilendirilebilir. Nitekim ASEAN'ın kurucu elitlerinin zihninde, Burma'nın (Myanmar) daha en başından itibaren bölgesel yapıya dâhil edilmesi fikri yer almaktaydı. Bu yaklaşımın temel motivasyon

Sonraki gelişmelerden bağımsız olarak değerlendirildiğinde bile, Ağustos 1967'de ASEAN'ın kurulması, Güneydoğu Asya'da şimdiye kadar gerçekleştirilen en önemli bölgesel işbirliği girişimi olarak nitelendirilebilir. ASEAN'ın ASA'yı gölgede bırakmasının temel nedeni, Endonezya'nın katılımıydı. Zengin doğal kaynaklara sahip olmasının yanı sıra, Endonezya'nın ASEAN üyeliği, Güneydoğu Asya'nın toplam yüzölçümünün yaklaşık %68'ini, nüfusunun ise yaklaşık %72'sini örgüt çatısı altında toplamıştı.¹⁶⁹ Dolayısıyla birlikte hareket etmeyi ve ortak bir ses çıkarmayı başarabilirlerse, ASEAN ülkeleri yalnızca bölgesel değil, küresel meselelerde de ASA'ya kıyasla çok daha güçlü bir otoriteye sahip olacaklardı.

kaynağı, Burma'nın tamamen Çin'in nüfuzu altına girmesini önleme ve Pekin'e aşırı düzeyde bağımlı hâle gelmesini engelleme düşüncesi idi. Aynı şekilde, ülkenin Çin tarafından kendi jeopolitik çıkarlarını ilerletmek amacıyla stratejik bir üs olarak kullanılmasının önüne geçilmesi de önemli bir kaygıydı. Bununla birlikte, günümüz koşulları değerlendirildiğinde bu argümanın anlamını önemli ölçüde yitirdiği açıktır; zira Myanmar bugün de belirgin şekilde Çin'e bağımlı durumdadır ve son askerî darbe sonrasında ASEAN'ın Beş Madde Mütabakatı'nı büyük ölçüde göz ardı etmiştir. Bu noktada ayrıca Burma'nın ASEAN'a katılma konusunda başlangıçta isteksiz olduğunu da belirtmek gerekir. Ülkenin 1997'de ASEAN'a kabul edilmesi, büyük ölçüde dönemin Malezya Başbakanı Mahathir Mohamad'ın güçlü ısrarı sayesinde gerçekleşmiştir. Mahathir, ASEAN'ın 30. yıldönümüne denk gelen 1997 yılında Güneydoğu Asya'nın o dönemki on ülkesinin tamamının ASEAN çatısı altında birleşmesini amaçlamış; bu nedenle hem kendisi hem de diğer ASEAN liderleri, Myanmar'daki cunta yönetiminin siyasi muhalifleri bastırmasına yönelik ciddi eleştirilere rağmen üyelik sürecini hızlandırmıştır. Sivil toplum temsilcilerinin ve akademisyenlerin itirazları dikkate alınmamış; bu konuda çekincelerini açıkça dile getiren uzmanlardan biri de Dewi Fortuna Anwar olmuştur. Sürecin sonunda ortaya çıkan tablo oldukça ironiktir: Myanmar 1997'de ASEAN'a katılmasına rağmen, Kamboçya'nın üyeliği ülkedeki iç siyasi kriz nedeniyle 1999 yılına ertelenmiştir. Böylece örgütün 30. yıldönümünde Güneydoğu Asya devletlerinin tamamının ASEAN çatısı altında bir araya getirilmesi hedefi yine gerçekleştirilememiştir. Bu değerli bilgi için Research Center for Politics, National Research and Innovation Agency (BRIN) üyesi Dewi Fortuna Anwar'a teşekkür ederiz.

¹⁶⁹ Tilman, *Man, State, and Society in Contemporary Southeast Asia*, 586.

Tablo: 11967'de ASEAN Bölgesinde Nüfus¹⁷⁰

Ülke / Bölge	1967 Yılı Nüfus (milyon)	Yıllık Artış (%)	Alan (km ²)	Nüfus Yo- ğun- luğu(km ²)
Brunei	0.107	4.0	5,764	18,1
Burma	25.8	2.0	677.649	37,1
Endonezya	107.0	2.3	1.904.483	56,4
Filipinler	34.6	3.0	299.303	112
G. Vietnam	16.9	3.1	170.846	83,8
K. Vietnam	20.1	3.3	156.108	97,3
Kamboçya	6.4	2.6	180.999	35,1
Laos	2.8	2.5	231.392	11,2
Malezya	9,8	3.1	330,803	10
Singapur	1.9	3.0	583	3,282
Tayland	32.6	3.1	518,378	61
Timor Leste	0.6	1.5	14,893	38,2

Bölgesel Diplomaside Yeni Tarz

Artık özellikle ASEAN devletlerinin uyguladığı bölgesel diplomasi tarzı ve tekniklerinin, işbirliği ve entegrasyon süreçleriyle daha açık bir biçimde ilişkilendirilmesi mümkün hale gelmiştir. Önceki tartışmalardan ortaya çıkan en önemli husus, diplomasinin yürütülmesinde ve dolayısıyla işbirliği ile entegrasyon süreçlerinde seçkin grupların oynadığı merkezi roldür. Bu durum, aslında birçok siyasi sistemde zaten iyi belgelenmiş bir olgunun bir kez daha teyidi niteliğindeydi. Ancak Güneydoğu Asya'daki seçkinciliğin kendine özgü nitelikleri ve etkileri vardır; bunların bölgesel süreçler üzerindeki yansımalarını daha geniş bir bağlamda ele almak yararlı olacaktır.

¹⁷⁰ United Nations, *Demographic Yearbook 1967: Nineteenth Issue – Mortality Statistics II* (New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Statistical Office of the United Nations, 1968), 99-115.

Entegrasyon literatürü, seçkinlerin tutum ve davranışlarının rolü konusunda farklı görüşler sunmaktadır. Ölçeğin bir ucunda Karl Deutsch'un yaklaşımı yer almakta olup, bu görüş seçkin grupların kritik rolünü zımnen reddeder. Deutsch'a göre politik entegrasyon, "sosyolojik neden-sonuç paradigması" çerçevesinde, yani toplumsal asimilasyon yoluyla homojen bir ulus-ötesi nüfus oluşturulduktan sonra mümkün olabilecek bir süreçtir.¹⁷¹ Öte yanda Ernst Haas'ın düşünceleri, neredeyse bütünüyle seçkinlere odaklanmaktadır. Haas'a göre yalnızca siyasi seçkinlerin belirlenip incelenmesi yeterliydi. Haas, genel kamuoyunun veya tutum anketlerinin hem uygulanamaz hem de gereksiz olduğunu da ileri sürmüştü.¹⁷² Ona göre, seçkin grupların entegrasyon üzerindeki etkisi, yalnızca tutum, beklenti ve bakış açılarıyla değil, aynı zamanda çeşitlilikleri, çoğullukları ve büyüklükleriyle de şekillenmekteydi.¹⁷³ Bununla birlikte Haas, yaklaşık on yıl sonra kaleme aldığı bir çalışmasında önceki teorisini önemli bir noktada revize etmişti. Avrupa Ekonomik Topluluğu bağlamında General de Gaulle örneğini dikkate alarak entegrasyonun yalnızca "otomatik ilerleyen bir süreç" olmadığını, güçlü ve baskın siyasi liderlerin bu süreci hızlandırabileceği gibi tersine çevirebileceğini de kabul etmişti.¹⁷⁴

ASEAN devletlerinde bölgesel işbirliği girişimlerinin çoğu, esasen sınırlı sayıdaki siyasi liderin inisiyatifinden doğmuştur. Endonezya'dan Adam Malik, Tayland'dan Thanat Khoman, Malezya'dan Tun Razak, Tun Ismail ve Ghazali bin Shafie ile Filipinler'den Carlos Romulo gibi isimler, ülkelerinin ASEAN'a katılımının arkasındaki temel itici güçler olarak

¹⁷¹ William E. Fisher, "An Analysis of the Deutsch Sociocausal Paradigm of Political Integration," *International Organization* 23, 2 (1969): 254.

¹⁷² Ernst B. Haas, *The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces, 1950-1957* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1958), 17.

¹⁷³ Ernst B. Haas, "The Uniting of Europe and the Uniting of Latin America," *Journal of Common Market Studies* 5, 4 (1967): 327.

¹⁷⁴ A.g.e., 327-331.

öne çıkmışlardı.¹⁷⁵ Bu çerçevede söz konusu liderler, –ve her ülkede belki yalnızca birkaç kişi daha– Avrupa bağlamında General de Gaulle'nin entegrasyon sürecindeki rolünün¹⁷⁶ adeta tersine çevrilmiş bir karşılığı olarak değerlendirilebilir. Avrupa ile Güneydoğu Asya arasındaki temel fark, ikinci bölgede liderlerin, bölgesel işbirliği konusunda onları destekleyen ya da karşı çıkan geniş ve etkili seçkin gruplara sahip olmamalarıydı. Nitekim ASEAN örneğinde, bu birkaç isim *biz-zat seçkin grup* olarak tanımlanabilir ve örgütün kuruluşu ile erken dönem işleyişi büyük ölçüde onların kişisel vizyonu, kararlılığı ve bağlılığına dayanmaktaydı.

Bu durum ASEAN'a belirli ölçüde kırılğanlık ve belirsizlik kazandırmaktaydı. Zira bu kilit aktörler sahneden çekildiğinde veya tutum değiştirdiğinde,¹⁷⁷ sürecin nasıl şekilleneceğini öngörmek imkânsızdı. Daha geniş seçkin gruplarla desteklenmeyen bir liderlik, işbirliğine yönelik ilgisini yitirdiğinde süreç tamamen çökebilirdi. Örneğin Filipinler'in ASA'ya olan ilgisi, Başkan Macapagal'ın örgüte yönelik kayıtsızlığıyla dramatik biçimde azalmıştı. Avrupa'da üst düzey li-

¹⁷⁵ Bernard K. Gordon, "Regional Cooperation in Southeast Asia," *Current History* 48, 282 (1965), 103–115.

¹⁷⁶ General Charles de Gaulle, Avrupa entegrasyon sürecinde hem itici hem de sınırlayıcı bir figür olarak kritik bir rol oynamıştı. De Gaulle, Avrupa'nın siyasi bütünleşmesini ulusal egemenlik temelinde savunmuş; supranasyonal kurumlara karşı temkinli yaklaşmış ve özellikle AET'nin yetkilerinin genişlemesine direnmişti. 1963 ve 1967 yıllarında Birleşik Krallık'ın AET üyeliğini veto etmesi, onun ABD etkisine duyduğu kuşkunun bir sonucuydu; zira Londra'yı Washington'ın Truva Atı olarak görüyordu. De Gaulle'ün 1965 Boş Sandalye Krizi sırasında Avrupa Komisyonu'nun yetkilerini sınırlandırmaya yönelik tutumu, entegrasyonun yönünü belirleyen en önemli müdahalelerden biriydi. Bununla birlikte, Almanya ile yakın işbirliği ve 1963 Elysee Antlaşması gibi adımlar, Avrupa'da siyasal dayanışmanın güçlenmesine de katkı sağlamıştı. Dolayısıyla de Gaulle'ün rolü, Avrupa entegrasyonunu hem sınırlayan hem de seçici biçimde yönlendiren çift yönlü bir etki olarak değerlendirilebilir. Bkz. Desmond Dinan, *Europe Recast: A History of European Union* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004), 89–110.

¹⁷⁷ Veya Tayland örneğinde olduğu gibi Askeri darbelerden sonra vb.

derlerin ilgisizliği işbirliği sürecini durdurmasa da Güneydoğu Asya'da benzer bir kayıtsızlık, süreci tamamen tersine çevirebilirdi. Bu durum kolayca telafi edilebilecek bir sorun da değildi. ASEAN'ın mevcut kurumsal yapısı daha geniş ve etkili seçkin gruplar ortaya çıkarmaya pek uygun değildi; gelecekte de bu yapılar büyük oranda değişmemiş ve ASEAN'ın konumu hep elitist kalmıştır.

Öte yandan, bölgesel işbirliğini güçlü şekilde destekleyen liderler, ülkelerini çok daha kararlı biçimde sürece bağlayabilmektedir. Güneydoğu Asya'da siyasi liderler üzerinde baskı oluşturabilecek grupların bulunduğu tek ülke, muhtemelen Filipinler'di; ancak bu gruplar ASEAN'a ne güçlü bir şekilde karşıydı ne de güçlü bir şekilde taraftı, dolayısıyla önemli bir baskı uygulamamışlardı.

Devlet ve Hükümet Başkanları ile Dışişleri Bakanları'nın ASEAN diplomasisindeki görece sık katılımı da bu durumun bir sonucudur. ASEAN'ın varlığı bu liderlerin bağlılığına bu denli bağımlı olduğu için, onların faaliyetlere doğrudan katılımı da aynı ölçüde gerekli hale gelmekteydi. Zira devam eden desteğin açık bir şekilde teyidi, yalnızca bu liderler tarafından verilebilmektedir.

ASEAN ülkelerinin diplomasi tarzı ve teknikleri büyük ölçüde benzerlik göstermekte olup, genel olarak örgütün bölgesel işbirliğinin mevcut aşamasına uygun bir karakter arz etmekteydi. Güç kullanımına yönelik tehdit dışında, diplomasi alanında pazarlık imkânı sınırlıydı; zira ASEAN üyelerinin ekonomileri arasında tamamlayıcılık düzeyi oldukça zayıftı. Bu bağlamda, ASEAN çerçevesinde geliştirilen projelerin büyük bölümünün ekonomik politika alanına doğrudan dokunmayan, daha çok teknik ve araştırmaya dayalı işbirliği projeleri olması dikkat çekiciydi. Bu koşullar altında ikna yönteminin de sınırları bulunmaktaydı. Dolayısıyla, pazarlık ve ikna yollarının tıkanması, zaman zaman güç kullanımına

başvurma ihtimalini yeniden gündeme getirmektedir.¹⁷⁸ Nitekim bazı durumlarda, diplomatik araçların sınırlı işlevselliği, yeterli kapasiteye sahip devletleri güvenlik kaygılarını gidermek amacıyla güç tehdidini ya da fiilî güç kullanımını bir seçenek olarak değerlendirmeye sevk edebilmektedir.

Korku ve Balkanlaşma

ASEAN'ın kuruluş sürecindeki en kritik nokta, beş ülkeyi aynı müzakere masasında bir araya getirebilmektir. Bu nedenle ASEAN'ın 1967'deki doğuşu, yalnızca kurumsal bir adım değil, bölgesel anlamda tarihsel bir dönüm noktasıdır. Zira katılımcı devletlerin her biri, ortak metnin nihai hâle gelebilmesi için belirli taleplerinden ve önceliklerinden bilinçli biçimde feragat etmiştir. Sürecin son anına kadar bir mutabakat metni oluşturulamayışının temel nedeni, tarafların ulusal hassasiyetlerinin ve güvenlik kaygılarının derinliği idi. Bununla birlikte Endonezya ve Malezya'nın bazı konularda geri adım atması, Filipinler'in belirli endişelerinin giderilmesi, Singapur'un metindeki bazı ısrarlarını terk etmesi ve Tayland'ın uzlaştırıcı diplomatik rolü, ASEAN Deklarasyonu'nun vücut bulmasını mümkün kılmıştı. Bu bağlamda ASEAN'ın ortaya çıkışı, Güneydoğu Asya devletlerinin bölgesel istikrarsızlık, dış müdahale, iç siyasal kırılganlık ve Soğuk Savaş'ın bloklaşma baskısı karşısında geliştirdikleri pragmatik bir işbirliği modelinin ürünüdür. Kurucu beşlinin farklı politik sistemlere, ekonomik yapılar ve güvenlik algılarına rağmen ortak bir zemin sağlamış olması, örgütün sonraki başarısının da psikolojik temelini oluşturmuştur. Bugünden 1967'ye geri dönüp bakıldığında, ASEAN'ın görece başarısı daha iyi anlaşılmaktadır. Zira örgüt, üyeleri arasında savaşın yokluğu, ihtilafların diplomatik yollarla yönetilmesi, düşük

¹⁷⁸ Günümüzde de bu durum geçerlidir. Kamboçya-Tayland çatışması ise bunun delilidir.

yoğunluklu ama istikrarlı işbirliği mekanizmalarının oluşturulması ve bölgesel kimliğin zamanla kurumsallaşması gibi hedeflerde önemli mesafe katetmiştir. ASEAN'ın kurucu hamlesi, yalnızca bir deklarasyonun imzalanması değil; ulusal egemenlik kaygılarını aşan, karşılıklı güven üretmeye dayalı bir bölgesel davranış kültürünün inşasıydı. Rajaratnam, bu durumu son derece diplomatik bir biçimde izah etmiştir;

“Her şeyden önce, Singapur Hükûmeti ve heyetim adına, bugün beş ülkeyle temelleri atılan ve önümüzdeki yıllarda Güneydoğu Asya'nın daha birçok ülkesini kapsayacak olan bu konferansa ev sahipliği yaptığı için Tayland Hükûmeti'ne ve halkına en içten teşekkürlerimi sunmak isterim. İkinci olarak, Heyetim adına, görüşmelerimiz her zaman tutarlı olmasa da onları büyük bir başarıyla sonuçlandırma sürecinde gösterdiği sağduyulu, ihtiyatlı ve sabırlı liderlik için Sayın Başkanımıza özellikle teşekkür etmek isterim. Bu vesileyle, niyetlerimizi daha somut belgeler ve yazılı metinler aracılığıyla şekillendirme konusunda üstün bir çalışma sergileyen görevli personele de şükranlarımı ifade etmek isterim.

Bugün, dört gün süren oldukça keyifli ve dostane müzakerelerin ardından, yeni ASEAN'ın kuruluşunu ilan etmek üzereyiz. Yeni bir örgüt kurmak kolaydır; ancak bu nitelikte bir örgütün inşası, yapılacak işler arasında en basit olanıdır. Sadece bir iskelet ortaya koymuş bulunuyoruz. Asıl zor olan, bu kavrama et ve kan kazandırmaktır. Singapur olarak, bölgesel işbirliği planlarının çoğunlukla sakin sülardan ziyade kayalık-lara çarpacağına göz ardı etmiyoruz. Bununla birlikte, bakan meslektaşlarımla gerçekleştirdiğimiz dört-beş günlük görüşmelerin ardından zihnimde en çok yer eden husus, bu işbirliğinin hem kaçınılmaz hem de arzu edilir olduğuna dair taşıdıkları güçlü inanç olmuştur. Ancak, bu yeni bölgesel işbirliği planının ciddiyle ele alınması yalnızca bakanlar ya da liderlerle sınırlı kalmamalı; halklara da yeni bir düşünme biçiminin gerekliliği aktarılmalıdır.

Bu bölgede yer alan her bir ülke, yirmi yıl boyunca ulusalcı bir coşku temelinde hareket etmeye zorlanmıştır. Ancak şunu da biliyoruz ki sömürgecilikten kurtuluşun üzerinden geçen yirmi yılın ardından yalnızca ulusçulukla, halklarımıza daha mutlu, daha verimli ve daha yüksek yaşam standartları sunan

*bir düzen inşa edilememiştir. Bu durumun farkındalığı gide-
rek artmıştır. Dolayısıyla, ASEAN'a gerçek anlamda bir hayat
vermek istiyorsak, ulusal düşünceyi bölgesel düşünceyle kay-
naştırmak zorundayız. Artık iki düzeyde düşünmek zorunda-
yız: Sadece ulusal çıkarlarımızı değil, bu çıkarları bölgesel çı-
karlarla ilişkilendirerek değerlendirmeliyiz. Sorunlara yakla-
şımımızda bu yeni düşünme biçimini benimsemeliyiz. Zira bu
iki düzeydeki çıkarlar farklıdır ve kimi zaman çatışabilir.*

*İkinci olarak, eğer bu süreci gerçekten ciddiyetle ele alıyor-
sak, bölgesel bir varoluşun, her bir ülkenin mevcut uygulamala-
rında ve düşünsel kalıplarında zorlu ve sancılı uyumlar ge-
rektirdiğini kabul etmemiz gerekir. Bu zorlu ve zahmetli dö-
nüşümleri gerçekleştirmek zorundayız. Aksi hâlde, bölgeselci-
lik yalnızca bir ütopya olarak kalacaktır. Son olarak vurgula-
mak istediğim husus şudur: Daha önce benzer örgütlerde de
görüldüğü üzere, ASEAN'ın ne olduğu konusunda birtakım
yanlış anlamalar olabilir. Bu nedenle, ASEAN dışındaki aktör-
lerin bu oluşumu herhangi bir şeye ya da birilerine karşı ku-
rulmuş bir birlik olarak görmemesi gerektiğini önemle belirt-
mek isterim. Bizler ASEAN'ı bir şeye karşı olmak için değil, bir
değeri temsil etmek üzere kurduk. Önerilen bu bölgesel yapıyı
yanlış anlayanlar ya da ona düşmanca yaklaşımlar varsa, on-
lara tıpkı Avrupa'da ve dünyanın birçok yerinde olduğu gibi,
dış güçlerin bu bölgenin Balkanlaştırılmasında¹⁷⁹ menfaatleri
bulunduğunu anlatmalıyız. Ancak bizler bu tarihsel dersleri
aldık ve artık küçük devletlerin parçalanarak birbirine düşü-
rülmesine, dış güçlerce yönlendirilmesine ve sürekli olarak za-
yıf, bölünmüş ve etkisiz kalmasına izin vermeyeceğiz.*

*Bizim açımızdan temel hedefimiz, parçalanmış bir Güney-
doğu Asya değil, istikrarlı bir Güneydoğu Asya tesis etmektir.
Bölgenin istikrarı, refahı ve daha iyi ekonomik ve toplumsal
koşullarıyla samimi biçimde ilgilenen ülkeler, küçük devletle-
rin bir araya gelerek ortak kaynaklarını ve kolektif akıllarını
barışa katkı sağlamak amacıyla birleştirmesini memnuniyetle*

¹⁷⁹ "Balkanlaşmama" ifadesi, ASEAN'ın kuruluş döneminde Güneydoğu Asya ülkelerinin en önemli kaygılarından birini yansıtmaktaydı. Bu kavram, tarihsel olarak Balkanlar'daki parçalanma, küçük devletçiklere bölünme ve sürekli çatışma ortamına gönderme yapmaktadır. ASEAN liderleri, kendi bölgelerinde benzer bir dağılma ve iç rekabet sürecine düşmemeyi, tam tersine ortak bir kimlik ve işbirliği ruhu geliştirerek bölgesel bütünlüğü korumayı amaçlamışlardır. Dolayısıyla "balkanlaşmama", Güneydoğu Asya'da parçalanma yerine dayanışma, rekabet yerine işbirliği tercihinin ifadesi olarak kullanılmıştır. Bkz. Temiz, ASEAN.

karşılacaklardır. Zira Güneydoğu Asya ne denli istikrarsız hâle gelirse, dünya barışı da o ölçüde tehdit altına girer. Bu bağlamda, bölge dışındaki aktörleri, Güneydoğu Asya'daki bu beş ülkenin ve ileride katılacak diğer ülkelerin birleşmesini yanlış yorumlamamaya davet ediyorum. Biz ASEAN'ın yalnızca ASEAN'in çıkarlarını savunur bir yapı olmasını ve dolaylı olarak dünya barışına ve refahına katkı sunmasını amaçlıyoruz. Bizi ilgilendiren tek husus budur. Eğer başka ülkeler de geleceği düşünerek bu amaca ulaşmamıza katkıda bulunmak isterlerse, onları dost olarak memnuniyetle karşılarız ve biz de onlar için değerli dostlar oluruz.

Ancak dış dünyanın takdirini ve saygısını kazanmak istiyorsak, öncelikle ASEAN'ı bizlerin ciddiyetle ele alması gerekir. Şu anda birçok çevre bu girişimin neye evrileceğini yakından izlemektedir. Dolayısıyla öncelikle kendi oluşturduğumuz bu yapıyı ciddiye almak zorundayız. Amacımıza ulaşmak için gerekli olan uyumları ve fedakârlıkları yapmaya hazır olduğumuzu ve bu konuda ciddi olduğumuzu gözlemleyenlere ikna edici biçimde göstermeliyiz. Verilmesi gereken mesaj açıktır: Güneydoğu Asya ülkeleri bu kez, geçmişte iki dünya savaşında yaşandığı gibi Balkanlar'a benzer bir kaderi yaşamayacaktır ve dış güçler tarafından yönlendirilemeyeceklerdir. Diğer ülkeler bizi, bizim kendimizi ciddiye aldığımız ölçüde ciddiye alduğunda ve bir Asya ülkeleri topluluğu olarak birleşik bir yapıya sahip olduğumuz gerçeği kabul edildiğinde, bu bölgeye ve aynı zamanda dünyaya barış ve refah getirmek mümkün olacaktır.”¹⁸⁰

Singapur Dışişleri Bakanı Rajaratnam'a ait olan ve ASEAN'ın kuruluşu esnasında yaptığı bu konuşma, sadece diplomatik nezaket ifadeleriyle sınırlı kalmayıp, bölgesel entegrasyonun felsefi, siyasal ve stratejik temellerini ortaya koyan bir vizyon belgesi niteliğindedir. Konuşmada öncelikle, Güneydoğu Asya'daki ulus-devletlerin sömürge sonrası dönemde izlediği milliyetçi kalkınma stratejilerinin, beklenen toplumsal refahı sağlayamadığına dikkat çekilmekte; bu bağlamda, salt ulusal çıkarlara dayalı politikaların yetersizliğine

¹⁸⁰ S. Rajaratnam, “The Founding of ASEAN: Full Text of the Statement by Mr. S. Rajaratnam, Minister for Foreign Affairs, in Bangkok on 8 Ağustos 1967.”

işaret edilmektedir. Rajaratnam, bölgesel işbirliğini bir tercih değil, tarihsel bir zorunluluk olarak sunar. Bu noktada, ASEAN'ın kuruluşunun “zor olanın değil, kolay olanın” yapıldığı bir ilk adım olduğu, asıl zorluğun bölgesel vizyona hayat vermek olduğu vurgulanır. Konuşma, yalnızca liderlerin değil, halkların da yeni bir düşünme biçimini benimsemesi gerektiğine dikkat çekerken, “iki düzeyde düşünme” –hem ulusal hem bölgesel çıkarları gözetme– çağrısıyla zihinsel dönüşüm ihtiyacını vurgular.¹⁸¹ Ayrıca, ASEAN'ın herhangi bir ülkeye veya güce karşı değil, bölgesel istikrar ve barış için oluşturulduğu belirtilerek, dış aktörlere yönelik net bir mesaj verilir. Balkanlaştırma tehlikesine yapılan vurgu, dış müdahalelere karşı ortak direnişin gerekliliğini ortaya koyar.

ASEAN'ın kuruluşunu açıklayan birbirinden farklı çok sayıda neden bulunsa da örgütün ortaya çıkışını belirleyen asıl dinamikler faydadan ziyade bölgesel düzeyde hissedilen endişe ve korkulardır. Güneydoğu Asya'nın 1960'lı yıllardaki jeopolitik kırılganlığı –Vietnam Savaşı'nın oluşturduğu baskı, büyük güç rekabetinin sertleşmesi, komünizmin yayılma ihtimali, iç isyanlar ve sınır aşan güvensizlik ortamı– devletleri ortak bir çerçeve arayışına zorladı. Bu nedenle ASEAN, ideal bir bölgesel bütünleşme projesinden ziyade, belirsizlik ve tehdit algılarının tetiklediği pragmatik bir güvenlik ve istikrar girişimi olarak doğmuştur.

Kurucu liderler arasında söz konusu korku ve güvensizlik temasını açık biçimde dile getiren tek isim ise Rajaratnam'dır. Rajaratnam, bölge devletlerini bir araya getiren unsurun ortak kimlikten çok ortak tehdit algısı olduğunu vurgulamış; ASEAN'ın varlığının, devletlerin tek başına hayatta kalma kapasitesinin sınırlı olduğu bir dönemde *kolektif güvenlik için minimum dayanışma* üreteceğini savunmuştu. Diğer kurucu liderler bu tehlike ortamını imâ etseler de bunu

¹⁸¹ Bu zihinsel sıçramaya henüz ulaşılammıştır. Bkz. Temiz, “ASEAN’da Kolektif Kimlik İnşa Çabaları ve Sömürgecilik Etkisi”, 229-233.

Rajaratnam kadar doğrudan ve teorik bir çerçeveye oturtmamışlardı. Bu bakımdan ASEAN'ın kuruluşu bir vizyon projesinden çok, devletlerin korkularını yönetebilmek ve bölgesel istikrarsızlığı sınırlayabilmek amacıyla geliştirdikleri ortak bir savunma refleksi olarak da değerlendirilebilir.

“ASEAN, 8 Ağustos 1967’de doğdu. Ama şunu açıkça ifade etmeliyim ki bu kuruluş, yüce ideallerin değil, ortak bir korkunun eseri idi. O günlerde Amerikan askerlerinin Vietnam’dan çekilmesiyle komünizmin tüm Güneydoğu Asya’yı süpürüp geçeceği korkusu hepimizi derinden sarmıştı. İşte bu kaygı, farklılıklarına rağmen beş devleti bir araya getirdi. Yıllar sonra Vietnam, Sovyet desteğiyle tüm bölgeyi ‘kurtarma’ iddiasında bulunduğu anda ASEAN bir kez daha sınandı. Fakat bu kez geri çekilmedik, birlik olduk. Benim kanaatime göre ASEAN’ı ayakta tutan şey, her zaman ortak idealler değil, ortak kaygılar olmuştur. Bugün ise o kaygılardan beslenen tecrübemiz, bize siyasal, ekonomik ve askerî dayanışma kazandırmıştır. Artık biliyoruz ki korkunun ötesinde, istikrar ve refah için işbirliği ASEAN’ın asıl gücüdür.”¹⁸²

ASEAN öncesi dönemde *Balkanlaşma* kavramı, Güneydoğu Asya devletleri için ciddi bir tehdit olarak algılanıyordu. Bu kavram, bölgenin küçük, zayıf ve birbiriyle çatışan devletçiklere ayrılması, böylece dış müdahalelere açık hâle gelmesi anlamına gelmekteydi. Bu ifade ilk kez ünlü Britanyalı tarihçi Fisher tarafından Güneydoğu Asya için *Asya’nın Balkanları* olarak kullanılmış ve Asya’nın Balkanları’nın, Avrupa’dakinden bile daha çeşitli ve karmaşık olduğunu vurgulamıştı. Fisher, bu çeşitliliğin bölge için ciddi istikrarsızlık ve çatışma potansiyeli taşıdığı uyarısında da bulunmuştu.¹⁸³ Benzer biçimde, ASEAN’ın beş kurucu babasından biri olan Thanat Khoman, 1964 yılında *Foreign Affairs* dergisinde yayımlanan makalesinde şu değerlendirmeyi yapmıştı:

¹⁸² S. Rajaratnam, *ASEAN: The Way Ahead* (Singapore, 1 Eylül 1992).

¹⁸³ Charles A. Fisher, “Southeast Asia: The Balkans of the Orient? A Study in Continuity and Change,” *Geography* 47, 4 (1962): 347-367.

“Güç politikası açısından bakıldığında, Güneydoğu Asya, I. Dünya Savaşı arifesinde Doğu Avrupa’nın yaşadığına benzer biçimde, az ya da çok Balkanlaşmış bir hale geldi. Her ulus, kendi kaderini izlerken kendine özgü bir siyasal dil konuşuyordu; bu dil genel olarak başkalarınca anlaşılıyordu. Ortak bir uyum da ortak bir dil de yoktu.”¹⁸⁴

Bu “Balkanlaşma” korkusunun temelinde dört ana neden yatıyordu. İlki, sömürgecilikten yeni çıkan ülkelerin kurumsal olarak zayıf ve toplumsal olarak kırılğan olmalarıydı; bu durum, etnik ve ideolojik ayrışmaların dış güçlerce kolayca istismar edilebilmesine yol açıyordu. İkinci olarak, Soğuk Savaş dönemindeki kutuplaşma, bölgeyi süper güçlerin vekalet savaşlarının sahnesine dönüştürmüştü, bu da bölgesel istikrarsızlığı artırmıştı. Üçüncü olarak, iç isyanlar ve ayrılıkçı hareketler –örneğin Endonezya’daki ayrılıkçılık ya da Filipinler’deki Moro sorunu– bölünmüşlüğü ne kadar somut ve yakın bir tehlike olduğunu gösteriyordu. Dördüncü olarak ise Batılı güçlerin *böl ve yönet* politikalarına karşı duyulan tarihsel şüphe, Balkanlaşmayı dış müdahalenin bir aracı olarak görmelerine neden oluyordu. Bu bağlamda ASEAN’ın kuruluşu, yalnızca bir işbirliği mekanizması değil, aynı zamanda bölgesel bütünlüğü koruma ve dış etkilerden bağımsız bir gelecek kurma çabası olarak da şekillenmişti.

1967’de Dünya, Bölgesel Entegrasyon ve Dış Güçler

Bölge dışı güçlerin bölgedeki yaygın etkisi, Güneydoğu Asya ülkeleri arasındaki ilişkileri şekillendirmede önemli rol oynamıştır. Asya’nın iki devi, Hindistan ve Çin arasında yer alan bölge, Hinduizm, Budizm, İslam ve Hristiyanlık gibi dört büyük dinin buluşma noktası olmuş; bu dinlerin her biri bölge üzerinde silinmez izler bırakmıştır. Dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi, sömürgecilik ve emperyalizm de yerli halkların yalnızca sınırlı ölçüde etkide bulunabildiği bir

¹⁸⁴ Thanat Khoman, “Which Road for Southeast Asia?,” *Foreign Affairs* 42, 4 (1964): 629.

dönüşüm sürecini başlatmıştır. Bu halklar nihayet kendi kaderlerini tayin etme hakkını elde ettiklerinde, bunu uluslararası ilişkilerde “bağımsızlıktan” ziyade “karşılıklı bağımlılığın” ülkeler arasındaki bağları en uygun biçimde tanımladığı bir tarihsel dönemde gerçekleştirmişlerdir. Çoğu durumda karşılaştıkları güçleri tam olarak kavrayamamışlar; kavrayanlar ise çoğunlukla bunlarla başa çıkabilecek araçlardan yoksun kalmışlardır.

Bölgede bağımsızlığın kazanılması, toplumun refahı için birlikte çalışan yekpare bir halkın ortaya çıkışı anlamına gelmemiştir. Aksine her türlü ideoloji, halkın bağlılığı için rekabet etmiş, toplum kesimleri birbirine karşı konumlanmıştır. Bazı kesimler daha az, bazıları ise daha isteyerek dışarıdan destek almış; sahneye girmeye hevesli ve hazır olan bu dış destek, esasen büyük güçlerden gelmiştir. Böylece Güneydoğu Asya, yalnızca kendi içindeki rekabet eden yerel güçlerin değil, aynı zamanda bölgeyi küresel bir mücadele ve güç testi sahası olarak gören dış aktörlerin de mücadelesine sahne olmuştur.

Bu dış güçlerin yerel çatışmaları etkileme ve hatta körükleme eğilimi birçok kez anlatılmıştır ve burada tekrar edilmeyecek. Ancak dış güçlerin bu olumsuz etkisi, onların işbirliği üzerindeki olumlu etkilerini görmezden gelmemize yol açmamalıdır; bu olumlu etki, bazen örnek teşkil ederek bazen de daha doğrudan yöntemlerle ortaya çıkmıştır. Burada “olumlu” kelimesi dikkatli kullanılmalıdır; çünkü bölge dışı aktörlerin Güneydoğu Asya bölgesel işbirliğiyle ilgili tüm eylem ve politikaları mutlaka olumlu bir etki oluşturma amacı taşımamış, olumlu niyetlerle yapılan girişimler de her zaman arzu edilen sonucu vermemiştir.¹⁸⁵ Bu bölümün odak noktası, bölge dışı güçlerin ASA'ya ve özellikle ASEAN'a etkisi

¹⁸⁵ Temiz, “ASEAN’da Kolektif Kimlik İnşa Çabaları ve Sömürgecilik Etkisi”, 232-3.

olacaktır. Politikaları ele alınacak aktörler veya aktör grupları ise ABD, Sovyetler Birliği, Çin, Japonya ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'dur (AET).

ABD

Joseph Nye, Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgesel örgütlenmelere yönelik politikalarının dört temel çıkara hizmet ettiğini ileri sürmüştür: kıtasal (yarı-küresel) nüfuz, çevreleme (containment), ekonomik kalkınma ve çatışmaları önleme ile yönetme. ABD'nin kıtasal nüfuz politikası özellikle Latin Amerika ve Karayipler'e odaklanırken, çevreleme stratejisi küresel boyutta uygulanmış; ekonomik kalkınma ve çatışma yönetimine ilişkin politikalar da aynı şekilde dünya genelinde geçerli olmuştur.¹⁸⁶

Güneydoğu Asya'da ABD'nin politikaları büyük ölçüde çevreleme stratejisi çerçevesinde şekillenmişti. Washington'un temel hedefi, ABD ile Çin'in nüfuz alanları arasında sert bir siyasi ve askerî hat oluşturmaktır.¹⁸⁷ Bu nedenle ABD'nin bölgesel işbirliğine yaklaşımı, komünizmi ve özellikle Çin'i çevreleme politikasından bağımsız olarak anlaşılabilir. Bu bağlamda SEATO, NATO ve CENTO gibi güvenlik örgütleri ile Filipinler ve Tayland'la imzalanan ikili savunma anlaşmaları, komünist saldırılara karşı bölgesel kapasiteyi güçlendirmeyi hedeflemiş; 1960'ların ortasından itibaren Vietnam'daki doğrudan askerî müdahale ise bu askeri boyutu daha da pekiştirmiştir. Bununla birlikte ABD yalnızca askerî yöntemlere dayanmamış, seçili ülkelere ikili ekonomik yardımlar yaparak hem çevreleme stratejisine katkı sağlamış hem de bölgesel kalkınmayı teşvik etmeye çalışmıştır.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Joseph Nye, "United States Policy Toward Regional Organization," *International Organization* 23/3 (1969): 719-40.

¹⁸⁷ David P. Mozingo, "Containment in Asia Reconsidered," *World Politics* 19, 3 (1967): 361.

¹⁸⁸ ABD'nin Kamboçya ve Laos'a yaptığı yardım hakkında bkz. Temiz, *Modern Kamboçya*, 233-64, özellikle Lon Nol darbesi sonrası süreç; Laos'a yapılan USAID yardımları hakkında Temiz, *Modern Laos*, 222 vd.

1960'ların ortalarına dek bölgesel ekonomik işbirliği, ABD'nin gündeminde sınırlı bir yer tutmaktaydı. ABD, desteğini daha çok Colombo Planı veya Mekong Nehri Projesi gibi Batı kökenli girişimlere yöneltmiş, ASA gibi örgütler ise Washington'un stratejisinde önemli bir rol oynamamıştı.¹⁸⁹ Kennedy yönetiminin Maphilindo girişimini temkinli biçimde desteklemesi ise esasen Endonezya milliyetçiliğini "yapıcı kanallara" yönlendirme, ülkeyi kalkınmaya odaklama ve dolaylı biçimde komünizme kaymasını engelleme amacını taşıyordu.¹⁹⁰ Ancak Johnson yönetimi, özellikle Vietnam'daki çatışmanın yoğunlaşmasıyla yeni arayışlara yönelmişti. Johnson'un 7 Nisan 1965'te Johns Hopkins Üniversitesi'nde yaptığı konuşma, ABD'nin bölgesel işbirliğine verdiği desteğin dönüm noktasıydı.¹⁹¹ Başkan, Çin'e sınırdaş ülkeler arasında

¹⁸⁹ "ASA'nın, Kennedy dönemindeki Amerikan politikasını aktaran ve bu politikaların oluşturulmasında doğrudan yer almış olan Roger Hilsman'ın anlatısında hiç yer bulmaması oldukça aydınlatıcıdır. Ayrıca Kennedy, daha farklı düşünmekteydi. "Kennedy, zaman zaman Birleşik Devletler'in Vietnam ve Güneydoğu Asya'da aşırı taahhüt altına girmesinden şikâyet ediyordu; ancak daha önce verilmiş sözlerden geri dönezdi. ABD'nin müdahalesinde niteliksel bir değişikliğe gidebilirdi—örneğin, taahhüdü Kore'deki düzeyde bir savaşa yükseltmek gibi. Fakat geçmişte sağlanan yardım türünden daha fazlasını vermeyi, yardımı alan devletler bunu etkili biçimde kullanabildiği sürece reddedemezdi. En azından, aynı türden desteği artırmayı reddetmesi, bölgenin güç dengesi ve güvenlik dokusunun bütünüyle bozulmasına yol açabilirdi; zira pek çok ülke güvenlik politikalarını Amerikan müdahalesinin devam edeceği varsayımına dayandırmıştı." Bkz. Roger Hilsman, *To Move a Nation*, 420.

¹⁹⁰ *A.g.e.*, 400.

¹⁹¹ Johnson'un yaptığı konuşma, ABD'nin Vietnam politikasını resmî ve kapsamlı biçimde gerekçelendirdiği ilk açıklama olduğu için büyük önem taşır. Johnson, ABD'nin müdahalesini Güney Vietnam'ın kendi kaderini tayin hakkını koruma amacıyla ilişkilendirirken, aynı zamanda "barış için kalkınma" tezini ortaya koyarak Asya'ya yönelik Marshall Planı benzeri bir kalkınma vizyonu sundu. Konuşma, hem diplomatik müzakere çağrısı içermesi hem de bölgesel kalkınma kurumlarının (ör. Asian Development Bank) fikrî temelini oluşturması bakımından dönüm noktası teşkil eder. Konuşma metni için bkz. George C. Herring, *America's Longest War: The United States and Vietnam, 1950–1975* (New York: McGraw-Hill, 1996), 152–155. Ayrıca bkz. Nye, *a.g.e.*, 726. Gordon, *East Asian Regionalism and United States Security* (McLean, VA: Research Analysis Corporation, Report RAC-P-45, Ekim 1968), 29.

birlik ve uyumu teşvik etmek amacıyla Kongre'den 1 milyar dolarlık bir kalkınma planı talep edeceğini açıklamış, diğer sanayileşmiş devletlerin de katkı sunmasını beklemişti. Bu yaklaşım, Walt Rostow'un ifadesiyle, ABD'nin "ön saftan değil, orta saftan liderlik" etmeye yöneldiğini göstermekteydi.¹⁹²

ABD'nin sözlü desteğini somutlaştırdığı en önemli girişimler arasında, 1965'te Manila'da kurulan Asya Kalkınma Bankası (ADB) bulunmaktaydı; Washington, bu kuruma 200 milyon dolarlık sermaye katkısı yapmıştı. Yine 1966'da kurulan Asya-Pasifik Konseyi (ASPAC), ABD'nin diplomatik desteğini kazanmış,¹⁹³ ASA da diplomatik ve sözlü destek almış,¹⁹⁴ ASEAN ise 1967'de kurulduğunda ABD tarafından memnuniyetle karşılanmış, ancak kuruluş sürecinde Washington'un doğrudan bir rol üstlenmediği özellikle vurgulanmıştır.¹⁹⁵ Bu bağlamda ABD'nin ASEAN'a yönelik etkisinin, doğrudan politika araçlarından ziyade, oluşturduğu uluslararası sistem koşulları ve konjonktürel dinamikler üzerinden ortaya çıktığı ileri sürülebilir.¹⁹⁶

Bütün bunların yanı sıra, 1967 yılı Amerika Birleşik Devletleri'nin iç ve dış politikası açısından da kritik bir dönüm noktasıydı. Johnson yönetimi, içeride Great Society

¹⁹² *Department of State Bulletin USA*. 55, 1412 (1966), 82.

¹⁹³ Bkz. William P. Bundy, "Elements of the Philippine-American Partnership," *Department of State Bulletin* 54 (21 Mart 1966), 444–51. Dean Rusk, Speech to the Council on Foreign Relations, New York, Mayıs 1966, *Department of State Bulletin* 54, 1407 (1966), 933. Walt Rostow, Speech, *Department of State Bulletin* 56, 1437 (1967), 47. Ayrıca bkz. Brian Cuddy, "From Retaliation to Anticipation: Reconciling Reprisals and Self-Defense in the Middle East and Vietnam, 1949–65," *Making Endless War: The Vietnam and Arab-Israeli Conflicts in the History of International Law* içinde, ed. B. Cuddy ve V. Kattan (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2023), 26–55.

¹⁹⁴ Benzer konuşmalar için bkz. *Department of State Bulletin* 56, no. 1441 (1967), 196; 56, no. 1444 (1967), 396; 56, no. 1458 (1967), 853.

¹⁹⁵ *Bangkok World*, 10 Ağustos 1967; *Philippine Herald*, 10 Ağustos 1967.

¹⁹⁶ U. Alexis Johnson, Speech, *Department of State Bulletin* 62, no. 1604 (1970), 384.

programı ile yoksulluk ve eşitsizlikle mücadele etmeye çalışırken, Vietnam Savaşı nedeniyle toplumsal huzursuzluklarla karşı karşıya kalmaktaydı. Artan asker sevkiyatının mali ve insani yükü, kamuoyunda giderek daha güçlü bir muhalefet doğurdu. Üniversite kampüslerindeki protestolar, draft sisteme yönelik tepkiler ve Afro–Amerikalıların eşit hak talepleri, savaş karşıtı hareketle sivil haklar mücadelesi arasında bir kesişim sağlayarak Johnson yönetiminin toplumsal desteğini zayıflatmaktaydı. Dış politikada ise 1967 yılı, Vietnam'ın tam anlamıyla “Amerikan Savaşı” haline geldiği bir evreydi. ABD'nin bölgedeki asker sayısı 500.000'e yaklaşmış, Johnson “domino teorisi” uyarınca yalnızca Vietnam'a değil, Laos, Tayland ve Filipinler gibi ülkelere de ekonomik ve askerî destek sağlamıştı. Bu ortamda ASEAN'ın kuruluşu, Washington açısından doğrudan kendi öncülüğünde gerçekleşmemiş olsa da komünist genişlemeye karşı bölgesel bir dayanışma aracı olarak temkinli bir iyimserlikle karşılandı.

Ne var ki sahadaki gelişmeler, Amerikan kamuoyunda hayal kırıklığı meydana getirdi. General Westmoreland'ın “tünelin ucunda ışık görünüyor” söylemi, yönetimin ilerleme kaydedildiği yönündeki propagandasını simgelemiş, ancak Vietkong'un direnişi ve artan kayıplar bu söylemin inandırıcılığını zayıflatmıştı. Böylelikle ABD'nin 1967'deki politikası, bir yandan Güneydoğu Asya'daki bölgesel işbirliği çabalarına dolaylı destek sağlarken, diğer yandan Vietnam'daki askerî angajmanının hem içerde hem de dışarıda ciddi bir meşruiyet krizine yol açtığı ikili bir tablo ortaya koymuştu.

SSCB

Sovyetler Birliği, yalnızca topraklarının büyük bir kısmı ve nüfusunun önemli bir bölümü Asya'da bulunduğu için dahi bir Asya gücü olarak değerlendirilebilir. Stalin'in ölümünden sonra Sovyetlerin hem kendi Asya topraklarına hem de Asya'ya genel olarak ilgisi, artan etki kapasitesiyle

birlikte istikrarlı biçimde yükselmiştir.¹⁹⁷ Genel düzeyde bu artan ilgi ve faaliyetler, büyük güçlerin küresel ölçekte nüfuzlarını yayma yönündeki “doğal” eğilimiyle açıklanabilir. Daha somut düzeyde ise Sovyet politikaları, ABD, Çin ve Japonya’nın etkilerine ilişkin kaygılarla şekillenmiştir. Bu bağlamda, Sovyetlerin Asya için önerdiği kolektif güvenlik sisteminin dört temel çıkara hizmet ettiği öne sürülebilir.

İlk olarak Sovyetler Birliği, bölgesel çatışmaları, ABD ve Çin müdahalesine zemin hazırlayan bir unsur olarak görmüştür. Özellikle ABD ile Çin arasındaki yakınlaşmadan sonra, Moskova’da bu iki ülkenin Japonya’yla işbirliği yapabileceğine dair kaygılar artmıştı. Kolektif güvenlik sistemi bu tür bir Amerikan-Çin ortak müdahalesini engelleyici bir mekanizma olarak tasarlanmıştır.¹⁹⁸ Sovyet bakış açısına göre, dış müdahalenin önlenmesi ancak Asya devletlerinin kendi başlarına yeterince güçlü ve istikrarlı olmalarıyla mümkündü. Bu durum, ikinci olarak, Sovyetlerin bu devletlerin iç gelişimiyle ilgilenmesine ve onları güçlendirmek amacıyla bölgesel ekonomik işbirliğini teşvik etmesine yol açmıştır. Kolektif güvenlik sistemi, devletlerin savunmaya aktarmak zorunda oldukları kaynakları toplumsal ve ekonomik kalkınmaya yönlendirmelerine de imkân sağlayacaktı. Üçüncü bir durum, Sovyetlerin Asya’daki artan çıkarlarının bölgesel gerilimlerin ve çatışmaların azalmasıyla daha rahat ilerletilebileceği düşüncesinden doğmuştur. Son olarak, Sovyetler Birliği, özellikle “pozitif” tarafsızlık biçiminde anlaşılan ve sosyalist bloğa belirli bir eğilim içerdiği düşünülen bağlantısızlık fikrini teşvik etme amacını da gütmüştür.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Geoffrey Jukes, *The Soviet Union in Asia* (London: International Institute for Strategic Studies, 1973), 1–2, 287–93; Ayrıca bkz. T. B. Millar, “Soviet Policies South and East of Suez,” *Foreign Affairs* 49, 1 (Ekim 1970), 70–80.

¹⁹⁸ Ian Clark, “Collective Security in Asia: Towards a Framework for Soviet Diplomacy,” *The Round Table*, 252 (Ekim 1973), 473–87.

¹⁹⁹ Ian Clark, *a.g.e.*, 474.

Bununla birlikte, Sovyetler Birliği'nin bölgesel işbirliğini desteklemesi, her girişime olumlu baktığı anlamına gelmemekteydi. Genel olarak desteği, yalnızca Sovyetlerin doğrudan girişimlerde bulunduğu, içinde aktif rol aldığı ya da kendi ideolojik eğilimleriyle uyumlu olan projelere yönelmişti. Bu bakımdan, Amerika Birleşik Devletleri'nin ASA ve ASEAN'a yönelik tutumu ilgisizden olumluya değişirken, Sovyetlerin söylemleri ve tavrı genel olarak olumsuz olmuştur. ASEAN kurulduğunda bir Sovyet gazetesi olan İzvestia, bu yeni birliği *Asya için ciddi bir kaygı nedeni* olarak nitelendirmişti.²⁰⁰ ECAFE'nin 25. Oturumu, 15–28 Nisan 1969 tarihleri arasında Singapur'da gerçekleştirilmişti. Bu oturum sırasında Sovyet delegesi A. E. Nesterenko, ASEAN'ın bir *askerî örgüt* niteliği taşıdığını ileri sürerek, örgütün gelişim potansiyelinin değerlendirilmesine yönelik önerilere açık biçimde karşı çıkmıştı.²⁰¹ Ancak ASEAN ülkelerinin bu askeri niteliği kesin biçimde reddetmelerinden sonra Sovyetler, ekonomik ve kültürel projeler söz konusu olduğunda tutumlarını kısmen yumuşatabileceklerini belirtmişlerdi. Yine de Sovyet temsilcisi, ASEAN'ın salt ekonomik, sosyal ve kültürel bir yapı olmadığına dair ellerinde bilgi bulunduğunu da eklemişti.²⁰²

Sovyetlerin ASEAN'a yönelik tamamen düşmanca bir tavır sergilememesi, daha geniş politik hedefleriyle bağlantılıydı. Moskova, genel olarak Güneydoğu Asya ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek istemekteydi. ASEAN üyeleri arasında yer alan Singapur ve Malezya ile ilişkilerini ilerletme çabaları da bu yaklaşımı yansıtmaktaydı.²⁰³ Ayrıca ASEAN'a karşı doğrudan düşmanlık, Sovyetlerin Asya için önerdiği kolektif güvenlik sisteminin kabulünü zorlaştırabilirdi. Özellikle Malezya'nın Güneydoğu Asya'nın tarafsızlaştırılması yönündeki

²⁰⁰ *Asian Almanac*, cilt 5, 2272.

²⁰¹ UN, *UN Yearbook 1969, The Structure of the United Nations, Economic Commission for Asia and the Far East (ECAFE)*, Appendix III, 1004.

²⁰² *Asian Almanac*, cilt 7, 3412.

²⁰³ Jukes, *The Soviet Union in Asia*, 145–49.

önerisinin ASEAN içinde destek bulması, Sovyetler açısından önem taşımış; bu öneri, kendi kolektif güvenlik anlayışlarıyla uyumlu görülmüştü. Bu nedenle, ASEAN'ı sert biçimde eleştirmek Moskova açısından akıllıca olmayacaktı.²⁰⁴

Aynı zamanda 1960'ların ortalarından itibaren Sovyetler Birliği'nin Güneydoğu Asya'daki artan faaliyetleri, özellikle Çin ve kısmen de ABD ile rekabet bağlamında değerlendirilmelidir. 1965-66'da Endonezya'daki rejim değişikliği Sovyetlerin önemli bir müttefikini kaybetmesine yol açmış olsa da Malezya ve Singapur²⁰⁵ gibi ülkelerle daha esnek bir politika geliştirmesine imkân tanımıştır. Ayrıca ABD'nin bölgedeki askeri varlığını ve taahhütlerini azaltması, Moskova'ya daha önce sınırlı ilişki içinde bulunduğu devletlerle diplomatik temas kurma fırsatı sunmuştu.²⁰⁶ Dolayısıyla, Sovyetlerin ASEAN'a yönelik tavrı genel olarak olumsuz olmakla birlikte ölçülü kalmış ve Asya politikasındaki daha geniş stratejik amaçları tarafından dengelenmiştir.

ÇİN

Belki de diğer büyük güçlerden daha fazla ve farklı olarak Çin'in Güneydoğu Asya'ya yönelik politika ve niyetleri konusunda politikacılar arasında uzun süre bölünmüş görüşler ve şüpheler olmuştur. Ancak, buna rağmen üzerinde geniş ölçüde mutabık kalınan bir husus da vardır. Bu ise Çin'in Güneydoğu Asya ile ilişkilerinde güçlü bir şekilde güvenlik kaygılarıyla hareket ettiği gerçeğidir. Bu durum elbette tek başına garip değildir; zira tüm devletler, kendi koşullarına bağlı olarak, az ya da çok ölçüde benzer güdülerle hareket etmekteydi. Çin söz konusu olduğunda ise asıl tartışma, güvenliğine

²⁰⁴ Arnold L. Horelick, "The Soviet Union's Asian Collective Security Proposal: A Club in Search of Members," *Pacific Affairs* 47, 3 (1974): 278-79.

²⁰⁵ Robert C. Horn, "Changing Soviet Policies and Sino-Soviet Competition in Southeast Asia," *Orbis* 17, 2 (1972): 493-526.

²⁰⁶ Melvin Gurtov, "Sino-Soviet Relations and Southeast Asia: Recent Developments and Future Possibilities," *Pacific Affairs* 43, 4 (1970-71): 491-505.

ilişkin olarak tam anlamıyla neyi amaçladığı ve bu uğurda neleri yapmaya hazır olduğu noktasında yoğunlaşmıştı. Bu tartışma, doğrudan ya da dolaylı biçimde Güneydoğu Asya'yı etkileme potansiyeli taşıyan bir meseleydi.

Çin'in coğrafi yakınlığı, Japonya gibi daha uzak güçlerin sahip olmadığı ölçüde, ona doğrudan güvenlik kaygıları yüklemektedir. Bu faktör, özellikle Çin'deki rejimin ideolojik yönelimiyle birleştiğinde, ABD gibi aktörlerin politikalarının temelinde yatan yaygın bir inancı doğurmuştu: Çin'in niyeti, yalnızca kendi topraklarını güvence altına almakla sınırlı olmayıp, aynı zamanda Güneydoğu Asya'da kontrolünü genişletmektir. Ancak 60'lı yıllarda bu tezi reddeden azınlık bir grup giderek büyümüş ve böylece dönün ortodoksisini, o dönemin marjinal görüşü hâline getirmişti. Kültür Devrimi'nin meydana getirdiği sarsıntılara rağmen, ikinci Dünya Savaşı'ndan sonraki on yıl içinde Çin politikalarının yeniden değerlendirilmesinde öne çıkan unsur, ideolojinin belirleyici etkisinin azalması ve bunun yerine pragmatizmin ön plana çıkmasıydı. Artık Çin'in tek hedefinin kendi sosyalizm anlayışını koşulsuz biçimde ihraç etmek olduğu görüşü terk edilmişti. Bunun yerine, Çin'in Güneydoğu Asya'daki temel amacının, o dönemdeki komşu ülkelerde düşman askeri güçlerin varlığını ortadan kaldırmak olduğu;²⁰⁷ gerekirse kendi devrimci ideallerinden ve bölgedeki komünist hareketlerin beklentilerinden bile feragat edebileceği kabul edilmişti.²⁰⁸ Uzun vadede ise Çin'in, Amerika kıtasının ABD için ifade ettiği anlamda, Güneydoğu Asya'da kendine özgü bir etki alanı kurma hedefi göze çarpmaktaydı. Bu durum, Çin'in Güneydoğu Asya'da sosyalizmin benimsenmesini istemediği anlamına el-

²⁰⁷ Ross Terrill, "China's Aims in Southeast Asia," *China and the World Community* içinde, ed. Ian Wilson (Sydney: Angus and Robertson, 1973), 200–19.

²⁰⁸ Jerome Alan Hinton, *Communist China in World Politics* (Boston: Allyn and Bacon, 1971), 396.

bette gelmemekteydi. Fakat tüm koşullar değerlendirildiğinde, ideolojik unsurlar –örneğin “halk savaşlarını” destekleme konusu– çoğunlukla bölge ülkelerinin dış politikalarını Çin’in çıkarlarına, özellikle de güvenlik kaygılarına uygun biçimde yönlendirme aracı olarak kullanılmıştı.²⁰⁹

Çin’in bölgesel işbirliğine yaklaşımı, büyük ölçüde işbirliğine katılan ülkelerin kimlikleri tarafından şekillenmekteydi. ASA ve ardından ASEAN söz konusu olduğunda Pekin, bu girişimleri çoğunlukla kendisine karşı oluşturulmuş bir *komplo* ya da düşmanca ittifakın parçası olarak algılama eğiliminde olmuştur. Bu bakış açısı, 1960’larda ASEAN üyesi devletlerde hâkim olan açık anti-Çin söylemler dikkate alındığında anlaşılır görünmektedir. Nitekim 1967’de ASEAN kurulduğunda Çin’in tepkisi son derece olumsuz olmuştur. Çin basını, ASEAN’ı ABD ve Sovyetler Birliği’nin Asya’daki işbirliği girişimlerinin bir uzantısı, daha spesifik olarak ise Çin’i kuşatma stratejisinin bir halkası olarak tasvir etmişti. Bu çerçevede ASEAN, Pekin açısından bölgesel dayanışmanın değil, Çin karşıtı bloklaşmanın kurumsallaşması olarak değerlendirilmişti.²¹⁰

Bununla birlikte, Çin’in ASEAN’a yönelik söylemi zamanla yumuşamıştır. Kültür Devrimi’nin coşkulu günlerinden sonra dış politikada gözlenen genel değişimlere paralel olarak, Çin’in tutumunda daha *ılımlı* bir yaklaşım gelişmiştir. Bu yeni eğilimin en açık göstergelerinden biri, Malezya tarafından ortaya atılan Güneydoğu Asya’nın tarafsızlaştırılması fikrine verilen görece olumlu tepkiydi. 1972 yılında Çinli yetkililer, Filipinli Senatör Salvador Laurel’e, ABD ile askeri bağlar sona erdiğinde Çin’in Güneydoğu Asya’nın tarafsızlığını saygıyla karşılayacağını bildirmişti.²¹¹ Benzer bir güvence,

²⁰⁹ Terrill, “China’s Aims in Southeast Asia,” 210–19.

²¹⁰ *Peking Review*, no. 52 (Aralık 1967), 41.

²¹¹ *Bangkok Post*, 20 Nisan 1972.

1973 yılında Tayland Dışişleri Bakanlığı yetkilisi Pan Wannamethi'ye de verilmiştir.²¹² Bu kabul, ASEAN'a yönelik doğru-
dan olumlu bir tutum anlamına gelmese de tarafsızlaştırma
fikrinin ASEAN tarafından savunulması nedeniyle, Çin'in bi-
rini kabul edip diğerini reddetmesi giderek zorlaşmıştır.

JAPONYA

Japonya'nın Asya ile genel olarak, özellikle de Güney-
doğu Asya ile ilişkileri, büyük ölçüde II. Dünya Savaşı sırasın-
daki askerî yayılcılığı ve ardından yaşadığı yenilginin do-
ğurduğu sınırlılıklar çerçevesinde şekillenmiştir. Bu süreçte
dış baskılar –özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin yön-
lendirmeleri– ve kısmen de savaş deneyimlerinin ardından
ortaya çıkan içsel sorgulama ve öz eleştiri kültürü, Japon dış
politikasında dikkate değer bir özdenetim anlayışının geliş-
mesine yol açmıştır. Böylelikle Japonya, dünyanın önde gelen
ekonomik ve ticari güçlerinden biri haline gelmesine rağmen,
bu konumuyla orantılı olmayan ölçüde ihtiyatlı ve sınırlı dış
politika ile savunma politikaları benimsemiştir.²¹³

Askerî açıdan ABD ile kurduğu ittifakın koruması al-
tında bulunan Japonya, bölgedeki diğer aktörler açısından
tehdit olarak algılanabilecek herhangi bir askerî pozisyondan
bilinçli biçimde uzak durmuştur. Bu çerçevede Japonya'nın
öncelikli hedefi, Güneydoğu Asya'daki ticari ve ekonomik çı-
karlarının gelişimi ile sürekliliğini güvence altına alacak poli-
tikaları desteklemek olmuştur. Söz konusu hedefin Japonya
açısından taşıdığı önem, dönemin verileriyle daha net bi-
çimde anlaşılabilir. Nitekim 1967 yılında Güneydoğu Asya,
Japonya'nın en önemli ikinci ticaret bölgesi konumundaydı;
bu sıralamada yalnızca ABD'nin ardından gelmekte ve Batı
Avrupa ile aynı seviyede bulunmaktaydı. Ayrıca Güneydoğu

²¹² *Asia Research Bulletin*, 3 (Haziran 1973), 1910.

²¹³ Japonya-ASEAN ilişkileri için bkz. Süleyman Temiz, *ASEAN* (Ankara: Be-
rikan Yayınları, 2025), 114-20; Lawrence Olson, *Japan in Post-War Asia*
(London: Pall Mall Press, 1970).

Asya, Japonya için yalnızca stratejik bir ticaret pazarı değil, aynı zamanda temel hammadde tedarikçisi ve Japon dış yatırımlarının yoğun biçimde yöneldiği bir coğrafya olma özelliği taşımaktaydı.²¹⁴

Japonya'nın bölgesel örgütlenme ve işbirliği politikaları, inisiyatif alma ile teşvik etme arasında dengelenmiş bir yaklaşımı yansıtmaktaydı. Bir yandan, Asya Verimlilik Örgütü ve Asya Parlamenterler Birliği gibi kuruluşlar büyük ölçüde Japonya'nın girişimleri ve katılımı sayesinde ortaya çıkmıştı.²¹⁵ Öte yandan Japonya, bölgesel düzeyde belli bir istikrar ve düzenin sağlanmasına katkıda bulunduğunu düşündüğü örgütleri, desteklemeye değer görmüştü. Geçmişte ASA, daha sonra ise ASEAN, bu çerçevede Japonya tarafından desteklenmiştir. Japonya Dışişleri Bakanlığı, ASEAN'ın kuruluşunu memnuniyetle karşılamış ve bunu dar milliyetçilik anlayışından uzaklaşmanın ve ortak çıkarların varlığının bir göstergesi olarak değerlendirmiştir.²¹⁶

Japonya'nın ASEAN'a verdiği genel destek, Başbakan Sato tarafından 1967 yılı Eylül ayında ASEAN ülkelerine yaptığı ziyaret sırasında dile getirilmiş,²¹⁷ bu politika halefi Tanaka tarafından da sürdürülmüştür. Tanaka, 1974 yılı Ocak ayında çıktığı Güneydoğu Asya turunda ASEAN'a yönelik benzer desteğini ifade etmişti.²¹⁸ Bununla birlikte, tıpkı

²¹⁴ Ayrıca bkz. Hans H. Baerwald, "Japan," *Asia and the International System* içinde, ed. Wayne Wilcox vd. (Cambridge, MA: Winthrop Publishers, 1972); Bernard K. Gordon, *Selective Noninvolvement in Southeast Asia* (McLean, VA: Research Analysis Corporation, Report RAC-P-59, Nisan 1970), 6-8; Kyoko Sheridan, "Japanese Investment in Overseas Countries," *Australian Quarterly* 43, 3 (Eylül 1971), 40-52; Peng Er Lam, ed., *Japan's Relations with Southeast Asia: The Fukuda Doctrine and Beyond* (London and New York: Routledge, 2013), 114-27.

²¹⁵ Haas, "The 'Asian Way' to Peace," 508-9.

²¹⁶ *Asian Almanac*, cilt 6, 2547.

²¹⁷ *Asian Almanac*, cilt 6, 2788-9.

²¹⁸ Tanaka Kakuei, 7-17 Ocak 1974 tarihleri arasında Filipinler, Tayland, Singapur, Malezya ve Endonezya'yı kapsayan Güneydoğu Asya turu sırasında Japonya'nın bölgeye yönelik temel yaklaşımını açık biçimde ortaya koymuştur. Bu ziyaret, Japonya'nın 1967'den sonra bölgeye yaptığı ilk üst

ABD'nin yaklaşımında olduğu gibi, Japonya'nın politikalarının daha çok sözlü ve moral düzeyde bir teşvik ve destekten ibaret olduğu da vurgulanmalıdır. Japonya, ASEAN ülkele-riyle ilişkilerini ağırlıklı olarak ikili temelde sürdürmeye devam etmişti. Ancak bu yaklaşım, 1977 yılında Başbakan Takeo Fukuda tarafından açıklanan Fukuda Doktrini ile önemli ölçüde değişmiştir. Fukuda, Manila'da yaptığı tarihi konuşmada, Japonya'nın Güneydoğu Asya ile "eşitler arası, kalpten kalbe" (heart-to-heart) ilişkiler kuracağını, bölgede hiçbir hegemonik niyet taşımadığını ve ASEAN bütünleşmesini aktif biçimde destekleyeceğini ilan etmiştir. Bu söylem, Japonya'nın II. Dünya Savaşı sonrası bölgeye yönelik en kapsamlı siyasi taahhüdü olarak görülmüş ve Tokyo'nun geçmişteki sömürgeci-militarist imajını yumuşatma girişimlerinin de bir uzantısı olmuştur.

Fukuda Doktrini, Japonya'nın yalnızca diplomatik destek sunmakla yetinmeyeceğini, ASEAN'ın ekonomik kalkınmasına, altyapı projelerine ve bölgesel istikrara katkı sağla-yacağını da açıkça ortaya koymuştur. Doktrin üç temel ilkeye dayanıyordu: Güneydoğu Asya'da barışa ve istikrara aktif katkı, ASEAN ile gerçek anlamda eşit ortaklık, ekonomik kalkınmanın desteklenmesi. Bu çerçevede Japonya, ilk kez ASEAN'ı yalnızca ikili ilişkiler bağlamında değil, bütüncül ve çok taraflı bir bölgesel aktör olarak ele almaya başlamış; yar-

düzyer siyasi açılım olup, Vietnam Savaşı sonrası bölgesel düzenin şekillendiği bir döneme denk gelmişti. Tanaka, görüşmelerinde Güneydoğu Asya ülkeleriyle iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi, bu ülkelerin bağımsızlıklarına saygı gösterilmesi, karşılıklı anlayışın artırılması ve ekonomik bağımsızlığı zedelemeyen kalkınmaya katkı sağlanması ilkelerini vurgulamıştı. Özellikle ülkeler arasındaki gönüllü bölgesel işbirliğine saygı ilkesi, ASEAN'ın temel felsefesiyle örtüşen önemli bir unsur olarak öne çıkmıştır. Söz konusu ilkeler, Japonya ile ev sahibi ülkeler arasında yayımlanan ortak basın bildirilerine dâhil edilerek Japonya'nın ASEAN ve Güneydoğu Asya'ya yönelik yapıcı ve destekleyici tutumunun resmî bir çerçeveye kavuşturulduğunu da ifade etmektedir. *Asia Research Bulletin* 3 (Ocak 1974), 2431-32.

dım programlarını genişletmiş, siyasi diyalogu kurumsallaştırmış ve ASEAN-Japonya ilişkilerinin bugünkü yapısının temellerini atmıştır.²¹⁹

Avrupa Ekonomik Topluluğu

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) oluşturan ülkelerden özellikle Britanya, Fransa ve Hollanda, Güneydoğu Asya'nın büyük bir kısmıyla uzun süredir devam eden ilişkilere sahipti. Bu ilişkiler, önce sömürgeci güç sıfatıyla, daha sonra ise önemli ticaret ortakları ve yardım sağlayıcı kimliğiyle şekillenmişti. Her ne kadar bu bağlar 70'lerde hızla zayıflamış olsa da Britanya, Malezya ve Singapur ile sürdürdüğü çeşitli savunma düzenlemeleri aracılığıyla bölgede bir askeri varlık bulundurmuş ve bu yönüyle diğer AET ülkelerinden ayrılmıştır. Ancak Britanya'nın bölgeden çekilişiyle birlikte bu ülkenin de diğer AET üyeleri gibi, ilişkilerinin ağırlık merkezi ekonomik, ticari ve siyasi temaslara kaymıştır.

1967 öncesi dönemde AET ülkeleri ile Güneydoğu Asya ülkeleri arasındaki ilişkiler esasen ikili düzeyde yürütülmekteydi. AET'nin o dönemde, bölgedeki herhangi bir ülke ya da ülke grubuyla özel bir anlaşması veya kurumsal bağı bulunmamaktaydı. Ancak 1967-1968 yıllarından itibaren AET ile özellikle ASEAN ülkeleri arasındaki ilişkilerin niteliğinde yavaş, fakat belirgin bir değişim gözlemlenmeye başlanmıştır. Bazı konularda AET ile ASEAN'ın örgütsel düzeyde birbirleriyle muhatap olmaya yöneldiği görülmektedir. Bu durum büyük ölçüde, ASEAN'ın kuruluşunun AET'nin kendi tarihinde yeni ve önemli bir aşamaya girmesiyle aynı zamana denk gelmesinden kaynaklanmaktaydı. 1 Temmuz 1968'de yürürlüğe giren gümrük birliği, ortak pazar içerisinde gümrük tarifelerinin kaldırılmasını ve topluluk çapında ortak bir

²¹⁹ Bkz. Suet Sudo, *The Fukuda Doctrine and ASEAN: New Dimensions in Japanese Foreign Policy* (Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1992).

dış tarifenin uygulanmasını beraberinde getirmişti.²²⁰ Bunun doğal sonucu olarak, ticaret anlaşmaları artık tek tek üye ülkelerle değil, toplulukla bütün olarak yapılmak durumundaydı. Bu gelişme, dış dünyanın AET'yi her zamankinden daha fazla bütüncül bir ekonomik ve ticari güç olarak algılamasına yol açmıştı.

ASEAN açısından bu örgütlerarası ilişkiler süreci, 1968 ortalarında Hollanda Dışişleri Bakanı Joseph Luns'un Güneydoğu Asya ziyaretiyle başlamıştı. Luns, ASEAN ülkelerinin AET karşısında pazarlık güçlerini artıracak bir ortak pazar kurmalarını teşvik etmişti.²²¹ Benzer şekilde, 1970 yılında Batı Almanya Dışişleri Bakanı Walter Scheel, bölgeye yaptığı ziyarette ASEAN tarafından başlatılan projelere ekonomik ve teknik yardım sözü vererek, ASEAN ülkelerinin politikalarının daha fazla eşgüdüm içinde yürütülmesine ivme kazandırmıştı. 1971 sonunda Endonezya Ticaret Bakanı Dr. Sumitro'nun AET yetkilileriyle yaptığı görüşmelerde ise AET'nin ASEAN ülkeleriyle bireysel değil, kolektif biçimde muhatap olmayı tercih ettiği açıkça dile getirilmişti. Bu gelişme üzerine ASEAN, üyelerinin AET'ye yönelik politikalarını koordine edecek bir komite kurmuştur.²²²

Haziran 1972'de ASEAN ile AET arasında ilk resmî temaslar gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler sırasında ASEAN heyeti, ASEAN ihracatının topluluğa erişim koşullarına ilişkin bir memorandum sunmuş ve böylelikle taraflar arasındaki ekonomik ilişkilerin kurumsal bir zemine oturtulması yönünde ilk adımlar atılmıştır. Kurumsal düzeyde ise AET kurumlarıyla günlük ilişkileri yürütmek üzere Brüksel'de bir

²²⁰ European Commission, "Declaration on the Occasion of the Achievement of the Customs Union on 1 Temmuz 1968," *European Integration* içinde, ed. Michael Hodges (Harmondsworth: Penguin Books, 1972), 69-73.

²²¹ *Straits Times*, 9 Temmuz 1968.

²²² *Djakarta Times*, 19 Ekim 1971; *Straits Times*, 21 Ocak 1972; 26 Şubat 1972.

ASEAN Komitesi oluşturulmuştu.²²³ Söz konusu ilk görüşmeler ve sonraki temaslar esasen keşif niteliğinde olmuş, tarafların birbirlerinin beklenti ve önceliklerini anlamasına yönelik girişimler olarak şekillenmiştir. ASEAN ile AET arasındaki ilk kapsamlı işbirliği anlaşması ise ancak 7 Mart 1980 tarihinde imzalanabilmişti. Bu tarihe kadar ASEAN ülkelerinin (ve genel olarak diğer Asya ülkelerinin) AET pazarına erişiminde, özellikle Afrika ülkelerine kıyasla daha dezavantajlı koşullar geçerli olmaya devam etmiştir. Bu dezavantajlı durum, Britanya'nın AET'ye katılımıyla daha da belirginleşmiş; zira Singapur ve Malezya gibi ülkeler için geçerli olan İngiliz Milletler Topluluğu ayrıcalıkları bu süreçte ortadan kalkmıştır.²²⁴ Buna rağmen, 1970'lerin başından itibaren sürdürülen düzenli temaslar ve diyalog mekanizmaları, söz konusu dezavantajların kademeli biçimde giderilmesine katkı sağlamış ve nihayetinde 1980'de imzalanan anlaşma ile ASEAN-AET ilişkileri kurumsal bir çerçeveye kavuşturulmuştur.²²⁵

Uluslararası Çevre ve Etkileri

Bölge dışı çevre ve daha özel olarak yukarıda ele alınan bazı bölge dışı güçler, iki düzeyde etkide bulunmuş olarak değerlendirilebilir. Daha somut düzeyde, belirli bölge dışı politikaların doğrudan ASEAN'a ya da üye devletlerin her birine yönelik yansımaları söz konusudur. Bu tür politikalar, örgüt içindeki işbirliği sürecini çeşitli şekillerde etkilemiştir. Daha

²²³ *Straits Times*, 23 Haziran 1972; *Asia Research Bulletin* 2 (Haziran 1972), 1040; *Straits Times*, 30 Kasım 1972.

²²⁴ John Pinder, "The Community and the Developing Countries: Associates and Outsiders," *Journal of Common Market Studies* 12, 1 (1973), 53-77; Britanya'nın Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılımının Singapur ve Malezya'nın dış ticareti üzerindeki yansımaları hakkında bkz. *Asia Research Bulletin* 2 (1972), 1471-72.

²²⁵ Michael G. Plummer ve Reid W. Click, "The ASEAN Economic Community and the European Experience," *Towards Monetary and Financial Integration in East Asia* içinde, ed. Koichi Hamada vd. (Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2009), 1-21.

genel düzeyde ise ASEAN ülkelerinin siyasi liderlerinin uluslararası çevreye dair düşünce ve tutumları önem taşır. Bu çevre, hiçbir zaman statik olmadığından söz konusu düşünce ve tutumlar, dış gelişmelere bağlı olarak değişime eğilimliydi. Bu tür değişimler ise liderlerin, genel olarak bölgesel işbirliği ve özel olarak ASEAN konusundaki yaklaşımlarını ciddi ölçüde etkilemekteydi.

Bölge dışı güçlerin politikalarının ASEAN üzerindeki etkisine bakıldığında, örgütün o dönem itibarıyla kısa ömrü nedeniyle yapılabilecekler daha çok spekülasyondan ibaretti. Yine de öne çıkan bazı unsurlar vardı ve bunlarla ilgili iki temel gözlem yapılabilirdi. Birincisi, bu politikaların temelde siyasi mi yoksa ekonomik mi olduğuydu. İkincisi ise söz konusu politikaların ASEAN'ın bütününe mi yoksa üye devletlerin her birine mi yöneldiğiydi. Bu ayrımlar önemliydi, zira bu aktörler, ASEAN ülkelerinin dış dünyaya karşı ortak mı yoksa bireysel mi tepki vereceğini belirleme gücüne sahiptiler. Böylece, söz konusu politikalar ASEAN'ın daha yüksek düzeyde bir entegrasyona doğru itilmesinde etkili olmuştur.

O dönemde yalnızca AET, ASEAN ülkeleriyle bir bütün olarak muhatap olma yönünde açık bir tercih ortaya koymuştu. ASEAN tarafının tepkileri de AET'nin bu yaklaşımını gelecekteki ekonomik ilişkilerin ön şartı olarak gördüğünü göstermekteydi. Bu durum, ASEAN ülkelerini ekonomik ilişkilerde ortak bir tutum geliştirme yönünde teşvik etmiş ve onlara farklılıkları geri plana itme, ortak çözümler arama yönünde bir baskı oluşturmuydu. Her ne kadar bu aşamada ortak bir politika üretiminin mümkün olup olmayacağı belirsiz kalsa da AET ile ilişkilerin seyri, ASEAN'ın bütünleşmecî davranışlara yönelmesini kısmen de olsa teşvik etmiştir. Zira bu süreçte geliştirilecek ortak politikalar, yalnızca bölgesel düzeyde değil, ülkelerin kendi siyasal yapılarında da içselleştirilebilecek bir işbirliği kültürünün oluşmasına katkıda bulunabilirdi. Bu bağlamda, AET'nin oluşturduğu dış baskı ve etki,

ASEAN'ın kurumsal yapısının kendi başına kolayca sağlayamayacağı bir bölgesel perspektifin, seçkinler nezdinde benimsenmesine imkân tanımıştır.

ABD ve Japonya açısından bakıldığında, ASEAN ile ilişkiler esasen bölgesel işbirliği fikrine verilen moral ve sözlü destekten ibaret olmuştur. Bu ülkeler, ASEAN'ı beş ülkenin bir bütün olarak tanınması gereken bir aktör olarak ele alma yönünde ciddi bir adım atmamıştı; politikalarını hâlâ bireysel ülkelere yönelik biçimde formüle etmekteydiler. Özellikle ABD'nin güçlü siyasi ve askeri varlığı, Güneydoğu Asya'daki devletler arası ilişkilerin parçalı niteliğini sürdürmesine katkı sağlamıştı. ABD, çevreleme politikası ve askeri varlığıyla, bazı Güneydoğu Asya ülkelerine güvenlik ihtiyaçlarını karşılamada kolay bir seçenek sunmuş, böylece özgün bölgesel çözümlere olan ihtiyacı azaltmıştı. Bunun doğal sonucu olarak, bölge içi ihtilafların çözümü konusundaki aciliyet de azalmıştı. Örneğin, ABD'nin Tayland'a, Çin ve Kuzey Vietnam'dan kaynaklanan tehditlere karşı verdiği askeri destek, Tayland'ın Sihanuk'un Kamboçya'sı ile bir yumuşama arayışına girmesini daha az gerekli kılmıştı.²²⁶

Öte yandan, ABD ve Japonya'nın bazı politikaları ise istemedi de olsa ASEAN içinde birlik duygusunu güçlendirmiş veya en azından daha önce zayıf ya da hiç var olmayan ortak çıkar algılarının ortaya çıkmasına yol açmıştı. ABD'nin elindeki kauçuk stoklarını dünya pazarına sürmesi, ASEAN ülkelerinden ortak bir tepki doğurmuştu. Benzer şekilde, Japonya'nın sentetik kauçuk üretimi, ASEAN'daki doğal kauçuk üretimini olumsuz etkilemişti.²²⁷ Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'nın bu tür eylemleri, ASEAN ülkelerinde önemli

²²⁶ Bkz. Norodom Sihanuk, *CIA ile Savaşım*, Çev. E. Ertan ve D. Güneş (İstanbul: Işık Yayınevi, 1974). Sihanuk döneminde Kamboçya'nın dış politikası için bkz. Temiz, *Modern Kamboçya*, 189-232.

²²⁷ *Asia Research Bulletin* 3 (Aralık 1973), 2316; *Asia Research Bulletin* 3 (Mart 1974), 2560, 2584.

ekonomik çıkarların korunması için ortak bir politikanın değerine dair farkındalığı artırmaya da hizmet etmişti.

Sovyetler Birliği ve Çin ise ASEAN'ı bir bütün olarak tanımamış, aksine çıkarlarına aykırı bir örgüt olarak görmüşlerdi. Bununla birlikte, özellikle Çin meselesi ASEAN ülkelerini politika koordinasyonuna zorlamıştı. Çin'in Kültür Devrimi sonrasında dış politikalarını yumuşatma eğilimi göstermesi ve Güneydoğu Asya ile resmi ilişkilerini genişletmeye yönelmesi, ASEAN ülkelerini ortak adımlar atmaya sevk etmişti.

Öncelikle Çin'in Birleşmiş Milletler'e kabulü konusunda ortak bir politika benimsenmiş, ardından diplomatik ilişkiler konusunda yoğun istişareler yürütülmüştü. Bu temkinli yaklaşım yalnızca Çin'in genel dış politikasına dair belirsizliklerden değil, aynı zamanda ASEAN ülkelerindeki büyük Çinli azınlıkların durumuna duyulan kaygılardan da kaynaklanmıştı.²²⁸ Bu, özellikle Malezya ve esasen bir Çinli devleti olan Singapur için öncelikli bir mesele olmuştu.²²⁹ Bununla birlikte, Mayıs 1974'te Malezya'nın Çin ile diplomatik ilişkiler kurması, ASEAN ülkeleri arasında sağlanan bir mutabakat

²²⁸ 1975 yılı itibarıyla Çinli azınlıkların ASEAN ülkelerindeki demografik ağırlıkları ülkeden ülkeye önemli farklılıklar göstermekteydi. Bölgenin genelinde Çinli topluluklar, ticaret, ekonomi ve şehirleşme süreçlerinde dikkate değer bir rol oynarken, oranları her ülkenin tarihsel, toplumsal ve siyasal koşullarına bağlı olarak değişiklik arz etmekteydi. Singapur'da Çinliler nüfusun yaklaşık %75-77'sini oluşturarak ülkenin çoğunluğunu teşkil etmekteydi. Malezya'da bu oran %35-37 civarında seyretmiş ve ülke siyasetinde "Malay-Çinli" eksenli toplumsal ve politik gerilimlerin en önemli kaynağını teşkil etmiştir. Tayland'da Çin kökenliler %12-14 aralığında, Endonezya'da ise %3-4 civarında bir nüfus oranına sahipti. Vietnam'da özellikle Güney'de yoğunlaşan Çinli toplulukların toplam nüfusa oranı %2-3 civarındaydı. Benzer şekilde Myanmar'da %2-3, Kamboçya'da %2-3, Laos'ta %1-2 ve Brunei'de %12-15 düzeyinde bir Çinli azınlık yaşamaktaydı. Filipinler'de ise Çinli azınlığın oranı yaklaşık %1 civarındaydı. Bölgedeki nüfus çeşitliliği ve bunların sonuçları hakkında bkz. Temiz, *ASEAN*.

²²⁹ C. P. Fitzgerald, *China and South-East Asia since 1945* (London: Longman, Studies in Contemporary Asia, 1973), 110.

çerçevesinde gerçekleşmişti. Tüm ülkeler prensipte ilişki kurulmasını kabul etmiş, ancak bunu kendi koşullarına bağlamışlardı.²³⁰

Uluslararası çevreden kaynaklanan politikaların, ASEAN içinde daha büyük bir birlik ve uyum sağlama derecesi görecelidir. Bununla birlikte, bazı politikaların böyle bir etki meydana getirdiğini gösteren işaretler de vardı. Bu bağlamda, AET'nin bireysel üyeler yerine ASEAN'ın bütünüyle ilişki kurma konusundaki ısrarı, ASEAN içinde bu tür eğilimleri teşvik etme kapasitesi bakımından daha yüksek bir potansiyele sahip görünmekteydi. AET ile yürütülen ekonomik ilişkiler ASEAN'a faydalı sonuçlar doğurursa, bu durum ASEAN'ın başka ülkelerden ya da ülke gruplarından da en azından bazı ekonomik faaliyetlerde ASEAN'ı bir bütün olarak muhatap almalarını talep etmesine yol açabilmişti ki bu durum birliğin gücü ve kolektif hareket edebilmesi için çok önemliydi.

Ayrıca, yalnızca siyasi olanlardan ziyade ekonomik politikaların ve teşviklerin, ASEAN'ın birlik ve uyum geliştirmesi için daha büyük bir teşvik unsuru olması da muhtemeldi. Bunun özellikle iki nedeni vardı. İlki, daha kapsamlı siyasi istişarelere dair işaretler olsa da örgüt, esasen ekonomik işbirliğinin geliştirilmesine odaklanmış durumdaydı.²³¹ Bu

²³⁰ *Asia Research Bulletin* 4 (Haziran 1974), 2762-64.

²³¹ "Rajaratnam'ın açıklamaları, 1970'lerin başında Güneydoğu Asya ekonomilerinin yapısal kırılganlıklarını ve ASEAN işbirliğinin ekonomik temelde şekillenmesi gerektiğine dair farkındalığı ortaya koymaktadır. Büyük güçlerin Üçüncü Dünya'ya yönelik yardım motivasyonunun azalması, bölge ülkelerini dış finansmana bağımlılık riskine karşı uyarıyor; ekonomik dayanıklılığın güvenlik kadar kritik olduğunu vurgulamıştır. Nixon Doktrin'i'nin ima ettiği askerî geri çekilme, ekonomik sorumluluğun yerel hükümetlere devredildiğini göstermiştir. Rajaratnam'a göre kalkınma, içsel kaynak tahsisi, bölgesel işbölümü ve piyasa koordinasyonu gerektirmekteydi. Dolayısıyla ASEAN, dış şoklara karşı tampon görevi gören işlevsel ekonomik dayanışma mekanizmalarına ihtiyaç duymaktaydı. Ayrıca zengin ülkelerin yardım politikasındaki isteksizlik, teknoloji transferi ve sermaye akışının geleceğine dair belirsizlik meydana getirmiş; bu durum, ithal ikamesi yerine pragmatik kalkınma stratejilerini zorunlu kılmıştı. Rajaratnam'ın

nedenle, söz konusu ülkelerin ekonomik baskılara ve teşviklere daha kolay tepki vermesi beklenebilirdi. Daha da önemlisi, birçok siyasi teşvikin geçici niteliği göz önünde bulundurulduğunda, bu teşviklerin etkisi ekonomik faktörlerin sağladığı daha kalıcı uyarıcılara kıyasla o kadar uzun ömürlü olmayabilirdi. Siyasi kararlar ve anlaşmalar, ekonomik ve ticari kaygılara dayalı kararlar ve anlaşmalara oranla daha kolay geri alınabilirdi.

Bütün bunlar söylendikten sonra, bu tür bir argümanın çoğu zaman içerdiği ekonomik determinizme karşı dikkatli olunması gerekmişti. 1975 itibarıyla ASEAN içindeki işbirliği, siyasi nitelikteki unsurların baskın etki meydana getirme eğiliminde olduğu bölgesel ve küresel bir ortamda şekillenmişti. Yukarıda da ifade edildiği üzere ASEAN'ın gelişimi, en nihayetinde üye devletlerdeki oldukça sınırlı sayıdaki kişinin bağlılığına ve desteğine dayanmıştı. Bu bağlılık ise onların uluslararası çevreye genel olarak ve bölgesel çevreye özel olarak ilişkin düşüncelerine, fikirlerine ve algılarına; ayrıca kendi ülkelerinin bu çevreler karşısındaki yerine ve statüsüne dair değerlendirmelerine bağlı kalmıştı. Bu nedenle, ASEAN'ın 1980'lere kadar izlediği yolla ilişkili olarak bu fikir ve algıları incelemek önemli bir noktaya işaret eder.

Belki de diğer her şeyden daha fazla olarak, uluslararası çevrenin *yırtıcı* bir doğaya sahip olduğu algısı, çoğu ASEAN liderinin düşüncelerine nüfuz etmişti. Bu fikir, çoğu zaman, dış güçlerin her türlü içsel zayıflığı sömürmeye hazır oldukları ve fırsat verilirse Güneydoğu Asya üzerinde egemenlik kurmaya çalışacakları inancı şeklinde dile getirilmekteydi. Bu inancın gücü, kişiden kişiye ve ülkeden ülkeye de-

vurgusu, ekonomik işbirliğinin siyasi söylemlerden bağımsızlaştırılması-
nın bölgesel istikrar için temel öneme sahip olduğuydu." Singapur Dışişleri
Bakanı'nın, Tayland ve Filipinler'in desteğini de alarak yaptığı daha geniş
kapsamlı siyasal dayanışma çağrısı hakkında bkz. *The Straits Times*, "Raja:
A change in attitude to the Third World", 14 Nisan 1972, 6. *Japan Times*, 14
Nisan 1972; *Manila Bulletin*, 16 Nisan 1972.

ğişmekteydi, ancak belli ölçüde herkesin düşüncesinde mevcuttu. Yine de bu inanç, tüm dış güçler ve aktörler açısından aynı kuvvetle benimsenmemekteydi.

Özellikle Endonezyalı liderlerin uluslararası çevreye yönelik daha fazla şüphe taşıdıkları görülmekteydi. Franklin Weinstein'ın sözleriyle, onlar dış dünyayı "temelde düşmanca bir yer olarak görmekte, burada daima Endonezya'yı sömürmeye ve boyun eğdirmeye çalışan güçlerin çalıştığına" inanmaktaydılar.²³² Endonezya'nın bu düşüncesinde muhakkak haklılık payı vardı.²³³ Zira her ulusun düşmanları vardır. Ancak dış dünyayı esasen düşmanca bir yer olarak görenler, dostları hakkında da kaygı duyarlar. Bununla birlikte, uluslararası çevre tarafından mağdur edilme hissi ve algısı yalnızca Endonezyalılarla sınırlı değildi. Tayland Dışişleri Bakanı Thanat Khoman, Mart 1967'de yaptığı bir konuşmada;

"...bugün yaşadığımız dünyanın en iyi ihtimalle zorlayıcı ve çetin, en kötü ihtimalle tehlikeli ve hatta tehditkâr olduğunu gözlemlemek asla abartı değildir" demiştir.²³⁴ Başka bir vesileyle de "başkalarının işlerimize ve çıkarlarımıza herhangi bir

²³² Franklin B. Weinstein, "The Uses of Foreign Policy in Indonesia: An Approach to the Analysis of Foreign Policy in the Less Developed Countries," *World Politics* 24, 3 (Nisan 1972), 367.

²³³ Bu düşmanlık özellikle Endonezya'nın bağımsızlık mücadelesi sürecinde belirgin bir şekilde artmış ve uzun yıllar boyunca devam etmiştir. II. Dünya Savaşı'nın ardından Hollanda'nın sömürge hâkimiyetini yeniden tesis etme çabaları, Endonezya milliyetçi hareketi tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmış; bu da iki taraf arasındaki siyasi ve askerî gerilimi daha da derinleştirmiştir. Hollanda'nın, 1945'te ilan edilen bağımsızlığı tanımakta isteksiz davranması ve Polis Operasyonları adı altında geniş çaplı askerî müdahalelerde bulunması, Endonezya toplumunda derin bir öfke ve direniş duygusu meydana getirmişti. Bu süreçte ulusal birlik fikri güçlenmiş, Sukarno ve Hatta gibi liderler halkın bağımsızlık arzusunu örgütleyerek mücadelenin sürekliliğini sağlamıştır. Nihayet 1949'da bağımsızlığın kesin olarak tanınmasına kadar geçen dönemde, Hollanda'nın bölgeden çekilmek istememesi çatışmaları yoğunlaştırmış ve iki ülke arasındaki güvensizliğin uzun süre daha kalıcı olarak devam etmesine yol açmıştı. Bkz. Temiz, *ASEAN*, 32-38.

²³⁴ *Foreign Affairs Bulletin* (Bangkok) 6, 4 (Şubat-Mart 1967), 311.

müdahalesini veya müdahale girişimini etkisiz hale getirmek için daha etkili bir çaba ihtiyacını” dile getirmişti.²³⁵

Malezya’dan Ghazali bin Shafie, Güneydoğu Asya’nın stratejik değerini ve ekonomik potansiyelini vurgulamış, bölgeyi doğal bir sömürü hedefi ve büyük güçlerin mücadele alanı olarak tanımlamıştı. Ona göre dış müdahale, esasen küresel strateji ve güç dengesi meselesi olduğu kadar ekonomik sömürü meselesiydi; bu nedenle büyük güçler, diğer güçler karşısında avantaj elde edebilmek için uluslararası durumu sürekli gözden geçireceklerdi.²³⁶ Güneydoğu Asya liderleri arasında en açık sözlü olan Singapur Başbakanı Lee Kuan Yew ise şu ifadeyi kullanmıştı:

“Önümüzdeki yüz yıl boyunca, şimdilik iki ve daha sonra üç süper gücün, Pasifik ve Hint Okyanuslarında rekabet edeceği ve bölgedeki siyasi ve ekonomik yaşamı kendi çıkarlarına en uygun şekilde düzenleyeceği gerçeğiyle yaşamak zorunda kalacağız.”²³⁷

Uluslararası çevreye yönelik bu genel, bazen de muğlak kaygı ve kuşklar, ASEAN liderlerinin düşüncesinde sabit ve daha kalıcı unsuru oluşturmaktaydı. Belli dönemlerde ve belirli koşullar altında bu kaygılar güçlenmekte ve uluslararası çevrenin özel bölümlerine odaklanmaktaydı; 1960’lar ve 1970’lerin başında ise bu odak, özellikle komünizm ve Çin ile Kuzey Vietnam gibi komünist yönetimli devletler olmuştu. Aşağıdaki alıntı, ASEAN ülkelerindeki çoğu liderin tutum ve algısını özetlemektedir:

“Batı sömürgeciliğinin geri çekilmesinin ardından yeni bir emperyalizm biçimi –komünist emperyalizm– boşalan yeri doldurarak, yabancı toprakların ve halkların eski sömürücülerinin elde ettiği kazançlardan faydalanmayı ummaktadır.

²³⁵ *Foreign Affairs Bulletin* (Bangkok) 8, 2 (Ekim–Kasım 1968), 104.

²³⁶ Ghazali Shafie, *Malaysia, ASEAN and the New World Order* (Bangi: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia, 2000), 109-11.

²³⁷ *Straits Times*, 17 Şubat 1968.

Komünist emperyalistler, Batılı sömürgecilerle aynı hedefleri, yani diğer ulusların egemenliğini ve boyunduruk altına alınmasını ve başkalarına ait zenginlik ve kaynakların sömürülmesini gütmektedirler. Ancak, amaçlarını uygulamak için yeni yöntemler geliştirecek kadar kurnazdırlar.”²³⁸

Çin de ASEAN'ı bir tehdit olarak algılamaktaydı. ASEAN Ağustos 1967'de kurulduğunda, Mao yönetimindeki Çin, bu yeni oluşumu açıkça kınamış ve “yeni-emperyalist bir oluşum” olarak nitelendirmişti. *Peking Review* dergisi, ASEAN'ın kurucu üyelerini “ABD emperyalizminin Güneydoğu Asya'daki birkaç uşak köpeği” olarak tanımlamış; ASEAN'ı ise şu ifadelerle hedef almıştı:

“8 Ağustos'ta yayımlanan ortak bildiride, bu Amerikan uşağı ittifakı Güneydoğu Asya'daki ABD askeri üslerinin varlığını açıkça desteklemiştir; üstelik bunu meşrulaştırmak için en küçük bir bahane dahi öne sürme gereği duymamıştır. Tüm bunlar, ‘ekonomik işbirliği’ adına kurulan bu gerici oluşumun aslında doğrudan Çin'e karşı yöneltilmiş bir askeri ittifak olduğunu kanıtlamaktadır.”²³⁹ ...Çin'e, komünizme ve halka karşı kurulmuş, tamamen karşı-devrimci bir ittifaktır; ABD emperyalizmi ile Sovyet revizyonizminin Asya'daki neo-sömürgeci amaçlarını sürdürmek için uydurduğu bir başka araçtır.”²⁴⁰

Üye devletlerden herhangi birinin bakış açısından, ASEAN'ın geri kalan üyeleri genel uluslararası çevrenin nominal bir parçasıydı ve bu nedenle ASEAN dışı çevreye yöneltilen güvensizliğin aynı ölçüde onlara da yönelmiş olması beklenebilirdi. Ancak, durumun ne ölçüde böyle olduğu sorusu gündeme gelmektedir. Genel çevreye karşı güvensizlik tutumu göz önünde bulundurulduğunda, her üyenin ASEAN'ın geri kalanını uluslararası çevreden ayırma eğilimi

²³⁸ *Foreign Affairs Bulletin* (Bangkok) 6, 4 (Şubat-Mart 1967), 311-12.

²³⁹ “Puny Counter-Revolutionary Alliance,” *Peking Review* 10, 3 (18 Ağustos 1967), 40.

²⁴⁰ Derek McDougall, *The International Politics of the New Asia Pacific* (Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1997), 221.

göstermesi, zayıf da olsa, ASEAN devletleri arasında gelişmekte olan bir topluluk hissinin işareti olarak kabul edilebilirdi.

ASEAN'ın bizzat kuruluşu, elbette ASEAN liderlerinin düşüncelerinde bir tür ayrımın yer aldığının açık bir göstergesiydi. Ancak bu, mutlaka artan bir topluluk duygusunun işareti olmak zorunda değildir. Herhangi bir bölgesel işbirliğine katılımın arkasındaki güdüler genellikle karmaşıktır. ASEAN devletlerinin durumunda, her birinin diğerine duyduğu tehdit algısından daha güçlü olan ortak dış tehdit algısı, önemli bir motive edici unsur olmuştur. Singapur ise tek istisna olarak görülebilir; çünkü özellikle Endonezya'ya yönelik endişeleri, ASEAN dışı çevreye duyduğu güvensizlikle eşdeğer bir düzeyde olmuştur. Ancak her ne olursa olsun, uluslararası çevreye yönelik güvensizliğin varlığı, topluluk duygularının gelişmesinin tek kanıtı olarak kabul edilemez.

Singapur'un ASEAN'a katılma kararına ilişkin bir başka nokta daha dile getirilmelidir ki bu da ASEAN ile uluslararası çevrenin geri kalanı arasındaki ayrımın içeriğini sorgulamaktadır. Singapur'un ASEAN'a katılımında, serbest bir tercihten ziyade zorunluluğun etkili olduğuna dair güçlü gerekçeler bulunmaktadır. Başka bir deyişle, Singapur'un kararında diğer üyelerde bulunmayan bir "mecburiyet" unsuru vardır. Singapur liderleri, ASEAN'ın kapsadığı bölgeselcilik anlayışından daha geniş kavramları tercih ediyor görünmekteydi. Çünkü onlara göre Britanya, Avustralya, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya gibi ülkelerle kurulacak işbirlikleri, Güneydoğu Asya'daki komşularıyla kurulacak ilişkilerden daha büyük faydalar sağlayabilirdi.²⁴¹ Ancak Singapur'un coğrafi ve ekonomik konumu, ASEAN'a katılmamasını zor, hatta neredeyse imkânsız kılmıştır. Liderlerin tutumu belki

²⁴¹ Chan Heng Chee, "Singapore's Foreign Policy, 1965-1968," *Journal of Southeast Asian History* 10, 1 (Mart 1969), 188-89.

de en iyi şu sözlerle özetlenebilir: “Onları yenemiyorsan, onlara katıl.” ASEAN’a katılmak zorunda olduğu algısıyla hareket eden Başbakan Lee, örgüt üyeliğini komşularının Singapur’a yönelik niyetlerinin barışçıl ve zararsız olduğunu kanıtlamaları için bir fırsat olarak görmüştü. Ağustos 1967’de ASEAN’ın kuruluşunun hemen ardından Singapur’un bölgesel refah ve güvenlik için bir çerçeve inşa etme sürecine katkı sağlamaya hazır olup olmadığı sorulduğunda ise şu yanıtı vermiştir:

“Bence ekonomik ve ticari meselelerde anlaşmadan karşılıklı güvenliğe ulaşamayız. Eğer beni ekonomik olarak çökertmeye çalışıyorsan, gerçekten beni savunacağına inanmamı bekler misin? Bu saçmalık değil mi? Öncelikle birbirimize iyi niyetli olduğumuzu göstermeliyiz.”²⁴²

Dolayısıyla 1967’de ASEAN’ın kuruluşu ve bunun uluslararası çevrenin geri kalanından ayrı bir kimlik imâ etmesi, ASEAN ülkeleri arasında niteliksel olarak farklı bir ilişkinin varlığını göstermemekteydi. Ancak geçen yıllar içinde, ASEAN liderleri ASEAN ile uluslararası çevrenin geri kalanını ayırdıklarında, bunu giderek ASEAN içindeki ilişkileri daha farklı gördükleri için yapmaya başlamışlardır. ASEAN içi ilişkiler, daha az yırtıcı ve sömürücü, daha az sinsî sâiklerle yönlendirilmiş ve daha çok aydınlanmış çıkar anlayışıyla hareket eden ilişkiler olarak değerlendirilebilir. Kısacası, ASEAN liderleri giderek daha fazla “biz ve ötekiler” şeklinde düşünmeye başlamışlardır.²⁴³

Dış dünya ile ekonomik, ticari hatta siyasi ilişkilerde ortak çözümler arama eğiliminin artması, elbette bu durumun pratik tezahürüydü. Ancak bu durum liderlerin düşüncelerine de yansımıştır. Bu bağlamda Singapur liderlerinin

²⁴² *Straits Times*, 7 Kasım 1967.

²⁴³ ASEAN’da kolektif bir kimlik politikaları ve bunun inşa süreci için bkz. Temiz, “ASEAN’da Kollektif Kimlik İnşa Çabaları ve Sömürgecilik Etkisi,” 209–37.

bakış açısındaki değişiklikler özellikle dikkat çekicidir; zira ASEAN'ın potansiyeline en çok kuşku duyanlar onlardı. Lee, 1967'de şu yorumu yapmıştı:

“Önce birbirimize sınırları zorla değiştirmek istemediğimizi kanıtlamalıyız... Bu gösterildiğinde ve ben, daha da önemlisi Singapur, komşularımızın –Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland, eninde sonunda Burma, Kamboçya ve Laos’un– bize iyi niyetle yaklaştığına ikna olduğunda, gerçek-ten karşılıklı fayda için işbirliği yapacağız.”²⁴⁴

1971'de Dışişleri Bakanı S. Rajaratnam, karşılıklı kuşku ve kaygılardan daha az bahsederek, *“Güneydoğu Asya ülkeleri, tarihlerinde hiç olmadığı kadar doğrudan birbirleriyle konuşmaktadırlar. Artık yalnızca birbirlerinin varlığının farkında olmakla kalmayıp aynı zamanda birçok ortak sorunları olduğunu da giderek daha fazla fark etmektedirler”* demiştir.²⁴⁵ Ertesi yılın Nisan ayında ise Lee, ASEAN'ın en büyük başarısının, *“birbirlerinin sorunlarını daha iyi anlamak”* olduğunu söylemişti.²⁴⁶ Ona göre bu anlayış ve iyi niyet, aksi takdirde sürtüşmelere yol açabilecek ilişkilerin akıcı bir şekilde ilerlemesine yardımcı olmuştur.

1974 Mayıs'ında düzenlenen ASEAN Bakanlar Konferansı'nda Rajaratnam, ASEAN'ın yapmadığı şeylerden söz etmiştir. Ancak şunları da eklemiştir:

“Geçen yedi yıl büyük ölçüde bölgesel işbirliği düşüncesi ve alışkanlığının yerleştirilmesiyle geçti; bunların her ikisi de ASEAN kurulmadan önce neredeyse yoktu... Dolayısıyla geçen yedi yıl içinde daha fazlasını yapabileceğimizi kabul etsem de ASEAN'ın şu ana kadar kaydettiği ilerlemeyi gereksiz yere küçümsemek niyetinde değilim. Artık ASEAN'ın yerleşmiş bir örgüt olduğuna ve geri dönüşü olmayan bir noktaya ulaştığına

²⁴⁴ *Straits Times*, 7 Kasım 1967.

²⁴⁵ ASEAN 71 FM/STA-4, Opening Statement by Mr. S. Rajaratnam, Minister for Foreign Affairs and Labour of Singapore, at the Fourth Meeting of ASEAN Foreign Ministers, Manila, 12 Mart 1972, 6.

²⁴⁶ *Straits Times*, 14 Nisan 1972.

ikna olmuş durumdayım. İstesek bile, onu dağıtamayız; çünkü bu hepimizi çok ciddi ekonomik ve siyasi zorluklara sokar. Belki de farkına varmadan ASEAN'ın fikirleri ve yöntemleri, ulusal sınırların ve ulusal düşüncenin içine yeterince işlemiştir, bu da onların ortadan kaldırılmasını son derece zor ve muhtemelen riskli bir girişim haline getirmektedir.”²⁴⁷

Singapurlu liderlerin bu tür beyanları ve sözleri, diğer ASEAN liderleri tarafından da dile getirilmiştir. Malezya'dan Tun Ismail, Nisan 1972'de, “...bahsettiğim bölgesel kuruluşların varlığı, bana şimdiye kadar yalnızca bir hayal olan şeyi gerçekleştirebilecek bir konumda olduğumuzu düşündürüyor: Güneydoğu Asya Topluluğu'nun tesisi” demiştir.²⁴⁸ Filipinler'den Carlos Romulo da Mart 1971'de benzer düşünceler ifade etmiş ve şöyle söylemiştir: “Aramızda güçlü ekonomik ve kültürel bağlarla birbirimize sıkıca bağlı bir topluluk inşa etmek istiyoruz. Tüm bunların temelinde ahlaki bir uzlaşma arayışı vardır; bu, herhangi bir topluluğun yaşamsal bileşenidir. Bu ise bizim ilk görevimizdir.”²⁴⁹ ASEAN'ın o zamana kadarki ilerlemesini değerlendirirken Tayland'dan Thanat Khoman, 1971'de örgütün bakanlar toplantısında şöyle demiştir: “...örgütün artık kuruluş aşamasını geride bıraktığını ve bundan sonra halkımıza doğrudan ve somut faydalar sağlaması gerektiğini hissetmeden edemiyoruz.”²⁵⁰

Bu tür ifadeler, şüphesiz, belirli ölçüde retorik ve o ana uygun iyimserlik içermekteydi. Ancak bunlara neredeyse her zaman, anında faydalar beklenmemesi gerektiğine dair uyarılar eşlik etmişti. Bu açıdan bakıldığında, 1971'de Adam Malik'in sözleri hepsi tarafından söylenmiş olabilecek türdendi:

²⁴⁷ *Asia Research Bulletin* 4 (Ağustos 1974), 2973.

²⁴⁸ *Asia Research Bulletin* 1 (Nisan 1972), 907.

²⁴⁹ *ASEAN 71 IM/STA-2*, “Acceptance Speech by Foreign Minister Carlos P. Romulo of the Philippines upon His Selection as Chairman of the Fourth ASEAN Ministerial Conference, 12 Mart 1971,” 2.

²⁵⁰ *ASEAN 71 FM/STA-3*, “Opening Statement by Dr. Thanat Khoman, Minister of Foreign Affairs of Thailand, at the Fourth Meeting of the ASEAN Foreign Ministers, 12 Mart 1971,” 8.

*“Bu arada, nihai amacımıza bir gecede ulaşmaya çalışmayacağımız, ayrıca bunu acı, sıkıntı, anlaşmazlık ve zorlu uyum süreçleri olmadan başaramayacağımız kabul edilmelidir.”*²⁵¹ Bu ifadeler, ASEAN içi ilişkilerde tüm çatışmaların, sorunların ve farklılıkların ortadan kalktığına dair bir inancı yansıtmamaktaydı. Ancak, bazı kuşkuvarın, farklılıkların ve kaygıların etkisinin azaldığına dair ihtiyatlı bir inancı; ASEAN içindeki işbirliğinin bu durumu ortaya çıkarmada faydalı ve etkili olduğuna ve ASEAN'ın gelecekte de yararlı bir rol oynayabileceğine dair güveni yansıtmaktaydı.

Bölgesel örgütlerin, -belli ölçüde- siyasi liderlerin uluslararası çevreye ve kendi ülkelerinin bu çevre içindeki konumuna dair algılarının ürünü olduklarını söylemek, elbette apaçık bir gerçeği dile getirmektir. Buradaki önemli soru, bunun bireysel örneklerde ne ölçüde geçerli olduğudur. Çünkü bir bölgesel örgütün, hâkim algılarla yalnızca zayıf bir ilişkisi bulunan, çevredeki “nesnel” koşullara yanıt olarak kurulmuş olması da düşünülebilir.²⁵² ASEAN örneğinde ise bu örgütün belki de benzer nitelikteki diğerlerinden daha fazla, bizzat ilgili siyasi liderlerin algılarının ürünü ve onların şekillendirmesiyle ortaya çıktığı söylenebilir. Daha önce, uluslararası

²⁵¹ ASEAN 71 FM/STA-6, “Opening Statement by H.E. Adam Malik, Minister of Foreign Affairs of the Republic of Indonesia, at the Fourth Ministerial Conference of ASEAN, Manila, 12 Mart 1971,” 10.

²⁵² Bölgesel örgütlerin yalnızca liderlerin algılarının sonucu olmadığını, kimi zaman doğrudan “nesnel” koşulların zorlamasıyla da ortaya çıkabileceğine iyi bir örnek Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’nun kuruluşudur. 1951’de kurulan bu örgüt, Fransa ve Almanya arasındaki tarihsel düşmanlığı azaltmak gibi liderlerin öznel algılarının ötesinde, Avrupa’nın savaş sonrası ekonomik yeniden yapılanma ihtiyacı, kömür-çelik kaynaklarının ortak denetimi ve savaşın tekrarlanmaması için yapısal bir güvenlik mekanizması oluşturma zorunluluğu gibi nesnel koşulların bir sonucuydu. Başka bir şekilde ifade edersek, liderlerin siyasi tercihleri önemli olmakla birlikte, bölgesel düzenlemeyi ortaya çıkaran asıl itici güç, dönemin Avrupa’sında var olan somut güvenlik ve ekonomik gerçekliklerdi. Böylece örgüt, kişisel algılardan ziyade, uluslararası ortamın meydana getirdiği yapısal baskıya bir yanıt olarak doğmuştu. Ayrıtı için bkz. Walter Hallstein, “The European Economic Community,” *Political Science Quarterly* 78, 2 (1963): 161-178.

çevrenin genel olarak *yırtıcı, tehlikeli*, hatta *vahşi* bir doğaya sahip olduğu algısından bahsedilmişti. Elbette bu, belirli somut deneyimlere dayanmadan da edinilebilecek bir izlenimdir. Ancak o dönemin mevcut Güneydoğu Asyalı siyasi liderler kuşağının durumunda, sömürgecilik deneyimi ve özellikle onun sömürücü vahşi yönleri, zihinlerinde derin bir iz bırakmıştı. Khoman'ın ifadesiyle: *"Yabancı egemenliğin zararlı etkileri arasında, belki de en dayanılmaz olanı Asya'nın onur ve haysiyetine verilen zarardır."*²⁵³

Bazı durumlarda, örneğin Endonezya'da, bağımsızlık ancak uzun ve zorlu bir silahlı mücadele sonucunda kazanılmıştı. Dahası, dünyanın diğer birçok dekolonize edilmiş bölgesinin aksine Güneydoğu Asya ülkeleri, sorunlarıyla görece barış içinde baş başa bırakılmamıştı. Bir grup emperyal gücü kovar kovmaz, bir diğeri bağımsızlıklarına el uzatmaya çalışmıştı. Tüm trajik Hindicın çatışmaları ve isyan ile yıkıcı faaliyetlerle ilgili sorunlar, Güneydoğu Asya'nın, dünyanın yaşamak için tehlikeli bir yeri olduğu yönündeki bakışı pekiştirmekten başka bir işe yaramamıştı. Thanat Khoman'ın sözleri, çoğunun içinde bulunduğu durumu gayet iyi tarif eder: *"Göreve başladığımdan bu yana neredeyse on yıl geçti; barış içinde yaşadığımızı, hiçbir sorununuz olmadığını söyleyebileceğim bir aya da yıl hatırlayamıyorum."*²⁵⁴

Ülkelerinin güvenliği açısından en önemli tehlike olan dış tehditler ve bunun ASEAN'ın kuruluşundaki motive edici rolü, bu bölümde tartışılmıştı. ASEAN liderleri açısından bu durum, uluslararası çevreden kaynaklanan en önemli tehlikeydi. Ancak başka tehlikeler de vardı. Ülkelerinin ekonomik zayıflığı, onları sömürücüler için kolay bir av hâline getirmekteydi. O dönemin Filipinler Dışişleri Bakanı Narciso Ramos, 1967'de Bangkok'ta ASEAN'ın kuruluş toplantısında

²⁵³ Thanat Khoman'ın açıklamaları için bkz. *Foreign Affairs Bulletin* (Bangkok) 9, 2 (Ekim-Kasım 1969): 143.

²⁵⁴ *Foreign Affairs Bulletin* (Bangkok) 8, no. 1 (Ağustos-Eylül 1968): 5.

bölgenin karşı karşıya olduğu tehlikeyi şu sözlerle dile getirmişti:

“Güneydoğu Asya ülkeleri tek başlarına, yalnızca kendi dar ulusal hedeflerini takip ederek ve sahip oldukları sınırlı kaynakları birbirleriyle çakışan hatta kimi zaman birbirine zıt girişimlerde tüketerek ilerlemeye çalışırlarsa, bu durum ekonomilerinin parçalı ve zayıf kalmasına yol açacaktır.” Ramos’a göre böyle bir tablo, “hem ekonomik büyümenin yetersiz kalmasını hem de bölge ülkelerinin gelişmiş sanayi devletlerine karşı kendi kendini sürekli yeniden üreten bir bağımlılık döngüsüne hapsolmasını beraberinde getirecektir.”²⁵⁵

Uluslararası çevrenin tehlikelerle dolu olduğu ve bu çevrede ülkelerini sömürmeye ve hatta işgal etmeye fazlaıyla hazır güçlerin bulunduğu yönündeki güçlü algılar, ASEAN'ın kuruluşunu belirleyen unsurlar arasında olağanüstü bir rol oynamıştı. Bu algılar, bu tehlikelere karşı koymanın yollarını bulma arzusunu doğurmuş ve ülkelerinin bireysel zayıflığına dair farkındalıkla birleşerek liderleri ulusal sınırların ötesinde çözümler aramaya yöneltmiştir. Ancak bu algıların etkisi 1967'de ASEAN'ın kuruluşuyla sona ermemişti. Genel bir anlamda, sonraki yıllarda da örgütü beslemeye devam etmişti. Aynı zamanda örgüt içindeki işbirliğinin ilerleme hızını da güçlü biçimde etkilemişlerdi. Karşılıklı kuşku ve gizli çatışmaların varlığının farkında olan ASEAN liderleri, temkinli ve yavaş hareket etmişlerdir. Birbirlerini yoklaya yoklaya ilerlemişler, örgütün çökmesine yol açabilecek bir baskıyı zorlamaktan kaçınmışlar ve böylelikle kendilerini uluslararası çevrenin kaprislerine her zamankinden daha fazla açık bırakmamışlardı. Dış çevrenin entegrasyon süreçlerini açıklamada önemli bir rol oynayabileceği ileri sürülmektedir. Ancak bu dış çevre, tek ve homojen bir yapı değildir. Aksine, farklı etki kaynaklarından oluşur ve bu kay-

²⁵⁵ Thakur Phanit, *ASEAN's First Decade* (Bangkok: International Studies Center, Ministry of Foreign Affairs, Ağustos 2021), 32.

nakların her biri entegrasyon üzerinde aynı ölçüde etkili değildir. Bu nedenle, dış çevreyi oluşturan unsurlar arasında ayırım yapmak gerekmektedir. Literatürde özellikle üç temel etken öne çıkmaktadır; küresel sistemin genel yapısı, tekil bir devletin (ya da o devlete ait siyasal elitlerin) yönlendirici etkisi ve bölgesel düzeyde ortaya çıkan karşıt bir sistem.²⁵⁶

Yukarıda tartışıldığı üzere, ASEAN liderlerinin uluslararası çevre tarafından mağdur edildikleri algısı, yalnızca ASEAN'ın kuruluşu üzerinde değil, aynı zamanda sonraki gelişim süreci üzerinde de güçlü bir etki meydana getirmişti. Malezya Başbakan Yardımcısı Tun Ismail, Nisan 1972'de yaptığı bir konuşmada, bölgesel işbirliğini ve Güneydoğu Asya'da bir "topluluk" oluşturmayı, bölge ülkelerinin "*altında kaldıkları yükten kurtulmalarını, gereksiz etkilerden sıyrılmalarını ve özgür havayı soluyarak kendi kaderlerini belirleme fırsatını yakalamalarını sağlayacak bir araç*" olarak tanımlamıştı.²⁵⁷

Bu uluslararası çevrenin olağanüstü güçlü etkisinin nedeni, tarihi, özellikle de sömürgecilik deneyimlerinin, -göz ardı edilemeyecek ölçüde- liderlerin algılarını şekillendirmiş olmasıydı. Elbette bu tür deneyimler yalnızca Güneydoğu Asya liderlerine özgü değildi. Ancak bu bölgede bağımsızlık, görece huzur ve barış döneminin başlangıcını değil, tam tersini temsil etmişti. Neredeyse istisnasız olarak bağımsızlık dönemi, bu ülkeler için başka bölgelerle kıyaslanamayacak ölçüde büyük kargaşa ve çatışmaların zamanı olmuştu. Tüm bunlar, onların uluslararası çevreyi esasen yırtıcı ve düşmanca görmelerini de pekiştirmiştir.

Tekil bölge dışı devletler açısından bakıldığında, hiçbir devletin ASEAN üzerinde doğrudan ve güçlü bir etki meydana getirdiği söylenemez. Özellikle 1960'ların ortalarından sonra ABD, bölgesel işbirliğine ahlaki ve sembolik teşvik sağlamıştı. Japonya ile birlikte bu desteğini sürdürmüş, ancak

²⁵⁶ Ernst B. Haas, "The Study of Regional Integration," *International Organization* 24, 4 (1970): 619.

²⁵⁷ *Asia Research Bulletin* 1 (Nisan 1972): 907.

ASEAN içindeki işbirliği süreci üzerinde doğrudan güçlü bir etki meydana getirmemiştir. Sovyetler Birliği ve Çin ise büyük ölçüde olumsuz tutumlarıyla ASEAN liderlerinin kararlılığını güçlendirmiş olabilir.²⁵⁸ Bununla birlikte, bu dört güç, uluslararası çevrenin en önemli unsurları olarak, ASEAN'ı dolaylı biçimde büyük ölçüde –özellikle kuruluş sürecinde– etkilemişlerdi.

Bölgesel bir karşı sistem olarak AET, esasen üç yolla kendini göstermiş daha büyük bir etki meydana getirmişti. İlk olarak, diğer bölgesel örgütlerle birlikte örnek alınacak, belki de taklit edilecek bir model hâline gelmişti. Tunku, sıklıkla AET ve İskandinav Konseyi'ne²⁵⁹ Güneydoğu Asya'daki benzer çabalar için model olarak atıfta bulunmuştu. Bu anlamda AET, çağdaş bir eğilimin örneği olarak kullanılmıştı. İkinci olarak AET, uluslararası sistemde giderek büyüyen ekonomik ve ticari blokların en önde gelen temsilcisi olarak görülmekteydi. Bu gelişme, küçük ülkeler için bir araya gelerek ortak yanıt vermeyi zorunlu hâle getirmiştir. Tun Ismail, bu fikri açık biçimde şu sözlerle dile getirmiştir:

“Bölgesel işbirliği kavramının artık geniş çapta tanındığını ve evrensel olarak kabul edildiğini, ulusların özellikle de küçük ve hâlâ çeşitli ekonomik gelişme aşamalarında bulunanların kalkınmasında önemli bir araç, hatta bir zorunluluk olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır... Bir bakıma bölgesel işbirliği, ekonominin mantıklı ve kaçınılmaz bir olgusudur; tıpkı küçük şirketlerin, yeni ve daha büyük şirketlerin meydan okumasıyla

²⁵⁸ ASEAN'a yönelik muhalefete karşı Thanat Khoman'ın tepkisi hakkında bkz. *Bangkok World*, 21 Mart 1968.

²⁵⁹ 1952'de kurulan İskandinav Konseyi, Danimarka, Norveç, İsveç ve İzlanda arasında parlamenter işbirliğini geliştirmeyi amaçlayan bölgesel bir danışma organıdır; Finlandiya ise 1955'te üyeliğe kabul edilmiştir. 1960'larda Konsey, özellikle sosyal politika, kültürel etkileşim, işgücü hareketliliği ve pasaportsuz seyahat gibi alanlarda dikkate değer ilerlemeler sağlamıştır. Bu dönem aynı zamanda İskandinav ülkelerinin ekonomik bütünleşme yönündeki arayışlarının da hız kazandığı yıllardır. Konsey, bağlayıcı karar alma yetkisine sahip olmamakla birlikte, üyeler arasında ortak kimlik duygusunu güçlendiren ve ulusal parlamentoların politika uyumunu kolaylaştıran etkili bir platform işlevi görmüştür.

başta çıkabilmek için bir araya gelmek ve güçlerini birleştirmek zorunda kalmaları gibi, küçük ülkeler de kaynaklarını bir araya getirmek ve çabalarını koordine etmek zorundadır. Ancak bu şekilde büyük ülkelerin güçlü ekonomilerinin hâkimiyet tehdidine karşı etkili biçimde yükselebilir ve bir alternatif sağlayabiliriz.”²⁶⁰

Üçüncü olarak, AET en azından potansiyel olarak ASEAN üzerinde büyük bir etkiye sahipti; özellikle de ASEAN ülkeleriyle tek tek değil, bir grup olarak muhatap olmayı tercih etmesi nedeniyle. Daha önce de görüldüğü üzere, bu süreç zaten başlamıştı. Bu nedenle AET, ASEAN üzerinde liderlerin bölgesel işbirliğini, acil, gerekli ve hatta kaçınılmaz bir şey olarak görmelerini sağlaması bakımından etkili olmuştur.

Burada ayrıntılı biçimde ele alınmayacak olsa da dış çevrenin etkisine dair bir başka yönün de belirtilmesi gerekir. Bu yön, “yeni sömürgecilik” ve “yeni emperyalizm” kavramları etrafında şekillenmektedir. Daha açık bir ifadeyle, az gelişmiş ülkelerin ekonomilerinin, gelişmiş kapitalist ülkele rin ekonomik yapılarıyla iç içe geçirilmesi yoluyla bağımlı hâle getirildiği savunulmaktadır. O dönem itibarıyla sömürge imparatorlukları büyük ölçüde çökmüş olsa da kapitalist devletlerin uyguladığı kontrol ve tahakküm, sömürge dönemle rindekine benzer şekilde devam etmişti; yalnızca çağdaş dünyada yöntemler değişmişti. Dahası, “*emperyalizm, kapitalist toplum için bir tercih meselesi değildi; onun yaşam biçimiydi.*”²⁶¹ Başka bir deyişle, emperyalizm ve yeni sömürgecilik, kapitalizmin doğasının ayrılmaz parçaları olarak görülmektedir.

²⁶⁰ ASEAN, 71FM/STA-5, Opening Statement by H.E. Tun (Dr) Ismail bin Dato Abdul Rahman, Deputy Prime Minister of Malaysia, at the Fourth Meeting of ASEAN Foreign Ministers, Manila, 12 Mart 1971, 3.

²⁶¹ Bkz. Harry Magdoff, *The Age of Imperialism: The Economics of U.S. Foreign Policy* (New York: Monthly Review Press, 1969). Benjamin C. Cohen, *The Question of Imperialism: The Political Economy of Dominance and Dependence* (London: Macmillan, 1973).

Kapitalizmin doğası meselesi bir kenara bırakıldığında, bu argümanın özellikle bölgesel işbirliği ve entegrasyon süreçleri açısından özel bir öneme sahip bir yönü vardır. Bazen, az gelişmiş ülkelerin ekonomilerine gelişmiş kapitalist devletlerin ekonomilerinin nüfuz etmesinin, bu ülkelerin ekonomik ve siyasi sistemlerine “yapay” bir istikrar ve düzen dayattığı ileri sürülebilir; bu düzen olmaksızın, bu toplumların içsel dinamikleri gerekli sosyal değişimi gerçekleştirecektir. Çoğu zaman bu istikrar ve düzen, gelişmiş kapitalist devletlerin çıkarlarına hizmet etmek üzere tasarlanmış kasıtlı bir politikanın sonucu olarak görülmektedir. Bunun bir sonucu olarak, 70’li yıllarda ASEAN ülkeleri arasındaki ilişkileri genel olarak karakterize eden görece barış ve huzurun, azımsanmayacak ölçüde, kapitalist devletlerin bu tür etkilerinden kaynaklandığı da iddia edilebilir. İşte Rajaratnam’ın konuşmalarında sıklıkla vurguladığı *korku* unsuru burada kendini hissettirmektedir.

Bu tür argümanların değerini belirlemek kolay değildir; zira bunlar esasen karmaşık ampirik sorulara ilişkindir ve kapitalizmin “doğasına” dair değişmez yasalara dayandırılmaz. Bununla birlikte, ASEAN ülkelerindeki ekonomik nüfuzun olası etkilerine ilişkin bazı geçici gözlemler yapılabilir. Örneğin, Endonezya’ya yönelen yabancı yatırımların ülke ekonomisinde görece bir istikrar sağladığına dair işaretler bulunmaktaydı. Ancak bu istikrarın toplumun geneline ne ölçüde fayda sağladığı sorusu, farklı ve çoğu kez birbiriyle çelişen yanıtların verildiği bir tartışma konusu olmuştur. Nitekim, özellikle askeri elitin iktidarını sürdürmek için yabancı sermayeye bağımlı olduğu yönünde değerlendirmeler de yapılmıştır. ABD tarafından Laos ve Kamboçya’ya yapılan yardımların da bu devletleri bağımlı hale getirdiği değerlendirilmesi yapılabilir.

Bununla birlikte, yabancı sermaye ve yatırımların yoğun biçimde nüfuz ettiği bir diğer ülke olan Tayland’da, Batı

sermayesinin varlığı askeri yönetimin iktidardan uzaklaştırılmasını engelleyememiştir. Dahası, hem Endonezya'da hem de Tayland'da yabancı sermayenin ve çokuluslu şirketlerin görünür varlığı, hükümetlerle yerli iş çevreleri arasında – kaybedilen ekonomik fırsatlar ve yabancı sermayeye tanınan ayrıcalıklar üzerinden– ve hükümetlerle milliyetçi kesimler arasında –ulusal egemenlik ve bağımsızlığın aşındığı yönündeki söylemler üzerinden– ciddi iç gerilimlere yol açmıştır. Dolayısıyla, yabancı sermayenin nüfuzu çok boyutlu sonuçlar doğurmuş; bu sonuçların tümü, ASEAN devletleri arasındaki görece istikrar ve huzurun, Batı sermayesinin etkisinden kaynaklandığını ileri süren iddiaları desteklemektedir.

Bu tür argümanlar, hükümetlerin kendi eylemlerini göz ardı etme eğilimindedir. Ayrıca, her türlü düzenli devletlerarası ilişkinin bir ölçüde ekonomik istikrar gerektirdiği doğru olsa da ASEAN ülkeleri arasındaki işbirliği, bir bakıma esasen siyasi olmuştur; zira birçok faaliyet, daha verimli ekonomik işbirliğine elverişli bir siyasi iklim sağlamakla ilgilenen siyasi liderlerin eylemlerinden doğmuştur. Bölgedeki korku, belirsizlik ve güvensizlik ortamı, devletleri somut adımlar atmaya zorlamış; bu şartlar altında en rasyonel çözümün ekonomik entegrasyonu derinleştirmek olduğu düşüncesi ağırlık kazanmıştı. Ekonomik karşılıklı bağımlılığın çatışma riskini azaltacağı ve kalkınma kapasitesini artıracığı yönündeki anlayış, ASEAN'ın kurumsal gelişimine de yön vermişti ki bu konuda haklıydılar. Nitekim 2000'li yıllara gelindiğinde ASEAN'ın üç temel sütunu ilan edilirken, örgütün bütünleşme vizyonunun merkezine ASEAN Ekonomik Topluluğu yerleşmiştir. Böylece ekonomik entegrasyon, ASEAN'ın hem bölgesel istikrarı hedefleyen hem de küresel rekabet gücünü artırmaya çalışan ana eksenine haline gelmiştir.

BÖLÜM 2

YOLA ÇIKIŞ

Arkadaşlarımız ve meslektaşlarımızla konuşmaya ve istişarede bulunmaya devam etmemiz gerekecek ... Umuyoruz ki tüm resmiyetleri bir kenara bırakarak, pratikliğe dayalı bir uzlaşma ortaya çıkacaktır.

Thanat Khoman (1968)¹

ASEAN'ın en büyük başarısı, sık yapılan toplantıların sağladığı anlayış ve iyi niyet ortamıdır; çünkü bu toplantılar, sürtüşme doğurabilecek ilişkileri yumuşatır.

Lee Kuan Yew (1972)²

Ağustos 1967 başlarında Endonezya, Filipinler, Singapur ve Tayland Dışişleri Bakanları ile Malezya Başbakan Yardımcısı, yeni bir Güneydoğu Asya bölgesel örgütünün kurulmasını görüşmek üzere Tayland'da bir araya gelmişti. Bangsaen sahil beldesinde ve ardından Bangkok'ta üç gün süren görüşmelerle birlikte fikir teatisinin ardından, 8 Ağustos 1967'de Güneydoğu Asya Uluslar Birliği'ni tesis eden bir deklarasyon imzaladılar.³ Birliğin "Güneydoğu Asya uluslarının

¹ *Collected Interviews of H.E. Dr. Thanat Khoman*, Vol. 2: 1968: 294

² 5. ASEAN Dışişleri Bakanları Toplantısı'nın resmî açılışında yaptığı konuşmadan, Shangri-La Hotel, Singapore, 13 Nisan 1972.

³ 1967 yılında, ASEAN Bildirgesi'nin taslağını hazırlamak üzere yapılan toplantılar bir türlü ilerleme kaydedemediğinde, ASEAN liderleri Bangsaen sahiline geri döndüler. Burada, sakin ve huzurlu bir ortamda, Bildirge'nin nihai metnini hazırlamayı başardılar. Bu taslak, o dönemde Tayland Dışiş-

dostluk ve işbirliği içinde birbirlerine bağlanma ve ortak çaba ve fedakarlıklarla halkları ve gelecek kuşaklar için barış, özgürlük ve refahın sağlanarak bunları güvence altına alma yönündeki kolektif iradesini” temsil ettiği ilan edildi. Bu son derece önemli bir adımdı. Thanat Khoman, bu durumu şu sözlerle ifade etmişti:

“8 Ağustos 1967’de yayımlanan Bangkok Bildirgesi, ASEAN’ı doğurdu. Bu örgüt, beş ülkeyi ekonomik işbirliğini ve halklarının refahını teşvik etme yönünde ortak bir çaba içinde birleştirmeyi amaçlıyordu. Daha önceki çok sayıda başarısız girişimin ardından gelen bu olay, benzersiz bir başarı olarak görülmelidir. Bangkok Bildirgesi, sömürge dönemlerinden miras kalan ayrışma ve içe kapanmışlık haline son veriyor; sömürgeci güçlerin cloisons étanches olarak adlandırılan —birbirinden yalıtılmış, kapalı bölmeler— içinde yaşamaya zorladığı bu ülkeleri, komşularıyla temas kurmaya ve bölgesel dayanışma inşa etmeye yönlendiriyordu.”⁴

Deklarasyon ayrıca yedi amaç ve hedeften oluşan bir liste de içermektedir. Bunlardan ilki ve daha sonra üzerinde en çok durulacak olanı, üye ülkelerin “ekonomik büyümesini, sosyal ilerlemesini ve kültürel gelişimini hızlandırmak” meselesi idi. Bu amaçlar hem övgüyle karşılanmış hem de tartışmasız konular olarak herkes tarafından kabul edilen öncelikli meseleler olarak görülmektedir. Ancak bu hedeflerin, Birliğin ortaya çıkmasına neden olan karmaşık motivasyonları ve kurucu üyelerinin istek ve hedeflerinin genişliğini tam olarak yansıtmadığını ifade etmekte fayda var.

ASEAN, Güneydoğu Asya ülkelerinin katıldığı ilk bölgesel işbirliği girişimi değildi. Bölgesel işbirliğine yönelik önceki girişimler, bazı Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazan-

leri Bakanı Thanat Khoman’ın özel sekreteri olan Sompong tarafından kaleme alındı. Bkz. Kishore Mahbubani ve Jeffery Sng, *The ASEAN Miracle: A Catalyst for Peace* (Singapore: NUS Press, 2017), 177.

⁴ Thanat Khoman, “ASEAN Conception and Evolution,” *ASEAN Review* (1 Eylül 1992).

dıkları İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin başlangıcına kadar götürülebilmektedir. Ancak Güneydoğu Asya'nın 1960'lardan önceki bölgesel işbirliği girişimleri, bölge ülkelerinin çoğunun bağımsızlık sonrası sömürge bağlarının kopmasına uyum sağlama, yerel siyasi ve ekonomik kurumlar oluşturma ve sağlamlaştırma ile birlikte ulusal entegrasyonu gerçekleştirme gibi acil görevlerle meşgul olması nedeniyle genel olarak engellenmişti. Bölge ülkelerinin temasa geçtiği yerlerde bu kaygılar, sosyopolitik sistemlerinin ve geçmiş deneyimlerinin heterojenliği ile birleştiğinde, işbirliği kadar tartışmaya ve çatışma potansiyeline ulaşmaya da yol açmış gibi görünmekteydi. 1960'ların başında ilk kez Güneydoğu Asya ülkeleriyle sınırlı olan ve mevcut tüm kanıtlara göre tamamen bölgesel inisiyatifle oluşturulan iki bölgesel gruplaşma ortaya çıkmıştı. Kendisinden önceki teşkilatlar ve bu birlik çabaları ile sağladıkları çok önemli emsaller takdir edilmeden ASEAN'ın önemi de yeterince anlaşılamaz. Aslında ASEAN tamamen yeni bir başlangıçtan ziyade bazı açılardan bu iki önceki grup tarafından başlatılan işbirliği çabalarının da bir devamı niteliğindeydi.

Bu bölgesel gruplardan ilki 31 Temmuz 1961 tarihinde Bangkok'ta yapılan bir toplantıda kurulan ve kurucu üyeleri Malaya, Filipinler ve Tayland olan Güneydoğu Asya Birliği (ASA) idi. ASA, özellikle ilk yıllarında, temel amaçlarına ilişkin kafa karışıklığından ve en azından kısmen Soğuk Savaş'ın amaçlarına hizmet etmek üzere potansiyel bir anti-komünist güvenlik ittifakı olarak kurulduğu yönündeki haklı şüphelerden de mustarıptı. ASA'nın karşılaştığı bir başka erken dönem sorunu da kurucularının diğer Güneydoğu Asya ülkelerinin ilgisini, desteğini ve potansiyel üyeliğini çekmek için atıkları yetersiz adımlardan kaynaklanmıştı. Ancak ASA, 1962 yılında yapılan bir dizi toplantı ile çağdaş gözlemcileri, canlılığı ve coşkusu ile etkilemiş görünmekteydi.⁵

⁵ Temiz, *ASEAN*, 91.

Benimsediği pratik ve mütevazı yaklaşım, üyelerinin onu somut başarıları kadar soyut sonuçları açısından da bölgesel işbirliği çabaları için değerli bir başlangıç olarak görmelerine yol açmıştır. Bu umut verici başlangıçlar, kısa süre sonra ise kesintiye uğramıştı. Kasım 1961’de Filipinler’de yapılan başkanlık seçimlerini kazanan Diosdado Macapagal, Haziran 1962’de ülkesinin, Malezyalı ve İngiliz yetkililerin kısa bir süre sonra önerilen Malezya Federasyonu’nun bir parçası olacağını öngördükleri Kuzey Borneo üzerinde resmi hak iddiasını başlattı. Malaya’nın, Filipinlerin Borneo Adasındaki hak iddialarına itirazları, iki ülke arasındaki ilişkilerin giderek kötüleşmesine de yol açtı. ASA toplantıları, 16 Eylül 1963’te Malezya Federasyonu’nun ilan edilmesinin ardından Malezya ve Filipinler arasındaki diplomatik ilişkilerin gerginleşmesi ile kesintiye uğradı.

1960’ların başında ortaya çıkan ikinci Güneydoğu Asya bölgesel gruplaşması ise Maphilindo idi.⁶ Maphilindo’nun kökleri Başkan Macapagal’ın⁷ Haziran 1962’de Filipinler’in

⁶ Bkz. Temiz, “ASEAN Yolunda Maphilindo,” 227–52.

⁷ Diosdado Pangan Macapagal (28 Eylül 1910- 21 Nisan 1997), 1961’den 1965’e kadar Filipinler’in dokuzuncu Cumhurbaşkanı olarak görev yapan tanınmış bir Filipinli avukat, şair ve politikacıydı. Lubao, Pampanga’da doğdu, mütevazı bir geçmişe sahipti ve “Lubao’lu Zavallı Çocuk” lakabını kazandı. Macapagal, Filipinler Üniversitesi’nden mezun oldu ve daha sonra Santo Tomas Üniversitesi’nde hukuk derecesi aldı. Siyasi kariyeri, Temsilciler Meclisi’ne seçildiği 1949’da başladı. Macapagal, başkanlığından önce, 1957’den 1961’e kadar Başkan Carlos P. Garcia’nın altında Başkan Yardımcısı olarak görev yaptı. Başkanlığı, yolsuzluğa karşı kampanya yürüterek ve ekonomik reformları teşvik ederek kazandı. Yönetimi, araziye kiracı çiftçilere yeniden dağıtmayı amaçlayan 1963 Tarım Arazi Reformu Kanunu da dahil olmak üzere önemli başarılarıyla dikkat çekmiştir. Reformist gündemine rağmen Macapagal, muhalefet partilerinin egemen olduğu bir Meclis nedeniyle zorluklarla karşı karşıya kaldı ve bu da 1965 seçimlerinde Ferdinand Marcos tarafından yenilgiye uğratılmasına yol açtı. Başkanlığından sonra, özellikle 1973 Anayasa Konvansiyonu’na başkanlık ederek ve Ulusal Kurtuluş Birliği aracılığıyla Marcos’un rejimine karşı çıkarak Filipin siyasetini etkilemeye devam etti. Macapagal’ın mirası arasında sosyal adalete ve toprak reformuna olan bağlılığı ve eski Başkan Gloria Macapagal Arroyo’nun babası olması yer almaktadır. Bkz. Susan L. Stetler, *Almanac of*

Kuzey Borneo üzerindeki hak iddiasını dile getirmesinden kısa bir süre sonra yaptığı “Büyük Malaya Konfederasyonu” kurulması önerisine dayanmaktaydı. Macapagal’ın abartılı umutlarının aksine, Maphilindo’nun başarıları gerçekten de çok mütevazı olmuştur.

Maphilindo için söylenebilecek en iyi şey, Endonezya’nın bir nevi *çatışma* politikası ve Filipinler’in, Malezya’nın kurulmasıyla *Sabah* olarak yeniden adlandırılan Kuzey Borneo üzerindeki hak iddiasının bir sonucu olarak üyeleri arasındaki düşmanlık seviyesini geçici olarak hafifletmeye yardımcı olduğu gerçeğidir. Ancak Maphilindo, Endonezya’nın zaman zaman gönülsüzce de olsa katıldığı ilk Güneydoğu Asya bölgesel gruplaşması olması nedeniyle hak ettiğinden daha büyük bir öneme sahiptir.

ASEAN’ın hem ASA’ya hem de Maphilindo’ya olan borcu, 1965’in ikinci yarısından itibaren bu ikisinden hangisinin ya da hangi kombinasyonun genişletilmiş bir bölgesel gruplaşmanın temelini oluşturacağına karar vermek için ortaya çıkan adımlarla da gösterilmişti. Bu tartışmanın gelişmesini mümkün kılan olay ise Endonezya’da 1 Ekim 1965’te gerçekleşen ve gerçek anlamda bir jeopolitik yüzleşmeyi teşvik ederek komşu ülkelerle ilişkilerini ciddi şekilde etkileyen Başkan Sukarno’nun aşamalı olarak siyasetten çekilmesine yol açan başarısız darbe girişimi olmuştur.⁸ Endonezya’nın dış politikasının yeni mimarları olan General Suharto ve özellikle de Dışişleri Bakanı Adam Malik, bölgesel çatışmayı sona erdirmeye son derece istekliyidiler ve bölgesel işbirliğinde yapıcı bir rol oynamaya Sukarno’dan çok daha fazla ilgi gösteriyorlardı.

Famous People: A Comprehensive Reference Guide to More Than 25,000 Famous and Infamous Newsmakers from Biblical Times to the Present, 2 (Detroit: Gale Research Company, 1989). Ayrıca Filipinlerdeki halk savaşı ve toprak reformu için bkz. Amado Guerrero, *Philippine Society and Revolution* (Hong Kong: Ta Kung Pao, 1971).

⁸ Helen-Louise Hunter, *Sukarno and the Indonesian Coup: The Untold Story* (New York: Bloomsbury Publishing USA, 2007).

ASA ile ilgili olarak Endonezya'nın yeni liderleri, Sukarno rejimi altında SEATO⁹ ile aynı neo-kolonyalist kategoride gruplandırılan bir örgütü desteklemenin siyasi açıdan tehlikeli olacağını düşünmekteydiler. Bu nedenle Endonezya, ASA'nın yeni bölgesel imajını geliştirmek için Maphilindo belgelerinde özetlenen ideallere ve ilkelere tekrar başvurdu. Prestij kaygıları, Endonezya'nın yeni bir örgütün oluşumunda öncü bir rol oynamak yerine mevcut bir örgüte katılmakta isteksiz davranmasına neden olan ek bir faktör olmuş olabilir. Tabi ki burada SEATO faktörünü de akılda tutmakta fayda vardır. ASA üyelerinin Endonezya'nın isteklerine nihai olarak boyun eğmesi, hiç şüphesiz Malezya İçişleri Bakanı Tun Ismail'in şu sözlerinden anlaşılmaktadır: "Uzun vadede Güneydoğu Asya ülkelerinin, Endonezya Cumhuriyeti'nin işbirliği olmadan, her ne şekilde olursa olsun düşman kuvvetlerinin tecavüzünü yenmek için güçlerini bir araya getirebileceklerini ve kaynaklarını birleştirebileceklerini iddia etmek boşuna olacaktır."¹⁰

Endonezya'nın, hem ASA hem de Maphilindo'dan unsurlar ve ilhamlar alan yeni bir bölgesel gruplaşmaya dahil olmasıyla birlikte, bölgesel işbirliği olanakları önemli ölçüde de artmıştı. Çünkü Endonezya, bölgenin en büyük devletiydi ve onun katılımı olmadan herhangi bir teşkilatın sürdürülebilirliği kesinlikle mümkün değildi.

Deklarasyon

Endonezya'nın Güneydoğu Asya'da yeni bir bölgesel örgüt önerisi, ilk kez Haziran 1966'da Endonezya ve Malezya

⁹ Süleyman Temiz, "Kâğıt Kaplan – Zayıf Bir Pakt Olarak Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (SEATO) ve Bölgesel Siyasi Etkileri," *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* (2019): 285–302.

¹⁰ Tun Ismail bin Dato' Abdul Rahman, *A New Era of Regional Co-Operation* (Kuala Lumpur: Federal Department of Information, Malaysia, 1966), 62–70.

arasında *konfrontasyon*ın sona ermesiyle sonuçlanan görüşmelerin ardından kamuoyuna sunuldu.¹¹ Ardından Temmuz ayında Tayland Dışişleri Bakanı Thanat Khoman, Adam Malik ve diğer Endonezyalı yetkililerle yaptığı görüşmelerin ardından Manila, Cakarta ve Kuala Lumpur'a bir *Taslak Deklarasyon* gönderdi. Bu taslak bir "Southeast Asian Association for Regional Cooperation (SEAARC)" kurulmasını öneriyordu.¹²

Adam Malik 1967 yılının ilk yarısında yeni bir bölgesel örgüt önerisini görüşmek üzere Bangkok, Kuala Lumpur ve Manila'yı ziyaret etti. Ayrıca Burma ve Kamboçya'nın katılımını sağlamak için başarısız bir çabayla Rangoon ve Phnom Penh'e de gitti.¹³ Malik, "*teorik olarak her Güneydoğu Asya ülkesi için bir yer olacağını*" da vurguladı.¹⁴

Singapur'un 1967 Mayıs ayı başında önerilen birliğe destek verdiğini açıklaması, üç ay sonra ASEAN'ın kurulmasının da yolunu açtı.¹⁵ ASEAN'ın nihai önemine rağmen, başlangıçtaki hedeflerinin ve faaliyetlerinin ne ölçüde dikkatle planlandığını abartma eğilimi vardı. Başlangıçta ASEAN, üye devletlerin dış politikalarında sadece mütevazı bir rol oynadı ve medya ile akademik çevrelerden sınırlı ilgi gördü. Örgütün kuruluşu bile çok az dikkat çekmişti, bunun nedeni de muhtemelen örgütün geleceğinin, talihsiz seleflerinden önemli bir farklılık göstermeyeceği varsayımıydı.

Singapur Dışişleri Bakanı Rajaratnam'ın Mayıs 1974'teki 7. ASEAN Bakanlar Toplantısı'ndaki kapanış konuşmasında yaptığı yorum oldukça aydınlatıcıdır. ASEAN'ın ilk günlerini anımsatan Rajaratnam, biraz da esprili bir dille şunları söyledi:

¹¹ *New York Times*, 3 Haziran 1966; *The Age* (Melbourne), 3 Haziran 1966.

¹² Gordon, *Toward Disengagement: A Strategy for American Foreign Policy* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1974), 113-14.

¹³ *Asian Almanac*, cilt 6, 2096-7, 2198-9.

¹⁴ *Straits Times*, 12 Nisan 1967.

¹⁵ *Straits Times*, 4 Mayıs 1967.

“1967’deki ilk toplantıda, bildiri taslağımızı hazırlamak zorunda kaldığımızda, yaklaşık on sayfada hiçbir şey söylemeye çalışmak gibi çok zor bir sorunla karşılaştığımızı hatırlarsınız. Çünkü o zamanlar ASEAN’ı başlatan bizler, bunun bir yere varıp varmayacağından tam olarak emin değildik.”¹⁶

Rajaratnam biraz abartmış olsa da sözleri ile üye ülkelerin, ASEAN’ın ilk dönemlerinde örgütün gelecekteki rolüne ilişkin tam olarak gelişmiş ya da birleşik bir vizyona sahip olmadıklarını vurgulamaktaydı. Bu belirsizlik, yeni örgütün alması gereken şekle ilişkin birkaç ay süren yoğun tartışmalara rağmen devam etti. ASEAN’ın selefleri olan ASA ve Maphilindo’ya olan borçluluğu göz önüne alındığında, ASEAN Deklarasyonu’nun büyük ölçüde bu önceki örgütlerin kuruluş belgelerinden yararlanmış olması şaşırtıcı değildir.

ASEAN’ın açılış toplantısının sonunda 8 Ağustos 1967’de Bangkok’ta imzalanan ASEAN Deklarasyonu, 1966 sonlarında Thanat Khoman tarafından dağıtılan *Deklarasyon Taslağı*’na çok benziyordu. Metnin büyük bir kısmı ASA ve Maphilindo’nun belgelerinden kelimesi kelimesine aynen alınmıştı. Ancak Thanat’ın taslağı, tartışılmadan kabul edilmedi. Açılış toplantısında Deklarasyon’un içeriği üzerine yapılan kapsamlı tartışmalar, ASEAN’ın kurucularının motivasyonları hakkında değerli bilgiler sunmaktadır. Metin üzerindeki müzakereler sırasında ortaya çıkan bazı farklılıklar, ASEAN üyeleri arasında örgütün amaç ve hedeflerine ilişkin önemli görüş ayrılıklarının altını çizmekteydi. Giriş bölümü, özellikle de Maphilindo belgelerinden uyarlanan ve bölgedeki güvenlik ve yabancı askeri üsleri ele alan iki bölüm, özellikle tartışma konusu oldu. Filipinler, bu referansların çıkarıldığı alternatif bir taslak sunarak başlıca muhalif taraf olarak ortaya çıktı.¹⁷

¹⁶ Michael Leifer, “The ASEAN States and the Progress of Regional Cooperation in Southeast Asia,” *Politics, Society and Economy in the ASEAN States* içinde, ed. Bernhard Dahm ve Werner Draguhn (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1975), 4.

¹⁷ Filipin taslağına, Abell’in eserinde yer verilmiştir. Aynı kaynakta, Thanat tarafından dolaşıma sokulan asıl taslağa çok benzeyen bir Endonezya tas-

Filipinler'in karşı çıktığı ilk giriş referansı, Güneydoğu Asya ülkelerinin "bölgenin istikrarının sağlanması ve güvenliğinin her türlü yıkıma karşı korunması için birincil sorumluluğu paylaştığını" ileri sürüyordu. Filipin delegasyonu, bu ifadenin ASEAN'ın sosyal, ekonomik ve kültürel bir birlik olma vizyonunu aşan askeri bir ittifaka doğru potansiyel bir kaymaya işaret ettiğini savundu. Muhtemelen Endonezya'nın itirazları üzerine dilini, güvenliğin artık doğrudan ortak bir sorumluluk olarak sunulmayacağı şekilde değiştirmeyi başardılar.¹⁸ Zira SEATO'dan herkesin ağzı yanmıştı. Filipinler'e döndükten sonra Dışişleri Bakanı Narciso Ramos, ASEAN'ın "*ne bir siyasi güç bloğu ne de bir askeri ya da güvenlik birliği*" olduğunu vurguladı.¹⁹ Belkide bu hususu vurgulamaya kendisini mecbur hissetti.

Bununla birlikte, ikinci bir cümle öncesi atıf, Filipinler'in birincil endişesi gibi görünüyordu. Başkan Ferdinand Marcos'un Filipin delegasyonuna bu maddenin kaldırılması için çaba göstermeleri talimatını verdiği de bildirildi.²⁰ Bu madde, üye ülkelerin yabancı askeri üslerin "*geçici nitelikte olduğu ve doğrudan veya dolaylı olarak ülkelerinin bağımsızlığını yıkmak için kullanılmasına izin verilmemesi gerektiği*" ve kolektif savunma düzenlemelerinin "*büyük güçlerden herhangi birinin özel çıkarlarına hizmet etmek için kullanılması gerektiği*" konusunda hemfikir olduklarını belirtiyordu.²¹ Bu ifade, 1947 Askeri Üsler Anlaşması uyarınca Filipinler'de bulunan ABD askeri üslerinin yanı sıra, Filipinler'in SEATO üyeliğine ve ABD ile 1951 yılında imzalanan

lağı da yer almaktadır. Estrella Solidum, açılış toplantısında üç taslağın tartışıldığını belirtmektedir: Endonezya-Tayland, Filipin ve Malezya." Bkz. Abell, *Philippine Policy Towards Regional Cooperation in Southeast Asia, 1961-1969*, 427-31.

¹⁸ Abell, *a.g.e.*, 429; Estrella D. Solidum, *Towards a Southeast Asian Community* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1969), 60-92.

¹⁹ *Manila Bulletin*, 13 Ağustos 1967; Abell, *a.g.e.*, 339.

²⁰ Solidum, *a.g.e.*, 91.

²¹ Endonezya tasalağı için ayrıca bkz. Abell, *a.g.e.*, 429.

Karşılıklı Savunma Anlaşmasına yönelik bir eleştiri olarak değerlendirilmekteydi. Bu konudaki müzakereler Ramos'un kapanış konuşmasında "*toplantıya katılan beş bakanın iyi niyetini, hayal gücünü, sabrını ve anlayışını gerçekten zorlayan uzun ve yorucu müzakereler*" yapıldığını belirtmesine neden olmuş olabilir. Adam Malik'in Deklarasyonda yabancı üslere atıfta bulunulması konusunda ısrarcı olduğu da ortaya çıkmıştı. Önerilen bu bölüm, Maphilindo belgesinden önemli bir değişiklik yapılmadan alınırken, büyük güçlerin çıkarlarına hizmet eden kolektif savunma düzenlemelerinden uzak durulmasına ilişkin atıf ise 1955 Bandung Konferansı'nda ana hatları çizilen on ilkedен birinden alınmıştı. Filipinler bu maddeyi kaldırtmayı başardı, ancak Malik'in yabancı üslerden bahsedilmesinin Endonezya'daki iç siyasi nedenlerden dolayı gerekli olduğunu savunduğu da bildirildi.²² Yabancı üslere muhalefet, Sukarno'nun politikalarının temel taşlarından biriydi ve *konfirontasi* döneminde bunların ortadan kaldırılması başlıca hedeflerden biriydi. ASEAN kurulduğunda Sukarno'nun etkisi azalmış olsa da Malik, Endonezya'nın bu konudaki görüşünü açıklamaması halinde pek çok Endonezyalının eleştirel bir tepki göstereceğine inanıyordu.

Ayrıca, böyle bir referans olmadan ASEAN'ı ASA'dan ayıracak ya da ASEAN'ın selefi kadar Batı yanlısı olabileceği yönündeki eleştirilere karşı koyacak çok az şey olurdu. Nitekim ASEAN'ın kuruluşundan kısa bir süre sonra Malik, verdiği bir röportajda ASEAN'ın yabancı üsler konusundaki tutumunun ASA'dan önemli bir farkı olduğunu vurguladı. Malik, yabancı üslerin bölgeden çıkarılma zamanlamasının "*kendi çıkarları ve durumlarına uygun olarak*" ev sahibi ülkelerin takdirine bırakılacağını kabul ederek endişeleri bir nebze de olsa giderdi.²³

²² Solidum, *a.g.e.*, 61-91.

²³ Antara Daily Bulletin, 11 Ağustos 1967.

Endonezya adına konuşan bir sözcü, ASEAN'ın kuruluşundaki temel kaygının, üye devletlerin güvenlik düzenlemelerinin birbirlerine karşı tehdit unsuru haline gelmemesini güvence altına almak olduğunu vurgulamıştı. Bu yaklaşım, örgütün ortaya çıkış felsefesini yansıtan önemli bir noktadır. Zira ASEAN, kuruluş aşamasında yalnızca bölgesel işbirliği ve kalkınmayı değil, aynı zamanda üye ülkeler arasında karşılıklı güvensizlik ve askeri rekabetin önlenmesini de hedeflemişti. Bu çerçevede Endonezya'nın açıklaması, ASEAN'ın güvenlik mimarisinin özünü oluşturan "karşılıklı iç işlerine karışmama" ve "barışçıl ilişkileri sürdürme" ilkeleriyle doğrudan örtüşmekteydi. Böylece örgütün amacı, üyeler arasındaki potansiyel çatışma dinamiklerini bastırmak ve bölgesel istikrarı kurumsal düzeyde güvence altına almak şeklinde somutlaşmıştı.²⁴ Bu tür argümanlar Filipinler'i, atfın silinmesi konusundaki ısrarını yumuşatmaya ikna etmiş gibi görünmektedir. Malezya ve Singapur için, İngiltere'nin Süveyş'in doğusundan çekilmek üzere olduğu göz önüne alındığında, konunun kendileri için kritik bir önem taşımadığı görüşü de ağır basmaktaydı.²⁵

Pasajın nihai ifadesi, orijinal metindeki suçlayıcı tonu yumuşatmak amacıyla biraz değiştirilmişti. İfade şöyledir: *"Tüm yabancı üsler geçicidir ve sadece ilgili ülkelerin açık rızasıyla kalırlar ve doğrudan ya da dolaylı olarak bölgedeki Devletlerin ulusal bağımsızlık ve özgürlüklerini yıkmak ya da ulusal kalkınmalarının düzenli süreçlerine hanel getirmek için kullanılmazlar."* Ramos, daha sonra bu atfın *"Filipinler'deki Amerikan üslerine yönelik olmadığını, çünkü bu üslerin geçici süreli olduğunu, bizim açık rızamızla var olduğunu ve ilgili iki devletin karşılıklı çıkarları için muhafaza edildiğini"* açıkladı.²⁶ Deklarasyonun müzakereleri sırasında karşılaşılan

²⁴ Antara Daily Bulletin, 8 Ağustos 1967.

²⁵ Antara Daily Bulletin, 7-8 Ağustos 1967.

²⁶ Manila Bulletin, 13 Ağustos 1967.

zorluklara rağmen, ASEAN'ın açılış toplantısının genel atmosferi bir hırçınlık havasında geçmemiş gibi görünmekteydi. Zira buna herkesin ihtiyacı vardı.

Deklarasyonda yer alan hususların çoğu, toplantı başlamadan önce tartışılmış ve üzerinde geniş ölçüde mutabakat sağlanmıştı. Müzakerelerin büyük bir kısmı yetkililere bırakıldı ve dışişleri bakanları golf oynamaya ve dinlenmeye zaman buldular. Malezya Başbakan Yardımcısı Tun Razak, Thanat Khoman'ın "spor tişört diplomasisi" örneği olarak tanımladığı görüşmelerin gayri resmi olmasını övdü. Toplantının yorucu olup olmadığı sorulduğunda Thanat, toplantıyı "heyecan verici" olarak tanımladı ve bakanların "son derece dostane bir atmosferde" bir araya geldiklerini sözlerine ekledi.²⁷ Giriş bölümünün aksine, Deklarasyon'un ekonomik, sosyal ve kültürel işbirliğine odaklanan ve ASA'nın amaçlarını yakından model alan yedi amaç ve hedef listesi üzerinde zorlanmadan anlaşmaya varılmış gibi görünmekteydi.

Yine ASA'yı model alan bir örgütsel çerçeve üzerinde anlaşmaya varılmış ve Bildirge'de aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

(a) Üye ülkeler arasında dönüşümlü olarak yapılacak ve ASEAN Bakanlar Toplantısı olarak adlandırılacak yıllık Dışişleri Bakanları Toplantıları; Gerektiğinde Dışişleri Bakanları Özel Toplantıları düzenlenebilir.

(b) Ev sahibi ülkenin Dışişleri Bakanı veya temsilcisi başkanlığında, diğer üye ülkelerin akredite Büyükelçilerinden oluşan bir Daimi Komite; Bu komite, Dışişleri Bakanları Toplantıları arasında Birliğin çalışmalarını yürütecektir.

(c) Belirli konularda uzman ve yetkililerden oluşan Geçici Komiteler ve Daimi Komiteler.

²⁷ *Bangkok Post*, 8 Ağustos 1967.

(d) Her üye ülkede, o ülke adına Birliğin çalışmalarını yürütecek ve Dışişleri Bakanlarının Yıllık veya Özel Toplantılarına, Daimi Komiteye ve kurulabilecek diğer komitelere hizmet verecek bir Ulusal Sekreterlik.

Bakan Toplantıları alfabetik sıraya göre dönüşümlü olarak yapılacaktı; bu sistem ek bir gerekçe gerektirmeksizin Endonezya'ya öncelik tanıma avantajına sahipti. ASEAN'ın potansiyel üyeliği, Deklarasyon'da Birliğin "Güneydoğu Asya bölgesinde yukarıda belirtilen amaç, ilke ve hedefleri benimseyen tüm devletlerin katılımına açık" olduğunu belirten bir hükümle de tanımlanmıştı.

Güneydoğu Asya tanımının tam olarak net olmaması, işleri daha da karmaşık hale getiriyordu. Açılış toplantısı sırasında Seylan'ın üyelik ihtimalinden birkaç kez bahsedildi.²⁸ Ancak daha sonra Seylan'ın ASEAN'a katılma konusunda isteksiz olduğu ve bunun Çin'i kızdırabileceği endişesini taşıdığı da bildirildi.²⁹ Bir noktada, Avustralya ve Yeni Zelanda bile bazı üyeler tarafından dışlanmamış gibi görünse de bu konudaki görüşler sonrasında daha da katı hale geldi.³⁰ Kasım 1967'de ABD ve Avustralya'nın potansiyel üyeliği sorulduğunda Malik'in kesin bir dille "ASEAN, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği olarak kalacaktır" şeklinde ifadesi bu ülkelere kapıları da kısmen kapatmış oldu.³¹ Hem Kuzey hem de Güney Vietnam'ın üyeliğe uygun olduğu düşünülse de Malezya Başbakanı Tunku Abdul Rahman, öncelikle bir barış anlaşmasının gerekli olduğuna inanıyordu.³² Thanat Khoman, açılış toplantısında yeni örgüte verilecek ismin en yoğun tartışılan başlıklardan biri olduğunu aktarır. Filipin heyeti ise o dö-

²⁸ *Antara Daily Bulletin*, 7-12 Ağustos 1967.

²⁹ *Far Eastern Economic Review*, 1968 Yearbook, 234.

³⁰ *Far Eastern Economic Review*, 4 Ağustos 1967.

³¹ Bernard K. Gordon, *Toward Disengagement: A Strategy for American Foreign Policy* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1974), 140.

³² *Far Eastern Economic Review*, 10 Ağustos 1967.

neme kadar en çok önerilen isim olan “SEAARC’ın telaffuz olarak shark-köpekbalığı’na fazla benzediğini, bu nedenle uygun bir seçenek olarak görülmediğini” belirtmişti.³³

Nihayetinde “Association of Southeast Asian Nations–ASEAN” ismi son dakikada seçildi ve bu karar Adam Malik’e atfedildi.³⁴ ASEAN’ın resmi amaç ve hedefleri, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda işbirliğini vurguluyordu. Ayrıca teknik, bilimsel, idari, eğitim ve mesleki alanlarda işbirliğini de içeriyordu. Deklarasyonda belirtilen belirli ekonomik işbirliği alanları arasında tarım, sanayi, ticaret, ulaşım ve iletişim yer alıyordu. Ancak diğer alanlardaki işbirliği açıkça dışlanmamıştı. Daha önce de belirtildiği gibi Deklarasyon’un sonuç bildirgesi, Birliğin “Güneydoğu Asya uluslarının dostluk ve işbirliği içinde birbirlerine bağlanma ve ortak çaba ve fedakarlıklarla halkları ve gelecek kuşaklar için barış, özgürlük ve refahın nimetlerini güvence altına alma yönündeki ortak iradesini” temsil ettiğini teyit ediyordu. Bu, bölgesel meselelerde Birlik için potansiyel olarak geniş ve çok yönlü bir rol öneriyordu.

ASA’nın kuruluş belgelerinde örgüt, özellikle “ekonomik ve kültürel işbirliği için bir birlik” olarak tanımlanırken, ASEAN Deklarasyonu’nda kullanılan ifadeler daha geniş bir çerçeveye işaret etmiş ve ASEAN’ı yalnızca “bölgesel işbirliği

³³ *Asian Almanac*, cilt 6, 2671-2. ASEAN teriminin bilinen en erken kullanımına ilişkin ilk somut tespit, Russell H. Fifield’in *Southeast Asia in United States Policy* adlı eserine dayanmaktadır. Dış İlişkiler Konseyi (Council on Foreign Relations) himayesinde 1963 yılında yayımlanan bu kapsamlı çalışmada Fifield, kitabın 426. sayfasında “Güneydoğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN)’ın oluşturulması” yönünde bir çağrıda bulunmaktadır. Bu ifade, literatürde ASEAN adının muhtemelen ilk kez kullanıldığı yer olarak kabul edilebilecek niteliktedir. Böylece, 1967’deki resmî kuruluşundan dört yıl önce ASEAN kavramının akademik ve stratejik tartışmalarda öneri düzeyinde de olsa ortaya atıldığı görülmektedir. Bkz. Russell H. Fifield, *Southeast Asia in United States Policy* (New York: Frederick A. Praeger, 1963).

³⁴ Dikkat çekici bir durum olarak, aynı ad daha önce bölgesel bir kolektif güvenlik örgütlenmesi için de gündeme getirilmişti. Bkz. Russell H. Fifield, *Southeast Asia in United States Policy* (New York: Praeger, 1963), 425–30.

için bir birlik” olarak nitelemişti. Bu farklılık, örgütün kapsamının yalnızca ekonomik ve kültürel alanlarla sınırlı olmadığını, çok boyutlu bir işbirliği potansiyeli taşıdığını ortaya koymaktaydı. Nitekim ASEAN Deklarasyonu’nun giriş kısmı da örgüt için daha kapsamlı bir vizyon öngörmüştür. Bildiride, bakanların *“Güneydoğu Asya ülkeleri arasında ortak çıkarların ve ortak sorunların varlığının bilincinde oldukları ve mevcut bölgesel dayanışma ile işbirliği bağlarını daha da güçlendirme gereğine ikna oldukları”* belirtilerek başlanmıştır. Bu vurgu, ASEAN’ın yalnızca ekonomik veya kültürel bir platform olmanın ötesinde, bölgesel bütünlüğü ve dayanışmayı pekiştirmeyi amaçlayan daha geniş bir misyon üstlendiğini göstermekteydi. Ayrıca, ASEAN liderlerinin kamuoyuna yönelik açıklamaları da örgütün rolüne dair bu geniş vizyonu destekler nitelikte olmuş, ASEAN’ı bölgesel güvenlikten kalkınmaya kadar uzanan çok boyutlu bir işbirliği çerçevesinde konumlandırmıştı.

ASEAN’da Ekonomik Perspektif

Ekonomi, ASEAN Deklarasyonunda belirtilen ilk amaç ve hedef, daha sonra da en sık vurgulanan konu olmuştur: *“Güneydoğu Asya uluslarından oluşan müreffeh ve barışçıl bir topluluğun temelini güçlendirmek amacıyla eşitlik ve ortaklık ruhu içinde ortak çabalar yoluyla bölgedeki ekonomik büyümeyi, sosyal ilerlemeyi ve kültürel gelişmeyi hızlandırmak.”* ASEAN’ın kurucularının zihninde diğer hedefler de önemli bir yer tutsa da ekonomik işbirliğine verdikleri önem göz ardı edilemez. Bu duruma ise çeşitli faktörler katkıda bulunmuştur.

Ekonomik kalkınma, uzun süredir birçok ASEAN ülkesi için temel ulusal önceliklerden biri olagelmıştır. Bu nedenle söz konusu önceliğin ASEAN’ın kurumsal çerçevesine de yansımaları şaşırtıcı değildir. Sukarno döneminde Endonezya’da ulusal kimliğin tanımlanması ve korunması, ekonomik kal-

kınmanın önüne geçen bir siyasal hedef olarak öne çıkmaktaydı. Ancak bu dönemi izleyen ağır ekonomik sorunlar, Endonezya'nın Yeni Düzen³⁵ yönetimini farklı bir önceliklendirmeye yöneltmişti. General Suharto liderliğinde şekillenen bu yeni yaklaşım, ekonomik yeniden yapılanma ve kalkınmayı ulusal stratejinin merkezine yerleştirmişti. Nitekim Dışişleri Bakanı Adam Malik, Ocak 1968'de yaptığı açıklamada bu yönelimi şu sözlerle teyit etmiştir: "*Bölgesel işbirliğinin öncelikli nedeni, modernleşme gerekliliğidir.*"³⁶

Savaş sonrası dönemde ASEAN ülkelerinin büyük çoğunluğu pragmatik ekonomi politikaları benimsemiş, ulusal çabaların ekonomik kalkınmaya ve yaşam standartlarının yükseltilmesine yönelmesi gerektiğini —en azından söylem düzeyinde— sık sık dile getirmişti. Ayrıca, ASEAN üyelerinin daha önce farklı bölgesel ekonomik kuruluşlara katılmış olmaları, ekonomik işbirliğinin yeni bir bölgesel yapılanma için hem uygulanabilir hem de verimli bir zemin oluşturabileceği yönündeki inancı pekiştirmişti. Bu bağlamda, ekonomik işbirliği ulusal kalkınma politikalarını destekleyecek tamamlayıcı bir araç olarak görülmekteydi. Öne çıkan örnekler arasında, Birleşmiş Milletler Asya ve Uzak Doğu Ekonomik Komisyonu (ECAFE) ile tüm ASA ve ASEAN üyelerinin dâhil olduğu Colombo Planı yer almaktaydı. Söz konusu kurumlar, bölgesel düzeyde işbirliğine ilişkin değerli deneyimler ve modeller sunmuşlardı. Dahası, ASEAN'ın kuruluşundan hemen önce, bölgesel ekonomik entegrasyonu ilerletmeyi hedefleyen iki yeni girişim daha faaliyete geçirilmişti. Bunlar arasında, ilki Nisan 1966'da Tokyo'da gerçekleştirilen Güneydoğu Asya'nın Ekonomik Kalkınması için Bakanlar Konferansı ile Aralık 1966'da Manila'da faaliyet göstermeye başla-

³⁵ Guy J. Pauker, "Toward a New Order in Indonesia," *Foreign Affairs* 45, 3 (1966), 503-519.

³⁶ Soedjatmoko, "Indonesia and the World," *Dyason Memorial Lectures 1967* (Melbourne: Australian Institute of International Affairs, 1967), 298.

yan Asya Kalkınma Bankası yer almaktaydı. Söz konusu girişimler, bölgesel ekonomik işbirliğinin kurumsal temellerini güçlendirmeye yönelik önemli adımlar olarak değerlendirildi. Nitekim bu dönemde pek çok Asyalı ekonomist, bölge ülkeleri arasında çok taraflı ekonomik işbirliğinin meydana getirebileceği potansiyel faydalar konusunda dikkate değer bir iyimserlik taşımaktaydı.³⁷

ASEAN'ın ekonomik işbirliğine öncelik vermesi, büyük ölçüde ASA'nın doğal bir halefi olmasından kaynaklanmaktaydı. ASEAN, ASA'dan yalnızca belirli proje önerilerini devralmakla kalmamış, aynı zamanda benzer idealler üzerine inşa edilmişti. Hem ASA'nın hem de ASEAN'ın kurucu liderleri, ekonomik işbirliğinin bölgesel kalkınma ve istikrar açısından taşıdığı kritik önemi sürekli olarak vurgulamaktaydı. Nitekim ASA'nın açılış oturumunda Tunku Abdul Rahman, üye devletlerin karşı karşıya bulunduğu ortak ekonomik ve toplumsal sorunlara dikkat çekmiş ve bu sorunların ancak kolektif bir çabayla etkin biçimde çözülebileceğini ifade etmişti. Bu zorlukların ele alınmasının aciliyetini vurgulayarak şunları söyledi: *“Bu karşılıklı bağımlılık ve yoğun rekabet dünyasında, bireysel olarak daha sanayileşmiş ülkeler karşısında nispeten zayıf bir konumdayız.”*³⁸

ASEAN'ın açılış oturumunda Filipinler Dışişleri Bakanı Narciso Ramos, yalnızca ulusal düzeyde yürütülen ekonomik çabaların sınırlılıklarını vurgulamıştı. Ramos'a göre;

“Güneydoğu Asya'nın parçalı ekonomileri, her ülkenin kendi dar hedeflerinin peşinde koşması ve kısıtlı kaynaklarını kardeş devletlerin örtüşen, hatta kimi zaman çatışan girişimlerine harcaması nedeniyle, büyüme yetersizlikleri ve sanayi-

³⁷ Örnekleri için bkz. Bernard K. Gordon, *Toward Disengagement: A Strategy for American Foreign Policy*, 85–87.

³⁸ Tunku Abdul Rahman, “Malaysia: Key Area in Southeast Asia,” *Foreign Affairs* 43, 4 (1964), 659.

leşmiş ülkelere yönelik kendi kendini yeniden üreten bağımlılıklarla maluldür. Bu durum, bölgenin geleceğine dair zayıflık tohumlarını taşımaktadır.”³⁹

Bu değerlendirme, bölgesel iş birliğinin sadece ekonomik faydalar değil, aynı zamanda stratejik bir gereklilik olarak da algılandığını açıkça ortaya koymaktaydı.

Eylül 1967’de Singapur Parlamentosu’nda yaptığı konuşmada Rajaratnam, ekonomik karşılıklı bağımlılık fikrini güçlendirerek, Güneydoğu Asya ülkelerinin giderek daha büyük ekonomik birimler oluşturduğunu ve bu koşullarda “*ekonomik milliyetçilik ile kendi kendine yeterliliğin artık modernleşme ve ilerlemenin kesin yolları olarak görülemeyeceğini*” vurgulamıştır. Rajaratnam aynı zamanda ASEAN’ın bu süreçteki stratejik önemine işaret ederek, örgütü “*diğer Güneydoğu Asya ülkeleriyle birlikte bölgesel bir ekonomiye yönelme yolunda atılmış ilk kayda değer adım*” olarak tanımlamıştır.⁴⁰

Bu yaklaşım, diğer ASEAN liderleri tarafından da güçlü biçimde yankı buldu. Filipinler Devlet Başkanı Ferdinand Marcos, Ocak 1968’de yaptığı konuşmada, bölgenin küçük uluslarının karşı karşıya olduğu ortak kalkınma sorunlarının, geleneksel bölünmeleri geçersiz kıldığını belirterek, “*her biri korkunç ihtimaller karşısında neredeyse çaresiz kalan bu küçük ulusların ortak kalkınma sorunları, bizleri izolasyonizmi aşmaya ve yeni bir tam işbirliği çağını başlatacak cesur adımlar atmaya mecbur etmektedir*” ifadelerini kullanmıştır.⁴¹

Bu dönemde özellikle üçüncü ülkelerle ekonomik ilişkilerin koordine edilmesine yoğun vurgu yapılmıştı. Nitekim ASEAN Deklarasyonu’nda, uluslararası emtia ticareti sorunlarının incelenmesine açıkça atıfta bulunulmuştur. Açılış toplantısı öncesinde Taylandlı yetkililer, örgütün beş kurucu

³⁹ Delia D. Albert, “My ASEAN Story,” *The ASEAN Journey: Reflections of ASEAN Secretaries-General and Eminent Persons* içinde, ed. ERIA (Jakarta: Economic Research Institute for ASEAN and East Asia, 2017), 155–62.

⁴⁰ *Asian Almanac*, cilt 6, 2415.

⁴¹ *Asian Almanac*, cilt 6, 2576.

üyesinin pirinç, kauçuk, kalay, kereste, petrol, tapyoka, kopra ve mısır gibi birçok temel emtianın dünya üretiminde önemli bir paya sahip olduklarını hatırlatarak, bu kolektif üretim gücünün, küresel pazarlarda pazarlık konumlarını güçlendirmek için kullanılabileceğini de ifade etmişlerdi.⁴²

Aynı doğrultuda Adam Malik, Batı pazarlarında emtia fiyatlarının istikrara kavuşturulması ve korunması için ASEAN üyelerinin koordineli çabalarının sağlayacağı avantajların altını çizmişti.⁴³ 1968'in başlarında Cakarta Yabancı Muhabirler Kulübü'nde konuşan Tunku Abdul Rahman ise Güneydoğu Asya uluslarının sanayileşmiş ülkeler tarafından sömürülmekte olduğuna dikkat çekmiş ve fiyat istikrarı önlemlerini güçlü biçimde savunmuştur. Tunku, *"Ortak çıkarlarımızı korumak ve ürünlerimizi yalnızca ucuza satın almakla kalmayıp fiyatlarını da tek taraflı olarak belirleyen büyük güçler tarafından mağdur edilmemize izin vermemek için ASEAN'ın rolü hayati önemdedir"* sözleriyle örgütün bu noktada üstlenebileceği işlevi açıkça ortaya koymuştu.⁴⁴

ASEAN'ın kurucuları, ekonomik işbirliğinin doğal faydalarının ötesinde, bu tür çabaların siyasi istikrar ve güvenlik için kritik bir temel olduğunu sık sık savunmuşlardı. Tun Ismail, Haziran 1966'da şunları söylemiştir: *"Ekonomik işbirliği üzerine siyasi ve kültürel işbirliğinin inşa edilebileceği en sağlam temel olduğu aksiyomatik bir gerçektir."*⁴⁵ ASEAN'ın açılış oturumunda Malezya Başbakan Yardımcısı Tun Abdul Razak ise ekonomik işbirliğine öncelik verilmesinin hayati önemini vurgulamıştı. Razak'a göre, *"Ülkelerimizin ve bölgemizin barış ile istikrarının güvencesi ve dış güçlerin müdahalelerine karşı direnç gösterebilmemizin başarısı, halklarımızın geri kalmışlığı aşma ve refah ile esenliklerini artırma yeteneğine bağlıdır."*

⁴² Antara Daily Bulletin, 21 Temmuz 1967.

⁴³ Far Eastern Economic Review, 3 Ağustos 1967, 243.

⁴⁴ Foreign Affairs Malaysia 1, no. 7-8 (1967), 81.

⁴⁵ Tun Ismail, A New Era of Regional Co-Operation, 67.

Razak ayrıca, örgütün asli gündeminin sosyal ve insani boyutunu da öne çıkararak, “*yoksulluğu, açlığı, hastalıkları ve cehaleti ortadan kaldırmaya yönelik ortak çabalarımız, temel önceliğimiz olmalıdır*” sözleriyle ASEAN’ın erken dönemdeki vizyonunu net bir biçimde ortaya koymuştu.⁴⁶

Bununla birlikte, söz konusu argüman kimi zaman ter-sinden de dile getirilmişti. Örneğin Tan Sri Ghazali Shafie, 1966 yılının ortalarında çatışmayı sona erdirmeye yönelik müzakereler sürerken verdiği bir röportajda, Malezya’nın bakış açısını şu sözlerle ortaya koymuştur: “*Asya, Afrika ve Latin Amerika’nın ekonomik yeniden inşası gibi devasa bir görevin gerçekten başlayabilmesi, saldırgan devletlerin amaçlarına ulaşmak için silaha başvurmadan vazgeçmelerine bağlıdır. Zira barış, hızlı ekonomik kalkınmanın en temel ön koşulu-dur.*”⁴⁷

Üçüncü ASA Bakanlar Toplantısı’nda Tayland Dışişleri Bakanı Thanat Khoman, Vietnam’a ilişkin bir barış girişimi önerisinde bulunmuş ve bunu şu şekilde tanımlamıştı: “*Her şeyden önce, halklarımız için uzun vadeli sosyal ve ekonomik refahın sağlanabilmesi açısından son derece arzu edilen ve aynı zamanda hayati öneme sahip olan barış koşullarını güvence altına almak.*”⁴⁸ Benzer biçimde, ASEAN’ın İkinci Bakanlar Toplantısı’ndan yayımlanan ortak bildiri de üye devletlerin ASEAN Deklarasyonu’na olan bağlılığını bir kez daha teyit etmiştir. Bildiride, “*ASEAN halklarının refahı ve esenliği-nin bir ön koşulu olarak bölgelerinde istikrar ve barışı tesis et-meye yönelik ortak iradenin ifadesi*” vurgusu öne çıkarılmıştı.⁴⁹

⁴⁶ Ponciano Intal Jr., “ASEAN: Then and Now,” *ASEAN@50, Volume 1: The ASEAN Journey: Reflections of ASEAN Leaders and Officials* içinde, ed. Surin Pitsuwan vd. (Jakarta: Economic Research Institute for ASEAN and East Asia, 2017), 1–8.

⁴⁷ *Foreign Affairs Malaysia* 1, 3 (1967), 3.

⁴⁸ Solidum, *Towards a Southeast Asian Community*, 56–60.

⁴⁹ *Asian Almanac*, cilt 6, 2577–78.

Ekonomik kalkınma ile siyasal istikrar arasındaki karşılıklı bağımlılık, Mart 1966'da düzenlenen ASA Daimi Komite toplantısında Malezya delegesi Tengku Ngah Mohamed tarafından özellikle vurgulanmıştı. Mohamed, Malezya'nın yaklaşımını şu sözlerle dile getirmiştir: *"Ekonomik ilerleme, siyasal istikrarın temelidir ve bu da siyasal bağımsızlığın en güçlü güvencesidir."* Bununla birlikte, aynı konuşmada şu noktayı da kabul etmişti: *"Ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için bölgemizde siyasal istikrarın tesis edilmesi gerekir. Barış ve istikrar olmadan ilerleme mümkün değildir. Bu nedenle bölgemizde barış ve refahın korunması hepimizi doğrudan ilgilendirmektedir."*⁵⁰

Bu ikili bakış açısı ASEAN liderlerinin neden sıklıkla ekonomik kalkınma ve siyasi istikrarın eş zamanlı olarak takip edilmesi gerektiğini vurguladıklarını açıklamaktadır. ASEAN'ın açılış toplantısında Thanat Khoman Güneydoğu Asya ulusları için "iki yönlü bir görev" tanımlamıştı: *"Kendilerini cehalet, hastalık ve açlık gibi maddi engellerden kurtarmak ve özgür ve egemen bir ulusal varoluş sürdürme hakkından mahrum bırakma girişimlerini engellemek."*⁵¹ Filipinler Devlet Başkanı Ferdinand Marcos'un Ocak 1968'de Malezya'ya yaptığı resmi ziyaret sırasında yayımlanan ortak bildiride, ASEAN'ın bölgesel düzeyde ortak bir umut kaynağı haline geleceği vurgulanmıştı. Bildiride şu ifadeler yer verilmişti: *"ASEAN, yalnızca kendi kendine yardıma dayalı bölgesel işbirliği, endüstriyel uyum ve benzeri yollar aracılığıyla bölgenin ekonomik kalkınmasını hızlandırmak için değil; aynı zamanda bölgedeki tüm devletler arasında kalıcı ve onurlu bir barışın, istikrarın ve daha dostane ilişkilerin tesis edilmesi için de en uygun araç konumundadır."*⁵²

⁵⁰ Solidum, a.g.e., 61.

⁵¹ Asian Almanac, cilt 6, 2575.

⁵² The Straits Times, 11 Ocak 1968.

Endonezya Devlet Başkanı Suharto, ASEAN'ın İkinci Bakanlar Toplantısı'nda yaptığı açılış konuşmasında, örgütün yalnızca ekonomik hedeflerine değil, aynı zamanda siyasi ve güvenlik boyutlarına da odaklandığını vurgulamıştı. Suharto, üyelerin bir yıl önce Bangkok'ta ekonomik, sosyal ve kültürel işbirliğini teşvik etme yönündeki taahhütlerini hatırlatarak, bunun esas amacının "bölgede barış ve istikrarı tesis etmek" olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, ekonomik yeniden yapılanma ile siyasi istikrarın birbirinden ayrıışan fakat uyum içinde ilerlemesi gereken iki farklı zorluk teşkil ettiğini de dile getirmiştir. Suharto konuşmasında şu ifadeleri kullanmıştı:

*"Ekonomik kalkınma, bölgemizde istikrarı güçlendirirken; artan istikrar da ekonomik kalkınmada işbirliğini kolaylaştıracaktır. Halklarımıza ve uluslararası topluma, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği'nin artık bir gerçeklik olduğunu ve bu bölgede hem ekonomik ilerlemeyi hızlandırmak hem de istikrarı tesis etmek için etkili bir araç haline geldiğini gösterebilmeliyiz."*⁵³

Esasen ASEAN'ın kuruluş döneminde ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda işbirliğine öncelik verilmesinin temel nedeni, bu alanların görece daha az tartışmalı olmasıydı. Üye devletler, söz konusu alanlarda işbirliğinin sağlayacağı faydalar konusunda genel bir uzlaşya sahipti ve bu çerçevede ortaya çıkabilecek görüş ayrılıklarının ciddi bir çatışmaya dönüşme ihtimali oldukça düşüktü. Buna karşılık, siyasi ve güvenlik meselelerinde işbirliği ise hem daha sık hem de daha yıkıcı olabilecek anlaşmazlıklara zemin hazırlama potansiyeli taşıyordu. Ayrıca, bu tür hassas konularda ileri düzeyde işbirliği girişimleri, dönemin uluslararası konjonktüründe Çin, Sovyetler Birliği ve Kuzey Vietnam gibi ülkelerden sert eleştiriler gelmesine yol açabilecek bir risk unsuru olarak görülmekteydi.

⁵³ *Asian Almanac*, cilt 6, 2576.

Bu pragmatik yaklaşım, büyük olasılıkla ASEAN'ın, ASA'dan esinlenen bir modeli benimsemesine yol açmıştı: mütevazı hedeflerle yola çıkan ve işbirliği için temel bir çerçeve oluşturan bir anlayış. Bu sayede, tartışmaya açık olmayan alanlarda elde edilen görece küçük başarılar aracılığıyla güven inşa edilmiş, böylelikle işbirliğinin zamanla daha iddialı projelere ve farklı alanlara genişletilmesinin zemini hazırlanmıştı. Bu temkinli stratejinin açıklayıcı bir örneği, Narciso Ramos'un Mayıs 1966'da yaptığı konuşmada görülmektedir. Ramos, Güneydoğu Asya'daki bölgesel işbirliği çabalarının, teknik ve ekonomik alanlarda sağlanan ilerlemenin çoğunlukla çatışan siyasi ideolojiler tarafından sekteye uğratıldığı bir arka planda değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştı. Ona göre, bu koşullar altında işbirliğinin "kapsam bakımından mütevazı olması ve mümkün olduğunca siyasi bir ton taşımaması" bir zorunluluktur. Ramos ayrıca, *"Asya'daki en başarılı iki bölgesel girişim"* olarak nitelendirdiği Colombo Planı ile ECAFE'nin bu yaklaşımı örneklediğini belirtmiş, bu kurumların başarısının *"projelerinde açık siyasi imâların bulunmamasıyla neredeyse doğru orantılı"* olduğuna dikkat çekmişti. ASA'ya atıfta bulunarak ise kuruluşundan itibaren *"herkes onun nihai başarısı için büyük umutlar taşısa da görkemli planlardan kaçınılacağı zımnen kabul edilmişti... Gelecekteki başarısı için muhtemelen bundan daha iyi bir işaret olamazdı"* sözleriyle bu yaklaşımın önemini vurgulamıştı.⁵⁴ Tun Ismail ise Haziran 1966'da bu düşüncüyü yineledi. Yeni bir bölgesel birliğin ekonomik, sosyal ve kültürel işbirliğine öncelik vermesi gerektiğini vurgulayarak, *"Güneydoğu Asya'da bu ilkeleri reddedecek tek bir ülke bile düşünemiyorum"* ifadesiyle bölgesel zorunluluğa vurgu yaptı.⁵⁵ Adam Ma-

⁵⁴ R. J. Cooksey, "Foreign Policy Review, November 1966–September 1967," *The Australian Quarterly* 39, no. 4 (December 1967): 105.

⁵⁵ Tun Ismail, *A New Era of Regional Co-Operation*, 69.

lik de benzer bir bakış açısını paylaştı. Endonezya parlamentosuna 24 Haziran 1967’de yaptığı bir açıklamada, önerilen gruplaşmanın *“diğer alanlardaki gelişmelerin temeli ve kaynağı olarak ekonomik ilişkilerde güçlü ve kuvvetli”* olmayı amaçladığını teyit etti. Potansiyel üye ülkeler arasındaki farklı siyasi görüşleri gerekçe göstererek siyasi, güvenlik veya askeri konularda işbirliğine karşı çıkmıştı. Malik şu tespitte bulunmuştu: *“ASEAN’ın kurucuları, ülkelerin içinde bulundukları tarihsel koşullar ve jeopolitik şartlar dikkate alındığında, önce ekonomik ve sosyokültürel alanlarda işbirliğinin geliştirilmesi gerektiğini; zira ancak bu şekilde diğer alanlarda bölgesel işbirliğinin inşa edilebileceği gerekli bir altyapının oluşturulabileceğini haklı olarak görmüşlerdir.”*⁵⁶

ASEAN’ın açılış toplantısında hem Filipinler hem de Singapur, ASEAN’ın öncelikli amacının ekonomik işbirliği olması gerektiği konusunda özellikle ısrarcıydı.⁵⁷ Filipinler’in tutumu büyük ölçüde taslak bildirgede yer alan siyasi ve güvenlik referanslarına ilişkin endişelerden kaynaklanıyordu. Singapur’un tutumu ise Rajaratnam tarafından Temmuz 1967’de verilen bir mülakatta dile getirilmiş ve Rajaratnam, işe ekonomik projelerle başlanması gerektiğini vurgulamıştı: *“Az sayıda ekonomik projeyle, hatta yılda bir projeyle başlarsanız, bu sayı arttıkça katılan ülkelerin yatırımları da artar ve siyasi uzlaşma da bunu takip eder.”* Rajaratnam, başarılı bir şekilde uygulandığı takdirde bölgesel işbirliğinin 10–15 yıllık bir süre zarfında doğal olarak siyasi ve savunma kurumlarının gelişmesine yol açacağını öngördü. Ancak, bu ilerlemenin tersine çevrilmemesi konusunda uyarıda bulunarak, *“Siyasi ve güvenlik tehditlerinin işbirliğinin temelini oluşturduğu yerde, o şey bozular”* dedi.⁵⁸

⁵⁶ Solidum, a.g.e., 56-60.

⁵⁷ Antara Daily Bulletin, 8 Ağustos 1967.

⁵⁸ Far Eastern Economic Review, 20 Temmuz 1967, 153.

ASEAN'da Politik Perspektif

Siyasi ve güvenlik işbirliğinin tartışılmalı doğası olmasaydı, bu iki konu ASEAN'ın resmi açıklamalarında başından beri ön plana çıkabilirdi. ASEAN'ın kuruluşunda siyasi ve güvenlikle ilgili hususların ekonomik faktörler kadar, hatta daha fazla, önemli olduğunu gösteren güçlü kanıtlar bulunmaktadır. Siyasi tartışmalar özel ve gayri resmi olarak yapıлып kararlar gizli tutulurken, ASEAN'ın ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetleri açık bir şekilde yürütülmüş ve çok çeşitli işbirliği çabaları için kurumsal bir temel sağlamıştı. Siyasi tartışmalardaki bu gizlilik geleneği, ASEAN üyeleri arasında erken dönemde yerleşmişti.

ASEAN'ın açılış toplantısında Tun Razak, örgütün işleyişine dair karakteristik yaklaşımı şu sözlerle vurgulamıştı: *"Bunu yerleşik bir ASEAN geleneği olarak görmek istiyorum; kamuoyu önünde az konuşuruz ama çok şeyi sessizce yaparız."*⁵⁹ Daha sonra, ASEAN'ın kuruluşunun ardındaki saikleri değerlendiren Adam Malik ise örgütün resmi olarak ekonomik, sosyal ve kültürel işbirliğini hedeflese de beş kurucu ülke arasındaki siyasi uyumun belirleyici bir rol oynadığını ifade etmişti.⁶⁰ Bu uyum, Doğu Asya'nın değişen stratejik manzarasını yönlendirme arayışından, dolayısıyla kurucu devletler arasında paylaşılan ulusal öncelikler ve stratejik kaygılardan beslenmiş; nihayetinde ASEAN'ın hayata geçirilmesi kararına zemin hazırlamıştı.

Malik ayrıca, hızlı ve kapsamlı ekonomik kalkınmaya öncelik vermenin önemini kabul ederek politikaların bu hedefi destekleyecek şekilde tasarlanması gerektiğini de belirtti. Ancak bu hedefe sadece ekonomik bir mercekten bakılmamıştı.⁶¹ ASEAN üyeleri aynı zamanda hem ülke içinde hem

⁵⁹ *Asian Almanac*, cilt 6, 2578.

⁶⁰ *Asian Almanac*, cilt 6, 2579.

⁶¹ *Asian Almanac*, cilt 6, 2580.

de çevre bölgede barış ve istikrarın güvence altına alınmasının sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için gerekli koşullar olduğunu da kabul etmişlerdi.

Adam Malik, ASEAN üyeleri arasındaki siyasi uyumun boyutunu bazen abartmış olsa da örgütün hedeflerinin ekonomik işbirliğinin ötesinde siyaset ve güvenlik alanlarına da uzandığını kabul etmişti. ASEAN'ın ekonomi bakanları yerine dışişleri bakanlarının bir araya gelmesiyle kurulduğu düşünüldüğünde bu şaşırtıcı değildir. ASEAN'ın misyonunun siyasi ve güvenlik boyutları en başından beri kurucuları tarafından kamuoyuna yapılan açıklamalarda açıkça görülüyordu. Örneğin, Ekim 1968'de Thanat Khoman, Tayland'ın bölgesel işbirliğine verdiği desteğin *"sadece ekonomik, sosyal değil, motivasyonların kesinlikle –bunu söylemekten çekinmiyorum– siyasi olduğunu"* açıkça itiraf etmişti.⁶²

Bununla birlikte ASEAN'ın ilk hedeflerini anlamak için önemli bir bağlam, birliğin kurulduğu son derece istikrarsız ortamdır. Kuruluşunda temel zorluk, üyeleri arasındaki siyasi farklılıkları uzlaştırmaktı. ASEAN'ın ilk hedeflerinden biri, üye devletler arasındaki anlaşmazlıkları yönetmek veya bunlardan kaçınmak için bir çerçeve oluşturmaktı. ASEAN'ın kuruluşu, 1950'lerin sonundan 1960'ların ortasına kadar süren ve müstakbel üyelerinin çok sayıda çekişmeli ve istikrarsızlaştırıcı çatışmaya karıştığı çalkantılı bir dönemin sonunu işaret ediyordu. Bu anlaşmazlıklar Endonezya, Malezya, Filipinler ve Singapur gibi ülkelerin dış politikalarına hâkim oldu. Haziran 1966'da Tun İsmail;

"Dünyanın hiçbir bölgesi çalkantı bakımından Güneydoğu Asya ile boy ölçüşemez" derken, *"Güneydoğu Asya kendi içinde barış içinde yaşamayı öğrenemedi. Bölge içi çatışma ve çekişmeler, ulusları karşı karşıya getirmiş ve balkanlaşma her*

⁶² *Far Eastern Economic Review*, 17 Ekim 1968, 156.

zaman var olan bir tehdit olarak kalmıştır” ifadelerini kullanmıştır.⁶³

ASEAN'ın kurulduğu dönemde üye devletler arasındaki ikili ilişkilerin ya henüz yeni gelişmekte olduğu ya da çoğu zaman gergin bir nitelik taşıdığı görülmekteydi. Malezya, Filipinler ve Tayland'daki siyasi elitler, birbirlerine yakın olmaktan ziyade eski sömürgeci güçlerle kurdukları tarihsel ilişkilere daha aşınaydılar. Endonezya açısından ise komşularıyla güçlü bağlar tesis etmekten çok geçmişte Hollandalılara karşı yürütülen başarılı mücadelelerin nostaljik bir biçimde hatırlanması ön plana çıkmaktaydı.⁶⁴

ASEAN devletleri arasındaki derin çeşitlilik, bölgesel birliği inşa etme sürecini daha da güçleştirmişti. Üyeler; tarihsel ve ideolojik mirasları, siyasi rejimleri, toplumsal yapıları, ekonomik öncelikleri, etnik kompozisyonları ile coğrafi ve jeopolitik konumları bakımından belirgin farklılıklar taşımaktaydı. Bu koşulların meydana getirdiği zorlukların bilincinde olan ASEAN'ın erken dönem girişimleri ise kapsamlı bir siyasi entegrasyondan çok, öncelikle siyasi iletişimi güçlendirmeye ve ikili anlaşmazlıkların yönetilmesine yönelmişti.

ASEAN öncesi döneme birkaç önemli anlaşmazlık damgasını vurmuştu. Endonezya'nın Malezya'ya karşı yürüttüğü çatışma politikası ve Filipinler'in Sabah üzerindeki hak iddiası, bunların önde gelen örnekleriydi.⁶⁵ Malezya'nın kurulmasından sonra, Malezya ve Singapur liderleri arasında toplumsal ve ekonomik politikalara farklı yaklaşımlar nedeniyle gerginlikler ortaya çıktı ve nihayetinde Singapur'un Ağustos 1965'te ayrılmasına ve sonrasında da sürtüşmelerin devam etmesine yol açtı.⁶⁶

⁶³ *Asian Almanac*, cilt 6, 2580-1.

⁶⁴ Harvey Stockwin, *Far Eastern Economic Review*, 24 Ağustos 1967, 381.

⁶⁵ Konuya dair bkz. James Austin Copland Mackie, *Konfrontasi: The Indonesia-Malaysia Dispute, 1963-1966* (Oxford: Oxford University Press, 1974), 71-80.

⁶⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Temiz, *Modern Malezya*, 143-150.

Tayland, gelecekte ASEAN üyesi olacak ülkelerle genellikle dostane ilişkiler geliştirmiş olsa da zaman zaman Malezya ile gerginlikler yaşamaktaydı. Bu gerginliklerin temelinde ortak sınırdaki komünist isyanlarla mücadelede Malezya'nın yeterince işbirliği yapmadığına dair eleştirileri ve Malezya vatandaşlarının güney Tayland'daki Müslüman ayrılıkçı hareketleri desteklediğine ilişkin duyduğu kaygılar bulunmaktaydı. 1966 yılının sonuna gelindiğinde bu tür anlaşmazlıkların büyük ölçüde giderilmesi, bölgesel işbirliğinin güçlendirilmesi için önemli bir zemin hazırlamış ve ASEAN'ın Güneydoğu Asya'da daha kapsamlı ve istikrarlı bir işbirliği çerçevesi olarak ortaya çıkmasının önünü açmıştı. ASEAN, bu yönüyle daha önce ASA ve Maphilindo gibi girişimlerin üstlendiği, üyeler arasındaki anlaşmazlıkları yumuşatma işlevini devralmıştır.

Nitekim Haziran 1966'da, daha sonra ASEAN'a dönüşecek olan bölgesel gruplaşmanın olası rolü tartışılırken Tun Ismail, Batı Avrupa örneği üzerinden dikkat çekici bir karşılaştırma yapmıştı. Ona göre, ortak Hristiyan miraslarına rağmen Avrupa'da "disiplinsiz milliyetçilik" yüzyıllar boyunca çatışmalara yol açmış, ancak iki yıkıcı dünya savaşının ardından bölge devletleri bir topluluk –ortak pazar– inşa etme iradesi gösterebilmişlerdi. Tun Ismail, Avrupa'da bölgesel işbirliğinin kalıcı hale geldiğini vurguladıktan sonra, Güneydoğu Asya'ya dair düşündürücü bir soru yöneltmiştir: *"Biz Güneydoğu Asyalıların benzer bir girişimde bulunmamamız için herhangi bir neden var mı? Başarılı olmamamız için geçerli bir gerekçe var mı?"*⁶⁷

ASEAN'ın kuruluşunun ardındaki temel itici güç, yıpratıcı bölge içi anlaşmazlıkların bir daha tekrarlanmasını önleme arzusuuydu. Bu yaklaşım, Kasım 1978'de Malezya İçişleri Bakanı Tan Sri Ghazali Shafie tarafından da dile getirilmiş ve örgütün ortaya çıkmasına zemin hazırlayan gelişmeler hakkında ayrıntılı açıklamalar yapılmıştı. Ghazali, *"ASEAN fikri*

⁶⁷ Tun Ismail, *A New Era of Regional Co-Operation*, 69.

için biraz kredi talep edersem utanmazlıkla suçlanabilirim” diyerek mütevazı bir ifade kullanmış, ancak barış ve istikrar sağlanmadan ekonomik ve sosyal ilerlemenin mümkün olmayacağına olan kesin inancını özellikle vurgulamıştı. Ona göre bu sonuç, komşu ülkeler arasında işbirliğini zorunlu kılmaktaydı.

Ghazali, ASA'yı bu düşüncenin ilk ürünü olarak tanımış, ancak örgütün gelişiminin Endonezya'nın *konfrontasi* politikası nedeniyle sekteye uğradığını hatırlatmıştı. Çatışma sürecinde, Malezya ile Endonezya'nın Suharto yönetimi arasında gizli temaslar yürütüldüğünü belirtmiş; bu görüşmelerde, çatışma sonrasında uygulanabilecek olası bir bölgesel işbirliği programı gündeme getirilmişti. Ghazali'nin aktardığına göre, en unutulmaz buluşmalardan biri Bangkok'taki bir Japon restoranında gerçekleşmişti. Burada Ali Moertopo, Benny Moerdani, Dato Abdul Jabid bin Mohd Don⁶⁸ ve diğer bazı isimlerle birlikte yerde oturarak, çatışmanın tekrarını önlemenin yollarını tartışmışlardı. Nihayetinde bu görüşmelerde, Tayland, Filipinler ve Singapur'u da içine alacak şekilde güçlü bir ekonomik ve kültürel örgütlenmeye temel teşkil edecek bir Malezya–Endonezya yakın işbirliği fikri şekillenmişti.⁶⁹ Bu vizyon ve kararlılık, Güneydoğu Asya'da barış, istikrar ve işbirliğini teşvik eden bir platform olarak ASEAN'ın kurulmasına zemin hazırlamıştır.

⁶⁸ Ali Moertopo ve Benny Moerdani, Suharto dönemi Endonezya siyasetinin perde arkasındaki iki kilit figürünü temsil eder. Moertopo, Opsus (Operasi Khusus) üzerinden yürüttüğü gayriresmî diplomasi ve siyasal mühendislik faaliyetleriyle Konfrontasi'nin sona erdirilmesi, Malezya ile normalleşme ve ASEAN'a giden zeminin hazırlanmasında belirleyici olmuştur. Moerdani ise ABRI içindeki gücü, istihbarat ve güvenlik aygıtını konsolide eden rolüyle rejimin sert güvenlik mimarisini inşa etmiştir. Birlikte, ASEAN'ın kuruluşunu mümkün kılan elitist, istikrar odaklı ve güvenlikçi siyasal aklın somutlaşmış hâlidir. Abdul Jabid bin Mohd Don (Datuk Jabid) ise Malezya tarafında üst düzey bir bürokrat olarak, özellikle 1960'ların sonlarında Endonezya–Malezya normalleşme sürecinde resmî olmayan temas ve iletişim kanallarında rol oynamıştır.

⁶⁹ *New Straits Times*, 29 Kasım 1978. Ghazali Shafie, 1957'den 1971'e kadar Malezya Dışişleri Bakanlığı'nda görev yaparak ülkenin dış politika yapılışının şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bağımsızlığını yeni

ASEAN'ın siyasi hedefleri, yalnızca bölge içi anlaşmazlıkların çözülmesiyle sınırlı kalmamıştır. Tekrarlanan yorumlardan biri, örgütün kuruluşundaki temel saiklerden birinin, özellikle Çin'in algılanan yayılmacı politikalarına karşı bir tür anti-komünist koalisyon oluşturmak olduğu yönündeydi. ASEAN'ın doğduğu dönemde, üye devletler arasında komünist tehditlere dair ciddi endişeler mevcuttu. Her bir hükümet, kendi topraklarındaki komünist hareketleri bastırmak için yoğun çaba sarf ediyor; ayrıca, o dönemde doruk noktasına ulaşmış olan Hindistan'daki ABD askeri müdahalesini büyük ölçüde destekliyordu. Tayland ve Filipinler gibi ülkeler SEATO üyesi olarak Vietnam'a asker göndermişti. Aynı dönemde, Çin'de süregelen Kültür Devrimi, ideolojik çatışmaları daha da derinleştiriyor ve komünist olmayan Asya ülkelerine yönelik düşmanca tavırların artmasına zemin hazırlıyordu. Bu bağlamda ASEAN, yalnızca bölgesel işbirliğini geliştirmeyi amaçlayan bir platform değil, aynı zamanda dönemin jeopolitik koşulları içinde ideolojik ve güvenlik temelli kaygılara verilen kolektif bir yanıt niteliği taşımaktaydı.⁷⁰

ASEAN'ın kuruluşuna zemin hazırlayan unsurlar, yalnızca bölge içi dinamiklerle sınırlı değildi; dönemin jeopolitik

kazanmış bir devletin diplomatik yönelimini belirleyen temel aktörlerden biri olarak, özellikle Güneydoğu Asya'da bölgesel işbirliğini teşvik eden girişimlerde bulunmuştur. Onun liderliğinde Malezya, Asya'da Bağlantısızlar Hareketi ve ASEAN'ın kuruluş sürecinde aktif bir diplomasi yürütmüştür. Ghazali Shafie, deneyimli bir diplomat olmasının yanı sıra stratejik vizyona sahip bir devlet adamı olarak da ülkesinin dış ilişkilerine kalıcı katkılar yapmıştır. *"Malezya, Endonezya, Filipinler, Singapur ve Tayland liderlerinin 1967'de Bangkok'ta bir araya gelerek ASEAN'ı resmen kuralmaları, aslında ülkelerindeki serbest girişim sistemini ortaklaşa güçlendirme ve teşvik etme yönünde verdikleri bir taahhüdü temsil etmekteydi. Bu liderler, söz konusu sistemin gücünü bir araya getirerek, hem ulusal hem de bölgesel dayanıklılığı artırabileceklerine ve bunun da komünizme karşı bir set işlevi göreceğine inanıyorlardı..."* Ayrıntı için bkz. M. Ghazali Shafie, "ASEAN: Contributor to Stability and Development," *The Fletcher Forum* 6, 2 (1982), 360.

⁷⁰ Bkz. *The Challenge of World Politics in South and Southeast Asia*, 50-73; Ayrıca bkz. Bernard K. Gordon, *Toward Disengagement: The United States and Southeast Asia*, 83.

gelişmeleri de anti-komünist kaygıları derinleştirerek, örgütün ortaya çıkışı için ek bir güç oluşturdu. Temmuz 1967'de İngiltere'nin 1970'lerin ortasına kadar Süveyş'in doğusundaki savunma yükümlülüklerinin büyük bölümünden çekileceğini duyurması, özellikle Malezya ve Singapur'da ciddi bir güvenlik endişesine yol açtı. Bu gelişme, bölgenin güvenlik mimarisinde Batı'nın sağladığı garantilerin hızla zayıfladığına dair algıyı pekiştirdi. Bundan bir yıl önce Haziran 1966'da Seul'de, Malezya, Filipinler, Tayland, Avustralya, Tayvan, Japonya, Güney Kore, Yeni Zelanda ve Güney Vietnam'ın katılımıyla Asya ve Pasifik Konseyi (ASPAC) kurulmuştu. Konseyin açılış toplantısında yayımlanan ortak bildiriye, Başkan Park Chung-hee'nin *"özgür Asya ve Pasifik ülkeleri arasında, ulusal bağımsızlık ve bütünlüklerini herhangi bir komünist saldırı ya da sızmaya karşı koruma yönünde daha güçlü işbirliği ve dayanışma"* çağrısı kabul edilmişti. Bu çağrı, dönemin bölgesel atmosferinde, anti-komünist ittifakların yalnızca güvenlik alanında değil, aynı zamanda diplomatik platformlarda da güç kazandığını göstermekteydi.⁷¹

Bu koşullar dikkate alındığında, ortak bir dış tehdidin —özellikle Çin kaynaklı görülen tehlikenin— ASEAN'ın kuruluşunda önemli bir katalizör olarak değerlendirilmesi şaşırtıcı

⁷¹ Asya ve Pasifik İşbirliği Anlaşması (Seul Ortak Bildirisi), 16 Haziran 1966'da imzalanarak Asya ve Pasifik Konseyi'nin (ASPAC) kurulmasına kurumsal bir temel oluşturmuştur. Dokuz ülkenin —Avustralya, Çin Cumhuriyeti (Tayvan), Japonya, Kore Cumhuriyeti, Malezya, Yeni Zelanda, Filipinler, Tayland ve Güney Vietnam— katılımıyla, Laos'un gözlemci olarak yer aldığı bu toplantı, "özgür Asya ve Pasifik ulusları" arasında komünist saldırı ve sızmalara karşı bağımsızlık ve bütünlüğü korumaya yönelik dayanışmayı güçlendirmeyi amaçlamıştır. Bildiri, Güney Vietnam'a verilen desteği, nükleer denemelere karşı tutumu ve bölgesel anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi yönündeki kararlılığı vurgulamıştır. Ayrıca Bangkok'ta sürekli komitelerin kurulması ve ekonomik, teknik, kültürel ve bilgi alanlarında eşgüdümlü işbirliği mekanizmalarının geliştirilmesi kararlaştırılmış; 1967 yılında ikinci bakanlar toplantısının yapılması öngörülmüştür. Bkz. Joint Communiqué Constituting an Agreement for Asian and Pacific Cooperation, Seoul, 16 Haziran 1966.

tıcı değildir. O dönemde giderek daha fazla ilgi gören “domino teorisi”, bir ülkede komünizmin hâkimiyet kazanmasının, komşu ülkelerde de benzer gelişmeleri tetikleyeceği varsayımına dayanıyordu. Nitekim Ağustos 1967’de Lee Kuan Yew, Güney Vietnam’ın düşmesi durumunda “askeri ve siyasi yöntemlerle aynı içdiş edilme sürecinin komşu ülkeleri de kısa sürede etkisi altına almasının kaçınılmaz olacağı” yönündeki kanaatini açıkça ifade etmişti.⁷² Dolayısıyla anti-komünist düşünce akımları, ASEAN’ın kuruluşunun tek ve mutlak belirleyicisi olmasa da örgütün ilk siyasi çerçevesinin ve hedeflerinin biçimlenmesinde kayda değer bir etkiye sahip olmuştur.

ASEAN’ın açılış toplantısında yapılan konuşmalarda tehdit, doğrudan ve açık biçimde tanımlanmamış olsa da bu söylemleri anti-komünist bir çerçevede okumamak güçtür. Nitekim, Narciso Ramos konuşmasında “*bu belirsiz ve kritik zamanlarda hayatta kalmamıza karşı dizilen güçlere karşı gerçekten ortak bir mücadele*” çağrısında bulunmuş; Thanat Khoman ise bölge halklarının “*esaret zincirlerinden kurtulmuş, sonsuza kadar özgür erkekler ve kadınlar olarak kalma*” arzusuna vurgu yapmıştı.⁷³ Bu algı, yalnızca ASEAN içindeki aktörlerle sınırlı kalmamış, dış güçler tarafından da benzer şekilde yorumlanmıştır. Çin ve Sovyetler Birliği, ASEAN’ı açıkça anti-komünist bir ittifak olarak nitelendirmiştir. 12 Ağustos 1967’de *People’s Daily*, ASEAN’ı “*Çin’e, komünizme ve halka karşı açık bir karşı-devrimci ittifak*” olarak tanımlamıştı. Yazının tamamı şu şekildedir:

“ABD emperyalizminin uşakları eliyle oluşturulan Güney-doğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) kuruldu. ABD’li efendiler, Çin karşıtı, komünizm karşıtı ve halk düşmanı bu gerici ittifakı aceleyle selamladı. ABD’nin talimatları doğrultusunda Endonezya’da Suharto-Nasution faşist askerî rejimi tarafından bir araya getirilen bu yeni Çin karşıtı ve komünizm karşıtı örgüt

⁷² Bkz. *The Straits Times*, 18-24 Ağustos 1967.

⁷³ *Asian Almanac*, cilt 6, 2842-3.

olan Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği, 8 Ağustos'ta Bangkok'ta resmen ilan edildi. Bu gerici ittifakı sonuçlandırmak amacıyla Endonezya, Filipinler ve Tayland dışişleri bakanları; Malezya'nın kukla başbakan yardımcısı ve Singapur'un kukla dışişleri bakanı ile birlikte 5 Ağustos'tan itibaren Bangkok'ta dört gün süren gizli bir toplantı gerçekleştirdi. 8 Ağustos'ta ise bu gerici ittifakın kurulduğunu duyuran ortak bir bildiri yayımladılar. Endonezyalı gerici çevreler, başlangıçta 'Güneydoğu Asya Bölgesel İşbirliği' adıyla tasarladıkları bu ittifakı oluşturmak için yarım yılı aşkın süredir yoğun bir çalışma yürütmekteydi.

Bu karşı devrimci ittifakın bildirisi, gerici niteliğini gizlemeye çalışarak, 'amaç ve hedeflerinin' refah içinde ve barışçıl bir Güneydoğu Asya topluluğu inşa etmenin temellerini güçlendirmek amacıyla ekonomik, sosyal, kültürel, teknolojik, bilimsel ve idari alanlarda ortak ilgi konularında aktif işbirliğini ve karşılıklı yardımı teşvik etmek olduğunu ileri sürerek, kendini aklamaya çalıştı. Ancak yalan, ne kadar süslenirse süslen sin yine de yalandır. Bildiri, tüm çabalara rağmen gerçek yüzünü açığa vurarak, sözde ekonomik ve kültürel 'işbirliği' söyleminin yalnızca bir bahane olduğunu açıkça ortaya koydu. Bildiride, mevcut Çin karşıtı ve komünizm karşıtı uluslararası ve bölgesel örgütlerle yakın ve yararlı işbirliğinin sürdürüleceği ve bu örgütlerle her alanda işbirliğinin güçlendirileceği açıkça ifade edildi. Ayrıca bildiri, ABD emperyalizminin Güneydoğu Asya'da saldırgan askerî üsler kurmasını açıkça savunarak, bölgedeki tüm yabancı üslerin geçici nitelikte olduğunu ve doğrudan ya da dolaylı biçimde bölgenin ulusal bağımsızlığını ve özgürlüğünü hedef almadığını iddia ederek gerçekleri çarpıttı. Bu tutum, söz konusu Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği'nin, saldırgan Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı'nın ikiz kardeşi olduğunu ve ABD emperyalizminin Çin karşıtı kuşatma stratejisinin bir parçası haline geldiğini örtülü biçimde kabul etmek anlamına geliyordu. Yeni kurulan bu gerici ittifak, ABD emperyalizminden derhâl övgü aldı. Associated Press'in aktardığına göre, ABD Dışişleri Bakanlığı 8 Ağustos'ta yaptığı bir açıklamayla bu gerici ittifakın kuruluşunu memnuniyetle karşıladığını duyurdu."⁷⁴

⁷⁴ People's Daily, 12 Ağustos 1967.

Benzer biçimde Moskova Radyosu da 7 Ağustos 1967’de “*emirleri verenin ve yeni örgütü teşvik edenin Washington olduğu bizim için açıktır*” yorumunu yapmıştı.⁷⁵ Bu tepkiler, ASEAN’ın kuruluşunun yalnızca bölgesel bir işbirliği girişimi olarak değil, aynı zamanda dönemin Soğuk Savaş bağlamında ideolojik bir yansıma olarak da algılandığını göstermekteydi.

Anti-komünizmin, ASEAN’ın oluşum sürecini etkilediği ve bazı aktörler açısından belirleyici bir unsur olduğu açıktı; ancak örgütün kolektif bir varlık olarak açıkça anti-komünist bir kimlik benimsediğini ileri sürmek de zordur. ASEAN’ın resmi söylemleri incelendiğinde, doğrudan bir anti-komünist vurgunun bulunmadığı görülmektedir. Bu durum yalnızca diplomatik ihtiyatın sonucu değil, aynı zamanda üye devletler arasında ASEAN’ın bağlantısızlık ve özerklik ilkelerine bağlı kalması gerektiğine dair paylaşılan bir anlayışın yansımasıdır.

Bu yaklaşım, açılış toplantısında Rajaratnam’ın şu sözlerinde açık biçimde dile getirilmiştir: “*Gruplaşmanın dışında kalanların bunu herhangi bir şeye ya da kimseye karşı bir gruplaşma olarak görmemesi gerektiğini vurgulamak isterim. Biz ASEAN’a herhangi bir şeye karşı değil, bir şeyi savunuyor olarak yaklaştık.*”⁷⁶

⁷⁵ Aslında 1960’ların sonunda, dönemin Sovyet Genel Sekreteri Leonid Brejnev, Asya’da bir kolektif güvenlik sistemi kurulması yönünde bir öneri ortaya atmıştı. Bu önerinin amacı yalnızca ABD’nin bu bölgedeki artan siyasi etkisini dengelemek değil, aynı zamanda Moskova’nın o dönemde saldırgan Çin yayılmacılığı olarak gördüğü duruma karşı etkili, çok taraflı bir anti-Çin ittifakı oluşturmaktı. Bu yüzden, Asya başkentlerinin çoğunda bu girişimin son derece soğuk karşılanması şaşırtıcı olmadı; çünkü Asya hükümetleri ülkelerinin Sovyet-ABD küresel rekabetine veya Sovyet-Çin bölgesel çatışmasına gereğinden fazla dahil olmasını istemiyordu. Bkz. Gennady Chufirin, “Asia as a Factor in Russia’s International Posture,” *Russia and Asia: The Emerging Security Agenda* içinde, ed. Gennady Chufirin (Oxford: Oxford University Press / SIPRI, 1999), 474.

⁷⁶ *The Meeting of ASEAN Heads of Government, Kuala Lumpur, Malaysia, 4–5 August 1977* (Kuala Lumpur: Ministry of Foreign Affairs Malaysia, Percepatan Titiwangsa Sendirian Berhad, 1977), 57.

Özellikle Endonezya, ASEAN'ın bağlantısız bir oluşum olarak meşruiyet kazanmasında ve bağlantısızlık fikrinin örgüt içinde güçlendirilmesinde, öncü bir rol üstlenmiştir. Bu dönemde bağlantısızlık ilkeleri, farklı yoğunluklarda da olsa tüm üye devletlerde dikkat çekmeye başlamıştı.

ASEAN'ın ortaya çıkışı, üye devletlerin dış politika yönelimlerinde kayda değer bir değişime işaret ediyordu. Büyük Batılı güçlere olan bağımlılığın azaltılması arzusu, gide rek ulusal egemenliğin korunması ve bölgesel çıkarların dış müdahalenin en aza indirilmesiyle daha iyi sağlanabileceği düşüncesiyle birleşmişti. Güneydoğu Asya'da büyük güç müdahalelerinin sıklıkla istikrarsızlık ve çatışmaları beraberrinde getirmesi bu görüşü daha da pekiştirdi.

Bununla birlikte, ASEAN üyesi devletler iç siyasetlerinde güçlü bir anti-komünist duruş sergilemeye ve Batılı ülkelerle mevcut güvenlik düzenlemelerini sürdürmeye devam ettiler. Ancak, aynı zamanda Soğuk Savaş'ın kutuplaşmalarına doğrudan taraf olmamaya da özen gösterdiler. Bu bağlamda ASPAC deneyimi uyarıcı bir örnek teşkil etti; zira bu örgüt, açıkça komünizm karşıtı söylemi ve bölge dışı aktörlerin katılımı nedeniyle etkinliğini sınırlı biçimde sürdürebilmiştir. ASEAN'ın bağlantısızlık eksenli yaklaşımı ise örgüte farklı bir kimlik kazandırmış ve onu dönemin karmaşık jeopolitik ortamında daha esnek ve etkili hareket edebilen bir aktör haline getirmiştir.

Özgüven Tazelemek

Katı bir anti-komünist kimliği reddeden ASEAN, kısa sürede üyelerine yalnızca güvenlik kaygılarını aşacak şekilde, bölgesel ilişkiler için alternatif çerçeveler geliştirme ve büyük güçlere bağımlılıklarını azaltma imkânı sunan bir platform haline geldi. Örgütün açılış toplantısında Tun Razak'ın *"bölgemiz için yeni bir perspektif ve yeni bir çerçeve"* ihtiyacına yaptığı vurgu, bu anlayışı yansıtan önemli bir ifadedir.

*“Güneydoğu Asya’da ASEAN’ın yakın zamanda kurulmuş olması, ekonomik ve sosyal alanlarda bölgesel işbirliği açısından olumlu beklentiler doğurmuştur. Bu gelişme umut verici bir ilerlemedir ve bölgesel kalkınmanın, özellikle ekonomik ve sosyal ilerlemeyi güçlendirmek amacıyla, kalkınmakta olan ülkeler arasında bir öncelik hâline geleceğine inanıyorum.”*⁷⁷ ASEAN’ın kurucu mimarlarının büyük bir kısmı, ulusal ve bölgesel düzeyde özgüvenin söz konusu yeni çerçevenin en temel dayanakları arasında bulunduğunu düşünmekteydi.

Aslında özgüven kavramı Güneydoğu Asya için tamamen yeni bir olgu değildi. Sömürgecilik mirası, savaş sonrasında da sık sık bölgesel işbirliği ve öz-yeterlilik önünde bir engel olarak gündeme getirilmiştir. Üye devletler, hem sömürgecilik dönemindeki tecrübelerden hem de büyük güçlerin bölgeye yönelik müdahalelerinin çelişkili sonuçlarından hareketle, ideolojik kaygılardan bağımsız biçimde kendi geleceklerini dış müdahalelerden uzak bir şekilde inşa etme arzusunu dile getirmekteydiler.

Bu yaklaşım, daha ASEAN kurulmadan önce de dile getiriliyordu. Filipinler’in Tayland Büyükelçisi Jose D. Ingles, 1963 yılında yaptığı bir değerlendirmede, *“izolasyonlarından kurtulan Güneydoğu Asya’nın yeni bağımsız ulusları, bölgenin kaderinin kendi ellerinde olduğunun, başka bir yerden dikte ve zorlama olmaksızın, kendi tarzlarında şekillendirip inşa edeceklerinin daha keskin bir şekilde farkına varmışlardır”* sözleriyle bu düşünceyi somut biçimde ortaya koymuştu.⁷⁸ Böylece ASEAN, sadece bölgesel işbirliği için değil, aynı zamanda kendi kaderini tayin etme bilincini kurumsallaştıran bir araç olarak da tarih sahnesine çıkmıştır.

Soğuk Savaş politikalarının meydana getirdiği hayal kırıklığı bu duruşu daha da güçlendirdi. Thanat Khoman 1969’da Soğuk Savaş’ın bölücü etkisi üzerine düşünürken, bu

⁷⁷ Tun Abdul Razak bin Hussein, *Ucapan-Ucapan Tun Haji Abdul Razak bin Hussein, 1967 (Jilid II)* (Kuala Lumpur: Arkib Negara Malaysia, 1995), 150.

⁷⁸ *Foreign Affairs Bulletin* (Thailand), Ağustos-Eylül 1963, 18.

savaşın “küçük güçlerin tavsiyesi ve rızası olmadan” ortaya çıktığını, ancak eşi benzeri görülmemiş yıkım riskleri taşıdığını değerlendirdi.⁷⁹ Ayrıca Asya ülkelerinin bazen kendi iradeleri dışında bu girdabın içine sürüklenmelerinden de yakınınıyordu. Thanat, daha 1961’de bölge dışı garantörlerin güvenilirliğini sorgulamış ve yakın komşularla daha yakın ilişkilerin tercih edilebileceğini öne sürmüştü: “(Güneydoğu Asya ülkeleri) Bizim zayıflığımızı ve isteklerimizi paylaşıyor olsalar da onların ve bizim kaderimizin açık bir şekilde birbirine bağlı olduğuna dair yüreklendirici bir his var.”⁸⁰ Bu düşünce ASEAN’ın oluşumunu derinden etkilemiştir. 1967’deki Açılış toplantısında Rajaratnam, ASEAN uluslarının “ders aldıklarını ve küçük ulusların dış güçler tarafından manipüle edilmek, birbirlerine düşürülmek, sürekli zayıf, bölünmüş ve etkisiz tutulmak için balkanlaştırılmayacaklarına karar verdiklerini” ifade etmişti.⁸¹

Özellikle Endonezya, kendi kendine yeterliliği hararetle savunmaktaydı. Aralık 1966’da Adam Malik, ASEAN’ın “emperyalist manipölasyonlara karşı güçlü bir siper” ve “yabancı etki, tahakküm ve müdahaleye kesin olarak son vermenin” bir aracı olmasının amaçlandığını açıkladı.⁸² ASEAN’ın açılışında Malik, Endonezya’nın Güneydoğu Asya için “kendi ayakları üzerinde durabilen, dışarıdan gelebilecek her türlü olumsuz etkiye karşı kendini savunabilecek kadar güçlü” bir bölge vizyonunu yineledi. Malik, bölgedeki hem sarı hem de beyaz emperyalizme karşı koymayı amaçlayarak Güneydoğu Asya’daki yabancı etki, hakimiyet ve müdahaleye bir an önce son vermenin kritik öneminin de altını çizdi.⁸³

⁷⁹ Thanat Khoman, “Words of Wisdom: Selected Important Policy Statements by Foreign Ministers in the 20th Century,” 122–51.

⁸⁰ *Far Eastern Economic Review*, 3 Ağustos 1961, 199.

⁸¹ S. Rajaratnam, “The Founding of ASEAN (Full Text of Statement Made by Minister for Foreign Affairs S. Rajaratnam in Bangkok on August 8, 1967),” Bangkok, National Archives of Singapore.

⁸² *Antara News Bulletin*, 15 Aralık 1966.

⁸³ Solidum, a.g.e., 56.

ASEAN'ın kurucularından bazıları, bölgede potansiyel bir *güç boşluğu* endişesiyle ulusal ve bölgesel özgüvenin geliştirilmesinin aciliyetini vurgulamışlardı. Büyük güçlerin müdahalesini ve beraberindeki zorlukları önlemek için böyle bir boşluğun yerli uluslar tarafından doldurulmasının kritik bir ihtiyaç olduğunu ifade etmişlerdi. ASEAN'ın açılış toplantısında Tun Razak şu uyarıda bulundu:

“Bölge içi çatışmaların büyümesini önlemek için kararlı ve kolektif bir şekilde harekete geçmezsek, uluslarımız birbirlerine karşı manipüle edilmeye devam edecektir. Sömürge yönetiminin geri çekilmesiyle ortaya çıkan boşluk, yerel güçlerin büyümesi ve güçlenmesiyle doldurulmalıdır.”

Ayrıca ASEAN'ın *“halklarımızın kendi ayakları üzerinde durma yönündeki kolektif iradesini ve geleceğimizi ve kaderimizi kendi çabalarımızla şekillendirme kararlılığını”* simgelediğini de vurguladı.⁸⁴

Endonezyalı Soedjatmoko da bu duyguları yineleyerek Sukarno'nun dış politikasının çöküşünün, dekolonizasyonun Güneydoğu Asya'da nasıl ciddi bir *güç boşluğu* meydana getirdiğini açıkça ortaya koyduğunu belirtti. Bu boşluğun devam etmesi halinde kaçınılmaz olarak bölgenin büyük güçler tarafından işgal edileceği uyarısında da bulundu. Vietnam Savaşı'nı örnek göstererek, bu tür bir dış müdahalenin ciddi sonuçlarının altını çizdi. Soedjatmoko, Endonezya'daki siyasi düşüncenin giderek artan bir şekilde *“bölgenin yerli halkları tarafından boşluğu doldurmak için yeterli gücün mümkün olan en erken zamanda sağlanmasına yol açacak ve böylece dış güçlerin bölgedeki güvenliğin sağlanmasında doğrudan bir rol oynama ihtiyacını ortadan kaldıracak bir stratejiye”* odaklandığını savundu. Güneydoğu Asya ülkelerini *“isyanlarla başa çıkma konusunda kendi askeri kapasitelerini geliştirmeye ve*

⁸⁴ Jamil Maidan Flores ve Jun Abad, *ASEAN at 30: A Publication of the Association of Southeast Asian Nations in Commemoration of Its 30th Anniversary on 8 August 1997* (Jakarta: ASEAN Secretariat, 1997), 15.

bölgesel güç boşluğunu kendi ortak askeri güçleriyle kademeli olarak doldurmaya” da çağırdı.⁸⁵

Bu dönemde bölgesel güç boşluğu tehlikesine atıfta bulunanların birçoğunun, öncelikle bu boşluğun komünist güçler, özellikle de Çin tarafından doldurulması olasılığından endişe duydukları belirtilmelidir. Tun Ismail, Haziran 1966'da Batı sömürge yönetiminin geri çekilmesinden kalan güç boşluğunun meydana getirdiği ciddi tehdit konusundaki endişelerini dile getirdiğinde, gerçekten de Çin'i bu boşluktan faydalanmakla suçlamıştı.⁸⁶ Ancak önemli olan nokta, Tun Ismail ve daha sonra böyle bir güç boşluğundan bahseden diğer liderlerin, geçmişte olduğu gibi dış güçlerle ittifaklara öncelik vermek yerine, bu boşluğun en iyi şekilde bölgesel gücün büyümesiyle doldurulacağına inanmış olmalarıydı. Rajaratnam'ın 1977'de yaptığı bir konuşmadaki bazı samimi ifadeleri buna işaret etmektedir. Rajaratnam, ASEAN'ı anlamasının en iyi yolunun *“oluşumuna katılanlar tarafından algılandığı şekliyle, nasıl ve neden kurulduğunu görmemiz”* olduğunu ileri sürmüştür. Rajaratnam, aynı konuşmasında şu hususlara vurgu yapmıştı:

“ASEAN'ın kuruluşunda yer alan dışişleri bakanlarından biriydim; bu nedenle, Singapur'un bu oluşumun meydana gelmesine neden destek verdiğini açıklamam, ASEAN'ı anlamaya yardımcı olabilir. On yıl önce, yalnızca iki yıl önce bağımsızlığını kazanmış olan Singapur açısından, Vietnam'daki savaşın ancak tek bir şekilde sona ereceği açık hâle gelmişti: Amerikan kuvvetlerinin nihai olarak bu ülkeden çekilmesiyle. ABD'nin, askerî gücünün tamamını kullanmaya istekli olması hâlinde savaşı askerî bakımdan kazanıp kazanamayacağı tartışılabilirdi; ancak Amerikan askerî çekilmesinin kaçınılmaz olduğuna bizi ikna eden husus, 1967 yılı itibarıyla savaşın ABD'nin kendi içinde siyasi olarak kaybedilmekte olduğuydu. Bu noktadan sonra savaş, artık ulusal mutabakata dayanan bir savaş

⁸⁵ Soedjatmoko, “Indonesia and the World,” *Dyason Memorial Lectures* 1967 içinde (Canberra: Australian Institute of International Affairs, 1967), 298.

⁸⁶ Tun Ismail, *A New Era of Regional Co-Operation*, 62-63.

olmaktan çıkmıştı. Amerikan çekilmesiyle birlikte, Güneydoğu Asya'daki Batı varlığının da tamamen sona ereceğini fark ettik. Hollandalılar, Fransızlar ve Britanyalılar, yüzyıllar boyunca palmiye ve çam diyarlarında hâkimiyet kurdukları ve kendilerince bir "medeniyet misyonu" taşıdıklarına inandıkları bu bölgeden ya çoktan ayrılmış ya da ayrılma sürecine girmişlerdi. Artık bu misyon, imkânsız bir misyona dönüşmüştü.

Bizim o dönemde tasavvur ettiğimiz Vietnam sonrası Asya, kuzeyde Sovyet Asya'sı, Kuzey Kore, (o sırada Birleşmiş Milletler dışında bırakılmış olan) Çin ve Vietnam'dan oluşan, birbirine az çok bitişik komünist devletler zinciri olacaktı. O dönemde Laos ve Kamboçya'nın da komünist blok içine çekileceğini öngörememiştik. Bu koşullar altında, komünist olmayan ASEAN devletleri ilk kez, ideolojik olarak Güneydoğu Asya'nın geri kalanını kendi ülkelerindeki ideolojik yandaşları aracılığıyla komünist davaya dönüştürmeye kendilerini adanmış devletlerle yakın coğrafi temas ve birlikte yaşama gerçeğini ciddiyetle düşünmek zorunda kaldılar. Tek başımıza ve yalıtılmış siyasal birimler olarak, Asya'nın içinden hareket eden böylesine yoğun bir komünist devletler kümesinin eşgüdümlü basısına uzun süre dayanamayacağımızın fazlasıyla farkındaydık. Ayrıca, ASEAN devletleriyle dostane ilişkiler içinde bulunan ülkelerin, en kötü senaryonun gerçekleşmesi hâlinde bize yardım edebilecek bir konumda olmadıklarını da varsaymak zorundaydık. Avrupa ve Amerika'daki kamuoyu nezdinde artık siyasi açıdan kabul edilemez hâle gelmiş Asyalılar için savaşmak mümkün değildi. Her ne kadar o dönemde "Asyalılar Asya için savaşmalıdır" sloganının taşıdığı anlamın tüm boyutlarını kavrayamamış olsak da komünist olmayan Batı'dan ASEAN devletleri köşeye sıkıştığında gelecek herhangi bir kurtarma gücünün olmayacağına dair yeterince işaret de vardı. Sağlanabilecek olan, ancak ahlaki destek ve sembolik yardımdı; bundan fazlası söz konusu değildi.

Bu nedenle ASEAN devletlerinin kendi başlarının çaresine bakmayı öğrenmeleri gerekiyordu. Böylece, bunun en iyi şekilde kolektif güç aracılığıyla başarılabileceği bize açık hâle geldi. Açık konuşmak gerekirse, o dönemde bölgesel gücün ve dayanışmanın nasıl inşa edileceğine dair net bir fikrimiz yoktu. Bölgesel uyumun —entegrasyondan söz etmeye bile gerek yok— önünde duran sayısız engelin farkındaydık. Tayland istisna olmak üzere, en az dört devlet kısa süre önce bağımsızlığını kazanmıştı ve milliyetçiliğin sembol ve içeriğinde yapılabilecek herhangi bir sınırlama güçlü bir direnişle karşılaşmıştı.

Batı Avrupa'nın aksine, bizi milliyetçilikten bölgeselciliğe yönelmeye zorlayacak iki yıkıcı dünya savaşı tecrübesi yaşamamıştık. Ayrıca, beş devletin yakın tarihinde onları birbirine bağlayacak ortak bağlar da bulunmuyordu. Bu devletlerin dördü, üç farklı ve birbirinden ayrı imparatorluğun —Britanya, Hollanda ve Amerika— parçaları olarak varlık göstermişti. Son olarak, ekonomileri Avrupa Ekonomik Topluluğu'nda olduğu gibi, daha ileri kalkınma, güvenlik ve ilerleme için bölgesel entegrasyonu zorunlu kılacak düzeyde bir karmaşıklık ve olgunluğa henüz ulaşmamıştı. Bu tür değerlendirmeler, bazı dış gözlemcileri ASEAN'ın kalıcılığından şüphe etmeye sevk etmişti; örgüt son derece ihtimal dışı bir yapı olarak görülüyordu. Buna rağmen ASEAN kurulmuş ve on yıl boyunca varlığını sürdürmüştür. Bunun nedeni, ASEAN ülkelerinin ortak amaç ve ortak çıkarı geçmişte aramak yerine, ufukta belirmeye başlamış olan geleceğin hayatta kalma sorunlarına odaklanarak bulmuş olmalarıdır. Bununla birlikte, on yıl önce ASEAN devletleri, Batı'nın Güneydoğu Asya'daki varlığının sona ermesinin 1980'lere, hatta muhtemelen 1980'lerin sonlarına kadar gerçekleşmeyeceğini öngörmekteydi. Bu nedenle, ASEAN'ın kurumsal olarak sağlamlaşması için yeterli zaman bulunduğu düşünülmüyordu. Nitekim iki-üç yıl öncesine kadar ASEAN'ın konsolidasyon süreci yavaş ve temkinli bir seyir izlemiştir.

Ancak gelişmeler beklendiği gibi olmamış; Batı'nın bölgeden çekilmesi çok daha erken ve beklenmedik bir hızla gerçekleşmiştir. Vietnam'dan çekilme süreci, detant politikasıyla birlikte ve Çin'in Birleşmiş Milletler'e kabulüne yönelik direncin terk edilmesiyle birleşince, ASEAN ülkeleri tarafından komünist olmayan ASEAN devletlerinin statülerini koruma yükünü artık bizzat üstlenmeleri gerektiğinin bir göstergesi olarak algılanmıştır. Eğer Batı, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri, komünist Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti ile bir arada yaşayabileceği sonucuna varmışsa, her ne kadar hayal kırıklığı oluştursa da komünist bir Güneydoğu Asya ihtimali Batı'nın katlanabileceği bir durum olarak görülmüş demektir. Bu nedenle, ASEAN'ın arkasındaki ilk itici güç, bölgeselciliğin kendi başına taşıdığı erdemlere duyulan bir inançtan ziyade, komünist olmayan Güneydoğu Asya'nın, Batı'nın komünizme karşı bir kalkan olma rolünü terk etmesine verdiği bir tepkiydi.

Ne var ki Vietnam Savaşı'nın sona ermesinden sonra ASEAN devletleri, ilk kez bölgeselciliğin olumlu yönlerini ciddi

biçimde değerlendirmeye başlamışlardır. Bunun nedenlerinden biri, komünist bir Hindicini'nin ortaya çıkmasına rağmen, komünist olmayan "domino taşlarının" beklenen biçimde düşmemiş olduğunun fark edilmesidir. Doğrudur, bir an için Tayland'ın da bir domino taşı gibi düşeceği izlenimi doğmuştu; ancak Tayland, Amerikan ya da başka yabancı birliklerin yardımı olmaksızın, komünist ya da komünizm yanlısı bir iktidar değişiminin önüne geçmeyi başarmıştır. Benim kanaatime göre, domino taşlarının düşmemesinin nedeni ASEAN'ın varlığıdır. Vietnam'dan Amerikan çekilmesinin meydana getirdiği ilk şokun ardından, ASEAN devletleri sükûnetlerini ve özgüvenlerini görece hızlı bir şekilde yeniden kazanmışlardır. Bugün ASEAN içinde hiçbir ülke, komünist olmayan statüsünü koruma mücadelesinde yabancı askerî birliklerin varlığının gerekli olduğunu düşünmemektedir. ASEAN hiç var olmamış olsaydı, sonuçlar çok farklı olabilirdi...."⁸⁷

Rajaratnam, ASEAN'ın ortaya çıkışını romantik bir bölgesel işbirliği idealiyle değil, sert bir jeopolitik gerçekçilikle açıklamaktadır. Vietnam Savaşı'nın gidişatı, özellikle de ABD'nin siyasi olarak savaşı kaybetmiş olması, Güneydoğu Asya'daki Batı varlığının kalıcı olmayacağını açık biçimde göstermiştir. Bu durum, komünist olmayan bölge ülkelerini dış desteğe dayalı güvenlik varsayımlarını terk etmeye ve kendi kaderlerini üstlenmeye zorlamıştır. ASEAN bu bağlamda, Batı'nın çekilmesine verilen geçici bir tepki değil, yalıtılmış devletlerin kolektif varoluş arayışının kurumsal ifadesi olarak şekillenmiştir. Rajaratnam, bölgesel entegrasyonun önündeki tarihsel ve yapısal engelleri gizlememekte; aksine milliyetçilik, sömürge mirası ve ekonomik yetersizliklerin bilincinde olan ihtiyatlı bir bölgeselcilik anlayışını savunmaktadır. Bu nedenle ASEAN, başlangıç aşamasında derin entegrasyon hedeflememiş; esnek, gevşek ve zamana yayılan

⁸⁷ Konuşmanın tamamı için bkz. S. Rajaratnam, "Speech by Mr S. Rajaratnam, Minister for Foreign Affairs, at Asia Society 'Conference for American Business on ASEAN,' New York, 4 Ekim 1977," *Singapore Government Press Release*, Publicity Division, Ministry of Culture, Singapore, MC/Oct/6/77 (Foreign Affairs), National Archives of Singapore (Acc. No. 77/0051/48), 1-7.

bir dayanışma modeli benimsemişti. Domino teorisinin öngördüğü zincirleme çöküşün gerçekleşmemesi ise ASEAN'ın maddi bir askerî ittifaktan ziyade, psikolojik, siyasal ve stratejik bir istikrar çerçevesi oluşturduğunu göstermektedir. Bu yönüyle ASEAN, normatif bir barış projesinden çok, belirsizlik ortamında ayakta kalmayı mümkün kılan pragmatik bir bölgesel düzenleme olarak değerlendirilmelidir.

Rajaratnam, 1967'ye gelindiğinde Singapur'un Vietnam'daki savaşın ancak Amerikan güçlerinin bu ülkeden çekilmesiyle sona erebileceğini ve bunun da Güneydoğu Asya'daki Batı varlığının sonu anlamına geleceğini anladığını da ifade etti. Rajaratnam şöyle devam etti:

*"Komünist olmayan ASEAN devletleri ilk kez, teorik olarak komünist olmayan ülkelerdeki ideolojik akrabaları aracılığıyla Güneydoğu Asya'nın geri kalanını komünist davaya dönüştürmeye kararlı devletlerle bir arada ve yakın mesafede yaşamak zorunda oldukları gerçeğini ciddi bir şekilde düşünmek zorunda kaldılar. Tek başımıza ve izole edilmiş siyasi varlıklar olarak, Asya'nın kendisinden hareket eden böylesine büyük bir komünist devletler topluluğunun ortak baskısına uzun süre dayanamayacağımızın farkındaydık. Dahası, dost dış ülkelerin desteği de beklenemezdi. Bu nedenle ASEAN devletleri kendi başlarının çaresine bakmayı öğrenmek zorunda olduklarını ve bunun en iyi şekilde kolektif güçle başarılabilceğini fark ettiler. O zamanlar, açık konuşmak gerekirse, bölgesel güç ve dayanışmanın nasıl oluşturulacağı konusunda net bir fikrimiz de yoktu."*⁸⁸

Bu ifadeler, geriye dönüp bakıldığında, aslında daha da makul görünmektedir. ASEAN'ın kuruluş döneminde, özellikle Tayland ve Filipinler'in önde gelen liderleri, Batı'nın askerî desteğine ve güvenlik garantilerine uzun bir süre daha ihtiyaç duyulacağı kanaatindeydi. Bununla birlikte, bu dış desteğe bel bağlamanın ötesine geçip, uzun vadeli bir hedef

⁸⁸ S. Rajaratnam, speech to the *Asia Society Conference on ASEAN*, New York, 3-5 Ekim 1977.

olarak bölgesel kapasitenin ve ortak dayanışmanın geliştirilmesi gerektiğini açık biçimde savunanların sayısı oldukça azdı.

Uluslararası Saygınlık

ASEAN'ın kurucu liderleri, üye devletlerin tek tek ya da bir bütün olarak güçlü bir ekonomik ya da askeri blok oluşturmadıklarının farkındaydı. Ancak buna rağmen, ASEAN çatısı altında sağlanacak birlik ve uyumun üyelere uluslararası alanda daha fazla saygınlık ve itibar kazandıracağı yönünde yaygın bir kanaat vardı. Bu anlayış, açılış toplantısından sonra Adam Malik'in yaptığı açıklamalar da dâhil olmak üzere çeşitli vesilelerle dile getirildi. Malik, Güneydoğu Asya ülkelerinin etkin ve samimi bir işbirliği içinde olmaları hâlinde *"vasat bir güç değil, dünyayı ikna edebilecek bir güç"* haline gelebileceklerini vurgulamıştır.⁸⁹

Thanat Khoman, 1975 yılında ASEAN'ın hedeflerine ilişkin değerlendirmelerinde bu konuya merkezi bir önem atfetmişti. Kendi motivasyonlarını aktarırken, bunların *"ASEAN Deklarasyonu'nda dile getirilenlerden daha az yüce ve idealist, fakat daha pratik ve gerçekçi kaygılardan kaynaklandığını"* belirtmişti. Bu bağlamda özellikle Güneydoğu Asya uluslarının görece zayıf ve küçük oluşuna dikkat çekmiştir. Ona göre, bu devletler ayrı ayrı ele alındığında dünya siyasetinde oldukça sınırlı bir ağırlığa sahipti; ayrıca, uzun yıllar farklı sömürge yönetimleri altında bulunmaları, onları siyasi bakımdan adeta *balkanlaşmış* bir görünümle karşı karşıya bırakmıştı. Thanat, sömürge döneminin oluşturduğu izolasyonun, ancak bölgesel bütünlük ve işbirliğinin güçlendirilmesiyle aşılabileceğini vurgulamıştı. Ona göre bu başarıldığı takdirde, ASEAN üyelerinin bireysel düzeydeki zayıflıkları ve sınırlı imkânları *"yavaş yavaş daha büyük bir birleşik güce dönüşecek, uluslararası platformlarda sesleri duyulacak ve*

⁸⁹ *Antara News Bulletin*, 11 Ağustos 1967.

ağırlıkları fark edilecektir.” Bu doğrultuda ortaya konulan hedeflerin, hem ASA’nın hem de ASEAN’ın kurucularının kendileri için belirledikleri temel amaçlar olduğunu ifade etmiştir.⁹⁰

Benzer şekilde, 1968 yılında yayınlanan bir makalesinde Thanat, Güneydoğu Asya’da bölgesel işbirliği yoluyla *“grubumuzun düşmanlarımızın gözünde saygın hale gelmesine yardımcı olacak ve aynı zamanda dostlarımızın işbirliği yapabileceği bir oluşum olarak hizmet edecek”* yeni bir güç tabanı oluşturulabileceğini savunmuştu. *“...Güneydoğu Asya’daki her bir ulus tek başına küresel manzarada küçük bir leke gibidir, ancak birleştiklerinde 200 milyondan fazla nüfusa ve bol miktarda kaynağa sahip, yaşayabilir bir varlık haline geleceklerdir.”*⁹¹

⁹⁰ Sarasin Viraphol vd., *The ASEAN: Problems and Prospects in a Changing World*, proceedings of a conference at Chulalongkorn University, Bangkok, 18–20 Aralık 1975, 4.

⁹¹ *Foreign Affairs Bulletin* (Thailand), Ağustos–Eylül 1968, 4. Thanat, özellikle bu dönemde konfrontasyonun sona erdirilmesi ve Filipinler’in Sabah üzerindeki iddiasına çözüm bulunması için aktif biçimde arabuluculuk yapmaya başladı. Bu çabalarında o denli başarılı oldu ki fiilen Mart 1966’dan itibaren ASA’nın yeniden canlanmasından söz etmek mümkün hâle geldi. Önceki aylarda, Konfrontasi’nin sona erdirilmesini sağlamak amacıyla Malezya ve Endonezya yetkilileri arasında bir dizi görüşme gerçekleştirilmiş; bu süreç ağustos ayında imzalanan resmî bir anlaşmayla sonuçlanmıştı. Bu gelişmeden önce, Malezya Başbakan Yardımcısı Tun Abdul Razak ile Endonezya Dışişleri Bakanı Adam Malik arasında, Thanat’ın himayesinde 29 Mayıs–1 Haziran tarihleri arasında Bangkok’ta resmî görüşmeler yapılmıştı. Aslında, Thanat Khoman’ın hem bu uyumsuzluğu hem de Malay–Filipinler arasındaki Sabah ihtilafını arabuluculuk yoluyla kısmen çözmesi/yumuşatması, Güneydoğu Asya devletleri arasında işbirliğini kolaylaştıracak yeni bir örgütün kurulmasında belirleyici olmuştur. Mayıs–Haziran görüşmelerinin sonunda Adam Malik, yeni bir bölgesel oluşumun gündeme geldiğini açıkça ifade etmiş ve sonrasında, Thanat’ın aktif desteğiyle, böyle bir oluşumun kurulmasına yönelik diplomatik girişimlerin ön saflarında yer almaya devam etmiştir. Daha sonra Thanat bu süreci şöyle ifade etmişti: “Üç taraf arasındaki uzlaşmayı simgeleyen ziyafette, bölgesel işbirliği için yeni bir örgüt kurulması fikrini Endonezya Dışişleri Bakanı Adam Malik’e açtım. Malik tereddüt etmeden kabul etti; ancak hükümetiyle görüşmek ve konfrontasi sona erdiğine göre Malezya ile ilişkileri normalleştirmek için zamana ihtiyaç duyduğunu belirtti. Bu sırada Tayland Dışişleri Bakanlığı yeni kurumun taslak tüzüğünü hazırladı. Birkaç ay içinde her

Dolayısıyla ASEAN'ın müstakbel üyeleri arasında bölgesel işbirliğini güçlendirme yönünde artan destek, aslında daha fazla uluslararası görünürlük ve etkinlikten kaynaklanan somut siyasi faydaların pragmatik beklentisine dayanıyordu. Bununla birlikte bu işbirliği, giderek daha soyut bir hedef olan bölgeselcilik fikrini bilinçli olarak teşvik etmeye yönelik bir çabaya dönüştü. Bu eğilim, özellikle aşırı milliyetçiliğin yol açtığı sonuçların eleştirel biçimde değerlendirilmesinde açıkça görüldü. Haziran 1966'da Tun Ismail, bu durumu şu sözlerle ifade etmişti: "*Biz, Güneydoğu Asyalılar, milliyetçiliğin 'kahramanlık' safhasına doyduk. Ne yazık ki bu safha, bölgeselciliğe doğru ilerleyişin, çatışan ulusal dürtüler ve karşılıklı güvensizlikten doğan rekabetler nedeniyle sekteye uğradığı bir dönemdi. Milliyetçiliğin, ekonomik kalkınma ve halkların yaşam standartlarını yükseltme sorunlarını çözmede genel olarak başarısız kaldığı bir evreydi.*"⁹²

Bu bakış açısı Rajaratnam için son derece kritik bir olgu olarak sık sık vurgulanacaktı. ASEAN'ın açılış toplantısında, son yirmi yıldır ASEAN üyelerinin "*milliyetçi coşku temeline*" hareket ettiklerini hatırlattı. Ancak bu yaklaşımın yetersiz kaldığını ve "*ulusal düşüncüyü bölgesel düşünceyle birleştirmek*" gerektiğinin farkına varıldığını ifade etti. Bu ikisi arasında çatışma yaşandığı durumlarda, bölgeselciliğin bir ütopya olarak kalmaması için *acı verici ayarlamalar* yapılması gerekecekti. ASEAN'ın İkinci Bakanlar Toplantısı'nda Rajaratnam, "*yaşam koşullarının ulus-devletlerin sınırlarını*

şey hazır hâle geldi. Bunun üzerine, Güneydoğu Asya Birliği'nin (ASA) eski üyeleri olan Malezya ve Filipinler'i ve kilit bir üye olarak Endonezya'yı Bangkok'ta bir toplantıya davet ettim. Ayrıca Singapur da o dönemde Dışişleri Bakanı olan Rajaratnam'ı, yeni oluşuma katılma isteğini iletmek üzere bana gönderdi. Başlangıçta yeni örgütün yalnızca ASA üyeleri ile Endonezya'dan oluşması planlanmış olsa da Singapur'un talebi olumlu karşılandı." Bkz. Thanat Khoman, "ASEAN: Conception and Evolution," *The ASEAN Reader* içinde, ed. K. S. Sandhu, Chandran Jeshurun, vd. (Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1992), xviii.

⁹² Tun Ismail, *A New Era of Regional Co-Operation*, 67.

aştığı” gerçeğinden hareketle yeni bir ulusal çıkar tanımı yapılması çağrısında da bulundu.⁹³ Tıpkı bağımsızlık mücadelesi sırasında Güneydoğu Asya liderlerinin halklarını harekete geçirmek için ilham verici milliyetçi felsefeler geliştirmeleri gibi şimdi de liderlerin, Avrupa’da ve dünyanın diğer bölgelerinde hızla küçülen ve giderek daha teknolojik hale gelen bir dünyada bir gereklilik olarak kabul edilen uluslar arasındaki “karşılıklı bağımlılık” davasına eşit derecede ilham vermeleri gerektiğini öne sürdü. Küresel karşılıklı bağımlılığın artması, diğer Güneydoğu Asyalı liderler tarafından bölgesel işbirliğine yönelik daha fazla çaba gösterilmesi ve bölgelilik ruhunun teşvik edilmesi için bir neden olarak gösterilmişti. ASEAN Deklarasyonu’nun Ön Söz’ünde bölgesel işbirliğinin “giderek birbirine bağımlı hale gelen bir dünyada” özellikle uygun olduğu gözlemine yer verilmişti. Hayatta kalmak için bir zorunluluk olarak bölgesel işbirliği kavramı, Tun İsmail’in 1966’daki şu öğüdü ile örneklendirilebilir: “Bağımsız halklar olarak –Birmanyalılar, Kamboçyalılar, Endonezyalılar, Laoslular, Malezyalılar, Filipinliler, Singapurular, Taylandlılar ve Vietnamlılar olarak– Güneydoğu Asyalılar olarak düşünüp hareket etmediğimiz sürece uzun süre hayatta kalamayacağımıza dair derin ve kolektif bir farkındalık sağlamalıyız. Kendi karakteri, kendi kimliği ve kendi kaderi olan bir Güneydoğu Asya ulusları ailesine ait olduğumuzu fiilen kanıtlamadığımız sürece...”⁹⁴

Rajaratnam Mart 1968’de daha az etkili ama daha kısa bir şekilde ASEAN için yararlı bir teşvikin şu kaba slogan olacağını öne sürdü: “Ya birlikte asılırsınız ya da ayrı ayrı asılırsınız.”⁹⁵

⁹³ S. Rajaratnam, “The Founding of ASEAN”.

⁹⁴ Tun İsmail, *A New Era of Regional Co-Operation*, 68.

⁹⁵ *Asian Almanac*, cilt 6, 2809. Bu sözün anlamı, İngilizce konuşanların çoğu tarafından iyi bilinse de Tayland heyetinde küçük bir mizahi yanlış anlamaya yol açmıştı. Rajaratnam’ın sözlerinden sonra bir Taylandlı delege şu yorumu yaptı: “Biz Budistiz, asılmaya karşıyız. Neden bize asılmanın sadece iki farklı yolunu sunuyorsunuz?” Neyse ki bu sözün mecazi anlamı

7 Ağustos 1968 tarihinde, dönemin Malezya Başbakan Yardımcısı Tun Abdul Razak, ASEAN delegelerini ileri görüşlü bir uyarıyla dikkatlerini çekti: “*ASEAN’ın geleceğini tehlikeye atabilecek hiçbir şey yapmamamız ve hiçbir şeyin yapılmasına da izin vermememiz, ortak kaygımız olmalıdır.*”⁹⁶ İşte bu nedenle korku unsuru son derece önemliydi; zira bu duygu, beş ülkeyi bir arada tutan hayati bağlayıcı unsur olmuştu. Komünist güçlerin Kamboçya, Laos ve Güney Vietnam’da giderek daha fazla ilerleme kaydetmesini izleyen ASEAN ülkelerinde bu korku, zamanla daha da belirgin hâle gelmişti.

Pakt’a Doğru?

ASEAN’ın kurucuları için güvenlik konularının büyük önem taşıdığı zaten ortaya konmuştu. Bunların, ekonomik ve siyasi alanlardaki işbirliğinin, ulusal ve bölgesel güvenlik açısından sağlayacağı faydaların bilincinde oldukları açıktır. Dahası, Bangkok’taki açılış toplantısının hem öncesinde hem de sonrasında, güvenlik işbirliğinin gelecekte ASEAN’ın faaliyetlerinin daha önemli bir parçası haline gelebileceği zaman zaman dile getirilmişti. ASEAN’ın açılış toplantısından kısa bir süre sonra hem Adam Malik hem de Tun Razak’ın gelecek toplantılarda güvenliğin ASEAN üyeleri tarafından tartışılacağını ifade ettikleri de bildirildi.⁹⁷

Tun Razak’ın, ASEAN’ın gelecekte savunma düzenlemeleri yapma ihtimaline dair ihtiyatlı bir yaklaşım sergilediği bilinmekteydi. Ona göre, “*ortak çıkar ve kadere sahip iyi dostlar haline geldiğimizde*” bu tür bir düzenleme mümkün olabilirdi; ancak o aşamada bir savunma düzenlemesi olup olmayacağını söylemek zordu. Razak aynı zamanda, dostluk ve dayanışma anlayışını şu sözlerle pekiştirmişti: “*Doğal olarak,*

kendilerine açıklandığında Tayland heyeti Rajaratnam ile aynı fikirde olduğunu belirtti. Kishore Mahbubani ve Jeffery Sng, *The ASEAN Miracle: A Catalyst for Peace*, 64.

⁹⁶ *Straits Times*, 7 Ağustos 1968.

⁹⁷ *Asian Almanac*, cilt 6, 2805.

*eğer başka bir dostumuzun başı dertteyse, elbette yardım ederiz.”*⁹⁸ Adam Malik'in ASEAN'a dair yaptığı bir benzetme ise bu konuya dikkat çekmekteydi. Ona göre ASEAN, “*beş kapısı olan bir eve*” benzemekteydi; “*Eğer bir hırsız bir kapıdan girerse, bu durum evdeki herkes için sorun olur*” diyerek, üyelere birinin karşılaştığı tehdidin aslında tüm örgüt için ortak bir mesele haline geleceğini vurgulamıştı.⁹⁹ ASEAN'ın aktif olarak belirli güvenlik işbirliği biçimleri üzerinde düşündüğüne dair spekülasyonlar, 1968'in ilk aylarında ASEAN liderleri tarafından yapılan açıklamalarla körüklendi.¹⁰⁰ Endonezya'ya gerçekleştirdiği bir ziyaret sırasında Başkan Marcos, Çin'in bölgeye yönelik potansiyel tehdidini gündeme getirdi. Marcos bu bağlamda, “*ASEAN'ın ilkeleri ve amaçları temelinde kolektif güvenlik için düzenlemeler geliştirmenin gerekli olabileceğini*” de ifade etmişti.¹⁰¹

Başkan Suharto ise Tokyo'da verdiği bir mülakatta, ASEAN'ın diğer hedeflerinin yanı sıra Güneydoğu Asya'da barış ve istikrarı sağlamayı amaçladığını ifade etti. Suharto ayrıca şu değerlendirmede bulunmuştu: “*Bu açıdan bakıldığında ASEAN'ın askeri işbirliğine gitme olasılığı vardır.*”¹⁰² Bu ifade, ASEAN'ın resmî belgelerinde askeri bir örgütlenmeye doğrudan yer verilmemesine rağmen, kurucu liderlerin zihinlerinde güvenlik ve savunma boyutunun her zaman ihtimal dâhilinde tutulduğunu ortaya koymaktaydı.

Tayland Başbakan Yardımcısı General Praphas, Manila ziyareti sırasında ASEAN'ın askeri bir rol üstlenmesini desteklediği yönünde açıklamalar yapmıştı.¹⁰³ Aynı dönemde

⁹⁸ *Asian Almanac*, cilt 6, 2810.

⁹⁹ *Asian Almanac*, cilt 6, 2271-2; *Antara News Bulletin*, 9 Ağustos 1967.

¹⁰⁰ *The Age* (Melbourne), 19 Ağustos 1967.

¹⁰¹ *Foreign Affairs Bulletin* (Manila) 3/4a; ayrıca bkz. Abell, *Philippine Policy Towards Regional Cooperation in Southeast Asia, 1961-1969*, 354.

¹⁰² *United Press International* (UPI), Tokyo, 5 Mart 1968.

¹⁰³ Bkz. Paul Chambers, *Praetorian Kingdom: A History of Military Ascendancy in Thailand* (Singapore: ISEAS Yusof Ishak Institute, 2024), 300-25.

Razak'ın da ASEAN'ın savunma işbirliğinde belirli bir rol oynamasını onayladığının iddia edildiği değerlendirilmekteydi. Bu tür ifadeler, ASEAN'ın resmi belgelerinde askeri bir ittifaka doğrudan atıf yapılmamış olsa da örgütün güvenlik boyutuna dair tartışmaların kuruluş döneminde önemli bir yer tuttuğunu göstermekteydi. Bu bağlamda özellikle Endonezyalı generallerin konuya ilişkin tutumları da dikkat çekmiştir. Nitekim 1966 yılında Bandung'daki Ordu Komuta ve Kurmay Koleji'nde yaptığı konuşmada General Panggabean'ın, "*Çin Halk Cumhuriyeti'nin şu anda dünyanın bu bölgesindeki etkisini güçlendirmekle yoğun bir şekilde meşgul olduğu gerçeği göz önüne alındığında, Güneydoğu Asya ülkeleri arasında ortak bir savunma örgütüne ihtiyaç duyulmaktadır*" ifadelerini kullandığı bildirilmekteydi.¹⁰⁴ Ancak bu türden çok sayıda bilgiye rağmen, ASEAN'ın kendi içinde askeri işbirliğine yönelik erken hamlelere kesin destek verildiğine dair çok az kanıt vardı. Aksine, bu tür bilgiler ASEAN'ın askerileşmesinin yakın olduğuna dair bir dizi açıklama ve yalanlamaya da yol açmıştı.¹⁰⁵

Endonezyalılar, Endonezya'nın başka bir ülkeye karşı herhangi bir askeri pakta üyeliğini yasaklayan Temmuz 1966 tarihli Endonezya parlamentosu kararına dikkat çektiler.¹⁰⁶

¹⁰⁴ *Far Eastern Economic Review*, 2 Şubat 1967, 156.

¹⁰⁵ *Foreign Affairs Bulletin* (Thailand), Aralık 1967–Ocak 1968, 249; *Times of India*, 31 Ağustos 1967; *Manila Bulletin*, 6 Mart 1968. Francisco S. Tatad, 1969–1980 yılları arasında Devlet Başkanı Ferdinand Marcos döneminde Kamu Bilgilendirme Bakanı (Minister of Public Information) olarak görev yapan Filipinli gazeteci, yazar ve siyasetçidir. Marcos yönetiminin politikalarının şekillenmesinde de etkili olmuş, aynı zamanda hem siyasal analizleri hem de köşe yazılarıyla tanınmıştır. Eserinde bu durumu izah eder, bkz. Francisco S. Tatad, *Prospects of the Filipino* (Manila: Raya, 1978), 74-77; *Far Eastern Economic Review*, 29 Şubat 1968, 356.

¹⁰⁶ Endonezya'nın Temmuz 1966'daki MPRS-Majelis Permusyawaratan Rakyat Sementara (Geçici Halk Danışma Meclisi) oturumlarında benimsediği dış politika yaklaşımı, ülkenin herhangi bir askerî blok ya da pakta katılmasını açık biçimde reddetmiştir. MPRS tartışmalarının özetlendiği resmî belgede, yabancı devletlere ait askerî üslerin bir ülkede konuşlanmasının gerilimleri azaltmak yerine daha da artırdığı; ayrıca bu üslerin, ilgili ülkenin egemenliğini ve bağımsızlığını tehdit eden müdahale ve yıkıcı

Yakından incelendiğinde, o dönemde çeşitli kişilerin ASEAN için askeri bir rolden yana olduklarını iddia eden basın haberlerinin çoğunun, ASEAN'ın diğer alanlardaki faaliyetlerinin güvenlik açısından önemini kabul eden ya da savunma işbirliğinin gelecekte uzak bir zamanda ASEAN'ın faaliyetlerinin bir parçası haline gelebileceğine dair spekülasyonların yersiz bir şekilde çoğaltılması olduğu görülmektedir. Taylandlı üst düzey asker ve siyasetçi olan Praphas Charusat-hien¹⁰⁷ gibi ASEAN'ın askeri bir rol üstlenmesini ciddi olarak savunan az sayıdaki kişi ise ulusal politika üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olamamıştı. ASEAN'ın askeri bir rol üstleneceği yönündeki önerilerin meydana getirdiği algı, ASEAN'ın ekonomik, sosyal ve kültürel işbirliğini teşvik etmedeki birincil rolünü yeniden vurgulayan başka açıklamalara yol açmaktaydı.

Örneğin, Mart 1968'de Tunku Abdul Rahman ASEAN'ın öncelikle mevcut rolünde çalışması gerektiğini belirtmişti. Kendisi kişisel olarak ASEAN içinde savunma düzenlemeleri yapılmasına karşı değildi, ancak *“bunu çok hızlı yaparsak diğerlerini uzaklaştırabiliriz”* diye düşünüyordu.¹⁰⁸ Tun Razak şunları ekledi: *“Bizim asıl endişemiz savunma değil, güvenlik. Buradaki fikir mümkün olduğunca az masrafla güvenliği sağlamaktır.”*¹⁰⁹

faaliyetler için bir kaynak oluşturabileceği açıkça belirtilmektedir. Bu ifadeler, Endonezya'nın “bağımsız ve aktif” (bebas-aktif) dış politika anlayışının kurumsal düzeyde yeniden teyit edildiğini ve ülkenin bölgede barışçı bir duruşu korumak amacıyla askerî ittifaklardan uzak durma iradesini güçlü biçimde yansıttığını göstermektedir. *Majelis Permusyawaratan Rakyat Sementara Republik Indonesia*, Resume Risalah Pembicaraan dalam Rapat-Rapat MPRS tentang Pembaharuan Kebijaksanaan Landasan Ekonomi, Keuangan dan Pembangunan, Jakarta: MPRS, 239.

¹⁰⁷ Tayland Ordusu komutanı olarak görev yapmış ve 1960'larda-70'lerde Tayland'ın askeri ve siyasi arenasında önemli bir figürdü. Aykırı karakterinden dolayı kendisine Napolyon benzetmesi de yapılmaktaydı. Bkz. David A. Andelman, “Return of an Ex-Military Strongman Sets Off Alarm in Thailand,” *The New York Times*, 20 August 1976, 4.

¹⁰⁸ *Antara News Bulletin*, 9 Mart 1968.

¹⁰⁹ *Antara News Bulletin*, 12 Mart 1968.

Adam Malik, Endonezya'nın ASEAN'ın askeri bir örgüt haline gelmesini istemediğini, çünkü öncelikle temel amacı olan ekonomik, sosyal ve kültürel işbirliğine ulaşması gerektiğini ifade etmişti.¹¹⁰ Rajaratnam, ASEAN'a çok fazla sorun yüklenmemesi gerektiğini, çünkü ekonomik kalkınmanın mevcut tüm kaynaklara ihtiyaç duyacağını vurguladı ve Malik ile aynı fikirde olduğunu ifade etti: "*ASEAN savunma sorunlarımızı çözmek için bir araç haline getirilmemelidir. Bu, üyelerin uygun ve elverişli bulacağı şekilde ASEAN dışında da yapılabilir.*"¹¹¹ Diğer ASEAN sözcüleri ise ASEAN'ın askeri bir rol üstlenmesini, üyelerinin askeri açıdan bireysel ya da toplu olarak güvenilir bir askeri ittifak oluşturamayacak kadar zayıf oldukları gibi pragmatik gerekçelerle reddetmişlerdi.¹¹² Güvenliğe yönelik birincil tehdidin, dış faktörlerden ziyade iç faktörlerden kaynaklandığı düşüncesini, sıklıkla dile getirilmekteydi. Dahası, bir dış tehdidin ortaya çıkması halinde, başta ABD olmak üzere büyük güçlerin desteğine güvenmeye devam etmenin gerekli olacağı da zaman zaman kabul görmüştü.¹¹³ Bu nedenle Tayland ve Filipinler, ASEAN askeri ittifakını ABD ile olan savunma bağlarına alternatif olarak görme eğilimi göstermemişlerdi. İkili anlaşmaların ASEAN üyeleri arasındaki askeri işbirliği için en uygun biçim olduğu düşünülmekteydi. ASEAN'ın kuruluşu sırasında Endonezya ile Malezya ve Malezya ile Tayland arasında bu tür anlaşmalar zaten mevcuttu.¹¹⁴

Kuruluş sürecinde ASEAN'daki güvenlik işbirliği, çoğu zaman resmi anlaşmalara dayanan sınırlı uygulamalarla desteklenmişti. Bunların en dikkat çekici örneklerinden biri, üye

¹¹⁰ *Foreign Affairs Bulletin* (Thailand), Şubat-Mart 1968, 381.

¹¹¹ *Asian Almanac*, cilt 6, 2809.

¹¹² *Asian Almanac*, cilt 6, 2974-5.

¹¹³ *Far Eastern Economic Review*, 20 Temmuz 1967, 152.

¹¹⁴ ASEAN bölgesindeki ikili anlaşmalar için bkz. N. Ganesan ve Ramses Amer, ed. *International Relations in Southeast Asia: Between Bilateralism and Multilateralism*, (Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2010). Bölgedeki ihtilaflı konular için ise bkz. Temiz, *ASEAN*, 274-324.

devletlerin askeri personelinin Endonezya'daki kurmay kolejlerinde eğitim görmesiydi.¹¹⁵ Bununla birlikte ASEAN üyeleri, örgütün doğrudan bir askeri rol üstlenmesine uzun süre karşı çıkmıştır. Bu itirazların temelinde, siyasi ve güvenlik hedeflerinin askeri ittifaklar yerine ekonomik kalkınmaya odaklanarak daha etkili biçimde gerçekleştirilebileceği yönündeki inanç yatmaktaydı. Bu yaklaşımın somut bir ifadesi olarak, 1966 yılında Malezya Başbakan Yardımcısı Tun Ismail, yeni kurulacak bölgesel bir yapılanmanın askeri ittifak biçiminde olmasını açıkça reddetmiş ve askeri ittifakların tek başına “komünist yayılmacılık sorununa kalıcı bir çözüm getiremeyeceğini” dile getirmişti. Bu çerçevede ASEAN, kuruluşundan itibaren güvenlik meselesini ekonomik gelişme, bölgesel istikrar ve karşılıklı bağımlılık üzerinden ele alan özgün bir model geliştirmişti. Tun Ismail; *“Pekin merkezli komünist meydan okuma, Güneydoğu Asya için topyekûn bir tehdit oluşturan topyekûn bir meydan okumadır. Kuzey Vietnam, Güney Vietnam'ı ilhak etmeye çalıştığında olduğu gibi, meşru müdafaa amacıyla güce güçle karşılık verilmesi gerekse de biz Güneydoğu Asyalılar öncelikle halkımıza daha fazla gıda, daha fazla iş sağlama kapasitemizi kanıtlamalıyız.”*¹¹⁶

ASEAN'ın kurulmasından kısa bir süre önce Adam Malik de bölgesel bir savunma örgütü fikrini reddederken, benzer bir argüman kullanmıştı. Ayrıca mali kısıtlamalara da vurgu yaparak şunları söyledi: *“Eğer savunma düzenlemelelerinden bahsediyorsanız, silahlar, uçaklar, askeri teçhizat vs. hakkında konuşmanız gerekir. Silahlar için daha fazla harca kalem ayırırsınız. Ancak şu anda bizim için sorun bu değil. Sorun halkımızın karnını doyurmaktır. En büyük tehlike bu yöndedir... Bu durum savunma sorununu unutmamız gerektiği*

¹¹⁵ Bernard K. Gordon, *Toward Disengagement*, 159.

¹¹⁶ Tun Ismail, *A New Era of Regional Co-Operation*, 69.

*anlamına elbette gelmiyor. Ancak şu anda buna öncelik vermiyoruz.”*¹¹⁷ Sadece bu ifadeyle dahi ASEAN’ın bölgede barış ve güvenliği teşvik eden bir örgüt olduğunu ilan etmekteydi.

İkinci ASEAN Bakanlar Toplantısı’nda, Singapur Dışişleri Bakanı Rajaratnam’ın vurguladığı üzere, örgütün temel niteliği ekonomik, sosyal ve kültürel işbirliğini teşvik eden bir çerçeve olmasıydı. Singapur hükümetinin resmi yayınında yer alan ifadeye göre, daimi komite toplantılarındaki tartışmaların ardından öne çıkan en önemli husus, ASEAN’ın doğrudan askeri bir yapılanma olmadığı, bilakis bölgesel kalınmayı ve işbirliğini hedefleyen bir örgüt olduğuydu. Rajaratnam’a göre bu yaklaşım, kuruluşun erken döneminde ortaya çıkan “ASEAN’ın askeri etkileri olacağı” yönündeki yanlış anlamaları gidermekteydi. Bununla birlikte bu tutum, güvenlik sorunlarının önemini küçümsemek anlamına gelmiyordu. Aksine Singapur hükümeti, çeşitli nedenlerden ötürü güvenlik garantilerinin ASEAN aracılığıyla sağlanmasının ne mümkün ne de arzu edilir olduğuna inanıyordu. Rajaratnam’ın dikkat çektiği gibi, Güneydoğu Asya ülkelerinin güvenliği ve bütünlüğü, dışarıdan gelebilecek açık bir askeri tehditten ziyade bölge içindeki ekonomik durgunluk ve olası bir çöküşten dolayı tehlike altına girebilirdi.¹¹⁸ Kurucu ülkelerin tamamı bu hususta büyük bir hassasiyet göstermiş ve böylece örgütün temel kuruluş ilkelerine bağlılık titizlikle korunmuştur.

¹¹⁷ *Far Eastern Economic Review*, 3 Ağustos 1967, 244.

¹¹⁸ *The Mirror*, 12 Ağustos 1968, 3.

BÖLÜM 3

YOLDAKİ ÇUKURLAR

...biz çok yakın arkadaşlar gibi birlikte çalıştık. Hatta belki de bundan öteydi; özellikle Malezya ile olan ilişkilerimde. Tunku Abdul Rahman benim için adeta bir kardeş gibiydi. Elbette diğer bazıları da öyleydi; Filipinler'den gelenler ... ve Adam Malik. Biz sadece yakın bir işbirliği içinde çalışmadık; birlikte eğlendik, birlikte yemek yedik. Ve bir sorun yaşadığımızda oturur, kalbimizi açar, içimizi dökerdik. Kartlarımız masanın üzerindeydi. İşte biz böyle ilerledik.

Thanat Khoman (1977)¹

Güneydoğu Asya milletleri samimi ve etkin bir işbirliği kurduklarında, vasat bir güç değil; dünyayı ikna edebilecek bir kudrete dönüşürler.

Adam Malik (1971)²

ASEAN'ın sonraki dönemdeki başarıları ya da başarısızlıkları, genellikle üye devletler arasında entegrasyon yönünde sağlanan ilerleme üzerinden değerlendirilmişti. Ancak örgütün kurucu liderleri, entegrasyon sürecinin kapsamına ilişkin belirgin sınırlar öngörmüşlerdir. Özellikle siyasi entegrasyonun, üye devletlerin egemenliklerini zayıflatacak veya tehdit edecek ölçüde derinleşmemesi gerektiğine inanıyorlardı. Bu yaklaşımın somut bir örneği, Endonezya'nın

¹ *Asiaweek*, 5 Ağustos 1977, 14.

² *Asian Almanac*, cilt 9, 4770.

ASEAN'ın kuruluşundan önce hazırladığı taslak deklarasyonda görülmekteydi. Taslakta, *Maphilindo* deneyiminden hareketle, ASEAN üyelerinin egemenliklerinin herhangi bir bölümünden vazgeçmeksizin ortak hedefleri takip etmeleri gerektiği açıkça vurgulanmıştı.³ Dolayısıyla ASEAN'ın daha sonraki performansı hangi gerekçelerle eleştirilirse eleştirilsin, örgütün siyasi işbirliği alanında ulusal egemenliği ciddi şekilde sınırlayacak mekanizmalar geliştirmemiş olması bir eksiklik olarak değerlendirilmemelidir. Nitekim kurucu liderler açısından bu durum, ASEAN'ın varlığını sürdürebilmesinin temel koşullarından da biriydi. Ekonomik alanda dahi entegrasyon, kısa vadeli bir hedef olarak değil, ancak uzun vadede ulaşılabilecek bir perspektif olarak ele alınmıştı.

İlk Sınav – Sabah

Bununla birlikte ASEAN'ın ilk yedi aylık varlığı büyük ölçüde sorunsuz ilerlemişti. Ancak 21 Mart 1968'de Filipin basınında çıkan bir haber, örgütün erken döneminde ciddi bir kriz ortaya çıkarmıştı. Haberde, Manila Körfezi'ndeki Corregidor Adası'nda gizli bir özel kuvvetler eğitim kampı bulunduğu ve burada Filipinli Müslüman askerlerin Sabah'a sızmak üzere hazırlandıkları iddia edilmişti.⁴

Söz konusu mesele, Haziran 1968'de Bangkok'ta Malezya ile Filipinler arasında Sabah üzerindeki egemenlik iddialarını ele almak üzere planlanan görüşmelere taşınınca kriz derinleşmişti. Yaklaşık bir ay süren müzakereler iki ülke ilişkilerine ağır zarar vermişti. Dahası, Daimi Komite'nin 1968 Ağustos'unda Cakarta'da gerçekleştirilen İkinci Bakanlar Toplantısı'ndan sonra Kuala Lumpur'da toplanması, anlaş-

³ Abell, *a.g.e.*, 430.

⁴ Michael Leifer, "The Philippines and Sabah Irredenta," *The World Today* 24, 10 (Ekim 1968), 422-26. Lela Garner Noble, *Philippine Policy Towards Sabah: A Claim to Independence* (Tucson: University of Arizona Press, 1977), 165-66. *Far Eastern Economic Review*, 18 Nisan 1968, 168-69.

mazlığın doğrudan ASEAN'ın kurumsal işleyişini etkilemesine yol açmıştı. Aynı dönemde Filipinler hükümeti, Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası konferanslardaki delegelerine "Malezya'nın Kuzey Borneo ya da Sabah'ı temsil etme yetkisini" sorgulayan çekinceler ileri sürmeleri talimatını vermişti.⁵ Buna karşılık Malezya, Filipinler konuya dair geri adım atana kadar ASEAN toplantılarına delege göndermeyi reddedeceğini açıkladı. Sorun, ancak 15 Aralık 1969'da, Kuala Lumpur'un kuzeyindeki Cameron Highlands'da düzenlenen Üçüncü ASEAN Bakanlar Toplantısı öncesinde çözüme kavuşmuştu. Tunku Abdul Rahman ile yeni Filipinler Dışişleri Bakanı Carlos Romulo'nun bir araya gelmesiyle ilişkiler normalleşmiş, toplantının açılışında Tunku bu gelişmeyi kamuoyuna duyurmuştu. Romulo ise anlaşmanın *önkoşulsuz* olarak sağlandığını belirtmişti. Filipinler her ne kadar Sabah üzerindeki hak iddiasından tamamen vazgeçmemiş olsa da önemli tavizler vermişti. Özellikle, Malezya'nın Sabah üzerindeki otoritesine ilişkin resmi çekincelerini geri çekmiş ve iddiasını pratik düzeyde büyük ölçüde göz ardı etmeyi kabul etmişti. Ancak Sabah anlaşmazlığı, ASEAN'ın erken dönem gelişimi üzerinde göz ardı edilemeyecek ölçüde yıpratıcı ve zarar verici bir etki bırakmıştı. Nitekim Ghazali Shafie, Sabah anlaşmazlığı hakkında şu yorumu yapmıştır; "*Uzun yıllar boyunca acı bir şekilde geliştirilmiş olan bölgesel işbirliği perspektifine getirilen bu trajediyi gördükçe ağlıyoruz.*"⁶ Buna karşın Romulo ise Filipinler'in "ASEAN'ı yok etmeyeceğini" vurguladı ve "*Sabah anlaşmazlığının bölgesel işbirliğinin önünde bir engel olmadığını*" ifade etti.⁷

⁵ Noble, *a.g.e.*, 185.

⁶ *The Manila Claim in Perspective*, National Press Club'da yapılan konuşma, Kuala Lumpur, 6 Kasım 1968.

⁷ Barbara French Pace vd., *Regional Cooperation in Southeast Asia: The First Two Years of ASEAN, 1967-1969* (McLean, VA: Research Analysis Corporation, 1970), 38.

Her iki taraf da bölgesel işbirliğinin çıkarlarını korumak adına anlaşmazlık konusunda belirli bir esneklik göstermenin gerekli olduğunu kabul etmeye yatkın görünmekteydi. Bununla birlikte ASEAN'ın Sabah meselesinde doğrudan bir arabuluculuk rolü üstlenmemesi, kimi yorumcular tarafından bir eksiklik ya da başarısızlık olarak değerlendirilmişti. Bazı diğer bölgesel örgütlerin aksine ASEAN, üye ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların çözümünde resmî ve kurumsallaşmış bir yetkiye sahip değildi. Bu nedenle, anlaşmazlığa doğrudan taraf olmayan üyelerin sürece müdahil olmasının çözümü kolaylaştırmaktan çok sorunu derinleştirebileceği düşünülüyordu. Nitekim Sabah krizinin askerî bir çatışmaya dönüşmemiş olması da dikkate alındığında, ASEAN'ın temkinli davranarak resmî bir girişimde bulunmaması rasyonel bir tutum olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, resmi ihtilaf çözüm mekanizmalarının yokluğuna rağmen ASEAN'ın kurucu üyeleri arasında diplomatik ikna çabaları kayda değerdi. Endonezya, Tayland ve Singapur, hem kamuoyu önünde hem de özel görüşmeler yoluyla Malezya ve Filipinler'e çağrıda bulunarak, anlaşmazlığın ASEAN'ın geleceği üzerindeki potansiyel yıpratıcı etkilerini dikkate almaya davet etmişlerdi. Bu bağlamda Adam Malik, *"ASEAN işbirliğini, ASEAN'la doğrudan ilgili olmayan diğer sorunlardan ayırabilmemiz gerekir"* sözleriyle örgütün temel yaklaşımını özetlemişti.⁸ Rajaratnam ise şu çağrıda bulundu: *"Aramızdaki farklılıklar ne olursa olsun elimizden geldiğince ASEAN'ı tehlikeye atmamalıyız."*⁹

Dolayısıyla ASEAN, Sabah anlaşmazlığının zamanla bir kenara bırakılmasından, dolaylı da olsa kendine bir pay çıkarılabilir. Zira tarafların uzlaşmaya yönelmesinde, -büyük ölçüde- örgüte zarar vermeme arzusunun belirleyici olduğu görülmekteydi. En azından Malezya cephesinde bu eğilim, Tunku Abdul Rahman'ın Filipinler ile ilişkilerin normalleştiğini ilan ettiği açıklamalarında açıkça hissedilmekteydi.

⁸ *The Age* (Melbourne), 19 Ekim 1968.

⁹ *Straits Times*, 19 Ekim 1968.

Tunku, “Bu, ASEAN’a verdiğimiz büyük değeri ve ülkelerimizin ile halklarımızın iyiliği için neler yapabileceğini düşündüğümü mü göstermektedir. En içten umudum odur ki artık her türlü sorunumuzun üstesinden gelmeyi kalıcı olarak başarmışızdır; böylece yeni bir başlangıç yapabilir ve bölgesel işbirliği alanındaki çeşitli plan ve programlarımızı ilerletebiliriz” demiştir. Ardından ise “aramızda gerçek bir iyi niyet olmazsa, inşa etmeye çalıştığımız ASEAN binasının temeli kayan kumlardan oluşacaktır” sözleriyle, karşılıklı güvenin örgütün sürdürülebilirliği için hayati önem taşıdığını vurgulamıştır. Tunku, ASEAN’ın faaliyetlerinin Sabah anlaşmazlığı nedeniyle geçici olarak sekteye uğramasını bile öğretici bir deneyim olarak değerlendirmiştir. Ona göre bu krizden çıkarılan dersler, örgütün kurumsal dayanıklılığını artırmıştı. Nitekim sonraki gelişmeler de bu iyimserliği kısmen doğrulamış görünmekteydi. Tun Razak’ın Üçüncü Bakanlar Toplantısı’nda “ASEAN’ın dış çıkarma sorunları” olarak adlandırdığı bu tür erken dönem sıkıntılar geride kalırken, Filipinler’in Sabah iddiasını sürdürme konusundaki istekliliği de giderek azalmıştı.¹⁰

Sabah meselesi, ASEAN’ın ilk yıllarında üyeler arasındaki ikili ilişkilerde yaşanan tek gerilim kaynağı değildi. Ekim 1968’de iki Endonezyalı deniz piyadesinin idam edilmesi, Endonezya ile Singapur arasındaki ilişkilerin hızla bozulmasına yol açmış ve bu durum, Malezya ile Filipinler arasındaki Sabah kriziyle aynı döneme denk gelmişti.¹¹ Dolayısıyla söz ko-

¹⁰ P. Abd Samad ve D. Abu Bakar, “Malaysia–Philippines Relations: The Issue of Sabah,” *Asian Survey* 32, no. 6 (1992): 554–567.

¹¹ 1968’de Singapur’da iki Endonezyalı deniz piyadesinin (Harun Said ve Usman Ali) idam edilmesi, Konfrontasi döneminin en kritik diplomatik krizlerinden birini oluşturmuştur. Söz konusu askerler, 10 Mart 1965’te Singapur’daki MacDonald House bombalamasında sivillerin ölümüne yol açan saldırının faileri olarak yargılanmış ve ölüm cezasına çarptırılmıştı. Endonezya, bu kişileri “görev icabı hareket eden asker” sayarak cezanın ertelenmesini talep etmiş, ancak Singapur hükümetinin 17 Ekim 1968’de Changi Hapishanesinde idamı uygulaması iki ülke arasında sert tepkilere,

nusu gerginlik ASEAN üzerindeki potansiyel etkileri bakımından, Sabah anlaşmazlığından sonra ikinci sırada yer almaktaydı. Dönemin gözlemcilerinden biri, bu tabloyu çarpıcı bir şekilde “*Sabah’taki Filipin-Malezya husumeti nedeniyle zaten cılganmış görünen ASEAN tabutuna bir çivi daha çakılması*” olarak tanımlamıştır. Bir başka değerlendirmede ise örgütün, “*uyumsuz milliyetçiliklerin kaynayan bir yahnisi*” izlenimi verdiği ifade edilmişti. Bu betimlemeler, ASEAN’ın erken döneminde karşı karşıya kaldığı kırılğanlığı ve bölgesel işbirliği projesinin karşısındaki ciddi sınamaları yansıtmaktaydı.¹² Hem geçici hem de süregelen bazı ikili gerilimler ASEAN’ın kuruluş dönemindeki ilerlemesini kuşkusuz yavaşlatmış olsa da genel gelişimini temelden sekteye uğratmamıştır.

Bölge Dışı Etki

1960’ların sonlarına gelindiğinde ASEAN, ikili anlaşmazlıklardan kaynaklanan ilk siyasi zorluklarının üstesinden gelmiş gibi görünüyordu ve örgüt, bölge için yeni ve iddialı siyasi hedefler belirlemeye başladı. Bu hedefler güçlü bir idealizm unsurunu yansıtıyordu. Bazı ASEAN temsilcileri için bu hedefler giderek tarafsızlaştırma kavramına odaklanıyordu. Bu süreçte ASEAN, daha fazla siyasallaşma yönünde geçici bir adım attı. Her ne kadar ASEAN üyelerinin siyasi ve güvenlik kaygıları ekonomik, sosyal ve kültürel işbirliği lehine resmi olarak önemsenmemeye devam etse de örgüt, kuruluşundan itibaren üye ülkeleri etkileyen siyasi ve güvenlik gelişmelerinin tartışıldığı gayri resmi bir forum işlevi görmekteydi. ASEAN içinde yeni siyasi stratejiler arayışı, uluslararası ve bölgesel ortamdaki bazı önemli gelişmelerden etkilendi.

protestolara ve diplomatik ilişkilerin ciddi şekilde gerilmesine yol açmıştı. Bkz. “Death for Indon Bombers,” *The Straits Times*, 21 Ekim 1965, 11; “S’pore Govt Gives Reasons for ‘No’ to Pleas for Mercy,” *The Straits Times*, 18 Ekim 1968, 14

¹² *Far Eastern Economic Review*, 24 Ekim 1968, 181.

1968'in başlarında yaşanan iki önemli olay ASEAN'ın bölgesel ilişkilerin yönetimine yeni bir yaklaşım getirme çabalarına aciliyet kazandırdı. Bunlardan ilki, İngiltere'nin 16 Ocak'ta Süveyş'in doğusundaki güçlerini geri çekmeye yönelik hızlandırılmış bir takvim açıklamasıydı.¹³ İkincisi ise Kuzey Vietnam ve Güney Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi tarafından düzenlenen Tet Saldırısı'ydı.¹⁴ Bu saldırı, ABD ve Güney Vietnam güçleri için büyük bir gerileme oldu ve ABD'nin savaşa dahil olma konusundaki tutumunda önemli bir değişime işaret etti.

Bu gelişmeler ASEAN üyeleri için en önemli iki dış garantörlerinin bölgeden çekilme ihtimalinin çok da uzak olmadığıнын habercisi gibiydi. Ağustos 1968'deki İkinci Bakanlar Toplantısı sırasında ASEAN'ın bir tepki verdiğine dair bazı

¹³ İngiltere'nin 16 Ocak 1968'de "Süveyş'in doğusundaki askerî güçlerini geri çekme" yönünde hızlandırılmış bir takvim açıklaması, dönemin uluslararası dengeleri açısından önemli bir kırılma noktası olarak değerlendirilmiştir. Bu karar, hem İngiltere'nin azalan ekonomik kapasitesinin hem de küresel düzeyde değişen güç dağılımının somut bir yansımasıydı. İngiliz yönetimi, artık Asya ve Pasifik'teki askerî varlığını sürdürmenin mali ve stratejik açıdan sürdürülemez olduğunu kabul etmişti. Bu gelişme, özellikle Güneydoğu Asya'da bir güvenlik boşluğu meydana getireceği endişesiyle karşılandı. Malezya, Singapur ve Avustralya gibi bölgesel aktörler, İngiltere'nin çekilmesiyle ortaya çıkabilecek güvenlik açığını dengelemek için yeni savunma işbirliği modellerini gündeme getirdiler. Karar aynı zamanda, ABD'nin bölgedeki sorumluluğunun artmasına ve ASEAN gibi bölgesel işbirliği mekanizmalarının stratejik öneminin güçlenmesine zemin hazırladı. Ayrıntıları için bkz. Saki Dockrill, *Britain's Retreat from East of Suez: The Choice between Europe and the World?* (London: Palgrave, 2002), 127–28.

¹⁴ 1968 yılı Ocak ayında Vietkong tarafından başlatılan Tet Saldırısı, Vietnam Savaşı'nın seyrini kökten değiştiren dönüm noktalarından biri olmuştur. Vietnam Yeni Yılı "Tet" ateşkesi sırasında gerçekleştirilen bu geniş çaplı taarruz, Güney Vietnam'daki hemen tüm büyük kent ve askerî üsleri hedef almıştı. Her ne kadar askerî açıdan başarısız olmuş görünse de saldırı, psikolojik ve siyasal düzlemde büyük etki ortaya çıkarmıştır. ABD kamuoyunda ise savaşın kazanılabilirliğine dair olan inancı ciddi biçimde sarsmış, bu da Washington'un Vietnam'daki stratejik tutumunda geri çekilme eğilimini hızlandırmıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Jennifer Walton, "The Tet Offensive: The Turning Point of the Vietnam War," *OAH Magazine of History* 18, 5 (Ekim 2004), 45–51.

kanıtlar vardı. Toplantının sonunda Bakanların, Paris'teki Vi-etnam Barış Görüşmeleri, ABD'nin bölgedeki varlığı, İngiltere'nin çekilme ihtimali ve bazı ülkelerin nükleer silahların yayılmasını önleme anlaşmasını imzalamaması gibi güvenlik ve diğer sorunları görüşmek üzere "gayri resmi" olarak bir araya geldikleri bildirildi. 1969'da bölgede meydana gelen diğer gelişmeler, ASEAN üyelerinin, çoğu geleneksel ittifaklarına bağlı kalmaya devam ederken bile, ASEAN'ın bu değişikliklerle başa çıkmadaki yararına ilişkin görüşlerini güçlendirmiş görünüyordu.

Bu gelişmelerin başında ABD'nin Vietnam'daki savaşa olan ilgisinin azalmaya devam etmesi ve Başkan Nixon'ın Temmuz 1969'da Guam Doktrini'ni açıklayarak *"Asya ulusları, sağlayabileceğimiz her türlü işbirliği ile ... bölgede barış ve ilerleme sağlama sorumluluğunu giderek daha fazla üstlenebilirler ve üstlenmelidirler"* görüşünü savunması geliyordu.¹⁵ Bu doktrin, ABD'nin hızla geri çekileceği korkusu uyandırsa da ASEAN üyeleri tarafından tamamen beklenmedik ya da hoş karşılanmayan bir durum da değildi. Aslında ASEAN'ın kuruluşundan bu yana dile getirdikleri, büyük güçlerin bölgeye daha az müdahil olması ve bölge ülkelerinin kendilerine daha fazla güvenmeleri yönündeki istekleriyle oldukça tutarlıydı.

1969 yılına gelindiğinde, bölgeyi şekillendiren büyük güçler arasındaki yeni ilişkiler ağı, ASEAN gözlemcileri tarafından yavaş yavaş fark edilmeye başlanmıştı. Nisan 1969'da toplanan Çin Komünist Partisi'nin Dokuzuncu Kongresi, Kültür Devrimi'nin sonuna yaklaşıldığının işaretlerini veriyor ve Çin'in uluslararası ilişkilerde daha ılımlı, daha az devrimci bir rol üstlenme ihtimalini güçlendiriyordu. Aynı yıl Haziran ayında Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Le-

¹⁵ J. L. S. Girling, "The Guam Doctrine," *International Affairs* 46, 1 (Ocak 1970), 50.

onid Brejnev'in Asya'da bir kolektif güvenlik sistemi önerisini açıklaması, Moskova'nın bölgeye artan ilgisini açıkça ortaya koydu. Zaten Sovyetler ile Malezya arasındaki diplomatik ilişkiler Mart 1967'de, Singapur ile olan ilişkiler ise Haziran 1968'de kurulmuştu. Mart 1968'de Sovyet donanma gemilerinin Hint Okyanusu'nda ilk kez konuşlanması da bu artan varlığın somut bir göstergesiydi. Öte yandan Japonya, hızla büyüyen ekonomik gücü aracılığıyla bölge üzerinde giderek daha güçlü bir etki kurmaktaydı. Tüm bu gelişmeler, dönemin Endonezya'nın ABD Büyükelçisi Soedjatmoko'nun değerlendirmesini doğrular nitelikteydi. Ona göre, Vietnam sonrası dönemde Güneydoğu Asya'nın geleceğini belirleyecek olan şey, *"yeni güçler takımıyıldızının çok kutupluluğu"* idi.¹⁶

Değişen bölgesel konjonktür, Aralık 1969'da gerçekleştirilen Üçüncü ASEAN Bakanlar Toplantısı'nda yapılan tartışmalara da yansımıştı. Adam Malik, İngiltere'nin bölgeden çekilmesi ve ABD'nin askeri varlığını azaltmasının *"ortaya çıkan yeni durumla başa çıkma çabalarında ortak politikalar geliştirilmesini zorunlu kılabilceği"* değerlendirmesinde bulunmuştur. Malik'e göre Güneydoğu Asya ulusları dış güçlere güvenmek yerine, bu yeni koşullarla baş etmenin yollarını kendileri bulmalıydı. Carlos Romulo ise gelişen bu bölgesel ortamı, Başkan Ferdinand Marcos'un uzun süredir gündeme getirdiği *"Asya Forumu"* önerisinin hayata geçirilmesi için uygun bir fırsat olarak görmüştür. Bu farklı yorumlar, ASEAN üyelerinin bölgesel stratejilerini şekillendirirken büyük güçlerin değişen tutumlarını dikkatle izlediklerini ve bu değişen koşullara göre yeni işbirliği vizyonları geliştirmeye çalıştıklarını da göstermekteydi.

1970 yılı boyunca ASEAN üyelerinin en büyük endişesi, Hindişinde giderek kötüleşen durum olmuştu. Özellikle Prens Norodom Sihanuk'un devrilmesinin ardından savaşın

¹⁶ Soedjatmoko, *a.g.e.*, 8-10.

Kamboçya'ya sıçraması, bölgedeki güvenlik algısını ciddi biçimde sarsmıştı. Bu gelişmelerin gölgesinde Mart 1971'de düzenlenen Dördüncü ASEAN Bakanlar Toplantısı, örgütün siyasi işbirliğine yönelik vizyonunu ortaya koyan önemli bir mihenk taşı olmuştur. Toplantıda Adam Malik, ASEAN üyelerinin *"çeşitli bölgesel ve uluslararası forumlarda, taahhütlerimiz doğrultusunda mümkün olan en geniş ölçüde birleşik bir cephe sunabilmek için kendi aramızda anlayış geliştirmemiz"* gerektiğini vurgulamıştı. Malik, delegelere hitaben, *"Gerçekten ASEAN ruhuna dayalı olarak, ilgili temsilcilerinize yakın işbirliği yapmaları ve ortak hareket etmeleri yönünde talimat vermenizi öneriyorum"* ifadelerini kullanmıştır. Toplantının ardından yayımlanan ortak bildiride ise Bakanlar, *"ASEAN üyelerinin ortak çıkarlarını ilerletmek üzere her zaman birleşik bir duruş sergilemeleri için, bölgesel ve uluslararası forumlardaki temsilcileri arasında yakın istişare ve işbirliğinin gerekliliğini yinelediklerini"* kaydetmişlerdi.¹⁷ Böylece ASEAN, bölgesel güvenlik krizlerinin meydana getirdiği baskı karşısında, ortak diplomatik tavır alma ve uluslararası platformlarda koordinasyon sağlama iradesini daha açık biçimde ortaya koymaya başlayacaktı.

Belki de ortak bir siyasi irade sergileme amacının bir göstergesi olarak üye devletler, Dördüncü ASEAN Bakanlar Toplantısı sonunda Adam Malik'in Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun bir sonraki başkanlığı için adaylığını desteklediklerini ilan ettiler. Ancak 1971 yılı, ASEAN açısından daha da çalkantılı bölgesel gelişmelere sahne oldu. Çin, dış politikada yeni keşfettiği ılımlılığın ve komünist olmayan dünya ile ilişkilerini geliştirme isteğinin sembolü niteliğinde olan *ping-pong diplomasisini* başlattı. Temmuz 1971'de ABD Başkanı Nixon'ın ulusal güvenlik danışmanı Henry Kissinger'ın Pekin'e gizli bir ziyaret gerçekleştirdiğinin ortaya çıkması ve ar-

¹⁷ *Asian Almanac*, cilt 8, 2814.

dından Nixon'ın da Çin'i ziyaret edeceğinin açıklanması, uluslararası dengelerde önemli bir kırılmaya işaret etti. Malezya örneği dışında, ASEAN ülkelerinin Çin ile ilişkileri bu dönemde sınırlı ve ihtiyatlıydı. Nitekim Ekim 1971'de Çin'in Birleşmiş Milletler'e kabulüne ilişkin kritik oylama sırasında ASEAN üyeleri arasında belirgin bir tutum birliği oluşmamış, bu durum örgütün Çin karşısındaki belirsizliğini ve güvensizliğini gözler önüne sermişti. ASEAN ülkeleri, oylama konusunda ortak bir pozisyon geliştirmekte açıkça başarısız olmuşlardı. Bununla birlikte, tüm bu karmaşaya rağmen, dönemin uluslararası ve bölgesel gelişmelerinin hızla değişen doğası en azından ASEAN içinde yeni yaklaşımların değerlendirilmesini ve alternatif politikaların tartışılmasını teşvik etmiştir. Bu bağlamda, Kasım 1971'de Kuala Lumpur'da bir araya gelen ASEAN Dışişleri Bakanları, gündemdeki çeşitli meselelerin yanı sıra Malezya'nın, Güneydoğu Asya'nın tarafsızlaştırılmasına yönelik önerisini de ele aldılar. Bu öneri, dönemin en iddialı ve en net biçimde tanımlanmış yeni girişimi olarak öne çıkmaktaydı. Uluslararası gelişmeler ASEAN ülkelerini hazırlıksız yakalamış olsa da bu süreç onların tamamen hazırlıksız olmadıklarını da ortaya koymuştur.

Bu yeni gelişmeler, bölge ülkelerinin giderek daha tehlikeli bir girdaba sürükleneceklerini öngörmelerine ve bu bağlamda "tarafsızlaştırma" fikrini daha ciddiyetle gündeme almalarına yol açmıştı. Zira uluslararası sistemde büyük güçlerin yeni stratejik planlar yaptığına dair işaretler açıkça hissedilmekteydi. Küresel rekabetin Güneydoğu Asya'yı jeopolitik bir satranç tahtasına dönüştürme ihtimali, ASEAN üyesi devletleri kendi varlıklarını ve çıkarlarını koruyacak yeni bir yaklaşım geliştirmeye zorlamıştı. Küçük ve orta ölçekli devletler olarak ASEAN ülkeleri, büyük güçler arasındaki gerilime doğrudan müdahil olamayacaklarını bilmekteydiler. Bu nedenle tarafsızlaştırma politikası, hem bölgesel istikrarı güvence altına alacak hem de üye devletlerin bağımsızlıklarını

koruyacak bir stratejik vizyon olarak öne çıkmıştır. Malezya tarafından ortaya atılan bu öneri, yalnızca bir güvenlik stratejisi değil aynı zamanda ASEAN'ın kurumsal kimliğini pekiştiren ve örgütü *büyük güçlerin rekabet alanı* olmaktan çıkarak *bağımsız bir bölgesel aktör* haline getirmeyi amaçlayan bir girişim niteliği taşımaktaydı.

ASEAN'ı Tarafsızlaştırma

Malezya'nın tarafsızlaştırma önerisi ilk kez 23 Ocak 1968 tarihinde, Malezya Parlamentosu'nda yapılan bir tartışma sırasında dönemin Başbakan Yardımcısı Tun Ismail tarafından gündeme getirilmişti. Tun Ismail, bu çıkışını bir hafta önce İngiltere'nin askeri kuvvetlerini Güneydoğu Asya'dan hızla çekme planlarını açıklamasına dayandırmış, söz konusu kararın etkili savunma düzenlemeleriyle desteklenmediği takdirde bölgede tehlikeli bir *güvenlik boşluğu* meydana getireceği uyarısında bulunmuştu. Bu bağlamda Tun Ismail, "*bölge ülkelerinin Güneydoğu Asya'nın tarafsızlaştırılmasını birlikte ilan etmelerinin zamanının geldiğini*" belirtmişti. Önerinin işlevsel ve kalıcı olabilmesi için tarafsızlık statüsünün yalnızca bölge ülkeleri tarafından değil, komünist Çin başta olmak üzere dönemin büyük güçleri tarafından da garanti edilmesi gerektiğini vurgulamıştı. Ayrıca Güneydoğu Asya devletlerinin karşılıklı saldırmazlık anlaşmaları imzalamaları, birbirlerinin içişlerine müdahale etmeme taahhüdünde bulunmaları ve her ülkenin benimsediği veya tercih ettiği hükümet biçimini kabul etmeleri gerektiğini ifade ederek, bölge için barış içinde bir arada yaşama ilkesine dayalı bir güvenlik mimarisi de önermişti.¹⁸

¹⁸ *Malaysia, Parliamentary Debates*, Dewan Rakyat/ Temsilciler Meclisi, cilt. 4, S. 22, 3615–16; Noordin Sopiee, "Neutralization of Southeast Asia," *Asia and the Western Pacific: Towards a New International Order* içinde, ed. H. Bull (Sidney: Nelson–Australian Institute of International Affairs, 1975), 137.

Bununla birlikte Malezya'nın tarafsızlaştırma önerisi, 1968'de Tun Ismail tarafından ilk kez dile getirilmesine rağmen uzun bir süre somut bir ilerleme kaydedememiştir. Öneri ancak Nisan 1970'te, Tan Sri Ghazali Shafie'nin Malezya delegesi sıfatıyla Darüsselam'da düzenlenen Bağlantısızlar Zirvesi hazırlık toplantısında yeniden gündeme getirilmesiyle uluslararası platforma taşınmıştı. Ghazali burada, Malezya'nın, Çin, Sovyetler Birliği ve ABD tarafından garanti edilmek kaydıyla, Güneydoğu Asya'nın tamamının tarafsızlaştırılmasını destekleme umudunu dile getirmişti. Aynı yıl Eylül ayında Tunku Abdul Rahman'ın istifası ve yerine Tun Razak'ın Başbakan, Tun Ismail'in ise Başbakan Yardımcısı olmasıyla birlikte Malezya hükümeti, tarafsızlaştırma önerisini ilerletmek için daha kararlı ve sistematik bir çaba içine girmişti. Ancak Malezya yönetimi, hiçbir zaman bu önerinin tam ve ayrıntılı bir resmî açıklamasını kamuoyuna sunmamıştı. Görünüşe göre öneri, zaman içinde kademeli olarak şekillenmiş ve olgunlaşmıştır. Dolayısıyla, Malezya'nın yaklaşımı, ancak Ekim 1970'ten itibaren çeşitli resmi sözcülerin yaptığı konuşmalar ve yayımlanan makaleler aracılığıyla anlaşılabilir hale gelmişti.¹⁹

Malezya'nın tarafsızlaştırma önerisinin şekillenmeye başladığı dönemde yapılan açıklamalar, önerinin hayata geçirilebilmesi için bazı önkoşullar bulunduğunu ortaya koyuyordu. Başbakan Tun Razak, bir siyasi mitingde yaptığı konuşmada bu önkoşulları üç temel hedef üzerinden dile getirmişti. İlk olarak, ASEAN gibi bölgesel örgütlerin işlevselliğini artırarak işbirliği çabalarının pekiştirilmesi gerektiğini vurgulamıştı. İkinci olarak, Güneydoğu Asya'nın artık büyük devletlerin güç mücadelesinin arenası olmaması gerektiğini ve bu anlayışın öncelikle bölge ülkeleri tarafından benimsenmesi gerektiğini belirtmişti. Üçüncü olarak ise Çin, Sovyetler

¹⁹ *Straits Times*, 18 Aralık 1970.

Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'nin, bölgenin barışçıl ve müreffeh kalmasını garanti altına almalarının zorunlu olduğunu ifade etmişti. Aralık 1970'te Endonezya'ya yaptığı ziyaret sırasında Tun Razak, Güneydoğu Asya ülkelerinin "yeni bir ortak strateji belirleme" zamanının geldiğini savunmuştur. Bu görüşünü desteklemek üzere Soğuk Savaş'ın kısmi yumuşaması gibi uluslararası ortamda gözlemlenen olumlu gelişmelere ve büyük güçler arasında ortaya çıkan "yeni yaklaşım ve yeni düşünce" arayışlarına atıfta bulunmuştur. Razak'a göre bu stratejinin başarısı için en kritik unsur, özellikle Çin'in uluslararası topluluğun içine çekilmesi yönünde yoğun çaba harcanmasıydı.²⁰

Nisan 1971'e gelindiğinde Başbakan Tun Razak, Güneydoğu Asya'nın tarafsızlaştırılmasının artık daha gerçekçi bir ihtimal haline geldiğine inandığını ortaya koymuştu. Razak'a göre, *"büyük güçler arasındaki çatışma döneminin yerini, tam anlamıyla bir uzlaşma dönemi olmasa bile, en azından belirli farklılıkların ve çatışma noktalarının törpülendiği bir dönem"* almıştı. Bu değerlendirme, uluslararası konjonktürdeki yumuşamanın tarafsızlık girişimini destekleyebileceğine dair artan bir iyimserliği yansıtmaktaydı. Tun Razak'ın bu iyimserliği, Temmuz 1971'de ABD Başkanı Richard Nixon'ın Pekin'i ziyaret edeceğinin duyurulmasıyla daha da güçlenmiştir. Malezya Parlamentosu'nda yaptığı bir konuşmada, *"Birkaç yıl öncesine kadar, hatta bazı açılardan birkaç ay öncesine kadar içinde bulunduğumuzdan çok farklı bir dünyada yaşıyorduk"* sözleriyle dönemin hızlı değişimlerine dikkat çekmişti. Tarafsızlaştırma önerisinin ilk ortaya atıldığı dönemde genel olarak kuşkuyla karşılandığını, hatta kimi çevrelerde bunun *"gerçekçi olmayan, idealist ya da daha da kötüsü"* bir girişim olarak görüldüğünü hatırlatmıştı. Ancak Çin ve ABD arasında başlatılan doğrudan temasların ardın-

²⁰ *Foreign Affairs Malaysia*, Haziran 1971, 13-20.

dan, bu politikanın “*idealist olmaktan ziyade son derece gerçekçi bir yaklaşım olduğuna dair artan bir takdirin ortaya çıktığını*” da vurgulamıştı.²¹

Malezya’nın tarafsızlaştırma önerisine ilişkin mevcut en ayrıntılı açıklama muhtemelen Tun Razak kabinesinde Enformasyon Bakanı olan Ghazali Shafie tarafından Ekim 1971’de yayınlanan bir makalede yer almaktaydı. Ghazali Shafie, Malezya’nın tarafsızlaştırma önerisinin “*coşkulu bir dünya görüşüne ya da devletlerin uluslararası arenadaki doğal eğilimlerine dayandığı*” yönündeki eleştirileri bertaraf etmeye çalışmıştı. Malezya’nın 1948–1960 yılları arasında komünist isyana karşı yürüttüğü mücadeleye ve Endonezya ile yaşanan *Konfrontasi* deneyimine atıfta bulunarak, ülkesinin “*güç mücadelesinin gerçekleri konusunda kimseden ders almaya ihtiyacı olmadığını*” belirtmiştir. Dahası, Vietnam’daki savaşın “*yeterince acımasız bir hatırlatma*” olduğuna dikkat çekerek, Malezya’nın önerisinin romantik ya da idealist bir söyleme değil, tam tersine bölgesel ve uluslararası bağlamda ortaya çıkan yeni ruh haline dayandığını savunmuştu. Ona göre bu ruh halinin olumlu amaçlarla değerlendirilmesi gerekmektedir; aksi takdirde olumsuz sonuçlara yol açma riski vardı.²²

Ghazali, tarafsızlaştırma planının uygulanabilmesi için öngördüğü adımları iki düzeyde ayrıntılandırmıştı. Birinci düzeyde, Güneydoğu Asya ülkelerinin kendi aralarında mutabakata varmaları gereken temel ilkeler şunlardı: Devletler birbirlerinin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeli; doğrudan ya da dolaylı biçimde birbirlerinin güvenliğini tehdit edecek faaliyetlerden kaçınmalıydı. İçişlerine karışmama ve saldırmama ilkeleri kesin olarak benimsenmeliydi. Tüm yabancı güçler, bölgeden dışlanmalıydı. Bölge,

²¹ *Foreign Affairs Malaysia*, Eylül 1971, 24-29.

²² Ghazali Shafie, “Neutralization of Southeast Asia,” *Pacific Community* (Ekim 1971): 110-7.

uluslararası güç rekabetinin bir çatışma alanı haline getirilmemeliydi. Üye devletler barışın korunması için gerekli mekanizmaları geliştirmeli ve bu sorumluluğu üstlenmeliydi. Hayati güvenlik konularında büyük güçler karşısında ortak bir tutum sergilenmeliydi. Bölgesel işbirliği teşvik edilmeliydi. İkinci düzeyde ise büyük güçlerin (ABD, SSCB ve Çin) üzerinde mutabakata varmaları gereken hususlar şu şekilde sıralanmıştır: Güneydoğu Asya'nın tarafsız bir bölge olması kabul edilmeliydi. Büyük güçler, bölge devletlerini kendi güç mücadelelerinin dışında tutmayı taahhüt etmeliydi ve tarafsızlık düzenlemesini güvence altına almak için etkili denetim mekanizmaları geliştirilmeliydi.

Ghazali bu çerçeveyi şu şekilde özetlemişti: *“Güneydoğu Asya ülkeleri kendi aralarında barışı korumaktan sorumlu olacaklarsa, bölgede dış kaynaklı çatışmaların önlenmesi de üç garantör gücün sorumluluğu altında olmalıdır.”* Ayrıca, büyük güçlerin her birine, bölgeden çekilmelerinin ya da müdahil olmamalarının, diğerlerinin çıkarına olmayacağına dair güvence verilmesi gerektiğini vurgulamıştı. Son olarak, üç büyük gücün tarafsızlaştırma düzenlemesini uygulamaya koyabilecek etkili bir denetim mekanizması üzerinde anlaşmaya varmaları gerektiğinin de altını çizmişti.²³

Malezya'nın tarafsızlaştırma önerisinin, ASEAN katılımcılarının büyük bölümü tarafından kabul edilebilir geniş ilkeler üzerine inşa edildiği açıktır. Bu ilkeler arasında; bölgesel sorunların giderek daha fazla bölgesel çözümler aracılığıyla ele alınması, dış güçlere duyulan geleneksel bağımlılığın yerini aşamalı olarak daha güçlü bir öz güvene ve bölgesel işbirliğinin teşvikine bırakması, büyük güçlerin bölge işlerine müdahalesinin sona erdirilmesi ve ideolojik farklılık gözetilmeksizin tüm bölge devletlerine işbirliği planlarına katılım fırsatı tanınması yer almaktaydı. Bununla birlikte, Ma-

²³ Ghazali Shafie, “Neutralization of Southeast Asia”: 115.

lezya'nın tarafsızlaştırma önerisi ASEAN ülkeleri arasında çeşitli güçlükler ve görüş ayrılıkları da doğurmuştu. Bu anlaşmazlıkların temel nedeni, önerinin yalnızca ilkeleri dile getirmekle kalmayıp, bunları resmileştirme ve kurumsallaştırma çabasını da içermesiydi. Dolayısıyla tarafsızlık fikri, ilkesel düzeyde kabul görmüş olsa da bunun uygulamaya nasıl yansıtılacağı ve hangi mekanizmalarla hayata geçirileceği konularında ciddi çekinceler de ortaya çıkmıştı.

ZOPFAN Süreci

2 Ekim 1971'de, New York'taki Birleşmiş Milletler Genel Kurulu sırasında beş ASEAN dışişleri bakanı, Tun Razak'ın otel süitinde bir araya geldi. Bu gayriresmî toplantıda, Güneydoğu Asya'yı doğrudan etkileyen son uluslararası gelişmelerin yanı sıra, Filipinler Devlet Başkanı Ferdinand Marcos'un gündeme getirdiği Asya zirvesi önerisi de ele alınmış ve Kasım ayında Kuala Lumpur'da daha kapsamlı bir buluşma yapılmasına karar verilmişti.²⁴ Marcos'un önerisi, ABD Başkanı Nixon'ın Pekin ziyaretini açıklamasından kısa süre sonra yeniden gündeme taşınmıştı. Kuala Lumpur toplantısının en güçlü savunucularından biri ise Filipinler Dışişleri Bakanı Carlos Romulo olmuştur. Kasım ayı başlarında düzenlenen hazırlık görüşmelerinde Malezyalı yetkililer, tarafsızlaştırma önerisinin dışişleri bakanları toplantısında gündeme alınacağını teyit etmişlerdi.²⁵ Hatta kısa bir süre sonra basına yapılan açıklamalarda, dört ASEAN ülkesinin Güneydoğu Asya'da bir barış ve tarafsızlık bölgesi oluşturulması fikrine destek verdiği duyurulmuştu. Bir hafta sonra da gazetecilere dört ASEAN ülkesinin barış ve tarafsızlık bölgesi önerisini desteklediğini ifade ettiler.²⁶ Ancak süreç, açıklamaların imâ ettiğinden daha karmaşık bir nitelik taşımaktaydı. Nitekim,

²⁴ *Straits Times*, 4 Ekim 1971.

²⁵ *Straits Times*, 5 Kasım 1971.

²⁶ *Manila Bulletin*, 11 Kasım 1971.

özellikle bu dönemde zirve fikrini ısrarla destekleyen Filipinler, bu dönemde tarafsızlaştırma önerisinin resmen kabul edilmesine karşı çıkmış ve mesele ASEAN içinde önemli bir görüş ayrılığına yol açmıştı.²⁷

Ferdinand Marcos, tarafsızlaştırma fikrine ilişkin değerlendirmesinde bunun *“yerleşmiş bir kavram olmadığını”* ve *“kaçınılmaz olarak farklı hayati çıkarlara sahip egemen devletlerden oluşan bir topluluğun tarafsızlaştırılmasının tarihte eşi benzeri görülmemiş bir girişim olacağını”* ileri sürdü.²⁸ Kuala Lumpur’daki ASEAN Dışişleri Bakanları Toplantısı’ndan iki gün önce Tun Razak ve Carlos Romulo, görüş ayrılıklarını gidermek amacıyla 45 dakikalık bir görüşme gerçekleştirmiş; ancak bu girişim başarısız olmuştu. Romulo, toplantıda gündeme gelen tarafsızlaştırma önerisine ilişkin yaptığı açıklamada, *“diğer olası alternatiflerin”* de dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır.²⁹

Kuala Lumpur toplantısı öncesinde diğer ASEAN üyeleri, Malezya’nın önerisine karşı olumsuz düşüncelerini açıkça dile getirmekte daha temkinli davranmışlardı. Ancak diplomatik kaynaklar, dört başkentinde tamamında güçlü çekişmeler bulunduğunu da bildirmişti.³⁰ Singapur Dışişleri Bakanı Rajaratnam toplantıya katıldığında, tarafsızlaştırmayı *iyi bir konsept* olarak nitelendirmiş, fakat bunun ne derece pratik veya uygulanabilir olduğunun ve uzun vadeli bir hedef niteliği taşıyıp taşımadığının tartışılması gerektiğini ifade etmişti. Rajaratnam, bu fikrin teorik düzeyde cazip olmasına rağmen birçok zorluk içerdiğine dikkat çekmiş, özellikle iki temel sorunun altını çizmiştir: Büyük güçlerin öneriyi destekleyip desteklemeyecekleri ve tarafsızlığın SEATO üyeliği ile Beş Güç Savunma Düzenlemeleri çerçevesiyle nasıl bağdaştırılacağı. Ayrıca Rajaratnam, Singapur’un konferans için

²⁷ *Manila Bulletin*, 14-18 Kasım 1971.

²⁸ *Manila Bulletin*, 19 Kasım 1971.

²⁹ *Manila Bulletin*, 24 Kasım 1971.

³⁰ *Manila Bulletin*, 26 Kasım 1971.

Malezya'nın önerdiği maddelerin genel bir değerlendirmesini içeren bir rapor sunduğunu da belirtmiştir.³¹

Adam Malik, Malezya'nın tarafsızlaştırma önerisine ilişkin yaptığı değerlendirmede, *“Eğer bu, bölgeyi dış müdahalelerden arındırmak anlamına geliyorsa, ilke olarak buna itirazımız olmayacaktır”* sözleriyle prensip düzeyinde destek verdiğini belirtmişti. Bununla birlikte Malik, tarafsızlığın denetimi meselesini gündeme taşıyarak, kritik bir soruya işaret etmiştir: *Nükleer silah taşıyan bir gemi Malakka Boğazı'na yaklaşırsa, böyle bir durumda ne yapılacaktır?* Bu tür senaryolar, tarafsızlık planının pratik uygulanabilirliği konusunda ciddi belirsizliklerin altını çizmekteydi.³²

ASEAN Dışişleri Bakanlarının 25-27 Kasım 1971 tarihlerinde Kuala Lumpur'da gerçekleştirdiği toplantı, gündeminde başka meseleler bulunsa da büyük ölçüde tarafsızlaştırma tartışmalarına sahne olmuştu. Resmî ve bakanlar düzeyindeki görüşmeler oldukça zorlu geçmiş, özellikle Filipinler'in sert tutumu süreci çıkmaza sürüklemişti. Filipinler, tarafsızlaştırma önerisinin ancak daha geniş katılımlı bir Asya liderler zirvesinde ele alınarak karara bağlanabileceğini ileri sürmüş ve bu görüşünü ısrarla savunmuştu. Böylece tarafsızlaştırma meselesi, toplantının seyrini belirleyen temel konu haline gelmişti.³³

Son aşamada üzerinde mutabakata varılan metin, Kuala Lumpur Deklarasyonu'nun tarafsızlaştırma konusundaki tartışmaların bir tür sulandırılmış ve uzlaşmacı formülüne işaret ettiğini göstermekteydi. Deklarasyonun bağlayıcı paragrafı iki temel hususu öne çıkarmıştır:

- Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland, Güneydoğu Asya'nın dış güçlerin her türlü müdahalesinden uzak, bir Barış, Özgürlük ve Tarafsızlık Bölgesi (ZOPFAN) olarak tanınmasını ve bu statüye saygı gösterilmesini sağlamak

³¹ *Djakarta Times*, 26 Kasım 1971; *Straits Times*, 25 Kasım 1971.

³² *Straits Times*, 23-24 Kasım 1971.

³³ *Bangkok World*, 26 Kasım 1971; *Japan Times*, 26 Kasım 1971.

için gerekli çabayı göstermeye kararlı olduklarını beyan etmişlerdir.

- Bölge ülkelerinin, kendi güçlerini, dayanışmalarını ve yakın ilişkilerini pekiştirecek işbirliği alanlarını genişletmek amacıyla ortak çabalar yürütmeleri gerektiği vurgulanmıştır.

Metnin giriş bölümlerinde ise “*Güneydoğu Asya’nın tarafsızlaştırılmasının arzu edilen bir hedef olduğu ve bunu gerçekleştirmenin yollarının ve araçlarının araştırılması gerektiği*” kabul edilmişti. Ayrıca imzacı devletler, “*nükleer silahlardan arındırılmış bölgelerin oluşturulmasına yönelik uluslararası eğilimin farkında olduklarını*” da belirtmişlerdi. Bunun yanı sıra, 1967 ASEAN Deklarasyonu’nda ifade edilen, Güneydoğu Asya ülkelerinin bölge meselelerine ilişkin birincil sorumluluğunu ve dış müdahalelere karşı direnme kararlılığını teyit eden ilkelere bağlılıklarını da yinelemişlerdi.

Kuala Lumpur Deklarasyonu’na eşlik eden ortak bildiri, ASEAN Dışişleri Bakanlarının “*Bildiri’nin içeriğini Güneydoğu Asya’daki diğer ülkelerin dikkatine sunmayı ve onları Bildiri’de yer alan hedefler ile taleplerle kendilerini ilişkilendirmeye teşvik etmeyi*” kararlaştırdıkları da belirtilmişti. Ayrıca, “*ASEAN ülkelerinin belirlenen hedefleri gerçekleştirmek için atılması gereken diğer adımları incelemek ve değerlendirmek üzere, başlangıçta ASEAN ülkelerinden oluşan bir Kıdemli Memurlar Komitesi kurulmasına*” karar verilmiş ve bu komitenin Malezya’da toplanacağı duyurulmuştu.³⁴

Filipinler’in özellikle savunduğu ASEAN Devlet Başkanları Zirvesi önerisi konusunda da bir uzlaşmaya varılmıştı. Buna göre, daha sonra belirlenecek bir tarihte Manila’da bir ASEAN Devlet Başkanları Zirvesi düzenlenmesi tavsiye edilmişti.

Deklarasyonun imzalanmasının ardından Başbakan Tun Razak, tarafsızlığın somut bir gerçekliğe dönüşebilmesi

³⁴ S. W. Simon, “China, Vietnam, and ASEAN: The Politics of Polarization,” *Asian Survey* 19, 12 (1979): 1171–1188.

için üç kritik adımın gerekli olduğunu vurgulamıştı: Öncelikle ASEAN devletlerinin, dış müdahalelere karşı koyma konusunda açık bir kararlılık sergilemeleri; ikinci olarak, diğer Güneydoğu Asya ülkelerinin de tarafsızlık ilkesine bağlı kalmaları; son olarak ise büyük güçlerin bu tarafsızlığı garanti altına almaları. Razak, büyük güçlerle yapılacak temasların ancak önce Güneydoğu Asya ülkeleri arasında ortak bir mutabakat sağlandıktan sonra gerçekleştirilebileceğini de ifade etmişti. Ayrıca tarafsızlık ilkesinin kabul edilmesiyle birlikte, bölgedeki yabancı üslerin ve mevcut savunma anlaşmalarının aşamalı olarak kaldırılacağını da açıklamıştı.³⁵

Toplantının sonunda Tun Razak, kabul edilen Kuala Lumpur Deklarasyonu'nu *"Güneydoğu Asya'da yeni bir barış ve istikrar dönemi sağlama çabalarımızda önemli ve hayati bir adım"* olarak tanımlamıştı.³⁶ Bununla birlikte, Malezya'nın tarafsızlaştırma önerisine ASEAN ortaklarının verdiği ihtiyatlı yanıtı duymadığı hayal kırıklığı, Razak'ın yaptığı uyarılarda açıkça hissedilmekteydi. Razak, *"İleride atacağımız adımlarda başarılı olup olamayacağımız birlikte çalışma becerimize bağlıdır. Kendimiz bağımsızlığımızı ve egemenliğimizi korumak için çalışmaya hazır olmadıkça ve her türlü dış müdahaleden uzak durmak için kendi başımızın çaresine bakma kararlılığımızı göstermedikçe, başkalarının bize bağımsız ve egemen ülkeler olarak saygı duymasını bekleyemeyiz"* diyerek, bölgesel dayanışmanın ve öz güvenin mutlak önemine dikkat çekmişti. Bununla birlikte, Razak'ın açıklamaları, Malezya'nın diğer ASEAN üyelerinin çekincelerine kısmen taviz vermeye hazır olduğunu da göstermiştir. Razak, barış, özgürlük ve tarafsızlık bölgesine ancak *"tüm ülkelerin bağımsızlığımıza ve bütünlüğümüze titizlikle saygı göstereceklerini ve içişlerimize açık ya da gizli hiçbir şekilde müdahale etmeyeceklerini göstermeleri halinde"* ulaşılabileceğini kabul etmişti. Ayrıca, *"önümüzde uzun ve zorlu bir yol olduğu konusunda hiçbir*

³⁵ *Asian Almanac*, cilt 10, 4981.

³⁶ *Asian Almanac*, cilt 10, 4982.

yanılsama taşımadığını” vurgulamış ve ASEAN üyelerinin bu süreçte “hayal gücüyle olduğu kadar dikkatle de” hareket etmelerini tavsiye etmiştir. Malezya’nın ise “bu Deklarasyonun çizdiği yolda ilerlerken Güneydoğu Asya’daki tüm dostlarıyla her zaman birlikte hareket edeceği” güvencesini vermesi, önerinin nihayetinde ortak bir vizyonun parçası haline gelmesini sağlamıştır.

Her ne kadar diğer ASEAN üyeleri arasında süregelen şüphecilik ve Kuzey Vietnam ile Sovyetler Birliği’nden gelen olumsuz tepkiler Kuala Lumpur Deklarasyonu’nun yankılarını gölgelediği izlenimini verse de Malezya bürokrasisi tarafından sızlaştırma girişiminin erdemlerini öne çıkarmayı sürdürmüş ve bu konuda iyimserliğini korumuştur. Kuala Lumpur toplantısının ardından Tun Ismail, *“dünya güç dengesinin değiştiği bu dönemde, Güneydoğu Asya belki de altından kalkabileceği, özgür havayı soluyabileceği ve kendi kaderini tayin etme fırsatını yakalayabileceği ender bir konumdadır”* sözleriyle dönemin stratejik fırsatlarına dikkat çekmeye devam etti. Bu tür fırsatların *“birkaç on yılda ya da hatta yüzyılda bir kez ortaya çıkabileceğini, hatta bir daha hiç yaşanmayabileceğini”* vurguladı.³⁷ Bununla birlikte Malezya, tarafsızlaştırmanın uygulanmasına dair somut düzenlemeler konusunda sınırlı açıklamalar yapmaktaydı. Bu durum kısmen anlaşılabilir niteliktedir; zira Kuala Lumpur toplantısında oldukça az ilerleme kaydedilmiş, bu görevi üstlenmek üzere kurulan Kıdemli Memurlar Komitesi ise sonraki yıllarda yavaş ilerleyen bir süreç ortaya koymuştu.

Öte yandan, ASEAN içinde kurumsal güvenlik mekanizmaları tartışmaları da giderek yoğunlaşmaktaydı. Carlos Romulo, Mayıs 1974’te Manila’da düzenlenen Yedinci ASEAN Bakanlar Toplantısı öncesinde yaptığı açıklamada, *“üye devletler arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları çözmek için*

³⁷ *Asian Almanac*, cilt 10, 4977.

etkili bir mekanizma kurulmasını” önereceğini belirtmişti. Romulo’ya göre böylesi bir organ, ASEAN’ın birlik ve bütünlüğünü korumak açısından hayati önem taşımakta ve Güneydoğu Asya’da kurulması öngörülen Barış, Özgürlük ve Tarafsızlık Bölgesi (ZOPFAN) kadar ASEAN’a da güvenilirlik kazandırabilecek bir unsur olarak görülmekteydi.³⁸

Carlos Romulo’nun, Malezya’nın hassasiyetlerini gözeteerek “anlaşmazlıkların çözümünde mekanizma” yerine “prosedürler” ifadesini kullanmayı kabul ettiği aktarılmaktadır. Buna karşılık, Malezya delegesi Hüseyin Onn, bölge içi anlaşmazlıklar için geliştirilecek herhangi bir ASEAN uzlaştırma prosedürünün, Filipinler’in Sabah üzerindeki hak iddiası ya da Güney Filipinler meselesi için geçerli olamayacağını açıkça belirtmişti. Bakanlar toplantısının basın bildirisinde, dışişleri bakanlarının “*bölge içi anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü için etkili usullerin oluşturulmasını ilke olarak oybirliğiyle kabul ettikleri*” kaydedilmişti.³⁹ Bakanlar, bu tür usullerin benimsenmesinin yalnızca ASEAN’ın kurumsal gücünü artırmakla kalmayacağını, aynı zamanda Güneydoğu Asya’da bir Barış, Özgürlük ve Tarafsızlık Bölgesi oluşturma yönünde de olumlu bir adım teşkil edeceğini vurgulamışlardı. ZOPFAN’a yönelik adımların değerlendirilmesi, 1975 yılının ilk yarısında Hindîçinde yaşanan gelişmelerle hız kazanmıştı. Bu çerçevede üst düzey ASEAN yetkilileri Ocak 1975’te Bangkok’ta bir araya gelmiş, ardından Nisan ayında yine Bangkok’ta bir “çalışma grubu” toplantısı gerçekleştirilmiştir. ASEAN’ın Sekizinci Bakanlar Toplantısı’nın (13–15 Mayıs 1975) hemen öncesinde Kuala Lumpur’da düzenlenen bir diğer üst düzey yetkililer toplantısında ise sürecin nihai aşamasına yaklaşmıştı.

Bu toplantı sırasında, Malezyalı diplomatik kaynaklar, yetkililerin, dışişleri bakanlarına sunulmak üzere tarafsızlık

³⁸ *Bulletin Today*, 5 Mayıs 1974.

³⁹ *Straits Times*, 9 Mayıs 1974.

planına son şeklini vermeyi amaçladıklarını aktarmışlardı. Söz konusu planın, ASEAN üyesi ülkeler için kılavuz ilkeleri, bölge dışındaki devletlerin Güneydoğu Asya ile ilişkilerini düzenleyecek beklentileri, bölgenin tarafsızlık statüsünün ilan edilme yollarını ve bu statünün ihlali durumunda izlenecek prosedürleri içermesi öngörülmektedir. Bakanların bu planı onaylamalarının ardından, ASEAN'ın Hindistan'daki komünist rejimlere bölgeye katılım çağrısında bulunma yöntemlerini belirlemeleri ve planın uygulanmasına ilişkin somut adımları tartışmaları beklenmekteydi.⁴⁰

Bununla birlikte, Hindistan'ın ASEAN üyelerine tarafsızlık düzenlemesine katılmaları için yapılacak çağrının zamanlaması, uluslararası toplumun bölgeyi hangi yöntemle tanıyacağı ve ASEAN üyeleri arasındaki ikili anlaşmazlıkların çözümüne dair prosedürler konusunda ciddi görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştı. Özellikle üçüncü başlıkta Filipinler, katı ve yasal bağlayıcılığı olan bir tahkim sistemi önerirken, Malezya daha esnek bir model olan yetkililerden oluşacak bir arabuluculuk konseyi kurulmasını savunmuştu.⁴¹

1975'te düzenlenen Sekizinci Bakanlar Toplantısı'nın açılış konuşmasında Tun Razak, Kuala Lumpur Deklarasyonu'nda belirtilen hedeflerin daha yoğun bir gayretle takip edilmesi gerektiğini güçlü bir şekilde vurgulamıştır. Ancak diğer ASEAN bakanlarının bu konuda daha kuşkucu oldukları anlaşılmaktaydı. Malezya tarafının bölgenin tarafsızlaştırılması sürecini hayata geçirme konusundaki ısrarcı çabaları belirgin olsa da toplantı sonunda planın askıya alınmasına karar verilmişti. Bunun ardında kısmen Hindistan'ın ASEAN üyelerinin öneriyi reddetme ihtimaline dair kaygılar, fakat daha da önemlisi ASEAN üyeleri arasındaki çözümsüz kalan anlaşmazlık alanları rol oynamıştır. Toplantının ortak bildirisinde,

⁴⁰ *Asian Almanac*, cilt 14, 7445.

⁴¹ *Bangkok Post*, 12 Mayıs 1975.

dışişleri bakanlarının “ASEAN’ın Kuala Lumpur Deklarasyonu’nun hedeflerine bağlılığını yeniden teyit ettikleri” ve “söz konusu deklarasyonun bölge için öneminin giderek daha da belirgin hale geldiği” hususunda mutabık kaldıkları belirtilmişti. Bununla birlikte bakanlar, tarafsızlık planını nihai biçimine kavuşturmak yerine, üst düzey yetkililer toplantısında tamamlanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması (Treaty of Amity and Cooperation, TAC) taslağını paraflamayı tercih etmişlerdi. Bu taslak, o dönem için ZOPFAN’dan kısmi bir geri adım olarak yorumlanmıştı. Antlaşmanın amacı, ASEAN üyeleri arasındaki anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü için yapısal bir çerçeve sağlamak ve aynı zamanda Güneydoğu Asya’daki diğer devletlerin de imzasına açık bir belge oluşturmaktı. Sonuçta bakanlar, özellikle Filipinler ve Malezya arasında anlaşmazlıkların çözüm yöntemleri konusunda süregelen farklılıkların üstesinden gelme umuduyla, TAC taslağının yalnızca genel ilkelerini onaylamış ve metni daha fazla çalışma ve nihai onay için kendi hükümetlerine geri göndermeyi kararlaştırmışlardı.⁴²

ZOPFAN, Kuala Lumpur ve Zorluklar

Kuala Lumpur Deklarasyonu açıkça siyasi bir nitelik taşımaktaydı. Ancak ASEAN üyesi devletler, örgütün resmi söyleminde ASEAN’ın *siyasi bir örgüt olmadığı* yönündeki vurguyu sürdürmek amacıyla, bu deklarasyonu doğrudan bir ASEAN girişimi olarak göstermemeye özen göstermişlerdi. Adam Malik’in ifadesiyle, Kuala Lumpur’daki buluşma “ASEAN’ın resmi bir oturumu değil, ASEAN üyesi ülkelerin bir toplantısı” idi.⁴³ Bu söylem, diplomatik açıdan ustaca formüle edilmiş ve çoğu zaman gözden kaçan bir ayrım meydana getirmişti. Zira aynı toplantının kapanış konuşmasında Thanat

⁴² *Straits Times*, 15 Mayıs 1975.

⁴³ *Djakarta Times*, 26 Kasım 1971.

Khoman, etkinliği “*bu son derece önemli ASEAN bakanlar toplantısı*” olarak tanımlamış; *Straits Times* gazetesi de deklarasyonun imzalanmasından birkaç gün sonra yayımladığı başyazıda metni *ASEAN’den ilham alan bir sonuç*⁴⁴ ve Romulo ise *ASEAN hedeflerinin çözümü için ASEAN’ın arzularına uygun bir girişim* olarak nitelendirmişti.⁴⁵

ASEAN üyeleri arasındaki *gayri resmi* siyasi işbirliğinin statüsünü yükseltmeye yönelik ilk somut girişim Singapur’dan gelmiştir. Rajaratnam, 13–14 Nisan 1972 tarihlerinde Singapur’da gerçekleştirilen Beşinci ASEAN Bakanlar Toplantısı’nda yaptığı konuşmada, ASEAN toplantılarının resmî gündeminin ekonomik meseleler etrafında şekillendiğini, ancak üye devletlerin bu vesileyle *gayri resmi* olarak siyasi konuları da tartıştıklarını belirtmişti. Ona göre dışarıdan gözlemciler, ASEAN dışişleri bakanlarının iki ya da üç gün boyunca yalnızca ekonomik projeleri ele aldıklarına inanmakta zorlanıyordu. Bu nedenle Rajaratnam, ASEAN ülkelerinin “müfredat dışı faaliyetlerini düzene koyma zamanının geldiğini” savunmaktaydı.

Rajaratnam, büyük güçler arasındaki ilişkilerin öngörülemez bir biçimde değiştiğini vurgulayarak, ASEAN Dışişleri Bakanlarının artık yalnızca bu güçlerin niyetlerini değerlendirmek için değil aynı zamanda kendi bölgelerinde yaşanan hızlı değişimlere verdikleri bireysel tepkileri anlamak için de bir araya gelmeleri gerektiğini belirtmişti. Kuala Lumpur’da düzenlenen toplantıya atıfta bulunarak, bu sürecin ilk adımlarının atıldığını dile getirmiş ve söz konusu toplantıyı “*sadece anlaşmalarımızı değil, anlaşmazlıklarımızı da daha iyi anladığımız faydalı bir toplantı*” olarak nitelendirmişti. Bununla birlikte Rajaratnam, daha düzenli siyasi istişarelerin resmî gündemin bir parçası değil, “*müfredat dışı faaliyetlerin*

⁴⁴ *Straits Times*, 29 Kasım 1971.

⁴⁵ Carlos Romulo, “Towards a New Era in Asia,” *Solidarity*, (1972): 8–9.

bir parçası” olarak ele alınması gerektiğini de eklemişti.⁴⁶ Bu bakış açısı, giderek zayıflasa da bir süre daha korunmuştur.

Beşinci Bakanlar Toplantısı’nda diğer delegelerin yorumları da bu yaklaşımı desteklemişti. Adam Malik, ASEAN devletlerinin değişen küresel güç dengeleri karşısında konumlarını yeniden teyit edebilmek için *“hesaplı, iyi planlanmış ve koordineli eylemler”* geliştirmeleri gerektiğini vurgulamıştı. Endonezya delegasyonu ise ASEAN’ı her zaman *“bağımsız ve aktif dış politikalarının çekirdeği”* olarak gördüklerini açıklamıştır. Tun Ismail, siyasi gelişmelerin doğrudan ASEAN’ın kurumsal çerçevesinin dışında yer aldığını kabul etmekle birlikte, bu gelişmelerin ASEAN’ın faaliyet göstereceği genel ortamı etkilediğini ve bu nedenle örgütün bu gelişmeleri dikkate alması gerektiğini de belirtmişti. Ona göre ASEAN, *“yakın istişare ve ortak eylem için sağlam bir temel”* sağlamaktaydı. Kasım 1971’de Kuala Lumpur’da düzenlenen toplantıyı ise *“ASEAN üyelerinin kendilerini etkileyen sorunlara ortak bir perspektifle yaklaştıklarının”* ve *“gerçek bir ASEAN kimliğinin kazanımlarının”* kanıtı olarak değerlendirmişti. Tayland ve Filipinler’in de Rajaratnam’ın önerisini desteklemeleri, ASEAN içinde siyasi boyutun resmî olmasa da giderek daha fazla kabul gördüğünü ortaya koymaktaydı.⁴⁷

Thanat Khoman, ASEAN’ın ekonomik ve sosyal konulardaki istişarelerine, düzenli siyasi görüş alışverişlerini de eklemesi gerektiği görüşünü desteklemişti. Filipinler temsilcisi Jose Ingles ise beş ülkeli bir zirvenin önünü açmak amacıyla Manila’nın ASEAN dışişleri bakanlarının siyasi nitelikli toplantısı için uygun bir mekân olabileceğini önermişti. Beşinci ASEAN Bakanlar Toplantısı’nın ardından gerçekleştirilen *gayri resmi* siyasi istişareler sonunda, bakanlar ilk kez ortak bir basın açıklaması yayımlayarak, bu tür görüşmelerin yılda en az bir kez yapılması konusunda mutabık kaldıklarını

⁴⁶ *Asian Almanac*, cilt 11, 5640.

⁴⁷ *Japan Times*, 14 Nisan 1972.

kamuoyuna duyurmuşlardır.⁴⁸ Bu toplantıların “ASEAN’ın yetki alanı dışında ve gayri resmi” nitelikte olacağı özellikle vurgulanmıştı. Aynı toplantının resmî ortak bildirisinde de ilk kez, dışişleri bakanlarının siyasi tartışmalarda bulundukları, bu tartışmalar sırasında dünyadaki önemli gelişmeleri ve büyük güçler arasındaki ilişkilerdeki değişimleri gözden geçirdikleri kaydedilmişti. Bakanlar, bu gelişmeler ışığında “daha yakın işbirliği yapmanın gerekliliğini” de kabul etmişlerdi. Bu bağlamda, ilk *gayri resmi* ASEAN Dışişleri Bakanları toplantısı 13–14 Temmuz 1972’de Manila’da yapılmış, ikinci toplantı ise 15 Şubat 1973’te Kuala Lumpur’da düzenlenmişti. Nisan 1973’te Tayland’ın Pattaya kentinde gerçekleştirilen Altıncı ASEAN Bakanlar Toplantısı’na gelindiğinde ise ASEAN’ın gayri resmi siyasi rolü fikri giderek yerleşmiş ve önem kazanmıştı. Bu toplantıda Bakanların siyasi görüşmelerinin ardından yayımlanan basın bildirisi, çok sayıda konuya değinen uzun bir metin olarak tarihe geçti ve sonraki yıllarda da benzer toplantılar için bir model oluşturdu.⁴⁹

Bu dönemde ASEAN üyelerinin gündeminde yer alan en önemli mesele, elbette Vietnam’dı. Güney Vietnam’ın ASEAN’a muhtemel üyeliği ilk kez Cameron Highlands⁵⁰ toplantısında gündeme geldi. Ancak Rajaratnam’ın ASEAN toplantısından hemen önce düzenlediği bir basın toplantısında, Singapur’un “ASEAN gerçekten kurumsal olarak olgunlaşana

⁴⁸ “1972 Joint Communique of the 5th ASEAN Ministerial Meeting,” Singapore, 13–14 Nisan 1972.

⁴⁹ Asian Almanac, *cilt 12*, 6211–12.

⁵⁰ Cameron Highlands, Malezya’nın Pahang eyaletinde yer alan ve İngiliz sömürge döneminden bu yana ülkenin eğitim, tarım ve idari yapısında özel bir yere sahip bir bölgedir. Soğuk iklimi, çay tarlaları ve İngiliz idari mirasıyla tanınan bu bölge, Britanya döneminde eğitilmiş yerel elitlerin yetiştiği ve diplomatik kültürün filizlendiği bir mekân olarak öne çıkmıştır. Malezya’nın erken dönem bürokrat ve diplomat kadrolarının bir kısmı burada düzenlenen idari eğitim programlarından etkilenmiştir. Bu nedenle Cameron Highlands, modern Malezya diplomasisinin oluşumunda tarihsel ve kültürel bir referans noktası olarak değerlendirilmektedir.

kadar örgütün üyeliğinin genişletilmemesi gerektiği” yönündeki açıklaması hem kayda değerdi hem de Güney Vietnam’ın üyelik ihtimalinin ciddi biçimde değerlendirilmesini fiilen ortadan kaldırdı.⁵¹

Bu dönemde Hindişindeki gelişmeler ASEAN üyeleri arasında giderek artan bir kaygıya yol açmaktaydı. Bu durum, Tun Ismail’in Mart 1971’de Manila’da düzenlenen Dördüncü ASEAN Bakanlar Toplantısı’ndaki sözlerinde açıkça görülmekteydi. Tun Ismail, bir zamanlar *“bölgeye barış umudu getiren küçük bir ılık huzmesi”* olarak görülen Paris Barış Görüşmeleri’nin artık *“daha fazla insanı asla hayal kırıklığına uğratmayacak bir saman alevi gibi”* görüldüğünü ifade etmişti.⁵² Bununla birlikte, Beşinci ASEAN Bakanlar Toplantısı sırasında yapılan kamuya açık beyanatlarda Vietnam konusuna oldukça sınırlı bir yer verilmişti.⁵³ Ancak, bakanların bu mesele üzerinde özel oturumlarda kapsamlı şekilde durdukları anlaşılmaktadır. Nitekim ASEAN dışişleri bakanlarının ilk gayri resmi toplantısının bu dönemde kararlaştırılması ve söz konusu toplantı yapıldığında esas itibarıyla Vietnam sorununa odaklanması, bu durumu doğrulamaktaydı.

Temmuz 1972’de Manila’da gerçekleştirilen gayri resmi ASEAN Dışişleri Bakanları Toplantısı’nın sonunda yayımlanan basın bildirisinde, Hindişinde süregiden çatışmaların *“ciddi bir endişeyle”* ele alındığı belirtilmişti. Bildiride ayrıca, çatışmanın taraflarının *“adil bir çözüme ulaşılması için çabalarını yoğunlaştırmaya teşvik edilmesi”* kararlaştırılmıştı. ASEAN ülkelerinin, *“Hindişin sorununa nihai bir çözüm bulmaya somut katkıda bulunma imkanlarını araştırmaları gerektiği”* de ifade edilmişti.⁵⁴ Adam Malik’in açıklamalarına

⁵¹ *Asian Almanac*, cilt 12, 6215.

⁵² *Asian Almanac*, cilt 10, 5114.

⁵³ *Asian Almanac*, cilt 11, 5772.

⁵⁴ *Press Release of the Informal Meeting of the ASEAN Foreign Ministers*,” Manila, 13–14 Temmuz 1972, *ASEAN Documents Series*, 1967–1988.

göre, ASEAN dışişleri bakanlarının Manila'daki toplantılarında üzerinde çalıştıkları bir barış önerisi, çatışmanın tüm taraflarına sunulmuştu. Basına yansıyan haberlere göre söz konusu plan; Kuzey ve Güney Vietnam'ın derhal ve koşulsuz olarak ateşkes ilan etmelerini, ABD askerlerinin dört ay içinde bölgeden çekilmesini, Amerikalı savaş esirlerinin serbest bırakılmasını, Endonezya, Malezya ve Japonya'dan üyelerin yer aldığı bir "emanetçiler" ekibinin oluşturulmasını ve Kuzey ile Güney Vietnam'ın her konuda dış müdahale olmaksızın karar vermesini öngörmüştü. Ayrıca, barış sürecinin demokratik meşruiyetini sağlamak üzere serbest genel seçimlerin yapılması da planın temel unsurlarından biri olarak ifade edilmişti.⁵⁵

20 Ağustos'ta Bangkok'ta yapılan açıklamada Adam Malik, ASEAN'ın beş maddelik barış önerisinin ABD, Güney Vietnam, Kamboçya ve Laos tarafından kabul edildiğini ileri sürmüştü.⁵⁶ Ancak aynı dönemde Kuzey Vietnam Dışişleri Bakanlığı, önerinin ABD ve Güney Vietnam lehine olduğu gerekçesiyle reddedildiğini, Hanoi'deki Endonezya misyonuna resmî olarak bildirmişti.⁵⁷ Buna karşın ASEAN üyeleri, diplomatik girişimlerinin reddedilmesi karşısında cesaretlerini kaybetmemişti. Paris Barış Görüşmeleri'nde ilerleme sağlandığına dair işaretlerin kamuoyuna yansımaları, Endonezya'nın Vietnam konusunun ayrıntılı biçimde ele alınacağı yeni bir gayri resmi toplantı önerisinin kabul edilmesine yol açmıştı. Nihayetinde Vietnam'da Savaşın Sona Erdirilmesi ve Barışın Yeniden Tesisi Anlaşması 27 Ocak 1973'te Paris'te imzalanmış, ASEAN dışişleri bakanları ise 15 Şubat 1973'e kadar bir araya gelmemişti.

⁵⁵ Adam Malik, 21 Temmuz 1972 tarihinde dönemin Güney Vietnam Dışişleri Bakanı olan Tran Van Lam'a iletilen mektubunda, ASEAN üyelerini her iki tarafın bakış açılarını kabul etmeye çağırarak; Kuzey ve Güney Vietnam tarafından imzalanacak bir ateşkes yoluyla barışa aracılık etme ve savaşı sona erdirmeye arzusunu dile getirmişti. *Asian Almanac*, cilt 11, 5440; *Djakarta Times*, 28 Ağustos 1972.

⁵⁶ *Foreign Affairs Bulletin* (Tayland), Ağustos-Ekim 1972.

⁵⁷ *Asian Almanac*, cilt 11, 5441.

Şubat 1973 toplantısı, ASEAN'ın Hindiçine yönelik ortak bir politika geliştirmekte yaşadığı güçlükleri açıkça ortaya koymuştu. Sonraki gelişmeler ise bu izlenimi ortadan kaldırmak için pek az katkı sağlamış, ancak üyeler çoğu durumda farklılıklarının üzerini örten uzlaşmalara varmaya devam etmişti. 30 Mart 1973'te Malezya, Kuzey Vietnam ile diplomatik ilişkiler kurmuş, Singapur da kısa süre sonra, Mayıs 1973'te aynı adımı atmıştı. Buna karşın Filipinler ve Tayland, diplomatik ilişki kurmayı 1976 yılına kadar ertelemiştir.

Hindiçin Devletlerinin Yeniden İnşası ve Rehabilitasyonu için ASEAN Koordinasyon Komitesi'nin ilk toplantısı Nisan 1973'te Kuala Lumpur'da yapılmıştı. Toplantı sonunda yayımlanan basın açıklamasında, komitenin Daimi Komite'ye tavsiye niteliğinde bir eylem programı hazırladığı belirtilmiştir. Ayrıca ASEAN yetkililerinin, büyük güçleri bölgeye yönelik yardımı tek elden koordine etmek için davet etmeye karar verdikleri ve ASEAN ülkelerinin her birinin sunabileceği katkılara dair rapor hazırlamayı kabul ettikleri de bildirilmişti.⁵⁸

Aynı ay içinde Pattaya'da gerçekleştirilen Altıncı ASEAN Bakanlar Toplantısı'nın sonunda, Bakanların Hindiçindeki son gelişmeleri "*kapsamlı biçimde gözden geçirdikleri*" açıklanmıştır. Basın bildirisinde özellikle Laos ve Kamboçya'daki *vahim duruma* ilişkin özel endişeler dile getirilmişti. Tüm bu kaygılara rağmen ASEAN üyeleri, iyimser bir söylem benimseyerek geleceğe dair umutlarını dile getirmeye özen göstermiştir. Bu süreçte Malezya, daha uzlaştırıcı bir çizgi izlerken Tun Ismail, ASEAN üyeliğinin genişlemesinin "*bölge ulusları arasında yüksek derecede güç, dayanışma ve yakın ilişki sağlayacağına, böylece hiçbir ülkenin kendisini düşmanca bir ortamda hissetmeyeceğine*" olan inancını dile getirmiştir.⁵⁹

⁵⁸ *Japan Times*, 3 Nisan 1973.

⁵⁹ "1973 Joint Communique of the 6th ASEAN Ministerial Meeting," Pattaya, Thailand, 16–18 Nisan 1973, Centre for International Law (National University of Singapore).

Öte yandan Tayland ve Filipinler, dikkatlerini büyük ölçüde Tayland'ın önerdiği ve Güneydoğu Asya ülkelerinden oluşacak 10 uluslu bir konferans fikrinin desteklenmesine yöneltmişti. Bakanlar, yayımlanan basın açıklamasında “uygun bir zamanda” böyle bir konferansın toplanmasının arzu edilir olduğunu teyit etmişlerdir. Bununla birlikte, önceki girişimlerinin başarısızlığından duyulan hayal kırıklığının etkisiyle ASEAN, Vietnam sorununa yeniden güçlü bir şekilde eğilmedi; örgütün bu meseleye ilgisi, Endonezya'nın 7-9 Mayıs 1974 tarihlerinde Cakarta'da ev sahipliği yaptığı Yedinci ASEAN Bakanlar Toplantısı'na kadar oldukça sınırlı kalmıştır.

Ev sahibi olmanın sağladığı ayrıcalıkları kullanan Endonezya, Yedinci ASEAN Bakanlar Toplantısı kapsamında Kuzey Vietnam'a, gözlemci bir heyet göndermesi için davet göndererek Hanoi'ye karşı uzlaşmacı bir tutum sergilemişti. Ancak Güney Vietnam'a benzer bir davet yapılmamış, Kuzey Vietnam ise bu daveti reddetmişti. Toplantı sırasında dışişleri bakanlarının Vietnam meselesine dair kamuoyuna yaptıkları açıklamalar ise çoğunlukla kötümser bir tonda olmuştu. ASEAN liderlerinin, 1974 yılı boyunca Hindistan'daki komünist olmayan güçlerin kötüleşen durumunu artan bir endişe ve çaresizlikle takip ettikleri anlaşılmaktaydı. Birlik, olayların seyrini etkileyebileceği çok az alan görüyordu. Bu bağlamda, Saygon'un düşmesinin ardından 2 Mayıs'ta Bangkok'ta bir araya gelen ASEAN büyükelçilerinin yeni hükümetin tanınması konusunu ele aldıkları bildirilmiş, ancak görüşmeler ortak bir açıklamayla sonuçlanmamıştı.⁶⁰

Bu dönemde ASEAN ülkelerinin gündeminde öne çıkan bir diğer dış politika meselesi ise Çin ile ilişkilerin normalleştirilmesi olmuştu. Çin konusu ilk kez Kasım 1971'de Kuala Lumpur'da düzenlenen ASEAN Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda açıkça gündeme getirilmiş ve toplantı sonunda ya-

⁶⁰ *Straits Times*, 3 Mayıs 1975.

yımlanan bildiride bakanların, “*Güneydoğu Asya bölgesini etkileyen tüm konular ve gelişmeler hakkında bütüncül bir yaklaşım geliştirmek amacıyla birbirleriyle istişareyi sürdürecekleri*” vurgulanmıştı. Sonraki gelişmeler, bu mutabakatın özellikle Çin ile diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi bağlamında önem kazandığını göstermiştir. Nitekim Rajaratnam, Mart 1972’de Singapur Parlamentosu’nda yaptığı konuşmada, ASEAN üyelerinin Çin ile diplomatik ilişki kurmadan önce birbirleriyle istişarede bulunma konusunda anlaşmaya vardıklarını açıklamıştı.⁶¹ Bu durum, ASEAN’ın dış politikada ortak hareket etme yönünde giderek artan bir eğilim sergilediğini ve örgütün sadece bölgesel işbirliği çerçevesinde değil, aynı zamanda uluslararası ilişkiler düzleminde de kolektif bir aktör olarak şekillenmeye başladığını göstermekteydi.

ASEAN içerisindeki Çin ile istişare mutabakatı, büyük ölçüde diğer üye devletlerin Malezya’nın Pekin ile diplomatik temaslarını hızlandırmasından duydukları kaygılardan kaynaklanmış görünmekteydi. Malezya, Çin ile ilk temaslarının sıcak atmosferine rağmen bu endişelere duyarlı davranmış; muhtemelen bu nedenle ve ASEAN’ın birliğini koruma kaygısıyla, diplomatik ilişki tesis etmeden önce ortaklarına danışmayı uygun görmüştü. Genel olarak tüm ASEAN ülkeleri, Çin ile ilişkilerin uzun vadede normalleştirilmesinin, Pekin’in Güneydoğu Asya’da kurulması önerilen Barış, Özgürlük ve Tarafsızlık Bölgesi girişimine dâhil olabilmesi açısından arzu edilir, hatta zorunlu olduğuna inanmaktaydı. Bununla birlikte zaman ilerledikçe Malezya, diğer üyelerin Pekin ile ilişkilerin geliştirilmesine yönelik somut adımlara dair süregelen çekinceleri karşısında sabırsızlık göstermeye de başlamıştı. Haziran 1973’te New York’ta Malezya’nın Çin ile müzakerelere başlaması, diplomatik ilişkilerin yalnızca birkaç ay içerisinde tesis edilebileceğine dair spekülasyonlara yol açmıştı. Ancak Malezya, en uygun şartları elde edebilmek için

⁶¹ *Asian Almanac*, cilt 11, 5729-30.

bu müzakereleri uzatmaya hazır olduğunu da ortaya koymuştur. Bununla birlikte Kuala Lumpur yönetimi, ASEAN ortaklarını görüşmelerin seyri hakkında bilgilendirme konusunda bilinçli bir tavır da sergilemişti.⁶²

Mayıs 1974'te gerçekleştirilen Yedinci ASEAN Bakanlar Toplantısı'nda Çin ile ilişkiler konusu yeniden gündeme alınmıştı.⁶³ Tun Razak, ay sonunda Pekin'e yapacağı ve diplomatik ilişkilerin resmileşmesini sağlayacak ziyaret öncesinde Endonezya Devlet Başkanı Suharto ile görüşmüştü. Bu adım, diğer ASEAN üyeleri tarafından genel olarak olumlu karşılanmıştı. Nitekim Cakarta'daki bir dışişleri sözcüsü, Malezya'nın girişiminin ASEAN'ın ortak politikasına uygun olduğunu belirtmiş ve tüm üye ülkelerin Çin ile diplomatik ilişki kurma hususunda prensipte mutabık olduklarını teyit etmişti. Bununla birlikte, Tayland ve Filipinler başta olmak üzere ASEAN ortakları, ticari, sportif ve kültürel temasların yoğunluğuna rağmen, yaklaşık bir yıl boyunca Malezya'nın adımını takip etmemişti. Nihayetinde, Hindistan'daki gelişmeler bir katalizör işlevi görmüş; Filipinler 9 Haziran 1975'te,⁶⁴ Tayland ise 1 Temmuz 1975'te Pekin ile diplomatik ilişkilerini resmen tesis etmiştir.⁶⁵

Sekizinci ASEAN Bakanlar Toplantısı'na gelindiğinde, örgütün giderek artan ölçüde siyasallaştığı artık açık bir gerçek haline gelmişti. Rajaratnam, ASEAN'ın öncelikli olarak ekonomik bir örgüt kimliğini koruması gerektiğini vurgulasa da aynı zamanda örgütün bölgesel siyasi ve güvenlik politikalarını geçici düzeyde düzenleyen ve uyumlaştıran bir işlev üstlendiğini ifade etmişti. Bu dönemde ASEAN yetkilileri, si-

⁶² *Far Eastern Economic Review*, 9 Temmuz 1973, 13.

⁶³ *Indonesian Times*, 11 Mayıs 1974; *Asia Research Bulletin*, 30 Haziran 1974, 2819.

⁶⁴ "Pact Setting Up China-Philippines Ties Signed by Chou and Marcos in Peking," *The New York Times*, 10 Haziran 1975, 3.

⁶⁵ Yong Deng, "Sino-Thai Relations: From Strategic Co-operation to Economic Diplomacy," *Contemporary Southeast Asia* 13, 4 (1992): 362.

yasi alandaki başarılarından memnuniyet duyduklarını zaman zaman açıkça dile getirmekteydiler. Nitekim Adam Malik, Ekim 1972 gibi erken bir tarihte ASEAN'ın, üyeleri arasında "artan siyasi uyum" sağladığını ve ortak sorunlara yönelik daha bütünleşik bir yaklaşımı teşvik ettiğini övgüyle ifade etmişti. Ona göre, "ASEAN ruhu" içinde Güneydoğu Asya ulusları, bölgesel meselelerin çözümünde giderek daha etkin roller üstlenmeye başlamışlardı.⁶⁶

Bununla birlikte, bu iyimser değerlendirmeler tüm gözlemciler tarafından da paylaşılmamaktaydı. Ekim 1973'te bir akademisyen, ASEAN ülkelerinin düzenli istişarelerde bulunmalarına karşın "*bölgesel konularda yalnızca sınırlı bir ortak siyasi amaç duygusu*" sergilediklerini ileri sürmüştü. Benzer eleştiriler bölge içinden de yükselmişti. Ocak 1973'te bir Endonezyalı bir yorumcu, ASEAN ülkeleri arasında "*örgütün işlevine dair belirsiz bir bağlılık hissi*" bulunduğunu kaydetmiş; ASEAN sözcülerinin siyasi meseleleri ele alma konusunda aşırı ihtiyatlı davranarak örgütü gerçekçi bir siyasi aktörden ziyade hayali bir oluşum görünümünde bıraktığını ileri sürmüştü.⁶⁷ Filipinli bir gözlemci ise Ekim 1974'te ASEAN'ın "*hassas ve tartışmalı konulardan özellikle kaçınarak, aslında tartışma ve uzlaşmanın en gerekli olduğu alanları ihmal etme*" riskiyle karşı karşıya olduğunu dile getirmişti. Bu değerlendirmeler, ASEAN'ın siyasi işbirliğini derinleştirme konusundaki isteksizliğinin, örgütün kurumsal kapasitesi ve bölgesel rolü açısından önemli bir sınırlılık teşkil ettiğine işaret etmekteydi.⁶⁸

Bu döneme dair yorumlar, ASEAN'ın siyasi işbirliği alanındaki çabalarının belirgin sınırlılıklarını ortaya koymak-

⁶⁶ Adam Malik, "Indonesia's Foreign Policy," *Indonesian Quarterly*, 1, 1 (1972): 30.

⁶⁷ Juwono Sudarsono, "ASEAN: The Uncertain Commitment," *Indonesian Quarterly*, (1973): 9-10.

⁶⁸ Alejandro Melchor, Jr., "Assessing ASEAN's Viability in a Changing World," *Asian Survey* 18, 4 (1978): 431.

taydı. Bununla birlikte, 1970'lerin ortalarına gelindiğinde siyasi işbirliği arayışının, ASEAN'ın faaliyetlerinin giderek daha merkezi bir unsuru olarak kabul edildiği açıktır. Ancak bu gelişme, dış gözlemciler nezdinde her zaman ikna edici bulunmamıştı. Nitekim ASEAN'ı uzun süredir yakından takip eden yabancı gözlemcilerden biri, Sekizinci Bakanlar Toplantısı'nın ardından örgütün *"bir kez daha retoriğini fiiliyata dönüştürmeyi başaramadığı"* sonucuna varmıştı. Gözlemci, toplantı sırasında çalınan ve "ASEAN şarkısı" olarak adlandırılan melodiyi, sözlerinin olmayışına gönderme yaparak, *"Bu durum oldukça anlamlıdır; çünkü ASEAN'ın siyasal işbirliği söyleminin de aynı şekilde içerikten yoksun olduğunu imâ etmektedir"* şeklinde yorumlamıştı. Bununla birlikte aynı gözlemci, ASEAN Bakanlarının *"kendi kendilerinin en sert eleştirmenleri"* olduklarını ifade etmiş ve bu durumun örgüt içindeki farkındalığı gösterdiğini de belirtmişti. Bakanların, ASEAN'ın daha dinamik ve etkin bir rol üstlenebilmesi için sürekli olarak örgütün kendisini daha güçlü bir biçimde ortaya koyması gerektiğini vurguladıklarını da eklemişti. Bu yaklaşım, ASEAN liderlerinin kendi örgütlerinin sınırlarını görmezden gelmediklerini, aksine eksikliklerin farkında olarak bölgesel işbirliğini geliştirmeye yönelik söylemsel çabalarını sürdürdüklerini ortaya koymaktaydı.⁶⁹

ASEAN ülkeleri, kuruluş döneminde her şeyden önce birbirlerinin iyi niyetine güvenmek zorunda kaldılar; çünkü bölge, hem dış tehditler hem de iç siyasi kırılگانlıklarla çevriliydi. Ortak kurumlar, yaptırım mekanizmaları veya güçlü bir bölgesel hukuk yapısı henüz yoktu. Bu nedenle üye devletler arasındaki ilişkiler, karşılıklı güven, samimiyet ve çatışmadan kaçınma ilkesine dayalı olarak şekillendi. Her ülke, kendi ulusal çıkarlarını korurken aynı zamanda komşularıyla gereksiz gerilimlerden kaçınmanın önemini kavradı. Bu du-

⁶⁹ Harvey Stockwin, *Far Eastern Economic Review*, 30 Mayıs 1975, 22–24.

rum ASEAN'ın yumuşak ama istikrarlı işbirliği modelinin temelini oluşturdu. İyi niyet, bölgesel dayanışmayı mümkün kılan başlangıç noktası oldu. Bu doğru bir yorumdur. ASEAN'ın sözcüleri sıklıkla birliğin somut başarılarının az olduğunu kabul ediyorlardı. Ancak maddi olmayan alanlarda, özellikle de kendi üyeleri arasında işbirliğinin geliştirilmesinde önemli ilerlemeler kaydedildiği de sık sık ifade edilmekteydi.

Tun Razak'ın Sekizinci Bakanlar Toplantısında yaptığı açıklamalar oldukça ilginçtir. *“ASEAN toplantılarında şimdiye kadar çok dramatik bir şey başarılmadığını”* kabul etmekle birlikte, ASEAN'ın var olduğu yedi yıl boyunca *“aramızda gerçek ve büyüyen bir ruh ve bölgesel anlamda birlikte düşünme ve çalışma alışkanlığı oluşturma konusunda”* ilerlemeler kaydedildiğini de ileri sürdü. ASEAN yetkilileri ve dışişleri bakanlarının sık sık bir araya gelmelerinin, bölgesel dayanışmanın ve bölgesel siyasi bilincin gelişmesini teşvik eden bir iyi niyet ve anlayış ortamı sağlamaya hizmet ettiğini düşünüyordu. Esasen bunu, ASEAN'ın *“en belirgin başarısı”* olarak görüyordu. Aslında 1971 gibi erken bir tarihte Dördüncü Bakanlar Toplantısı sırasında Tun Ismail *“büyüyen ve gerçek bir işbirliği alışkanlığının ve... birlikte düşünme ve çalışma pratiğinin”* geliştiğinden söz etmişti. Nisan 1972'de Lee Kuan Yew Beşinci Bakanlar Toplantısı'nda ASEAN toplantıları sonucunda her ülkenin sorunlarının karşılıklı olarak daha iyi anlaşılmasının bu toplantıların *“belki de en değerli başarısı”* olduğunu belirtmişti. Mart 1973'te Ghazali Shafie de ASEAN'ın en çok ilerleme kaydettiği alanın *“maddi olmayan şeyler”* olduğunu ileri sürmüştü. ASEAN yetkililerinin sürekli bir araya gelmesinin *“gerçek ve büyüyen bir işbirliği alışkanlığı”* sağladığını iddia etmişti.⁷⁰ Benzer ifadeler diğer ASEAN sözcüleri ve yorumcuları tarafından da sık sık dile getirilmekteydi.⁷¹

⁷⁰ *The Search for Stability*, Malezya Yatırım Konferansı konuşması, Zürih, İsviçre, 5 Mart 1973.

⁷¹ Bkz. Anand Panyarachun, *Bangkok Bank Monthly Review*, Ağustos 1975, 473; Ayrıca, Russell H. Fifield, “ASEAN: Image and Reality,” *Asian Survey* 19,

ASEAN sözcüleri ayrıca bu mütevazı başlangıçların, birliğin uluslararası forumlarda görüşleri dikkate alınan bir örgüt olarak yerleşmesine yardımcı olduğunu da memnuniyetle belirtmekteydiler.⁷²

no. 12 (1979): 1199–1208. Asadakorn Eksaengsri, *Foreign Policy-Making in Thailand: ASEAN Policy, 1967–1972* (Binghamton: State University of New York, 1980). Khaw Guat Hoon, “Recent Developments in China–ASEAN Relations,” *Southeast Asian Affairs* (1979): 61–71.

⁷² Bkz. S. Rajaratnam ile röportaj, *Far Eastern Economic Review*, 9 Ağustos 1974.

BÖLÜM 4

EKONOMİ YOLU

Biraz önce çok önemli belgelere (Declaration of ASEAN Concord) ve Güneydoğu Asya'da Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'na (Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia) imzamızı attık. Bu belgeler, barışı, ilerlemeyi, istikrarı ve halklarımızın refahını, tüm alanlarda daha yakın işbirliği yoluyla geliştirme kararlılığımızın somut bir tezahürüdür.

Suharto (1976)¹

Düne kadar, ASEAN'ı yakından izleyenlerin en çok sorduğu soru şuydu: ASEAN'ın bir geleceği var mı?

Bu toplantıda varmış olduğumuz anlaşmaların yetkililerimiz tarafından hayata geçirilmesiyle birlikte, artık şu soru sorulacaktır: ASEAN için nasıl bir gelecek olacaktır?

Lee Kuan Yew (1976)²

Sabah anlaşmazlığının ve kısmen de olsa diğer ASEAN içi gerilimlerin yıpratıcı etkilerine rağmen, örgütün kuruluşunun ilk yıllarında ekonomik alanda belirlenen hedefler doğrultusunda sınırlı da olsa ilerlemeler kaydedilmişti. Ancak bu gelişmeler, en iyimser haliyle bile mütevazı girişimler olarak nitelendirilebilir. Bu dönemde ASEAN üyeleri arasındaki tartışmaların ana eksenini, ekonomik işbirliği konusunda ihtiyatlı mı yoksa daha iddialı bir yaklaşım mı benimsenmesi

¹ 24 Şubat 1976, Denpasar, Bali, Endonezya Devlet/Hükûmet Başkanları Toplantısı Kapanış Konuşmasından.

² 24 Şubat 1976, Denpasar, Bali, Endonezya Devlet/Hükûmet Başkanları Toplantısı Kapanış Konuşmasından

gerektiği sorusunda yoğunlaşmış ve sonuç itibarıyla ihtiyatlı yaklaşımı savunan taraf üstünlük sağlamıştı. Nitekim Rajaratnam, AET'nin dahi faaliyete geçebilmesi için yaklaşık on yıl boyunca müzakereler yürütüldüğünü hatırlatarak, ASEAN'ın da *"yavaş ilerlese bile bölgeselciliğe doğru istikrarlı bir adım atabilmesi halinde bunun tatmin edici olacağını"* dile getirmişti. Bu bakış açısı, ASEAN'ın bölgesel işbirliği sürecine temkinli, fakat kararlı bir şekilde yaklaşmasının gerekçesi olarak sunulmuştu.³ ASEAN Genel Sekreterliklerinin ilk toplantısında ise bu ihtiyatlı tavır kurumsal bir çerçeveye oturtulmuştu. Buna göre ASEAN projelerinin uygulanmasında beş temel kriter benimsenmişti: *"derhal uygulanabilirlik, hızlı ve verimli sonuçlara ulaşma, tüm üye devletlere fayda sağlama, asgari finansman yükü ve 8 Ağustos 1967 tarihli Bangkok Deklarasyonu'nda belirtilen hedeflerin ilerletilmesi."*⁴ Böylelikle örgüt, başlangıç aşamasında iddiasız, pragmatik ve uygulanabilir bir yaklaşımı tercih ederek bölgesel işbirliğini yavaş ama istikrarlı bir çizgide geliştirmeyi hedeflemişti.

Ağustos 1968'de gerçekleştirilen İkinci ASEAN Bakanlar Toplantısı, örgütün kaydettiği ilerlemelerin ilk kapsamlı değerlendirmesine sahne olmuştur. Toplantıda ASEAN'ın o aşamadaki sınırlı başarıları kabul edilmekle birlikte, delegeler arasında dikkat çekici bir iyimserlik havası hâkimdi. Örgütün geleceğine dair olumlu beklentiler dile getirilirken, daha iddialı önerilerin savunulması konusunda Filipinler belirgin bir istisna teşkil etmiştir. Nitekim Filipinler Devlet Başkanı Ferdinand Marcos, Ocak 1968'de Malezya'ya yaptığı ziyaret sırasında, bölgenin ekonomik, teknolojik, bilimsel, eğitim ve kültürel işbirliğini geliştirmek için *"yeni ve ilerici planlar"* ortaya koyma zamanının geldiğini vurgulamıştı. Marcos, bu çerçevede hem sanayi alanında birbirini tamamlayan yatırımları kapsayan projeler önermiş hem de kalkınmaya yönelik kapsamlı bir bölgesel plan fikrini gündeme getirmişti.

³ *Straits Times*, 9 Eylül 1967.

⁴ *Asian Almanac*, cilt 6, 2980.

Filipinler'in bu yaklaşımı aynı yılın sonlarında Manila'da düzenlenen ASEAN Ticaret ve Sanayi Temsilcileri Konferansı'na da yansımıştı. Konferansta Filipin temsilcileri, ASEAN için bir serbest ticaret bölgesi veya ortak pazar kurulmasına yönelik öneriler sunmuşlardı. Ancak görünüşe göre, diğer dört üye devlet bu önerilere mesafeli yaklaşmış ve bölgesel ekonomik bütünleşmeyi bu aşamada fazla ileri bir hedef olarak görmekteydi. Bu durum, ASEAN'ın ilk döneminde ekonomik işbirliği konusundaki ihtiyatlı çizginin bir kez daha pekiştirildiğini ifade etmektedir.⁵

İkinci ASEAN Bakanlar Toplantısı'nın ardından yayımlanan ortak bildirimde, üye devletler *"gayretli bir hazırlığın ardından ASEAN projelerinin uygulanmasında operasyonel aşamaya ulaşılmış olmasından"* duydukları memnuniyeti dile getirmişlerdi. Ayrıca, toplantıda ASEAN projeleriyle bağlantılı mali meseleleri incelemek ve ortak bir fon kurulması olasılığını değerlendirmek üzere geçici bir komitenin oluşturulmasına karar verilmişti. Bununla birlikte toplantı, kamuoyunda farklı tepkilere de yol açmıştır. *Straits Times* gazetesinde yayımlanan bir başyazıda, konferansın *"hayal gücünü harekete geçirecek çok az şey ürettiği"* ileri sürülmüş, ASEAN'ın somut adımlar atmakta yavaş kaldığına da dikkat çekilmişti.⁶ Bildirinin en dikkat çekici noktası ise Birleşmiş Milletler Asya ve Uzak Doğu Ekonomik Komisyonu'nun (ECAFE) ASEAN ülkeleri için bir ekonomik araştırmayı gerçekleştirme teklifinin memnuniyetle karşılanması olmuştu. Bu girişimin, örgütün geleceği açısından büyük önem taşıdığı da vurgulanmıştı. Araştırmanın amacı, ASEAN üyelerine *"daha yakın ekonomik işbirliği için fırsatların belirlenmesinde"* yardımcı olmaktı. Bu çerçevede bir ASEAN Danışma Komitesi oluşturulması planlanmış ve söz konusu çalışmanın başarısının çok büyük ölçüde üye devletlerin katılım derecesine bağlı olacağı ifade edilmişti.

⁵ Manila Bulletin, 30 Eylül 1968, 1 Ekim 1968 ve 3 Ekim 1968.

⁶ Straits Times, 10 Nisan 1968.

Aralık 1969’da gerçekleştirilen Üçüncü ASEAN Bakanlar Toplantısı, Malezya ile Filipinler arasındaki ilişkilerin normalleştiğinin duyurulmasıyla açılmış ve bu durum toplantıya belirgin bir iyimserlik atmosferi kazandırmıştı. Açılış konuşmasını yapan Adam Malik, ASEAN’ın kuruluşundan bu yana *“hayatta kalma potansiyeline ilişkin belirgin bir kuşku”* bulunduğunu, ancak gelinen noktada örgütün *“etkili bir bölgesel forum olarak büyük takdir topladığını”* vurgulamıştı. Malik’e göre ASEAN, artık *“programlama yolundan gerçekleştirme yoluna”* girmişti.⁷

Thanat Khoman da benzer bir iyimserliği paylaşmıştı. Khoman, *“bölgesel işbirliği alanında dikkatle elde edilen her şeyi tehdit eden uğursuz bir fırtınanın ardından, Güneydoğu Asya semalarında daha parlak bir atmosferin hâkim olmaya başlamasının son derece memnuniyet verici olduğunu”* belirtmişti. Bununla birlikte, Khoman aynı zamanda önemli bir uyarıda da bulunmuştur: *“Sorumluluğumuz, oybirliğiyle varılan mutabakatların ve tavsiyelerin duyurulmasıyla yerine getirilmiş olmaz. Konuşmalar yapabiliriz, ancak performansımız sözlerimizden çok daha etkili bir şekilde konuşacaktır.”*⁸

Toplantıya katılan diğer bakanlar da yeni önerilerin değerlendirilmesinde gerçekçilikten sapılmaması gerektiğinin altını çizmişlerdi. Rajaratnam, ASEAN’ın proje ve politikalarının *“dünyayı etkilemek amacıyla değil, ortak bir anlayışla bölgenin acil sosyal ve ekonomik kalkınma sorunlarını çözmeye yönelik olarak tasarlanmasının”* daha uygun olacağını savunmuştu. Rajaratnam’a göre bu yaklaşım belki çok heyecan verici görünmeyebilirdi; ancak siyasetin ve ekonominin çoğu zaman yalnızca dramatik siyasi gösterilerin malzemesi olarak kullanıldığı bir bölgede, pragmatik ve işlevsel bir yönelimin tercih edilmesi, ASEAN için olumlu bir gelişmeydi.⁹

⁷ Asian Almanac, cilt 8, 3821-22.

⁸ Asian Almanac, cilt 8, 2877-8.

⁹ Asian Almanac, cilt 8, 2892.

Üçüncü ASEAN Bakanlar Toplantısı'nın ortak bildirisi, Daimi Komite Raporu'nda yer alan 98 tavsiyeyi onaylamıştı. Bu tavsiyeler; ticaret ve sanayi, turizm, denizcilik, sivil havacılık, hava trafik hizmetleri ve meteoroloji, ulaştırma ve haberleşme, balıkçılık dâhil gıda tedariki ve üretimi, kitle iletişim araçları ve kültürel faaliyetler ile finans gibi geniş bir yelpazede işbirliği önerilerini kapsamaktaydı.¹⁰ Bununla birlikte, tavsiyeler daha yakından incelendiğinde çoğunun esaslı ve bağlayıcı ortak projeler içermediği, büyük ölçüde iyi niyet beyanı veya genel işbirliği çağrılarından ibaret olduğu anlaşılmaktaydı. Bakanlar, bu tavsiyeleri onaylamanın yanı sıra toplantının sonunda iki somut adım atarak biri ASEAN Fonu'nun kurulmasına, diğeri ise kitle iletişim araçları ve kültürel faaliyetlerin desteklenmesine ilişkin iki anlaşma imzalamışlardı. Bu gelişmeler, her ne kadar mütevazı başarılar olarak görülse de örgütün işlevselliğini artırmaya yönelik pratik adımlar olarak önem taşımaktaydı.¹¹ Toplantının ardından basın da ASEAN üyelerinin iyimserliğini paylaşır bir tablo çizmişti. Özellikle *Far Eastern Economic Review* dergisi, ASEAN'ın faaliyetlerine katılan aktörlerin "*giderek daha fazla bölgesel terimlerle düşünmeye başladıklarını*" vurgulamış, örgütün Asya'da bölgesel ekonomik işbirliğini teşvik eden ilk etkili yapı olarak "*mütevazı fakat yapıcı bir geleceğe sahip olmasının muhtemel görüldüğü*" değerlendirmesinde bulunmuştu.¹² Bu yorum, ASEAN'ın erken dönem sınırlı ama istikrarlı kazanımlarının bölgesel düzeyde meydana getirdiği umutların da bir göstergesi olmuştu.

Üçüncü ASEAN Bakanlar Toplantısı aynı zamanda Birleşmiş Milletler Asya ve Uzak Doğu Ekonomik Komisyonu'nun başlattığı ekonomik çalışmayı da onaylamıştı. Bu

¹⁰ "1969 Joint Communiqué of the 3rd ASEAN Ministerial Meeting." Cameron Highlands, Malaysia, 16–17 Aralık 1969, 1-2.

¹¹ Bu tavsiyeler genellikle kamuya açık şekilde yayımlanmamıştır. Ancak, Üçüncü Bakanlar Toplantısı'na sunulan tavsiyelerin listesi için bkz. Pace, *a.g.e.*, 62–83.

¹² *Far Eastern Economic Review*, 25 Aralık 1969, 665–666.

çerçevede oluşturulan ASEAN Danışma Komitesi, Mart 1970'te toplanarak çalışmanın genel çerçevesini kabul etmiş, Kasım 1970'te ise çalışma ekibi tarafından hazırlanan "ASEAN için İşbirliği Olanakları ve Politika Araçlarının Ön Değerlendirmesi" başlıklı ilk ilerleme raporunu değerlendirmişti.¹³ Yaklaşık 300 sayfadan oluşan bu raporun ASEAN ülkeleri arasında dikkate değer bir tartışma sağladığı anlaşılmaktadır. Raporda özellikle, "önerilen başlıca endüstrilerde işbirliği olanakları" ile "ASEAN ticaretinin genişletilmesine yönelik kapsam ve teknikler" üzerinde yoğunlaşmıştı. Mart 1971'de düzenlenen Dördüncü ASEAN Bakanlar Toplantısı'nda ise örgütün ekonomik işbirliği konusundaki yaklaşımı eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştu. Tun Ismail, yürütülen ya da yürütülmekte olan projelerin "*en düşük ortak paydaya dayalı işbirliğini temsil ettiğini*" ve bu projelerin "*duyuları şaşırtmaya ya da hayal gücünü uyandırmaya pek imkân tanımadığını*" ifade etmişti. Thanat Khoman da benzer şekilde ASEAN'ın faaliyetlerinin dış gözlemcilere çok etkileyici görünmeyebileceğini kabul etmişti. Nitekim bu dönemde ABD'deki bir araştırma ve analiz kuruluşu tarafından hazırlanan raporda da benzer bir değerlendirme yapılmıştır. Rapora göre, ASEAN'ın iyi tasarlanmış girişimlerine rağmen "*ortak kalkınma alanında kayda değer bir ilerleme sağlanamamıştır.*" Bu değerlendirmeler, örgütün erken döneminde ekonomik işbirliği konusunda büyük beklentiler ortaya çıkmasına rağmen, somut sonuçların sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır.¹⁴

ASEAN'ın ilerleme sürecine dair dile getirilen memnuniyetsizlikler, çoğu zaman daha olumlu değerlendirmelerle dengelenmekteydi. Rajaratnam, ASEAN'ın varlığını sürdür-

¹³ Bangkok World, 20 Mart 1970; Straits Times, 19 Kasım 1970; Foreign Affairs Bulletin (Thailand), Haziran-Temmuz 1970, 525.

¹⁴ Roderick Irvine, "The Formative Years of ASEAN: 1967-1975," Understanding ASEAN içinde, ed. Alison Broinowski (London: Palgrave, 1982), 8-36.

mesini ve geçmişteki girişimlerin ötesinde gerçek bir karşılıklı işbirliği tesis etmiş olmasını vurgulayarak, politik karamsarları sert bir dille eleştirmişti. Rajaratnam'a göre ASEAN, *"doğru bir şekilde küçük ve temkinli adımlar atarak ilerlemeyi"* tercih etmişti. Bu yaklaşım ilk bakışta *"sıkıcı bir yol gibi görünse de uzun vadede bölgesel işbirliğini teşvik etmenin daha güvenli ve sağlam bir yöntemi"* olarak değerlendirilmekteydi. Bu görüşle uyumlu biçimde Rajaratnam, ASEAN'ın gelişiminin bu aşamasında, doğrudan bölgesel çıkarların desteklenmesine odaklanmak yerine, örgütün *"ulusal konsolidasyonu kolaylaştıran ve ASEAN devletlerinin gelişen, güçlü yapılar haline gelmesine katkıda bulunan bir araç"* olarak kullanılmasında sakınca görmediğini de belirtmişti.¹⁵ Thanat Khoman ise *Research Analysis Corporation* tarafından hazırlanan çalışmada yer alan daha övgü dolu değerlendirmelerden birnevi teselli bulmuştu. Söz konusu raporda şu ifade dikkat çekmekteydi:

"ASEAN olduğu gibi kabul edilmelidir – komşularıyla işbirliğinin kendi kalkınmaları için gerekli olduğunu güçlü bir şekilde hisseden uluslar arasında ilk kez ortaya çıkan yeni bir girişimdir. ASEAN'dan ilk aşamalarında acil ve somut projeler açısından fazla beklentiye girilmemeli; ASEAN'ın ölçülmesi güç olsa da gerçek potansiyeli ve değeri göz ardı edilmemelidir."

Bu yorumlar, ASEAN'ın erken dönemde sınırlı görünen başarısına rağmen, örgütün uzun vadeli potansiyeline yönelik umutların canlı tutulduğunu göstermektedir.

Dördüncü ASEAN Bakanlar Toplantısı'nın ortak bildirisinde, Bakanların 121 tavsiyeden oluşan Daimi Komite Raporu'nu onayladıkları belirtilmişti. Bildiride ayrıca, Bakanların "BM-ASEAN Ekonomik İşbirliği Çalışma Ekibi"nin ön raporunu inceledikleri ve bu çerçevede sektörel araştırmaların

¹⁵ Pace, *a.g.e.*, 62-83.

sürdürülmesi talimatını verdikleri ifade edilmişti.¹⁶ Toplantıda ayrıca, ASEAN ülkeleri arasında Tarifersiz Hava Hizmetlerinin Ticari Haklarına İlişkin Çok Taraflı Anlaşma imzalanmıştır. Medyanın tepkisi ise bir önceki Bakanlar Toplantısı'na kıyasla daha ölçülü olmuştur. *Straits Times* gazetesinde yayımlanan bir başyazıda şu değerlendirme yapılmıştı: “*Elbette ilerleme kaydedildi, ancak bu ilerleme göz kamaştırıcı olmaktan uzak, daha çok hazırlık niteliğinde ... ASEAN muazzam bir potansiyele sahip, ancak iş daha yeni başladı.*”¹⁷

Toplantı, özellikle Filipinler dışındaki üye devletlerin ASEAN'ın gelişimine yönelik temkinli ve gerçekçi bir yaklaşımı benimsediklerini ortaya koymuştur. Üyeler, işbirliği çabalarına daha fazla zaman ve enerji ayırmaya hazır olduklarını göstermiş, ancak daha iddialı önerilerin önünde çok sayıda kısıtlama ve engel bulunduğunun da bilinciyle hareket etmişlerdir. Bu yaklaşım özellikle Singapur için geçerliydi. Singapur Maliye Bakanı Goh Keng Swee, bölgesel ekonomik işbirliğinin zamanla azalmayan, aksine artan engellerle karşı karşıya kalacağını vurgulamış ve kendisini “*Ortaçağ Avrupa'sında tertemiz gebe kalma doktrinini alenen sorgulayan bir başpiskopos*” benzeterek görüşlerini dile getirmişti. Ona göre ASEAN ülkeleri açısından asıl öncelik, bölge içi ticaret değil, gelişmiş ülkelerle yürütülen dış ticaret olmalıydı; zira kalkınma açısından asıl belirleyici unsur bu ilişkilerdi.¹⁸

Sürüklenme

ASEAN'ın resmi sözcülerinin birçoğu, adım adım ilerleyen ihtiyatlı yaklaşımı savunmayı sürdürse de 1970'lerin başlarından itibaren bu görüşe itiraz edenlerin sayısı giderek artmaya başlamıştı. Örgüt, üye devletler arasında siyasi işbirliğini teşvik etmede belirli bir rol oynamaya başlasa da ekonomik, sosyal ve kültürel işbirliği alanlarında kayda değer bir

¹⁶ ASEAN Documents Series, 1967–1988, 71-2.

¹⁷ *Straits Times*, 12 Mart 1971.

¹⁸ *Far Eastern Economic Review*, 12 Şubat 1970, 13.

ivme kazanamaması giderek artan bir hayal kırıklığı ve endişe kaynağı haline gelmişti.

Bu dönemde Taylandlı akademisyen Somsakdi Xuto, Güneydoğu Asya'da bölgeselcilik üzerine çalışmalar yapmış ve ASEAN'ın hedefleri ile faaliyetlerine dair eleştirel fakat yapıcı değerlendirmeleriyle dikkat çekmişti.¹⁹ Somsakdi, Güneydoğu Asya bölgeselciliğinin en ciddi dezavantajlarından birinin "somut sonuçlar üretmedeki belirgin yetersizlik" olduğunu vurgulamıştı. Ona göre, bölgeselcilik "pratik sonucu olmayan yalnızca soyut bir fikir" haline gelme tehlikesiyle karşı karşıyaydı ve bu riski aşmak için somut çıktılara duyulan ihtiyaç son derece büyüktü.²⁰ Somsakdi, Güneydoğu Asya'daki bölgeselciliğin bir dönüm noktasına geldiğini ifade etmiş ve bu bağlamda iki eğilime dikkat çekmiştir: Eleştirmenler, bütün hareketin pratik uygulanabilirliğine dair şüpheler uyandırırken, destekçiler ise çoğu kez aşırı iyimser davranarak bölgeselciliğin önemini ve başarılarını abartma eğilimi göstermekteydi. Ayrıca, bölgeselciliğin kaçınılmaz olduğuna dair yaygın kanaatin, gerekli hedef ve stratejiler dikkatle geliştirilmeden, bu sürecin yalnızca ulusal çıkarlar doğrultusunda uygulanmasına yol açtığını ileri sürmüştü. Bu durumun nihai sonucu ise onun deyimiyle, *yönsüz bir sürüklenme* olacaktı.

Somsakdi, olumlu açıdan bakıldığında Güneydoğu Asya'da bölgesel işbirliği fikrine bağlılık gösteren ve diğer ülkelerdeki muadilleriyle dostane ilişkiler geliştiren bölgesel işbirliği uygulayıcılarının sayısının arttığını da vurgulamıştır. Ayrıca planlama, hazırlık ve diğer perde arkası faaliyetlerde de belirli ilerlemeler kaydedildiğini belirtmiştir. Ancak ona

¹⁹ Bkz. Somsakdi Xuto vd., *Strategies and Measures for the Development of Thailand in the 1980s* (Bangkok: Thai University Research Association, 1983). Somsakdi Xuto, vd. *Government and Politics of Thailand* (Singapore: Oxford University Press, 1987).

²⁰ Somsakdi Xuto, *Regional Cooperation in Southeast Asia: Problems, Possibilities and Prospects*, (Bangkok: Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University, 1973), 78.

göre, bu tür olumlu unsurlar azınlık bir grubu oluşturan kendini adanmış ve ikna olmuş elit dışında geniş kitleleri ikna etmeye yetmemekteydi. Dışarıdan bakıldığında, genel izlenim “gerçekten hareket etmeksizin büyük bir hareketlilik” olduğu yönündeydi. Bu nedenle Somsakdi, aşırı iyimserlikten uzak durulması ve gerçekçilikten sapılmaması gerektiğinin altını çizmiştir. ASEAN’a, yüksek maliyetli ve büyük kaynaklar gerektiren görkemli projelere yönelmek yerine, daha düşük riskli ve düşük maliyetli projeler aracılığıyla küçük fakat birikimli kazanımlar elde etmeyi tavsiye etmişti. Malezyalı bir ekonomist olan Kanapathy de benzer görüşler dile getirmişti. Ona göre ASEAN liderlerinin neredeyse tamamı bölgesel ekonomik işbirliğinin teorik avantajlarının farkında olup, “bölgeselciliğin erdemlerini övmek ve dini bir retorikle yüceltmek konusunda ön saflarda yer almaktaydı.” Ancak uygulama aşamasında, bu liderlerin bir kısmı “çoğunlukla ulusal ve siyasi kaygılara dayalı dar bir bakış açısını” benimsemekteydi.²¹

Bu tür değerlendirmeler, ASEAN’la ilgilenen Güneydoğu Asyalılar arasında, özellikle ekonomik alanda, örgütün ilerlemesini teşvik etmek için somut adımların atılması gerektiği yönündeki beklentilerin giderek arttığını yansıtmaktaydı. Nitekim 13–14 Nisan 1972’de Singapur’da düzenlenen Beşinci ASEAN Bakanlar Konferansı’nda dışişleri bakanlarının yaptıkları açıklamalar, bu sorunun giderek daha fazla farkına varıldığını göstermişti. Önceki yıllarda tedriciliğin yararları üzerinde ısrarla durulmasına karşın, bu yaklaşımın vurgusu azalmaya başlamıştı. Konferansın havasını Lee Kuan Yew’in açılış konuşması belirlemişti. Lee, ASEAN’ın ilk yılında 102 tavsiyede bulunduğunu ancak hiçbirinin uygulanmadığını, ikinci yılında 161 tavsiyeden yalnızca 10’unun uygulandığını, üçüncü yılında 207 tavsiyeden 22’sinin hayata geçirildiğini ve dördüncü yılında 215 tavsiyeden 48’inin uygulan-

²¹ V. Kanapathy, “Achievements of and Prospects for ASEAN: Some Preliminary Views,” *Southeast Asian Affairs* (1976): 65–71.

bildiğini ifade etmiştir. Lee bu rakamlara değinmesinin “*başarıları küçümsemek için değil, daha fazla yapılması gerektiğini hatırlatmak için*” olduğunu da belirtmiştir.²²

ASEAN'ın gelecekteki faaliyetlerinin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini savunan isimlerden biri de Malezya'dan Tun Ismail olmuştur. Adam Malik de benzer bir değerlendirmede bulunarak, ASEAN'ın başarıları ve başarısızlıklarını gözden geçirmek için uygun bir dönemde olduğunu belirtmiş ve örgütün faaliyetlerine *hızlandırılmış bir ivme* kazandırmak amacıyla genel bir gözden geçirmenin “*acil gerekliliğine*” dikkat çekmişti.²³

Üye devlet adamları tarafından yapılan bu açıklamalar sonucunda yayımlanan ortak bildiride şu ifadelere yer verilmiştir: “*ASEAN ülkeleri arasındaki işbirliğinde beklenen artış göz önünde bulundurularak, bakanlar 'ASEAN'ın örgütsel ve prosedürel çerçevesinin genel olarak gözden geçirilmesi' ve 'yeni kılavuz ilkeler ve öncelik kriterleri' oluşturulması konusunda anlaşmaya varmışlardır.*”²⁴ Bu doğrultuda, 16–18 Nisan 1973'te Pattaya'da gerçekleştirilen Altıncı ASEAN Bakanlar Toplantısı'nda da delegeler, ASEAN'ın hedeflerine ulaşılabilmesi için daha fazla çaba gösterilmesi çağrısında bulunmuşlardır.²⁵

ASEAN sözcüleri arasında, örgütün rolünü acilen yeniden değerlendirme ve somut sonuçların elde edilmesine daha fazla odaklanma gerekliliği yönündeki artan hissiyatın ardındaki nedenler her zaman açıkça ifade edilmemişti. Bununla birlikte, birkaç temel faktörün bu eğilime katkı sağladığı anlaşılmaktaydı. Siyasi alandaki gelişmeler –özellikle büyük güçlerin bölgedeki değişen etkileri ve Hindicinde yaşanan olaylara tepki verme zorunluluğu– muhtemelen en önemli endişe kaynaklarıydı. Bazı bölge dışı yorumcular, ASEAN'ın mütevazı başarılarını ve sergilediği dayanıklılığı

²² “Action Please!,” *The Straits Times*, 14 Nisan 1972, 1-4.

²³ *The Straits Times*, 14 Nisan 1972, 1.

²⁴ *ASEAN Documents Series, 1967–1988*, 72-3.

²⁵ *A.g.e.*, 73-74.

olumlu değerlendirmişti. Ancak bölge içindeki destekçiler, bu sınırlı performansın devam etmesi hâlinde örgütün prestij ve güvenilirliğinin zarar görebileceği kaygısını da taşımışlardı.²⁶ Buna ek olarak, dönemin uluslararası ekonomik ortamı da ASEAN'ın işleyişine yön veren bir başka belirleyici unsur olmuştu. Küresel ekonomik dalgalanmalar, artan petrol fiyatları ve ticaret ilişkilerindeki dengesizlikler, ASEAN'ın hem ekonomik işbirliği hem de kurumsal kapasitesini geliştirme yönündeki baskıları yoğunlaştırmıştı.

ECAFE ve ASEAN

ASEAN'ın ekonomik rolünü yeniden değerlendirme süreci, Birleşmiş Milletler'in ECAFE-Asya ve Uzak Doğu Ekonomik Komisyonu tarafından yürütülen ekonomik inceleme ile aynı döneme denk gelmiş ve büyük ölçüde bu incelemeden etkilenmişti. 1947'de kurulan ECAFE, Asya-Pasifik bölgesinde ekonomik kalkınma ve işbirliğini teşvik etmeyi amaçlayan bir kuruluş olup, 1970'te adını *United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific* (UNESCAP) olarak değiştirmişti.²⁷ Buna rağmen eski adı olan ECAFE, yaygın şekilde kullanılmaya devam etmiştir. Komisyon, üye ülkelerin ekonomik kalkınma süreçlerine yardımcı olmak amacıyla araştırmalar yürütmüş, sanayi gelişimi için projeler önermiş ve bölgesel işbirliği mekanizmalarını desteklemişti. Bu bağlamda ECAFE'nin çalışmaları, ASEAN'ın ekonomik stratejilerinin ve sanayi politikalarının şekillenmesinde önemli bir referans noktası olmuştur. ASEAN Danışma Komitesi, Temmuz 1972'de Bali'nin Denpasar şehrinde beşinci toplantısını gerçekleştirmiş ve Çalışma Grubu'nun nihai raporunu ele almıştı.²⁸ Rapor, sanayi gelişimini hızlandırmak amacıyla üç "ayrı, fakat birbirine bağlı" yöntem önermişti:

²⁶ Bkz. *Far Eastern Economic Review*, 1974 Yearbook, 51, 55 ve 56.

²⁷ Bkz. UN ESCAP, *ESCAP in the New Millennium* (Bangkok: United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, 2000).

²⁸ *Manila Bulletin*, 11 Temmuz 1972.

- Seçici ticaret serbestleşmesi: Rapor, her bir ürün bazında müzakere edilen ve giderek daha geniş bir ölçekte uygulanabilecek ticaretin serbestleştirilmesini önermişti. Bu yöntem, aşamalı ve kontrollü bir serbestleşme sürecini öngörmekteydi.

- Sanayi tamamlayıcılığı anlaşmaları: Belirli bir sanayi kolunda, ASEAN üyesi her bir ülkenin farklı ürünler veya bileşenler üzerinde uzmanlaşmasını öngören bir sistem önerilmişti. Böylelikle üretim ve yatırımda verimlilik sağlanması hedeflenmişti.

- Paket anlaşmalar: Raporun en iddialı önerisi, ASEAN hükümetleri arasında yapılacak müzakereler sonucunda büyük ölçekli sanayi projelerinin belirli üye ülkelere tahsis edilmesini içeren “paket anlaşmalar” sistemiydi. Bu anlaşmalar, yalnızca sanayi projelerinin kurulmasını değil, aynı zamanda bu projelerin hayata geçirilebilmesi için gerekli tarife düzenlemeleri ve diğer destek mekanizmalarını da kapsamaktaydı.

Özellikle yukarıda belirtilen bu üçüncü yöntem, ASEAN’da daha önce mevcut olmayan ve yalnızca geniş bir bölgesel pazarın oluşturulması durumunda verimli şekilde kurulabilecek sanayi dallarının gelişmesi için en uygun yol olarak değerlendirilmişti. Bu öneriler, ASEAN’ın ekonomik bütünleşme yolunda atabileceği somut adımların çerçevesini belirlemiş ve sonraki yıllarda sanayi işbirliği girişimlerine ilham vermiştir.

Rapor, Singapur dışında tüm ASEAN ekonomilerinde tarım sektörünün büyük önem taşıdığını, ancak bu alandaki sorunların ağırlıklı olarak ulusal ölçekli meseleler olarak görüldüğünü belirtmekteydi. Bununla birlikte, tarımın yanı sıra birçok alanda ASEAN düzeyinde işbirliği de önerilmişti. Özellikle deniz taşımacılığı, pazarlama ve orman yönetimi gibi alanlarda ortak girişimlerin geliştirilmesi tavsiye edilmişti. Buna ek olarak, kaynakların birleştirilmesi, gereksiz tekrarların önlenmesi, ortak standartların oluşturulması, bilgi ve deneyim paylaşımı yapılması ve genel anlamda politikaların

daha uyumlu ve koordineli hale getirilmesi de önerilmişti. Bu bağlamda, ASEAN içindeki taşımacılık hizmetlerinin iyileştirilmesi özellikle vurgulanmış; bölge içi ulaşım ağlarının geliştirilmesinin ekonomik bütünleşmenin ilerlemesi için hayati olduğu ifade edilmişti. Rapor ayrıca, ASEAN'daki ekonomik işbirliğinin genişlemesinin, üye ülkelerin ortak gereksinimlerini karşılayacak yeni finansal, parasal ve sigorta hizmetlerine duyulan ihtiyacı artıracığını ve bu alanlarda da ASEAN işbirliği için fırsatlar sağlayacağını öngörmüştü. Böylece, ekonomik entegrasyonun yalnızca üretim ve ticaretle sınırlı kalmayıp, hizmet sektörlerine ve mali altyapıya da yayılması gerektiği vurgulanmıştı.

BM Ekibi'nin hazırladığı raporun son derece iddialı kapsamı göz önünde bulundurulduğunda, ASEAN üyelerinin buna karışık tepkiler vermeleri şaşırtıcı değildi. Üye devletler, işbirliği faaliyetlerinin yeniden değerlendirilmesini ve bunların uygulanmasında daha fazla gayret gösterilmesini destekleseler de çoğunlukla BM Çalışması'nın öngördüğü kadar ileri adımlar atmaya hazır görünmüyorlardı.

Beşinci ASEAN Bakanlar Toplantısı'nda yayımlanan bildiride ASEAN hükümetleri, *"örgütün daha verimli bir şekilde işbirliği yapabileceği alanları belirlemek amacıyla"* BM ekibinin tavsiyelerini incelemeye davet edildi. Altıncı ASEAN Bakanlar Toplantısı'nda ise *"BM Çalışma Ekibi'nin üzerinde mutabık kalınabilecek tavsiyelerinin uygulanması için ASEAN tarafından uygun adımların atılması"* kararlaştırıldı.²⁹ Ancak bu aşamada, tavsiyelerin yalnızca çok azının üzerinde uzlaşma sağlanabileceği anlaşılmıştı. Toplantıda daha geniş kapsamlı bölgesel ekonomik işbirliği yönünde atılan tek somut adım, ASEAN'ın kalkınmadaki ilk on yılı için uygun stratejilerin hazırlanmasının onaylanması oldu.

Buna rağmen yine de delegeler, toplantının sonunda o güne dek ASEAN'ın kaydedtiği ilerlemeden memnuniyetlerini

²⁹ ASEAN Documents Series, 1967–1988, 72-3.

dile getirdiler. Rajaratnam, ASEAN'ın altı yıl önce kurulduğunda, *“belirsizlik içinde olduğunu ve hedefler konusunda karışıklık yaşadıklarını”* hatırlatarak, örgütün artık bir canlılık göstermeye başladığını vurguladı. Filipinler'den Romulo ise ASEAN'ın *“gerçek bir bölgesel işbirliği için gerekli olan birlik ve uyumu gösterdiğini”* belirtti; örgütün *“yeni bir amacı olmasa da yeni bir güven ve umut duygusuyla dolup taşıdığını”* ifade etti.³⁰

Elbette bölge dışı gözlemciler tarafından bu iyimserlik havası tatmin edici bulunmadı. Altıncı Bakanlar Toplantısı'nın, *“bu sıkça bir araya gelen grup için tipik”* olduğu ifade edilerek, toplantının *“büyük bir dostluk havası içinde geçtiği”*, ancak bunun *“konulardaki ciddi belirsizliklerle karıştığı”* belirtildi. Bu durum, ASEAN'ı izleyen gözlemcilerin örgütün gerçekten ilerleyip ilerlemediği ya da yerinde mi saydığı konusunda tereddüt yaşamalarına yol açmıştı. Benzer şekilde, *“daha fazla çaba gösterme”* ve *“daha iyi yapmak”* gibi *“neredeyse geleneksel hale gelen”* ifadelerin yinelendiği, fakat *“sözde iddialı söylemler, sıradan bildiriler ve ASEAN'ın gerçekliği arasındaki uçurumu kapatmak için çok az şey yapıldığı”* ifade edildi.³¹ Bir başka dış gözlemci ise BM Raporu'nun ASEAN delegasyonlarında rahatsızlık meydana getirdiğini, adeta *“yüzlerin kızardığını”* çünkü hiç kimsenin bu raporun nasıl ele alınacağını bilmediğini de ifade etti. Rapor, onaylayıcı genellemelerle karşılanmış, ancak somut taahhütlerin yokluğu ve belirgin bir kaygı havası içinde değerlendirilmişti.³²

Ancak kısa süre içinde bölgesel ve küresel düzeydeki siyasi ve ekonomik gelişmeler, ASEAN'ın ilerleme hızını yeniden baskı altına almaya başladı. Ocak 1974'te yaptığı bir konuşmada Lee Kuan Yew, Doğu ve Güneydoğu Asya'daki değişimlerin ASEAN'ı daha güçlü bir ekonomik ilerleme arayışına

³⁰ Asian Almanac, cilt 12, 6110.

³¹ Far Eastern Economic Review, 14 Mayıs 1973, 32.

³² Far Eastern Economic Review, 18 Haziran 1973, 50.

yönlendireceğini öngördü.³³ Bu görüşler, 7-9 Mayıs 1974'te Cakarta'da düzenlenen Yedinci ASEAN Bakanlar Toplantısı'nda daha kapsamlı biçimde gündeme getirildi.

Açılış konuşmasında Suharto, ASEAN'ın bugüne kadar kaydettiği başarılarla rağmen hâlâ *"çok kırılğan bir gerçeklik"* olduğunu vurguladı. Suharto, dünyanın ve özellikle gelişmekte olan ülkelerin giderek daha karmaşık ve kapsamlı sorunlarla karşı karşıya bulunduğunu hatırlatarak, *"zamanın bizim aleyhimize işliyor olabileceğini"* ifade etti. ASEAN'ın artık işbirliğinin ikinci aşamasına girdiğini belirten Suharto, bu aşamada özellikle *"ekonomik işbirliğinin fiilen gerçekleştirilmesi"* için daha yoğun çabaların gerektiğini vurguladı. Konuşmasında özellikle sanayi alanındaki işbirliğine ve ASEAN çerçevesinde sanayi projelerinin oluşturulmasına dikkat çekti.³⁴ Adam Malik ise ASEAN'ın uluslararası alanda belli bir prestij kazandığını, ancak bu durumun örgütü rehavete sürüklemesi gerektiğini ifade etti. Malik, küresel ölçekte yaşanan gelişmelerin ciddi bir tehdit oluşturduğunu ve *"dünyayı saran yeni krizlerin endişe verici bir zincirleme reaksiyonuna"* yol açtığını dile getirdi. Özellikle Hindide yaşanan olumsuz gelişmelere işaret ederek, ASEAN'ın bu tür meydan okumalar karşısında daha dikkatli ve proaktif davranması gerektiğini vurguladı.³⁵

Endonezya delegasyonunun görüşleri, Rajaratnam tarafından güçlü biçimde desteklenmiştir. Konuşmasının başında ASEAN'ın o zamana kadar elde ettiği başarıları övgüyle anan Rajaratnam, örgütün artık *"geri dönüşü olmayan noktayı aşmış"* ve *"köklü bir örgüt"* haline geldiğine inandığını belirtmişti. Ona göre ASEAN, *"her bir üye devlet, ciddi ekonomik ve siyasi sorunlarla karşı karşıya kalmadan parçalanamayacak kadar sağlam bir yapıya"* kavuşmuştu. Bununla birlikte Raja-

³³ *Bangkok Post*, 28 Ocak 1974.

³⁴ *Asian Almanac*, cilt 13, 6844.

³⁵ *Asian Almanac*, cilt 13, 6845.

ratnam, iyimserliğe rağmen önlerinde ciddi zorlukların bulunduğunu da vurgulamıştı. Bölgenin “uzmanları şaşkına çeviren doğası ve sebepleriyle yeni sıkıntılar ve yeni korkuların çığ gibi biriktiğini” ifade eden Rajaratnam, ASEAN’ın daha önce hiç olmadığı kadar ciddiyetle BM Çalışma Grubu Raporu’nu ele alması gerektiğini savunmuştur. Ona göre söz konusu rapor, “ASEAN’daki ekonomik işbirliği için bir plan” olarak görülmeliydi. Daimi Komiteler bu raporu incelemiş olsa da çeşitli hükümetler, ekonomik işbirliğinin daha zorlu alanlarına olumlu ve kararlı bir şekilde adım atmadıkça, bu çalışmalar “verimsiz ve dağınık” kalmaya mahkûm olacaktı.³⁶

Rajaratnam, BM Çalışma Grubu tarafından önerilen üç ana ekonomik işbirliği tekniğinin –seçici ticaret serbestleşmesi, sanayi tamamlayıcılığı anlaşmaları ve paket sanayi projeleri– “bölgeselciliğin temel unsurları” olduğunu savunmuştu. Ona göre bu mekanizmalar olmaksızın ASEAN, “içi boş bir görüntü” olmaktan öteye geçemeyecekti. Bu nedenle ASEAN, ekonomik işbirliğinde somut ilerleme kaydetmediği sürece, “başkalarının ASEAN’ı ciddiye almasının zor olacağını” da belirtmişti. Bildiride, bakanların ASEAN’ın daha esaslı ve anlamlı bir işbirliği başlatması gerektiği konusunda mutabık kaldıkları kaydedildi.³⁷ Ancak Rajaratnam’ın ileri sürdüğü işbirliği teknikleri konusunda fazla heyecan oluşturmamış da görülmüyordu; zira bakanlar, bu yöntemlerin ASEAN işbirliği için sadece yararlı teknikler olabileceğini gözlemlemekle yetindiler.

Takip eden yıl boyunca BM Raporu’nda yer alan başlıca tavsiyelerin benimsenmesi yönünde çok az ilerleme sağlandı. Bununla birlikte dikkat çekici bir gelişme, 1974 Ekim’inde Kuala Lumpur’da yapılan ve ASEAN Daimi Komitesi, ASEAN Genel Sekreterleri ve Daimi Komite Başkanlarını bir araya getiren ortak toplantıydı.³⁸ Bu toplantı, örgütsel verimliliğin

³⁶ *Asian Almanac*, cilt 13, 6901.

³⁷ *ASEAN Documents Series, 1967–1988*, 74-6.

³⁸ *A.g.e.*, 76-8.

artırılmasına yönelik önerileri değerlendirmek amacıyla düzenlenmiş olup, ASEAN tarihinde daha önce benzeri görülmemiş bir girişim niteliği taşıyordu. Açılış konuşmasını yapan Tun Razak, görünürde pek çok işbirliği biçimini kapsayan bu kadar çok komiteye sahip olmanın ve yüzlerce tavsiyeyi Bakanlar Toplantısı'na sunmanın olumlu yanlarını kabul etmekle birlikte, ASEAN'ın yalnızca ulusal sekretaryalardaki yetkililerin ve günlük işleyişe doğrudan dâhil olanların özel meşgalesi haline dönüşme tehlikesine dikkat çekti.³⁹

Resmi düzeyde, BM Raporu'nun öngördüğü ekonomik işbirliği tekniklerinin değerlendirilmesinde bazı sınırlı ilerlemeler de kaydedilmekteydi. Seçici Ticaret Serbestleşmesi Çalışma Grubu ikinci toplantısını, Sanayi Tamamlama Çalışma Grubu ise ilk iki toplantısını gerçekleştirdi. Aralık 1974'te yapılan Ticaret ve Sanayi Daimi Komitesi toplantısında hem ticaret serbestleşmesi hem de sanayi tamamlama programı onaylandı.⁴⁰ Ayrıca ASEAN sanayi projelerine yönelik çeşitli öneriler de tartışıldı. Bu dönemde Endonezya Ulusal Sekretaryası da "ASEAN Kalkınma Stratejisi" için hazırladığı önerileri açıkladı. Sekretarya, bu önerinin Başkan Marcos'un ASEAN'ın on yıllık kalkınma girişimini tamamlamayı ve ona somut bir içerik kazandırmayı amaçladığını belirtti.⁴¹

Bununla birlikte, ASEAN'ın Sekizinci Bakanlar Toplantısı (13-15 Mayıs 1975) öncesinde *Far Eastern*, BM Raporu'nun "*ilgisiz bürokratik tartışmalar arasında toz topladığını*" yazmıştı.⁴² Toplantı, Saygon'un düşüşünün hemen ardından gerçekleştiği için büyük ölçüde siyasi konularla meşgul görünüyordu ki bu durum son derece normal karşılanmalıdır.⁴³ Bu bağlamda, ASEAN'ın ekonomik ilerlemesine ilişkin

³⁹ *Asian Almanac*, cilt 13, 6883-4.

⁴⁰ *Straits Times*, 21 Aralık 1974.

⁴¹ *Indonesia Magazine*, "Indonesian Foreign Policy and ASEAN Regional Cooperation (1967-1976)", (Eylül 1974), 19-20.

⁴² *Far Eastern Economic Review*, 25 Nisan 1975, 53.

⁴³ 30 Nisan 1975'te Saygon'un Kuzey Vietnam güçlerinin eline geçmesi, sadece Vietnam Savaşı'nın değil, Soğuk Savaş döneminin de sembolik dönüm

uzun bir kamuoyu değerlendirmesi yapan tek lider ise Adam Malik oldu. Malik, BM Raporu'nun önerilerinin vakit kaybetmeden karara bağlanması ve kalkınma planlarının koordine edilmesi gerektiğini vurguladı.⁴⁴

Malik'in bu çağrılarının en azından kısmen yankı bulduğu, ortak bildirinin⁴⁵ ekonomik işbirliğine dair bölümlerinin daha kararlı tonundan anlaşılmaktadır. Bakanlar, bir ASEAN ticari tercihler sistemi oluşturmak üzere ASEAN Ticaret Müzakere Organı'nın kurulmasını onayladılar. Ayrıca, ticaret müzakerelerinin yoğunlaştırılması ve mümkün olan tüm ürünleri kapsayacak şekilde genişletilmesi çağrısı yapıldı. Toplantıda ASEAN sanayi tamamlama programı için

noktalarından biri olarak kabul edilir. Saygon'un düşüşü, Güney Vietnam'ın çöküşünü tescillemiş, ABD'nin bölgedeki askeri varlığının sona erdiğini ilan etmiş ve komünist bir yönetim altında Vietnam'ın yeniden birleşmesini beraberinde getirmiştir. Bu gelişmenin ardından geçen on yılın bölgesel açıdan belki de en nihai ve en önemli sonucu, Güneydoğu Asya'da görece bir istikrar ortamının ortaya çıkmasıdır. ASEAN giderek güçlenmiş; Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti ise iç sorunları ile Kamboçya'daki çatışmalar nedeniyle sınırlanmıştır. Uluslararası düzlemde ise en dikkat çekici sonuç, ABD'nin bu "çıkılmazdan" kurtularak kayıplarını minimize etmesi ve dikkatini yeniden Avrupa'ya yöneltmesiydi. Müttefikler nezdinde bu yönelim, geç kalmış fakat gerekli bir stratejik düzeltme olarak görülmüştü. Bkz. Bernard Trainor, "Southeast Asia Ten Years after the Fall of Saigon," *Naval War College Review* 39, 4 (1986), 44.

⁴⁴ *Asian Almanac*, cilt 14, 7422.

⁴⁵ 1975'te Kuala Lumpur'da düzenlenen Sekizinci ASEAN Bakanlar Toplantısı, ekonomik işbirliğini ASEAN bütünleşmesinin temel eksenini tanımlamıştır. Bildiride üye devletler arasında artan istişare ve koordinasyon alışkanlığının, örgütün ekonomik dayanıklılığı için kritik bir zemin oluşturduğu vurgulanmıştır. ASEAN-AET Ortak Çalışma Grubu'nun kurulması, tercihli tarife uygulamaları ve ASEAN'a özel menşei kurallarının kabul edilmesi, bölgenin dış ekonomik ortaklarla ilişkilerini somut biçimde güçlendirmiştir. Avustralya, Yeni Zelanda ve Kanada ile tarım, gıda işleme, teknoloji transferi ve sosyal-ekonomik kalkınma alanlarında işbirliği projeleri geliştirilmiştir. Daimî Ekonomi Komiteleri'ne ASEAN içi endüstriyel kalkınmayı artıracak projelere öncelik verme görevi verilmiş; ASEAN Ticaret Müzakereleri Çalışma Grubu kurulmuştur. Ayrıca seçici ticaret serbestleştirmesi, endüstriyel tamamlayıcılık ve turizm tanıtımı gibi alanlarda bölgesel stratejiler benimsenmiş; uzun vadeli bir ASEAN ekonomik kalkınma stratejisinin gerekliliği vurgulanmıştır. Bildiride ilan edilen 23 maddenin tamamı için bkz. *ASEAN Documents Series, 1967-1988*, 74-6.

“kılavuz ilkeler” kabul edilirken, ortak sanayi projelerinin üye devletlere tahsis edilmesi için “paket anlaşma” yaklaşımının uygulanabilirliğine dair erken bir çalışma yapılmasına da karar verildi.

Her ne kadar bu arka plan kararları resmi belgelerde açıkça dile getirilmemiş olsa da ekonomik işbirliğini ilerletme konusundaki bu yeni kararlılığın, Güney Vietnam’ın düşüşünün ardından ASEAN’ın bölgesel güvenilirliğini korumak amacıyla sanayi ve ticaret alanında somut ilerlemeler kaydetme zorunluluğu inancından kaynaklandığı da anlaşılmaktadır. Rajaratnam da mevcut kriz ortamının, ASEAN’ın sanayi ve ticarete biriken engelleri aşarak işbirliği planlarına ivme kazandırabileceği yönünde umutlu bir değerlendirmede bulunmuştu.⁴⁶

ASEAN’ın Sosyalleşmesi

ASEAN, BM Raporu’nda yer alan ticaret ve sanayi işbirliğine ilişkin büyük ölçekli önerilere yanıt vermekte gecikmiş olsa da Sekizinci Bakanlar Toplantısı’na kadar ekonomik işbirliğinin farklı alanlarında bir dizi mütevazı başarı elde etmeyi başarmıştı. Uzun zamandır gündemde olan ve BM Raporu tarafından da desteklenen en önemli girişimlerden biri, ASEAN Sekretaryası’nın kurulmasıydı. Beşinci Bakanlar Toplantısı’nın ortak bildirisinde, merkezi bir sekretaryanın gerekliliği ve arzu edilirliliğinin değerlendirilmesi gerektiği kabul edilmişti. Ardından Altıncı Bakanlar Toplantısı’nın ortak bildirisinde Bakanlar, “*böyle bir sekretaryanın kurulması için zamanın geldiğine*” karar verdiklerini ilan ettiler.⁴⁷

Sekretaryanın nerede kurulacağı konusu, üye devletler arasında diplomatik hassasiyetleri beraberinde getirdi. Hem Endonezya hem de Filipinler sekretaryanın kendi topraklarında kurulmasını talep etti. Filipinler, bu konuda geri adım

⁴⁶ *Far Eastern Economic Review*, 30 Mayıs 1975, 24.

⁴⁷ *ASEAN Documents Series*, 72.

atmaya yanaşmadı ve Manila'da inşa edilmek üzere 14 katlı bir bina tahsisi gibi son derece cömert finansal teşviklerle teklifini desteklemeye çalıştı. Ancak, sonuçta Filipinler'in tutumunu değiştirmesi gerekti.⁴⁸ Dışişleri Bakanı Romulo, sekretaryanın Endonezya'nın başkenti Cakarta'da kurulmasına güçlü bir destek verdi ve nihayetinde Başkan Marcos da bu öneriyi onayladı.⁴⁹ Bununla birlikte, sekretaryanın kurumsal yapısının belirlenmesinde fazla ilerleme sağlanamadı; yalnızca bir taslak anlaşmanın hazırlandığı bildirildi.

Diğer alanlardaki işbirliği sonuçları görece sınırlı kalsa da ASEAN'ın faaliyetleri giderek daha fazla çeşitlenmeye başladı ve toplamda üye ülkelerde dikkate değer bir etki meydana getirdi. Finans, denizcilik ve turizm gibi alanlarda belirli ilerlemeler sağlanırken, farklı sektörlerde imzalanan anlaşmalar ASEAN'ın işlevselliğini artırmaya başladı. Beşinci Bakanlar Toplantısı'nda, kazazedelerin kurtarılması ve uçak kazalarında kaybolan uçakların aranmasına dair bir anlaşma imzalanmıştı. Yine aynı dönemde Kitle İletişim ve Kültürel Faaliyetlerde İşbirliğinin Teşviki'ne ilişkin bir anlaşma tamamlandı. *ASEAN Review* yayımlanmaya başlandı⁵⁰ ve Bangkok'ta bir ASEAN ürünleri sergi merkezi kuruldu. Sekizinci

⁴⁸ *Indonesian Times*, 7 Mayıs 1974; Hans H. Indorf, *ASEAN: Problems and Prospects* (Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1975), 40.

⁴⁹ *Straits Times*, 9 Mayıs 1974; *Indonesian Times*, 9 Mayıs 1974.

⁵⁰ *ASEAN Review*, 1970'lerin ortalarından 1980'lerin başına kadar yayımlanan yarı-resmî bir dergidir. Yayın, ASEAN Bilgi Komitesi'nin (ASEAN Committee on Information) himayesinde hazırlanmış, çoğunlukla Malezya Dışişleri Bakanlığı ve ASEAN Sekretaryası'nın Bilgi Birimi tarafından yayımlanmıştır. Dergi; ASEAN Bakanlar toplantıları, bildiriler, deklarasyonlar, lider konuşmaları ve bölgesel işbirliği projelerine dair değerlendirmeler içermiştir. Amacı, ASEAN'ın faaliyetlerini bölgesel ve uluslararası kamuoyuna tanıtmak ve üye ülkeler arasında bilgi akışını güçlendirmek olmuştur. Bu yönüyle *ASEAN Review*, ASEAN'ın yarı-resmî diplomatik yayın organı niteliğindedir. Bu kıymetli arşive ulaşmamızı sağlayan Prof. Dr. Arshad İslam'a teşekkür ederiz.

Bakanlar Toplantısı'nda ise gemi kazalarında kaybolan gemilerin aranması ve kazazedelerin kurtarılmasına dair bir başka anlaşma imzalandı.⁵¹

Ayrıca, ASEAN Ticaret ve Sanayi Odaları Konfederasyonu (1972), ASEAN Gazeteciler Konfederasyonu, ASEAN Sinema Yapımcıları Birliği ve ASEAN Müze Uzmanları Birliği gibi giderek artan sayıda özel ilgi kuruluşu hayata geçirildi. Somut başarıların sınırlı olduğu alanlar bulunsa da ASEAN'ın işbirliği faaliyetleri çeşitlenerek genişledi. Sanatçılardan uyuşturucu kontrol uzmanlarına kadar birçok farklı grupta kişisel temaslar kuruldu ve bilgi alışverişi yapıldı. Bu sürecin önemli bir yansıması olarak, ASEAN parlamenterleri Ocak 1975'te Cakarta'da bir araya gelerek ASEAN Parlamenterler Birliği'nin kurulmasını görüşmek üzere bir Çalışma Komitesi oluşturdular.⁵² 1-3 Nisan 1975'te ASEAN Çalışma Bakanları ilk kez Cakarta'da bir toplantı düzenledi ve Sekizinci Bakanlar Toplantısı'nın bildirisine göre ASEAN Ticaret Bakanları arasında da istişareler yapıldı.⁵³ Böylelikle, Endonezyalı Ali Moertopo'nun "*ASEAN'ın sosyalleşmesi*" olarak tanımladığı yönde kayda değer ilerlemeler görülmeye başlanmıştı. Bu süreç, ASEAN'ın sadece hükümetler arası resmi temaslarla sınırlı kalmadığını, giderek daha geniş toplumsal ve kurumsal ağlara yayılan bir işbirliği modeline dönüştüğünü de göstermekteydi.⁵⁴

ASEAN'ın ekonomik alanda kaydettiği başarıların etkiyici mi yoksa hayal kırıklığı mı olarak değerlendirileceği, esasen sizin bakış açınıza bağlıdır. Gerçekten de 1970'ler boyunca ilerlemenin çoğu zaman yavaş, sonuçların ise sınırlı görüldüğü inkâr edilemez. Ancak bu dönemin, gelecekteki daha kapsamlı girişimlerin ve uluslararası takdir görececek başarıların zeminini oluşturan bir hazırlık safhası olduğu da göz

⁵¹ *ASEAN Documents Series*, 77.

⁵² *Indonesian Times*, 13 ve 27 Ocak 1975.

⁵³ *ASEAN Documents Series*, 379.

⁵⁴ Gordon "Regionalism in Southeast Asia", 14.

ardı edilmemelidir. Bu hazırlıklar, kurumsal kapasitenin güçlenmesi, işbirliği alanlarının çeşitlenmesi ve üye devletler arasında karşılıklı güvenin artması açısından kritik bir rol oynamıştır. Dolayısıyla bu dönem, yalnızca “mütevazı kazanımların” değil, aynı zamanda ASEAN’ın uzun vadeli kurumsal olgunlaşmasının da temelini atmıştır.

Bu bağlamda, ASEAN’ın yalnızca “siyasi bir kolaylık” olmaktan öteye geçtiğini savunanların görüşleri de anlam kazanmaktadır. Örneğin Rajaratnam, ASEAN’ın önceki yıllara kıyasla daha fazla siyasi meseleyi gündeme aldığını kabul etmekle birlikte, örgütün günlük faaliyetlerinin asıl niteliğine dikkat çekmişti. Rajaratnam’a göre, ASEAN’ın resmi belgeleri dikkatle incelendiğinde, komite toplantılarının ayda iki ya da üç kez düzenlendiği, ancak bunların neredeyse hiçbirinin siyasi konularla ilgili olmadığı görülmekteydi. Dışişleri bakanlarının birkaç gün süren toplantılarında siyasi meselelerin tartışılması doğal karşılanmalıydı; ancak Rajaratnam’ın gözlemi, ASEAN’ın faaliyetlerinin büyük çoğunluğunun, -yaklaşık %95’inin- doğrudan siyasi içerik taşımadığı yönündedir.

Bu vurgu, ASEAN’ın kuruluşundan itibaren kendisine yüklenen “*siyasi nitelikli bir örgüt olma*” imajının ötesinde, aslında pratik işbirliği alanlarında yoğun mesai harcayan bir kurum olduğuna işaret eder. Eleştirmenlerin çoğu zaman dile getirdiği “*somut sonuçların sınırlılığı*” değerlendirmesi, bu açıdan bakıldığında eksik kalmaktadır. Zira ASEAN’ın yavaş ilerleyen süreçleri, bölge ülkelerinin farklı ekonomik gelişmişlik düzeyleri, siyasi sistemleri ve ulusal öncelikleri dikkate alındığında, işbirliğinin sürdürülebilirliğini güvence altına alan bir ihtiyat stratejisi olarak da görülebilir. 1970’lerin ASEAN’ı, hem *hayal kırıklığı* hem de *önemli hazırlık* döneminin izlerini taşıyan çift yönlü bir deneyim sunmuştur. Bu yılların kalıcı katkısı, ASEAN’ın yalnızca uluslararası sistemde “*siyasi bir dayanışma vitrini*” olmaktan çıkarak, kurumsallaşma ve uzun vadeli bölgesel bütünleşme yolunda vazgeçil-

mez bir temel atmış olmasıdır. Bu yönüyle Rajaratnam'ın değerlendirmeleri, ASEAN'ın görünür siyasi retoriğinin ötesinde, onun sessiz ama önemli kurumsal işleyişine dikkat çeken değerli bir perspektif sunmaktadır.

BÖLÜM 5

GÜVENLİK YOLU

Askerî ittifakların ya da yabancı askerî varlığın, bir ülkenin ayaklanma sorunlarıyla başa çıkma kapasitesine kayda değer bir katkı sağlamadığı artık yerleşik bir gerçektir. Tam tersine ... dış askerî güçlerin varlığı, istikrarsızlığa yol açabilecek bir unsur hâline gelebilir. Hatta liderlere sahte bir güvenlik hissi vererek, sosyal ve siyasal reformlara yönelik kendi çabalarını ihmal etmelerine neden olabilir ve çoğu zaman yönetici elitin halktan kopmasına yol açabilir.

Adam Malik (1970)¹

Önemli olan, gerek bireysel gerekse ortak biçimde, uzun süre bağımsız fakat birbirinden kopuk halklar olarak varlığımızı sürdüremeyeceğimiz gerçeğine ilişkin güçlü bir farkındalık sağlamamızdır. Birbirimizi Güneydoğu Asya ulusları olarak aynı aileye mensup; dostluk ve iyi niyet bağlarıyla birbirine bağlı; kendi ideallerimiz ve hedeflerimizle yoğrulmuş bir topluluk olduğumuzu fiili uygulamalarla kanıtlamadığımız sürece, birlikte düşünmediğimiz ve hareket etmediğimiz sürece bu mümkün olmayacaktır.

Tun Razak (1967)²

¹ "Djakarta Conference and Asia's Political Future," *Pacific Community*, Vol. 2, No. 1 (1970): 73.

² Proceedings of the First ASEAN Ministerial Meeting, Bangkok, 3–8 Ağustos 1967.

ASEAN liderleri için bölgede meydana gelen en şok edici olay, 30 Nisan 1975'te Saygon'un düşmesiydi. Amerikan Büyükelçiliğinin çatılarından diplomatların ve askerlerin helikopterlerle tahliye edilmesine dair dramatik sahneler, liderlerin zihinlerinde hâkim olan korkuyu daha da pekiştirdi: Komünist dalga tüm Güneydoğu Asya'yı yutmak üzereydi. Bu olaydan sekiz yıl önce, 19 Ekim 1967'de Lee Kuan Yew, dönemin ABD Başkan Yardımcısı Hubert Humphrey'e şu uyarıda bulunmuştu: *"Eğer Amerika Vietnam'dan çekilirse, bir buçuk ila iki yıl içinde Tayland'da çatışmalar başlar, kısa süre sonra Malezya da karışır ve üç yıl içinde ben kendimi halk meydana asılmış bulurum."*³ Saygon düştüğünde, Lee'nin bu kâbus senaryosu gerçek olmaya çok yaklaşmış görünüyordu. 8 Mayıs 1975'te Başkan Gerald Ford'a yaptığı açıklamada, Lee şu ifadeyi kullanmıştı: *"İlk tepkim şaşkınlık ve endişeydi; güneyin bu kadar hızlı bir biçimde çökeceğini tahmin etmemiştim."* Lee, Güneydoğu Asya'daki kaotik tabloyu betimlerken, Taylandlıların *"ABD'nin artık hiçbir ahlaki değeri kalmadığına"* inandıklarını, basının bu durumu bir *"şenlik havasında"* işlediğini, Laos'un artık kaybedildiğini, Kamboçya'nın ise Çin ile Hanoi arasındaki bir mücadeleye dönüştüğünü aktarmıştı.⁴

ASEAN'ın kuruluş sürecinde güvenlik konusu bir süre gündemde kalmış, ancak örgütün bu alanda geri planda ve temkinli –düşük profilli- bir tutum izlemesi gerektiği konusunda uzlaşmaya varılmıştı. Kuruluş sonrasında da zaman zaman güvenlik tartışmaları yeniden gündeme gelmiş, özellikle bölge dışı güçlerle yapılacak askeri ittifakların faydaları ve sakıncaları üzerinde durulmuştu. Vietnam Savaşı deneyimi, bölge liderlerinin bir kısmına göre, dış müdahalelerin iç

³ "Foreign Relations of the United States, 1964–1968, Volume XXVI, Indonesia; Malaysia–Singapore; Philippines," U.S. Department of State Archive, 10 Aralık 1966.

⁴ "Foreign Relations of the United States, 1969–1976, Volume E–12: Documents on East and Southeast Asia, 1973–1976," 8 Mayıs 1975.

isyanlar ve yıkıcılıkla mücadelede etkili olmadığı gibi, çoğu durumda zararlı olabileceğini göstermekteydi. Nitekim Adam Malik, bölgedeki en ciddi tehdidin “*iç isyan ve yıkıcılık*” olduğunu, buna karşı en etkili savunmanın ise ulusal bilincin güçlendirilmesiyle mümkün olabileceğini savunmaktaydı.⁵ Bununla birlikte ASEAN üyesi devletlerin tümü, bu yaklaşımı paylaşmamaktaydı. Tayland ve Filipinler'deki bürokrasinin büyük kısmı, ABD ile yürütülen ittifak ilişkilerinin feshedilmesini hiçbir zaman ciddi biçimde gündeme almamışlar/alamamışlardı. Malezya ise “*dış saldırılara karşı dost güçlerin desteğinin çoğu zaman hayati önem taşıdığını*” kabul etmekteydi.⁶ Dolayısıyla, ASEAN liderleri arasında askeri ittifakların yararına dair farklı görüşler bulunsun da dikkat çekici olan nokta şudur: ASEAN'ın ilk yıllarında gerek örgüt içi gerekse örgüt dışı bir askeri ittifak kurma fikri, neredeyse tüm liderler tarafından temel bir güvenlik stratejisi olarak reddedilmiştir.

Zaman zaman Endonezyalı bazı askeri yetkililerin bölgesel savunma işbirliğine sıcak baktıkları yönünde spekülasyonlar ortaya atılmış, fakat bunlar çoğunlukla ikna edici kanıtlarla desteklenmemiştir. Basında çıkan abartılı haberler dışında, ASEAN'ın askeri nitelikli bir ittifaka yöneldiğini gösteren ciddi veriler de bulunmamaktaydı. ASEAN sözcüleri de örgütün güvenlik alanında dolaylı bir rol oynayabileceğini kabul etmekle birlikte, bunun ekonomik kalkınma ve siyasi işbirliği aracılığıyla bölgesel istikrarı desteklemekten ibaret olduğunu sıklıkla vurgulamışlardı.

Nitekim 1971'de Endonezya Savunma Bakanı General Panggabean'ın “*ASEAN ülkelerinin ortak savunmasını organize edeceğim*” şeklinde yorumlanan sözleri, aslında öğrenci ve askeri personel değişimi ya da küçük çaplı teknik işbirliği

⁵ Justus M. van der Kroef, “Indonesian Foreign Policy Since Sukarno,” *Il Politico* 35, no. 2 (Haziran 1970): 339–353.

⁶ Tun Razak, *Foreign Affairs Malaysia*, (1971), 15.

gibi konularla sınırlı kalmıştı.⁷ Malezya'dan Tun Ismail, ASEAN'ın sağladığı güvenliği, “*iyi komşuluk ilişkilerinin ürettiği istikrar ile ekonomik ve sosyal ilerleme*” çerçevesinde açıklamıştı.⁸ Benzer şekilde Singapur'dan Rajaratnam, ASEAN'ın öncelikle ekonomik işbirliği konularına yoğunlaşması gerektiğini, örgüte ideolojik ve güvenlik sorumlulukları yüklemenin ise örgütün dağılma riskini artıracaklarını ileri sürmekteydi.⁹

Somsakdi, daha pragmatik gerekçelerle Güneydoğu Asya'da kapsamlı bir bölgesel güvenlik düzenlemesi kurulmasına yönelik girişimlere karşı çıkılmasının birçok nedeninin bulunduğunu vurgulamıştı. Ona göre, bölgenin gerçek koşullarına “pratik ve uygun” düşen güvenlik işbirliği modeli, çok taraflı düzenlemelerden ziyade ikili işbirliği idi. Bu yaklaşım, ASEAN'ın kuruluşundan itibaren geniş kabul görmüş ve örgüt içindeki çoğu aktör tarafından benimsenmeye devam etmişti.¹⁰ Tun Razak da benzer bir perspektifi dile getirmişti. Razak, Malezya'nın Tayland ve Endonezya ile yürüttüğü sınır güvenliği işbirliklerini ve Singapur ile taraf olduğu Beş Güç Savunma Düzenlemeleri kapsamındaki işbirliğini, karşılıklı ikili bağlar ağının somut örnekleri olarak sunmaktaydı. Ona göre, bu tür bağların çeşitlenmesi ve derinleşmesi, Güneydoğu Asya'da “*bölgesel anlayış ve uyum atmosferinin*” oluşmasına katkı sağlayacaktı. Böylelikle ASEAN'ın güvenlik vizyonu, askeri ittifaklardan çok, esnek ikili ilişkilerin kurduğu dengelere dayandırılmıştı.¹¹

Bu dönemde ASEAN liderlerinin söylemlerinde genel eğilim, bölgedeki komünist olmayan ülkeler arasında çok taraflı güvenlik işbirliğine karşı mesafeli bir tutumun sürdürülmesi yönünde olmuştu. Bununla birlikte, zaman zaman bu

⁷ *Far Eastern Economic Review*, 13 Şubat 1971, 12.

⁸ Basın açıklaması, Kuala Lumpur Uluslararası Havalimanı, 11 Mart 1971.

⁹ Bkz. “*The Lot of Small Nations.*” *The Straits Times*, 12 Ekim 1971, 1.

¹⁰ Somsakdi Xuto, “Regional Co-operation in Southeast Asia,” *Bulletin of the International House of Japan* (Ekim 1969), 55.

¹¹ *Foreign Affairs Malaysia*, Haziran 1971, 18.

kuralın istisnalarına rastlanmış, ancak bu istisnalar çoğu durumda söylemsel askeri ittifak fikrinin ötesine geçememişti. Yine de bazı liderlerin ASEAN'ın askeri meselelerde daha etkin bir rol üstlenmesi gerektiğini düşündükleri de görülmektedir. Özellikle bazı aktörler, geleceğe dönük olarak resmi bir çok taraflı güvenlik düzenlemesinin olasılığına tamamen kapalı olmadıklarını ifade etmişlerdi. Thanat Khoman, bölgesel bir askeri ittifak yerine, eğilimin “birbirine kenetlenmiş ayrı güvenlik düzenlemeleri” yönünde olduğunu belirtmiş, ancak bu düzenlemelerin ileride bütünleşebileceğini de eklemişti. Khoman'a göre bu süreç üç, beş hatta on yıl sürebilirdi.¹² Benzer şekilde Filipinler'den Jose Ingles,¹³ 1972 yılında ASEAN üyeleri arasında askeri işbirliği önerisinde bulunacaklarını açıklamıştı. Ingles bu girişimin, dış güçleri dışarıda bırakacağı için *SEATO'dan daha iyi* olacağını savunmuş; ilk aşamada ortak devriyeler, askeri eğitim programları ve istihbarat paylaşımını içereceğini belirtmişti.¹⁴ Aynı dönemde Tayland Başbakanı Thanom Kittikachorn da ASEAN çerçevesinde güvenlik işbirliği fikrine destek verir nitelikte açıklamalarda bulunmuştu. Nitekim Altıncı ASEAN Bakanlar Toplantısı'nın açılış konuşmasında, üye devletleri bölgenin güvenlik sorunlarını “*kolektif olarak ele almaya*” davet etmişti.¹⁵ ASEAN'ın ilk yıllarında bu tür açıklama ve girişimler, güvenlik alanında daha aktif bir rol üstlenmesi yönünde bazı önerilerin gündeme geldiğini göstermekteydi. Ancak bu girişimlere rağmen örgüt içinde çok taraflı güvenlik işbirliğine yönelik derin çekinmelerin varlığını sürdürdüğü ve ASEAN'ın kurumsal olarak bu alanda düşük profilli bir yaklaşımı benimsediği açıktır.

Bununla birlikte, hem ASEAN ülkelerinde hem de dış çevrelerde yapılan yorumlar, örgüt içinde çok taraflı askeri

¹² *The Age*, 20 Aralık 1969.

¹³ O dönemde Dışişleri Bakanlığı Müsteşarlığı görevini yürüten yetkili.

¹⁴ *Djakarta Times*, 22 Nisan 1972; *Straits Times*, 25 Nisan 1972.

¹⁵ *Bangkok Post*, 18 Nisan 1973.

işbirliği olasılıklarına dair spekülasyonların canlılığını koruduğunu göstermekteydi. Örneğin Singapurlu akademisyen Lau Teik Soon, ASEAN'ın "*gelecekte bölgesel bir güvenlik örgütünün merkezi*" haline gelebileceğini öne sürmüş, hatta Endonezya'nın, hâlihazırda ASEAN'ı bu çerçevede değerlendirdiğini iddia etmişti. Lau, resmi bir askeri paktın ortaya çıkmasının düşük ihtimal olduğunu kabul etmekle birlikte, ASEAN üyelerinin savunma alanında daha yakın işbirliği ihtiyacını "*sessizce kabul ettiklerini*" ve zamanla ASEAN'ın bölgesel savunmada vazgeçilmez bir rol üstleneceğinin kaçınılmaz olduğunu da ileri sürmüştü.¹⁶

Benzer şekilde Endonezyalı Sutomo Roesnadi, her bir ASEAN ülkesinde, örgütü askeri bir ittifaka dönüştürmek isteyen grupların varlığının inkâr edilemeyeceğini ifade etmişti.¹⁷ Bölge içinde de bu yönde iddialı öneriler dile getirilmişti.¹⁸ Malezyalı K.K. Nair, Güneydoğu Asya ülkelerinin askeri kapasitelerinin yalnızca sınırlı çaplı çatışmalara yetebileceğini, bu nedenle daha büyük kaynaklara dayalı, bölgesel merkezli düzenlemelerin zorunlu hale geldiğini savunmuştur.¹⁹ Yarbay Syed Abdul Aziz ise bölgesel istikrarın korunabilmesi için ASEAN ülkeleri arasında *birleşik bir güç* oluşturulması gerektiğini ileri sürmüştü.²⁰

¹⁶ *Straits Times*, 13 Ocak 1975. Lau Teik Soon, "ASEAN, North Vietnam and the Communist Challenge," *Southeast Asian Affairs* (1976), 72-79.

¹⁷ O. S. Roesnadi, "ASEAN and the Great Powers," *Indonesian Quarterly* 1, 4 (1973): 100-118.

¹⁸ Bkz. Yong Mun Cheong, *Trends in Indonesia* (Singapore; ISEAS, 1972), 67.

¹⁹ K. K. Nair, *ASEAN-Indochina Relations Since 1975: The Politics of Accommodation* (Singapore: Strategic and Defence Studies Centre, 1984), 3. Konuya dair Tun Razak 1967'de "Kendi başımıza dış saldırılara karşı kendimizi savunamayız. Silahlı kuvvetlerimiz yalnızca iç güvenliği sağlamak ve sınırlarımızı ile kıyı şeritlerimizi korumak için oluşturulmuştur. Mevcut hâliyle, silahlı kuvvetlerimizin genişlemesi konusunda neredeyse sınırimıza ulaşmış durumdayız..." ifadelerini kullanmıştır. *Canberra Times*, 27 Nisan 1967.

²⁰ Bkz. B. A. Hamzah, "ASEAN Military Cooperation without Pact or Threat," *Asia Pacific Community* 22 (1983): 33-47. Amitav Acharya, "Regional Military-Security Cooperation in the Third World: A Conceptual Analysis of the

Dışarıdan gözlemciler de bu tartışmalara katkıda bulunmuştur. Justus van der Kroef, “ASEAN askeri çevrelerinde ortak bir savunma çerçevesine doğru ilerlemeye yönelik kayda değer bir ilgi” bulunduğunu ileri sürmüştü; “bölgesel direnç” kavramının Endonezyalı yetkililerce, giderek düşük profilli fakat kolektif bir güvenlik düzenlemesini ima eden bir terim olarak kullanıldığını belirtmişti.²¹ Benzer biçimde Bernard Gordon, Cakarta’daki bazı aktörlerin, güvenlik işbirliğinin ASEAN’ın resmi gündemine dahil edilmesini umut ettiklerini, ayrıca Endonezya’nın Malezya ve Singapur’dan destek alarak eğitim, istihbarat ve teçhizat paylaşımı alanlarında resmi bir savunma işbirliği başlatabileceğini öngörmüştü.²² Batı’daki bazı sol eğilimli akademisyenler ise bu gelişmeleri farklı bir perspektiften değerlendirmiş; ASEAN’ın *askerileştirilmesi* için zemin hazırlığının dikkatli ve gizli bir biçimde sürdürüldüğünü iddia etmişlerdi.²³ Bu değerlendirmeler, ASEAN’ın ilk yıllarında resmî bir askeri ittifaka dönüşmemesine rağmen, örgütün güvenlik boyutunun ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde sürekli bir tartışma ve spekülasyon konusu olduğunu ortaya koymaktadır.

ASEAN’ın güvenlik işbirliğindeki potansiyel rolü, Mart 1975’te Ghazali Shafie tarafından yapılan bir açıklamada kapsamlı biçimde tartışılmıştı. Ghazali, konuşmasına ASEAN’ın “*yalnızca ekonomik ve kültürel bir gruplaşma*” olduğunu, kuruluş amacının hiçbir zaman güvenlik ya da güvenlik merkezli bir örgütlenme oluşturmak olmadığını vurgulaya-

Relevance and Limitations of ASEAN,” *Journal of Peace Research* 29, 1 (Şubat 1992): 7–21.

²¹ Justus M. van der Kroef, “ASEAN, Hanoi, and the Kampuchean Conflict: Between ‘Kuantan’ and a ‘Third Alternative,’” *Asian Survey* 21, 5 (1981), 515–535.

²² B. K. Gordon, “Showtime for Southeast Asia: An Economic and Political Crossroads,” *Journal of Northeast Asian Studies* 12 (1993): 22–41.

²³ Malcolm Caldwell, “ASEANisation,” *Journal of Contemporary Asia* 4, 1 (1974): 41.

rak başlamıştı. Ona göre, ASEAN'ın üyelerine sağladığı güvenlik katkısı, doğrudan bir hedef olmaktan ziyade, kolektif ekonomik ilerlemenin sağladığı dolaylı bir *güvenlik bonusu* olarak değerlendirilmeliydi. Ghazali, ASEAN'ın *bölgesel dayanıklılığı* teşvik etmede rol oynayabileceğini kabul etmekle birlikte, örgütün askeri nitelikli bir güvenlik ittifakına dönüşürülmesinin tehlikelerine özellikle dikkat çekmişti. Ona göre, ASEAN'ın asıl gücü ideolojik, askeri ve düşmanca olmayan bir karaktere sahip olmasında yatmaktaydı. Bu karakterin değişmesi, hem bölgesel hem de uluslararası alanda örgütün kabul edilebilirlik katsayısını ciddi biçimde zayıflatacaktı.²⁴ Dolayısıyla Ghazali, ASEAN'ın güvenlik alanında oynayabileceği rolün sınırlarını çizerken, örgütün temel misyonunun ekonomik kalkınma ve siyasi istişare aracılığıyla istikrarı teşvik etmekle sınırlı tutulması gerektiğini savunmuştur. Onun yaklaşımı, ASEAN'ın kuruluşundan itibaren benimsediği düşük profilli güvenlik politikasının, örgütün uluslararası meşruiyeti açısından stratejik bir gereklilik olduğunu bir kez daha teyit etmektedir.²⁵

Vietnam Korkusu

Saygon'un 1975 Nisan'ında düşmesiyle birlikte güvenlik konuları/endişeleri ASEAN üyesi devletler açısından yeniden öncelikli bir gündem maddesi haline –beklendiği gibigelmiş ve örgütün temel hedeflerinin gözden geçirilmesine yol açmıştı. Bu bağlamda 13–15 Mayıs 1975 tarihlerinde Kuala Lumpur'da gerçekleştirilen Sekizinci ASEAN Bakanlar Toplantısı, Hindişindeki gelişmelerin örgüt üzerindeki etkilerinin tartışıldığı önemli bir dönemeç olmuştu.²⁶ Toplantıya katılan delegeler arasında özellikle Hindişindeki yeni siyasi düzen karşısında ASEAN'ın en uygun diplomatik yanıtının ne

²⁴ Bkz. M. Ghazali Shafie, "ASEAN: Contributor to Stability and Development," *The Fletcher Forum* 6, 2 (1982): 355–373.

²⁵ A.g.m., 363.

²⁶ *ASEAN Documents Series*, 76.

olacağı sorusu ön plana çıkmıştı. Bununla birlikte, ASEAN'ın gelecekteki üyeliğinin genişletilmesi olasılığı da -en azından teorik düzeyde- gündeme gelmişti.

ASEAN ile Hindeğin ülkeleri arasında daha yakın ilişkiler kurulmasının en güçlü savunucusu ise Tun Razak olmuştur.²⁷ Kamboçya ve Güney Vietnam'daki komünist güçlerin zaferlerinden hemen sonra Razak, bu ülkelerle birlikte Burma'nın da ASEAN'a katılımı için resmi davette bulunulmasını savunmuştu.²⁸ Razak'a göre, ASEAN'ın kuruluşunda amaçlanan "*Güneydoğu Asya'da tüm bölgeyi kapsayacak bir uluslar ailesi oluşturma*" hedefi, hâlâ geçerliliğini korumaktaydı. Ayrıca, örgütün büyümesinin askeri nitelikli değil, işbirliği ve dayanışmaya dayalı sivil bir çerçevede sürdürülmesi gerektiğini vurgulamıştı. Hindeğin savaşının sona ermesini "*bölgesel işbirliğinin kapsamını Güneydoğu Asya'nın tamamına yayma fırsatı*" olarak gören Razak, genişletilmiş bir ASEAN'a giden yolun zorluklarla dolu olduğunu kabul etmekle birlikte, üye devletlerin *tarih bilinci* sayesinde doğru adımlar atacağına inanmaktaydı. Ona göre tüm bu süreçler, nihayetinde *Güneydoğu Asya Topluluğu* idealinin gerçekleşmesini mümkün kılacaktı.

²⁷ Tun Abdul Razak, Saygon'daki yeni komünist hükümetin Amerikalılardan ele geçirilmiş veya terk edilmiş silahları Malezya'daki teröristlere doğrudan sevk edeceğinden endişe etmediğini, asıl kaygısının bu silahların kâr amacı güden kaçakçılar aracılığıyla ülkeye ulaşması olduğunu belirtmişti. Vietnam'daki bozgunun ardından dahi Domino Teorisi'ne inanmadığını vurgulayarak, "Şimdiye kadar Amerikalılardan başka hiçbir domino devrilmedi" demiş, ayrıca Vietkong için "Ülkelerinin kurtuluşu için uzun süre savaşmışlardı" ifadelerini kullanmıştır. Saygon'da kurulacak yeni hükümeti, daha önce Hanoi'deki yönetimi tanıdığı gibi tanımayı umduğunu; böylece yeni hükümetin dış dönük bir politika izleyip otuz yıllık savaşın ardından yeniden inşa sorunlarına odaklanabileceğini ifade etmiştir. *Straits Times*, 3 Mayıs 1975, 11.

²⁸ Burma'nın ASEAN'a dahil edilmek istenmesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan biri, ülkenin Çin'e aşırı bağımlı hale gelmesini ve Çin'in Burma'yı kendi stratejik çıkarlarını ilerletmek için bir üs olarak kullanmasını engelleme arzusuuydu. Bu değerli bilgi için saygıdeğer Prof. Dr. Dewi Fortuna Anwar'a teşekkür ederiz.

Benzer bir çizgi Tayland tarafından da desteklenmekteydi. Başbakan Kukrit Pramoj'un yeni hükümeti, Vietnam karşısında daha uzlaşmacı bir ASEAN politikası izleme eğilimindeydi. Dışişleri Bakanı Chatichai Choonhavan, Kuala Lumpur'daki toplantıya katılmadan önce yaptığı açıklamada, bölgede savaşın sona ermesiyle birlikte Kuzey Vietnam, Güney Vietnam, Laos ve Burma'nın ASEAN'a dahil edilmesinin zamanının geldiğini belirtmişti.²⁹

Hindistan'daki gelişmelere daha temkinli ve ölçülü bir yaklaşım sergileyen taraf, bu dönemde Singapur olmuştu. Rajaratnam, ASEAN'ın tavrını şu sözlerle özetlemişti: *"ASEAN, Hindistan'da komünist ya da komünizmden etkilenen rejimlerin ortaya çıkmasından rahatsız olduğu izlenimini vermemelidir. Aynı şekilde, ne pahasına olursa olsun Hindistan devletlerinin teveccühünü kazanmak için kendimizi yeniden düzenlemeye hazır olduğumuz görüntüsünü de sergilememeliyiz."* Rajaratnam'a göre ilişkiler, karşılıklı bir zeminde ilerlemeliydi: *"Hindistan'daki yeni rejimlere kur yapan yalnızca biz olmamalıyız; onlar da bize kur yapmalı. Bizim onların refahını düşündüğümüz kadar, onların da bizim refahımız için önemli olduklarını hissetmeleri gerekir."*³⁰

Rajaratnam ayrıca, ASEAN'ın doğru bir şekilde yol alması durumunda, örgütün yeni üyeler için cazip hale gelmesi adına herhangi bir ekstra çaba göstermesine gerek kalmayacağını da vurgulamıştı. Bu sözler, Kuala Lumpur'daki ASEAN siyasi çevreleri tarafından geniş bir takdirle karşılanmıştı; zira Rajaratnam'ın dile getirdikleri, birçoklarının söylemek isteyip de dile getiremediği gerçekçi tespitler olarak değerlendirilmişti. Endonezya delegasyonu içinde de bu görüşlere sempatiyle yaklaşanların bulunduğu da bilinmekteydi.³¹

²⁹ *Straits Times*, 13 Mayıs 1975.

³⁰ *Asian Almanac*, cilt 14, 7412.

³¹ *Asian Almanac*, cilt 13, 7446.

Sekizinci ASEAN Bakanlar Toplantısı'nın ardından yayımlanan basın açıklaması, Vietnam karşısında bekle-gör politikasını benimseyen çevreler için bir zafer niteliği taşımaktaydı. Açıklamada ASEAN üyeleri, Hindinin ülkeleriyle dostane ve uyumlu ilişkiler geliştirmeye hazır olduklarını bildirmiş; ayrıca barış içinde bir arada yaşamaya ilişkin Bandung Konferansı'nda kabul edilen beş ilkeye bağlılık temelinde, *"ulusal kalkınma ortak görevi"* çerçevesinde işbirliğine açık olduklarını yinelemişlerdi. Ne var ki bu iyi niyet ifadelerinin ötesinde basın açıklaması, ASEAN'ın rolüne dair daha stratejik bir çerçeve de çizmekteydi. Üye devletler, örgütün *"bölgede barış, ilerleme ve istikrarın tesis edilmesi için mantıksal bir çerçeve sunmaya devam edeceğine"* dair inançlarını vurgulamışlardı. Aynı zamanda mevcut üyeler arasındaki işbirliğini yoğunlaştırma ve genişletme yoluyla ASEAN'ın daha da güçlendirilmesi yönündeki kararlılıklarını teyit etmişlerdi. Dikkat çekici olan nokta ise özellikle Malezya'nın ısrarla savunduğu ASEAN üyeliğinin genişletilmesi fikrinin açıklamada yer almamış olmasıydı. Bu durum, örgütün 1975 itibarıyla Hindinin ülkelerine karşı temkinli bir diplomasi benimsediğini ve genişleme konusundaki tartışmaların –en azından resmi düzeyde– ötelenmiş olduğunu göstermekteydi.

ASEAN üyelerinin kaygıları, Vietnam'ın Hindinde elde ettiği zaferlere verilecek en uygun diplomatik tepkiyi belirleme arayışının çok ötesine uzanmaktaydı. Kamuoyuna yapılan açıklamalarda ihtiyatlı bir iyimserlik dile getirilse de savaşın sona ermesinin ASEAN ülkelerinin güvenliği açısından yeni tehditler doğurduğuna dair ciddi endişeler de bulunuyordu. Dönemin gözlemcileri, komünist zaferlerin ardından ASEAN başkentlerinde belirgin bir tedirginlik atmosferi oluştuğunu kaydetmişlerdi. Rajaratnam, bu ruh halini şu sözlerle ifade etmiştir: *"Bir gecede güvenlerinin ve siyasi vizyonlarının dayandığı varsayımlar eriyip gitti. Nasıl tepki vermeleri gerektiği konusunda kafa karışıklığı ve belirsizlik vardı."*³² Bu du-

³² Lloyd R. Vasey ve George J. Viksnins, *The Economic and Political Growth Pattern of Asia-Pacific* (University of Hawaii Press, 1976), 17.

rum, savaşın sona ermesiyle birlikte bölge liderlerinin stratejik yönelimlerini yeniden düşünmek zorunda kaldıklarını ortaya da koymaktaydı.

Savaş bitmeden önce dahi Singapur liderleri, Amerikan yenilgisinin bölgesel güvenlik açısından doğurabileceği olumsuz sonuçlar konusunda en açık sözlü aktörler arasında yer almışlardı. Lee Kuan Yew, 1973 yılında Ottawa'da düzenlenen İngiliz Milletler Topluluğu Hükümet Başkanları Toplantısı'nda yaptığı konuşmada şu uyarıda bulunmuştu: *"Hindideinde yaşanacak bir çöküş, Tayland ve Batı Malezya üzerinden gerilla isyanı tehdidini kapımıza kadar getirecektir."*³³ Lee'nin bu değerlendirmeleri, başlangıçta Singapur'un endişeleri olarak görülmüş olsa da Vietnam'ın Amerika Birleşik Devletleri'ni mağlup etmesinden sonra benzer kaygılar ASEAN'ın diğer başkentlerinde de daha yüksek bir sesle dile getirilmeye başlanmıştı. Böylece, 1975 sonrası dönemde ASEAN, yalnızca kurumsal hedeflerini değil, aynı zamanda

³³ "....Bu noktada Avustralya, Britanya veya Yeni Zelanda'daki meslektaşlarımdan bizi savunmalarını istemiyorum; çünkü bunun mümkün olmadığı Vietnam'da acı bir biçimde ortaya konmuştur. Bu sorunla yüzleşmek bize düşecektir..... Peki ya bize ne olacak? Hepimiz barış içinde yaşamak istiyoruz. O hâlde saldırı amaçlı silahları ortadan kaldıralım ve yalnızca iç güvenlik için savunma amaçlı silahlara sahip olalım. Ancak saldırı niteliğindeki silahlarla savunma amaçlı silahlar arasındaki sınır tam olarak nerededir? Avustralya, dostlarımız Malezyyalılara bir filo Sabre ve yine dostlarımız Endonezyyalılara bir filo Sabre uçağı vermiştir. Bunların savunma amaçlı olduğuna inanıyorum. Ancak ben de Britanya'dan iki savunma filosu Hunter uçağı almak zorunda bırakıldım. Fakat bunlar eski, ikinci nesil, yenilenmiş uçaklardır. Ortak savunma kapasitemizi artıracaklardır; ancak gerilla tehdidine karşı bu uçakların ne faydası olacaktır? Zira gerillalar ormanlık alanlarda M-16'lar, elden fırlatılan roketler ve havanlarla mücadele yürütmektedir. Savaşın en yoğun döneminde Vietkong, 560.000 Amerikan askerini, bir Avustralya tugayını, bir Yeni Zelanda birliğini, 50.000 Koreli, Taylandlı ve Filipinli askeri, sahada oyalamayı başarmıştı. Dolayısıyla, Güneydoğu Asya için bir "Shangri-la" (utopia/cennet/huzur ve sükunet yeri) hayal etmek mümkün değildir — tabii kastedilen "afyon diyarı" değilse." Konuşmanın tamamı için bkz. Lee Kuan Yew, "Excerpts of Address by Singapore's Prime Minister on the Change in Great Power Relations at the Commonwealth Heads of Government Meeting in Ottawa, 3 Ağustos 1973."

bölgesel güvenlik stratejisini de yeniden tanımlama ihtiyacıyla karşı karşıya kalmıştı.

Vietnam Savaşı'nın ardından ASEAN başkentlerinde dile getirilen kaygılar, yalnızca diplomatik ihtimallerle sınırlı değildi; bölgesel güvenlik ortamının somut tehditler doğurabileceğine dair ciddi endişeler söz konusuydu. Vietnamlı komünistlerin sahip oldukları geniş askeri teçhizat ile gerilla savaşı konusundaki benzersiz deneyimlerinin, ülke sınırları dışındaki komünist hareketlere eğitim ve malzeme desteği sağlama ihtimaline yönelik kaygı da hakimdi.³⁴ Suharto da benzer şekilde, Hindic'in komünistlerinin kendi ihtiyaçlarının ötesinde modern silahlara sahip olduklarını ve bu silahların başka gruplara devredilmesinin muhtemel olduğunu kabul etmişti.³⁵ Malezya açısından ise bu kaygılar yalnızca teorik bir nitelik taşımamaktaydı. Nitekim *Malayan Emergency* döneminde hayatını kaybedenler anısına inşa edilen savaş anıtının 26 Ağustos 1975'te komünist isyancılar tarafından havaya uçurulması, ülkede gerilla faaliyetlerinin yeniden ivme kazandığını açık biçimde ortaya koymaktaydı.³⁶ Bu gelişmeler üzerine Başbakan Tun Razak'ın, askeri komutanlarına

³⁴ John Funston, "The Third Indochina War and Southeast Asia," *Contemporary Southeast Asia* 1, 3 (1979): 268-289.

³⁵ *The Age*, 10 Eylül 1975.

³⁶ 26 Ağustos 1975'te Perak'ın Taiping kentinde, Malaya Sıkıyönetimi (1948-1960) sırasında hayatını kaybeden güvenlik görevlileri ve sivillerin anısına inşa edilen savaş anıtının komünist gerillalar tarafından bombalanarak tahrip edilmesi, Malezya'daki komünist isyanın sembolik açıdan en çarpıcı eylemlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Söz konusu saldırı, Malaya Sıkıyönetimi'nin resmî olarak sona ermesinden 15 yıl sonra gerçekleştirilmiş olması bakımından dikkat çekicidir; zira bu eylem, Malezya Komünist Partisi'ne bağlı silahlı unsurların varlığını ve mücadele kapasitesini koruduğunu göstermek amacıyla gerçekleştirilmiş psikolojik bir hamle niteliği taşımaktaydı. Olay, Federal Hükümete yönelik meydan okuma olarak yorumlanmış, toplumda güvenlik endişelerini artırmış ve hükümetin anti-komünist güvenlik politikalarının sertleşmesine yol açmıştı. Bu gelişme, 1968'de yeniden başlayan ikinci komünist isyan dalgasının 1970'lerde hâlen ciddi bir tehdit oluşturduğunu teyit eden önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilir. Malezyadaki komünist isyan için bk. Temiz, *Modern Malezya*, 150-192.

Hindîçindeki komünist başarıların ışığında Malezya'nın savunma stratejisinin gözden geçirilmesi gerektiğini söylediği aktarılmıştır.³⁷ Tayland da benzer kaygılar taşımış ve kamuoyuna, Vietnam'ın Tayland'daki komünist isyancılara geniş çaplı destek verdiğini iddia eden kanıtlar sunmuştu. Filipinler'den Carlos P. Romulo ise daha geniş bir jeopolitik çerçeveye işaret ederek, ABD'nin Asya'dan kısmi çekilmesini, *"doğa boşluktan nefret ettiği için, mutlaka başkaları tarafından doldurulacak bir boşluk meydana getireceği"* şeklinde yorumlamıştı. Bu değerlendirmeler, Vietnam'ın zaferinden sonraki dönemde ASEAN üyelerinin ortak bir kaygıyı paylaştığını ortaya koymaktaydı: Komünist genişlemenin yalnızca ideolojik değil, aynı zamanda doğrudan güvenlik ve istikrar tehditleri üretebileceği korkusu.

Bu durum, ASEAN'ı güvenlik konularındaki düşük profilli yaklaşımını korumakla birlikte, bölgesel tehdit algılarını yeniden tanımlamaya zorlamıştır. Belirtmek gerekir ki Saygon'un düşüşünün hemen ardından ASEAN liderlerinin Kamboçya, Güney Vietnam ve Burma'ya uzattığı zeytin dalı, dönemin derin belirsizlik ve kaygı ortamıyla yakından ilişkiliydi. Komünist güçlerin art arda elde ettiği zaferler, Güneydoğu Asya'da ideolojik dengeleri sarsmış, bölgedeki statükoyu kökten değiştirmiş ve ASEAN üyesi devletlerde komünizmin genişleme potansiyeline dair ciddi endişeler doğurmuştu. Bu çerçevede ASEAN liderleri, örgütün yalnızca Batı yanlısı veya anti-komünist bir ittifak olarak algılanmasının uzun vadede bölgesel istikrarı tehlikeye atacağını fark etmişlerdi. Dolayısıyla ASEAN'ın, rejim farklılıklarını aşan, tüm Güneydoğu Asya ülkelerini kapsayan tarafsız ve kapsayıcı bir bölgesel yapı olarak yeniden tanımlanması gerektiğini savunmuşlardı. Kamboçya, Vietnam ve Burma'nın coğrafi konumu ve tarihsel-kültürel bağları, bu vizyonu tamamlayan unsurlardı. Bu davet, hem ideolojik kutuplaşmayı yumuşatma hem de

³⁷ Justus M. van der Kroef, "S.E. Asia After the Viet Nam War: Security Problems and Strategies," *Pacific Community* (1976), 378.

bölgeyi büyük güç rekabetinin yıkıcı etkilerinden yalıtarak *Pan-ASEAN* idealine zemin hazırlama girişimi niteliğindedi.

Sekizinci ASEAN Bakanlar Toplantısı sırasında delegelerin, Güney Vietnam ve Kamboçya'da ele geçirilen ya da terk edilen Amerikan silahları hakkında özel görüşmeler yaptığı bildirilmekteydi. Çeşitli tahminlere göre bu silahların toplam değeri iki ila beş milyar ABD doları arasında değişmekte, sayıları 1,5 milyonu aşan tüfeklerin yanı sıra devasa miktarda mühimmat içermekteydi.³⁸ Bu durum, Hindicindeki güç dengisinin ASEAN ülkeleri aleyhine etkili bir biçimde değişebileceğine dair endişeleri artırmıştı. Bununla birlikte toplantının daha dikkat çekici yanı, ASEAN sözcülerinin bu gelişmelere verdikleri siyasi tepkiler olmuştur. Hindicindeki değişimlerin meydana getirdiği derin kaygılara rağmen, delegeler hem aşırı tepkilerden kaçınılması gerektiğini hem de ASEAN'ın dikkatle düşünülmüş, ölçülü bir yanıt üretmesinin zorunlu olduğunu vurgulamışlardı. Bu yaklaşım, ASEAN'ın yalnızca kısa vadeli güvenlik kaygılarına değil aynı zamanda daha temel bir düzeyde kendi uzun vadeli yönelimine de odaklanması gerektiğini ortaya koymuştu. Toplantı sonucunda ASEAN'ın genel hedef ve amaçlarının yeniden değerlendirilmesi gerektiği, özellikle de yeni komünist rejimlerle kurulacak ilişkilerde uzun vadeli bir stratejiye ihtiyaç duyulduğu kabul edilmişti. Romulo, bu noktada özellikle temkinli bir tavır sergilemiş; ASEAN'a *“panik çözümlerine yol açabilecek türden moral bozukluklarına kapılmaması”* çağrısında bulunmuştu. Romulo, örgütün geleceğini şu sözlerle özetlemiştir:

³⁸ Pentagon ve Batılı askeri raporlara göre, 1975 Tet Taarruzu sırasında Kuzey Vietnam kuvvetleri Güney Vietnam ordusundan yaklaşık 1,6 milyon tüfek (791.000'i M-16), 63.000 hafif tanksavar silahı, 47.000 M-79 el bombası atar, 80 adet 175 mm top, 1.300 topçu silahı, 42.000 kamyon, 940 deniz aracı ve 877 uçak/helikopter ele geçirmişti. Ancak bu rakamlar, savaşın son döneminde terk edilen ve ele geçirilen ekipmanların tahmini envanterine dayanmakta; farklı kaynaklar arasında ciddi metodolojik farklar bulunduğundan resmî ve tam anlamıyla güvenilir veriler olarak değerlendirilemez. Ayrıntılı bilgi için bkz. William Allison, *The Tet Offensive: A Brief History with Documents*. (New York: Routledge, 2010).

*“İhtiyat ve dikkatle de olsa kendimizi gözden geçirmeli ve ASEAN’ın ne olmasını istediğimiz konusunda zihnimizde kesinlikle net olmalıyız.”*³⁹

Vietnam’ın niyetlerine dair görece iyimser değerlendirmeler ile ASEAN ülkelerinin kendi içsel dayanıklılıklarına ilişkin güven duygusu, bazı ASEAN liderlerinin Hindîçin kaynaklı tehditleri küçümsemesine de yol açmıştı. Rajaratnam, bu durumu şu sözlerle dile getirmiştir: *“ABD’nin, ASEAN ülkelerinin Hindîçinde ortaya çıkan yeni rejimler karşısında alarma geçtiği, kafalarının karıştığı ve kargaşa içinde oldukları; bu devrimci dalganın Güneydoğu Asya’nın geri kalanını, özellikle de ASEAN ülkelerini kasıp kavurmasının an meselesi olduğu yönündeki yorumlarını okudum. Bu bana bir melodram gibi görünüyor, çünkü Hindîçin, Güneydoğu Asya’nın tamamı değildir.”* Rajaratnam’a göre, ASEAN ülkeleri demografik olarak Hindîçin devletlerinden daha kalabalık, ekonomik açıdan daha dinamik ve sekiz yıldır süren kurumsal işbirliği sayesinde bölgesel bir birim olarak daha entegre durumdaydı. Dolayısıyla ASEAN’ın panik içinde veya zayıf görünecek şekilde davranmaması gerektiğini savunmaktaydı.⁴⁰ Benzer şekilde Romulo da bu değerlendirmeyi desteklemiş, ASEAN’ın kolektif kapasitesine atıfla şu tespiti yapmıştır: *“Bir ASEAN grubu olarak kesinlikle güçlü bir grubuz. Dolayısıyla ben, ASEAN’ın saldırgan bir Hindîçine kurban olacağına inanmıyorum.”*⁴¹

Tun Razak da Hindîçindeki gelişmelerin ardından dile getirilen karamsar yorumlara karşı daha iyimser bir perspektif geliştirmişti. Razak, Güneydoğu Asya’nın geleceğine ilişkin endişelerin büyük ölçüde bölge dışından kaynaklandığını belirtmiş; “endişe ve belirsizlik” duygusunun anlaşılır olduğunu kabul etmekle birlikte, savaşın sona ermesinin “bölge

³⁹ *Asian Almanac*, cilt 14, 7710.

⁴⁰ Justus M. van der Kroef, “S.E. Asia After the Viet Nam War: Security Problems and Strategies,” 382–384.

⁴¹ *Asian Almanac*, cilt 14, 7765–66.

için gerçek ve kalıcı bir barışın tesis edilmesi adına bir fırsat” sunduğunu ileri sürmüştü. Razak'ın bu yaklaşımı, Malezya Dışişleri Bakanı Ghazali Shafie tarafından da desteklenmişti. Ghazali'ye göre, “*domino teorisinin Güneydoğu Asya devletleriyle teorik veya pratik düzeyde doğrudan bir ilgisi*” yoktu. Ona göre, Hindide Amerikan politikasının çöküşü, ASEAN ülkelerinin iç düzenlerini belirlemezdi; ancak bu iç düzenler Amerikan desteğine bağımlıysa durum farklı olabilirdi.⁴²

Bu son değerlendirme, ASEAN sözcüleri ve bölgesel yorumcular arasında giderek yerleşik hale gelen bir bakış açısını, yani ASEAN ülkelerinin güvenliğine yönelik temel tehdidin dışarıdan değil içeriden kaynaklandığı fikrini yeniden gündeme taşımıştı. Saygon'un düşmesinden sonra bu yaklaşım, ASEAN temsilcileri tarafından defalarca dile getirilmiş ve zamanla bir tür *ASEAN konsensüsü* hatta neredeyse bir dogma halini almıştı. Saygon'un düşüşünden yalnızca bir

⁴² 1975'te Saygon'un düşüşü, yalnızca Güney Vietnam Cumhuriyeti'nin sona ermesi değil, aynı zamanda Güneydoğu Asya'nın siyasal dengelerinde köklü bir kırılma anlamına geliyordu. Bu olay, özellikle ASEAN üyesi ülkeler arasında derin bir tedirginlik ve belirsizlik oluşturdu. Çünkü komünist güçlerin Vietnam, Laos ve Kamboçya'da arka arkaya zafer kazanması, bölgedeki ideolojik mücadelenin artık askeri bir üstünlüğe dönüştüğünü gösteriyordu. Tayland, Malezya, Singapur, Endonezya ve Filipinler gibi ülkeler, kendi içlerinde de komünist hareketlerin faaliyet gösterdiği bir dönemde, “domino etkisi” korkusunu yeniden yaşamaya başladılar. ABD'nin Vietnam'dan çekilmesi ve Saygon'un düşmesi, Batı'nın Güneydoğu Asya'daki güvenlik taahhütlerinin güvenilirliğine dair ciddi soru işaretleri doğurdu. Tayland ve Malezya gibi ülkelerde güvenlik doktrinleri gözden geçirildi; sınır güvenliği ve iç istihbarat faaliyetleri artırıldı. Özellikle Malezya Başbakanı Tun Abdul Razak, bu süreçte ASEAN'ın ideolojik bir blok değil, tüm Güneydoğu Asya'yı kapsayan bir “tarafsızlık alanı” (Zone of Peace, Freedom and Neutrality) olarak yeniden tanımlanması gerektiğini vurguladı. Bu tedirginlik yalnızca komünizmin yayılması korkusuyla sınırlı değildi; aynı zamanda ABD'nin bölgeden çekilmesiyle oluşan güç boşluğunun Sovyetler Birliği veya Çin tarafından doldurulabileceği endişesi de hakimdi. Dolayısıyla Saygon'un düşüşü, ASEAN ülkelerini daha temkinli, daha diplomatik ve bölgesel dayanışmayı önceleyen bir dış politika çizgisine yöneltti. Bkz. Chin Kin Wah, “A New Assertiveness in Malaysian Foreign Policy,” *Southeast Asian Affairs* (1982): 273–282; *Bangkok Post*, 15 Mayıs 1975.

hafta sonra Singapur Başbakanı Lee Kuan Yew, komünist isyan tehdidiyle başa çıkabilmek için her ASEAN ülkesinin kendi içinde ekonomik ilerleme ve sosyal adaleti sağlaması gerektiğini belirtmişti. Lee'ye göre, dışarıdan desteklenen isyanlara karşı askeri savunma ancak bu tür sosyoekonomik reformlarla desteklendiğinde “çaba ve maliyet açısından değerli” olabilirdi.⁴³

Benzer biçimde Romulo, Sekizinci Bakanlar Toplantısı'nda yaptığı konuşmada, Güneydoğu Asya'nın karşı karşıya olduğu en büyük tehlikenin doğrudan dış saldırınlık değil, ASEAN toplumlarının içsel dayanıklılığını zayıflatan “yıkıcılık ve sızma” olduğunu vurgulamıştı. Romulo'ya paralel olarak Rajaratnam da şu tespitte bulunmuştur:

⁴³ *Straits Times*, 24 Nisan 1975.

“Hindicinde yaşananların sonucunda herhangi bir olumsuz sonuç ortaya çıkarsa, bu Hanoi, Kızıl Khmerler⁴⁴ ya da Pathet Lao’nun⁴⁵ dış saldırısı değil; kendi içimizdeki komünistleri

⁴⁴ Kızıl Khmerler, 1975–1979 yılları arasında Kamboçya’da iktidarda bulunan radikal bir komünist hareket olup, lideri Pol Pot’un önderliğinde ülkeyi tarıma dayalı otarşik bir sınıfsız toplum haline dönüştürmeyi hedeflemişti. Maoist ideolojiden esinlenen bu rejim, kent nüfusunu zorla kırsal alanlara göç ettirmiş, özel mülkiyeti, parayı ve dini kurumları ortadan kaldırmıştı. Bu süreçte etnik azınlıklar, entelektüeller, din adamları ve rejim muhalifleri sistematik biçimde tasfiye edilmişti. Tahminen 1,7 ila 2 milyon arasında insan, açlık, aşırı çalışma, hastalık ve infazlar sonucu hayatını kaybetmiştir. Kızıl Khmer rejimi, toplumsal mühendisliği ideolojik saflığın temeli olarak görmüş; ancak bu yaklaşım ülkeyi ekonomik çöküşe ve demografik felakete sürüklemiştir. 1979’da Vietnam’ın Kamboçya’yı işgal etmesiyle rejim devrilmiş, ancak Kızıl Khmer hareketi uzun süre sınır bölgelerinde gerilla direnişini sürdürmüştür. Ayrıntılı bilgi ve Kamboçya halkının çektiği sıkıntılara dair yapılan röportajlar için bkz. Temiz, *Modern Kamboçya-Angkor’un Taş Duvarlarından Hun Manet’e*, 265-324. Vietnam’ın Kamboçya’yı işgal etmesi ASEAN tarihinde bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Vietnamlıları şaşırtacak biçimde ASEAN liderleri bu işgale karşı kararlı ve birleşik bir tutum sergilemiş, bu süreç örgütün dayanışma ruhunu güçlendirmiştir. Singapur Dışişleri Bakanı Rajaratnam, 1992 tarihli makalesinde bu durumu şöyle ifade etmişti: *“Bölgeselcilığe olan inanç değil, ortak korkudan doğan kararlılıktır ki sonunda komünist Vietnam’ın çöküşünü getirdi.”* S. Rajaratnam, “ASEAN: The Way Ahead,” *ASEAN*, 1 Eylül 1992. Bu bağlamda ASEAN’ın on yıl süren diplomatik mücadelesi, örgütün yalnızca dış politik alanda değil, ekonomik kalkınma ve bölgesel istikrar yönünde de kurumsal bir kimlik kazanmasına zemin hazırlamıştır. Lee Kuan Yew ise bu döneme ilişkin olarak, “Gerçek bir amaç ciddiyeti ancak korkunç alternatiflerin oluşturduğu sarsıntıyla ortaya çıktı... Yeni sorunlarla yüzleşebilmek için gerekli siyasi irade artık bulunmuştur,” diyerek ASEAN’ın krizden doğan dayanışma bilincini vurgulamıştı. Lee Kuan Yew, “Speech by the Prime Minister, Mr. Lee Kuan Yew, at the Commonwealth Heads of Government Meeting in London on Wednesday, 8 Haziran 1977, Changing Power Relations,” *National Archives of Singapore*. Kapsamlı analiz için ayrıca bkz. Kishore Mahbubani ve Jeffery Sng, *The ASEAN Miracle: A Catalyst for Peace*, 167–168.

⁴⁵ Pathet Lao, 1950’lerde Laos’ta ortaya çıkan ve Vietnam’daki Viet Minh hareketiyle yakın ideolojik ve askeri bağlar kuran Marksist-Leninist bir devrimci örgüttür. Örgüt, Laos’un Fransız sömürge yönetiminden bağımsızlığını kazanmasının ardından ülke içinde belirleyici bir siyasal aktör haline gelmiş, özellikle Soğuk Savaş’ın bölgesel yansımalarıyla birlikte Kuzey Vietnam’ın desteğiyle güçlenmiştir. Pathet Lao’nun amacı, monarşiyi sona erdirip Laos’ta sosyalist bir yönetim kurmaktır. 1960’lı yıllarda ABD’nin desteklediği sağcı krallık hükümetiyle uzun süreli bir iç savaş yürüten hareket, 1975’te Saygon’un düşüşü ve Kamboçya’daki rejim değişikliğiyle

kontrol altına alamamamızdan kaynaklanacaktır. Tehdit dışsal değil, içseldir. Yerli komünistlerle mücadele etmenin yolu ise kendi ülkelerimizde uygun ekonomik, siyasi ve sosyal politikaları hayata geçirmekten geçmektedir.”⁴⁶

Bununla birlikte, Saygon’un düşüşünü takip eden haftalar ve aylarda ASEAN liderlerinin tehdit algılarını şekillendiren bir başka faktör daha vardı. Açıkça dile getirilmese de ASEAN başkentlerinde ABD’nin, Vietnam’daki aşağılayıcı yenilgiye ve kendi içindeki moral bozukluğuna rağmen, Güneydoğu Asya’nın güvenliği üzerinde hâlâ nihai güvence sağlayan bir güç olmaya devam edeceği düşünülüyordu. Bu değerlendirmeye, ASEAN üyelerinin dış tehditlere karşı görece daha temkinli fakat aynı zamanda daha az panik içeren bir yaklaşım benimsemelerini kolaylaştırmıştı.

Sekizinci Bakanlar Toplantısı’nın ardından ASEAN üyeleri, dış saldırı ihtimalinin düşük olduğuna dair güven beyanlarıyla uyumlu şekilde, kamuoyuna yaptıkları açıklamalarda öncelikle Hindeğin devletleriyle ilişkileri geliştirme arzusuna vurgu yapmaya devam ettiler. ASEAN’ın bu dostane yaklaşımı, başlangıçta Vietnam tarafından olumlu karşılanmış görünmekteydi. Nitekim 12 Haziran 1975 tarihli bir Vietnam makalesinde, ASEAN’ın son dönemde bölgede barış, işbirliği ve tarafsızlıktan söz etmesine atıfla, Güneydoğu Asya uluslarının bu “*tarihi dönüm noktasında kendi çıkarları doğrultusunda ve dünya halklarının saldırgan ABD emperyalizmine karşı mücadelesiyle tutarlı bir yola girdiklerinin*” işaretleri bulunduğuna belirtilmişti.⁴⁷ Bu eleştiriler KL Zirvesi sürecinde de devam etti. Vietnam Komünist Partisi’nin resmî gazetesi

aynı dönemde Vientiane’ı ele geçirerek Laos Halkın Demokratik Cumhuriyeti’ni ilan etti. Bu süreç, Laos’un bağlantısız görünümüne rağmen fiilen Vietnam’ın etkisi altına girmesine yol açtı. Pathet Lao’nun başarısı, Güneydoğu Asya’daki komünist devrimlerin bölgesel domino etkisinin en somut örneklerinden biri olarak değerlendirilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Temiz, *Modern Laos-Bir Milyon Fil Ülkesinden Günümüze*, 106-345.

⁴⁶ *Asian Almanac*, cilt 14, 7712.

⁴⁷ *Nhan Dan*, 12 Haziran 1975.

Nhan Dan, ASEAN'ı sert biçimde eleştirerek örgütün bir ekonomik birlikten ziyade ABD tarafından yönlendirilen *militarize bir blok* niteliği taşıdığını ileri sürdü. Gazete, Washington'un ASEAN'a özel önem atfettiğini ve ABD-ASEAN ilişkilerinin askerî olmayan bir karakter taşımadığını vurgulamıştı. Ayrıca ABD'nin Güneydoğu Asya ülkelerinin silahlı kuvvetleri ve askerî üslerinin sürdürülmesine katkıda bulunarak Vietnam, Laos ve Kamboçya'ya karşı düşmanca bir politika oluşturduğunu savunmuştu. *Nhan Dan*, ASEAN liderlerinin Hanoi ile ilişkileri normalleştirmeye yönelik KL Zirvesindeki açıklamalarını ise tamamen göz ardı etmişti.⁴⁸

Ancak kısa süre içinde Vietnam'ın ASEAN'a bakışı daha eleştirel bir hâl aldı. Özellikle Tayland ile ikili ilişkilerde yaşanan sorunlar, Vietnam'ın sertleşen söylemlerine yansdı; Vietnam medyasında Tayland ve diğer ASEAN ülkelerine yönelik saldırılar sıklıkla başlandı. Buna rağmen ASEAN liderleri, uzlaşmacı bir tutumu sürdürmeyi tercih ettiler. Tun Razak, Ekim ayında yaptığı açıklamada, Hindîçin ülkelerinin ASEAN'a katılımından söz etmek için henüz erken olduğunu kabul etmiş,⁴⁹ ancak *kapının açık bırakılmasının* elzem olduğunu savunmuştu.⁵⁰ Kasım 1975'te Lee Kuan Yew de benzer bir perspektif ortaya koymuş, ASEAN ülkelerinin tamamının, farklı yoğunluk derecelerinde de olsa, Hindîçin ülkeleriyle yapıcı ve düşmanca olmayan ilişkiler kurma iradesini açıkça beyan ettiklerini vurgulamıştı.⁵¹ Bununla birlikte, Vietnam'ın giderek artan eleştirel tavrı karşısında birçok ASEAN lideri, daha önce Singapur tarafından dile getirilen görüşe yönelmiş görünmekteydi: ASEAN, Vietnam ancak bölgesel işbirliği çabalarına uyum sağlama eğilimi gösterdiğinde kapsamlı ilişkilere girmeliydi.

⁴⁸ *The Straits Times*, 5 Ağustos 1977.

⁴⁹ *The Age*, 16 Ekim 1975.

⁵⁰ *Foreign Affairs Malaysia*, Aralık 1975, 23.

⁵¹ *The Age*, 18 Kasım 1975.

Bu noktadan itibaren ASEAN üyeleri, örgütün öncelikli hedefini mevcut üyeler arasındaki işbirliğini derinleştirmek olarak belirlediler. Daha önce Vietnam'ın ASEAN'a dahil edilmesini umut edenler dahi, bu beklentinin öngörülebilir gelecekte gerçekçi olmadığı görüşünü benimseyerek çoğunluğa uyum sağladılar. Böylece ASEAN, 1975 sonrasında genişleme arayışlarından ziyade iç bütünlüğünü pekiştirmeye odaklanmış oldu.

Vietnam Paradoksu

Vietnam'ın diplomatik girişimlere verdiği sınırlı ve giderek olumsuzlaşan yanıtı, ASEAN üyeleri arasında hayal kırıklığı meydana getirmiş⁵² ve bazı başkentlerde örgütün askeri bir ittifak ya da kolektif güvenlik örgütü olarak oynayabileceği potansiyel rolün yeniden sorgulanmasına yol açmıştı. Saygon'un düşüşü sırasında özellikle Endonezya ve Filipinler'de, güvenlik işbirliğinin en azından bazı biçimlerinin ASEAN'ın meşru kaygı alanına dâhil edilmesi gerektiğine yönelik ilginin yeniden canlandığına dair işaretler gözlemlenmişti. Suharto, uzun vadede ASEAN işbirliğinin yalnızca ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarla sınırlı kalmaması, bunun

⁵² Saygon'un düşüşünden sonra Vietnam'ın bölge ülkeleriyle ilişkilerini hızlı biçimde geliştirememesinin ardında yalnızca stratejik değil, psikolojik ve tarihsel nedenler de bulunmaktaydı. Uzun süren savaşın ardından Vietnam toplumunda ve siyasal elitinde güçlü bir kuşatma ve güvensizlik duygusu oluşmuştu. Bu duygu, yüzyıllar boyunca süren dış müdahalelerin (Çin, Fransa, ABD) meydana getirdiği tarihsel hafızayla birleşerek bağımsızlığı koruma içgüdüsünü aşırı derecede güçlendirmişti. Dolayısıyla Vietnam, savaş sonrasında dış dünyaya karşı temkinli ve içe dönük bir diplomatik tutum sergilemiştir. Aynı zamanda ülke, savaşın meydana getirdiği ekonomik yıkım ve toplumsal travma nedeniyle kaynaklarını iç yeniden yapılanmaya yönlendirmiş; bölgesel açılımı ikincil planda tutmuştur. Bu koşullar, Vietnam'ın ASEAN ülkeleriyle güven temelli ilişkiler kurmasını geciktirmiş ve ülkenin zafer sonrası diplomatik izolasyonunu derinleştirmiştir. Vietnamın zafer sonrası dış politikası hakkında bkz. Gareth Porter, "The Foreign Policy of Vietnam," *The Political Economy of Foreign Policy in Southeast Asia* içinde. Ed. David Wurfel & Bruce Burton (London: Palgrave Macmillan, 1990), 219-246.

yerine “çok daha geniş bir şekil” alması gerektiğini dile getirmeye başladı.⁵³

Benzer şekilde, Sekizinci Bakanlar Toplantısı'nda konuşan Romulo da Filipinler'in ASEAN'dan beklentisini şu ifadelerle ortaya koymuş; örgütün, güvenliğimizin desteklenmesinde genişletilmiş işbirliği sağlaması gerektiğini belirtmiş, bu çerçevede “*tüm seçeneklerin gözden geçirilmesini*” önermişti. Romulo'ya göre, üyelerin refah ve güvenliğini korumak amacıyla daha önce atılan adımların, “*son gelişmeler ışığındaki olaylar tarafından işlevsiz hale getirilip getirilmediğini*” sorgulamanın zamanı gelmişti. Filipinler Devlet Başkanı Ferdinand Marcos ile Tayland Başbakanı Kukrit Pramoj⁵⁴ da Temmuz 1975'teki görüşmelerinde, ASEAN üyeleri arasındaki işbirliğinin “*geçmişte dikkate alınmayan alanları*” da kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiği konusunda mu-

⁵³ *Merdeka*, 10 Ocak 1975.

⁵⁴ Burada dikkat çeken noktalardan biri, Tayland'ı temsilen katılan delegelerin isimlerinin sık sık değişmesidir. Nitekim 1967–1980 döneminde ülkede yedi farklı hükümetin görev yapmış olması, bu temsil değişikliklerini açıklayan başlıca faktördür. Ancak bu durum Tayland'ın ASEAN'a olan ilgisini azaltmamıştır ve bunun sebepleri vardır. Her ne kadar söz konusu dönemde birden fazla dışişleri bakanı görev yapmış olsa da bu aktörlerin tamamı, teknokratik bir dış politika geleneğinden gelmekteydi. Söz konusu kadrolar birbirlerini yakından tanımakta, aralarında güçlü bir kurumsal uzlaş ve mesleki dayanışma kültürü bulunmaktaydı. Nitekim 1970'lerin ortasında Dışişleri Bakanlığı Müsteşarlığı görevini yürüten Anand Panyarachun'un, 1960'lı yıllarda Thanat Khoman'ın özel kalem müdürü olarak görev yapmış olması, bu kurumsal sürekliliğin somut bir göstergesidir. Bu dış politika teknokratları aynı zamanda askerî-otoriter yönetimler tarafından yetkilendirilmiş ve siyasal açıdan korunmuş bir konumdaydı. 1973'te Thanom rejiminin sona ermesinin ardından dahi, 1970'lerin ortalarında yaşanan yoğun siyasal rekabete rağmen Tayland Dışişleri Bakanlığı kurumsal istikrarını büyük ölçüde muhafaza etmiş ve günlük siyasal çekişmelerden görece özerk bir yapıyı sürdürebilmiştir. Ancak bu tablo, 1980'li yıllarda demokratikleşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte değişmiş; Dışişleri Bakanlığı giderek daha siyasallaşmış bir kurumsal karakter kazanmıştır. Bu bilgi için Tayland'da bulunan Chulalongkorn Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler bölümünden Prof. Dr. Thitinan Pongsudhirak'a teşekkür ederiz.

tabık kalmışlardı. Bu alanlara güvenliğin de dâhil edildiği bildirilmekteydi.⁵⁵ Aynı yılın Eylül ayında gerçekleşen Suharto–Lee Kuan Yew görüşmesi de ASEAN çerçevesinde güvenlik işbirliği ihtimali üzerine basında yoğun spekülasyonlara yol açmıştı.⁵⁶ Bu gelişmeler, ASEAN’ın kuruluşundan itibaren benimsediği düşük profilli güvenlik yaklaşımının, 1975 sonrası dönemde Hindicinin dönüşen jeopolitik manzarası karşısında üyeler tarafından, en azından tartışmaya açıldığını göstermekteydi.

ASEAN’daki güvenlik işbirliği tartışmalarının en çarpıcı boyutları, Michael Richardson tarafından dile getirilmiştir. Richardson, Suharto’nun yetkisiyle Endonezya’nın, ASEAN hükümetlerine kapsamlı bir askeri işbirliği planı önerdiğini ileri sürmüştü. Buna göre, ASEAN ülkeleri beş uluslu periyodik tatbikatlar için kara, hava ve deniz kuvvetleri sağlamalı, silah, ekipman ve lojistik prosedürlerini standartlaştırmaya çalışmalı ve subayların eğitilmesi amacıyla bir ASEAN askeri personel okulu kurulmalıydı. Söz konusu kaynaklar, bu önerilerin ASEAN üyelerince sunulan farklı güvenlik işbirliği fikirlerinin *dostane bir uzlaşması* niteliğinde olduğunu belirtmişlerdi.⁵⁷

Aralık 1975’te ise Endonezya’nın, bir ASEAN üst düzey yetkililer toplantısında yeni bir çalışma belgesini değerlendirdiğine dair haberler basına yansımıştı. Bu belge, mevcut ikili güvenlik işbirliğinin çok taraflı bir boyuta genişletilmesini ve bu işbirliğinin bir *ortak güvenlik konseyi* tarafından koordine edilmesini öngörüyordu. Ancak kaynaklara göre, bu önerilerin kabul edilme ihtimali konusunda ciddi bir karamsarlık hâkimdi.⁵⁸ Raporların ne ölçüde gerçeği yansıttı-

⁵⁵ *Straits Times*, 8 Ağustos 1975.

⁵⁶ *The Age*, 3 Eylül 1975; *Far Eastern Economic Review*, 19 Eylül 1975, 10.

⁵⁷ *The Age*, 10-16 Ekim 1975. Ayrıca bkz. Michael Richardson, “The Influence on the ASEAN Community of Australian-American Security Relations,” *Australian Outlook* 38, 3 (1984): 192–99.

⁵⁸ *Straits Times*, 9 Aralık 1975; *Indonesian Times*, 10 Aralık 1975.

ğını kesin olarak belirlemek mümkün olmasa da abartılı olmalarına rağmen bir ölçüde gerçeklik payı taşıdıkları düşünülebilir.

Tüm bu jeopolitik konjonktür içinde Malezya için yeni bir fırsat penceresi açılmıştı. Malezya, ASEAN çerçevesinde askeri işbirliği girişimlerine açıkça karşı çıkmış ve bunun yerine bölgenin tarafsızlaştırılması önerisini kamuoyuna açıklamayı bir fırsat olarak görmüştü. Malezya Dışişleri Bakanı Ghazali Shafie, Güneydoğu Asya'da ulusal ve bölgesel güvenliğin anahtarının *"artık geçerliliğini yitirmiş Soğuk Savaş dönemi hizalanmalarında ve askeri paktlarda değil, yeni siyasi ve ekonomik düzenlemelerde"* bulunduğunu savunmuştu.⁵⁹ Tun

⁵⁹ Ghazali Shafie, *The Times* gazetesinin 7 Mayıs 1975 tarihli haberine konu olan bir radyo konuşmasında, Hindicın devletlerini domino teorisi bağlamında benzer şekilde özel bir durum olarak sınıflandırmış ve bunların birer "Amerikan dominosu" olduğunu ifade etmişti. Ghazali'ye göre söz konusu devletler, tek bir düşmana karşı yürütölen ortak bir Hindicın savaşında Amerika'nın himayesinde ve birbirine bağımlı bir konumda olduklarından, kaçınılmaz olarak birlikte çökmeye mahkûm edilmişlerdi. Bu bakış açısı, dönemin ASEAN yaklaşımını yakından takip eden bir Britanyalı yetkilinin ifadeleriyle de teyit edilmektedir. Ona göre 1975 sonrasında ASEAN'ın bütünüyle komünistleşmesini engelleyen unsurun, esasen Hindicın komünizmi içindeki öngörölmeyen ayrışmalar ile Rusya ve Çin arasındaki komünist blok içi bölünmeler olduğunu ifade etmiştir... 1975'te ASEAN devletlerinin (dışarıdan gelen entelektöel yönlendirmelerin de etkisiyle) uyum sağlamaya çalıştıkları yeni Hindicın, az çok monolitik bir yapı olarak tasavvur edilmektedir. Ancak Güneydoğu Asya'daki birlik ruhuna ve tarafsızlaştırma fikrinin doğurduğu iyimserliğe bağılı olarak, 1975'te Vietnam komünist çıkarlarının Hindicın'de elde ettiğı zafer karşısındaki tepkiler, 1979'da bu çıkarların gerçekten tahakkuk etmesine verilen tepkilere kıyasla daha az alarmist olmuştur. Komünist Vietnam'ın ideolojik nedenlerle Hindicın'ın ötesinde Güneydoğu Asya'da uzun vadede istikrarsızlaştırıcı bir güç olma potansiyeli taşıdığı ileri sürölebilmirdi (ve Hindicın'ın büyük ölçüde birleşmiş olması, bu potansiyeli pratik açıdan güçlendirmektedir). Bununla birlikte, Hanoi'nin ulusal güvenlik gerekçesiyle Hindicın üzerindeki denetimini pekiştirmesi, daha ileri bir yayılma niyetinin kanıtı olarak görölmemelidir. Bu bağlamda, 1975'te ASEAN'ın verdiği daha ılımlı tepkinin, 1979'daki sert tepkilere kıyasla daha isabetli olduğu...". Bkz. Roger Kershaw, "Multipolarity and Cambodia's Crisis of Survival: A Preliminary Perspective on 1979," *Southeast Asian Affairs* (1980): 163-164.

Razak da ASEAN'ın “*askeri olmayan, ideolojik olmayan ve düşmanca olmayan*” karakterini bir kez daha vurgulamıştı.⁶⁰ Bu hummalı sürecin sonunda ise Malezya'nın görüşü üstün gelmiş; ASEAN, güvenlik işbirliğini artırmaya dönük öneriler yerine, örgütün kolektif gücünü ekonomik, siyasi ve toplumsal alanlarda pekiştirme yolunu tercih etmişti. Böylece ASEAN, kuruluşundan beri sürdürdüğü düşük profilli güvenlik yaklaşımını koruyarak, bölgesel istikrarı doğrudan askeri mekanizmalar yerine işbirliği ve karşılıklı bağımlılık üzerinden inşa etme stratejisini sürdürmüştü. Malezya'nın bu etkin rolünün bir sonucu olarak ASEAN, söz konusu stratejinin olgunlaşmış meyvelerini 1990'lı yılların ortalarından itibaren toplamaya başlayacaktır.

⁶⁰ “The Future of Southeast Asia,” *Foreign Affairs Malaysia* (Aralık 1975), 23.

BÖLÜM 6

ZİRVE YOLU

Güneydoğu Asya'daki parçalanmış ekonomiler – her biri kendi sınırlı hedeflerini izleyen ve kıt kaynaklarını kardeş ülkelerin çabalarıyla örtüşen ya da hatta onlarla çelişen girişimlerde tüketen– büyüme kapasitelerinde zayıflık tohumları taşımakta ve gelişmiş sanayi ülkelerine yönelik kendi kendini yeniden üreten bir bağımlılığı devam ettirmektedir.

Narciso Ramos (1967)¹

Ben ... bir ASEAN yanlısıyım yani ASEANistim. ASEAN'a derinden bağlıyım; zira ASEAN, bir zamanlar kargaşa, düşmanlık ve çatışmalarla –kimi zaman şiddet içeren çatışmalarla– anılan, hiçbir işbirliği geçmişi bulunmayan bir bölgeyi, işbirliğine dayalı barış ve refah alanına dönüştürmede kritik bir rol oynamıştır.

Mahathir Mohamad (1993)²

Komünist bir Hindicinin ortaya çıkardığı yeni meydan okumalar karşısında, ASEAN üyesi devletler arasında birliğin öncelikli hedefinin kendi kurumsal yapısını güçlendirmek olması gerektiği yönünde geniş bir mutabakat oluşmuştu. Nisan 1975'te düzenlediği basın toplantısında Lee Kuan Yew,

¹ Proceedings of the First ASEAN Ministerial Meeting, Bangkok, 3–8 Ağustos 1967.

² The Asia Society Conference on 'Asia and the Changing World', Tokyo, Japan, 1993

bölgenin sorunlarına kalıcı çözümün, ASEAN içindeki dayanışmanın derinleştirilmesi yoluyla sağlanabileceğini vurgulamış; bunun, “sürekli istikrar” ve “kesintisiz ekonomik kalkınma” için temel koşul olduğunu ifade etmişti.³ Bu yaklaşım, aynı yıl gerçekleştirilen Sekizinci ASEAN Bakanlar Toplantısı’nda tüm delegeler tarafından paylaşılmıştı.

Malezya Dışişleri Bakanı Tengku Ahmad Rithauddeen, yeni koşullar karşısında örgütün yapısının ve etkinliğinin sürekli gözden geçirilmesi gerektiğini belirtmiş; böylece ASEAN’ın hedeflerini gerçekleştirmek için iyi donanımlı bir mekanizma inşa etmenin aciliyetine işaret etmişti.⁴ Rajaratnam ise karakteristik hitabetiyle, sekiz yıl önce ASEAN’ın kurulmuş olmasından ötürü duyduğu memnuniyeti dile getirmiş ve örgütün bugün her zamankinden daha fazla bir kalkan işlevi gördüğünü vurgulamıştı. Ayrıca ASEAN üyelerinin Hindü içindeki gelişmeleri bir *trajedi* veya *tehdit* olarak değil, birliğin hedeflerine daha ciddi ve sadık bir bağlılık için teşvik edici bir unsur olarak değerlendirmeleri gerektiğini belirtmişti.⁵

Bu söylemin ardında yatan temel kaygı, ASEAN’ın yalnızca bölgesel bir istişare platformu olarak kalmaması, aynı zamanda uluslararası düzeyde güvenilir bir aktör olarak görülmesiydi. Nitekim Lee Kuan Yew, Ocak 1976’da yaptığı bir açıklamada, üye ülkeler arasındaki bağların güçlendirilmesinin yalnızca bölgesel bütünlüğü sağlamayacağını, aynı zamanda büyük güçler ve bölge dışı aktörlerle daha yapıcı ilişkilerin kurulmasına da zemin hazırlayacağını ifade etmişti.⁶ Benzer şekilde Endonezyalı yorumcular, ASEAN’ın kendi bölgesini ilgilendiren meselelerde görüşlerinin dikkate alınması

³ *Straits Times*, 24 Nisan 1975.

⁴ *Asian Almanac*, cilt 14, 7722-3.

⁵ *Asian Almanac*, cilt 14, 7739.

⁶ “Foreign Policy Looks Home to South-East Asia.” *The Straits Times*, 27 Ocak 1976, 8.

ve saygı görmesi için daha fazla birleşme ve işbirliğinin kaçınılmaz olduğuna dikkat çekmişti.⁷ Bu bağlamda, ASEAN liderlerinin birliğin kurumsal gelişimini teşvik etmek, uluslararası prestijini artırmak ve küresel aktörler nezdinde daha görünür hale gelmek amacıyla bir ASEAN Zirvesi düzenlenmesine giderek daha olumlu yaklaşımları şaşırtıcı değildir. Zirve fikri, hem ASEAN'ın iç dayanışmasını pekiştirme hem de uluslararası sistemde kendisine saygın bir konum inşa etme yönündeki stratejik arayışların doğal bir yansıması olarak ortaya çıkmıştı. Kısacası, sürecin ortaya çıkardığı bir sonuçtu.

Bali Süreci

Nisan 1975'te, Saygon'un Kuzey Vietnam kuvvetlerinin eline geçmesinden yalnızca birkaç hafta önce, ASEAN içinde zirve toplantısı düzenleme fikri somut biçimde gündeme gelmeye başlamıştı. 4 Nisan'da Adam Malik'in Suharto ile yaptığı görüşmenin ardından, ASEAN'ın Hindideindeki gelişmeleri ele almak üzere bir zirve gerçekleştirmesinin beklendiği yönünde açıklamalar yapılmıştı. Malik, bu zirvenin, planlanan bakanlar toplantısının hemen sonrasında düzenlenebileceğini ifade etmişti. Aynı ay içinde, 17 Nisan'da Phnom Penh'in Kızıl Khmerlerin kontrolüne girmesinin hemen ardından Filipinler Devlet Başkanı Ferdinand Marcos, Hindideindeki olayların ve Asya'daki diğer gelişmelerin sonuçlarını tartışmak amacıyla *en kısa sürede* bir ASEAN Zirvesi yapılması çağrısında bulunmuştu.⁸

Bununla birlikte ASEAN, ilk Hükümet Başkanları Toplantısını organize etme sürecinde dikkatli ve yavaş bir yol izlemiştir. Bu temkinli tutum, kısmen bazı liderlerin Vietnam'ın askeri zaferine karşı *aşırı ve panik bir tepki* olarak değerlendirilebilecek aceleci bir zirveden kaçınma isteğiyle

⁷ S. S. Mehta, "ASEAN: Problems and Prospects," *Foreign Trade Review* 17, 1 (1982), 31-47.

⁸ *Straits Times*, 15 Nisan 1975.

bağlantılı görünmekteydi. Üyeler arasında en isteksiz görünen ülke ise Singapur olmuştur. Lee Kuan Yew, Nisan ayı içerisinde yaptığı bir değerlendirmede, Hindicindeki gelişmeler ışığında acil bir ASEAN Zirvesi düzenlemenin *henüz çok erken* olduğunu belirtmişti.⁹ Buna rağmen, Mayıs 1975'te gerçekleştirilen ASEAN Bakanlar Toplantısı'nda Adam Malik, söz konusu zirvenin ertelenmemesi gerektiğini vurgulamıştı. Ona göre beş üye devleti doğrudan etkileyen kritik sorunlar, ancak en üst düzeyde ele alınmalıydı.¹⁰ Malik, Dışişleri Bakanlarının zirve önerisini kabul ettiklerini ve bundan sonraki aşamada toplantının zamanlamasına hükümet başkanlarının karar vereceğini de ifade etmişti.

Haziran ve Temmuz 1975'te Tayland Başbakanı Kukrit Pramoj'un Malezya, Endonezya, Filipinler ve Singapur'a yaptığı ziyaretler, ASEAN içinde zirve toplantısı düzenlenmesi konusunu yeniden gündeme taşıyordu.¹¹ Bu temasların ardından, daha önce dile getirilen itirazların büyük ölçüde ortadan kalktığı görülmüş; ancak zirvenin yeri ve zamanlaması konusunda belirsizlikler devam etmiştir.¹² Kararsızlığın temel sebeplerinden biri, ASEAN liderlerinin –özellikle Singapur'un– böylesi bir zirvenin *başarılı* olarak değerlendirilmesinin zorunlu olduğuna dair güçlü inancıydı. Rajaratnam'ın kamuoyuna yaptığı açıklamada, Singapur'un yaklaşımı net bir şekilde ortaya konmuştur:

“ASEAN'ın ilk zirvesi önemli ve değerli bir sonuç üretmeli, bunun için de kapsamlı hazırlıklara ihtiyaç duyulmalıdır. Singapur, zirveyi sadece bir araya gelmek için düzenlemek yerine, anlamlı bir sonuç elde edebilmek amacıyla aylarca beklemeyi tercih edebilmektedir.”¹³

⁹ J. Soedjati Djiwandono, “The ASEAN After the Bali Summit”, *Indonesian Quarterly*, Vol. IV/2,3,4, (1976), 3.

¹⁰ *Far Eastern Economic Review*, 30 Mayıs 1975, 22.

¹¹ *Straits Times*, 28 Temmuz 1975.

¹² *Straits Times*, 14 Haziran 1975.

¹³ *Indonesian Times*, 23 Ağustos 1975.

Böylelikle, ASEAN'ın olgun bir aşamaya eriştiği ve ilan edilen hedeflerini uygulama konusunda ciddi adımlar atmaya hazır olduğu uluslararası kamuoyuna gösterilebilecekti. Benzer kaygılar Malezya'nın resmi yaklaşımında da görülmektedir.¹⁴

Zirve hazırlıkları fiilen 15 Eylül 1975'te Singapur'da başlamış; burada ASEAN yetkilileri sürecin ilk koordinasyon toplantısını gerçekleştirmişlerdi. Basın raporlarına göre, zirvenin “gelecek yılın başlarında” yapılması planlanmış ve olası ev sahipliği için Bali ile Bangkok ön plana çıkmıştı.¹⁵ Bu gelişmelerin paralelinde ASEAN, bölgesel ekonomik işbirliğini kurumsallaştırma yönünde de adımlar atmaktaydı. 26-27 Kasım 1975'te Cakarta'da düzenlenen ASEAN Ekonomi Bakanları Birinci Toplantısı bu bağlamda kayda değer bir dönüm noktası olmuştur. Toplantıdan kısa süre önce, 21 Kasım'da Singapur'da yaptığı konuşmada Rajaratnam, ASEAN'ı mecazi bir dille tanımlamış; örgütün aslında bir *Rolls Royce* potansiyeline sahip olduğunu, ancak bugüne dek ancak bir *Mini Minor* performansı sergileyebildiğini ifade etmişti.¹⁶ Toplantı sonunda yayımlanan basın bülteni, bakanların ekonomik işbirliği için çeşitli öncelikli alanları tespit ettiklerini ve hükümetler ile ileride yapılacak zirvenin değerlendirmesi için bir takım somut öneriler geliştirdiklerini bildirmişti.

Ocak 1976'nın ortasında Malezya Başbakanı Tun Razak'ın vefatı¹⁷ ve Tayland'da Mart ayında yapılacak seçimler

¹⁴ *Far Eastern Economic Review*, 15 Ağustos 1975, 20-21.

¹⁵ *Straits Times*, 16 Eylül 1975.

¹⁶ *Straits Times*, 22 Kasım 1975; *Far Eastern Economic Review*, 23 Ocak 1976, 47.

¹⁷ Tun Abdul Razak, 14 Ocak 1976'da tedavi olmak için gittiği Londra'da lösemi hastalığı nedeniyle yaşamını yitirdiğinde, Malezya siyaseti için derin bir sarsıntı yaşanmıştı. Razak, 1969 seçim krizinin ardından ülkeyi yeniden istikrara kavuşturan, 1970'te Yeni Ekonomi Politikası'nı ilan ederek ulusal uzlaşmayı hedefleyen bir liderdi. Onun ölümü, hem yönetsel süreklilik hem de politik istikrar açısından önemli bir boşluk meydana getirdi. Başbakan Yardımcısı Tun Hussein Onn, anayasaya uygun biçimde başbakanlık görevini devralmış ve Razak'ın kalkınma ile ulusal birliği ön-

nedeniyle parlamentonun feshedilmesi, ASEAN Zirvesi'nin geleceği konusunda belirsizlikler meydana getirmişti. Ancak Razak'ın cenazesi vesilesiyle ve hemen sonrasında ASEAN liderleri arasında gerçekleştirilen temaslar, zirvenin ertelenmesine gerek olmadığı yönünde bir mutabakat doğurmuştu. Bu süreçte Filipinler Devlet Başkanı Ferdinand Marcos'un, zirve gündeminin şekillendirilmesinde belirgin bir liderlik rolü üstlendiği de görülmüştü. Nitekim Marcos, Razak'ın cenazesinin ardından Endonezya, Tayland ve Singapur'a ziyaretler gerçekleştirerek diplomatik temaslarını sürdürmüştü. Bu şekilde zirvenin yapılacağı yer olarak Bali belirlenmiştir.¹⁸

Ocak ayı sonlarında Filipinler hükümeti, Bali'de yapılacak zirvenin ana gündem başlıklarını kamuoyuna açıklamıştır. Bunlar şu şekilde sıralanmıştır:

- Kalıcı bir ASEAN merkezi ve sekreterliğinin kurulması,
- Üye devletler arasındaki sınır anlaşmazlıklarının barışçıl yöntemlerle çözümüne dair bir formülün kurumsallaştırılması,
- Ticaretin serbestleştirilmesi ve ASEAN ülkelerinde tarım ile sanayi kalkınmasının daha uyumlu hale getirilmesinin olanaklarının araştırılması,

celeyen politik çizgisini sürdürmeye çalışmıştı. Ancak Hussein Onn, selefinin karizmatik otoritesine sahip değildi; temkinli, bürokratik ve uzlaşmacı üslubu nedeniyle daha "idareci" bir lider olarak görülmüştür. Geçiş sürecine dair ayrıntılar için bkz. Temiz, *Modern Malezya*, 195-199.

¹⁸ ASEAN'ın kuruluş süreci ve erken dönem işleyişi, büyük ölçüde liderler ve dışişleri bakanları arasındaki resmî protokole dayalı diplomatik etkileşimlerden ziyade, daha gayriresmî, kişisel temaslara ve karşılıklı güven üretimine imkân tanıyan buluşmalar üzerinden şekillenmiştir. Nitekim 1967 yılında kurucu dışişleri bakanlarının Bangkok yakınlarındaki sahil yerleşimi Bangsaen'de bir araya gelmiş olmaları, bu yaklaşımın erken ve sembolik bir örneği olarak değerlendirilebilir. ASEAN'ın ilk yıllarında toplantıların görece rahat ve resmî olmayan bir atmosferde gerçekleştirilmesi, karar alma süreçlerini kolaylaştıran kişisel ilişkilerin ve güvenin tesis edilmesine katkı sağlamış, bu pratikler zamanla literatürde ASEAN Yolu olarak kavramsallaştırılan uzlaşmacı ve müdahalesizlik temelli işleyiş tarzının oluşumunda belirleyici olmuştur. Bali'nin zirve yeri olarak seçilmesinin bir nedeni de budur.

- Gümrük vergileri, tarifeler ve ödemeler dengesi sorunlarında işbirliğinin güçlendirilmesi,

- Bölgesel barış, özgürlük ve tarafsızlığı esas alan bir "bölge" oluşturulması.¹⁹

Marcos, bu gündem maddeleri üzerindeki farklılıkların giderildiğini ve devlet başkanlarının üzerinde mutabakata vardığını ileri sürmüştü.²⁰ Zirveye yönelik bu yeni kararlılık atmosferi, kamuoyunda ve basında olumlu yankı bulmuştur. *Far Eastern*'in ifadesiyle, ASEAN "enerjisini toplamış" ve "uzun zamandır arzu edilen, ancak nadiren görülen bir aciliyet duygusu" kazanmıştı.²¹

ASEAN üst düzey yetkilileri, 9 Şubat'ta Pattaya'da başlayan "İlk Zirve Öncesi ASEAN Bakanlar Toplantısı" sürecine kadar zirve belgelerinin taslak çalışmalarını sürdürmüşlerdi.²² Toplantı sonunda yapılan resmi açıklamada, bakanların 23-25 Şubat tarihlerinde düzenlenecek Bali Zirvesi'nin gündemi üzerinde uzlaştıkları bildirilmişti. Hazırlık sürecinde, 21 Şubat'ta Bali'de ikinci bir Zirve Öncesi Bakanlar Toplantısı yapılmasına karar verilmiş, bunun yanı sıra kalan farklılıkları ve anlaşmazlık alanlarını görüşmek amacıyla 18-19 Şubat'ta Cakarta'da ve 21 Şubat'ta Bali'de olmak üzere iki ayrı üst düzey yetkililer toplantısının daha gerçekleştirilmesi planlanmıştı. Bu toplantılar belirlenen takvim doğrultusunda yapılmıştır.²³ Ayrıca, zirve öncesindeki yoğun diplomatik trafik kapsamında, dışişleri bakanları ve üst düzey yetkililer 20 Şubat akşamı ile 22 Şubat'ta gayriresmî toplantılarda bir araya gelmişlerdi.²⁴ Ekonomi bakanları ise 22 Şubat'ta ayrı bir oturum düzenleyerek ekonomik işbirliği gündemini ele almışlardı.²⁵

¹⁹ *Straits Times*, 31 Ocak 1976.

²⁰ *Indonesian Times*, 30 Ocak 1976.

²¹ *Far Eastern Economic Review*, 30 Ocak 1976, 10.

²² *Bangkok Post*, 9 Şubat 1976.

²³ *Straits Times*, 10-11 Şubat 1976.

²⁴ *Straits Times*, 24 Şubat 1976.

²⁵ *Straits Times*, 21 Şubat 1976.

Endonezya, Bali Zirvesi'ne katılan ASEAN liderleri için törensel düzenlemelerde aşırıya kaçmayan, ancak sembolik açıdan anlamlı bir karşılama programı hazırlamıştı. Zirve, Kuta Plajı yakınındaki Pertamina Cottages'ta gerçekleştirilmiştir. Güvenliğin sağlanması için Cava'dan yaklaşık 1.000 polis ve askerin görevlendirildiği, bunlar arasında Siliwangi Tugayı'na mensup yaklaşık 200 seçkin askerin bulunduğu da bildirilmiştir.²⁶ Zirveyi izlemek üzere 300 civarında gazeteci bölgeye akredite olmuştu. Devlet başkanları ve hükümet başkanları Bali'ye vardıklarında geleneksel bir törenle karşılanmıştı. Başkan Ferdinand Marcos, Malezya'nın yeni Başbakanı Hussein Onn, Singapur Başbakanı Lee Kuan Yew ve Tayland Başbakanı Kukrit Pramoj uçaklarından indiklerinde kırmızı halıdan yürüyerek geçmiş; Balili genç kızlar tarafından çempaka çiçeklerinden yapılmış taçlarla onurlandırılmışlardı. Karşılama sırasında gamelan orkestrası eşliğinde dans gösterileri yapılmış, zirve mekânına giden yol boyunca çocuklar ASEAN ülkelerinin bayraklarını sallamış ve güzergâh beş üye ülkenin bayraklarıyla donatılmıştı. 23 Şubat sabahı, zirvenin açılış töreni *Puri Bunga* konferans salonunda yapılmış ve yaklaşık iki saat sürmüştü. Açılış, bölge ülkelerine canlı yayınlı aktarılmış, basın mensupları güvenlik önlemlerinin yoğunluğunu biraz kısıtlayıcı olarak değerlendirseler de genel atmosfer *neşeli ve kendinden emin* olarak tanımlanmıştır. Ayrıca

²⁶ Siliwangi Tugayı (Divisi Siliwangi), Endonezya'nın bağımsızlık mücadelesi döneminde Batı Cava'da faaliyet gösteren en önemli askeri birliklerden biriydi. 1946'da kurulan tugay, Hollanda'nın yeniden sömürgeleştirme girişimlerine karşı gerilla taktikleriyle direniş göstermiş, Bandung ve çevresinde Cumhuriyetçi güçlerin ana dayanağı haline gelmişti. Tugay, yalnızca askeri başarılarıyla değil, aynı zamanda merkezi ordu yapısının oluşum sürecine katkısıyla da stratejik önem taşır. Disiplin, sadakat ve vatanseverlik ilkelerini temsil eden Silivangi, ulusal birliğin sembolü olarak Endonezya Silahlı Kuvvetleri'nin kurumsal kimliğinde kalıcı bir iz bırakmış, modern Endonezya ordusunun manevi temellerinden biri olmuştur. Tugayın önemine dair bkz. R. C. Nugraha ve M. Winarti, "Kiprah Divisi Siliwangi dalam Menghadapi Pemberontakan PKI Madiun Tahun 1948," *FACTUM: Jurnal Sejarah dan Pendidikan Sejarah* 7, 2 (2018): 215–26.

zirve sırasında bir Endonezya savaş gemisinin açık denizde devriye gezdiği de bildirilmişti.²⁷

ASEAN'ın ilk zirvesi, daha başlamadan bölgede önemli beklentiler meydana getirmişti. Ocak 1976'da Singapurlu bir köşe yazarı, zirvenin *“boş bir gösteriden ibaret olmayacağı”* görüşünü dile getirmiş; bunun, ASEAN liderlerinin ekonomik entegrasyonun avantajlarını içtenlikle kabul ettiklerinin ve örgütü kritik bir dönüm noktasına taşıma sorumluluğunu üstlendiklerinin açık bir kanıtı olacağını vurgulamıştı.²⁸ Bu tür beklentiler, zirvenin açılış töreninde yapılan lider konuşmalarında da karşılık bulmuştu. Suharto, ASEAN liderlerinin *“ortak yaklaşımları pekiştirme”* ve örgütün hedeflerini hayata geçirmek için *“ortak eylemleri birleştirme”* kararlılığına dikkat çekmiştir. Hüseyin Onn, ASEAN'ın *“daha yoğun bir işbirliği dönemine girmek üzere olduğunu”* ileri sürmüş ve özellikle ekonomik alanda daha yüksek düzeyde entegrasyonun mümkün olduğuna olan inancını dile getirmişti. Ferdinand Marcos ise zirveyi tarihi bir dönüm noktası olarak tanımlamış; beş üye devletin liderlerinin sergileyeceği ortak bilgelik ve vizyonun, geleceğe kalıcı bir *“anıt”* oluşturacağına inandığını belirtmişti. Buna karşılık Lee Kuan Yew, daha temkinli bir ton kullanmıştır. Onun değerlendirmesine göre ASEAN, bir *“kavşak noktasına”* gelmişti. Lee, üye devletlerin işbirliği fırsatlarını etkin biçimde değerlendirmeleri, bölgesel güvenlik ve istikrarı daha uyumlu bir grup olarak sürdürmeleri ve daha tutarlı politikalar izlemeleri gerektiğini vurgulamıştı. Zirvenin, ASEAN'ın uluslararası toplumda bölgesel bir güç olarak yerini pekiştirmesi bakımından unutulmaz bir dönüm noktası olacağına da işaret etmiştir.

Adam Malik, Bali Zirvesi'nin gündemini *“hazır ancak henüz servis edilmemiş bir akşam yemeğine”* benzetmişti.²⁹ Gerçekte ise Başbakanlar Bali'ye gelmeden önce zirvenin tüm

²⁷ *Straits Times*, 24 Şubat 1976.

²⁸ *Asiaweek*, 2 Ocak 1976.

²⁹ *Indonesian Times*, 21 Şubat 1976.

kritik konuları üzerinde anlaşmaya varılmıştı. Bu ise 23 Şubat öğleden sonra yapılması planlanan ve iki saat sürmesi öngörülen ilk özel toplantının, yalnızca 35 dakika içinde tamamlanması durumunu açıklamaktadır. Konferans kaynakları, bu oturumu *bir ekspres tren gibi hızlı ve sorunsuz* olarak tanımlamıştır. Kısa süren toplantının ardından, Marcos ve Lee golf oynarken diğer liderler daha serbest etkinliklerle vakit geçirmişti.³⁰ 24 Şubat'ta düzenlenen ikinci özel oturumda liderler, uluslararası meseleleri gözden geçirmiş ve aynı günün öğleden sonrası ise kapanış oturumu gerçekleştirilmişti.³¹ Zirvenin temel çıktısı, üç önemli belgenin onaylanması ve imzalanması olmuştur: Güneydoğu Asya'da Dostluk ve İşbirliği Antlaşması (TAC), ASEAN Konseyi Bildirisi ve ASEAN Sekreterliği'nin Kuruluşuna Dair Anlaşma.

Bu belgelerden en önemlisi sayılan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması, üye devletlerin aralarındaki farklılıkların ve uyuşmazlıkların *"rasyonel, etkili ve yeterince esnek prosedürler"* aracılığıyla düzenlenmesi gerektiğini vurgulamaktaydı. Antlaşma, anlaşmazlıkların çözümünde merkezi bir rol üstlenecek olan Yüksek Konsey mekanizmasını öngörmüştü. Her üye devletin bakanlık düzeyinde bir temsilci ile yer alacağı bu sürekli organ, taraflar arasında doğrudan müzakerelerle çözülemeyen sorunlarda devreye girecekti. Yüksek Konsey, anlaşmazlığı ele alarak ilgili taraflara *"dostane girişim, arabuluculuk, soruşturma veya uzlaştırma"* gibi yöntemlerle çözüm önerilerinde bulunabilecekti.

ASEAN Bildirisi, örgütün gelecekteki işbirliğine yön verecek temel bir çerçeve sunmaktaydı. Bildirinin giriş kısmında, beş üye devletin ASEAN işbirliğini *"ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi alanlarda"* genişletme taahhüdü açıkça ifade edilmişti. Bu noktada, siyasi işbirliğinin ASEAN'ın temel hedeflerinden biri olarak resmen onaylanması, zirvenin dikkat

³⁰ *Straits Times*, 24 Şubat 1976.

³¹ *Straits Times*, 25 Şubat 1976.

çekici unsurlarından biri olmuştur.³² Bununla birlikte, bu gelişme esasen yeni bir yaklaşımın başlangıcından ziyade, zaten fiilen gerçekleşmiş bir sürecin kurumsal düzeyde meşrulaştırılmasından ibaretti. Bildirgede yer alan temel vurgu, siyasi istikrarın sağlanmasına yönelik ilkelerin ve hedeflerin netleştirilmesi idi. Bunun yanı sıra metin, yalnızca genel ilkeleri değil aynı zamanda ASEAN işbirliği için somut bir eylem programı da ortaya koymuştu. Bu programın ekonomik boyutunda özellikle şu başlıklar öne çıkmıştır:

- Temel mallar, özellikle gıda ve enerji konularında işbirliği,
- Sanayi alanında ortak projeler geliştirilmesi,
- Bölge içi ticaretin kolaylaştırılması,
- Uluslararası emtia ticareti sorunlarına ortak yaklaşımların benimsenmesi.

Bali Bildirgesi, güvenlik boyutunda ASEAN'ın işbirliğini yalnızca örgüt içi mekanizmalarla sınırlamak zorunda olmadığını; ASEAN dışındaki temellere dayalı işbirliği biçimlerinin de sürdürülebileceğini kabul etmişti. Bu yaklaşım, üye devletlerin güvenlik alanında hareket ederken birbirlerinin karşılıklı ihtiyaç ve menfaatlerini dikkate almaları gerektiği yönündeki anlayışı yansıtmaktaydı. Böylece ASEAN, bölgesel işbirliğini yalnızca ekonomik ve sosyo-kültürel alanlara indirgemek yerine, güvenlik meselelerini de içeren daha kapsamlı bir çerçeveye taşımış; güvenliği bölgesel dayanışmanın tamamlayıcı ve kurucu bir unsuru olarak konumlandırmıştı.³³

ASEAN Sekreteryası'nın Kuruluşuna Dair Anlaşma, örgütün kurumsallaşma sürecinde kritik bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Anlaşmanın giriş kısmında, üye devletler

³² ASEAN Documents Series, 36-9.

³³ Bildirideki güvenlik ile ilgili maddenin tamamı, "Üye devletler arasında, güvenlik alanındaki karşılıklı ihtiyaç ve menfaatlere uygun olarak, ASEAN dışı bir zeminde işbirliğinin sürdürülmesi" olarak kısa ve net bir şekilde belirtilmiştir. Bkz. Declaration of ASEAN Concord (Bali Concord), Security, 24 Şubat 1976.

ASEAN'ın hızla artan faaliyetlerinin farkında olduklarını belirtmiş ve bu genişlemenin, örgüt çalışmalarının daha etkili biçimde yürütülebilmesi için merkezi bir idari organa duyulan ihtiyacı artırdığını kabul etmişlerdi. Bu bağlamda Sekretarya'nın görevi, ASEAN organları arasındaki koordinasyonu güçlendirmek ve projelerin uygulanmasında verimliliği sağlamaktı. Sekretarya'nın merkezi olarak Cakarta belirlenmişti. Kurumsal yapının başında yer alan Genel Sekreter, bir üye devletin önerisi üzerine dışişleri bakanları tarafından atanacak ve bu atama alfabetik sıraya göre dönüşümlü biçimde gerçekleştirilecekti. Genel Sekreterin görev süresi iki yıl ile sınırlandırılmıştı. Sekreter, ASEAN Bakanlar Toplantısı sırasında doğrudan bu organa karşı sorumlu olacak; toplantıların dışında ise sorumluluklarını Daimi Komite üzerinden yerine getirecekti. Bu düzenleme, ASEAN'ın yalnızca bölgesel bir danışma forumu olmaktan çıkıp, kurumsal yapılarıyla faaliyetlerini sürekli ve daha organize bir biçimde yürütebilen bir örgüte dönüşüm sürecinin önemli bir adımı olarak değerlendirilebilir.

Arka Plan

Bali Zirvesi'nin başarısı, ASEAN sözcüleri tarafından bölgesel işbirliğinin geleceği açısından bir dönüm noktası olarak sunulmuş ve bu toplantıdan önemli sonuçların çıkacağı umulmuştu. Ancak perde arkasındaki gelişmeler, sürecin dışarıdan görüldüğü kadar sorunsuz işlemediğini göstermekteydi. Yakından incelendiğinde, neredeyse tüm kritik konularda üye devletler arasında ciddi yaklaşım farklılıklarının bulunduğu ve zirvede alınan kararların çoğunlukla yoğun müzakereler sonucu ortaya çıkan uzlaşmalara dayandığı görülmektedir.

Söz konusu farklılıklar, ilk kez Kasım 1975'te düzenlenen ASEAN Ekonomi Bakanları Toplantısı sırasında belirginleşmiş; Şubat 1976'daki Zirve Öncesi Bakanlar Toplantısı'nda

ise daha açık biçimde gün yüzüne çıkmıştı. Zirve belgelerinin hazırlanmasında görev alan üst düzey yetkililer, sürece ilişkin anlaşmazlıkları gidermek için uzun ve yoğun bir mesai harcamak zorunda kalmışlardı. Resmî kaynaklara göre, gündemdeki tüm önemli önerilere bir ya da birden fazla delegasyon tarafından itiraz edilmişti. Hatta bakanlar toplantısının başladığı gün, yetkililerin sabaha karşı saat 02.00'ye kadar süren görüşmelere rağmen pek çok meselede uzlaşmaya varamadıkları bildirilmekteydi.³⁴ Bu anlaşmazlıkların bakanlar düzeyinde de çözüme kavuşturulamaması dikkat çekicidir. Rajaratnam, bu gerçeği kamuoyuna açıkça ifade etmişti: "ASEAN içinde ekonomik işbirliğinin hızı konusunda görüş ayrılıkları olduğu bir sır değildir. Bazılarımız Bali Deklarasyonu'nun ASEAN işbirliğinin ne kadar ileri gideceği ve ne yönde ilerleyeceği konusunda çok daha somut öneriler içermesi gerektiğini düşünüyor."³⁵

Bali Zirvesi öncesinde ASEAN'ın bütünlüğü ve işlevselliğine dair ciddi şüpheler dile getirilmişti. *Far Eastern Economic Review*, Pattaya'daki toplantılarda ASEAN bakanlarının birçok konuda uzlaşmaya varamamasının, bazı gözlemciler tarafından ASEAN'ın hâlâ "karşılıklı farklılıklar ve çıkar çatışmalarının gerçek işbirliği ve birlik yönündeki her türlü teşviki gölgede bıraktığı, zayıf bir anti-komünist rejimler birliği" olarak görüldüğünün bir göstergesi olarak değerlendirildiğini aktarmıştı.³⁶ Benzer şekilde, yeni yayın hayatına başlayan *ASEAN Review* dergisi de beş ülkeden oluşan grubun Bali Zirvesi'nden somut sonuçlar çıkarmasının *olasılık dışı* olduğunu öngörmüştü. Gözlemcilerin dikkat çektiği üzere, beş ülkenin tutumları kritik meselelerde öylesine farklılık göstermek-

³⁴ *Straits Times*, 10 Şubat 1976.

³⁵ *The Age*, 13 Şubat 1976; *Straits Times*, 10, 11-12 Şubat 1976.

³⁶ *Far Eastern Economic Review*, 20 Şubat 1976, 27.

teydi ki ASEAN'ın en temel işleyiş ilkesi haline gelmiş olan *uzlaş* yönteminin bile işlerliği sorgulanır hale gelmişti.³⁷ Bu yoğun tartışma atmosferinin yatıştırılabilmesi için müzakere-
lere yarım saatlik bir ara verilmek zorunda dahi kalınmıştı.³⁸

Bazı kaynaklar, söz konusu farklılıkların, ASEAN'ın geleceği açısından “*ya batılacak ya da çıkılacak kritik bir dönem*” niteliği taşıdığını ileri sürmüştür.³⁹ Bali'deki Hükümet Başkanları Zirvesi'nin ardından bir Endonezyalı yetkilinin açıklamaları, bu değerlendirmeleri doğrular nitelikteydi. Yetkili, bazı karmaşık sorunların ancak zirveden bir gün önce, gece geç saatlerde çözülebildiğini kabul etmişti. Dahası müzakerelerin, açılış oturumunun yapılacağı sabahın erken saatlerine kadar sürdüğü anlaşılmaktaydı. Gazeteciler ise bu sürecin sonunda ASEAN yetkililerinin ilk kez geniş bir tebesümle objektiflere yansıdıklarını kaydederek, gergin müzakere sürecinin nihayet uzlaşıyla sonlandığını yorumlamışlardı.⁴⁰

Bali Zirvesi'nin açılış oturumunda, ASEAN liderleri Suharto ve Lee Kuan Yew, zirve öncesinde yaşanan anlaşmazlıklara doğrudan değinmiş, ancak bu farklılıkların önemini küçümseyen bir yaklaşım sergilemişlerdi. Suharto, görüş ayrılıklarının bir *hayal kırıklığı* olarak yorumlanmasını anlamadığını belirtmiş; bu farklılıkların aslında “*zihinsel dinamizmin*” ve “*nihai uzlaş*ya varılmadan önce fikirlerin gelişme süreci-
nin bir göstergesi olduğunu” savunmuştu.⁴¹

Lee Kuan Yew ise sürece daha geniş bir perspektiften yaklaşmıştı. Zirve öncesi görüşmelerde kapsamlı ve kimi zaman yoğun tartışmalar yapıldığını, anlaşmaların kolaylıkla sağlanmadığını vurgulamıştı. Ona göre, nihai hedefler üze-

³⁷ *ASEAN Review*, 16 Şubat 1976, 8-12.

³⁸ *Straits Times*, 19 Şubat 1976.

³⁹ *Bangkok Post*, 21 Şubat 1976.

⁴⁰ Bkz. *Kompas*, 25 Şubat 1976; *Straits Times*, 23 Şubat 1976.

⁴¹ *Asian Almanac*, cilt 15, 8219.

rinde tam bir mutabakat olsa da izlenecek adımlar konusunda farklılıklar ortaya çıkmış; yerel ekonomik çıkarlar ile yeni hükümetlerle yapıcı ilişkiler kurma konusundaki farklı tutumlar, temel sorunların geçici biçimde bulanıklaşmasına yol açmıştı. Bununla birlikte Lee, bu tartışmaların “ASEAN’ın dinamik bir örgüt olduğunun işareti” olarak görülmesi gerektiğini de dile getirmiştir. Zirve arifesinde tam mutabakat sağlanmamış olmasına şaşırıldığını ifade eden Lee, Bali’nin “sakin atmosferi” ve Suharto’nun “akılcı ve yatıştırıcı tavsiyeleri” sayesinde liderler arasındaki farklılıkların zirve başlamadan çözüldüğünü belirtmiş ve bu değerlendirmesiyle salonda alkış almıştı.⁴²

Zirvenin ardından diğer liderlerin yorumları da dikkat çekiciydi. Marcos, görüş ayrılıklarının büyüklüğü karşısında zirvenin “felakete dönüşmesinden endişe ettiğini” itiraf etmiştir. Hussein Onn ise zirve öncesinde “belirgin açıklık ve hatta sert tartışmaların” yaşandığını kabul etmiş; ancak bunun ASEAN’ın yalnızca gerçeklerle yüzleşerek ilerleyebileceğinin bir göstergesi olduğunu ve bu nedenle olumlu değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştu.⁴³ Dolayısıyla, ASEAN üyeleri arasındaki anlaşmazlıkların ayrıntılı biçimde incelenmesi, Bali Zirvesi’nin gerçek kazanımlarını ortaya koymak ve her bir ülkenin kendi beklenti ve taleplerinin ne ölçüde karşılandığını daha objektif biçimde değerlendirmek için temel bir analitik zemin sağlamaktadır.

ASEAN liderleri, Bali Zirvesi’nden çok önce, birliğin uluslararası düzeyde ciddiyetle dikkate alınabilmesi için yalnızca diplomatik söylem değil, aynı zamanda ekonomik alanda somut ilerlemeler kaydedilmesi gerektiğinin farkına varmışlardı. Rajaratnam’ın Yedinci Bakanlar Toplantısı’ndaki sözleri bu anlayışı yansıtmaktaydı: “Ekonominin her şey olduğunun farkındayım. Ancak biz ekonomik olarak sürdürülebilir

⁴² *Straits Times*, 24 Şubat 1976.

⁴³ *Asian Almanac*, cilt 15, 7878; *Foreign Affairs Malaysia*, Mart 1976, 28; *Straits Times*, 26 Şubat 1976.

*olmazsak, diğer ülkeler bizi büyük bir nezaketle dinleseler de çok fazla bir şey beklemeyeceklerdir.”*⁴⁴ Buna karşılık, bazı gözlemciler ve yetkililer, ASEAN ülkelerinde ekonomik entegrasyona yönelik gerekli siyasi iradenin eksik olduğunu, bu durumun kısa sürede örgüt gündeminde yaygın bir tartışma haline geldiğini ifade etmişlerdi.”⁴⁵

ASEAN yetkilileri ekonomik işbirliğini geliştirmeye dönük adımları ciddiyetle değerlendirmeye başladıklarında, bu işbirliğini zorlaştıran yapısal sorunlar da görünür hale gelmişti. Ulusal ve bölgesel ekonomik hedefler arasındaki gerilim, genellikle ulusal önceliklerin ağır basmasından kaynaklanmaktaydı. Bu sorun, Kasım 1975’te toplanan ilk ASEAN Ekonomi Bakanları Toplantısı’nda Başkan Suharto tarafından dile getirilmişti. Suharto, ASEAN ülkelerinin gelişim seviyelerindeki farklılıkları dikkate alan *pragmatik yaklaşımlar* benimsemeleri gerektiğini vurgulamış; bölgesel işbirliğinin yalnızca ortak kalkınmayı değil, aynı zamanda ulusal ve bölgesel dayanıklılığı da güçlendirmesi gerektiğini ifade etmişti. Ayrıca, bakanların “*gerçekçi olmayan ve kısa sürede gerçekleşilemeyecek beklentiler*” ile gündemi tıkamaktan kaçınmaları gerektiğini de belirtmişti.⁴⁶

Yapılan değerlendirmeler, bölgesel temelde yürütülecek ekonomik kalkınma sürecinde bazı ülkelerin diğerlerinden daha fazla fayda sağlayacağını açıkça ortaya koymuştur. Thanat Khoman, ASEAN içindeki geleneksel düşünce tarzının, kazançların eşit dağılımına dayalı *net fayda dengeleme* anlayışı üzerine kurulu olduğunu, bunun ise müzakereleri zorlaştırdığını vurgulamıştı. Ona göre, bir alandaki kayıpların başka alanlardaki kazançlarla telafi edilmesine dayalı bir es-

⁴⁴ *Far Eastern Economic Review*, 9 Ağustos 1976, 5.

⁴⁵ Bu eleştirinin kayda değer bir haklılık payı vardır ve ASEAN, söz konusu eksen üzerinden daha uzun yıllar eleştirilmekten kurtulamayacaktır. Bkz. Shaun Narine, *Explaining ASEAN: Regionalism in Southeast Asia* (Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2002).

⁴⁶ *Asian Almanac*, cilt 14, 7661-2.

neklik olmadığı sürece, bölgesel ekonomik işbirliği hedeflerine ulaşmak neredeyse imkânsızdı. Bu bağlamda, hızlı büyüme performansıya öne çıkan Singapur, bölgesel ekonomik kalkınmadan en fazla yararlanma potansiyeline sahip ülke olarak görülmekteydi. Khoman, diğer ASEAN üyelerinin, yalnızca Singapur'un kendi hammaddelerini işleyip komşularına mamul ürün tedarik etme beklentilerini karşılamak amacıyla pazarlarını açıp açmayacaklarını da sorgulamıştı.⁴⁷

ASEAN'ın ekonomik işbirliği konusundaki performansı, dönemin birçok gözlemcisi tarafından sınırlı bulunmaktaydı. Malezyalı ekonomist Lin See-yan'a göre, ASEAN'ın bu alandaki başarıları şimdiye dek *nispeten önemsiz meselelerle* sınırlı kalmış; sonuçta, çok sayıda danışma ve girişimin gerçekleşmesine rağmen somut çıktılar elde edilememişti. Lin ayrıca, ekonomik işbirliğinin önündeki yapısal engellere işaret etmişti. Üye devletlerin çoğunun birincil ürün ihracatında birbirleriyle rakip konumda bulunmaları, iç pazarların yüksek korumacılıkla çevrili olması ve dış ticaret için temel pazarların esasen ASEAN dışındaki aktörler –özellikle ABD, Avrupa ve Japonya– olması gibi faktörler, bölgeselcilik fikrine yönelik güvensizliği beslemişti. Bununla birlikte Lin ve pek çok ASEAN analisti, doğru tasarlanıp dikkatli bir şekilde uygulandığında ekonomik işbirliğinin bölgesel gelişmeye olumlu katkılar sağlayabileceği görüşünü de paylaşmıştı.⁴⁸

Bu çerçevede Filipinler, ekonomik işbirliğini ilerletme konusunda en istekli ülkelerden biri olarak öne çıkmaktaydı. Ancak diğer üyelerin –özellikle Endonezya'nın– sergilediği temkinli yaklaşım dikkate alındığında, sürecin kaçınılmaz biçimde kademeli ilerleyeceği de genel kabul görmüştür. Lee

⁴⁷ Agata Ziğtek ve Grzegorz Gil, *ASEAN in a Changing World* (Oxford: Peter Lang Group AG, 2021), 23.

⁴⁸ Lin See-yan, "Progress, Problems and Prospects in ASEAN Economic Cooperation: A Malaysian Perspective," *UMBC Economic Review* 12, 1 (1976): 63.

Kuan Yew, bu gerçeği şu sözlerle dile getirmişti: “*Büyücü değ-neğini sallayarak ortak pazara girmemiz mümkün değildir.*”⁴⁹

Ona göre, ekonomik entegrasyonun adım adım ve aşamalı biçimde ilerlemesi gerekmektedir.

Bununla birlikte, hem Singapur hem de Filipinler, ekonomik alanda yeni işbirliği önlemleri üzerinde mutabakata varılması gerektiğini ısrarla savunmuşlardı. Rajaratnam da Bali’de yaptığı açıklamada, ASEAN ülkelerinin “*örgütün dinamik bir bölgesel ekonomi geliştirmesi yönünde önemli bir adım atabilmeleri için çok gerçekçi, ikna edici ve mantıklı öneriler sunmalarını*” beklediğini ifade etmişti.⁵⁰

Basında çıkan haberler, Bali Zirvesi öncesinde ASEAN içinde ekonomik işbirliği konusunda en fazla direnç gösteren ülke olarak Endonezya’yı işaret etmekteydi. Harvey Stockwin, “*Cakarta’nın ekonomik işbirliği yönünde adım atmakta yavaş davranmasından kaynaklanan artan bir hayal kırıklığından*” söz etmiş; bu temkinli tutumu, ülkenin kendi iç ekonomik sorunlarıyla ilişkilendirmişti. Buna karşın Malezya ve Tayland, Singapur ve Filipinler’in savunduğu hızlandırılmış işbirliği vizyonuna dair bazı çekincelere sahip olsalar da

⁴⁹ Kuruluşundan itibaren Singapur’un dış politikası, uluslararası sistemdeki değişimlere paralel olarak farklı evrelerden geçmişti. Özellikle Lee Kuan Yew’in süper güçlerle ilişkilere dair yaklaşımı, 1965’ten itibaren dış konjonktür doğrultusunda belirgin bir dönüşüm sergilemiştir. 1965–1970 döneminde Lee, Singapur’un güvenliğinin sağlanabilmesi için süper güçlerin ülke üzerinde belirli bir “pay” (stake) sahip olmaları gerektiğini savunmaktaydı. Bu yaklaşım, büyük güçlerin Singapur’un istikrarından çıkar elde ederek ülkenin güvenliğini dolaylı biçimde garanti etmesi fikrine dayanıyordu. Ancak 1976’ya gelindiğinde Singapur dış politikasını yeniden konumlandırmış ve süper güçler arasında denge gözetken bir çizgiye yönelmiştir. Ocak 1980’de dönemin Dışişleri Kıdemli Devlet Bakanı S. Dhanabalan’ın ifade ettiği üzere Cumhuriyet, artık “büyük güçlerin çıkarlarını, eğer Singapur’un ulusal çıkarlarıyla örtüştüğü ölçüde değerlendirmeye hazırdır.” Bu durum, Singapur’un dış politikasında edilgen bir güvenlik arayışından, daha seçici ve fayda odaklı bir denge stratejisine geçişi yansıtmaktadır ki ASEAN’ın bu konuda büyük bir payı vardır. Bkz. Robert L. Rau, “The Role of Singapore in ASEAN,” *Contemporary Southeast Asia* 3, 2 (1981): 100.

⁵⁰ *Straits Times*, 22 Ocak 1976.

buna rağmen büyük ölçekli yeni girişimlere destek vermişlerdi.⁵¹

Zirvenin açılış konuşmalarında da bu farklı yaklaşımlar açıkça yansımıştı. Hüseyin Onn, ekonomik işbirliğini “ASEAN çabalarının en hayati alanı” olarak nitelendirmiş ve bunun, örgütün kuruluşuna yol açan en temel faktörlerden biri olduğunu vurgulamıştı. Onn’a göre ulusal ve bölgesel ekonomik faaliyetler karşıt değil, birbirini tamamlayan ve güçlendiren unsurlar olarak görülmeliydi. Tayland Başbakanı Kukrit Pramroj ise ülkesinin, ekonomik işbirliğinin düzeyini yükseltmeye ve kapsamını genişletmeye yönelik her türlü tedbiri değerlendirmeye ve desteklemeye hazır olduğunu belirtmişti.⁵²

Bali Zirvesi’nde ekonomik işbirliği alanında kaydedilen ilerleme ise oldukça sınırlı kalmış ve bu durum zirvenin sonunda yayımlanan ortak basın açıklamasına yansımıştı. Söz konusu açıklama, üye ülkeler arasında işbirliğini güçlendirmek için yolların ve yöntemlerin tartışıldığını belirtmekle yetinmişti. Bununla birlikte, ekonomik alan da dâhil olmak üzere “daha yüksek işbirliği seviyelerine ulaşmanın zorunlu olduğu” da vurgulanmıştı. Ayrıca daha yakın bir ekonomik işbirliği sağlama kararlılığını göstermek amacıyla, bir sonraki ay yeni bir Ekonomi Bakanları Toplantısı yapılacağı da duyurulmuştu. Bu planlanan toplantıda ise “ASEAN Hükümet Başkanları Zirvesi’nde alınan ekonomik kararların uygulanmasına yönelik adımların” ele alınacağı ifade edilmişti. Dolayısıyla Bali Zirvesi, ekonomik işbirliği alanında devrim niteliğinde sonuçlar doğurmamış, ancak üye devletlerin farklı öncelik ve çekinceleri ışığında ortak bir iradenin varlığını teyit etmişti. Bu bağlamda sonraki süreçte önerilen yeni önlemler ve her bir alandaki uygulama zorlukları, ASEAN’ın ekonomik bütünleşme çabalarının seyrini şekillendirecek temel faktörler haline gelmişti.

⁵¹ *Asian Almanac*, cilt 15, 7879.

⁵² *Asian Almanac*, cilt 15, 7885.

ASEAN içi ticaretin geliştirilmesi, Birleşmiş Milletler raporlarının da başlıca tavsiyeleri arasında yer almıştı. Tahminler farklılık gösterse de ASEAN içi ticaretin toplam ASEAN ticaretinin yalnızca yaklaşık %15'ini –hatta daha azını– oluşturduğu ve bu oranın zaman içinde azaldığına inanılmaktaydı. Bununla birlikte bazı üye devletler, bu alanda büyük bir potansiyel görmüşlerdir. Filipinler, çeşitli vesilelerle bir ASEAN serbest ticaret bölgesi veya ortak pazar fikrini gündeme getirmişti. Nitekim Eylül 1975'teki bir ASEAN üst düzey yetkililer toplantısında Filipinler'in bu yönde bir rapor sunması beklenmişti.⁵³ Toplantı sonucunda, belki de iyimser bir yaklaşımla, yaklaşık %10 oranında karşılıklı tarife indirimleriyle başlamayı öngören ve nihai hedefi, ortak pazarın kurulması olan bir taslak üzerinde mutabakata varıldığı bildirilmişti.⁵⁴ Lee Kuan Yew, ASEAN içinde sermaye ve işgücünün serbest dolaşımını öngören bir ortak pazarın yakın dönemde uygulanabilir olmadığını kabul etmiş, ancak ASEAN'ın zamanla bir serbest ticaret bölgesine yönelmesinin mümkün olduğunu ifade etmişti. Ona göre böyle bir adım, ölçek ekonomilerinin yakalanması için zorunlu bir ön koşuldu ve yedi ila on yıl içinde *belirgin bir olasılık* olarak gerçekleşebilecekti.⁵⁵

Serbest ticaret bölgesi önerisi, Kasım 1975'te düzenlenen ilk ASEAN Ekonomi Bakanları Toplantısı'nda gündeme alınmıştı. Bu toplantı öncesinde Harvey Stockwin, ASEAN liderlerinin yaklaşan Bali Zirvesi'nde bu konuda anlaşmaya varmalarının belirgin bir olasılık olduğunu yazmış ve üç üye devletteki yetkili kaynakların kayda değer ilerlemeler sağladığını belirtmişti.⁵⁶ Bununla birlikte Stockwin, sürecin önünde çeşitli engeller bulunduğunu da ifade etmişti: Singa-

⁵³ *Straits Times*, 16 Temmuz 1975.

⁵⁴ *Straits Times*, 17 Temmuz 1975.

⁵⁵ *Straits Times*, 17 Temmuz 1975.

⁵⁶ *Far Eastern Economic Review*, 21 Kasım 1975, 50. *Straits Times*, 30 Ekim 1975.

pur'un ekonomik konumu ve bunun doğurduğu algılar, Endonezya'nın çekinceleri ve bölgesel "görelî avantaj" tartışmaları, bu zorlukların başında gelmekteydi. Ancak tüm bunlara rağmen ASEAN'ın ilerleme yönünde bir siyasi iradeye sahip olduğu da değerlendirilmişti.⁵⁷

Akademik çevreler de bu tartışmalara önemli katkılar sağlamıştır. ASEAN ekonomistleri, ticaretin serbestleştirilmesinin potansiyeli üzerine kamuoyunda canlı bir tartışma başlatmışlardı. Çoğu, nispeten iddialı önlemleri savunmakla birlikte, uygulamaya küçük ölçekli adımlarla başlanmasını önermişti. "Madde madde" bir yaklaşımın en gerçekçi yöntem olduğu düşünülmüş, ancak uzun vadede serbest ticaret bölgesinin kurulması için somut bir hedef tarih belirlenmesi de desteklenmişti.⁵⁸ Genel kanaat ise ASEAN ülkelerinin gümrük tarifeleri yapıları ve kalkınma hızlarındaki farklılıkların ticaretin serbestleştirilmesi için aşılması güç bir engel teşkil etmeyeceği yönündeydi. Endonezyalı ekonomist J. Panglaykim de bu doğrultuda, gümrük tarifelerinin seçici biçimde ve makul bir zaman diliminde indirilmesinin hiçbir ASEAN üyesi için olumsuz sonuç doğurmayacağını savunmuştu.⁵⁹

Olumlu değerlendirmelere rağmen ASEAN içindeki en büyük engellerden biri, Endonezya'nın serbest ticaretin hızla ilerletilmesine yönelik güçlü çekinceleri olmuştu. Ocak 1976'da yayımlanan "Endonezya: ASEAN Hedeflerinin Engellenmesi" başlıklı makalesinde Harvey Stockwin, 1975'in sonlarına doğru ekonomik işbirliği konusunda yakalanan ivmeye karşın, 1976'nın ASEAN açısından hayal kırıklığı meydana getirecek bir yıl olacağını ileri sürmüştü.⁶⁰ Ona göre, Endo-

⁵⁷ *Far Eastern Economic Review*, 21 Kasım 1975, 53-54.

⁵⁸ Bkz. Lin See-yan ve Lim Chong Yah, *UMBC Economic Review*, 12, 1 (1976): 63-76.

⁵⁹ J. Panglaykim, "ASEAN Manufacturing Company Structures: Problems and Challenges for ASEAN Countries," *The ASEAN: Problems and Prospects in a Changing World* içinde, ed. Sarasin Viraphol, Amphon Namatra ve Masahide Shibusawa (Bangkok, 1975), 153-156.

⁶⁰ *Far Eastern Economic Review*, 23 Ocak 1976, 47-52.

nezya'nın ısrarı üzerine ASEAN serbest ticaret bölgesine yönelik süreç “*tamamen durma noktasına gelmiş*” ve bu durum, bazı çevrelerde ASEAN'ın geleceğine dair ciddi şüpheler uyandırmıştı. Nitekim bazı kaynaklar, bir Endonezyalı yetkilinin serbest ticaret bölgesine “*100 yıl boyunca ilgi duyulmayacağı*” ifade ettiğini aktarmış; bir başka teknokrat ise ülkenin sanayilerinin daha fazla korumaya –daha azına değil– ihtiyaç duyduğunu vurgulamıştı.⁶¹ Endonezya'ya olası dezavantajları telafi edecek tazminat önerileri gündeme gelse de bu karışıklığı yumuşatmaya yetmemişti.⁶² Bununla birlikte ASEAN içindeki tartışmalar tamamen çıkmaza girmemiştir. Adam Malik, ekonomi bakanları toplantısında “*serbest ticaretin ASEAN'ın ilerlemesi için nihai hedef olduğu konusunda bir fikir birliği bulunduğunu*” ileri sürmüştü. Lee Kuan Yew ise bu bağlamda, Singapur'un tüm mallarının 130 milyonluk Endonezya, Tayland, Malezya ve Filipinler pazarlarına girişini sağlayacak bir serbest ticaret bölgesine duyduğu ilgiyi açıkça dile getirmişti.⁶³

Endonezya'nın kararlı muhalefeti, Singapur'un serbest ticaret bölgesi önerisine verdiği desteği sürdürmesini engellemiştir. Rajaratnam, Şubat 1976'da Pattaya'da gerçekleştirilen ASEAN Dışişleri Bakanları Toplantısı öncesinde yaptığı açıklamada, ASEAN'ın Avrupa Ortak Pazarı örneğini izleyerek bir serbest ticaret bölgesi kurması gerektiğini belirtmişti. Ona göre ASEAN, özellikle Hindistan'daki ekonomik bütünleşme sürecini geride bırakabilmek için daha hızlı hareket etmek zorundaydı.⁶⁴

Toplantı, ticaret işbirliği konusunda yalnızca sınırlı ve belirsiz bir mutabakatla sonuçlanmış görünmekteydi. Katılımcılar, gümrük tarifelerinin seçici bir temelde ve kademeli

⁶¹ *Far Eastern Economic Review*, 30 Ocak 1976, 47, 48.

⁶² S. Y. Chia, “The ASEAN Economic Community: Progress, Challenges, and Prospects,” *A World Trade Organization for the 21st Century* içinde, ed. Richard Baldwin, Masahiro Kawai ve Ganeshan Wignaraja (Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2014), 269–315.

⁶³ *Asian Almanac*, cilt 15, 8004.

⁶⁴ *Bangkok Post*, 8 Şubat 1976.

biçimde düşürülmesini öngören muğlak bir karar üzerinde genel olarak uzlaşmışlardı.⁶⁵ Toplantı sonunda Rajaratnam, Singapur ile Filipinler'in serbest ticaret bölgesinin gerçek bir ASEAN bölgesel topluluğunun *temel dayanağı* olacağı hususunda görüş birliğine vardıklarını açıklamıştı. Rajaratnam, Singapur'un bu yönde tam anlamıyla ilerlemeye hazır olduğunu belirtmiş, ancak Endonezya'nın karşıtlığı nedeniyle serbest ticaret bölgesinin *hemen uygulanabilir olmadığını* da kabul etmişti. Bununla birlikte, küçük ama kayda değer adımların atılması gerektiğini vurgulamış; böylelikle uzun vadede daha kapsamlı bir bölgesel ekonomik entegrasyona doğru yol alınabileceğini ifade etmişti.⁶⁶ Aynı dönemde Filipinler Devlet Başkanı Marcos, serbest ticaret bölgesi önerisine alternatif olarak tercihli ticaret anlaşmaları fikrinin Malezya tarafından, muhtemelen Endonezya'nın yönlendirmesiyle gündeme getirildiğini de bildirmişti.⁶⁷

Bali'ye hareketinden önce Singapur'da basına konuşan Rajaratnam, tercihli ticaret düzenlemeleri⁶⁸ konusunda "*herkesin kendi yolunu dayatmama*" prensibi üzerinde anlaşılması hâlinde "*bir tür çalışma uzlaşması*" sağlanabileceğinden emin olduğunu dile getirmişti. Eğer yetkililer arasında anlaşmaya

⁶⁵ *Straits Times*, 10 Şubat 1976; *Indonesian Times*, 11 Şubat 1976.

⁶⁶ *Bangkok Post*, 11 Şubat 1976; *Straits Times*, 11 Şubat 1976.

⁶⁷ *Kompas*, 23 Şubat 1976. Ponciano Intal, "The Road to ASEAN Economic Community," in *ASEAN@50, Volume 1: The ASEAN Journey: Reflections of ASEAN Leaders and Officials* içinde, ed. Surin Pitsuwan, Hidetoshi Nishimura, Ponciano S. Intal, Kavi Chongkittavorn ve Larry Maramis (Singapore: ERIA, 2017), 269–300.

⁶⁸ Tercihli ticaret düzenlemeleri (Preferential Trade Arrangements), ülkeler arasında gümrük tarifeleri veya ticaret kotalarını azaltarak ya da kaldırarak belirli ürünlerde karşılıklı ticareti kolaylaştıran özel anlaşmalardır. Bu düzenlemeler, taraf ülkelerin birbirlerine üçüncü ülkelere kıyasla daha avantajlı ticaret koşulları tanımasını sağlar. Serbest ticaret anlaşmalarından farklı olarak, genellikle kapsamlı bir liberalizasyon yerine sınırlı ürün gruplarında tercihli uygulamalar içerir. Amaç; ticaret hacmini artırmak, ekonomik ilişkileri güçlendirmek ve ülkeler arasında karşılıklı bağımlılığı teşvik etmektir. Böylece bölgesel işbirliği ve ekonomik entegrasyon sürecine katkı sunarlar.

varılamazsa, dışişleri bakanlarının bu konuyu doğrudan demek zorunda kalacaklarını belirtmişti.⁶⁹ Nitekim Bali'ye varışında Rajaratnam, Singapur'un serbest ticaret önerisini, Endonezya'nın özellikle ortak sanayi projeleri konseptiyle sanayi işbirliğini desteklemesi karşılığında gündeme getirmeyi kabul ettiğini açıklamıştı.⁷⁰ Dönemin *Straits Times* gazetesi ise bir başyazısında, Singapur ve Filipinler'in serbest ticaret meselesinde geri adım atarak ve ekonomik-sınai işbirliğinin diğer alanlarını değerlendirmeye hazır olduklarını göstermeleriyle ASEAN ruhunun pratik bir örneğini sunduklarını ifade etmişti. Aynı yazıda, zirve öncesi görüşmelerin *"belirli ürünlerde tercihli gümrük tarifesi indirimlerini içeren bir uzlaşma formülünü şekillendirmiş gibi görüldüğü"* yorumuna yer verilmişti.⁷¹ Öte yandan Malezya, Endonezya'nın serbest ticaret bölgesine yönelik karşıtlığını açıkça desteklemiştir. Malezya Ticaret ve Sanayi Bakanı Datuk Hamzah, böyle bir düzenlemenin Endonezya için *"ekonomik intihar"* anlamına geleceğini, zira ülkenin gelişmekte olan yerli sanayisini ortadan kaldıracığını dile getirmişti.⁷²

Ticaret işbirliği konusunda yaşanan görüş ayrılıkları dikkate alındığında Suharto'nun, Bali Zirvesi'nin açılış konuşmasında özellikle *"karşılıklı fayda ile her bir üye devletin faydası arasında uyum"* gerekliliğini vurgulaması şaşırtıcı görünmemektedir. Suharto, ASEAN'ın ekonomik işbirliğini geliştirirken *"karşılıklı yarar sağlayacak alanlar ve yöntemler seçmesi gerektiğini, kesinlikle tersini değil"* sözleriyle dile getirmişti. Ayrıca üye devletler arasındaki ekonomik gelişme düzeylerinin eşit olmadığını da belirtmişti. Lee Kuan Yew ise birçok yerel ekonomik çıkarın *"temel meseleleri geçici olarak gölgelediğini"* ifade etmişti. Diğer ASEAN liderleri bu hassas

⁶⁹ *Straits Times*, 21 Şubat 1976.

⁷⁰ *Indonesian Times*, 21 Şubat 1976.

⁷¹ *Straits Times*, 23 Şubat 1976.

⁷² *Indonesian Times*, 23 Şubat 1976.

tartışmaya doğrudan girmekten kaçınmış olsa da zirve sonrasında Marcos, gazetecilere serbest ticaret bölgesi üzerinde anlaşmazlık sağlanamamasının, toplantının en büyük ihtilaf konusu olduğunu ifade etmiştir.⁷³

Bali Zirvesi'nin ticaret işbirliği konusundaki somut sonucu, konunun bir sonraki Ekonomi Bakanları Toplantısı'nda daha ayrıntılı biçimde ele alınması yönünde alınan kararlar sınırlı kalmıştı. Ortak basın bildirisi, bakanların özellikle gıda ve enerji gibi temel mallar ile ASEAN sanayi projelerinin ürünlerinin ticaretini kolaylaştıracak tercihli ticaret düzenlemelerine ilişkin araçları tartışacaklarını belirtmişti. Zirve sonrasında *New Straits Times*, serbest ticaret bölgesi tartışmalarının sonucunu ASEAN'ın uzlaşi kültürüne verdiği önemin bir göstergesi olarak değerlendirmiştir. Ancak o dönemde, ASEAN üyeleri arasındaki yapısal farklılıklar dikkate alındığında, serbest ticaret bölgesi yönünde bir anlaşmaya varmanın *erken* olacağı da genel kabul görmekteydi.⁷⁴ Lee Kuan Yew, Singapur'un realizm gereği serbest ticaret bölgesi önerisini geri çekerek Endonezya'nın tercihli ticaret anlaşmaları yaklaşımını desteklediğini açıklamış; ancak bir ASEAN serbest ticaret bölgesinin uygulanabilirliğini görüp göremeyeceğini sorgulamış, hatta bunu beklemek için "yüz yaşına kadar yaşamayacağını" esprili bir dille ifade etmişti.⁷⁵ Özetle, serbest ticaret konusu ASEAN içinde derin bir bölünme meydana getirmişti. Bu alanda kayda değer bir ilerleme sağlanamamış, aksine kalıcı şüpheler ortaya çıkarmıştı. Endonezya ve Malezya, Singapur'un ASEAN'ı kendi ekonomik çıkarlarını agresif biçimde savunmak için kullandığını ve diğer üyeler üzerindeki olası sonuçları dikkate almadığını düşünürken; Singapur, Filipinler ve benzer görüşte olanlar, Endonezya'nın Malezya desteğiyle dar ulusal çıkarların ötesine geçemediğini savunmuşlardı.

⁷³ *Straits Times*, 26 Şubat 1976.

⁷⁴ *New States Times*, 28 Şubat 1976.

⁷⁵ *Kompas*, 26 Şubat 1976.

Buna rağmen, bölgesel ekonomik işbirliğini güçlendirme yönündeki girişimler sürdürülmüştür. ASEAN liderleri, yetkilileri ve iş çevreleri genel olarak bölgesel bir ekonomik topluluğun uzun vadede değerli ve stratejik bir hedef olduğunu vurgulamaya devam etmişlerdir. Buna karşılık bazı çevreler, bu yönde atılacak adımların sınırlı da olsa görünür ilerlemeler sağlamasının, örgütün siyasi meşruiyeti açısından zorunlu olduğunu savunmaktaydı. Ancak Bali Zirvesi sonrasında ASEAN'ın politika yapıcılar, ekonomik bütünleşme hedeflerinin daha ölçülü, gerçekçi ve uygulanabilir bir düzeye çekilmesi gerektiğini fark etmişlerdir. Bu yeni yaklaşım, yalnızca ulusal ve bölgesel çıkarların kalıcı ağırlığının pragmatik biçimde değerlendirilmesine değil aynı zamanda ekonomistlerin serbest ticaret bölgesi gibi hızlı ve kapsamlı çözümlerin potansiyel olarak yıkıcı ve öngörülemeyen sonuçlar doğurabileceğini daha iyi kavramalarına dayanmaktaydı. Böylelikle ASEAN'ın ekonomik işbirliği politikası, faydaların dağılımının daha net hesaplanabileceği, çıkar çatışmalarının ise asgariye indirilebileceği alanlara yönelmiştir. Bu çerçevede, Birleşmiş Milletler Raporu'nda önerilen ikinci temel tavsiye olan ortak sanayi projelerinin geliştirilmesi, ASEAN içinde bölgesel işbirliği için hem daha uygulanabilir hem de siyasi bakımdan daha güvenli bir seçenek olarak öne çıkmıştı. Bu yaklaşım, ekonomik bütünleşmenin bir anda değil, kademeli olarak ve karşılıklı çıkar dengesine dayalı biçimde ilerlemesi gerektiği yönündeki ASEAN pragmatizmini de yansıtmaktaydı.

Birleşmiş Milletler Raporu'nun, ASEAN'ın ortak sanayi projeleri geliştirmesini ve bu projelerden doğacak ürünlerin beş üye devletin pazarlarında ayrıcalıklı olarak yer almasını öngören önerisi, zirve öncesinde sınırlı bir kamuoyu ilgisi uyandırmıştı. Ancak bu fikir, özellikle Lee Kuan Yew tarafından erken dönemde desteklenmişti. Lee, Ekim 1975'te finans gazetecileriyle yaptığı bir görüşmede, BM ekibinin çelik ve petrokimya gibi stratejik sektörlerin farklı kısımlarının farklı

ASEAN ülkelerine tahsis edilmesi yönündeki önerisini aktarmış ve bu yaklaşımı *belirgin bir olasılık* olarak nitelendirmişti. Ona göre bu tür girişimlerin başarısı ölçek ekonomilerinin⁷⁶ sağlanmasına bağlıydı.⁷⁷ Suharto da Ekonomi Bakanları Toplantısı'nda ortak sanayi projeleri fikrine belirgin bir önem atfetmişti. Suharto, bu projelerin türü, büyüklüğü, konumu ve hammadde kaynakları gibi kritik unsurların kapsamlı biçimde incelenmesi gerektiğini vurgulamıştı.⁷⁸ Aynı dönemde ASEAN iş çevreleri, bölgesel ölçekte faaliyet gösterecek sanayi girişimlerine ilgi göstermeye başlamışlardır.⁷⁹ Bununla birlikte, ASEAN'lı ekonomistler bu tür projelere daha temkinli yaklaşmaktaydı. Potansiyel faydaların yanı sıra önemli sorunların da ortaya çıkabileceğini öngörmüşler; özellikle projelerin coğrafi dağılımı, faydaların adil paylaşımı ve ekonomik sürdürülebilirlik konularında ciddi zorluklar olabileceğini dile getirmişlerdi.⁸⁰

1976 başında Tun Razak'ın cenazesi vesilesiyle bir araya gelen ASEAN liderlerinin görüşmeleri, ortak sanayi projelerinin uygulanmasına yönelik ivme kazandırmıştır. Bu çerçevede önerilen projeler arasında Singapur'da bir petrokimya tesisi, Endonezya'da bir gazete kâğıdı fabrikası ve Malezya veya Filipinler'de bir gübre tesisi öne çıkmıştır.⁸¹ Serbest ticaret bölgesi önerisinin tıkanıklığa uğramasının ardından, bu tür sanayi projelerine olan ilgi daha da artmıştı. Endonezya, bölgede bu yaklaşımın en güçlü savunucusu olarak

⁷⁶ Ölçek ekonomilerinin sağlanması, bir işletmenin üretim miktarını artırdıkça birim başına maliyetlerini düşürmesi anlamına gelir. Yani firma küçük ölçekli üretimden büyük ölçekli üretime geçtiğinde, sabit maliyetler daha geniş bir üretim hacmine yayılır, girdi temininde indirimler sağlanır ve üretim süreçleri daha verimli hale gelir. Böylece aynı ürün daha düşük maliyetle üretilebilir.

⁷⁷ *Straits Times*, 30 Ekim 1975.

⁷⁸ *Indonesian Times*, 1 Aralık 1975.

⁷⁹ *Far Eastern Economic Review*, 21 Kasım 1975, 52.

⁸⁰ H. W. Arndt ve Ross Garnaut, "ASEAN and the Industrialization of East Asia," *Journal of Common Market Studies* 17 (1978): 191.

⁸¹ *Straits Times*, 23 Ocak 1976.

öne çıkmış, ancak bazı raporlar ülkenin bu seçeneği büyük bir heyecanla değil, pragmatik bir alternatif olarak gündeme getirmiş olabileceğini ifade etmiştir. Singapur ise bu dönemde Japonya'nın *Sumitomo* şirketiyle yürüttüğü müzakerelerde gündeme gelen büyük ölçekli bir petrokimya yatırımını ASEAN sanayi projesi olarak önermişti. Böylece Singapur, yalnızca bölgesel entegrasyon çabalarının değil, aynı zamanda uluslararası sermaye ve teknoloji transferinin de merkezinde yer almaya çalışan bir politika takip etmekteydi.⁸²

Ortak sanayi projeleri, Bali Zirvesi'nde kabul edilen ASEAN Bildirgesi ile ilkesel düzeyde onaylanmıştı. Zirve sonrasında yayımlanan ortak basın bildirisinde, Ekonomi Bakanlarının, "*ASEAN büyük ölçekli sanayi projelerinin kurulmasına yönelik işbirliği eylemlerini başlatmak için uygun önlemlerin formülasyonunu*" ele almaları gerektiği vurgulanmıştı. Bu çerçevede, ASEAN Ekonomi Bakanları Toplantısı'nda değerlendirilmesi öngörülen olası projeler arasında üre, süperfosfat, potas, petrokimya, çelik, soda külü, gazete kâğıdı ve kauçuk ürünleri gibi alanlar sıralanmıştı.⁸³

Zirve sonrasında yapılan değerlendirmelerde, ortak sanayi projelerine devam etme kararının "*zirvede somut bir şeyin başarıldığını göstermek amacıyla aceleyle alınmış*" olduğu ve bu kararın öncesinde yeterli düzeyde hazırlık yapılmadığı da dile getirilmişti.⁸⁴ Bu iddia, muhtemelen gerçeğe yakındı; zira ASEAN liderleri, bu tür projelerin hayata geçirilmesinde karşılaşılabilecek zorlukların tamamını öngörmemişti. Özellikle ticaretin liberalleşmesi konusunda çıkar gruplarının ilerlemeyi engellediği dikkate alındığında, Birleşmiş Milletler Raporu'nun ikinci temel önerisi olan ortak sanayi projelerinin benimsenmesi, örgüt açısından neredeyse kaçınılmaz bir

⁸² *Straits Times*, 10 Şubat 1976; *Far Eastern Economic Review*, 27 Şubat 1976, 25.

⁸³ *Asian Almanac*, cilt 15, 8012.

⁸⁴ Chng Meng Kng, "ASEAN's Institutional Structure and Economic Co-Operation," *ASEAN Economic Bulletin* 6, no. 3 (1990): 269.

alternatif haline gelmiş olabilir. Bununla birlikte, tüm belirsizliklere ve zorluklara rağmen, ortak sanayi projelerine yönelik kararlılık, zirvenin en önemli kazanımlarından biri olarak değerlendirilmelidir. Bu karar, ASEAN liderlerinin, iyi niyetleri somut uygulamalara dönüştürmenin güçlüklerini kabul etmekle birlikte, ekonomik işbirliğini yeni ve stratejik bir alana taşımaya istekli olduklarını da göstermekteydi.

Ortak sanayi projeleriyle bağlantılı bir diğer girişim ise Birleşmiş Milletler Raporu'nda yer alan sanayi tamamlayıcılığı anlaşmaları önerisiydi. Bu yaklaşım çerçevesinde, ASEAN ülkelerinin belirli sanayi bileşenlerini üretme konusunda birbirlerine özel haklar tanıyarak tamamlayıcı bir üretim yapısı kurmaları öngörülmüştü. Filipinler, bu doğrultuda özellikle çelik sanayiinde tamamlayıcılık anlaşmalarını teşvik etmeyi amaçlamış; ayrıca metal, makine tezgâhları, kimyasallar, otomotiv ve ayakkabı endüstrilerinde de benzer öneriler sunmuştu.⁸⁵ Bali Zirvesi'ne kadar bu alanda sınırlı ilerleme kaydedilmişse de konuya büyük bir önem atfedilmemişti. Bunun nedenleri arasında, bu alandaki girişimlerin esasen özel sektör inisiyatifine bırakılmış olması ve başarıların çoğu durumda kaçınılmaz olarak sınırlı kalacağına dair yaygın kanaat etkili olmuştu.

Ekonomik işbirliğinin öne çıkan bir başka yönü ise gıda ve enerji alanlarındaki işbirliği olmuştu. Suharto, dünya genelinde yaşanan gıda krizini⁸⁶ dikkate alarak, temel gıda

⁸⁵ R. M. Bautista, *Industrial Policy and Development in the ASEAN Countries*, Monograph Series, no. 2 (Manila: PIDS, 1983), 14-9.

⁸⁶ Bu dönem, küresel ölçekte ciddi bir gıda krizine sahne olmuştur. Bu durumun temelinde 1973 Petrol Krizi'nin meydana getirdiği ekonomik dalgalanmalar, artan üretim maliyetleri ve tarımsal girdilerdeki fiyat yükselişleri yer almaktaydı. Petrol fiyatlarındaki ani artış, özellikle gelişmekte olan ülkelerde gübre ve yakıt maliyetlerini yükselterek tarımsal üretimi olumsuz etkilemişti. Aynı dönemde Sovyetler Birliği, Hindistan ve Afrika'nın bazı bölgelerinde yaşanan kuraklıklar, tahıl üretiminde ciddi düşüşlere yol açmış, dünya tahıl stokları hızla azalmıştı. Zengin ülkelerin ihracat kısıtlamaları ise ithalata bağımlı yoksul bölgelerde açlık tehlikesini

maddelerinin temini ve üretiminde işbirliğinin hızlandırılması gerektiğini, bunun da üye devletlerde kendine yeterliliği güçlendireceğini vurgulamıştı. Ayrıca enerji krizinin, enerji kaynaklarının güvence altına alınması ve üretiminde de benzer bir dayanışmaya ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, ekonomi bakanlarının *derhal* uygulanabilecek somut önlemler geliştirmelerini umduğunu ifade etmişti.

Pattaya’da düzenlenen Dışişleri Bakanları Toplantısı sonrasında Filipinli Carlos P. Romulo, ASEAN üyelerinin *“enerji ve gıda arzı bol olan ülkelerden, kıtlık dönemlerinde öncelikli şekilde yararlanılmasını”* öngören bir mutabakata varacaklarını ileri sürmüştür.⁸⁷ Ancak bu öneri, daha önce olduğu gibi bu kez de sınırlı destek bulmuştu. Özellikle Endonezya, petrolü ayrıcalıklı fiyatlarla satmanın ciddi zorluklar doğuracağını dile getirmişti. Her şeye rağmen, gıda ve enerji alanındaki işbirliği, ASEAN Bildirgesi içinde vurgulanmıştı. Ancak bu vurgu, somut mekanizmalar ya da bağlayıcı önlemlerden ziyade, işbirliğini teşvik eden genel ilkeler düzeyinde kalmıştır.

Siyasi Adımlar

Bali Zirvesi için planlama süreci ilerledikçe, ASEAN liderlerinin örgütün siyasal rolünün artık göz ardı edilemeyecek bir gerçeklik haline geldiğini fark ettikleri anlaşılmaktadır. Vietnam’ın Hindiçinde kazandığı zaferlerin ardından elde ettiği ve giderek artan prestiji, ASEAN için yeni bir meydan okuma meydana getirmişti. Bu bağlamda ASEAN liderleri birliğin, Vietnam’ın Güneydoğu Asya’daki siyasi etkisini dengeleyebilecek ve aynı zamanda ASEAN’ın uluslararası statüsünü

artırmıştı. Hızlı nüfus artışı, sınırlı üretim kapasitesiyle birleşince krizin etkileri daha da derinleşmişti. 1974 Roma Dünya Gıda Konferansı, bu krizi küresel ölçekte gündeme taşımış, ancak 1975 itibarıyla alınan önlemler gıda güvenliği sorununu çözmekte yetersiz kalmıştı. Konuya dair eleştirel bir bakış açısı için bkz. Gerald W. Thomas, “The World Food Conference: A Frustrating First Step,” *BioScience* 25, 2 (1975): 131–33.

⁸⁷ *Straits Times*, 12 Şubat 1976.

güçlendirebilecek önemli bir işlev üstlenebileceğini de kavramışlardı. Bu değerlendirme, şüphesiz zirve düzenleme fikrinin ardındaki başlıca –hatta en büyük– motivasyonlardan birini oluşturmaktaydı. ASEAN'ın siyasal rolünü resmen kabul etme kararı, güvenlik alanında örgütün konumunu tartışmalı biçimde gündeme getiren önerilerin aksine, üye devletler arasında herhangi bir ihtilafa yol açmamıştı. Bununla birlikte, bazı liderler sunum dili açısından ASEAN'ın öncelikli yöneliminin hâlâ ekonomik işbirliği olduğunu vurgulamayı sürdürmekteydi. Bu çerçevede Bali'deki ASEAN Bildirgesi'nde işbirliği alanları arasında siyasal boyutun ilk sırada yer alması, örgütün gelişiminde kayda değer bir dönüm noktasına işaret etmekteydi. Bu durum, ASEAN'ın salt ekonomik bir platform olmanın ötesine geçtiğini ve bölgesel siyasetin şekillenmesinde giderek daha aktif bir rol üstlenmeye başladığını da göstermekteydi.

Dostluk ve İş Birliği Antlaşması

Bali Zirvesi'nin en dikkat çekici siyasal çıktısı, Güneydoğu Asya'da Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın (TAC) kabul edilmesi olmuştur. Suharto ile Kukrit, Haziran 1975'te gerçekleştirdikleri görüşmede, antlaşmanın *hızla tamamlanmasının* bölgedeki devletler arasındaki ilişkileri düzenleyecek *temel ilkeleri* sağlayacağı yönündeki ortak kanaatlerini dile getirmişlerdi.⁸⁸ Pattaya'da yapılan Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda ise antlaşma taslağının “geliştirilmiş” olduğu bildirilmişti. Bununla birlikte, taslak metnin geliştirilmesi süreci, antlaşmanın başlıca mimarı olarak öne çıkan Filipinler'in, uyuşmazlık çözüm mekanizmasını Sabah üzerindeki toprak iddiasını yeniden gündeme taşımak için kullanabileceği yönündeki Malezya'nın ısrarlı kuşkuları nedeniyle ciddi biçimde sekteye uğramıştı. Rajaratnam, bu bağlamda Antlaş-

⁸⁸ *Joint Press Statement*, 16 Haziran 1975.

manın “daha fazla açıklığa kavuşturulması gerektiğini” vurgulamış ve meselenin *karmaşık* yapısına dikkat çekmişti.⁸⁹ Sorun öylesine çetrefilli bir hâl almıştı ki Bali’de zirve öncesi son hazırlıkları yapmak üzere bir araya gelen yetkililer ve bakanlar, bu meseleyi çözüme kavuşturamadan adeta bir çıkmaza sürüklenmişlerdi. Bu nedenle konu, zirvede ele alınan en tartışmalı ve zaman alıcı meseleye dönüşmüştü.

Romulo’ya, Bali’ye varışında antlaşmanın içeriği sorulduğunda, ayrıntıları açıklamayı hâlinde başkanının kendisini *görevden alacağını* ifade etmesi, konunun hassasiyetini göstermekteydi.⁹⁰ Malezyalı Bakan Rithauddeen ise ASEAN’ın mutabakata dayalı karar alma yöntemini sürdürmesi gerektiğini belirtmişti. Diğer raporlar ise Malezya’nın özellikle tahkim meselesinde çekinceler taşıdığını ortaya koymaktaydı. Antlaşmada uyuşmazlıkların otomatik olarak tahkime götürülmesine dair bir düzenleme bulunmaması, ancak bunun tüm tarafların rızasına bağlı kılınması, Malezya açısından güvence arayışını gündeme getirmişti. Ayrıca Malezya, antlaşma hükümlerinin yalnızca gelecekteki uyuşmazlıklara uygulanmasını, mevcut ya da geçmiş ihtilafları kapsamamasını talep etmişti. Bu kaygılar, Filipinler Devlet Başkanı Marcos’un açıklamalarıyla doğrudan bağlantılıydı. Marcos bir basın toplantısında, Filipinler’in Sabah üzerindeki iddiasının “*fiilen duraklama noktasına geldiğini*” belirtmiş, ancak hemen ardından ASEAN’ın sınır ihtilaflarının çözümüne yönelik bir mekanizma kurmasını umduğunu dile getirmişti. Bu gelişmeler ise Malezya kabinesini, müzakerecilerine antlaşmada daha güçlü güvenceler aramaları yönünde talimat vermeye sevk etmişti.⁹¹

⁸⁹ *Straits Times*, 10-11 Şubat 1976; *New York Times*, 11 Şubat 1976; *Far Eastern Economic Review*, 20 Şubat 1976, 29.

⁹⁰ *Asian Almanac*, cilt 15, 8013.

⁹¹ *Straits Times*, 29 Ocak-21 Şubat 1976.

18-19 Şubat'ta gerçekleştirilen iki günlük resmi görüşmeler, Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'na dair herhangi bir çözüm üretilmeden sona ermişti. Bu durum, birçok gözlemci tarafından Antlaşmanın, Bali Zirvesi'nde tamamlanamayabileceği ve dolayısıyla zirvenin başarısının tehlikeye düşebileceği şeklinde yorumlanmıştı.⁹² 20 Şubat'ta yetkililerin, uyuşmazlıkları gidermek amacıyla gece geç saatlere kadar müzakerelere devam ettikleri, ancak sonuç elde edemedikleri aktarılmıştı.⁹³ 21 Şubat'taki Dışişleri Bakanları Toplantısı sırasında Filipinli Bakan Carlos Romulo'nun, Devlet Başkanı Marcos'tan telefonla yeni talimatlar aldığı bildirilmişti. Marcos'tan gelen bu talimatlar, müzakerelerde *önemli bir ilerleme* sağlanmasına yol açmıştır. Bu şekilde Filipinler, tüm uyuşmazlıkların otomatik olarak tahkime götürülmesi konusundaki ısrarından geri adım atmış görünmekteydi. Buna karşın Malezya, ASEAN'ın mutabakat ilkesinin antlaşmada açıkça güvence altına alınmasını savunmaya devam etmişti. Görüşmeler, gece boyunca sürmüş ve ancak sabaha karşı tamamlanabilmişti. Sonuçta, Filipinler'in uyuşmazlıkların çözümünde mutabakat ilkesini kabul etmesiyle bir uzlaşma zemini sağlanmıştı.⁹⁴

Bununla birlikte, mesele tamamen kapanmamıştı. Marcos, basına yaptığı açıklamada *sadece bir veya iki zor noktanın* kaldığını ifade etmiş ve bunların hükümet başkanları seviyesinde çözüleceğini belirterek antlaşmanın imzalanacağına dair güvence vermişti; "*Çözölemeyen her ne varsa, biz (hükümet başkanları) onları çözeceğiz. Antlaşmayı imzalayacağımızdan hiç şüphem yok.*"⁹⁵ Ancak 22 Şubat'ta dışişleri bakanları, tartışmalı noktaları ele almak için iki saat daha harcamalarına rağmen uzlaşşı sağlayamamışlardı.

⁹² *Straits Times*, 27 Şubat 1976.

⁹³ *Indonesian Times*, 21 Şubat 1976; *Straits Times*, 21 Şubat 1976; *ASEAN Review*, 23 Şubat 1976, 13.

⁹⁴ *Asian Almanac*, cilt 15, 8016.

⁹⁵ *Far Eastern Economic Review*, 5 Mart 1976, 11.

Nihayet sorun, 23 Şubat sabahı zirvenin açılış oturumuna dakikalar kala çözüme kavuşturulabilmişti. Bu kritik uzlaşmada Rajaratnam, arabulucu rolü üstlenmiş ve basına yorgun ama rahatlamış bir şekilde yaptığı açıklamada, meselelerin son dakika yapılan bir fikir değişikliği ve tarafların karşılıklı tavizleriyle çözüldüğünü belirtmişti.⁹⁶ Uzlaşmanın özü, Antlaşmanın 16. maddesinde yapılan düzenlemede yatmaktaydı. Buna göre, uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin hükümler, yalnızca taraf devletler ilgili uyuşmazlığa uygulanmasına eğer rıza gösterirse geçerli olacaktı. Bu ifade, Malezya'nın güvence arayışını karşılamıştı. Maddenin geri kalan kısmında ise Filipinler'in kaygılarını giderecek şekilde, diğer Yüksek Taraf Devletlerin uyuşmazlığın çözümü için *tüm olası yardımları* sunabileceği, uyuşmazlık taraflarının ise bu yardımlara *iyi niyetle* yaklaşması gerektiği hükmü yer almıştı.⁹⁷ Bununla birlikte bazı yorumcuların dile getirdiği üzere, bu değişikliklerle antlaşmanın uyuşmazlık çözümüne dair hükümlerinin *dişlerinin çekildiği* yönündeki değerlendirmeler de tamamen temelsiz değildi.⁹⁸

Antlaşma etrafında yürütülen uzun ve kuşkusuz yorucu olan müzakerelerin, katılımcı liderler üzerindeki psikolojik ve siyasi etkilerini kesin olarak değerlendirmek güçtür. Bununla birlikte ASEAN üyeleri, tüm zorluklara ve özellikle uyuşmazlık çözüm mekanizmasının yumuşatılması pahasına varılan uzlaşmaya rağmen, antlaşmayı önemli bir diplomatik başarı olarak değerlendirmişlerdir. Nitekim belge, birçok açı-

⁹⁶ *Straits Times*, 23, 24 ve 27 Şubat 1976.

⁹⁷ ...ilgili uyuşmazlığın tüm tarafları, söz konusu hükümlerin o uyuşmazlığa uygulanmasını kabul etmedikçe o uyuşmazlığa uygulanamaz. Bununla birlikte bu durum, uyuşmazlığın tarafı olmayan diğer yüksek akit tarafların söz konusu uyuşmazlığın çözüme kavuşturulması için her türlü yardım teklif etmesini engellemez. Uyuşmazlığın tarafları bütün yardım tekliflerine olumlu yaklaşmalıdır. Bkz. Association of Southeast Asian Nations, *Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia*, Bali, Indonesia, 24 Şubat 1976, Madde 16.

⁹⁸ *New York Times*, 25 Şubat 1976.

dan radikal yenilikler getirmemekle birlikte, ASEAN'ın bölgesel ilişkileri kurumsallaştırma yönündeki kararlılığını simgesel düzeyde güçlendirmişti. Malezya Dışişleri Bakanı Ritha-uddeen ise bu noktada, ASEAN üyelerinin “*uzun vadeli etki ve öneme sahip bir antlaşmaya*” girişme iradesini ortaya koymalarını, geleceğe yönelik umut verici bir işaret olarak değerlendirmişti.⁹⁹ Gerçekten de antlaşmanın kabulü, ASEAN'ın bölgesel düzeyde ortak normlar oluşturma ve kendi iç dinamikleri üzerinden işleyen bir siyasi- diplomatik çerçeve geliştirme yönündeki kapasitesini ortaya koymuştur. Bununla birlikte, antlaşmanın imzalanmasına giden süreç, özellikle Malezya ile Filipinler arasında zaten mevcut olan şüpheleri ve gerilimleri de derinleştirmişti. Sabah meselesi etrafında şekillenen bu ihtilaf, uzlaşuya rağmen tarafların birbirlerine duyduğu güveni sarsmış ve ASEAN'ın birlik ve dayanışmasının aslında ne denli kırılgan olduğunu gözler önüne sermişti. Dolayısıyla antlaşma, bir yandan ASEAN'ın kurumsallaşma sürecinde ileriye atılmış kayda değer bir adım olarak öne çıkarken, diğer yandan bölgesel bütünleşmenin sınırlarını ve hassasiyetlerini hatırlatan bir dönüm noktası işlevi de görmüştür.

Pax ASEANA ve Tarafsızlaştırma

Filipinler Dışişleri Bakanı Carlos P. Romulo, Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın, Güneydoğu Asya'da bir barış, özgürlük ve tarafsızlık bölgesi (ZOPFAN) oluşturulması yolunda atılmış ilk adım olduğunu vurgulamıştı. Ona göre, böyle bir bölgenin inşası, “*öncelikle kendi evimizi düzene sokmamız*” gerektiği anlayışına dayanıyordu; aksi takdirde ASEAN ülkeleri kendi söylemleriyle çelişki içine düşeceklerdi. Bununla birlikte, Sekizinci Bakanlar Toplantısı'ndan sonra tarafsızlaştırma planı üzerindeki ilerlemenin, Filipinler'in güçlü biçimde desteklediği TAC lehine geri planda kalması, Malezya

⁹⁹ *Foreign Affairs Malaysia*, Mart 1976, 72.

açısından rahatsızlık verici bir gelişme olmuştur. Nitekim zirve fikri ilk ortaya atıldığında Tun Razak, bir ASEAN Zirvesi'nin ancak tarafsızlaştırma planının sonuçlandırılmasını da içermesi halinde meşru olabileceğini belirtmişti.¹⁰⁰

Malezya Dışişleri Bakanı Ghazali Shafie ise bölgesel güvenliğin öz kaynaklara dayanması gerektiğini savunarak, ulusal ve bölgesel direnç mekanizmaları etkili biçimde işler hale getirilebilirse bir "Bölgesel Tarafsızlık Sistemi" ya da kendi ifadesiyle bir "Pax ASEANA" oluşturulabileceğini¹⁰¹ dile getirmişti. Ghazali ayrıca, ASEAN yetkilileri tarafından hazırlanan taslağın *neredeyse tamamlandığını* ve üye devletlerin önerileri hızla değerlendireceğinden şüphe duymadığını ifade ederek iyimser bir yaklaşım da sergilemişti. Razak da Hindişindeki son gelişmelerin barış bölgesi önerisini *önceliklerden çok daha anlamlı hale getirdiğini* savunmuştur. Ona göre Vietnam Savaşı'ndan çıkarılan dersler, Güneydoğu Asya'nın tarafsızlaştırılması sürecine ek bir ivme kazandırmalıydı.¹⁰² Ghazali'nin ifadesiyle, aslında bölgesel tarafsızlık sistemi zaten *de facto* biçimde oluşmaya başlamıştı; geriye kalan tek mesele, bunun kendiliğinden mi gelişeceği yoksa kolektif bir anlaşmayla mı kurumsallaştırılacağı sorusuydu.¹⁰³

Tarafsızlık önerisi, Eylül 1975'teki ASEAN üst düzey yetkililer toplantısında gündeme gelmiş, ardından Kasım 1975'te Kuala Lumpur'da gerçekleştirilen ikinci toplantıda yeniden ele alınmıştı. Bu toplantıda tarafsızlaştırma kavramına ilişkin bir "ilerleme raporu" değerlendirilmiş ve müzakereler sonucunda kavramsal çerçevenin bazı unsurlarında

¹⁰⁰ *Far Eastern Economic Review*, 16 Mayıs 1975, 40.

¹⁰¹ Pax ASEANA, uluslararası ilişkiler literatüründe ASEAN bağlamında kullanılan bir kavramdır. "Pax Romana" veya "Pax Britannica" benzeri bir şekilde, Güneydoğu Asya'da ASEAN'in öncülüğünde oluşan görece barış ve istikrar ortamını ifade eder.

¹⁰² Tun Abdul Razak, "The Future of Southeast Asia," *Foreign Affairs Malaysia*, Aralık 1975, 23-24.

¹⁰³ *Foreign Affairs Malaysia*, "Malaysia and the Region", Aralık 1975, 72-79.

netlik sağlandığı açıklanmıştı. Toplantıya başkanlık eden Malezya Dışişleri Bakanı Zaiton Ibrahim, gazetecilere yaptığı açıklamada, tarafsızlık önerisinin uygulanmasına dair ana bölümün başarıyla ele alındığını belirtmişti.¹⁰⁴ Ancak bu yorumun, sürecin gerçek ilerleme düzeyini, olduğundan daha olumlu göstermeye yönelik bir abartı olduğu da anlaşılmaktaydı.

Özellikle Singapur'un mesafeli tavrı dikkat çekmişti. Lee Kuan Yew, bir röportajında, *"büyük güçler, hepiniz gidin"* demenin boş bir çaba olacağını söyleyerek, tarafsızlaştırma fikrine dair şüphelerini açıkça ortaya koymuştu. Bununla birlikte, barış, özgürlük ve tarafsızlık bölgesi kavramının uzun vadede *"pozitif bir psikolojik etki"* sağladığını da kabul etmiş, fakat ASEAN ülkelerinin *"o mutlu barış ve huzur ortamına ulaşmadan önce çözülmesi gereken acil ve orta vadeli sorunlarla daha fazla meşgul olduklarını"* vurgulamıştı.¹⁰⁵

Rajaratnam ise tarafsızlık vizyonuna daha farklı bir bakış açısı geliştirmişti. Ona göre, tarafsızlık önerisinin dayandığı Kuala Lumpur Deklarasyonu, *"ASEAN için On Emir gibi"* idi. Rajaratnam, şu benzetmeyi yapmıştır: *"Bildığınız gibi, On Emir Hristiyanlar için de binlerce yıldır vardır, fakat hâlâ tam anlamıyla yerine getirilmiş değildir."*¹⁰⁶ Bu değerlendirme, ASEAN'ın tarafsızlık vizyonunun ilham verici bir ideal olduğunu, ancak kısa vadede tam anlamıyla uygulanabilir olmaktan uzak bulunduğunu göstermekteydi.

Bali Zirvesi öncesinde tarafsızlık önerisinin ivme kazanabileceğine dair iyimser değerlendirmeler, uluslararası basında da yer almıştı. Zirvenin büyük güçlere, Güneydoğu Asya'ya saygı göstermeleri ve bölge için güvenlik garantileri vermeleri çağrısında bulunacağı beklentisi öne çıkarılmış,

¹⁰⁴ *Straits Times*, 18 Eylül 1975.

¹⁰⁵ *The Age*, 18 Kasım 1975.

¹⁰⁶ *Indonesian Times*, 11 Şubat 1976.

öneri taslağının *ileri bir aşamaya* ulaştığı belirtilmişti. Hatta Singapur'un tutumunda bir yumuşama olduğuna dair iddialar dahi gündeme gelmişti. Ancak bu raporların abartılı olduğu kısa sürede anlaşılmıştır. Özellikle Lee Kuan Yew, medyada kendisinin nötralizasyon önerisini desteklediği yönünde çıkan haberlerden açık bir rahatsızlık duymuştu.¹⁰⁷ Zirve sırasında öneri, beklenen düzeyde bir destek bulamamış ve yalnızca sınırlı bir teşvik almıştır. Zirve sonunda yayımlanan Ortak Bildiri'de, devlet ve hükümet başkanları bölgenin tanınmasını ve saygı görmesini sağlamak için atılması gereken ilk adımlar konusunda kaydedilen ilerlemeden duydukları memnuniyeti dile getirmiştir. Bildiride ayrıca, bu çalışmaların bölgenin tarafsızlığının en kısa sürede tesis edilmesi amacıyla sürdürülmesi gerektiği de vurgulanmıştır.¹⁰⁸

Somut bir sonuç elde edilmemekle birlikte ASEAN liderleri, kamuya açık oturumlarda bu alandaki ilerlemeden duydukları tatmini dile getirmişti. Ancak, Bali zirvesinde tarafsızlık önerisinin sınırlı kalmasının nedeni, esasen ASEAN üyelerinin desteğindeki eksiklikten ziyade, önerinin uygulanabilirliği için bölge dışındaki büyük güçlerin kabul ve taahhüdünün zorunlu olmasıydı. Sonuç itibarıyla, Bali zirvesi tarafsızlık önerisinin temel unsurları üzerinde genel bir mutabakatın şekillenmesine imkân tanımış olsa da uluslararası konjonktür bu planın kısa vadede hayata geçirilmesini imkânsız hale getirmişti.¹⁰⁹ Bu nedenle, zirvenin nötralizasyon konusunda kaydettiği ilerleme, sembolik bir uzlaşi düzeyinde kalmış, pratik anlamda ise sınırlı bir başarı olarak değerlendirilmişti.

¹⁰⁷ *Indonesian Times*, 23 Şubat 1976; *ASEAN Review*, 23 Şubat 1976, 13-15.

¹⁰⁸ Kei Koga, "Institutional Transformation of ASEAN: ZOPFAN, TAC, and the Bali Concord I in 1968-1976," *The Pacific Review* 27, 5 (2014): 729-53.

¹⁰⁹ Goh Cheng-Teik, "Southeast Asia: Peace Through Neutralization," *The Economic Bulletin* (Malaysia), (1976): 42-45.

Yeni Bir SEATO mu?

Bali zirvesi öncesinde, ASEAN içerisinde güvenlik işbirliği meselesi tartışmalı bir gündem maddesi olmaya devam etmişti. Bazı üye devletlerin, örgütün üyeleri arasında güvenlik işbirliğini teşvik etmede doğrudan bir rol üstlenebileceği düşüncesini benimsediği görülmekteydi. Bu durum, zirve hazırlıkları sırasında ASEAN'ın askeri yönelimine ilişkin spekülasyonların artmasına yol açmıştı. Hatta bazı gazeteciler, güvenliğin zirveye yönelik hazırlıklarda “*giderek öne çıkan bir tema*” haline geldiği izlenimini aktarmıştı. Özellikle Endonezya'nın, Filipinler'in de desteğini alarak, askeri işbirliğini teşvik etme eğiliminde olduğu öne sürülmekteydi. Ancak bu yaklaşım, diğer üye devletlerde güçlü bir dirençle karşılaşmıştı. Vietnam'ı provoke etme ihtimalinden duyulan kaygı nedeniyle, birçok üyenin bu konuda çekingen davrandığı anlaşılmaktaydı.¹¹⁰

Tayland Başbakanı Kukrit Pramoj, basına verdiği demeçlerde ASEAN'ın askeri bir örgüt olmadığını açıkça vurgulamış; bu nedenle Bali zirvesinde askeri işbirliğinin gündeme alınmayacağını belirtmişti. Ayrıca, örgütün bir askeri blok haline dönüşmesine –ister çok taraflı ister ikili biçimde– karşı olduklarını ifade etmişti.¹¹¹ Singapur açısından ise Lee Kuan Yew, defalarca yaptığı açıklamalarda ASEAN işbirliğinin öncelikle ekonomik alanda başlaması gerektiğini savunmuştur. Ona göre, ekonomik işbirliğini siyasi ve diplomatik koordinasyon izlemeli, güvenlik gibi daha hassas alanlarda işbirliği ise bu aşamalardan sonra ancak gündeme gelebilirdi.¹¹² Filipinler de başlangıçta askeri işbirliğine sıcak baksa da daha sonra temkinli bir tavır geliştirmişti. Dışişleri Bakanı Romulo, ASEAN'ın askeri bir blok oluşturma niyetinde olmadığını, böyle bir algının “*tam bir yanlış anlama*” olduğunu dile getirmişti. Romulo, “*SEATO'yu sona erdirdik, ama yerine yenisini*

¹¹⁰ *Straits Times*, 31 Ocak 1976.

¹¹¹ *Far Eastern Economic Review*, 12 Aralık 1975, 21.

¹¹² *Far Eastern Economic Review*, 30 Ocak 1976, 11.

kurmak için değil" ifadesiyle bu durumu açıklamıştı.¹¹³ Filipinler Devlet Başkanı Ferdinand Marcos ise askeri paktlara güvenmediğini açıkça ifade etmiş; güvenliğin ancak ekonomik kalkınma yoluyla sağlanabileceğini belirtmişti. Marcos'a göre, ASEAN liderlerinin öncelikli gündemi ekonomik işbirliği olmalıydı, zira herhangi bir dış saldırı tehdidi öngörülmediği sürece güvenliğin temeli, ekonomik büyümeden geçmekteydi.¹¹⁴ Hussein Onn da ASEAN'ın bir askeri ittifaka dönüşmesine karşı olan geleneksel tutumunu sürdürmüştü. Bununla birlikte, Ocak 1976 sonunda Suharto ile gerçekleştirdiği görüşmelerden sonra, bu tavrın Bali zirvesinin güvenlik konularında *genel bir ortak platforma* ulaşmasına engel teşkil etmeyeceğini de kabul etmişti.¹¹⁵

ASEAN içinde güvenlik işbirliği tartışmaları, Bali zirvesi öncesinde özellikle Endonezya'nın girişimleriyle yeniden gündeme taşınmıştı. Adam Malik, Vietnam'ı bölgesel bir tehdit unsuru olarak öne sürerek, savunma ve güvenlik meselelerinin ASEAN dışişleri bakanlarının gündeminde öncelikli hale getirilmesi gerektiğini savunmaktaydı. Bu yaklaşımın bir yansıması olarak, Endonezya'nın zirve hazırlıklarına dört üst düzey askeri ve istihbarat yetkilisinin de dahil olduğu geniş bir heyetle katıldığı bildirilmişti. Bununla birlikte, Endonezya'nın bu girişimi diğer ASEAN üyelerinden soğuk bir karşılık bulmuştu. Üye devletler hem kamuoyuna açık beyanlarında hem de kapalı kapılar ardındaki müzakerelerde, ASEAN'ın askeri bir pakt haline gelmesine karşı olduklarını vurgulamışlardı.¹¹⁶ Özellikle Tayland Başbakanı Kukrit Pramoj, bu konuda en net tavrı ortaya koymuştu. Kukrit, ASEAN'ın askeri bir grup haline gelmesinin *imkânsız* olduğunu, bir üye devlete yönelik saldırı durumunda her ülkenin

¹¹³ *Straits Times*, 22 Aralık 1975.

¹¹⁴ *Straits Times*, 29 Ocak 1976.

¹¹⁵ *Straits Times*, 30 Ocak 1976.

¹¹⁶ *Straits Times*, 7 Şubat 1976.

kendi güvenliğini bireysel olarak sağlamakla yükümlü olacağını dile getirmişti.¹¹⁷

Bu karşıt seslerin etkisi kısa sürede gözlemlenmişti. Malik, Pattaya toplantısı için Bangkok'a vardığında yaptığı açıklamalarda, savunma işbirliği konusunda *acil bir ihtiyaç görmediklerini* ve *ASEAN'ın böyle bir niyet taşımadığını* ifade etmişti. Ayrıca Endonezya'nın, Bali zirvesine üye devletler arasında askeri bir düzenleme önerisiyle gitmesinin de yanlış olacağını vurgulamıştı. Malik, ASEAN'ın zaman zaman güvenlik konularını tartışabileceğini kabul etmekle birlikte, yazılı ve bağlayıcı bir savunma anlaşmasının ortaya çıkmasının beklenmemesi gerektiğini belirtmişti. Sonuçta, diğer üye devletlerin kamuoylarında ortak askeri tatbikatlara dahi destek bulmanın zor olacağı yönündeki açıklamaları üzerine Endonezya, güvenlik işbirliğine yönelik önerilerini geri çekmiştir. Carlos Romulo, Pattaya toplantısında, askeri düzenlemelerin ASEAN için daima *yasak* olduğunu da vurgulamıştır; zira ASEAN'ın temel amacının bölgedeki barışı tesis etmek, çatışmayı değil diyalogu teşvik etmek olduğunu belirtmişti. Toplantının sonunda, taraflar arasında bir tür *tamamlayıcı anlayış* sağlandığı da ifade edilmiştir.¹¹⁸

Bali Zirvesi'nde güvenlik işbirliği tartışmaları, kamuoyuna son derece sınırlı yansımıştı. ASEAN liderleri arasında güvenlik meselelerinde işbirliğinin düşük profilli tutulacağı ve bunun ise mevcut ikili anlaşmaların genişletilmesi yoluyla gerçekleşeceği yönünde genel bir anlayış oluşmuştu.¹¹⁹ Zirvede bu alanda varılan tek somut sonuç, ASEAN Bildirgesi'nde yer alan şu ifadeyle sınırlı kalmıştı: *"Üye devletler arasındaki güvenlik işbirliği, ASEAN dışı bir temelde ve karşılıklı ihtiyaçlar ile çıkarlar doğrultusunda sürdürülecektir."* Zirvenin ardından Cakarta'ya dönen Adam Malik, ASEAN'ın as-

¹¹⁷ *Asian Almanac*, cilt 15, 8003.

¹¹⁸ *Bangkok Post*, 9 Şubat 1976.

¹¹⁹ *Straits Times*, 23 Şubat 1976

keri bir pakt kurma olasılığını görüştüğüne dair iddiaları kesin bir dille yalanlamış; bu tür düşüncelerin, “*ASEAN içinden değil, dışarıdan gelen unsurlar*” tarafından gündeme getirildiğini vurgulamıştı.¹²⁰

Her ne kadar Zirvede güvenlik konusu ön planda tutulmamış olsa da devlet ve hükümet başkanlarının konuşmaları, bu meselenin göz ardı edilemeyecek derecede önemli bir kaygı alanı olduğunu açıkça ortaya koymuştu. Kukrit Pramroj dışında tüm liderler, konuşmalarında güvenlik konusuna değinmişti. Suharto, açılış konuşmasında güvenlik unsurunun dikkate alınmadan geleceğe yönelik bir vizyon geliştirilemeyeceğini vurgulamış ve “*aramızdaki herhangi bir işbirliği olumsuz biçimde yorumlanmamalıdır*” ifadesini kullanmıştı. Bununla birlikte Suharto, ASEAN’ın “*bir askeri pakt kurma niyetinde olmadığını ve güvenlik alanındaki işbirliğinin herhangi bir dış tarafı hedef almadığını*” özellikle belirtmişti.¹²¹

Hussein Onn, Malezya’nın geleneksel tutumunu sürdürerek ASEAN’ın askeri konulara dahil olmasını kesin bir dille reddetmişti. Ona göre “*ASEAN bir güvenlik örgütü değildir ve asla olmamalıdır.*” İkili güvenlik işbirliklerinin “*hem gerekli hem de arzu edilir*” olduğunu kabul etmekle birlikte, bu tür girişimlerin örgüt çerçevesinde değil, bağımsız devletler arasında yürütülmesi gerektiğini savunmuştu. Ayrıca, ASEAN’ın temel amacının “*Güneydoğu Asya’da ekonomik ve sosyokültürel işbirliğini teşvik etmek*” olduğunu hatırlatarak, örgütün “*ideolojik olmayan, askeri olmayan ve çatışmacı olmayan*” karakterinin korunmasının önemini vurgulamıştır. Devamında ise “*ASEAN, tüm Güneydoğu Asya’nın ortak çıkarlarını savunmalıdır; işbirliği onun temel ilkesi, çatışma ise onun görevi değildir*” diyerek bu yaklaşımını pekiştirmiştir.¹²²

¹²⁰ *Asian Almanac*, cilt 15, 8010.

¹²¹ *Asian Almanac*, cilt 15, 8012.

¹²² *Asian Almanac*, cilt 15, 8014.

Ferdinand Marcos ve Lee Kuan Yew de Malezya'nın bu tutumuna destek vermişti. Marcos, ASEAN'ın ne askeri bir ittifaka ne de politik bir bloka dönüşme hedefi bulunmadığını, örgütün Asya'daki askeri dengeleri kontrol edemeyeceğini, bu nedenle de ekonomik sorunlara odaklanması gerektiğini belirtmişti. Lee ise bölgesel barış ve istikrar açısından asıl sorunun ekonomik kalkınma yoluyla sürdürülebilir istikrarın nasıl sağlanacağı olduğunu dile getirmişti.¹²³ Sonuç olarak Bali Zirvesi, ASEAN'ın güvenlik işbirliği konusundaki yaklaşımını kurumsallaştırmamış, bunun yerine düşük profilli, ikili ve esnek düzenlemeler çerçevesinde sürdürülmesi gerektiğini teyit etmiştir. Böylece ASEAN, güvenlik gündemini tamamen dışlamadan, örgütün askeri bir kimlik kazanmasına yol açabilecek herhangi bir girişimden bilinçli olarak kaçınmıştır.¹²⁴

Bununla birlikte Hindistan'daki komünist zaferler, bazı çevrelerde ASEAN'ın güvenlik alanında daha doğrudan bir rol üstlenmesi gerektiği yönünde değerlendirmelere zemin hazırlamış görünmektedir. Özellikle Endonezya'dan bazı temsilciler, askeri bir paktın ötesinde, Ali Moertopo'nun ifadesiyle ASEAN'ın gelecekte bölgesel güvenlik işbirliğini teşvik edebileceği çeşitli "*alternatif mekanizmalar*" üzerinde durulabileceğini de dile getirmiştir.¹²⁵

Bununla birlikte üye devletlerin büyük bir kısmı, bu yaklaşımın gerekliliğini sorgulamış ve konuya temkinli yaklaşmıştı. Bu tutumun arkasında, bölgedeki dış tehditlerin görece düşük seviyede algılanması, Hindistan ile doğrudan bir çatışmaya sürüklenme riskinden kaçınma arzusu ve

¹²³ Bkz. Shee Poon-Kim, "Singapore 1978: Preparation for the 1980s," *Asian Survey* 19, 2 (Şubat 1979): 124–30. *Asian Almanac*, cilt 15, 8015.

¹²⁴ *ASEAN Documents Series*, 36-8.

¹²⁵ Ali Moertopo, "Peace and Security in Asia and the Pacific," *Japan-Indonesian Relations in the Context of Regionalism in Asia* içinde, ed. YPCIS (Cakarta; Yayasan Proklamasi, Centre for Strategic and International Studies, 1977): 12–19.

ASEAN'ın kuruluşundan itibaren önceliğini ekonomik ve siyasi işbirliğine vermesinin bölgesel istikrar ve kalkınma açısından en etkili yol olduğu yönündeki yaygın kanaat gibi üç temel etken bulunmaktadır.¹²⁶ Bu unsurlar, ASEAN'ın güvenlik boyutundan ziyade işbirliği ve kalkınma eksenli bir kurumsal kimlik inşa etmesinde belirleyici olmuştur. Bu nedenlerle, ASEAN liderleri zirve sırasında güvenlik alanında doğrudan kurumsal bir adım atmaktan kaçınmış, bunun yerine ikili güvenlik işbirliklerinin dolaylı olarak desteklenmesiyle yetinmişlerdi. Bali Zirvesi, güvenlik işbirliği konusunun ASEAN tarafından ilk kez meşru bir endişe alanı olarak resmi biçimde gündeme alınması bakımından, örgütün kurumsal gelişim sürecinde önemli bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Zirve, örgütün “*siyasi olgunlaşma sürecine*” işaret ettiği kadar, ASEAN üyelerinin bölgesel istikrarın korunmasında kolektif sorumluluk üstlenmeye başladıklarının da kanıtıydı. Dolayısıyla Bali Zirvesi, ASEAN'ın işlevsel işbirliğinden daha kapsamlı bir *bölgesel kimlik* inşa sürecine geçişinde yapısal bir eşiği temsil etmektedir.

Bali'yi Yorumlamak

Yukarıdaki değerlendirmeler, Bali Zirvesi'nin hedefleri ve çıktıları bakımından en iyi ihtimalle kısmi bir başarı, daha eleştirel bir bakışla ise hedeflerine ulaşamayan bir girişim olarak görülebilir. Zirvenin en iddialı gündem başlıklarından

¹²⁶ Ayrıca Tayland faktörü ASEAN'ın kuruluş dinamiklerinde dikkate değer bir unsurdur. Tayland, SEATO üyeliği nedeniyle egemenliğini doğrudan kaybetmemiş olsa da ülkenin dış politikasında ciddi baskılar meydana getiren bir güvenlik bağımlılığı içerisine girmişti. Soğuk Savaş'ın sert kutuplaşması bağlamında Bangkok'un ABD'ye aşırı yakınlaşması, iç politik kırıl-ganlıkları artırmış ve ülkeyi bölgesel güvenlik açısından hassas bir konuma sürüklemişti. Bu durum yalnızca Tayland yönetiminin değil, diğer ASEAN ülkelerinin de dikkatinden kaçmamış; bölgesel istikrarın korunması için Tayland'ın daha özerk bir güvenlik yapısına yönelmesi gerektiği görüşünü güçlendirmişti. Daha derin bir analiz için bkz. Süleyman Temiz, “Güney-doğu Asya Antlaşması Teşkilatı'nda (SEATO) Tayland'ın Statüsü,” *OPUS International Journal of Society Researches* 18, 41 (2021): 3794–3824.

bazıları –örneğin serbest ticaret bölgesi kurulması, bölgesel ihtilafların çözümüne yönelik kurumsal bir mekanizma oluşturulması ve *barış, özgürlük ve tarafsızlık bölgesi* hedefine doğru somut ilerleme sağlanması– ya tamamen rafa kaldırılmış ya önemli ölçüde yumuşatılmış ya da belirsiz bir geleceğe ertelenmişti. Bu durum, ASEAN'ın kurumsal olgunlaşma sürecinde diplomatik uzlaşmayı koruma kaygısının, reformcu ve bütünleştirici adımların önüne geçtiğini de ortaya koymaktaydı.

Zirvede kabul edilen ASEAN Bildirgesi, özünde ölçülü ve aşamalı hedefleri ifade etmesi nedeniyle sınırlı kalmış; çoğu durumda yalnızca niyet beyanlarını ve önerilen girişimlerin listesini içeren bir belge niteliği taşıymıştı. Zirvenin bazı kazanımları, gerçekte Bali'deki müzakerelerin ürünü olmaksızın ziyade, uzun süredir devam eden hazırlık süreçlerinin doğal bir sonucuydu. Ekonomik alanda ise ASEAN işbirliğinin derinleşmesi açısından kritik öneme sahip adımlar –örneğin ticaretin kademeli olarak liberalleştirilmesi, ortak sanayi projelerinin uygulanması veya bölgesel üretim zincirlerinin oluşturulması gibi– siyasi çekinceler ve bürokratik engeller nedeniyle ertelenmiş; dolayısıyla somut bir ilerleme sağlanamamıştı. Bu bağlamda Bali Zirvesi, ASEAN'ın kurumsal gelişiminde bir dönüm noktası olarak değil, daha ziyade yavaş ama istikrarlı ilerleyen bir sürecin ara durağı olarak görülebilir. Üstelik zirve tartışmalarında birçok konuda belirgin görüş ayrılıkları ve yaklaşım farklılıkları gün yüzüne çıkmış; bazı durumlarda bu anlaşmazlıkların zirvenin bütünlüğünü tehlikeye sokacak boyutlara ulaştığı dahi ifade edilmişti.

Nitekim bu olumsuz değerlendirmeyi yalnızca dış gözlemciler değil, ASEAN içinde de birçok aktör paylaşmıştı. Katılımcılar, özel görüşmelerde daha açık bir şekilde hayal kırıklığı ve memnuniyetsizlik dile getirmişlerdi. Batılı yorumcular ise özellikle ekonomik işbirliği alanında somut bir ilerleme kaydedilmediğini ve kritik kararların geleceğe ertelendiğini

vurgulamıştı. *Far Eastern Economic Review*, zirvenin “gerçekten bir ivme yakaladıysa, bunun yalnızca sözde bir uzlaşmaya dayandığını” ifade etmiş; ortaya çıkan uzlaşma paketini ise “zirvenin başarısız olarak algılanmaması kaygısının ürünü” olarak değerlendirmişti.¹²⁷

Bununla birlikte, eksikliklerine rağmen Bali Zirvesi beklenenden daha az eleştiriyle karşılanmıştı. Olumsuz yorumlarda bulunan gözlemcilerin büyük bölümü, bu değerlendirmeleri en az aynı ölçüde olumlu tespitlerle dengelemişti. Örneğin aynı dergi, ASEAN içindeki artan tartışmaların, “üye devletlerin bölgesel projelere daha ciddi bir yaklaşım benimzediklerinin göstergesi” olduğunu vurgulamıştı.

Dönemin ASEAN üzerine önde gelen yorumcuları arasında yer alan Michael Richardson ve Harvey Stockwin, zirvenin sonuçlarını karma bir bakış açısıyla değerlendirmiş, ancak genel ton itibarıyla olumlu bir tablo çizmişlerdi. Richardson, zirve öncesinde yaptığı değerlendirmede, ASEAN’ın sekiz buçuk yıl süren önemli fakat gösterişsiz başarıların ardından, daha kararlı adımlar atmazsa duraklama tehlikesiyle karşılaşabileceğini öne sürmüştü. Ona göre, ekonomik hedefler konusundaki sert ayrışmalar nedeniyle zirvenin zaten “somut anlaşmalar yerine genel ilkeler ve iyi niyet temelli bir hayatta kalma stratejisi” üretmekte başarısız olması neredeyse kaçınılmazdı. Ancak zirvenin ardından vardığı sonuç farklıydı: ASEAN, başlangıç aşamasındaki bir örgüt için belirli ölçüde güç kazanmış ve “çelişen ulusal çıkarlar ile süregelen karşılıklı güvensizliklerin somut anlaşmaları engelleyeceğini düşünen kötümserleri” büyük ölçüde şaşırtmıştı. Ona göre, Bali’deki son dakika uzlaşmaları günü kurtarmış, ancak daha yakın ekonomik ve siyasi işbirliği taahhütlerinin uygulanabilmesi için önlerinde hâlâ zorlu müzakereler bulunmaktaydı.

¹²⁷ *Asian Almanac*, cilt 15, 8029-30; *New York Times*, 25 Şubat 1976; *Far Eastern Economic Review*, 12 Mart 1976, 29.

Yine de ASEAN, Richardson'ın ifadesiyle, “*yeni bir amaç ve yön duygusu*” kazanmıştı.¹²⁸

Harvey Stockwin, Bali Zirvesi'ni “*belirleyici bir dönüm noktası olmamakla birlikte, dikkat çekici ölçüde incelikli bir başarı*” olarak tanımlamıştı. Ona göre, ASEAN'ın yalnızca soyut bir kavram olarak algılandığı uzak başkentlerde bu zirve, önemli kararlar ya da somut ilerlemeler üretmemişti. Bununla birlikte, örgüt içindeki idealistler açısından toplantı, “*temkinli fakat yeniden canlanan bir umut atmosferi*” meydana getirmişti. Stockwin, ASEAN'ın ekonomik işbirliği doğrultusunda “*garip zikzaklarla ilerlemeyi*” sürdürdüğünü belirtmiş; her ne kadar “*bir hayal zirvesi*” gerçekleşmemiş olsa da Bali'deki buluşmanın “*1967'de ASEAN'ı bir araya getiren ve sekiz yıl boyunca yaşatan birlik ruhunu kolektif biçimde güçlendirdiği*” sonucuna varmıştı.¹²⁹

Diğer bazı yorumcular da üye devletler arasındaki görüş ayrılıklarının derinliğine dikkat çekmiş, ancak bu durumu bir zafiyet değil, aksine ASEAN içinde yeni filizlenen açık ve samimi bir karar alma kültürünün göstergesi olarak değerlendirmiştir ki bu nokta son derece önemlidir.¹³⁰ Tartışmalı ve hassas meseleler ötelenmek yerine ilk kez kapsamlı biçimde ele alınmış; ASEAN liderleri, dayanışmanın kırılğanlığını açığa çıkarma riskine rağmen, bu konuları doğrudan ve açık bir biçimde tartışma cesareti göstermişti. Böylece Bali Zirvesi, yalnızca bölgesel meselelerin konuşulduğu bir diplomatik platform değil, aynı zamanda ASEAN'ın içsel olgunlaşma sürecinde daha dürüst ve işlevsel bir diyalog anlayışının benimsendiği bir dönüm noktası olarak görülebilir.

Bölge içinde Bali Zirvesi genel olarak olumlu karşılanmıştı. Bunun en önemli nedenlerinden biri, bölgedeki birçok gözlemcinin, hükümet başkanlarının ekonomi bakanlarına

¹²⁸ *The Age*, 23 Şubat 1976.

¹²⁹ *Far Eastern Economic Review*, 5 Mart 1976, 10-11.

¹³⁰ M. Kamlin, “Whither ASEAN?: Some Comments and Documents,” *Jurnal Hubungan Antarabangsa*, 3 (1975-1976): 89.

verdikleri yeni işbirliği önlemleri geliştirme talimatlarının zamanla hayata geçirileceğine ve bunun ASEAN'a yeni bir ivme kazandıracağına dair duydukları güven olmuştur. Bu çerçevede Lau Teik Soon ASEAN liderlerinin, kalkınmanın önündeki engelleri aşmak için siyasi irade gösterdiklerini ve ekonomik işbirliğini açık bir öncelik olarak kabul ettiklerini belirtmişti.¹³¹ ASEAN'ın siyasi statüsünün güçlenmesi de olumlu yorumlarla karşılanmıştır. *Straits Times* gazetesi, birliğin siyasi işbirliğine yönelik yeni taahhüdünü: “*Alaycı olmayanlar ASEAN'ı ciddiye alacak; alaycı olanlar ise artık onu göz ardı edemeyecekler. Dostlar, hedeflerini anlayacak ve ona saygı göstererek yaklaşacaklar; potansiyel düşmanlar ise ona karşı durduklarında bir bedel ödemek zorunda kalacaklardır*” sözleriyle ifade etmişti¹³²

Zirve sonrasında yapılan lider açıklamaları, her ne kadar zirvenin başarılarını vurgulama eğiliminde olsa da dönemin ruhunu ve ASEAN'ın iç dinamiklerini yansıtmaları bakımından da kayda değerdi. Beklendiği üzere, genel genel yaklaşım güçlü bir memnuniyet ifadesi taşımıştır. Suharto, zirveyi ASEAN tarihinin “*yeni bir dönüm noktası*” olarak nitelendirmiş; Kukrit Pramoj ise toplantının “*hedeflenen her şeyi ve hatta daha fazlasını başardığını*” iddia etmişti. Buna karşılık, daha temkinli bir yaklaşım sergileyen Hussein Onn, özellikle ortak ekonomik ve siyasi eylem planları, sosyal ve kültürel işbirliği ile kalıcı bir Sekretarya'nın kurulması yönündeki kararları *önemli başarılar* olarak değerlendirmişti. Zirveden kısmen tatminsiz ayrıldığı düşünülen Lee Kuan Yew dahi, ASEAN'ın geleceğine ilişkin tüm kuşku ve ortadan kalktığını ileri sürmüş; örgütün artık “*Güneydoğu Asya'nın siyasi ve ekonomik manzarasında kalıcı bir unsur*” haline geldiğini vurgulamıştı. Böylece Bali Zirvesi, şekilsel bütünleşme adımla-

¹³¹ Lau Teik Soon, “ASEAN and the Bali Summit,” *Pacific Community* (Temmuz 1976): 550.

¹³² *Straits Times*, 27 Şubat 1976.

rından ziyade bölgesel işbirliğinin içeriğini ve yönünü derinleştirmeye yönelik bir başlangıç noktası olarak tarihe geçmiştir.¹³³

Hükümet başkanları, zirve öncesinde belirginleşen birçok meseledeki görüş ayrılıklarını, zirve boyunca yeniden gündeme getirmişti. Hüseyin Onn, ASEAN'ın "*tartışmaların taze rüzgarları*" ile güçlendiğini ifade ederek, "*sönük ama nihayetinde anlamsız anlaşmalar*" ile yetinme eğilimine karşı çıkmıştır. Suharto, ASEAN'ın karşılıklı rıza ilkesine bağlı kalarak gerçekçi bir şekilde ilerlemesinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Lee Kuan Yew ise "*ortak ASEAN sağduyusunun karşılıklı anlayış sürecinde galip geldiğini*" belirtmiş, ASEAN grubunun herhangi bir üyenin ekonomik veya siyasi açıdan üstesinden gelemeyeceği yükümlülükler talep edemeyeceğini vurgulamıştır. Lee ayrıca, "*ASEAN için ilerlemenin aşamalı ve ılımlı bir hızda gerçekleşmesinin en uygun yol*" olduğunu da kabul etmiştir.¹³⁴

Kapanış oturumunda dile getirilen bir diğer ortak tema, zirvenin başarılarının yalnızca bir başlangıç olduğu vurgusuydu. Marcos, zirvenin kapanışını, "birlik ve işbirliği niyetini hayata geçirme sürecinin ilk adımı olarak" tanımlamış, bu niyetin "zirve belgelerinde somutlaştığını" belirtmişti. Hüseyin Onn da ASEAN'ın önünde *uzun bir yol* bulunduğunu, bu yolun *öğrenme, karşılıklı uyum sağlama, tartışma ve zorlu müzakereler* ile dolu olacağını ifade etmişti.

Nitekim bu değerlendirmeler kısa sürede doğruluğunu da kanıtlamıştı. Bali Zirvesi'nin "*sözlerde uzun, eylemlerde kısa*" olduğu yönündeki tespit, sürecin genel karakterini özetler nitelikteydi. Zirvede alınan kararların somut politikalara ve uygulanabilir mekanizmalara dönüşebilmesi için, ilerleyen dönemde ikinci bir zirvenin düzenlenmesi gerekmiştir. Bu

¹³³ *Asian Almanac*, cilt 15, 8012-9.

¹³⁴ *Asian Almanac*, cilt 15, 8020. Ayrıca bu dönemin ASEAN coğrafyasının genel durumuna dair bkz. Chan Heng Chee, "Southeast Asia 1976: The Handling of Contradictions," *Southeast Asian Affairs* (1977): 3-21.

durum, ASEAN'ın bölgesel işbirliğini derinleştirme sürecinin ani bir sıçrama değil, aksine kademeli, temkinli ve uzun soluklu bir gelişim hattı izleyeceğini açıkça göstermiştir. Böylece Bali Zirvesi, örgütün gelecekteki adımlarını şekillendirecek olan ihtiyatlı bütünleşme anlayışının kurumsal başlangıç noktalarından biri olarak değerlendirilebilir.

Kuala Lumpur'a Giden Yol

Bali Zirvesi'nde hükümet başkanları, ifade ettikleri iyi niyetleri somut adımlara dönüştürme görevini bakanlara ve teknik düzeydeki yetkililere devretmişlerdi. Ayrıca, alınan kararların hızlı ve öncelikli bir şekilde uygulanması gerektiği konusunda hiçbir tereddüt de bırakmamışlardı. Esasında zirvenin en önemli çıktısı, beş hükümet başkanının Ekonomi ve Planlama Bakanlarının, ekonomik işbirliğinin ayrıntılarını belirlemek üzere mümkün olduğunca sık bir araya gelmeleri yönünde mutabakata varmaları olmuştu.¹³⁵ Bu sürecin ilk somut adımı, zirveden yalnızca iki hafta sonra, 8-9 Mart 1976 tarihlerinde Kuala Lumpur'da düzenlenen ASEAN Ekonomi ve Planlama Bakanları İkinci Toplantısı'nda atılmıştı. İki gün süren yoğun müzakerelerin ardından yayımlanan ortak basın açıklamasında, her bir üye devlete birer ASEAN sanayi projesi tahsis edildiği ilan edilmişti: Endonezya ve Malezya'ya üre, Filipinler'e süperfosfatlar,¹³⁶ Singapur'a dizel motorları ve Tayland'a soda külü.¹³⁷ Bu projelerin uygulanabilirliğini değerlendirmek amacıyla bir uzmanlar grubu kurulması da kararlaştırılmıştı. Bunu takip eden aylarda yetkililer, sanayi, ticaret

¹³⁵ *Far Eastern Economic Review*, 1977 Yearbook, 189; *ASEAN Review*, 15 Mart 1976.

¹³⁶ Süperfosfatlar, bitkilerin büyümesi için gerekli olan fosfor (P) elementini içeren fosfatlı gübreler grubundadır. Tarımda toprağın fosfor bakımından zenginleştirilmesi amacıyla yaygın olarak kullanılırlar.

¹³⁷ Soda külü, beyaz, kristal yapılı ve suda çözünebilen bir alkali tuzdur. Cam, deterjan ve kimya sanayilerinde temel hammadde olarak kullanılır; ayrıca suyun pH dengesini düzenlemede ve temizlik ürünlerinde de önemli rol oynar.

ve diğer alanlarda önerilen işbirliği girişimlerine dair ayrıntılı yönergeler üzerinde çalışmışlardı. Tartışmaların seyri hakkında kamuoyuna fazla bilgi verilmemekle birlikte, sürecin kolay ilerlemediği de anlaşılmaktaydı.

24-26 Haziran 1976 tarihlerinde Manila'da düzenlenen Dokuzuncu ASEAN Bakanlar Toplantısı, gündeminin büyük ölçüde ekonomik konularla sınırlı kalması nedeniyle içerik bakımından görece yetersiz bulunmuştu. Bu dönemde, ASEAN'ın işleyiş yükünün önemli ölçüde ekonomi bakanlarının omuzlarına yüklenmiş olması da dikkat çekicidir. Sürecin yavaş ilerlediğini düşünen Lee Kuan Yew, ticari işbirliği önerilerinin hızlandırılması için yoğun çaba göstermişti. Kasım 1976 sonunda Cakarta'ya yaptığı resmi ziyarette Suharto ile görüşmüş ve iki ülkenin ticaret tercihlerine ilişkin temel bir anlaşma için çalışmalar yürütüleceğini duyurmuştu.¹³⁸

ASEAN Ekonomi Bakanları, 20-22 Ocak 1977 tarihlerinde Manila'da gerçekleştirdikleri Üçüncü Bakanlar Toplantısı'nda, ekonomik işbirliği sürecinde önemli bir dönemeç teşkil eden kararlar almışlardı. Toplantının açılışında Başkan Marcos, Singapur ve Filipinler'in, iki ülke arasındaki tüm ticari ürünlere uygulanmakta olan tarifelerde %10'luk genel bir indirim yapılması konusunda mutabakata vardıklarını duyurmuştu. Bu girişim, ASEAN içinde ticaretin serbestleştirilmesi yönünde atılmış somut bir adım olarak değerlendirilmiştir. Aynı toplantıda bakanlar, ASEAN Tercihli Ticaret Düzenlemelerinin Kurulmasına İlişkin Taslak Temel Anlaşma'yı da onaylamışlardı ki bu anlaşma, ASEAN'ın ekonomik entegrasyonunda tarihsel bir eşik niteliğindeydi. Ocak ayı sonunda Lee Kuan Yew, Bangkok'a resmi bir ziyaret gerçekleştirerek Tayland Başbakanı Tanin Kraivixien ile görüşmüş ve Singapur-Filipinler anlaşmasına benzer şekilde, iki ülke arasında %10'luk bir tarife indirimi yapılması hususunda uzlaşmaya

¹³⁸ *Australian Financial Review*, 1 Aralık 1976.

varmıştı.¹³⁹ Lee'nin bu hamlesi, Endonezya'nın çok taraflı düzeyde engellediği ticaretin serbestleştirilmesine yönelik düzenlemelerin ikili müzakereler aracılığıyla ilerletilmesine dönük stratejik bir çabanın parçası olarak görülebilir.

Bu süreci pekiştiren bir diğer gelişme ise 16 Şubat 1977'de Singapur'da gerçekleştirilen ASEAN Ekonomi Bakanlarının Gayri Resmi Toplantısı olmuştu. Söz konusu toplantıda, Tercihli Ticaret Düzenlemelerinin Kurulmasına İlişkin Anlaşma Taslağı imzalanmış ve 24 Şubat'ta Bali Zirvesi'nin yıl dönümü vesilesiyle yapılan Gayri Resmi Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda resmen imzalanmak üzere iletilmişti.¹⁴⁰ Nihayetinde, dışişleri bakanları tarafından imzalanan ASEAN Tercihli Ticaret Anlaşması, örgütün ekonomik işbirliği sürecinde kurumsallaşma yolunda kayda değer bir adım teşkil etmiştir. Ancak, bazı yorumcular bu anlaşmanın, özellikle Endonezya'nın çıkarlarını korumak amacıyla bilinçli olarak zayıflatıldığı yönünde şüphelerini de dile getirmişlerdi.¹⁴¹ Aynı zamanda dışişleri bakanları, ASEAN'ın kurulu-

¹³⁹ *Foreign Affairs Bulletin* (Thailand), Ocak-Mart 1977, 23-24.

¹⁴⁰ Bkz. *ASEAN Documents Series*, 39-42. Frank Frost, "Introduction: ASEAN since 1967-Origins, Evolution and Recent Developments," *ASEAN into the 1990s* içinde, ed. Alison Broinowski (London: Palgrave Macmillan, 1990), 1-31.

¹⁴¹ *Australian Financial Review*, 28 Şubat 1977. Bazı gözlemciler, 1977 tarihli ASEAN Tercihli Ticaret Anlaşması'nın özellikle Endonezya'nın çıkarlarını korumak amacıyla bilinçli biçimde sınırlı tutulduğunu öne sürmüştür. Esasen bu yorum, Endonezya'nın o dönemdeki ekonomik yapısının ve bölgesel konumunun dikkatli bir analizine dayanmaktaydı. Petrol gelirlerine bağımlı, sanayileşmesi sınırlı ve ithalata duyarlı bir ekonomi yapısına sahip olan Endonezya, hızlı bir ticaret liberalleşmesinin yerli üretimi olumsuz etkileyebileceğinden endişe duymuştu. Ayrıca, ASEAN içinde siyasi ağırlığını korumak isteyen Cakarta yönetimi, ekonomik bütünleşmenin çok hızlı ilerlemesinin, Singapur ve Malezya gibi daha rekabetçi ekonomilere avantaj sağlayacağını düşünmüştü. Bu nedenle, anlaşmanın kapsamı daraltılmış, tarife indirimleri kademeli ve seçici biçimde uygulanmıştır. Dolayısıyla ASEAN Tercihli Ticaret Düzenlemeleri'nin zayıflatılması, ASEAN'ın iç dengelerini gözetken, Endonezya merkezli temkinli bir ekonomik bütünleşme stratejisinin yansıması olarak değerlendirilebilir. Daha kapsamlı

şunun onuncu yıl dönümünü anmak amacıyla hükümet başkanlarının ikinci bir zirve için bir araya gelmeleri hususunda da mutabakata varmışlardı. Toplantının yapılacağı yer konusunda çeşitli tartışmalar yaşanmış; Filipinler, bu zirveye ev sahipliği yapmaya istekli olsa da Lee Kuan Yew, ASEAN içinde yer seçiminin alfabetik rotasyon ilkesine dayalı olduğunu hatırlatarak, ev sahipliğinin Malezya'ya ait olması gerektiğini savunmuştu.¹⁴²

27-29 Haziran 1977 tarihlerinde Singapur'da toplanan Dördüncü ASEAN Ekonomi Bakanları Toplantısı, tercihli ticaret düzenlemelerinin uygulanabilirliği açısından kritik bir aşama teşkil etmiştir. Toplantıda Lee Kuan Yew, bakanların yalnızca prensip kararlarıyla yetinmemeleri, aynı zamanda bu düzenlemelerin hayata geçirilmesi için somut bir uygulama takvimi belirlemeleri gerektiğini de ifade etmişti. Zirve sonrasında yayımlanan ortak basın açıklamasında, üye ülkelerin 71 ürünlük bir liste üzerinde karşılıklı ticaret tavizleri konusunda uzlaşmaya vardıkları bildirilmişti. Bu, ASEAN'ın ticaret serbestleştirilmesine yönelik çabalarının, artık genel ilke beyanlarından çıkarak, daha somut ve ölçülebilir adımlara yöneldiğinin de işareti olmuştur.

Kısa süre sonra, 5-8 Temmuz 1977 tarihlerinde yine Singapur'da düzenlenen Onuncu ASEAN Bakanlar Toplantısı, örgütün siyasi ve ekonomik gündeminin bir bütünlük içinde ele alındığını göstermiştir. Ancak bu toplantının temel ağırlık noktası, bir ay sonra yapılacak olan ikinci ASEAN Zirvesi'ne hazırlık süreci olmuştu. Dolayısıyla görüşmeler, büyük ölçüde yaklaşan zirvede ele alınacak ekonomik önceliklerin ve siyasi konuların şekillendirilmesine hizmet etmiş, bakanlar düzeyinde sağlanan ilerlemenin hükümet başkanları düzeyine de taşınması hedeflenmişti.

bilgi için bkz. Dewi Fortuna Anwar, *Indonesia in ASEAN: Foreign Policy and Regionalism* (New York: St. Martin's Press, 1994), 59-122.

¹⁴² *Asian Almanac*, cilt 16, 8619.

Kuala Lumpur Zirvesi

Hüseyin Onn, Kuala Lumpur'da toplanacak olan ikinci ASEAN Zirvesi öncesinde yaptığı açıklamada, zirvenin temel amacını, *"ilerlemeyi engelleyen her türlü darboğaz, engel, sorun, şüphe ve korkuyu ortadan kaldırmak, düzeltmek ve tanımlamak"* olarak ifade etmişti.¹⁴³ Açılış oturumunda ise bu toplantıyı bir *iş zirvesi* olarak nitelendirmiş, ana odak noktasının ekonomik işbirliği olacağını vurgulamıştı.¹⁴⁴ Bu söylem, ASEAN'ın kurumsal tarihinde ekonomik gündemin zirve toplantılarında en belirleyici unsur olarak kalmaya devam ettiğini/edeceğini göstermekteydi. Ancak, gerek hükümet başkanlarının gerekse bakanların ve bürokratların önünde çözülmesi gereken meselelerin ağırlığı, zirveyi oldukça yoğun ve tartışmalı bir zemine oturtmuştu. Malezyalı Sopiee'nin ifadesiyle, ekonomik işbirliği arzusu *"sıcak güneşli günler ve serin rüzgarlı geceler için beslenen umut kadar sıradandı."* Fakat bu hedefin pratiğe dökülmesi söz konusu olduğunda, yöntemler tartışmalı ve çekişmeli hale gelmekteydi.¹⁴⁵ Zirveye dair genel iyimserliğe rağmen, özellikle Singapur ve Filipinler açısından *sürekli bir hayal kırıklığı hissi* fark edilmekteydi.¹⁴⁶

Rajaratnam'ın zirve öncesi basına verdiği demeçte, ASEAN çerçevesinde kararlaştırılan beş sanayi projesinden yalnızca birinin (Endonezya'nın ulusal düzeyde, ASEAN sponsorluğu olmadan yürüttüğü girişim) hayata geçirildiğini belirtmesi, bu hayal kırıklığını doğrulamaktaydı. Rajaratnam'a göre bürokratlar ve bakanlar, meseleleri yeterince tartışmış, artık hükümet başkanlarının devreye girerek süreci toparlamaları zorunlu hale gelmişti.¹⁴⁷

¹⁴³ *Asian Almanac*, cilt 16, 8512.

¹⁴⁴ *The Meeting of ASEAN Heads of Government, Kuala Lumpur, Malaysia, 4-5 August 1977*, 36.

¹⁴⁵ M. N. Sopiee, *ASEAN Towards 2020: Strategic Goals and Critical Pathways* (1998).

¹⁴⁶ *Foreign Affairs Malaysia*, Haziran 1977, 111; *New Straits Times*, 4-5 Ağustos 1977.

¹⁴⁷ *New Straits Times*, 30 Temmuz 1977.

Ekonomik işbirliğinin yanı sıra, zirvenin hazırlık sürecinde öne çıkan ikinci temel gündem maddesi ASEAN'ın kurumsal yeniden yapılanması olmuştur. Tartışmalar, örgütün giderek karmaşılaşan yapısına daha fazla etkinlik kazandırma arayışı etrafında şekillenmişti. Bu çerçevede, komite sayısının azaltılması, bazı komitelerin işlevlerinin yeniden tanımlanması ve ASEAN Sekretaryası'nın kurumsal kapasitesinin güçlendirilmesi konuları gündemin merkezinde yer almıştı.¹⁴⁸ Özellikle Endonezya'nın öncülüğünde, Sekretaryanın yalnızca idari bir birim olmaktan çıkarılarak ASEAN komitelerinin çalışmalarını koordine eden merkezi bir yürütme organı haline getirilmesi de hedeflenmişti. Ayrıca, bu kurumsal dönüşümün sürdürülebilirliği açısından Sekretaryanın yıllık bütçesinin artırılması ve personel kapasitesinin genişletilmesi yönünde girişimlerde bulunulmuştu.¹⁴⁹ Bu adımlar, ASEAN'ın işlevsel işbirliğinden kurumsal bütünleşmeye geçiş sürecinde önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir.¹⁵⁰

¹⁴⁸ 1977 yılı itibarıyla ASEAN Sekretaryası'nın kurumsal kapasitesi son derece sınırlıydı. Sekretaryada görev yapan personel sayısı idari kadro dâhil on kişiyi dahi aşmamış; yapı, bir Genel Sekreter, bir asistan, üç büro amiri ve üç diğer görevliyi içeren oldukça dar bir kadroya dayanmıştı. Mali açıdan da benzer bir tablo söz konusuydu: Sekretaryanın yıllık bütçesi 428.597 ABD doları ile sınırlı kalmış, bu tutar üye devletler arasında paylaştırıldığında ülke başına yaklaşık 85.719 ABD doları düşmüştü. Bu veriler, ASEAN'ın bölgesel siyaset ve diplomasi açısından artan önemine karşın, örgütün kurumsal ve idari kapasitesinin son derece zayıf olduğunu göstermekteydi. Dolayısıyla ASEAN'ın üstlendiği roller ile sahip olduğu imkânlar arasındaki bu belirgin uyumsuzluk, Sekretaryanın güçlendirilmesini ve örgütün kurumsal altyapısının geliştirilmesini kaçınılmaz bir gereklilik hâline getirmişti. Bkz. Thakur Phanit, *ASEAN's First Decade* (Bangkok: International Studies Center, Ministry of Foreign Affairs, 2021), 58; Lina Hastuti, *Sekretaris Jenderal ASEAN: Kedudukan dan Perannya—Tinjauan Secara Yuridis dan Politis* (Skripsi, Fakultas Hukum, Universitas Airlangga, 1988), 11-14.

¹⁴⁹ Bkz. *ASEAN Documents Series*, 54-60.

¹⁵⁰ ASEAN Genel Sekreterliği'nin kurumsal kapasitesinin genişletilmesine yönelik girişimler, kaçınılmaz biçimde üye ülkelerdeki ulusal ASEAN birimlerinin (ASEAN masalarının) da güçlendirilmesi gereğini gündeme getirmişti. Zira yalnızca Cakarta'daki genel merkezde değil, üye devletlerin

Buna karşılık Filipinler'in temsilcisi Romulo, Kuala Lumpur'a vardığında, ASEAN örgütlenmesinde yapılacak reformların 1976 ve 1977 yıllarında gerçekleştirilen üst düzey yetkililer toplantısında ve Dokuzuncu ile Onuncu Bakanlar Toplantısı'nda tartışıldığını hatırlatmıştı. Romulo'ya göre bu süreç sonunda çeşitli komiteler, ilgili bakan toplantılarına doğrudan rapor verecek şekilde yeniden düzenlenmişti. Dolayısıyla, Sekretaryanın rolünü daha güçlü bir koordinasyon otoritesine dönüştürme fikrine açıkça karşı çıkarak, onun yalnızca bakan toplantıları ve komitelere hizmet veren bir yapıda kalması gerektiğini savunmuştu. Filipinler'in bu direnci, ASEAN'ın karar alma mekanizmasının temel dayanağı olan *karşılıklı uyum* ilkesine dayanmaktaydı. Filipinler'e göre bu

dışişleri bakanlıkları bünyesindeki ASEAN birimlerinde de benzer bir tablo söz konusuydu: personel sayısı sınırlıydı, idari kapasite düşüktü ve ASEAN'a ayrılan kurumsal dikkat oldukça kısıtlıydı. Bu durumun temel nedenlerinden biri, ASEAN'ın şekillendiği 1967-1980 döneminde kurucu beş üye devletin önceliklerinin büyük ölçüde iç siyasal ve güvenlik meselelerine odaklanmış olmasıdır. Singapur'da ulus inşası süreci ön plandayken; Malezya, Filipinler ve Tayland komünist isyanlarla mücadele etmekteydi. Endonezya ise merkezi devlet otoritesinin tahkimi ve siyasal konsolidasyon sürecine yoğunlaşmıştı. Bu bağlamda, ASEAN'ın kurumsal gelişimi ve derinleştirilmesi ikincil bir mesele olarak görülmüş; örgütün kapasitesinin artırılmasına sınırlı ölçüde kaynak ve dikkat ayrılmıştır. Bu dönemde ASEAN'ın işlerliğini sürdüren en kritik mekanizma, Üst Düzey Yetkililer Toplantısı (ASEAN Senior Officials Meeting) olmuştur. Bu toplantının mensupları, üye ülkelerin dışişleri bakanlıklarında müsteşar düzeyinde görev yapan üst düzey bürokratlardan oluşmaktaydı. Özellikle Tayland Dışişleri Bakanlığı müsteşarlarının büyük bölümü, uzun yıllara dayanan diplomatik tecrübeye sahip, kariyer diplomatlardı. Bu kadro içerisinde çıkan önemli isimlerden biri olan Anan Panyarachun, ilerleyen yıllarda iki kez Tayland başbakanlığı görevini üstlenmiştir. Anan Panyarachun, Dışişleri Bakanlığı'ndan emekli olduktan sonra, ASEAN'ın kurumsal olarak nasıl güçlendirilebileceğine dair politika önerileri geliştirmek üzere oluşturulan üst düzey bir çalışma grubuna başkanlık etmişti. Bu grubun en önemli tavsiyelerinden biri, ASEAN Sekreterliği'nin yapısal olarak yeniden düzenlenmesi ve personel alımında üye devletler tarafından geçici görevlendirme (secondment) sisteminden açık ve rekabetçi işe alım modeline geçilmesi idi. Bu reform sürecinin ilk somut sonuçlarından biri olarak, 1993 yılı başında ASEAN Sekreterliği'nde göreve başlayan ilk dört Taylandlıdan biri Termsak olmuştur. Bu bilgi için Taylandlı eski bir diplomat ve şu anda ISEAS'da görev yapmakta olan Dr. Termsak Chalermmpalanupap'a çok teşekkür ederiz.

ilke, “çekincesiz olarak alınan ve karşılıklı kabulün ürünü olan kararların” meşruiyetini sağlamaktaydı. Bu nedenle, söz konusu ilkeyi zayıflatabilecek her türlü kurumsal güç yoğunlaşmasına kesin biçimde karşı çıkılacağı açıkça ifade edilmişti.¹⁵¹

Sorunlar ve tartışmalı başlıklar bir kenara bırakıldığına Kuala Lumpur Zirvesi, ASEAN için bir başka önemli adım olarak değerlendirilebilir. *Asiaweek* dergisi, ASEAN'ın bir önceki yıl “büyük adımlar attığını” ve “on yıl süren yavaş gelişim sürecinin ardından, nihayet koşmaya hazır olduğunu” ilan ederek bu iyimser havayı yansıtmıştı.¹⁵² Bununla birlikte, işbirliğinin yönü konusunda farklı yaklaşımlar dikkat çekmekteydi. Özellikle Endonezya ve Malezya, ticaretin serbestleştirilmesi konusunda ihtiyatlı davranarak, *orta yol* bir strateji izlemeyi tercih etmişlerdi. Bu yaklaşım, tüm üyelerin karşılayabileceği bir hızda ilerlemenin sürdürülmesi anlamına gelmekteydi. Zirvede en kritik tartışmaların, yeterince dikkatle seçilmediği düşünülen sanayi projeleri üzerinde yoğunlaşacağı öngörülmüştü.

Zirvenin düzenleniş biçimi, Bali'deki toplantıyı hatırlatacak kadar kapsamlı ve ayrıntılıydı. 4 Ağustos 1977'de Kuala Lumpur Hilton'daki Nirwana Salonu'nda gerçekleştirilen açılış törenine binden fazla davetli katılmış, beş yüz civarında yabancı gazeteci de gelişmeleri yerinde takip etmişti.¹⁵³ Etkinlikler arasında havai fişek gösterileri, kültürel performanslar ve resepsiyonlar yer almıştı. Zirve öncesinde 1 Ağustos'ta yapılan Dışişleri Bakanları Toplantısı, planlanan iki gün yerine yalnızca iki saat sürmüş, ardından 3 Ağustos'ta daha uzun soluklu bir Ekonomi Bakanları Toplantısı gerçekleştiril-

¹⁵¹ *Antara*, 31 Temmuz 1977; *New Straits Times*, 4 Ağustos 1977.

¹⁵² “K.L. Summit Special Issue: ASEAN Holds the Aces,” *Asiaweek*, 5 Ağustos 1977.

¹⁵³ Hans H. Indorf, “The Kuala Lumpur Summit: A Second for ASEAN,” *Southeast Asian Affairs* (1978): 35–44.

mişti. Gözlemciler, bu durumun ekonomi bakanlarının, dışişleri bakanları üzerindeki artan öneminin sembolik bir göstergesi olduğuna dikkat çekmişlerdi.¹⁵⁴

Açılış konuşmasında Malezya Başbakanı Hüseyin Onn, zirvenin Bali'den bu yana ASEAN işbirliğinde sağlanan ilerlemeyi değerlendireceğini ve örgütün sürdürülebilirliğini ve hedeflerine olan kararlılığını sergileyeceğini belirtmişti. Ancak Onn, temkinli bir üslup kullanarak ASEAN'ın özellikle ekonomik işbirliği alanındaki yavaş ilerlemesinin eleştirildiğini hatırlatmış, bu eleştirilerin doğru olabileceğini kabul etmişti. Bu nedenle, Bali'den kısa bir süre sonra ikinci bir zirvenin toplanmasının zorunlu hale geldiğini vurgulamıştı.¹⁵⁵ Açılış konuşmasında Onn, ayrıca;

“Geçen yılın başlarında Bali’de gerçekleştirilen ASEAN Devlet ve Hükümet Başkanları Toplantısı, beş üye devlet arasında bir İşbirliği Eylem Programı hazırlanması bakımından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu yıl Kuala Lumpur’da yapılan toplantı ise başka bir dönüm noktasıdır; zira toplantı tartışmaları, ASEAN’ın dış ilişkileri ile ASEAN üyesi olmayan ülkelerle –özellikle yakın çevremizdekilerle– işbirliğinin temellerini kapsıyordu. ASEAN’ın gelecekteki beklentileri ve potansiyeli konusunda iyimseriz. Kuala Lumpur Toplantısı, ASEAN’ın amaç birliğini ve Eylem Programı’nın başarıyla uygulanmasını sağlama yönündeki ortak kararlılığını açıkça ortaya koymuştur. Dostlarımıza, uzun süredir sürdürdüğümüz güvenimizi, ASEAN’ın geleceğine duyduğumuz inancı ve adım adım başardığımız çalışmaların memnuniyetini iletmenin uygun olduğunu düşünüyoruz.... Asya-Pasifik bölgesi, ortak bir miras ve kaderle birbirine bağlıdır. Kalıcı barış ve istikrarı bölgelerimizde ancak karşılıklı bağımlılığımızı kabul ederek güvence altına alabiliriz... Hiçbir sorun veya gerçek görüş ayrılığının olmayacağını beklemek gerçekçi değildir. Bununla birlikte, bu farklılıkların dostluğumuzu zayıflatmasına veya gölgelemesine izin vermeyeceğimize dair kararlılık göstermeliyiz... Yalnızca bu şekilde, hep birlikte yapıcı ve birbirini tamamlayan bir rol üstlenebiliriz.”¹⁵⁶

¹⁵⁴ Asian Almanac, cilt 16, 8841-2.

¹⁵⁵ New Straits Times, 4 Ağustos 1977.

¹⁵⁶ The Meeting of ASEAN Heads of Government, Kuala Lumpur, Malaysia, 4–5 August 1977, 36.

Endonezya Devlet Başkanı Suharto ise konuşmasında konsensüs ilkesinin altını çizmiş ve bu ilkenin ASEAN'ın başarısı için merkezi bir rol oynadığını savunmuştu. Ona göre ASEAN'ın başarısı, hiçbir üye devletin ulusal çıkarlarına zarar vermemeli, elde edilen faydalar önemsiz ve mütevazı görünse bile eşit şekilde paylaşılmalıydı. Suharto ayrıca, ASEAN'ın dışarıdan övgü toplamak için gösterişli adımlar atmasının gerekli olmadığını, bunun ise bir üye için zararlı olabilecek sonuçlar doğurabileceğini dile getirmişti. Suharto, özellikle tarım ve gıda alanındaki işbirliğinin önemini vurgulamış, ASEAN halklarının çoğunluğunun yaşamının hâlen tarıma bağımlı olduğunu hatırlatmıştı. Son olarak, ASEAN'ın artan dinamizminin ve olgunluğunun yeterli bir kurumsal yapı ile desteklenmesi gerektiğini de ifade etmişti.¹⁵⁷ Açılış konuşmasında Suharto;

“...Kuala Lumpur'daki buluşmamız, on yıl önce Bangkok Deklarasyonu ile ilan edilen örgütümüzün kuruluşunun yıldönümüyle çalışmaktadır. Bu toplantımızın temel amacı, özellikle on sekiz ay önce Bali'de kabul ettiğimiz kararların uygulanmasını dikkate alarak, birliğimizin çalışmalarını ve başarılarını yeniden değerlendirmektir. Dünya, burada Kuala Lumpur'da yaptığımız görüşmeler ve vardığımız sonuçlara yeniden dikkat kesilecektir. Burada kabul edeceğimiz her karar, ASEAN'ın kararlılığını ve birlikte daha anlamlı bir işbirliği sağlamaya yönelik isteğimizi bir kez daha gösterecektir.

Bölgemize yakın ya da uzak tüm taraflara hitaben, ASEAN'ın daha iyi bir dünya oluşturmaya yönelik genel çabalara kendi payına düşeni katkı olarak sunmaya kararlı olduğunu bir kez daha belirtmek isteriz. Bu çaba, insanlık için daha insani ve daha umut dolu bir geleceği garanti altına almak içindir. ASEAN'ın Güneydoğu Asya'yı Barış, Özgürlük ve Tarafsızlık Bölgesi haline getirme yönündeki kararlılığı bu tek plan üzerinde teyit edilmiştir. Bu bağlamda ulusal dayanıklılığımızın ve bölgesel dayanıklılığımızın güçlendirilmesi için aramızdaki yakın işbirliği daha da yoğunlaştırılmalıdır. Bunun somut sonucu ise halklarımızın yaşam standartlarının yükseltilmesidir.

¹⁵⁷ *New Straits Times*, 5 Ağustos 1977.

Bu araştırmamızın tam da bu aşamasında ASEAN'ın öncelikli görevi, halklarımızın isteklerine hizmet eden gerçekçi programlar oluşturmak ve uygulamaktır. Geçmişte ASEAN'ı büyük bir umutla kurduk, ama bu umutları gerçekleştirmek için çaba göstermek zorundayız. ASEAN gerçekten halklarımız tarafından hissedilen somut faydalar üretmelidir ve bu faydalar eşit şekilde paylaşılmalıdır.

Bu eylemler küçük ve mütevazı görünebilir. ASEAN'ın dışarıdan etkileyici görünen adımlar atmasına gerek yoktur; çünkü gerçekte bu adımlar bizlerden birine zarar verebilir veya halklarımız için tamamen yararsız olabilir. Asıl olarak ortak eylem yoluyla oybirliğine ulaşmaya, somut ve tamamlayıcı işbirliğini somutlaştırmaya, böylece uzlaşığı gerçeğe dönüştürmeye çalışmalıyız. Aslında Kuala Lumpur'daki toplantımızın temel görevi budur. Bu kolay bir iş değildir. Ancak Bangkok'ta ilan ettiğimiz ciddi taahhüt ve Bali'de yeniden teyit ettiğimiz kararlılık, ortak uzlaşığı ulaşmak için sağlam bir temel ve motivasyon oluşturacaktır.... On sekiz ay önce Bali'de, örgütümüz için yeni bir tarihî köşe taşı inşa ettik. Birliğimiz için daha sağlam bir temel oluşturduk. Sıralarımızı sıklaştırdık ve ASEAN için ortak, uyumlu planlar geliştirdik. Başlayan toplantımızda ASEAN çerçevesi içindeki geçmiş başarılarımızı gözden geçirme fırsatımız var. Henüz başaramadığımız konuları ve Bali'de kabul edilen kararların uygulanmasında karşılaştığımız engelleri incelemeliyiz. Gerçekten cesaret verici olan, karşılıklı anlayış, dostluk, kardeşlik ruhu ve daha yakın işbirliği farkındalığının ASEAN'ın büyümesinde bir gerçeklik hâline gelmesi ve bağlarımızı pekiştiren önemli bir unsur hâline gelmesidir....

...Kesintisiz ve tam bir adanmışlıkla yürütülen işbirliği bize yeni umutlar vermiştir. Ayrıca ASEAN'ın işbirliği kapasitesine olan güvenimiz de artmıştır. Bu nedenle ASEAN'ın dinamizmi, örgütün kendi öz gelişimi ve ilerleyişiyle uyumlu bir şekilde görevlerini yerine getirebilecek yeterli kurumsal yapıya sahip olmasını zorunlu kılmaktadır. Büyüme sürecine ilişkin değişikliklere yönelik esnek uyarlamalar, ortak çabalarımızda en yüksek dikkati hak eden temel bir meseledir. Değişim olmadan ilerleme sekteye uğrar. Doğru uyarlamalar olduğunda ASEAN'ın daha düzgün ve daha hızlı ilerleyebileceğine inanıyoruz..."¹⁵⁸

¹⁵⁸ *The Meeting of ASEAN Heads of Government, Kuala Lumpur, Malaysia, 4-5 August 1977, 38-42.*

Kuala Lumpur Zirvesi'nin atmosferi, liderler tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştı. Filipinler Devlet Başkanı Ferdinand Marcos, durumu son derece rahat bir üslupla değerlendirmiş, bir miktar abartılı bir ifadeyle, Malezya'nın *"törenlerinin ve güzel kadınlarının sağladığı ortamın, zirvenin başarısını adeta kaçınılmaz hale getirdiğini"* söylemişti.¹⁵⁹ Marcos'un bu iyimser yaklaşımının aksine, ASEAN'ın ilerleme hızına dair uyarı yapmak Lee Kuan Yew'a düşmüştü. Lee, bu görevi kısa, doğrudan ve çarpıcı bir biçimde yerine getirmiştir: *"Şu anda Kuala Lumpur'dayız; ileriye mi gideceğiz, yana doğru adım mı atacağız, yoksa geri mi gideceğiz? Çünkü yerimizde duramayız."* Lee, ekonomi bakanlarının beş sanayi projesinde ilerleme sağlayamamasını ve yalnızca 71 ürün için tercihli ticaret anlaşmasına varabilmiş olmalarını yetersiz bulmuş, *"bundan daha iyisini yapabileceğimize eminim"* diyerek daha somut sonuçlar talep etmiştir.¹⁶⁰ Ayrıca uluslararası gözlemcilerin, ASEAN'ı, örgütün kendisine verdiği değer ölçüsünde ciddiye alacağını hatırlatarak, başarının *"yapılan konuşmalarla değil, ekonomik işbirliğinin dışlıları ve somunlarıyla"* yani somut anlaşmalarla ölçüleceğini vurgulamıştı.¹⁶¹

Beklendiği üzere zirve bildirisinde ASEAN liderleri, üye ülkelerin *önemli ilerlemeler kaydettiğini* belirterek genel bir memnuniyet ifade etmişlerdi. Ekonomi bakanları, ekonomik işbirliğinin hızlandırılmasındaki rolleri nedeniyle övgü almış ve bu sürecin *daha büyük bir güçle sürdürülmesi gerektiği* vurgulanmıştı. Zirvede kabul edilen ve somut ilerleme olarak kayda geçen kararlar arasında şunlar öne çıkmıştı:

- Kritik durumlarda pirinç tedariki ve alımı için, "ilk red hakkı" ilkesine dayalı bir mekanizmanın kurulması,¹⁶²

¹⁵⁹ *Asian Almanac*, cilt 16, 8823-4.

¹⁶⁰ *The Meeting of ASEAN Heads of Government, Kuala Lumpur, Malaysia, 4-5 August 1977*, 44-46.

¹⁶¹ *New Straits Times*, 4 Ağustos 1977.

¹⁶² 1977 Kuala Lumpur Zirvesi'nde kabul edilen pirinç tedarik mekanizması, ASEAN'ın erken dönem gıda güvenliği arayışının bir ürünü olarak "ilk red hakkı" (right of first refusal) ilkesine dayandırılmıştı. Bu ilkeye göre,

- Petrol için acil paylaşım planının oluşturulması,
- Özellikle pirinç üzerine odaklanan ASEAN Gıda Güvenliği Rezervi'nin kurulmasının desteklenmesi,¹⁶³
- Endonezya'nın amonyak-üre projesi için fizibilite çalışmasının hızla tamamlanması ve 1978 ortasında faaliyete geçirilmesinin planlanması; diğer ASEAN sanayi projelerinin fizibilite çalışmalarının da kısa sürede sonuçlandırılması,
- ASEAN'a ait yeni sanayi projeleri için ön fizibilite çalışmalarının başlatılması; bu projeler ağır hizmet lastikleri, metal işleme makineleri, gazete kâğıdı, elektrolitik teneke kaplama, televizyon tüpleri, balıkçılık ve potas gibi alanları kapsamaktadır,
- ASEAN Tercihli Ticaret Düzenlemeleri Anlaşması'nın hükümlerinin en geç 1 Ocak 1978'e kadar tam olarak uygulanması, ayrıca ticaret tercihi müzakerelerinin yoğunlaştırılması ve sonuçların hızla hayata geçirilmesi,

pirinç fazlası bulunan bir ASEAN üyesi, ürününü önce ihtiyaç duyan diğer üye ülkelere teklif etmekle yükümlüydü; ancak söz konusu ülke teklifi kabul etmez veya satın alamazsa ihracatçı ülke, pirinci üçüncü ülkelere satabilirdi. Böylece ASEAN içinde gıda arzının istikrarı ve dayanışma ilkesi korunmaya çalışılmıştı. Mekanizmanın ortaya çıkışında, 1973-1974 küresel gıda krizinin oluşturduğu kırılganlık ile Güneydoğu Asya ülkelerinin temel gıda maddesi olan pirince duydukları stratejik bağımlılık belirleyici olmuştur. Uygulamada bağlayıcılığı sınırlı kalmış olsa da bu düzenleme, ASEAN'ın ortak gıda güvenliği politikaları geliştirme yönündeki ilk kurumsal girişimlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

¹⁶³ Güneydoğu Asya'da pirinç, yalnızca temel bir gıda değil, aynı zamanda kültürel, ekonomik ve dinsel bir kimliğin taşıyıcısıdır. Bölgenin nemli tropikal iklimi, özellikle Mekong, Chao Phraya ve Irrawaddy deltalarında pirinç üretimine son derece elverişli olduğundan, tarımsal üretim tarihsel olarak bu tahıl etrafında şekillenmiştir. Bu nedenle pirinç, bir gastronomik tercihten çok yaşamsal bir zorunluluk haline gelmiştir. Ancak bu zorunluluk zamanla, toplumsal ritüellerin ve dini inançların merkezine yerleşmiştir. Örneğin Budist ve Hindu geleneklerinde pirinç, bereketin ve yaşam döngüsünün sembolü sayılır; tanrılara sunulan adaklarda safiyetin göstergesi olarak kullanılır. Ayrıca pirinç, toplumsal dayanışmayı ve paylaşımı temsil eden festivallerin (örneğin Tayland'daki Boon Khao Pradap Din veya Laos'taki Boun Khao Padap Din) ana unsurudur. Böylece pirinç, zorunluluktan doğmuş ama kutsallıkla pekişmiş bir yaşam biçimine dönüşmüştür. Bkz. Dorian Q. Fuller, "Pathways to Asian Civilizations: Tracing the Origins and Spread of Rice and Rice Cultures," *Rice* 4, 3 (2011): 78-92.

- ASEAN karşılıklı döviz veya swap düzenlemesinin kurulması.

Kuala Lumpur Zirvesi'nin açılış oturumunda ise Lee, temel bakış açısını betimleyen bir konuşma yapmıştır;

"...Bali'de, 18 ay önce, ASEAN önemli bir adım atmıştır. Güneydoğu Asya'da Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nı, ASEAN Bil-dirgesi'ni imzaladık ve beş ASEAN sanayi projesi ile tercihli ticaret düzenlemeleri üzerinde anlaşmaya vardık. Bölgesel Ekonomik İşbirliği'ne somut nitelik kazandırdık. Şimdi Kuala Lumpur'da, ileriye mi gideceğimize, yan adım mı atacağımıza, yoksa geri mi gideceğimize karar vermek zorundayız. Zira olduğumuz yerde duramayız. ASEAN'ın istikrarı ve ekonomik ilerlemeyi hepimiz için artırma potansiyeli, bizi iyi tanıyan ciddi devlet adamları tarafından kabul edilmektedir. Aksi takdirde, yalnızca Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda'da değil, aynı zamanda Avrupa Ekonomik Topluluğu'nda ve Amerika'da da yüksek makamda bulunan ciddi kimseler, zamanla-rını bizimle ticaret ve ekonomik işbirliğinin daha da nasıl geliştirilebileceğini araştırarak bu ekonomik diyaloglara harca-mazdı. ABD ve Batı Avrupa'dan gelen ciddi devlet adamları, ekonomik işbirliği ve siyasi yakınlaşmanın sağlanabileceği yönünde uzun ve yorucu çalışmalar yürütmüşlerdir. AET içinde, bir grup olarak bizlere karşı pek çok taviz vermişlerdir. Böylece birden fazla ASEAN ülkesinden gelen malların tercihli ta-rife olanaklarından yararlanabilmesi için birikimli menşe ku-ralları üzerinde anlaşarak daha fazla ilerleme sağlanmıştır (AET'nin Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi çerçevesinde). Pa-zar günü, Japonya Başbakanı ile ekonomik işbirliğini artırma-nın yollarını birlikte ele alacağız. Bu toplantı, bizi karşılıklı ve-rimli bir ilişkiye götürebilecek bir yol üzerinde önemli bir dö-nüm noktası olabilir. Ancak aynı ölçüde, bizi hiçbir yere götür-meyecek önemsiz bir yol boyunca törensel bir ritüele de dönü-şebilir. Bu, Japonların Güneydoğu Asya'daki çıkarlarına uzun vadeli bir perspektiften bakıp bakmayacağına bağlıdır. Aynı şekilde, ASEAN olarak bizim de Japonların ASEAN ülkelerin-deki işleme ve imalat sanayilerini genişletmelerini avantajlı kılacak koşulları oluşturup oluşturamayacağımıza bağlıdır; ASEAN'dan Japonya'ya yapılan ihracatı engelleyen barikatları azaltmamıza ve Japonya ile döviz kazançlarını dengelemeye yönelik emtia projelerine katılmamıza bağlıdır.

Avustralya ve Yeni Zelanda başbakanları da toplantımızdan sonra bize katılacaklardır. Onlarla yapacağımız görüşmeler, ASEAN ülkeleri ile bu ülkeler arasında daha yakın ticaret ve işbirliğine ve daha büyük karşılıklı anlayışa yol açabilir. Manila’da, önümüzdeki ay ASEAN-ABD diyalogu başlayacaktır. ABD Dışişleri Bakanı’ndan, bu görüşmelerin Güneydoğu Asya bölgesel çabalarının daha güçlü bir destekçisi olmasını ummamız gerektiği güvencesini aldık. Yeni bir Amerikan Başkanı ve yönetimi, geçen altı ay içinde dünya meselelerine farklı bir ruh ve yaklaşım sergilemiştir. Güneydoğu Asya için ABD Dışişleri Bakanı, Amerikalıların ekonomik çıkarları açısından meseleleri artık farklı gördüklerini açıkça belirtmiştir. Son yirmi yılın güvenlik değerlendirmeleri artık geçerli değildir. Japonya gibi, kendisiyle karşılıklı güvenlik antlaşmamız olan büyük stratejik ortaklar açısından ABD, bu antlaşmayı Doğu Asya’daki barışın bir köşe taşı olarak görmektedir. Ancak bu durum, Amerikalıların beş yıl içinde Kore’deki bütün ABD güçlerini çekme planlarını engellememiştir; üstelik Japonların bu adıma karşı açık isteksizliklerine rağmen. Amerikalıların kendi stratejik çıkarlarını doğrudan tehdit etmeyen herhangi bir yerde askerî müdahaleye ne kadar alerjik olduklarını gösterdikleri bir dönemde, ASEAN’ın Amerikan çıkarlarını ilerletmek için askeri bir gruplaşma oluşturmaya çalıştığı ileri sürülmüştür. Bunu, ASEAN’ın başarı için gerekli temel unsurlara sahip olduğuna dair dolaylı bir övgü olarak görmeliyiz. ABD’den veya başka bir yerden bazı kimseler çabalarımızı onaylamasa bile, kimse geleceği parlak olmayan bir örgütle zaman kaybetmez. İnsanlar bizi, kendimizi ciddiye aldığımız ölçüde ciddiye alacaktır. Ekonomi Bakanlarımız, üzerinde prensipte anlaşılmış olan beş ASEAN sanayi projesini hâlâ çözüme kavuşturamamışlardır. Tercihli ticaret düzenlemelerinde ise yalnızca 71 kalem üzerinde uzlaşılabilmiştir. Bundan daha iyisini yapabileceğimize eminim.

Kendi ulusal ekonomik planlarımızın eski çerçevesi içinde düşünme alışkanlığını yenmeliyiz. Bu planlar, Amerika’nın ve Batı’nın bize gerekli güvenlik şemsiyesini sağlayacağı; modernleşme ve sanayileşmeyi kendi ulusal sınırlarımız içinde, itihak ikamesine dayalı yarı-otarşik bir sanayileşmeyle sürdürebileceğimiz bir dönemin ürünleridir. Oysa dünya artık böyle değildir. Bu konferansın sonunda başarımız, yaptığımız konuşmalarla değil, üzerinde mutabık kaldığımız somut maddelerle –yani anlaşmaların somut ayrıntılarıyla– değerlendirile-

cektir. Anlaşmalara ulaşmak için ekonomik danışmanlarımızdan, yalnızca kendi ulusal ekonomik planlarımızın değil, bölgesel ekonomik planın gereksinimlerini de dikkate almalarını istemeye hazır olmalıyız. Gerçek sorunlarımız vardır. Gerçek çözümler üretelim. Gerçekçi bir çözüm, daha güçlü ekonomik işbirliği ve daha iyi kalkınma oranlarıdır. Atılacak ilk doğru adım, beş ASEAN sanayi projesini sonuçlandırmak ve tercihli ticaret düzenlemelerini genişletmektir. Yakın ticaret ve ekonomik bağlar ile uzun vadeli siyasi çıkarlar arasında açık bir ilişki vardır. Bu gerçeği vurgulamak için, bu yılın ortasında dokuz ülkenin oluşturduğu Avrupa Ekonomik Topluluğu, aralarındaki tüm sanayi ürünleri tarifelerini kaldırmıştır. Aynı şekilde, EFTA ülkeleri (Avusturya, Finlandiya, İzlanda, Norveç, Portekiz, İsveç ve İsviçre) de kendi aralarındaki sanayi ürünleri tarifelerini kaldırmıştır.

Bir ülkenin ekonomik bağları, onu ekonomik grubun dış politika ve siyasi yönelimlerine daha fazla bağlı hale getirir. Büyük güçler bunu iyi bilmektedir. Bu nedenle tarafsızlıklarını korumak için Finlandiya, İsveç ve Avusturya, AET ile herhangi bir ilişkiye girmekten özenle kaçınmışlardır; oysa çıkarları Doğu Avrupa'ya kıyasla AET ile çok daha fazladır. Biz ASEAN'da hayati ortak siyasi çıkarları ve hedefleri paylaşıyoruz. Bu hayati hedeflere, ekonomik bağlarımızı genişletip güçlendirmeden ulaşamayız. İşte bu yüzden bugün buradayız..." ifadelerini kullanmıştı.¹⁶⁴

Zirve Sorunları

Kuala Lumpur Zirvesi'nin dikkat çekici sonuçlarından biri, Filipinler Devlet Başkanı Ferdinand Marcos'un, ülkesinin uzun süredir devam eden Sabah iddiasını geri çekme yönünde adım atacağına dair beyanıdır. Aslında bu gelişmenin işaretleri daha önce verilmişti. Şubat 1976'daki Bali Zirvesi sırasında Marcos'un, Malezya'ya gayri resmi olarak bu iddianı vazgeçmeyi düşündüğünü ilettiği yönünde haberler basına yansımıştı. Kuala Lumpur'da ise Marcos, bu düşüncesini somut bir siyasi jest haline dönüştürmeyi tercih etti. Zirvenin açılış konuşmasının sonunda yaptığı açıklamada, Filipinler'in

¹⁶⁴ Lee Kun Yew'in konuşmasının tamamı için bkz. *The Meeting of ASEAN Heads of Government, Kuala Lumpur, Malaysia, 4-5 August 1977*, 44-45.

Sabah üzerindeki iddiasından çekilmeyi planladığını duyurdu.¹⁶⁵ Marcos;

“Her şeyden önce, Filipinler heyetimizin ve üyelerimizin şükranlarını, Ekselansları Datuk Hussein Onn’a, kendilerinin bize bu İkinci ASEAN Zirve Konferansı vesilesiyle göstermiş olduğu misafirperverlik ve sıcak karşılama için sunmama izin veriniz.

Malezya halkının ve hükümetinin bizlere sunduğu bu konukseverliğe içtenlikle müteşekkirimiz. Filipinler’de güzel kadınlara ve görkemli törenlere alıştık; fakat böylesi törenleri düzenleyen Malezyalıların –gerçekten de– güzelliği ve nezaketi hepimizi etkilemiştir. Bu durum, bu Zirve Konferansı için son derece olumlu bir hava sağlamıştır. ASEAN’ın Bali’deki tarihi zirvesinden bir buçuk yıl sonra, ASEAN’ın onuncu yılına yaklaşırken, elde edilen başarılardan ötürü kendimizi kutlamamız için yeterli nedenler vardır. Bu başarıların listesi uzundur ve Endonezya Cumhurbaşkanı az önce bunların ana hatlarını çizmiştir. Gelecek birkaç gün içinde bu listeye daha fazlası eklenecektir ve yakın zamanda başarıdan başarıya geçmek, ASEAN için olağan hale gelecektir. Dileğimiz budur. Duamız budur.

Ancak tüm bu başarı coşkusu içinde, kendime sürekli şunu hatırlatmak zorundayım: ASEAN, üye devletlerin tüm bireysel sorunlarını çözmek üzere organize edilmemiştir. ASEAN, bazı eksiklikleri kapatabilir, ancak üye devletlerin bireysel siyasi kararlılıklarını, ne de onların ekonomik devlet adamlığını veya kendi devletlerini dönüştürmek için gereken sosyal programların uygulanabilirliğini asla ikame edemez. Bunlar, ASEAN’ın gücüne katkıda bulunacak canlı ve dinamik sistemlere dönüşmek için gereklidir. ASEAN, gücünü her bir üye devletin bireysel kaynaklarında ve yeteneklerinde bulmaya devam etmelidir. Bu, ASEAN’ın ölçüsü olacaktır. Aynı şekilde ASEAN, hiçbir zaman bireysel girişimin yerini alamayacağı gibi, tek başına dış etkenlerin, hükümetlerimizin kaderini ve ekonomilerimizin yönünü etkilemesini engellemede yeterli de olmayacaktır.

ASEAN gelişmekte olan bir bölgedir. Bu nedenle, yalnızca ASEAN’ın değil, aynı zamanda planlamalarının genel eğilimi ve kararları, devletleri ve bölgemizi etkileyen tüm ülkelerden gelecek etkiler tarafından şekillendirilecektir. Bizim çabaları-

¹⁶⁵ The Straits Times, 5 Ağustos 1977.

mız, kendi ulusal sınırları içinde geri kalmışlığı sürdüren koşullardan kurtulmaya çalışan, tüm gelişmekte olan ülkelerin geniş hareketinin bir parçasıdır. Bu geri kalmışlık, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler tarafından evrensel olarak kabul edilen koşulların bir sonucudur ve bu koşullar küresel ölçekte düzeltilmelidir. Bu nedenle ASEAN'daki görevimiz, ASEAN'ın dünyadaki sanayileşmiş ülkelerinin ekonomik iyileşmesinden doğan meyvelere ortak olmasını sağlamaktır. Aynı zamanda, bu iyileşmenin meyvelerinin –kendi elde ettiğimiz kazanımlardan– alınmasına müsaade etmeyeceğimizi garanti etmektir.

Belki de bu durum bir zamanlama meselesidir. Daha gelişmiş ülkeleri, yalnızca yardım sağlayan değil, mallarımızın satın alma gücünü garanti altına alan, avantajlarımızı güvence altına alan, liberal bir ticaret politikası benimsemeleri için teşvik etme zamanı gelmiştir. Eğer büyük ülkeler bu çabalara katılmazlarsa, ASEAN girişimleri başarısız olabilir.

Aynı zamanda, belki de dünyanın güvenliği açısından Güneydoğu Asya'nın hayati olmadığı yönündeki bazı büyük güçlerin ileri sürdüğü noktayı şimdi analiz edip değerlendirme zamanıdır. Eğer durum buysa, öyleyse böyle olsun. Ve tam da böyle olduğu için, bu coğrafya artık güvenlik tartışmalarında bir çekişme alanı haline getirilmemelidir. Bu durumda belki de bölgemizde beş yıl veya hatta geleneksel bilgelik gereği görüldüğü gibi on yıl için değil, belki de 25 yıl boyunca barışın sağlanmasını güvence altına alacak adımlar atabiliriz. Böylece bölgemizde yatırım ve kalkınma fırsatları zenginleşecektir. Güneydoğu Asya bölgesindeki her ülkenin bölgesel kalkınmaya katılımını garanti edecek adımlar da atmalıyız. Bu bakımdan, Vietnam'ı böyle bir kalkınma girişimine katılması konusunda ikna etmek için doğrudan harekete geçmeye hazır olduğumuzu söyleyebilirim.

ASEAN'ın korkuya veya kaygıya sebep olmaması gerektiğini göstermeliyiz. Bizim karşılıklı yararımıza olan –ASEAN ile Vietnam arasında– dostane ve normal ilişkilerin sürdürülmesidir. ASEAN'ın, ASEAN ile Vietnam arasında olduğu varsayılan boşlukları ortadan kaldırmak için şimdi yeterli güce sahip olduğuna inanıyorum.

Son bir gözlem olarak —ve güven inancının son bir işareti olarak— şunu ifade etmek isterim: Her ortak girişimde olduğu gibi, ASEAN da elde edilen her kazanç ve avantaj için fedakârlık gerektirir ve ASEAN'ın başarılı olması için her ulus bu fedakârlık havuzuna katkı sunmalıdır. ASEAN dış dünyaya bak-

madan önce, adalet ve eşitlik için –düzen, hakkaniyet ve adalet– önce kendi içimizde sağlanmalıdır. Bu nedenle, katkı olarak ve ASEAN’ın geleceği adına, Filipinler Cumhuriyeti Hükümeti’nin ASEAN’ın yüklerinden biri olan Sabah üzerindeki Filipin talebini kaldırma yönünde kesin adımlar atmakta olduğunu ilan etmek isterim. Dileğimiz odur ki bu, ASEAN’ın tamamının gücüne ve refahına kalıcı bir katkı olacaktır.”¹⁶⁶

Bu açıklama, salonda bulunan delegeler tarafından gürültülü bir alkış ile karşılandı. Marcos, konuşmasında ASEAN’ın başarısının yalnızca ortak hedeflere değil aynı zamanda fedakârlıklara da bağlı olduğunu vurguladı. Her üye devletin bu fedakârlık havuzuna katkı yapması gerektiğini belirten Marcos, Filipinler hükümetinin ASEAN’ın geleceğine olan bağlılığını göstermek amacıyla, örgütün yüklerinden biri olarak gördüğü *Sabah* sorununu çözmek için kesin adımlar atacağını ilan etti. Zirvenin ardından eşile birlikte Sabah’a giden Marcos, ziyaretini sembolik bir adım olarak sunarak, Filipinler’in bu bölgeyi Malezya’nın bir parçası olarak tanıdığını göstermek istediğini de dile getirdi. Ayrıca, iddianın resmen geri çekilmesi için gerekli süreçleri başlatacağını ve bu meselenin iki ülke ilişkilerinde bir engel olmaktan çıkarılmasına kararlılıkla çalışacağını belirtti.

Bununla birlikte Marcos, Filipinler’e döner dönmez bu kararın iç siyasette sert muhalefetle karşılaşacağını farkındaydı. Kendisinin de ifade ettiği gibi, ülkedeki siyasi arena-daki bazı savaş ağalarıyla karşı karşıya kalacağını ve yasal sürecin biraz zaman alacağını öngörmekteydi.¹⁶⁷ Bu bakış açısı abartılı değildi. Nitekim, günümüzde dahi, Filipinler resmi olarak Sabah iddiasından henüz tamamen vazgeçmemiştir.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Ferdinand E. Marcos’un konuşmasının tamamı için bkz. *The Meeting of ASEAN Heads of Government, Kuala Lumpur, Malaysia, 4–5 August 1977*, 42–43.

¹⁶⁷ *New Straits Times*, 6, 10–11 Ağustos 1977; *Asiaweek*, 19 Ağustos 1977, 14.

¹⁶⁸ 1977’de ASEAN içi ilişkileri yumuşatmak amacıyla Başkan Ferdinand Marcos iddianın “askıya alındığını” belirtmiş olsa da Manila hiçbir zaman

İki zirve arasındaki dönemde, ASEAN liderlerinin kamuoyunda görece sınırlı önem atfettikleri konulardan biri ise ASEAN'ın Hıncın ölkeleriyle, özellikle de Vietnam'la ilişkileriydi. Bu dönemde Çin'in ASEAN'a yönelik giderek artan destekleyici tutumu, Sovyetler Birliği ve Vietnam kaynaklı eleştiriler karşısında örgüte diplomatik meşruiyet kazandırmış ve üye devletler tarafından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmişti.¹⁶⁹ Bununla birlikte, Vietnam meselesi ASEAN içi tartışmaların görünürde geri planda kalan, ancak gerçekte belirleyici bir unsuru olmayı sürdürdü.

1976 Bali Zirvesi sonrasında Hanoi yönetiminin ASEAN'a yönelttiği sert eleştiriler, örgüt sözcülerinden güçlü tepkiler almış olsa da kısa süre içinde iki tarafın da ilişkileri yumuşatma niyeti taşıdığına dair işaretler belirmişti. Ancak bu kırılğan yakınlaşma süreci, Ağustos 1976'da Colombo'da düzenlenen Bağlantısızlar Zirvesi sırasında yeniden sekteye uğradı. Malezya, söz konusu zirvede 1973 Cezayir Zirvesi'nde kabul edilen ve Güneydoğu Asya'da Barış, Özgürlük ve Tarafsızlık Bölgesi kurulmasını öngören Kuala Lumpur Bildirgesi'nin teyidini talep etti. Buna karşın, Vietnam'ın yönlendirmesiyle Laos tarafından sunulan alternatif öneri, tarafsızlık ilkesini dışlayarak askeri ittifakların feshedilmesi ve ABD üslerinin kaldırılması taleplerine odaklandı. Bu metinde bölge

resmî bir feragat beyanı yayımlamamıştır. Günümüzde bile Filipinler Dışişleri Bakanlığı arşivlerinde Sabah, "tarihi ihtilaf konusu" olarak sınıflandırılmaya devam etmektedir. Bu bilgi için Dr. Arshad İslam'a teşekkür ederiz. ¹⁶⁹ 1979–1990 döneminde ASEAN, Vietnam'ın Kamboçya'yı işgaline karşı yürütölen uluslararası muhalefetin merkezinde yer alarak yalnızca bölgesel değil, küresel ölçekte de görünürlük ve meşruiyet kazanmıştır. ABD'nin yanı sıra Çin'in desteğini alması, ASEAN'ın diplomatik ağırlığını belirgin biçimde artırmış ve örgütü uluslararası sistemde etkin bir aktör konumuna taşımıştır. Birleşmiş Milletler'de Vietnam'a karşı yürütölen mücadele, ASEAN'ın ilk kez büyük güçlerle uyumlu hareket ederek sonuç alabilme kapasitesini göstermiştir. Bu süreç, ASEAN'ın hem Çin ile stratejik işbirliği geliştirmesine hem de uluslararası toplum nezdinde saygınlık kazanmasına büyük katkı sağlamıştır. Bkz. Shaun Narine, "Forty Years of ASEAN: A Historical Review," *The Pacific Review* 21, 4 (2008): 411–429.

ülkelerinin “*gerçekten bağımsız, barışçıl ve tarafsız*” olabilmesi gerektiği vurgulansa da bu yaklaşım, ASEAN’ın ZOPFAN anlayışıyla açık bir çatışma halindeydi. Vietnamlı bir sözcünün ASEAN’ı “*modası geçmiş ve başarısız bir politikayı yeniden canlandırmakla*” suçlaması, Hanoi’nin örgüte yönelik uzlaşmaz tavrını bir kez daha ortaya koydu.¹⁷⁰

Buna rağmen, 1977 yılının ortalarında Vietnam Dışişleri Bakan Yardımcısı Phan Hien’in yaptığı açıklamalar, Hanoi’nin ASEAN’a yönelik resmi yaklaşımını daha açık biçimde ortaya koydu. Phan Hien, bir röportajında, ASEAN’ın tüm Güneydoğu Asya devletlerini kapsayacak şekilde genişletilmesi fikrini *makul* bulmadığını belirterek, bölgesel bütünleşmeden ziyade ikili ilişkilerin güçlendirilmesine öncelik verilmesi gerektiğini vurguladı. Ona göre, ASEAN’ın mevcut ilkeleri ve işleyiş biçimi yeni bölgesel gerçeklerle uyumlu değildi. Bu nedenle bazı kuralların korunabileceğini, bazılarınıysa değişiklik getirilmesi veya bunların tamamen kaldırılması gerektiğini savundu.¹⁷¹ Hien’in bu açıklamaları, Vietnam’ın ASEAN’ı olduğu haliyle kabul etmektense, bölgesel düzeni yeniden tanımlamayı hedefleyen bir tutum benimsediğini gösteriyordu. Bu bağlamda Hanoi yönetimi, ASEAN’ı yalnızca bir diyalog ortağı değil, aynı zamanda dönüştürülmesi gereken bir yapı olarak da görüyordu.

Bu tutum, Vietnam’ın ASEAN ile kurumsal düzeyde anlamlı bir ilişki kurma olasılığının son derece sınırlı, hatta neredeyse hiç bulunmadığını açıkça ortaya koymaktaydı. Hanoi’nin zaman içinde ASEAN’a yönelik eleştirilerini yeniden yoğunlaştırması, iki taraf arasındaki diplomatik mesafenin kalıcılığını bir kez daha doğrulamıştı. Kuala Lumpur Zirvesi sonrasında Rajaratnam’ın yaptığı değerlendirme, bu dönemdeki ASEAN ruhunu en iyi yansıtan ifadelerden biriydi. Rajaratnam, Vietnam’la ilişkilerde bazen “*temkinli bir iyimserlik*”,

¹⁷⁰ *New Straits Times*, 20 Ağustos 1976; *ASEAN Review*, 28 Ağustos 1976; *Far Eastern Economic Review*, 3 Eylül 1976, 13, ve 10 Eylül 1976, 10-12.

¹⁷¹ *Far Eastern Economic Review*, 24 Haziran 1977, 16-19.

bazen de “*gölgelere bürünmüş bir iyimserlik*” yaşanacağını belirtirerek, ASEAN’ın bu dalgalı atmosferi, sakinlik ve dengeyle yönetmeyi öğrenmesi gerektiğini vurgulamıştı. Ona göre ASEAN, Vietnam’dan gelen diplomatik saldırılar karşısında dahi *diğer yanağını çevirmeyi* sürdürecektik kadar olgun ve stratejik davranmak zorundaydı.¹⁷² Bu yaklaşım, ASEAN’ın çatışmadan kaçınan, sabırlı ve uzun vadeli diplomasiye dayalı dış politika kültürünün özünü yansıtmaktaydı.

Kuala Lumpur’daki Zirve sonrasında hükümet başkanlarının kapanış konuşmaları, konsensüs ilkesinin doğası gereği gelecekteki ekonomik işbirliğinin belirli sınırlamalara tabi olacağını kabul ettiklerini ortaya koymuştu. Lee Kuan Yew, özel görüşmelerin oldukça zorlu geçtiğini kabul etmekle birlikte zirvenin, ASEAN’ın ilerleyişi ve potansiyeline dair gerçekçi bir değerlendirme sunduğu için hatırlanacağını belirtmiştir. Liderler arasındaki serbest ve gayri resmi müzakereler, ASEAN’ın birtakım hedeflerinin, bazılarının arzuladığı kadar hızlı gerçekleştirilememesinin ardındaki nedenleri açığa çıkarmıştı.

Lee, ASEAN içi işbirliğinin hızının “*hepimiz için daha uygun bir seviyede tutulması*” gerektiğini, ancak bunun “*daha iddialı hedefler koyulması halinde elde edilebileceklerden daha az sonuç vereceğini*” vurgulamıştı.¹⁷³ Ayrıca, uzun vadede ASEAN’ın sanayileşmiş ülkelerle ekonomik ilişkilerini güçlendirmek için, sermaye, teknoloji ve beceri transferini kolaylaştıracak içsel uyum süreçlerini hızlandırması gerektiğini öngörmüştü. Yine de ASEAN’ın konsensüs ruhu doğrultusunda, bu sorunların ortaya çıktıkça ele alınacağına işaret etmişti. Onn ise zirvede, ASEAN’ın “*retorikten çok, somut başarıya odaklandığını*” belirtmiş, üyelerin zirveyi başarılı kılmak için “*siyasi ve gerçekçi terimlerle en iyi çabalarını sergilediklerinden memnuniyet duyduğunu*” ifade etmişti.¹⁷⁴ Buna karşılık

¹⁷² *New Straits Times*, 6 Ağustos 1977.

¹⁷³ *The Meeting of ASEAN Heads of Government, Kuala Lumpur, Malaysia, 4–5 August 1977*, 44–45.

¹⁷⁴ *A.g.e.*, 36–37.

sadece Marcos, ekonomik işbirliği alanındaki zirve çıktıların değerlendirmesini koşulsuz bir iyimserlikle yapmamıştı. Ancak, gelecek on yıl içinde ASEAN'ın dönüm noktasını tanımlamaya çalışanların, bu noktayı Kuala Lumpur zirvesi olarak kabul edeceklerini hissettiğini de vurgulamıştı.¹⁷⁵

Kuala Lumpur Zirvesi'ne ilişkin bölgesel basının değerlendirmeleri karışık bir tablo ortaya koymuştu. *Far Eastern Economic Review* görece olumsuz bir yaklaşım sergileyerek, etkinliği “kamusal ilişkiler açısından başarılı” bulsa da ASEAN'a “gerçek bir ekonomik içerik kazandırmanın hâlâ zor bir görev” olduğunu vurgulamıştı. Dergi, “gösterişli sözler, kardeşlik retoriği ve memnuniyet ifadelerine rağmen, bölgesel işbirliğine dair somut planların yalnızca taslak aşamasında” kaldığını belirtmişti. Beş sanayi projesinin yeterince düşünülmeden seçildiği, piyasa çıkarlarının engelleyici rol oynadığı, ancak onaylandıktan sonra da bir şekilde uygulanmasının muhtemel olduğu ifade edilmişti. Ticaret işbirliği açısından bakıldığında ise Endonezya'nın hâlâ *Singapur fobisi* taşıyan bir perspektife sahip olduğu yorumunda da bulunulmuştur.¹⁷⁶

¹⁷⁵ *A.g.e.*, 42-43.

¹⁷⁶ *Far Eastern Economic Review*, 12 Ağustos 1977, 8-14; 19 Ağustos 1977, 20-29 ve 1977 Yearbook, 59. Endonezya'nın “Singapur fobisi” tarihsel, stratejik ve demografik temellere dayanır. Öncelikle, Singapur'un Malay dünyasından koparak 1965'te bağımsızlığını kazanması, Cakarta'da “Malay birliğinin parçalanması” olarak algılanmıştır. Ayrıca, küçük yüzölçümüne rağmen Singapur'un ekonomik üstünlüğü ve uluslararası etkisi, Endonezya'da “bölgesel orantısız güç” endişesini doğurmuştur. Çin kökenli nüfusun Singapur'daki hâkim konumu da Endonezya'daki Çin karşıtı reflekslerle birleşerek güvenlik kaygılarını artırmıştır. Bu nedenle Cakarta yönetimi, Singapur'u hem ekonomik rakip hem de potansiyel siyasi tehdit olarak algılamış; bu tutum literatürde “Singapur fobisi” olarak tanımlanmıştır. Ayrıca Singapur-Endonezya ilişkisi genellikle keskin dalgalanmalara maruz kalan, gerilim dönemleriyle görece yakın işbirliği dönemleri arasında gidip gelen bir ilişki olarak tanımlanır. Klasik bir şema, 1963'ten 1966'ya kadar süren Endonezya'nın Malezya'ya yönelik Konfrontasi dönemiyle başlar; bu süreçte Singapur da 1963-1965 yılları arasında Malezya'ya geçici olarak dahil olduğu için hedef alınmıştır. Endonezya'da re-

Rajaratnam, Kuala Lumpur Zirvesi'nin ardından yaptığı değerlendirmede, *"İlerleme, bazılarımızın umut ettiği kadar göz alıcı olmadı ve teorik olarak ileriye dönük hiçbir adım atılmadı,"* diyerek toplantının beklenen seviyede sonuç üretmediğini belirtmişti. Singapur heyetinin neden mutsuz görüldüğü yönündeki soruya ise *"Biz öyle görünebiliriz çünkü yapımız gereği böyleyiz. Ama bizi mutsuz eden, ilerlemek istediğimiz kadar ilerleyememiş olmamızdır,"* sözleriyle yanıt vermişti. Rajaratnam, zirvede bir anlaşmaya varılamadığını ifade ederek, *"Bugün itibarıyla henüz hiçbir anlaşmaya varabilmiş değiliz. Bu bakımdan başarısız olduk; fakat bunun sadece geçici bir başarısızlık olduğunu umuyorum,"* demiş ve Bali kararlarının ileriye taşınmadığını *"Bali'nin üzerine çıkmak... Ama Bali'nin üzerine çıkamadık. Hâlâ Bali'yi tartışıyoruz... ve her başarısız olduğumuzda bir konferanstaki şansımızı kaybediyoruz,"* sözleriyle vurgulamıştı. Ekonomik alanda bazı ilerlemeler olsa da *"Bir zamanlar ulusalcılığın hiçbir şekilde değiştiremeyeceği yönünde mevcut olan ilkeyi delmiş bulunuyoruz,"* diyerek sürecin hâlâ yetersiz olduğunu ifade etmişti. Rajaratnam, genel gidişatı *"Bunlar küçük adımlar... ama geri adım da yoktur,"* sözleriyle değerlendirmiş; siyasi konularda ASEAN üyelerinin bazı durumlarda ortak hareket ettiğini *"Bir uluslararası forumda biri Tayland'a saldırdığında, biz ortak bir tavır alırız,"* şeklinde açıklamıştı. Ancak yine de tek bir ASEAN dış

jim değişikliğiyle, yani Başkan Sukarno'nun 1966'da Suharto'nun Yeni Düzeni tarafından devrilmesiyle diplomatik ilişkiler iyileşmiştir. Ancak Singapur'un 1968'de iki Endonezyalı denizciyi idam etmesi ilişkileri keskin biçimde bozmuştur. 1973'ten 1998'e kadar, Yeni Düzen'in sonuna dek, ilişkiler giderek daha yakın ve işbirlikçi bir zemine oturmuştur. 1998'den sonraki dört Endonezya başkanlığı döneminde ise ilişkiler yer yer sert söylemler ve engelleyici politikalarla zedelenmiş, ancak bunun yanında işbirliği niyetine dair açıklamalar ve birçok alanda süregelen yakın ilişkilerle de karakterize edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Natasha Hamilton-Hart, "Indonesia-Singapore Relations," *International Relations in Southeast Asia: Between Bilateralism and Multilateralism* içinde, ed. N. Ganesan ve Ramses Amer (Singapore: ISEAS Publishing, 2010), 225-253.

politikasının olmadığını, “Bunun için biraz erken olduğunu düşünüyorum. Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun bile henüz tek bir dış politikası yok; ama bir gün bunu istiyoruz,” sözleriyle ifade etmişti. Örgütü güçlendirme tartışmalarında, “Daha güçlü bir ASEAN Sekreteryasına değil, daha güçlü bir ASEAN’a ihtiyacımız var... Biz önce bir köprü inşa edip sonra altından akması için nehir kazmayız,” diyerek kurumsal yapılanma yerine siyasi iradenin önemine dikkat çekmişti. ASEAN’ın egemenlik konusunda henüz gerekli iradeyi geliştiremediğini ise “Ulusal egemenliğin temel unsurlarından fedakârlık yapabilecek yeterli siyasi irade ve kanaati henüz geliştirmiş değiliz,” sözleriyle belirtmişti.¹⁷⁷

Vietnam’ın ASEAN’ı bölme ihtimali sorulduğunda ise “Şu anda değil. Deniyorlar. Bir gün yumuşak davranıyorlar, herkes rahatlıyor; rahatlayınca sertleşiyorlar ve herkes geriliyor... Buna alışmamız gerekiyor. Onlar yumuşakken biz de yumuşak olmalıyız; onlar sertleştiğinde bizim de sertleşmemiz gerekir,” diyerek yanıt vermişti. Japon yardımının Vietnam’ı güçlendirip ASEAN için tehdit oluşturup oluşturmayacağına ilişkin soruya ise “Temelde, müreffeh bir Hindeğin istiyoruz... Komşularınız pek müreffeh olmadığında sorun yaşarsınız. Vietnam, Kamboçya, Laos sosyal ve ekonomik alanlarda ne kadar gelişirse, bizimle dostane ilişkilere girme ihtimalleri o kadar artar,” sözleriyle karşılık vermişti.¹⁷⁸

Buna karşılık Asiaweek dergisi, ASEAN’in erken dönemine ilişkin daha iyimser bir perspektif ortaya koymuştu. Batılı gözlemcilerin KL Zirvesi’ni önemsiz bir olay olarak nitelendirmesine karşın dergi, bu görüşün “Güneydoğu Asya düşünce yapısına aşina olanlar tarafından paylaşılmadığını” vurgulamıştır. Kıdemli bir diplomatın ifadesine göre, ASEAN ancak Hindeğin Savaşı’nın sona ermesinden sonra ivme kazanmış, buna rağmen çok genç bir örgüt olarak dikkate değer bir

¹⁷⁷ The Straits Times, 7 Ağustos 1977.

¹⁷⁸ The Straits Times, 7 Ağustos 1977.

mesafe kat etmişti. Bununla birlikte, hızlı büyümenin kurumsal sağlamlaşmayı engelleyebileceği yönünde uyarılar da dile getirilmiştir.¹⁷⁹ Ekonomik boyutta, Adam Malik'in "140 milyonun ihtiyaçları, 2 milyonun ihtiyaçlarından önce gelir" sözü, ASEAN içi ticaret politikalarının önceliklendirilmesine yönelik yaklaşımı yansıtmıştır. Sanayi projeleri konusunda ise bölgesel ölçekte yapılan girişimlerde hata olasılığının kaçınılmaz olduğu, bazı projelerin başarısızlığının ise doğal bir öğrenme sürecinin parçası olarak değerlendirilmesi gerektiği belirtilmişti. Kurumsal düzlemde, Endonezya'nın Genel Sekreter'e yürütme yetkileri verilmesi yönündeki talebi; Sekreteryanın Cakarta'da bulunması ve Genel Sekreter'in Endonezyalı olması nedeniyle Singapur ve Malezya tarafından "Endonezya'nın güç dengesini kendi lehine çevirebileceği" endişesiyle temkinli bir şekilde karşılanmıştı.¹⁸⁰

ASEAN Review dergisi ise zirveyi, ekonomik işbirliği alanında "dolu dolu anlaşmalar bekleyenler için kaçınılmaz bir hayal kırıklığı" olarak nitelendirmişti. Bununla birlikte, ASEAN'ın onuncu yılına denk gelen bu toplantı, "tam anlamıyla bir öz değerlendirme olmasa da" bazı yönleriyle "bir dönüm noktası" olarak değerlendirilmiştir. Dergiye göre, zirve sonuçları ASEAN'ın kendi kendine gelişen ve olgunlaşan bir örgüt hâline geldiğini göstermiş; tüm beklentilerin aksine, henüz "emekleme aşamasındaki bir bebek için dahi temkinli bir umut" zemini oluşturmuştu.¹⁸¹ Bu yaklaşım, ASEAN'ın kurumsal devamlılığını başarı olarak gören iyimser bir perspektifi yansıtmaktadır.

Ekonomistlerin değerlendirmeleri, Kuala Lumpur Zirvesi'nin ekonomik boyutuna dair daha eleştirel bir bakış açısı sunmuştur. Bazı uzmanlar, kapsamlı tarife indirimlerinin yapılmamasını "kaçırılmış altın bir fırsat" olarak görmüş ve bu

¹⁷⁹ Asiaweek, 5 Ağustos 1977, 14.

¹⁸⁰ New Straits Times, 26 Ağustos 1977.

¹⁸¹ ASEAN Review, Eylül 1977, 38-41.

eksikliğin ASEAN'ın ekonomik bütünleşme sürecini yavaşlattığını savunmuşlardı. Sanayi projelerine yönelik ise ihtiyatlı bir yaklaşım dikkat çekmiştir. Projelerin ancak güçlü ekonomik uygulanabilirlik göstergeleriyle desteklenmesi halinde rasyonel bulunabileceği vurgulanmış, aksi hâlde tamamlayıcılık yaklaşımının sınırlı kalacağı belirtilmişti.¹⁸² Ayrıca, bölgesel işbirliği heyecanının, üretim ve maliyetlerde artışa yol açarak ASEAN ülkelerinin rekabet gücünü zayıflatabileceği konusunda uyarılar da yapılmıştır. Başka bir ekonomist ise zirvenin *önemli bir atılım üretmediğini* ve *en düşük ortak payda* yaklaşımına saplanarak, işbirliğinin ekonomik faydalarını gerçekleştirme kapasitesini sınırlandığını öne sürmüştür.¹⁸³

Bölge dışından bir gözlemci olan Indorf'a göre Kuala Lumpur Zirvesi'ne ilişkin yapılan değerlendirme, sürecin doğasına dair ihtiyatlı ve temkinli bir eleştirelliliği yansıtıyordu. Söz konusu analist, zirveyi *"tarihi bir kilometre taşı"* olarak nitelendirmekle birlikte, esasen anma amaçlı bir toplantı olduğu sonucuna varmıştı. Bu perspektiften bakıldığında, Bali Zirvesi'nin *"tam anlamıyla zorunluluk ve kurumsal gelişimin ürünü olduğu ve belirli ve etkileyici başarılar ortaya koyduğu"* kabul edilmişti.¹⁸⁴ Bali'de elde edilen sonuçlar, dünya kamuoyunun ilgisini çekmiş, ASEAN'ın bölgesel işbirliği kapasitesini sergileyen güçlü bir örnek olarak öne çıkmıştı. Ancak Indorf'a göre bu başarıların yinelenmesi oldukça zordu. Bali, *"sadık bürokratların gerçekçi erişim sınırlarını aşan"* bir performans çitası belirlemişti. Buna karşın Kuala Lumpur Zirvesi, aynı ölçüde etkileyici bir tablo ortaya koyamamıştı. Zirveden daha büyük bir başarı elde etmesi beklenmiş, ancak hedefler aşırı

¹⁸² *Asiaweek*, 12 Ağustos 1977, 14.

¹⁸³ Chia Siow Yue, "Economic Developments in the Region," in *Southeast Asian Affairs 1978* (Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1978), 25-33.

¹⁸⁴ *Asiaweek*, 2 Aralık 1977, 15.

yüksek tutulmuştu. Bir yıl gibi kısa bir sürede, ASEAN'ın kurumsal ömrü boyunca gerçekleştiremediği türden bir dönüşümü başarmak, yanıltıcı bir beklenti doğurmuş ve sonuçta hayal kırıklığına zemin hazırlamıştı. Bu realist gözleme göre Kuala Lumpur Zirvesi, Bali'nin belirlediği nihai hedeflere somut bir ilerleme sağlayamadığı için kaçınılmaz olarak eksik kalmıştı. ASEAN liderleri kamuoyu beklentilerini düşürmeye çalışsa da birçok kesim zirve sonrasında ortaya çıkan hüsrana için hazırlıksız yakalanmıştı.¹⁸⁵ Böylece Indorf'a göre zirvenin görece en büyük başarısı, gerçek anlamda ekonomik veya siyasi sonuçlardan ziyade, ASEAN'ın uluslararası sahnede imajını pekiştirmesi olmuştu.¹⁸⁶

Bali Zirvesi, ASEAN'a yeni bir ruh ve yön duygusu kazandırmış, örgüte uluslararası düzeyde daha görünür olma ve iddialı bir kimlik kazandırma çabasının simgesi olmuştu. Serbest ticaret bölgesi, ortak sanayi projeleri, tarafsızlık planı ve uyuşmazlık çözüm mekanizmaları gibi öneriler, ASEAN'ın ekonomik ve siyasi geleceği için idealize edilmiş vizyonlar ortaya koymuştu. Zirvenin en önemli katkısı, ASEAN'ın yalnızca sembolik bir forum olmaktan çıkarak, bölgesel işbirliği için bir platform olabileceğini göstermesiydi. Ancak bu ivme, daha çok yüksek retorik düzeyinde kalmış ve uygulamaya dönüşük mekanizmalar konusunda sınırlı ilerleme sağlamıştı. Buna karşın Kuala Lumpur Zirvesi ise bu vizyonun sınıandığı, idealizmden pragmatizme geçişin gerçekleştiği bir döneme işaret etmekteydi. Bali'de ortaya konulan iddialı hedefler, Kuala Lumpur'da ulusal çıkarların filtrelerinden geçirilmiş, uy-

¹⁸⁵ Hans H. Indorf, "The Kuala Lumpur Summit: A Second for ASEAN," *Southeast Asian Affairs* (1978), 35-44.

¹⁸⁶ Indorf'un bu bakış açısı kısmen eksik ya da yanıltıcıdır; çünkü değerlendirmesi, dönemin bölgesel psikolojisini tam olarak hesaba katmamaktadır. O yıllarda Güneydoğu Asya ülkelerinin kendi entegrasyon deneyimleri değerlendirilirken, kaçınılmaz bir biçimde Avrupa ile karşılaştırılma eğilimindeydiler. Bu karşılaştırma eğilimi, bugün de çeşitli düzeylerde devam etmektedir.

gulanabilirlikleri sorgulanmış ve sonuçta önemli ölçüde yumuşatılmıştı. Bu zirvede ASEAN liderleri, bölgesel işbirliğinin yalnızca ortak çıkarların kesişim noktalarında ilerleyebileceğini kabul etmişlerdir. Özellikle ekonomik bütünleşme alanındaki başarısızlıklar, ASEAN'ın hızla bir serbest ticaret bölgesine dönüşemeyeceğini, bunun yerine küçük ölçekli ve kademeli adımların daha gerçekçi bir seçenek olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda Kuala Lumpur, ASEAN'ın sınırlılıklarını fark ettiği ve gerçekçi konsensüs yaklaşımını benimsediği bir dönüm noktasıdır.¹⁸⁷ Bali'nin idealist vizyonu, ASEAN'a uluslararası saygınlık kazandırırken; Kuala Lumpur'un pragmatizmi, örgütün gelecekte ayakta kalabilmesi için beklentileri yönetme, iddiaları azaltma ve sürdürülebilir hedefler belirleme zorunluluğunu ortaya koymuştur. Böylece ASEAN, retorikten uygulamaya geçişte yaşadığı zorlukları kabul ederek, idealizmin cazibesinden ziyade pragmatizmin zorunluluklarına dayalı bir rota çizmiştir.

¹⁸⁷ "Gerçekçi konsensüs yaklaşımı", ASEAN'ın karar alma sürecinde tam oybirliği yerine uygulanabilir ve asgari müştereklere dayalı bir uzlaşmayı esas alan anlayıştır. Bu yaklaşıma göre örgütün etkinliği, tüm üyelerin mutlak fikir birliğinden ziyade, hiçbir üyenin temel çıkarlarının zedelenmemesi ilkesine dayanır. Böylece ASEAN, farklı siyasi rejimlere, ekonomik eşitsizliklere ve dış politika önceliklerine rağmen işlevselliğini koruyarak, idealleştirilmiş birlik yerine pragmatik dayanışmayı önceleyen bir bölgesel denge modeli oluşturmuştur.

BÖLÜM 7

DİPLOMASİ YOLU

(Muvafakat-Müşavere)

1967 yılında beş ülkenin Dışışleri Bakanları tarafından Bangkok Bildirgesi imzalanarak ASEAN kurulduğunda, bölgeselcilik ve bölgesel kimlik kavramları, kamuoyunda kolaylıkla destek uyandıran fikirler değildi. Zira uzun süre boyunca bölge dışındaki ülkelerle güçlü siyasi, ekonomik ve kültürel bağlar sürdürmüştük; kendimizi bölge içi ülkelerden ziyade, bu dış aktörlerle özdeşleştirme eğilimindeydik. Ancak o tarihten bu yana yeni bir bilinç ortaya çıkmış ve derin, iradi dönüşümler geçirmiş bulunuyoruz.

Kukrit Pramoj (1976)¹

Ulusçuluk ile bölgeselciliği uyumlu hâle getirebilmemiz için ASEAN olarak kat etmemiz gereken daha uzun bir yol vardır.

Rajaratnam (1978)²

Geleceğimiz, bizim ne yaptığımıza bağlıdır; inisiyatifi ele almalı, birlikte çalışmayı bir alışkanlığa dönüştürmeli ve bölgesel işbirliğine biçim değil, öz kazandıracak somut adımlar atmalıyız.

Lee Kuan Yew (1977)³

¹ Devlet/Hükûmet Başkanları Toplantısı Açılış konuşmasından Denpasar, Bali, Endonezya 23 Şubat 1976.

² On Birinci ASEAN Dışışleri Bakanları Konferansı'nda yaptığı konuşmadan, Pattaya, Tayland, 14 Haziran 1978.

³ Onuncu ASEAN Dışışleri Bakanları Toplantısı'nın Açılış konuşmasından, Shangri-La Oteli, Singapur, 5 Temmuz 1977.

Kuala Lumpur Zirvesi'nin en dikkat çekici başarısı, ASEAN üyelerinin kendi iç müzakerelerinden değil, zirve sonrası toplantılara katılan ASEAN dışı liderlerin gösterdiği ilgi ve saygı sonucunda elde edilen uluslararası tanınma ve prestijden kaynaklanmıştı. Bali Zirvesi, ASEAN'ın uluslararası imajını güçlendirmiş olsa da örgütün ilk kez büyük çapta uluslararası takdir kazandığı bir dönüm noktası olmuştur. Bununla birlikte, ASEAN'ın diğer ülkelerle resmî temasları çok daha önce başlamıştı ve bu konuda birçok adım atılmıştı.

Bali Zirvesi öncesinde birçok alanda sınırlı başarılarla rağmen, ASEAN 1970'li yılların başlarında çeşitli ülkelerle resmî uluslararası temasların başlamasından belli bir ölçüde memnuniyet duymuştu. Bu temaslar, örgütün dünya siyasetindeki oldukça düşük olan profilini yükseltmiş ve ASEAN'a söz konusu ülkelerle daha avantajlı ekonomik ilişkiler kurma fırsatı tanımıştır. Elbette bunda SEATO'nun çöküşü de önemli bir neden teşkil etmişti.

ASEAN'la görüşme başlatan ilk ülke grubu Avrupa Ekonomik Topluluğu olmuştur. 1971 sonlarında ve 1972 başlarında Avrupa'da ve Güneydoğu Asya'da gerçekleştirilen temasların ardından ASEAN, AET ile erken bir diyalog için zemin hazırlamak amacıyla ASEAN Özel Koordinasyon Komitesi'ni kurmaya karar vermişti. Ayrıca, AET ile ilişkileri koordine etmek üzere, üye ülkelerin AET nezdindeki büyükelçilerinden oluşan ASEAN Brüksel Komitesi ise Haziran 1972'de kurulmuştu.⁴

ASEAN ile AET arasındaki ilk resmî temas, Haziran 1972'de Brüksel'de ASEAN heyeti ile Avrupa Toplulukları Komisyonu arasında yapılan bir toplantıda gerçekleşmişti. Toplantı sonrası yayımlanan bildiride görüşmelerin ticaret sorunlarına odaklandığı belirtilmiştir.⁵

⁴ Tomoya Kuroda, "EC-ASEAN Relations in the 1970s as an Origin of the European Union-Asia Relationship," *Journal of European Integration History* 25, 1 (2019), 65-80.

⁵ *Foreign Affairs Bulletin* (Thailand), Haziran-Temmuz 1972, 249.

Bu gündem, Koordinasyon Komitesi tarafından hazırlanan bir muhtıradan kaynaklanmıştı. AET'nin Birleşik Krallık, Danimarka, Norveç ve İrlanda'yı içine alacak şekilde genişlemesi ve özellikle Birleşik Krallık tarafından daha önce tanınan İngiliz Milletler Topluluğu tercihlerini kaybetme olasılığı dikkate alınarak hazırlanan muhtıra, ASEAN ülkelerine AET üyesi, ortak üyesi veya diğer ülkelerle eşit koşullarda AET pazarına erişim hakkı tanınmasını önermekteydi.⁶ İkinci ASEAN-AET toplantısı ise Eylül 1973'te Bangkok'ta yapılmıştı. Yedinci ASEAN Bakanlar Toplantısı, örgütün AET'den "ASEAN'ın tek bir bölge olarak tanınması ve bazı malların AET pazarlarına tercihlili erişiminin sağlanması" konularında elde ettiği başarıyı not etmiştir.⁷

ASEAN-AET ilişkilerinde bir sonraki önemli gelişme, AET Komisyonu Başkan Yardımcısı Christopher Soames'ın Eylül 1974'te Güneydoğu Asya'ya yaptığı ziyaretidir. Soames, Cakarta'da ASEAN ülkelerinin beş Ticaret Bakanıyla bir araya gelmişti. Bu görüşmede ASEAN, AET'nin ASEAN ithalatına uyguladığı kümülatif menşe kurallarında iyileştirme⁸ ve tarife indirimlerinin genişletilmesi talebinde bulunmuş, ayrıca AET desteğiyle yürütülebilecek çeşitli projeler önermişti.⁹ Cakarta toplantısının en önemli sonucu, "işbirliğinin genişletilebileceği, yoğunlaştırılabileceği ve çeşitlendirilebileceği tüm olası alanların birlikte araştırılması için bir mekanizma işlevi

⁶ *Asia Research Bulletin*, 30 Haziran 1972.

⁷ Christopher Stevens, "The Implications of the EC's Development Policy for ASEAN," *ASEAN Economic Bulletin* 1, no. 3 (1985), 223-31.

⁸ Kümülatif menşe kuralları, bir ürünün menşe statüsünü belirlerken birden fazla ülkenin üretim katkılarının birlikte değerlendirilmesine imkân tanıyan bir uygulamadır. ASEAN bağlamında, bu kural ASEAN Trade in Goods Agreement (ATIGA-ASEAN Malların Ticareti Anlaşması) kapsamında üye devletlerin üretim zincirlerini birbirine entegre etmiştir. Örneğin, Tayland'da üretilen bir otomobil parçasının Malezya'da monte edilmesi durumunda, her iki ülkenin üretim katkısı da "ASEAN menşeli" olarak kabul edilir. Bu sayede ürün, ASEAN içi ticarete tercihlili gümrük tarifelerinden yararlanabilir ve bölgesel ekonomik bütünleşmeyi güçlendiren bir unsur haline gelir.

⁹ *Far Eastern Economic Review*, 18 Ekim 1974, 51.

görecek” Ortak Çalışma Grubu (OÇG) kurulması kararı olmuştu.¹⁰ OÇG’nin ilk toplantısı Haziran 1973’te Brüksel’de yapılmış ve büyük ölçüde ASEAN Heyetinin inisiyatifiyle kapsamlı bir çalışma programı hazırlanmıştı. Ancak 1975 ortalarına gelindiğinde ASEAN-AET işbirliğinin sınırlı ilerleme kaydettiği de kabul edilmiştir.

ASEAN’ın uluslararası temaslarını genişletme yönünde attığı bir diğer önemli adım, Mart 1973’te Daimi Komite tarafından ASEAN Cenevre Komitesi’nin kurulmasının onaylanması olmuştur. Bu komite, ASEAN’ın GATT¹¹ çok taraflı ticaret görüşmelerine yönelik yaklaşımını koordine etmekle görevlendirilmişti. Ocak 1974’te ise Avustralyalı yetkililerden oluşan bir heyet, Bangkok’ta ASEAN Genel Sekreterleri ile gayriresmî bir toplantı yaparak olası ekonomik işbirliği konularını görüşmüştür. Avustralya, ASEAN ile ekonomik ve teknik projelerde işbirliği yapmayı teklif etmişti.¹² ASEAN Daimi Komitesi bu teklifi onaylamış ve Nisan ayında Genel Sekreterlerin Canberra’yı ziyareti sırasında Avustralya Hükûmeti, ASEAN ekonomik projelerine 5 milyon Avustralya doları tahsis etme kararı açıklamıştı.¹³ Yedinci Bakanlar Toplantısı bildirisi, ASEAN-Avustralya Ekonomik İşbirliği Diyalogu’nun sonuçlarını memnuniyetle karşılamıştı. Kasım 1974’te Avustralya, özellikle soya fasulyesinden yüksek proteinli gıda üretimi araştırmalarını desteklemek amacıyla ASEAN’a 2,5 milyon Avustralya doları yardım sağlamıştır.¹⁴ Sekizinci Bakanlar Toplantısı bildirisi, tahılın uygun şekilde taşınması ve depolanması ile canlı hayvan ve diğer bozulabilir gıda ürünlerinin taşınmasına ilişkin projelere verilen Avustralya desteğinden duyulan memnuniyeti de dile getirmişti.¹⁵

¹⁰ *Far Eastern Economic Review*, 7 Mart 1973, 38.

¹¹ Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması.

¹² *Straits Times*, 14 Ocak 1974.

¹³ *Straits Times*, 17 Nisan 1974.

¹⁴ *Indonesian Times*, 30 Aralık 1974.

¹⁵ *ASEAN Documents Series, 1967–1988*, 76-8.

Aynı toplantıda Genel Sekreterlerin, ASEAN'ın ekonomik ve sosyal kalkınmasına Yeni Zelanda'nın sağlayacağı önerilen yardıma ilişkin raporu da dikkate alınmıştı. Yeni Zelanda ile resmî diyalog, Şubat 1975'te başlatılmıştı. Kanada ile ASEAN arasındaki gayriresmî temaslar ise Aralık 1975'te, Kanada'nın işbirliği teklifinde bulunmasının ardından başlamıştır. ABD de Ocak 1975'te ASEAN'a başvurarak ekonomik konularda istişareler yapılmasını önermişti.¹⁶

ASEAN'ın Japonya ile resmî temasları, diğer ülkelerle kurulan ilişkilerden daha az dostane bir zeminde başlamıştı. 1973'deki Altıncı Bakanlar Toplantısı arifesinde Tun Ismail, basına yaptığı açıklamada Malezya gibi doğal kauçuk üreticisi ülkelerin Japonya'nın sentetik kauçuk üretimi nedeniyle tehdit altında olduğunu ve bu durumu toplantıda gündeme getireceğini belirtmişti.¹⁷ Bildiride, Bakanların Japonya'nın sentetik kauçuk sanayisinin *ayrısız genişlemesini* ve ihracatını hızlandırmasını ele aldıkları; bunun ASEAN ülkelerinin ekonomilerine *ciddi bir tehdit* oluşturduğunu ifade ettikleri belirtilmiştir. Bakanlar derin endişelerini dile getirmiş ve Japonya'yı, politikalarını gözden geçirmeye çağırmışlardı.¹⁸

ASEAN Kıdemli Yetkililer Toplantısı sonucundakağuşuk konusunda Japonya'ya iki ayrı muhtıra gönderilmişti. İkinci muhtıraya cevaben Japonya, doğrudan görüşmeler yapmayı kabul etmişti. Bu görüşmelerin ilki Kasım 1973'te Tokyo'da gerçekleştirilmiştir.¹⁹ Ardından Şubat 1974'te Ku-

¹⁶ *10 Years ASEAN* (Cakarta: ASEAN Secretariat, 1978), 220–229.

¹⁷ *Straits Times*, 16 Nisan 1973.

¹⁸ Bildirinin 12. Maddesi: akanlar, Japonya tarafından sentetik kauçuk sanayisinin plansız biçimde genişletilmesini ve bu kauçuğun hızlandırılmış ihracatını ele almış, bunun ASEAN ülkelerinin ekonomileri için ciddi bir tehdit oluşturduğunu kabul etmişlerdir. Ciddi endişelerini dile getirirken, Japonya'yı sentetik kauçuğun plansız genişletilmesi ve hızlandırılmış ihracatı yönündeki politikasını gözden geçirmeye çağırmışlardır. ASEAN yetkililerinin bu tehditle mücadele etmek için uygun önlemleri geliştirmeleri konusunda mutabık kalmışlardır. Bkz. *ASEAN Documents Series, 1967–1988*, 74–5.

¹⁹ *Antara*, 20 Ekim–1 Aralık 1973.

ala Lumpur'da ve Mart 1974'te yeniden Tokyo'da ortak toplantılar yapılmıştı. Mayıs 1974'te gerçekleştirilen Yedinci Bakanlar Toplantısı'nda Malik, Japon hükümetinin Japon sentetik kauçuk üreticilerine ve ihracatçılara, üretim ve ihracat planlarını ASEAN'daki doğal kauçuk üreten ülkelerin çıkarlarına zarar vermeyecek şekilde düzenlemeleri yönünde talimat verme kararını memnuniyetle karşıladığını belirtmişti. Japonya'nın, doğal kauçukla en yakın ikame özelliği gösteren sentetik kauçuk türlerinin üretim seviyesini gözden geçirmeyi, doğal kauçuğun yeni kullanım alanlarına yönelik araştırmalarda teknik yardım sağlamayı ve kendi doğal kauçuk kullanımını artırmayı kabul ettiği bildirilmişti.²⁰ Bu örnekte ASEAN, eşgüdümlü çabalarının başarısından dolayı haklı bir memnuniyet de duymuştu. Zira artık bir birlik olarak hareket etmeleri, ASEAN'ın uluslararası arenada daha görünür hâle gelmesini ve daha ciddiye alınmasını sağlamaktaydı.

Hindiçin Savaşı Sonrası Dönem

Vietnam Savaşı sonrasında ASEAN, artan bir birlik ve işlerlik imajı meydana getirme kabiliyeti sayesinde, bölge dışı ülkelerle temaslarında ortak bir tutum sergileyebilen bir örgüt haline gelmişti. Bu durum, komünist olmayan Güneydoğu Asya ile geleceğe dönük ilişkiler kurmak isteyen başlıca Batılı ülkelerin de dikkatini çekmişti. ASEAN, Güneydoğu Asya'daki en önde gelen bölgesel örgüt olarak konumunu pekiştirdikçe, üye devletler de örgütün yükselen uluslararası itibarının potansiyel faydalarını daha iyi kavramaya başlamıştır. ASEAN içi işbirliği faaliyetlerinin örgütün uluslararası güvenilirliği üzerindeki etkisi, kuruluşundan itibaren önemli bir husus olarak görülmekteydi. Ancak bu dönemden itibaren bu faktör, artık örgüt içi faaliyetlerin kendi içsel faydaları kadar –hatta onlardan daha fazla– önem taşır hale gelmiştir.

²⁰ *Indonesian Times*, 10 Mayıs 1974.

Bali Zirvesi öncesinde, neredeyse mizahi boyutlara ulaşan bir dizi karşılıklı yanlış anlamalar, zirveye ASEAN dışından diğer hükümet başkanlarının da katılım olasılığını gündeme getirmişti. Ocak 1976'da Tun Razak'ın cenazesi için Kuala Lumpur'da bulunan Marcos, Lee ve Kukrit'in; Avustralya, Yeni Zelanda ve Japonya başbakanlarını zirveye davet etmeyi kararlaştırdıkları bildirilmişti. Japonya ve Avustralya'nın bu davete katılma konusunda istekli oldukları da ifade edilmişti. Avustralya kaynakları, Başbakan Malcolm Fraser'ın, aynı vesileyle Kuala Lumpur'da bulunan Tayland Başbakanı Kukrit tarafından bu konuda yoklandığını da belirtmiştir.²¹

Ancak Endonezya yetkilileri, zirvenin yalnızca ASEAN liderlerine yönelik olduğunu düşündüklerinden bu haberler karşısında şaşkınlıklarını dile getirmişlerdir. Kısa süre sonra herhangi bir davetiye gönderilmediği yönünde yalanlamalar da yapılmıştı. Marcos, bu tür bir öneriden haberdar olmadığını belirtmiş ve ASEAN'ın bu tür toplantılardan önce kendi içinde sağlamlaşması gerektiğini ifade etmiştir. Hüseyin Onn da diğer hükümet başkanlarının Bali'deki görüşmelere doğrudan katılmalarının uygun olmayacağını söylemiştir. Malik ise Avustralya Dışişleri Bakanı Andrew Peacock'un Cakarta ziyareti sırasında, Avustralya'nın davet talebinde bulunma girişiminde bulunduğunu iddia etmişti.²²

Bu konu, 1976 Şubat ayı başında Tayland'da yapılan ASEAN Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda karara bağlanmak üzere gündeme getirilmişti. Malik, Endonezya'nın Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda başbakanlarını Cakarta'ya davet ettiğini, onların zirveye katılmak istediklerini ve diğer ASEAN üyeleri kabul ederse Endonezya'nın resmî davetleri göndereceğini belirtmişti. Ayrıca, dışişleri bakanlarının bir

²¹ Frank Frost, *Engaging the Neighbours: Australia and ASEAN since 1974* (Canberra: ANU Press, 2016).

²² *Straits Times*, 29 Ocak-3 Şubat 1976; *Antara*, 31 Ocak 1976; *Far Eastern Economic Review*, 27 Şubat 1976, 24.

uzlaşma arayışında oldukları ve üç başbakanın Bali Zirvesi'nin ardından ASEAN liderleriyle buluşmaya davet edilebilecekleri de öne sürülmüştü.²³

Ancak sonuçta, Tayland Dışişleri Bakanı Chatichai, Avustralya ve Japonya'nın diplomatik temsilcilerine ASEAN dışişleri bakanlarının yazılı kararını iletmişti. Kararda, bu ülkelerden gelen gayriresmî başvurulara cevaben davet gönderilmeyeceği belirtilmiştir. Bakanlar, teşekkürlerini ifade etmiş ancak Bali Zirvesi sonrası bir toplantının mümkün olmayacağını, çünkü ASEAN liderlerinin zirve sonrasında adadan hemen ayrılacaklarını bildirmiştir. Mesajda ayrıca, *"hükûmetinizin ASEAN'ı kolektif ve yerli bir örgüt olarak tanıması ve ekonomik alandaki ortak çabalarımıza katkıda bulunma arzusu"* dolayısıyla memnuniyet ifade edilmiştir.²⁴

Bazı haberlerde, Japonya'nın davet için basın aracılığıyla lobi yapma biçiminin ASEAN dışişleri bakanlarını rahatsız ettiği de ileri sürülmüştü. Japonya Başbakanı Miki'nin de ASEAN liderleriyle mümkün olan en kısa sürede görüşme isteğini iletmek üzere üst düzey bir dışişleri yetkilisini görevlendirdiği bildirilmişti.²⁵ Avustralya Başbakanı Fraser ise davet gönderilmemesi kararını bir reddedilme olarak görmediğini belirtmiş ve şu ifadeyi kullanmıştır: *"Eğer bir davet gönderilseydi, bundan onur duyardık ve mümkünse kabul etmeye çalışırdık. Ancak ASEAN üyelerinin diğer ülkeler konusundaki hassasiyetinin farkındaydım."*²⁶ ASEAN liderlerini farklı nedenler etkilemiş olsa bile, Bali'ye diğer ülkelerin liderlerini davet etmeme kararını, esasen öncelikle ASEAN içi işbirliğini geliştirmeye odaklanmak istedikleri için verdikleri anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Batı'nın sanayileşmiş ülkeleriyle ve Japonya ile ilerleyen dönemde ilişkiler geliştirmeye karşı olmadıkları da açıktır ki ilerleyen süreçler bunu ispat edecektir.

²³ *Straits Times*, 9 Şubat 1976.

²⁴ *Bangkok Post*, 11 Şubat 1976.

²⁵ *Straits Times*, 13 Şubat 1976; *Far Eastern Economic Review*, 13 Şubat 1976, 22.

²⁶ *Asian Almanac*, cilt 15, 7954-5.

ASEAN Ekonomi Bakanları, Mart 1976'da "Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada, ABD, Japonya, Batı Asya ülkeleri, AET ve COMECON²⁷ ülkeleri ile diğer bölgesel gruplar veya bloklar gibi üçüncü ülkelerle veya ülke gruplarıyla diyalog yürütmek üzere ASEAN bünyesinde bir mekanizma kurulmasına" karar verdiler. Ayrıca, uluslararası platformlarda küresel ekonomik sorunlar konusunda ortak tutumlar benimsenmesi hususunda da mutabakata vardılar.²⁸

1976 yılının geri kalanında ASEAN, ekonomik tavizler elde edebilmek amacıyla bazı diyalog ülkeleri üzerinde daha yoğun baskı kurmaya başladı. ASEAN, Avustralya'nın proje desteğini takdir etmekle birlikte, sanayisini koruma yönündeki artan önlemlerinin, ASEAN ihracatına zarar verdiği endişesini taşıyordu. 1976 Temmuz ayında ASEAN yetkilileri, Avustralya'nın ASEAN-Avustralya Ticaret Komitesi kurulması yönündeki teklifini reddetti.²⁹ Bunun yerine, korumacı önlemlerdeki olası artışlardan önce istişare edilmesini öngören ASEAN Canberra Komitesi kurulmasını tavsiye eden sert bir muhtıra hazırladılar. Bu muhtıra, ekonomi bakanları tarafından hızlıca onaylandı.³⁰

²⁷ COMECON (Council for Mutual Economic Assistance-Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi), 1949 yılında Sovyetler Birliği'nin öncülüğünde kurulmuş sosyalist ülkeler arası bir ekonomik işbirliği örgütüdür. Üyeleri arasında Doğu Bloku ülkeleri ile Küba, Vietnam ve Moğolistan gibi devletler bulunmaktaydı. Amacı, Batı'nın Marshall Planı'na karşı sosyalist ekonomik dayanışmayı güçlendirmek ve Sovyet merkezli bir ekonomik entegrasyon modeli oluşturmaktır. Üye ülkeler arasında ticaret, genellikle takas veya sabit fiyat sistemiyle yürütülmüş, planlı ekonomiye dayalı üretim paylaşımı hedeflenmiştir. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla COMECON da fiilen sona ermiştir. Bkz. Carlo Boffito, "The COMECON Countries and the International Economy," *Lo Spettatore Internazionale* 14/4 (1979), 227-235.

²⁸ Joint Press Statement of the Second ASEAN Economic Ministers Meeting, Kuala Lumpur, 8-9 Mart 1976. *ASEAN Documents Series, 1967-1988*, 178-9.

²⁹ *Straits Times*, 17 Temmuz 1976.

³⁰ Aslında söz konusu muhtıra Kasım 1976'da Avustralya'ya resmî olarak iletilmişti. Ancak bu tarihten önce, Australian Financial Review'de ayrıntılı biçimde ele alınması sayesinde konu, kamuoyuna açık ve çok boyutlu bir

ASEAN temsilcileri aynı zamanda Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan da özellikle 1976 Aralık ayında yapılan İkinci Ortak Çalışma Grubu toplantısında ekonomik tavizler talep etmeye devam ettiler. ASEAN, ticaret kolaylıkları, proje ve danışmanlık desteğiyle birlikte AET'den sanayi işbirliği ve teknoloji transferi de talep ediyordu.³¹

Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda başbakanlarının, ikinci ASEAN Zirvesi sonrasında ASEAN liderleriyle bir araya gelmesi fikri, 1977 Ocak ayında –yani zirvenin düzenlenmesi kararının alındığı dönemle aşağı yukarı aynı zamanda– somutlaşmıştı. Bu fikir, Japonya'nın yeni başbakanı Fukuda'nın ASEAN ile ilişkilerin geliştirilmesine yönelik olumlu tutumundan da etkilenmiş görünmekteydi. Şubat ayındaki gayri-resmî toplantılarında ASEAN ekonomi bakanları, Fukuda'nın ASEAN liderleriyle görüşme fikrine olumlu yaklaştığını ve bu görüşmenin hazırlıklarını yürütmek üzere bir dışişleri yetkilisini ASEAN başkentlerine göndereceğini kaydetmişlerdi. Ayrıca, Afrika, Karayip ve Pasifik ülkelerinin AET pazarına tercihlili erişim elde ettiği Lomé tipi bir anlaşmanın³² ASEAN ile Japonya arasında da yapılması olasılığını tartışmışlardı. Bu konu, Endonezya Devlet Bakanı Widjojo Nitisastro tara-

tartışma alanına taşınmıştı. Böylece mesele, yalnızca diplomatik kanallarla sınırlı kalmamış; basın üzerinden yürüyen analizler ve yorumlar aracılığıyla daha geniş bir siyasal ve akademik müzakere sürecini tetiklemişti. *Australian Financial Review*, 27 Temmuz 1976.

³¹ Second Meeting of the ASEAN-EEC Joint Study Group, Manila, Aralık 1976. *ASEAN Documents Series, 1967-1988*.

³² Lomé Anlaşması, 1975'te Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Afrika, Karayip ve Pasifik (AKP) ülkeleri arasında imzalanan bir ekonomik işbirliği anlaşmasıdır. Togo'nun başkenti Lomé'de imzalandığı için bu adı taşır. Anlaşmanın amacı, sömürgecilik sonrası dönemde AET ile eski koloniler arasında eşit ortaklığa dayalı yeni bir ekonomik ilişki kurmaktır. AKP ülkelelerine AET pazarına gümrüksüz erişim, kalkınma yardımı ve fiyat istikrarı mekanizmaları sağlamıştır. 1975, 1979, 1984 ve 1989'da yenilenmiş, nihayetinde 2000 yılında Cotonou Anlaşması ile yerini daha kapsamlı bir ortaklık çerçevesine bırakmıştır. Bkz. Richard Gibb, "Post-Lome: The European Union and the South," *Third World Quarterly* 21/3 (2000), 457-481.

findan Fukuda ile yapılan görüşmede gündeme getirilmiş; ayrıca Japonya'nın ASEAN'ın ilk beş sanayi projesini finanse etme olasılığı da konuşulmuştu.³³

1977 Şubat'ında gerçekleştirilen ASEAN dışişleri bakanları gayriresmî toplantısı, Japonya ve ABD ile yaklaşan diyalogları memnuniyetle karşılamış ve ASEAN'ın diğer tüm ülkeler, ülke grupları ve uluslararası kuruluşlarla benzer diyaloglar yürütmeye hazır olduğunu teyit etmişti. Japonya ile yapılacak resmî diyalog, ASEAN-Japonya Forumu adıyla kurumsallaştırılmış ve 23 Mart 1977'de Cakarta'da yapılan toplantı ile resmen başlatılmıştı.³⁴ Daha önce, 3-4 Şubat tarihlerinde ASEAN-Kanada diyalogu da resmî olarak başlatılmıştı.³⁵

Nisan 1977 ortasında Malezya, ASEAN üyeleri tarafından yetkilendirildiğini ve Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda başbakanlarını Ağustos zirvesinin hemen ardından ASEAN liderleriyle bir araya gelmeye davet ettiğini duyurdu. Üç başbakan da daveti hızlıca kabul ettiler, ancak en azından Avustralya tarafında belli bir tedirginlik gözlenmekteydi.³⁶ Bu tedirginlik, zirvenin ASEAN tarafından ekonomik taviz talep etmek için bir platforma dönüştürülebileceği endişesinden kaynaklanıyordu. Dönemin Avustralya Dışişleri Bakanı Andrew Peacock, zirve sonrası toplantıların "*çatışma değil, işbirliği ortamı*" olacağına dair güvence arayışındaydı.³⁷

³³ *Asian Almanac*, cilt 16, 8715.

³⁴ Bu toplantı, ASEAN-Japonya Forumu'nun resmî olarak kurumsallaşmasını temsil etmiş olup; Forum'a ASEAN ile Japonya arasındaki işbirliğini gözden geçirme, izleme ve özellikle sanayi kalkınması, ticaret ile gıda ve tarım alanlarında işbirliğini güçlendirmeye yönelik tedbirler önermek görevi verilmişti. Japon heyeti, ASEAN'ın bölgesel dayanıklılığı geliştirme çabalarına desteğini ifade etmiş ve ASEAN'ın ekonomik kalkınmasını hızlandırmaya yardımcı olmaya istekli olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda Japonya, ASEAN'ın sunduğu önerileri ciddi biçimde incelemeye hazır olduğunu ifade etmişti. Bkz. Joint Press Release of the First ASEAN-Japan Forum, Cakarta, 23 Mart 1977. ASEAN Secretariat.

³⁵ Stephanie Martel, "ASEAN-Canada Relations at Forty-Five: A Mixed Scorecard," *Canadian Foreign Policy Journal* 29/2 (2023), 144-158.

³⁶ *Australian Financial Review*, 12 Nisan 1977.

³⁷ *The Age*, 13 Mayıs 1977.

Avustralya açısından bu endişeler, Mayıs ayında Surakarta'da düzenlenen ve sonrasında ASEAN-Avustralya Forumu olarak adlandırılan ASEAN-Avustralya Diyalog Toplantısı'ndaki deneyimlerle doğrulanmış görünüyordu.³⁸ Zira Surakarta'daki toplantıda ASEAN yetkilileri, Avustralya'daki yükselen korumacılıktan ve artan ticaret açıklarından duydukları rahatsızlığı açık biçimde dile getirdiler.³⁹ Avustralya hükümeti, iç politikada ASEAN'ın çıkarlarının daha fazla gözetilmesi yönünde artan baskılarla karşı karşıya da kaldı. Haziran 1977'de Malezya, Avustralya mallarına ithalat izinlerinin verilmesini geciktirmeye başladı; benzer uygulamalar Filipinler tarafından da başlatılmıştı.⁴⁰ Aynı ay gerçekleştirilen ASEAN ekonomi bakanları toplantısına katılmadan önce Datuk Hamzah, toplantıda Avustralya'nın "*sağlıksız ticaret uygulamalarını*" gündeme getireceğini ve ASEAN'ın Avustralya ihracatına karşı ortak misilleme önlemleri geliştirmesini isteyeceğini açıkladı.⁴¹

Toplantının açılış konuşmasında Lee Kuan Yew, ASEAN'ın AET, Japonya, Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada ve ABD ile yürüttüğü diyaloglarda, bu ülkelerin korumacı eğilimlerinin halklarımız üzerindeki yıkıcı sonuçlarını güçlü biçimde vurgulaması gerektiğini de belirtti. ASEAN'ın pazarlık gücünün, "*ihracatlarımızı tek taraflı biçimde engelleyenlere karşı konsolide pazarlarımızı topluca kapatmak üzere ithalat politikalarımızı koordine etmemiz halinde artacağını*" da ileri sürdü.⁴²

Toplantı sonrasında Singapur Maliye Bakanı Hon Sui Sen, Avustralya'ya karşı ortak eylem konusunda şimdilik bir

³⁸ Meeting of the ASEAN Directors-General and officials of the Australian Government, Surakarta, 24-25 May 1977. *ASEAN Documents Series, 1967-1988*.

³⁹ *Australian Financial Review*, 30 Mayıs 1977.

⁴⁰ John Ravenhill, "Adjusting to the ASEAN Way: Thirty Years of Australia's Relations with ASEAN," *The Pacific Review* 11, 2 (1998), 267-289.

⁴¹ *Asian Almanac*, cilt 16, 8823-25.

⁴² *Straits Times*, 16 Mayıs 1977.

uzlaşmaya varılamadığını açıkladı. Konunun toplantıda uzun ancak sonuçsuz tartışmalara neden olduğunu belirtti. Toplantı resmi raporunda, her ASEAN üyesinin Avustralya'dan ithal edilen mallar arasında muhtemel dengeleyici önlemler uygulanabilecek ürünlerin listesini hazırlayacağı ifade edildi. Lee Kuan Yew, Filipinler, Endonezya ve Malezya gibi ülkelerde *“kayda değer bir hayal kırıklığı ve öfke”* oluştuğunu, çünkü *“Avustralya'nın –son derece zengin bir kıta, seyrek nüfuslu, tam olarak geliştirilmemiş muazzam doğal kaynaklara sahip, bu kaynaklarla orantılı bir sanayi kapasitesi bulunan bir ülke olarak– hâlâ emek yoğun sanayilerini korumakta ısrar etmesinin anlaşılmaz olduğunu”* vurguladı.⁴³

Bu dönemde diğer gelişmiş ülkeler, ASEAN ile ilişkilerinde görece daha olumlu bir performans sergilemişti. Bununla birlikte bazı ASEAN temsilcilerinin, örgütün ekonomik kapasitesinin desteklenmesi konusunda daha net bir tavır ortaya koydukları da söylenebilir. Japonya'yı ziyareti sırasında Marcos, ev sahiplerine ASEAN'ın *“mevcut dış ticaret dengesizliğinin giderilmesi, yatırımların daha arzu edilen alanlara yönlendirilmesi, resmî yardımların artırılması ve teknolojinin ASEAN ülkelerine daha hızlı aktarılması”* için Japonya'dan daha fazla çaba görmek istediğini bildirdi. Daha sert bir üslupla konuşan önde gelen bir ASEAN yetkilisinin özel olarak şu sözleri sarf ettiği aktarıldı: *“Japonlarla yumuşak konuşma dönemi bitti. Bizim nazik tavrımızdan faydalandılar. Artık onlara kendi ilaçlarından biraz vermenin zamanı geldi.”* Rajaratnam, Japonya'nın ASEAN'la olan caydırıcı ticaret fazlasının azaltılması gerektiğini kabul etmemesi halinde *“her türlü siyasî gerilime ve yanlış anlamaya yol açabileceği”* uyarısında da bulundu.⁴⁴

ASEAN'ın baskısı altında AET de Asya ülkelerinin pazarlarına tercihli erişimini iyileştirmeyi sürdürdü; öyle ki

⁴³ *Far Eastern Economic Review*, 10 Haziran 1977, 41; *Australian Financial Review*, 27 Temmuz 1976.

⁴⁴ *Far Eastern Economic Review*, 27 Mayıs 1977, 66; 24 Haziran 1977, 64.

Lomé Sözleşmesi ülkeleri kendi tercihli muamelelerinin aşındığından şikâyet etmeye başladılar. Bununla birlikte, yöntem bakımından ASEAN içindeki etkili sesler temkinli ve ölçülü bir yaklaşımı desteklemeye devam etti. Japonya'nın dış ticaret koşullarını gevşetmeyi ve kalkınma yardımını artırmayı reddetmesi halinde ASEAN'ın baskı uygulayıp uygulamaya-çağı sorulduğunda Lee Kuan Yew, bunun yanlış bir yol olacağını söyledi: *“Daha konuşmaya başlamadan misilleme, baskı ya da kaldıraç düşünmeye başlarsak, işe en baştan yanlış adımla girmiş oluruz.”* Bununla beraber, ASEAN ekonomi bakanları, ASEAN devlet ve hükümet başkanlarına sundukları raporda, zirve sonrası Fraser ile yapılacak görüşmede korumacı önlemler konusundaki ciddi kaygıların ifade edilmesini, Avustralya'nın ticaret engellerini gevşetmeye teşvik edilmesini ve ASEAN ürünlerine daha iyi pazar erişimi talep edilmesini önerdiler. Japonya'ya sunulmak üzere de kapsamlı bir talep listesi hazırladılar.⁴⁵ Yeni Zelanda bakımından ise bakanlar, tercihli bir ekonomik ilişkinin geliştirilmesini ve Yeni Zelanda'dan emek-yoğun sanayileri kademeli olarak tasfiye etmesinin istenmesini tavsiye ettiler.⁴⁶

Onuncu Bakanlar Toplantısı ve Kuala Lumpur

Temmuz ayındaki Onuncu Bakanlar Toplantısı'nda dışişleri bakanları, ASEAN'ın diğer ülkelerle yürüttüğü diyaloglarda kaydedilen ilerlemeyi övdüler. Malik, bu ülkelerin Birliği giderek daha ciddiye aldıklarını kaydetti. Romulo, dünyanın geri kalanının ASEAN'a artarak saygı duyduğunu belirtti; ASEAN'ın öncelikli görevinin, *“ASEAN'ın güçlü, yaşama kabiliyeti yüksek ve büyüyen bir bölgesel oluşum olarak güvenilirliğini artırarak”* bu olumlu imajı pekiştirmek olduğunu da ekledi.⁴⁷

⁴⁵ *The Meeting of ASEAN Heads of Government, Kuala Lumpur, Malaysia, 4–5 August 1977*, 97

⁴⁶ *A.g.e.*, 102.

⁴⁷ *Asian Almanac*, cilt 16, 8309.

Daha önce de belirtildiği üzere, Kuala Lumpur Zirvesi'nin en dikkat çekici yönü, 4–5 Ağustos 1977 tarihlerinde ASEAN liderleri arasında gerçekleşen iç görüşmelerden ziyade, 6–8 Ağustos tarihlerinde Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda başbakanlarıyla yapılan müteakip toplantılar olarak değerlendirilebilir. Dönemin genel kanaati, zirvenin ASEAN içi işbirliğini derinleştirmekten çok, bölge dışı ortaklarla ilişkilerin geliştirilmesine odaklandığı yönündeydi. Zirve öncesinde açıklama yapan Romulo, Bali Zirvesi'nin ASEAN'ın iç konsolidasyonuna odaklanmasıyla hatırlandığını; buna karşılık Kuala Lumpur Zirvesi'nin, ASEAN üyesi ülkelerin özellikle komşularıyla ilişkilerinde benimsedikleri yapıcı ve olumlu tutumu ortaya koymasıyla anılacağını vurgulamıştır.⁴⁸

Zirveye hitabında Suharto, zirve sonrası görüşmelerin olumlu sonuçlar getireceğine ikna olduğunu belirtti. Eylül 1977'de Manila'da başlayacak ABD ile yapılacak yaklaşan diyalog da dâhil olmak üzere bu temasların *“mümkün olan en kısa sürede somut sonuçlar üretmesini”* umduğunu ifade etti.⁴⁹ Hüseyin Onn, *“ortaklık ve karşılıklı bağımlılık ruhu içinde”* yapılacak müzakereleri dört gözle beklediğini belirtti.⁵⁰ Marcos daha açıksözlüydü: Gelişmiş ülkelerin *“sadece yardım değil, kesin bir serbest ticaret politikası benimsemeye; ihracatımızın satın alma gücünü garanti etmeye ve mamul ile yarı mamul ürünlerimize pazar güvencesi sağlamaya çağırılması için zamanın uygun olduğunu”* ileri sürdü.⁵¹ Lee de aynı açıklıkta konuştu: *“Japonya ile yapılacak görüşmelerin daha verimli bir ilişkiye götürebilecek yol üzerinde önemli bir dönüm noktası olabileceğini, ancak aynı kolaylıkla bizi hiçbir yere götürmeye-*

⁴⁸ *Asian Almanac*, cilt 16, 8312.

⁴⁹ *The Meeting of ASEAN Heads of Government, Kuala Lumpur, Malaysia, 4–5 August 1977*, 38.

⁵⁰ *A.g.e.*, 36.

⁵¹ *A.g.e.*, 42.

cek, sonuçsuz bir törensel ritüele” de dönüşebileceği konusunda uyardı. Ortaya çıkacak sonucun, Japonya’nın ekonomik dayanışmaya uzun vadeli bir perspektifle yaklaşıp yaklaşmayacağına ve ASEAN’ın, Japonya açısından talep edilen taviz ve yardımların sunulmasını avantajlı kılacak koşulları sağlayıp sağlayamayacağına bağlı olacağı öngörülmüştür.⁵² Tayland Başbakanı Tanin ise daha ölçülü konuşarak, Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda ile yapılacak toplantıların, “ASEAN’ın uluslararası arenada saygın, işler bir bölgesel örgüt olarak gördüğü artan kabulün” göstergesi olacağını söyledi.⁵³

5 Ağustos’ta yayımlanan Zirve Bildirisi, ASEAN devlet ve hükümet başkanlarının Japonya, Avustralya, Yeni Zelanda ve diğer gelişmiş ülkelerle ilişkilerinin gelecekteki gelişimine dair beklentilerini açıkça ortaya koydu. Bildiri, gelişmiş ülkeleri ASEAN’a, “*ASEAN emtia ihracatından elde edilen ihracat kazançlarının istikrarı için bir düzenleme sağlamak üzere ivedi ve olumlu önlemler almaya*” çağırırdı; gelişmiş ülkelerdeki korumacı eğilimlerin yayılmasını kaygıyla karşıladığını belirtti ve bu ülkelerden söz konusu korumayı kaldırmak için derhal önlemler almalarını istedi; ayrıca gelişmiş ülkelerden ASEAN sanayi projelerine “*en elverişli şart ve koşullarla*” finansal destek sağlamalarını talep etti.⁵⁴ Japonya bakımından, hükümet ve devlet başkanları, ekonomik işbirliğinin özellikle “*Japon pazarına erişimin iyileştirilmesi, ASEAN’ın ihraç ettiği emtiaların fiyat ve gelirlerinin istikrarı, ASEAN sanayi projelerinin finansmanı ve ASEAN’ın tarımsal ve sınai kalkınmasının güçlendirilmesi*” hedeflerine yönelmesini beklediklerini ifade ettiler. Avustralya ile yürütülen projelerdeki ilerlemeyi not ederek, daha yakın bir ASEAN–Avustralya ekonomik işbirliğini memnuniyetle karşılayacaklarını da belirttiler.⁵⁵

⁵² A.g.e., 44.

⁵³ A.g.e., 46.

⁵⁴ A.g.e., 94.

⁵⁵ A.g.e., 102.

Başbakanlar Takeo Fukuda, Malcolm Fraser (Avustralya) ve Robert Muldoon (Yeni Zelanda), 6 Ağustos'ta Kuala Lumpur'a vardıklarında düzenlenen bir dizi havaalanı töreniyle karşılandılar. Fukuda, Dışişleri Bakanı Hatoyama, Kabine Genel Sekreteri Sonoda ve Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanı Tanaka dâhil 52 kişilik bir heyetle geldi;⁵⁶ heyet, Regent Otel'i'nin birkaç katını kapladı. Fraser, Dışişleri Bakanı Peacock ve Özel Ticaret Müzakereleri Bakanı Howard'ın da yer aldığı 23 kişilik bir heyetle geldi ve Equatorial Otel'i'ne yerleşti. Muldoon ise dokuz kişilik heyetiyle Merlin Otel'i'nde konakladı.⁵⁷

Görüşmeler, 6 Ağustos'ta ASEAN devlet ve hükümet başkanları ile üç konuk başbakan arasında yapılan gayri-resmî bir toplantıyla başladı. Karşılama konuşmasında Hüseyin Onn, Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın ASEAN'a gösterdikleri ilgiden dolayı teşekkür etti. ASEAN'ın ortak amaç birliğine, kolektif kararlılığına ve adım adım hedeflediği şeyleri başarma duygusuna vurgu yaptı. Yaklaşan görüşmelere atıfta bulunarak, sonuçların herkes için tatmin edici olacağına inandığını dile getirdi. *"Hiçbir sorun ya da görüş ayrılığı yaşanmayacağını beklemenin gerçekçi olmayacağını"* da söyledi, ancak bunların *"uzun süredir devam eden dostluğu zedelememesi veya zayıflatmaması gerektiğini"* de belirtti.⁵⁸

Ertesi iki gün boyunca her üç başbakanla ayrı ayrı toplantılar yapılacaktı. Beklentiler oldukça yüksekti. *Asiaweek* dergisi, uzun süre boyunca *"küçümseme ve ilgisizlikle karşılanan ASEAN'ın artık hem içeride hem de dışarıda giderek daha fazla saygı gördüğünü"* yazdı. Zirve sonrası toplantılar, ASEAN'ın uluslararası ilişkilerde benzersiz ve yeni bir güç olarak tartışmasız sahneye çıkışını simgeliyordu. Japonya,

⁵⁶ A.g.e., 119.

⁵⁷ *New Straits Times*, 6 Ağustos 1977.

⁵⁸ *The Meeting of ASEAN Heads of Government, Kuala Lumpur, Malaysia, 4-5 August 1977*, 36-38.

Batı Avrupa ve ABD’de, “*Batı’nın, hem ASEAN’ın hem de komünist olmayan Üçüncü Dünya’nın istikrarı ve varlığı için açık bir ekonomik taahhütte bulunma zamanının geldiğine*” dair bir kanaat oluştuğu ileri sürülüyordu.⁵⁹

Protokolün belirlediği alfabetik sıraya göre, Avustalya, Japonya ve Yeni Zelanda başbakanları, dünyanın en dinamik yeni ekonomik bloğunun liderleriyle müzakere eden ilk hükümet başkanları olacaklardı. Tüm taraflar açısından görüşmelerin, tarihî önemi olduğu kadar rahatsız edici olabileceği de belirtilmişti. Güneydoğu Asya tarihine kalıcı biçimde geçip geçmeyecekleri ya da yalnızca bir bölüm ya da dipnot olarak mı yer alacakları ise büyük ölçüde kendi tutumlarına bağlıydı. Bazı ASEAN gözlemcileri, komünist ayaklanma ile ASEAN kalkınması arasındaki yarışı kazanmak için Asya tarzı bir Marshall Planı’ndan daha azının yeterli olmayacağına inanıyorlardı.⁶⁰

ASEAN açısından zirve sonrası en önemli görüşme kuşkusuz Japonya Başbakanı Fukuda ile olandı. Bu toplantı, Japon ve ASEAN’lı bakanlar ile yetkililer arasında yapılan kapsamlı ön görüşmelerin ve hazırlıkların ardından gerçekleştirilmişti. Fukuda, ASEAN’a elinden geldikince yardımcı olma arzusunu daha en başından ortaya koymuştu. ASEAN liderleriyle yapılacak görüşmeye “*açık fikirli bir şekilde, sunulacak her türlü öneriyi ciddiyetle değerlendirmeye hazır olarak*” gideceğini, ancak “*hazır paketlenmiş hediyelerle gelen bir Noel Baba gibi davranmanın*” uygun olmayacağını belirtmişti.⁶¹ Bununla birlikte Fukuda, Japonya’nın ASEAN ile ilişkilerini pekiştirmek için mümkün olan yerlerde cömertlik göstermesi gerektiğinin de farkındaydı. Kuala Lumpur’daki görüşmelere davet edilmeyi “*Asya genelinde son derece uygun za-*

⁵⁹ *Asiaweek*, 5 Ağustos 1977, 5.

⁶⁰ *Asiaweek*, 9–16.

⁶¹ William W. Haddad, “Japan, the Fukuda Doctrine and ASEAN,” *Contemporary Southeast Asia* 2, 1 (1980):10–29.

manlı ve potansiyel olarak dönüm noktası niteliğinde” bir gelişme olarak değerlendirdi. Görüşmeleri büyük bir başarıya ulaştırmak ve Japonya’yı Güneydoğu Asya’nın eşit bir ortağı ve gerçek bir dostu olarak konumlandırmak istediğini ifade etti.⁶² Japon yetkililer, ASEAN toplantısının ardından Manila ziyareti sırasında Fukuda’nın, Japonya’nın Güneydoğu Asya ile ilişkilerini düzenleyecek bir ilkeler seti açıklayacağını öngörüyorlardı. Bu ilkeler daha sonra Fukuda Doktrini olarak adlandırılacaktı.⁶³

7 Ağustos’ta, Fukuda ile gerçekleştirilen üç saatlik zirve sonrası toplantının sonunda yayımlanan ortak bildiride şu hususlar kayda geçirilmiştir:

- Japonya, ASEAN’ın bölgesel ekonomik işbirliği programlarını desteklemek ve Japonya ile ASEAN arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerini daha da güçlendirmek istemektedir;

- Japonya, ticaretin istikrarlı biçimde genişlemesi gereğini kabul etmiş ve ASEAN’ın mamul, yarı mamul ve birincil ürün ihracatları için Japon pazarına erişimin kolaylaştırılmasını taahhüt etmiştir;

- Fukuda, ASEAN’ın ihracat kazançlarının istikrara kavuşturulması amacıyla bir Stabex (İhracat Gelirlerinin İstikrarı) mekanizması kurma arzusunu anlayışla karşıladığını ve bu konuda ortaya çıkan çeşitli sorunların ortak biçimde incelenmesi konusunda mutabık kaldığını ifade etmiştir;

- Japonya, ASEAN sanayi projelerinin gerçekleştirilmesi için yardım sağlamaya hazır olduğunu teyit etmiş, ancak her bir projenin ASEAN projesi olarak tanımlanması ve fizibilitesinin onaylanması koşulunu öne sürmüştür. Japonya, bu projelerin finansmanı için 1 milyar ABD doları tutarında kredi sağlanması yönündeki ASEAN talebini mümkün olan

⁶² *The Meeting of ASEAN Heads of Government, Kuala Lumpur, Malaysia, 4–5 August 1977*, 97.

⁶³ *Far Eastern Economic Review*, 29 Temmuz 1977, 18–23; *New Straits Times*, 3–5 Ağustos 1977.

ölçüde uygun koşullarla olumlu değerlendirmeyi kabul etmiştir;

- Japonya, önümüzdeki beş yıl içinde Resmî Kalkınma Yardımı düzeyini iki kattan fazla artırmayı ve ASEAN ile işbirliğine daha fazla önem vermeyi planlamaktadır;

- ASEAN liderleri, Japon özel sektörünün ASEAN'a yönelik yatırım ve teknoloji transferi yoluyla bölgesel kalkınmaya katkısını sürdürmesinin ve yoğunlaştırılmasının önemini vurgulamışlardır. Fukuda, Japon özel sektörünü ASEAN'ın kalkınmasına daha etkin biçimde katılmaya teşvik edeceğini belirtmiştir;

- Japonya, ASEAN ülkelerinin başlıca ihracat mallarını kapsayan mevcut uluslararası emtia anlaşmalarına aktif biçimde katılacağını ve ASEAN açısından önemli olan diğer emtialarla ilgili anlaşmaların da en kısa sürede sonuçlandırılması için elinden gelen çabayı göstereceğini beyan etmiştir;

- Her iki taraf da gelişmiş ülkelerdeki korumacı eğilimlerin yayılmasından kaygı duyduklarını belirtmiş ve bu tür korumacılığın sınırlandırılması yönünde acil önlemler alınması gereği üzerinde anlaşmışlardır;

- Son olarak, ASEAN devlet ve hükümet başkanları ile Japonya Başbakanı, ASEAN ülkeleri ile Japonya arasında işbirliği ve anlayışın yeni bir dönemine girildiği konusunda memnuniyetlerini ifade etmişlerdir.⁶⁴

Zirvenin Yıldızı

Fukuda'nın toplantı sırasındaki tutumu, ASEAN tarafında tamamen eleştirisiz karşılanmamıştı. Lee Kuan Yew, ASEAN liderleri daha farklı bir uzlaşma düzeyine ulaşabilmiş olsaydı, *"Japonların sanayi projeleri için finansmanı yalnızca olumlu değerlendireceğiz"* şeklinde ifade etmekle yetineme-

⁶⁴ Metnin tamamı için bkz. Joint Statement ASEAN-Japan. *The Meeting of ASEAN Heads of Government, Kuala Lumpur, Malaysia, 4-5 August 1977*, 97-101.

yeceklerini söylemişti. Görüşmeler sırasında Fukuda'nın, Japonya ve ASEAN'ın "*aynı ekonomik gemide*" olduklarını belirttiği aktarılmış, buna karşılık Lee'nin "*ama bazılarımız birinci sınıfta, bazılarımız ambar kısmında seyahat ediyor*" yanıtını verdiği kaydedilmişti. Malezya delegasyonunun kilit isimlerinden biri olan ve ilerleyen dönemde Dışişleri Bakanlığı görevini üstlenecek olan Musa Hitam da Fukuda'nın taahhütlerine temkinli yaklaşmış, Japonya'nın geçmişte uluslararası emtia meselelerinde katı bir tutum benimsediğini hatırlatmıştı.⁶⁵

Bununla birlikte, genel olarak gözlemciler ASEAN'ın Fukuda ile görüşmelerini başarılı bulmuşlardı. Lee, görüşmelerin "*yapıcı ve teşvik edici nitelikte*" olduğunu söylerken; Romulo, "*Fukuda'nın verdiği taahhütlerin son derece kapsamlı*" olduğunu belirtmişti.⁶⁶ *Far Eastern Economic Review*, Fukuda'nın zirveye gelişi öncesinde "*soğukkanlı, ticari düşüncelerle hareket eden, hatta cömertlikten uzak bir pazarlıkçı*" olarak görülmesinin beklendiğini, ancak toplantılarda beş ASEAN liderini "*sakin, neredeyse rahat tavırlarıyla; somut öneriler dizisiyle; ASEAN'ın karşı tekliflerine açık yaklaşımıyla ve ayrıntılara hâkimiyetiyle*" etkilediğini ifade etti. Ayrıca Fukuda'nın "*zirvenin yıldızı olduğunu*" ve Kuala Lumpur Zirvesi'nin, "*Japonya'nın ekonomik elitlerini bölgenin geleceğine somut biçimde dâhil etmesiyle*" hatırlanacağını ifade etmişti.⁶⁷

Zirve sonrasında Avustralya Başbakanı Malcolm Fraser ile gerçekleştirilen görüşmeler, diğer liderlerle yapılan temaslar kadar olumlu bir atmosferde geçmemişti. Bir gazetecinin ifadesiyle, "*bu görüşmeler adeta kurşun gibi ağır bir havada*" gerçekleşmişti.⁶⁸ Zirve öncesinde ASEAN üyeleri, Avustralya hükümetine Fraser'ın Kuala Lumpur'daki temasları sırasında Avustralya'nın ticaret engellerine yönelik sert

⁶⁵ *New Straits Times*, 9 Ağustos 1977.

⁶⁶ *Asiaweek*, 19 Ağustos 1977, 13.

⁶⁷ *Far Eastern Economic Review*, 19 Ağustos 1977, 13-27.

⁶⁸ *The Canberra Times*, 8 Ağustos 1977.

eleştirilerin yinelenmeyeceği konusunda üst düzeyde güvence vermişti. Ancak Fraser, Avustralya'nın yaşadığı ekonomik zorlukların kısa vadede önemli ticari tavizler verilmesine imkân tanımadığını açıkça ifade etmişti.⁶⁹ ASEAN yetkilileri, Fraser ile yapılacak görüşmelerin kayda değer bir ilerleme sağlamayacağı yönünde karamsar bir beklenti içindeydiler. Buna rağmen Fraser'ın, Kuala Lumpur'da "sıcak bir şekilde" karşılanacağı yönünde diplomatik çevrelerde spekülasyonlar yapılmıştı. Avustralya tarafının, üç başbakanın (Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda) ASEAN liderleriyle bireysel değil, toplu bir görüşme formatında bir araya gelmesini sağlamak amacıyla yoğun bir diplomatik girişim yürüttüğü, ancak bu çabaların başarısızlıkla sonuçlandığı bildirilmiştir.⁷⁰

Zirve sonrası Fraser ile yapılan görüşmenin sonunda yayımlanan ortak bildiri, son derece diplomatik bir dille kaleme alınmıştı. Bildiride bu tarihî toplantının ikili ilişkilerin ilerletilmesi bakımından son derece değerli olduğu belirtildi.⁷¹ 1974 yılında Avustralya'nın, ASEAN ile resmî ilişki kurulan ilk ülke olduğu ifade edildi –her ne kadar bu ifade, ASEAN'ın AET ile daha önce gerçekleştirdiği temaslar dikkate alındığında tartışmalı olsa da–. Taraflar, ASEAN–Avustralya ilişkilerinin güçlü ve yapıcı olduğu konusunda mutabakata vardılar.⁷²

Bildiride, Avustralya'nın ASEAN ülkelerine yönelik kalkınma yardımlarının niceliğini ve niteliğini artıracak önlemler duyuruldu. Bu kapsamda, ASEAN–Avustralya Ekonomik İşbirliği Programı çerçevesinde 10 milyon Avustralya doları

⁶⁹ Metnin tamamı için bkz. Joint Statement ASEAN-Australia. *The Meeting of ASEAN Heads of Government, Kuala Lumpur, Malaysia, 4–5 August 1977*, 94–6.

⁷⁰ *Asiaweek*, 5 Ağustos 1977, 10–11.

⁷¹ Joint Statement ASEAN-Australia. *The Meeting of ASEAN Heads of Government, Kuala Lumpur, Malaysia, 4–5 August 1977*, 94.

⁷² *Australian Financial Review*, 8, 9–10 Ağustos 1977.

tutarında yeni bir taahhüt açıklandı. Ayrıca Avustralya, üzerinde uzlaşılan ASEAN sanayi projelerinin belirli bölümlerine katkıda bulunmayı da üstlendi. Bununla birlikte ASEAN/Avustralya Yatırım Semineri düzenlenmesi ve uzun vadeli bir ekonomik ilişkinin sağlam temeller üzerine oturulmasını hedefleyen Ortak ASEAN/Avustralya Araştırma Projesi'nin finansmanını üstlenme sözü verildi. Bildiriye göre bu girişimlerin, *"ASEAN/Avustralya ilişkisine yeni bir ivme kazandırması"* bekleniyordu. Ayrıca fazladan 90 milyon dolarlık yardım sözü de verildi.⁷³

Ticaret konusundaki hassas meselelere ilişkin olarak, bildiride ASEAN liderlerinin, *"Avustralya'nın mevcut iç ekonomik sorunlarını kabul etmekle birlikte, Avustralya ile ticarette paylarını artırma yönünde güçlü bir istek ifade ettikleri"* belirtildi.⁷⁴ Ayrıca, *"karşılıklı ticari ilişkilerin geliştirilmesine yönelik daha işbirlikçi ve yapıcı bir yaklaşımı teşvik etmek amacıyla"* istişare mekanizmalarının geliştirilmesi ve dışişleri bakanlarının bu konuda *"uygun öneriler sunmaları"* hususunda anlaşmaya da varıldı. Emtia alanındaki işbirliği ve gelişmiş

⁷³ *The Canberra Times*, 8 Ağustos 1977.

⁷⁴ 1970'lerin başına gelindiğinde, II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan sözde uzun refah döneminin sona ermesiyle Avustralya ekonomisi belirgin bir durgunluk dönemine girmiştir. İşsizlik ve enflasyonun eşzamanlı olarak artması, ülkenin uzun süredir benimsediği Keynesyen ekonomik anlayışın sorgulanmasına neden olmuştur. 1960'ların sonlarında bozulmaya başlayan ekonomik dengeler, 1976'ya gelindiğinde işsizlik oranının yaklaşık %6'ya, enflasyonun ise %15'e ulaşmasıyla yapısal bir krize dönüşmüştür. 1972'de iktidara gelen Whitlam Hükümeti, sosyal reformlar ve kamu harcamalarına dayalı genişlemeci bir ekonomi politikası izlemiş, ancak dış ekonomik koşullar ve idari deneyimsizlik nedeniyle kısa sürede mali istikrarı kaybetmiştir. 1975'te yaşanan siyasal krizin ardından Whitlam Hükümeti görevi bırakmış, yerine gelen Fraser yönetimi ise ekonomik istikrarı yeniden tesis etme konusunda sınırlı başarı gösterebilmiştir. 1980'e gelindiğinde, yıllık enflasyon oranı %10'un üzerinde seyretilmişti. Australian Taxation Office, *A Brief History of the Australian Taxation Office 1910-2010: Working for All Australians* (Canberra: Australian Taxation Office, 2010), 144.

lkelerdeki korumacı eğilimlerin yayılmasına dair ortak endişe konularında da Japonya–ASEAN bildirisine benzer ifadeler kullanıldı.⁷⁵

Lee Kuan Yew, Fraser ile yapılan görüşmenin sonuçlarını “*koşullar göz önüne alındığında en iyisi*” olarak değerlendirdi; ayrıca bu ilk toplantıda karşılıklı suçlamalardan kaçınılması gerektiğini vurguladı.⁷⁶ ASEAN liderleri, Fraser ile doğrudan bir çatışmadan kaçınma yönündeki sözlerine sadık kaldılar; ancak teknik düzeyde yapılan müzakerelerde ortak bildiri üzerinde oldukça sert pazarlıkların yaşandığı ve ASEAN tarafında ciddi bir hoşnutsuzluk doğduğu da bildirildi.⁷⁷

ASEAN yetkilileri, Avustralya’nın ticareti serbestleştirme yönünde açık bir taahhütte bulunması ve Avustralya’nın politikalarının ASEAN ihracatını engellediğini belirten bir ifadenin bildiriye eklenmesi konusunda ısrar ettiler. Avustralya bu iki talebi de reddetti. Yetkililer, görüşme sabahı saat 4’e kadar müzakereleri sürdürdüler ve sabah 8’de yeniden toplandılar. Buna karşın Avustralya’nın korumacı ticaret politikalarına yapılan atıf, Fraser’ın ısrarı üzerine ortak bildiriden çıkarıldı. ASEAN yetkilileri, Fraser ve Avustralya müzakere heyetinin aşırı derecede savunmacı tutumundan

⁷⁵ Joint Statement ASEAN-Australia. *The Meeting of ASEAN Heads of Government, Kuala Lumpur, Malaysia, 4–5 August 1977*, 94–97.

⁷⁶ *The Strait Times*, 8–9 Ağustos 1977.

⁷⁷ 1970’lerde ASEAN ile Avustralya arasındaki ekonomik gerginliğin temel nedeni, Avustralya’nın korumacı ticaret politikaları ve ASEAN lkelerinin bu politikalardan doğrudan olumsuz etkilenmesiydi. Özellikle tarım, tekstil ve imalat rnlerinde Avustralya’nın uyguladığı yüksek gümrük vergileri ve ithalat kotaları, Güneydoğu Asya lkelerinin ihracatını kısıtlıyordu. ASEAN yeleri, Canberra yönetiminin ticareti serbestleştirmek konusundaki isteksizliğini “ifte standart” olarak değerlendiriyordu; çünkü Avustralya, bölgesel işbirliğini destekleyen siyasi söylemlerine rağmen, ekonomik alanda piyasasını kapalı tutuyordu. Buna karşılık Avustralya ise kendi iç ekonomisindeki yüksek enflasyon, işsizlik ve sanayi baskıları nedeniyle dışa açılım konusunda temkinli davranmış, bu da işlişkilerde belirgin bir güven bunalımı meydana getirmiştir. Bkz. Jiro Okamoto, *Australia’s Foreign Economic Policy and ASEAN* (Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2010), 68.

ve özellikle uzun süren müzakereler boyunca Avustralya'nın korumacı politikalarının kamuoyu önünde eleştirilmesini kesin biçimde reddetmesinden duydukları öfkeyi de dile getirdiler.⁷⁸

ASEAN yetkilileri daha sonra Japonya ve Yeni Zelanda'nın, uyguladıkları kısıtlayıcı önlemleri kabul etme konusunda daha açık, bunları azaltma yönündeki niyetlerini ifade etmede ise daha diplomatik davrandıklarını kaydettiler. Hükûmetler arası düzeyde verilen teminatlara rağmen Malezyalı ticaret yetkilileri, Avustralya ithalatını caydırma politikasını sürdüreceklerini, çünkü Avustralyalıların zirve sonrası toplantıdan “hiçbir bedel ödemededen sıyrıldıklarını” düşündüklerini belirttiler. Malezya, ev sahibi sıfatıyla bu konuyu fazla zorlamanın uygun olmayacağı kanaatindeydi.⁷⁹

Görünüşte, Fraser evine zaferle dönüyordu. Ancak Fraser'ın bu zaferinin Pyrrhos zaferi olabileceği ileri sürüldü;⁸⁰ zira gelecekte Avustralya'nın vereceği olası ticari tavizlerle ilgili olarak, “ASEAN yetkililerinin havuç bağlanan sopayı kaparak o sopayla Avustralya'yı dövebilecekleri” de ifade edildi.⁸¹ Toplantı sonrasında da önerilen danışma organının rolü konusunda –bu organın ASEAN ülkelerini Avustralya'nın ticaret politikalarındaki gelişmelerden haberdar etmesi öngörülüyordu– görüş ayrılıkları devam etti.

⁷⁸ *The Strait Times*, 9 Ağustos 1977.

⁷⁹ Bkz. Joint Statement ASEAN-Australia. *The Meeting of ASEAN Heads of Government, Kuala Lumpur, Malaysia, 4–5 August 1977*, 94-97.

⁸⁰ Pirus zaferi, görünüşte kazanılmış ancak kayıpların büyüklüğü nedeniyle aslında yenilgiye eşdeğer olan bir zaferi ifade eder. Terim, MÖ 279 yılında Yunan kralı Epirli Pirus'un Roma'ya karşı kazandığı Asculum Savaşı'ndan gelir. Pirus, savaşı kazanmış olsa da ordusunun büyük kısmını kaybetmiş ve bu durum zaferi anlamsız hale getirmiştir. Rivayete göre Pirus, “Bir zafer daha kazanırsam tamamen mahvolurum” demiştir. Günümüzde “Pirus zaferi” deyimi, kazanmanın bedelinin çok yüksek olduğu, dolayısıyla galibiyetin stratejik bir yenilgiye dönüştüğü durumları tanımlamak için mecaz anlamda kullanılır.

⁸¹ *New Straits Times*, 10 Ağustos 1977; *ASEAN Review*, Eylül 1977, 41.

Gazeteler, Fraser'ın Kuala Lumpur'da az sempati topladığını ve pek az dost kazandığını yazarken, Yeni Zelanda Başbakanı Robert Muldoon, ülkesinin ticaret politikaları Avustalya'ya benzemesine rağmen çok daha kolay bir süreç geçirdi. Muldoon, ASEAN ülkelerine yönelik kalkınma yardımlarında önemli bir artış önerisini açıkladı. Ayrıca, Yeni Zelanda'nın ekonomik sıkıntılarına karşın, ASEAN ihracatçıları'nın Yeni Zelanda pazarından daha fazla pay almalarına yardımcı olacak bir dizi önlemi uygulamaya koyma ve finanse etme isteğini dile getirdi. Muldoon, emtia meselelerinde ve korumacılığın yayılmasına karşı ASEAN'ın tutumunu tamamen destekledi.⁸²

Genel olarak bakıldığında, zirve sonrası görüşmeler ASEAN açısından son derece başarılı geçmişti. Özellikle Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda başbakanlarının katılımı, ASEAN'a yönelik uluslararası tanınma bakımından sembolik bir dönüm noktası oluşturdu. ASEAN'ın, diğer ülkelerle kolektif müzakere yürütme kapasitesinin etkin bir biçimde sergilendiği konusunda ise geniş bir uzlaşa oluştu.

Gözlemciler, diğer hükümet başkanlarının varlığının zirveye en büyük ivmeyi kazandırdığını belirttiler. ABD de bu dönemde, bir Dışişleri Bakanlığı yetkilisinin ifadesiyle, *"ASEAN artık zamanı gelmiş bir fikirdir"* diyerek örgütün yükselen statüsünü teslim etti.⁸³ ASEAN Review dergisi ise zafer havasında şu yorumu yaptı: *"ASEAN'ın onuncu yıldönümü her bakımdan övünç vesilesi olmasa da diplomasi dünyası tarafından küresel sahnede başrol oyuncularından biri olarak tanındığının en görünür işaretidir."* Bu durum, özellikle zirvenin odak noktasında yer alan üç davetli başbakanın ya da ASEAN diplomasisinin bekleme salonunda yerlerini almış liderlerin varlığından kaynaklanıyordu. Dergi şu sonuca vardı: *"Hiçbir*

⁸² Asiaweek, 19 Ağustos 1977, 13; Far Eastern Economic Review, 12 Ağustos 1977, 10.

⁸³ ASEAN Review, Ağustos 1977, 21.

şey olmasa bile bu zirve ASEAN'ın gelişim sürecinde tarihî bir olaydır.”⁸⁴

ASEAN liderleri, örgütün temel hedeflerinin tüm beklentileri karşılamamış olabileceğini kabul etmekle birlikte, uluslararası düzeyde etkili bir aktör hâline gelmiş olmanın haklı gururunu taşıyorlardı. ASEAN artık yalnızca bölgesel değil, küresel ölçekte de dikkate alınan bir birlik olarak tanınmaya başlamıştı. Bu etkinin sonuçları kısa vadede değil uzun vadede ortaya çıkacak nitelikteydi. Kuala Lumpur Zirvesi, bu dönüşümün en somut göstergesi olmuştur. Zirve sonrasında ASEAN ülkeleri, diğer bölge devletlerini birliğe dâhil etme yönündeki çabalarını azaltmış, çünkü söz konusu devletler ASEAN'ın bölgesel bir güç olarak taşıdığı siyasi ve ekonomik potansiyelin farkına varmaya başlamışlardı. Böylece Kuala Lumpur Zirvesi, ASEAN'ın uluslararası alandaki görünürlüğü artırarak ve örgütü bölgesel istikrarın merkezinde konumlandıran önemli bir dönüm noktası haline gelmiştir.

⁸⁴ *ASEAN Review*, Eylül 1977, 41.

BÖLÜM 8

ASEAN RUHU

Biz ASEAN'a, bir şeye karşı olmak için değil, bir şeyin savunucusu olmak için yaklaştık. Eğer bölgesel birlik girişimimizi yanlış anlayan, ona şüpheyile yaklaşan ya da düşmanca tavır gösterenler varsa, bunun nedeni tıpkı Avrupa'da ve dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi, dış güçlerin bu bölgenin parçalanmasında çıkarları olmasındandır. Bizler, küçük devletlerin bölünerek birbirine düşürülmesi ve dış güçler tarafından yönetilebilir hâle getirilmesi deneyiminden ders aldık ve artık böyle bir parçalanmaya izin vermeyeceğimize karar verdik.

Rajaratnam (1967)¹

Aramızda gerçek bir iyi niyet yoksa inşa etmeye çalıştığımız ASEAN binasının temeli kayan kumdan ibaret olur.

Tunku Abdul Rahman (1971)²

Bir zamanlar, uzak bir diyarda, aynı avluda yaşayan ama birbirinden nefret eden beş kardeş varmış: Endon, Malai, Singa, Filip, ve Thai. Bu kardeşlerin birbirleriyle geçinememesinin asıl nedeni, her birinin çocukluğunu farklı bir dadiyla geçirmiş olmasıymış. Endon'un dadısı sert ve buyurganmış; Malai'nin dadısı disiplinli ama kuşkucu; Singa'nın dadısı sürekli emir veren ve öfkeli; Filip'in dadısı kararsız ve

¹ ASEAN'ın Açılış toplantısında yaptığı açıklama, Bangkok, 8 Ağustos 1967.

² Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda yaptığı konuşmadan, Kuala Lumpur, 27 Kasım 1971.

korkak; Thai'nin dadısı ise mesafeliymiş. Her dadı kendi kurallarını öğretmiş, kendi korkularını fısıldamış, kardeşlerin zihinlerine farklı farklı hikâyeler işlemiş. Bu yüzden kardeşler büyüdüklerinde, bahçede bir araya geldiklerinde bile kavga eder, birbirlerine şüpheyle bakarmış. Endon ile Malai sürekli itişir; Filip, Malai'ye öfkeyle bakar; Singa kimseye güvenmez; Thai ise aradaki gerginliği azaltmak için uğraşsa da pek başarılı olamazmış. Mahalledeki herkes bu beş kardeşin kavgalarından artık bıkmış.

Bir gün, mahallede büyük bir fırtına kopmuş. Gökyüzü kararmış, rüzgâr sertleşmiş, ağaçlar sallanmış. Kardeşler korkuyla kendi köşelerine çekilmişler. Fakat fırtına o kadar şiddetliymiş ki bahçenin ortasındaki büyük dipterocarp ağacı devrilmiş ve hepsinin yollarını kapatmış. Bu kez ne eski dadıları ne de mahalledeki diğer komşular yardım edebilmiş. Kardeşler çareyi birlik olmada bulmuşlar. Endon ağacı kaldırmak için güç vermiş, Malai plan yapmış, Singa hızla dalları toplamış, Filip ipleri bağlamış, Thai ise herkesi yönlendirmiş. Birlikte çalışınca dipterocarpı kaldırmışlar. O gün, ilk kez birbirlerine başka bir gözle bakmışlar. *“Biz birlikte daha güçlüyüz,”* demiş Thai. *“Ve aynı mahallede yaşıyoruz,”* diye eklemiş Singa. *“Artık birbirimize güvenebiliriz,”* demiş Filip. Böylece beş kardeş, geçmişteki kavgaları bir kenara bırakıp aynı bahçeyi, aynı kaderi ve aynı geleceği paylaşmaya karar vermiş. Bu şekilde kendi bahçelerini güzelleştirmişler ve daha yaşanabilir bir ortam için gayret göstermişler. İşte ASEAN da böyle doğmuştur. Birlik olunca güçlenen, farklılıklarıyla güzelleşen bir bölgesel birlik hikâyesi olarak.

ASEAN'ın kuruluş serüveni, yalnızca bir örgütün kurumsal gelişim hikâyesi değil, aynı zamanda bölgesel dayanışmanın sınandığı bir laboratuvar olarak da değerlendirilebilir. Bu döneme ilişkin amaçların, önceliklerin ve bunların ne ölçüde gerçekleştirilebildiğinin incelenmesi, örgütün tarihsel performansını anlamak açısından temel bir gereklilik

teşkil etmektedir. Ancak bu değerlendirme, kaçınılmaz biçimde, farklı bakış açılarını ve zaman zaman birbirine zıt yorumları beraberinde getirmekteydi. Zira ASEAN'ın başarısı hangi ölçütlere göre tanımlanmalıdır sorusu, kuruluşundan itibaren tartışmalı olmuştur. Üye devletlerin her biri, ulusal çıkarları, güvenlik algıları ve kalkınma öncelikleri doğrultusunda örgüte farklı anlamlar yüklemiş; bu da hem amaçların sıralanmasında hem de uygulanabilirliğin değerlendirilmesinde çeşitlilik meydana getirmişti. Bölge dışı gözlemciler için ASEAN, bölgesel istikrarın ve işbirliği kültürünün kurumsal bir modeli olarak görülürken, üye devletler açısından çoğu zaman dış baskılara karşı kolektif bir güvenlik kalkanı veya ekonomik kalkınma aracı olarak işlev görmüştü. Bu nedenle, ASEAN'ın performansını değerlendirirken tekil bir başarı ya da başarısızlık ölçeğinden söz etmek güçtür. Örgüt içindeki kararların oybirliğiyle alınması ilkesi, farklılıkların açık çatışmalara dönüşmesini engellemiş, fakat aynı zamanda bu farklılıkların varlığını görünmez kılmamıştır. Dolayısıyla ASEAN'ın ilk yılları, yüzeyde istikrarlı görünen fakat derinlerde çeşitli ulusal önceliklerin çektiği, karmaşık bir uzlaşma süreci olarak okunmalıdır. ASEAN'ın ilk yıllarına ilişkin değerlendirmelerde karşılaşılan en temel güçlük, örgütün performansını ölçmek için kullanılacak kriterlerin farklı çevrelerce farklı biçimlerde tanımlanmış olmasıdır. Bangkok Deklerasyonu, bölgesel barışın korunması, ekonomik işbirliğinin teşviki ve üye devletler arasındaki dostane ilişkilerin geliştirilmesi gibi genel hedefler ortaya koymakla birlikte, bu hedeflerin hangisinin öncelikli olduğu konusunda açık bir hiyerarşi sunmamıştı. Bu durum ise değerlendirmelerde öznel yaklaşımların önünü açmış, ASEAN'ın başarısı ya da yetersizliği, yorumcunun hangi boyuta –siyasal istikrar, ekonomik bütünleşme, ya da diplomatik etkinlik– daha fazla ağırlık verdiğine bağlı olarak değişmiştir.

Üye devletler açısından bakıldığında, bu farklılıkların kökeninde ulusal önceliklerin ve güvenlik algılarının belirleyici olduğu görülmekteydi. Endonezya açısından ASEAN, ulusal devrim sonrasında bölgesel bir liderlik alanı inşa etmenin diplomatik aracıydı. Sukarno döneminin çatışmacı dış politikasından sonra, Suharto yönetimi ASEAN'ı ulusal prestijini restore eden, aynı zamanda dışa dönük itibarını pekiştiren bir çerçeve olarak kurgulamıştı. Endonezya, örgüt aracılığıyla hem Güneydoğu Asya'da hegemonik bir konum elde etmiş hem de bu konumu kolektif liderlik söylemiyle meşrulaştırmıştı. Bu durum, ASEAN içindeki karar alma süreçlerinde Cakarta'nın sessiz yönlendirici bir rol üstlenmesini sağlamış ve örgütün siyasi ağırlığını bölgesel düzeyde artırmıştı. Tayland için ASEAN, Soğuk Savaş döneminde büyük güç rekabetinin ortasında dengeyi koruyabilmenin diplomatik bir aracıydı. Tarihsel olarak hem Çin hem de ABD ile yakın ilişkiler kurmuş olan Bangkok yönetimi, ASEAN'ı güvenlik risklerini bölgesel düzeyde dengeleyen bir tampon mekanizma olarak görmüştü. Özellikle 1970'lerin sonlarında Kamboçya'daki kriz sürecinde Tayland, ASEAN dayanışmasını kendi sınır güvenliğini destekleyen bir diplomatik kalkan olarak kullanmıştı.³ Dolayısıyla Tayland'ın ASEAN'a bakışı, kolektif kimlikten çok stratejik güvenliğe yönelikti.

³ Tayland, ASEAN'ın kurulduğu 1967 yılından itibaren kendi ulusal güvenlik endişelerine karşı bir tür bölgesel güvenlik kalkanı olarak kullanmıştır. Özellikle Vietnam Savaşı, komünizmin Güneydoğu Asya'da yayılması ve Vietnam'ın 1978'de Kamboçya'yı işgali, Bangkok yönetimi açısından ciddi tehdit algıları doğurmuştu. Bu bağlamda Tayland, ASEAN çatısı altında kolektif bir diplomatik duruş oluşturarak, ülkesini doğrudan askeri çatışmalardan uzak tutmayı ve bölgeye yönelik dış müdahaleleri dengelemeyi amaçladı. ASEAN'ın "iç işlerine karışmama" ilkesi, Tayland'ın hem sınır güvenliği hem de rejim istikrarı açısından koruyucu bir işlev gördü. Nitekim bu yaklaşım yalnızca Tayland'a özgü değildir; kuruluş sürecinde Endonezya, Malezya, Filipinler ve Singapur da ASEAN'ı, büyük güç rekabeti ve komünist yayılma tehdidine karşı hayatta kalma mekanizması olarak değerlendirmişlerdir. Dolayısıyla ASEAN, üye devletlerin güvenlik kaygılarının ortak paydası üzerinde yükselen bir örgüt niteliği kazanmıştır.

Malezya açısından ASEAN, ekonomik kalkınma hedefleriyle siyasi tarafsızlığı uzlaştıran bir platform niteliğindedir. Tun Razak döneminde şekillenen tarafsızlık diplomasisi, ASEAN üzerinden uluslararası meşruiyet kazanmıştı. Malezya, örgütü hem Batı ile doğrudan çatışmaya girmeden kalkınma kaynaklarına erişim sağlamak, hem de bölgesel dayanışma aracılığıyla iç istikrarını korumak için kullanmıştı. Bu nedenle Kuala Lumpur, ASEAN'ı kalkınma diplomasisinin kurumsallaştığı bir alan olarak değerlendirmekteydi. Filipinler için ASEAN, dış politika prestijini artırmanın ve uluslararası alanda görünürlük kazanmanın bir aracı konumundaydı. Marcos yönetimi döneminde Manila, ASEAN'ı kendi dış politik vizyonunun meşruiyet zeminine dönüştürmeye çalışmıştı.⁴ Bu doğrultuda Filipinler, ASEAN üzerinden ABD ile ilişkilerini dengelemeyi, aynı zamanda Asya-Pasifik'teki imajını kolektif bir Asya sesi içinde yeniden tanımlamayı hedeflemişti. Ancak Filipinler'in iç siyasi sorunları ve demokratik kırılmaları, ASEAN'daki etkinliğini dönemsel olarak sınırlandırmaktaydı.

ASEAN kurulduğu dönemde üye sayısı yalnızca beşti. Soğuk Savaş'ın ortasında bu beş ülke, Güneydoğu Asya'da komünizmin yayılmasını sınırlamak amacıyla işbirliği yapan, ABD yanlısı ve antikomünist bir çember oluşturmuyordu; antikomünizm ASEAN'ın kuruluşunda önemli bir unsurdur. Ancak bu beş ülkenin kendi içinde tarihsel sorunlar hâlen canlıydı ve önemli farklılıklar devam ediyordu. Bunlar arasında, Ma-

⁴ 1967-1980 döneminde Filipinler iç siyaseti, Ferdinand Marcos yönetimi altında derin ve çok boyutlu krizlerle şekillenmiştir. 1970'teki First Quarter Storm kitlesel protestoları rejimin meşruiyetini sarsmış, bunu izleyen süreçte Marcos Eylül 1972'de sıkıyönetim ilan ederek siyasal muhalefeti bastırmıştır. Aynı dönemde Komünist Parti-Yeni Halk Ordusu silahlı mücadelesini genişletirken, Mindanao'da Moro Ulusal Kurtuluş Cephesi (MNLF) öncülüğünde Müslüman ayrılıkçı isyan tırmanmıştır. Sıkıyönetim yılları, insan hakları ihlalleri, kronizm ve ekonomik bozulmayla birleşerek iç siyasal istikrarsızlığı derinleştirmiştir.

lezya'nın kurulmasına karşı Endonezya'nın yürüttüğü *Konfrontasi*, Filipinler'in Maphilindo girişimi ve 1965'te Singapur'un Malezya'dan ayrılması yer alıyordu. Bu üç olayın tamamı Singapur açısından olumsuz gelişmelerdi. Bu nedenle, Singapur'un (özellikle Lee Kuan Yew'in) ASEAN'ın kurulmasına aktif biçimde öncülük etme motivasyonunun, bu olumsuz eğilimleri istikrarlı ve dostane bir bölgesel ortama dönüştürme çabası olduğu söylenebilir. Bu, özellikle Singapur'un sanayileşme ve ekonomik kalkınmanın ilk evrelerindeki çıkarları bakımından hayati bir öncelikti. Lee Kuan Yew, Sukarno döneminde başlatılan ve hem Malezya'ya hem Singapur'a yönelmiş olan Endonezya'nın *konfrontasi* politikasını sonlandırma kararından ötürü Başkan Suharto'ya duyduğu memnuniyeti her zaman dile getirmiştir. Singapur'un, dünyanın en büyük Müslüman nüfusuna sahip Malay dünyasının ortasında Çinli çoğunluğa sahip tek laik ulus-devlet olması dikkate alındığında, Singapur'un gelişimi için kendi hâline bırakacak dostane komşulara sahip olması mutlak bir gereklilikti.⁵

Singapur için ASEAN, hem ulusal güvenliği pekiştiren hem de ekonomik kırılganlığı azaltan bir jeopolitik sigorta mekanizması işlevi görmekteydi. Küçük yüzölçümü, etnik çeşitliliği ve çevresindeki daha büyük komşulara duyduğu yapısal güvensizlik, Singapur'un ASEAN'a yaklaşımını belirlemişti. Lee Kuan Yew yönetimi, örgütü hem bölgesel istikrarsızlığın olası etkilerini önleyecek bir güvenlik ağı hem de uluslararası ticaret ve yatırım için güvenilir bir çevre olarak görmüştü. Dolayısıyla Singapur'un ASEAN vizyonu, daha çok iktisadi güvenlik kavramı etrafında şekillenmişti.

ASEAN, bu farklı ulusal yaklaşımlar arasında bir denge mimarisi üretmeyi başarmış, üyelerinin çıkarlarını çatıştır-

⁵ Bu bilgi için Singapurlu bir sosyolog ve halen National University of Singapore'da görev yapan Prof. Dr. Chua Beng Huat'a teşekkür ederiz.

madan bir arada tutan esnek birliktelik modelini kurumsallaştırmıştı. Bu durum, örgütün yavaş fakat istikrarlı ilerleyişinin arkasındaki temel dinamiği oluşturmuştur. ASEAN hiçbir zaman ortak bir vizyonun ürünü olmamış, fakat ortak tehdit algıları ve karşılıklı bağımlılıklar üzerinde inşa edilmiş bir siyasi uzlaşının pratiği haline gelmiştir. Dolayısıyla, ASEAN'ın ilk yıllarındaki performansının tek boyutlu bir başarı ya da başarısızlık ölçeğine indirgenmesi, hem tarihsel bağlamı hem de üyelerin çok katmanlı hedeflerini göz ardı etmek anlamına gelir. Daha doğru bir yaklaşım, ASEAN'ı ulusal çıkarların uzlaştırıldığı, fakat bu uzlaşının sınırlarını her dönemde yeniden tanımlamak zorunda kalan dinamik bir müzakere alanı olarak görmektir. Bu perspektif, örgütün yavaş ilerleyişinin bir zayıflık değil, aksine üyeler arasındaki çeşitliliği yönetme becerisinin bir göstergesi olduğunu da ortaya koyar.

Rajaratnam bir konuşmasında bu durumu edebiyattan bir örnekle açıklamış, ASEAN üyelerinin örgüte dair algılarını, bir roman yazarının baş karakteri farklı kişilerinin gözünden tasvir etmesine benzetmişti. Sonuçta, bu karakterin daha da gizemli hale geldiğini belirtmiş ve ASEAN'ın da benzer biçimde birçok kişi için birçok farklı anlam taşıdığını ifade etmişti.⁶ Zira onun için *“bölgeselcilik, tıpkı güzellik gibi, onu görenin gözünde var olabilir.”* Bu ifade, bölgesel bütünleşme süreçlerinin öznel ve bağlama bağlı karakterini çarpıcı biçimde ortaya koyar.

Onuncu Bakanlar Toplantısı'nda Rajaratnam'ın yaptığı konuşma, ASEAN'ın ilk yıllarına ilişkin performans tartışmalarının özünü son derece etkili bir biçimde ortaya koymuştur. Rajaratnam, örgütün bir bilançosunu sunmaktan özellikle kaçınarak, ortaya koyacağı her değerlendirmenin yalnızca yarı

⁶ Rajaratnam'ın Asia Society Conference on ASEAN'da yaptığı konuşmadan alıntıdır. New York, 4–5 Ekim 1977; Ayrıca bkz. Michael Leifer, “The ASEAN Peace Process: A Category Mistake,” *The Pacific Review* 12, 1 (1999): 25–38.

doğru olabileceğini vurgulamıştır.⁷ Bu ifadeyle kastettiği, ASEAN'ın başarısının tek boyutlu bir ölçümle değerlendirilemeyeceği, zira örgütün doğasının çok katmanlı ve bağlama göre değişen bir nitelik taşıdığıdır. Rajaratnam'a göre, ASEAN'ın on yıllık serüveni iki farklı, hatta zıt yönde okunabilir. Lee'nin bakış açısına göre, örgüt daha fazlasını yapabildi; yani ekonomik bütünleşme, ortak pazar ve kurumsal uyum alanlarında sınırlı ilerleme kaydedilmişti. Bu yönüyle ASEAN, kendi içinde potansiyelinin gerisinde kalmış bir yapı olarak görülebilir ve bu doğru olur. Ancak diğer bir perspektiften bakıldığında, beş gelişmekte olan ülkenin birbirleriyle tarihsel olarak gergin ilişkilerden çıkıp, kalıcı bir bölgesel dayanışma modeli oluşturabilmesi başlı başına bir başarı olarak kabul edilmelidir. Bu, özellikle Soğuk Savaş'ın kutuplaşmış uluslararası sisteminde dikkate alındığında, ASEAN'ın varlığını sürdürmesinin bile önemli bir diplomatik kazanım olduğunu gösterir ve bu da doğrudur.⁸

*"...ASEAN Bakanlar Toplantısı yapıldığında bunun arka planında gerçekten gelişen, birbiriyle uyumlu, birlik içindeki ve başkaları tarafından dünya ekonomisi ve siyasetinde önemli bir aktör olarak kabul edilen hakiki bir ASEAN topluluğu olmasını temin edeceğiz. Bu böyle olmak zorundadır, çünkü alternatif, beş üye devletin kendi yollarına ve farklı yön- lere giden ayrı topluluklara doğru yavaş yavaş geri dönmesidir. Karmaşık bir örgüt olarak bizim yapımızda ya ilerlemek ya da geri gitmek vardır; durmak diye bir şey yoktur. Zira hızlı değişimler çağında statükoyu sürdürmek, gerçekler dünyasından izolasyon ve kopuş anlamına gelir..."*⁹

⁷ Asian Almanac, cilt 16, 8315.

⁸ Speech by Mr. S. Rajaratnam, Minister for Foreign Affairs, at the Opening Session of the Tenth ASEAN Ministerial Meeting Held at the Shangri-La Hotel on Wednesday, 6th July 1977. Singapore Government Press Release, Publicity Division, Ministry of Culture. ⁹ Temmuz 1977. National Archives of Singapore, 1-6.

⁹ A.g.e., 4-5.

Rajaratnam'ın değerlendirmesi, özünde ASEAN'ın ölçülebilir bir başarı hikâyesi olmaktan çok, politik bir süreç ve süreklilik içinde varlık gösteren bir denge pratiği olduğunu imâ eder. Ona göre ASEAN, sabit hedeflere ulaşan bir örgütten ziyade, sürekli olarak kendi iç çelişkilerini yöneten, uzlaşma ve uyum üretme kapasitesiyle ayakta kalan bir yapıdır. Bu nedenle ASEAN'ın performansını değerlendirirken, ekonomik çıktılardan çok diplomatik süreklilik, kurumsal direnç ve üyeler arası güvenin inşası gibi nitel göstergelere bakmak gerekmektedir. Bu yaklaşım, ASEAN hakkında sıkça tartışılan başarısızlık mı, yoksa pragmatik başarı mı ikilemini aşmak açısından önemlidir. Rajaratnam'ın perspektifi, örgütün görünürdeki yavaşlığının ardında rasyonel bir siyasal strateji ve gerçeklik bulunduğunu, yani ASEAN'ın işlevsel asgari müşterek üzerinden istikrar üretmeyi amaçladığını gösterir. Dolayısıyla onun ifadesi, ASEAN'ın performansına ilişkin değerlendirmelerde niceliksel değil, niteliksel bir analiz gerekliliğine işaret eden erken bir teorik farkındalık olarak okunmalıdır.

ASEAN'ın kuruluş yılları boyunca elde ettiği başarılarla ilişkin görüşler farklılık göstermiş olsa da genel olarak hem ASEAN'ın siyasi liderleri hem de resmî yetkilileri örgütün performansından büyük memnuniyet duyduklarını her platformda ve sıklıkla ifade etmişlerdir. Örneğin, Onuncu Bakanlar Toplantısı'nda yaptığı konuşmada Romulo, ASEAN'ın artık kalıcı bir yapı olduğunu belirtmiş, örgütün canlı ve sağlıklı olduğunu, ortak hedeflerin gerçekleştirilmesinde son derece etkili bir araç haline geldiğini vurgulamıştır.¹⁰ Kuala Lumpur Zirvesi'nin açılış oturumunda konuşan Hussein Onn da ASEAN'ın hedeflerine ulaşma yolunun kolay olmayabileceğini, ancak örgütün artık yaşayan, pragmatik ve saygı duyulan bir yapı olduğunu, dolayısıyla artık göz ardı edilemeyecek bir güç haline geldiğini ifade etmişti.¹¹

¹⁰ Carlos P. Romulo, "A Perspective on ASEAN," *Asia-Pacific Community* 2 (1978): 1-6.

¹¹ Konuşmanın tamamı için bkz. Opening Address by Hussein Onn, *The Meeting of ASEAN Heads of Government, Kuala Lumpur, Malaysia, 4-5 August 1977*, 36-7.

ASEAN'ın ilk yıllarına ilişkin genel tablo, yalnızca üye devletler nezdinde değil, bölgedeki bağımsız gözlemciler arasında da dikkat çekici bir memnuniyet duygusuna yol açmıştır. Bu gözlemler, örgütün kırılgan bir başlangıçtan istikrarlı bir kurumsal yapıya evrilmesini, Güneydoğu Asya'nın siyasal coğrafyasında istisnai bir başarı örneği olarak değerlendirmekteydi. Gerçekten de ASEAN'ın 1976 Bali Zirvesi'ne kadar birlik olarak kalmayı başarması ve bu zirveden canlı, işlevsel bir örgüt kimliğiyle çıkması, dönemin bölgesel ve uluslararası koşulları dikkate alındığında olağanüstü bir durumdu. Bali Zirvesi sonrasında ASEAN üyelerinin birbirlerine yönelik güven düzeyinin artması, bölgesel istikrar fikrini somut bir diplomatik pratiğe dönüştürmüştü. Bu süreçte devletler, karşılıklı ilişkilerini derinleştirmenin ve kolektif refahı artırmaya yönelik işbirliğini kurumsallaştırmanın yalnızca bölgesel bir gereklilik değil, aynı zamanda ulusal kalkınma stratejilerinin öncelikli bir bileşeni olduğunu da fark etmişlerdi. Başka bir ifadeyle ASEAN işbirliği, artık dış politikalarının tamamlayıcı bir unsuru olmaktan çıkmış, ulusal öncelik listelerinde üst sıralara yerleşmiştir.

Bu gelişme ise örgütün yalnızca diplomatik bir forum değil, üyelerinin dış politika davranışlarını yeniden biçimlendiren bir normatif alan haline geldiğini göstermekteydi. ASEAN'ın kurumsal sürekliliğini sağlayan unsur, bağlayıcı mekanizmalardan ziyade, üyeleri arasında zamanla gelişen karşılıklı bağımlılık bilincidir. Dolayısıyla ASEAN'ın başarısı, tekil projelerin ya da ekonomik göstergelerin ötesinde, üye devletlerin bölgesel dayanışmayı kendi ulusal çıkarlarının uzun vadeli uzantısı olarak görmeye başlamalarında yatmaktadır. *Far Eastern Economic Review* de ASEAN'ı "pozitif bir gerçeklik, işleyen bir kurum, organik bir uluslararası örgüt" olarak nitelendirmiş ve "üyelerinin, ulusal çıkar anlayışlarını bölgesel çıkarlar lehine yeniden tanımlayacak ölçüde örgütlerle bütünleştiklerini" ifade etmiştir.¹²

¹² *Far Eastern Economic Review*, 1977 Yearbook, 57.

ASEAN'ın 1977'nin sonunda ulaştığı kurumsal istikrar ve diplomatik etkinlik, yalnızca bölge içinde değil, küresel düzeyde de dikkat çekmiştir. Uluslararası basın ve politika çevrelerinde, örgütün elde ettiği sonuçlar genellikle bir *başarı modeli* olarak sunulmuştur. Nitekim dönemin önde gelen yayın organlarından *Australian Financial Review*, ASEAN'ın başlangıçta esasen ekonomik işbirliği için bir tartışma platformu olarak tasarlandığını, ancak kısa sürede bölgesel istikrarın mihenk taşlarından biri haline geldiğini vurgulamıştı. Bu yorum, ASEAN'ın zaman içinde işlevsel bir dönüşüm geçirdiğini; teknik-ekonomik bir yapıdan, siyasal uyum ve güvenlik dengesi üreten bir örgüte dönüştüğünü açık biçimde ortaya koymaktadır.¹³ Benzer biçimde, *Canberra Times* da ASEAN'ın onuncu yılı itibarıyla Asya kıtasının en etkin ve saygın bölgesel örgütü konumuna yükseldiğini değerlendirmişti. Gazeteye göre ASEAN, yalnızca bölgesel istikrara katkı sağlamakla kalmamış, aynı zamanda üyeleri arasında dayanışma bilincini güçlendirerek karşılıklı güven ve işbirliği kültürünün kurumsallaşmasına öncülük etmişti.¹⁴ Bu değerlendirmeler, örgütün dış gözlemciler nezdinde artık deneysel bir girişim olarak değil, bölgesel barış ve kalkınmanın somut bir aktörü olarak algılanmaya başladığını da göstermekteydi.

Ekonomik işbirliği, ASEAN Bildirgesi'nde örgütün temel hedefi olarak açıkça belirtilmişti. Bununla birlikte, *Kurucu Babalar*¹⁵ için diğer amaçlar da önemliydi ve zamanla bu

¹³ *Australian Financial Review*, 1 Ağustos 1977; *Canberra Times*, 7 Haziran 1977.

¹⁴ Bu süreç ve ASEAN'ın konumu, Avustralya gazeteleri tarafından yoğun bir şekilde incelenmiştir. Ayrıntı için bkz. *The Canberra Times*, 5-10-11-18-25 Ağustos 1977; *Tribune*, 10 Ağustos 1977; *Tharunka*, 5 Eylül 1977.

¹⁵ ASEAN'ın "kurucu babalar" (founding fathers) ifadesi, örgütün kuruluş yıllarında kullanılmamış; 1980'lerden itibaren bölgesel diplomasi çevreleri ve akademik literatürde kendiliğinden gelişmiştir. Özellikle ASEAN'ın 20. ve 30. yıl kutlamaları sırasında Khoman, Malik, Rajaratnam, Ramos ve Tun Razak'ın kişisel diplomatik rolleri öne çıkarılmış; bu beş isim giderek "founding fathers" olarak anılmaya başlanmıştır. 1997 sonrası ASEAN Sekretaryası yayınlarında da terim yaygınlaşarak yarı-resmî bir nitelik kazanmıştır. Böylece kavram, geriye dönük bir anlatı olarak kurumsallaşmıştır.

hedeflerin önemi giderek artan bir biçimde vurgulanmaya başladı. Bu ikincil hedeflerin meşruiyeti daha sonra Bali'deki ASEAN Bildirgesi ile teyit edildi. Ancak, birçok ASEAN temsilcisi ekonomik işbirliğinin önceliğini koruduğunu ısrarla savunmaya devam etti. Özellikle Malezyalı sözcüler, örgütün güvenlik konularında artan rolünden duydukları tedirginlik nedeniyle bu konuda daha yüksek sesle konuşmaktaydılar.¹⁶

Hussein Onn, Mart 1976'da ASEAN Ekonomi Bakanları'na hitaben yaptığı konuşmada, ASEAN'ın merkezi amacının, Güneydoğu Asya halklarının sosyoekonomik işbirliği yoluyla maddi refahını artırmak olduğunu vurguladı. Başka temsilciler de Malezya'nın bu görüşünü destekledi. Upadit, Şubat 1977'de yapılan özel Dışişleri Bakanları toplantısında, ekonomik işbirliğinin hiç şüphesiz ASEAN dayanışmasının ve işbirliğinin dokusundaki en sağlam ipplik olduğunu ifade etti. Romulo ise Onuncu Bakanlar Toplantısı'nda şu benzetmeyi kullandı: *"ASEAN evi birçok odaya sahiptir, ancak bugün bu evin en göz alıcı odası ekonomik kalkınmadır."*¹⁷

ASEAN'ın kuruluş yıllarında ekonomik işbirliği, örgütün yalnızca kalkınma hedefleri açısından değil, aynı zamanda siyasal ve güvenlik çıkarları bakımından da stratejik bir araç olarak görülmüştü. Bölge liderleri –özellikle de Lee-, ekonomik dayanışmanın siyasal istikrarın ön koşulu olduğu düşüncesini sıkça dile getirmiş, ekonomik karşılıklı bağımlılığın dış müdahalelere karşı ortak direnç geliştirmeyi kolaylaştıracağını savunmuşlardı. Bu anlayış, özellikle Soğuk Savaş ortamında, kalkınma ve güvenliğin birbirinden ayrılmaz iki yön olarak ele alınmasına yol açmıştır. Her ne kadar ekonomik alanda kaydedilen ilerleme yavaş ve parçalı bir nitelik taşımış olsa da ASEAN liderleri, bu süreci bir başarısızlık göstergesi olarak değil, kurumsal olgunlaşmanın doğal bir evresi olarak değerlendirmişlerdir. Bali (1976) ve Kuala Lumpur

¹⁶ Bkz. M. Rajendran, *ASEAN's Foreign Relations: The Shift to Collective Action* (Kuala Lumpur: Arenabuku, 1985), 15–33.

¹⁷ *Asian Almanac*, cilt 16, 8322.

(1977) zirvelerinde alınan kararlar, örgütün artık daha iddialı ekonomik entegrasyon projeleri geliştirme iradesine sahip olduğunu göstermişti. Bu zirvelerde imzalanan anlaşmalar, bölge içi ticaretin artırılmasına, sanayi projelerinin ortak finanse edilmesine ve ekonomik kalkınmanın bölgesel ölçekte koordine edilmesine yönelik yeni girişimlerin temelini atmıştı.

Bununla birlikte ASEAN'ın erken dönem ekonomik faaliyetleri, genellikle gevşek biçimde koordine edilmiş, ulusal kalkınma planlarının tamamlayıcı unsurları olarak kalmıştı. Üyeler arasındaki yapısal farklılıklar, sermaye eksikliği ve korumacı ekonomi politikaları, bölgesel düzeyde derin ekonomik bütünleşmenin önünde ciddi engeller oluşturmuştu. Buna rağmen ASEAN liderleri, bu sınırlı işbirliğini küçümseyen eleştiriler karşısında örgütün mütevazı başarılarını kararlılıkla savunmuşlardır. Onlara göre, ekonomik işbirliği girişimleri kısa vadeli verimlilikten ziyade uzun vadeli güven inşası ve siyasi dayanışma amacı taşımaktaydı.

Kurucu Babalar, ASEAN'ın ekonomik konularda diğer ülkelerle toplu pazarlık yürütme aracı olarak oynayabileceği rolün çok değerli olduğunun farkındaydı ki bu durum KL Zirvesi'nde görülmüştü. Hatta bazıları, ASEAN'ın bölge içi ekonomik işbirliğini geliştirmektense bu dış ekonomik müzakerelere rolünü daha faydalı görüyordu. Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda başbakanlarının Kuala Lumpur Zirvesi sonrası toplantılara katılması ve ASEAN'ın bu ülkeler ile diğer gelişmiş devletler üzerinde kurabildiği baskı, örgütün üyelerinin dış ekonomik ilişkilerini yönetmede oynadığı olumlu rolün somut bir göstergesi olarak kabul edildi.

Açıkça dile getirilmese de ASEAN'ın tüm üyeleri tarafından paylaşılan temel bir işlev, üye ülkeler arasında dostane ikili ilişkilerin sürdürülmesi veya bu ilişkilerin bozulduğu durumlarda, bu anlaşmazlıkların olumsuz etkilerinin azaltılması idi. ASEAN liderleri, örgütün bu alandaki başarısından büyük memnuniyet duymaktaydılar. Kuruluşundan

itibaren ASEAN ülkeleri, ortak üyeliklerinin ikili anlaşmazlıklar üzerindeki yumuşatıcı etkisinden yararlandılar. Lee Kuan Yew henüz 1972'deki Beşinci Bakanlar Toplantısı'nda, ASEAN'ın en değerli başarısının, örgüt bünyesindeki sık toplantılar sayesinde doğan anlayış ve iyi niyet olduğunu belirterek, bu ortamın sürtüşme meydana getirebilecek durumları yağlayan bir mekanizma görevi gördüğünü ifade etmişti ki Lee, son derece haklıydı.

ASEAN'ın erken dönem performansına ilişkin değerlendirmelerde öne çıkan noktalardan biri, örgütün başarı ölçütünün genellikle yanlış yerde aranmasıydı. Oemarjadi Njotowijono'nun 1974'te dile getirdiği üzere ASEAN, büyük çaplı ekonomik veya kalkınma projelerini hayata geçirmekte kayda değer bir başarı elde edememişti. Bununla birlikte, örgüt liderleri bu durumu bir başarısızlık olarak değil, ASEAN'ın özsel amacına uygun bir yönelim olarak yorumlamışlardı, çünkü herbirinin gelişmelere bakış açıları farklıydı. Zira onların bakışına göre ASEAN'ın asıl işlevi, üyeleri arasındaki ikili anlaşmazlıkları yönetmek, potansiyel çatışmaları yumuşatmak ve diyalog kanallarını açık tutmaktı. Njotowijono'nun işaret ettiği bu farklı ölçütler, ASEAN'ın kurumsal mantığını anlamak açısından belirleyicidir.¹⁸

Örgütün başarı kriteri, nicel ekonomik göstergelerle değil, bölgesel istikrarın korunmasına yaptığı katkıyla ölçülmelidir. 1967'de birbirine derin güvensizlik duyan ve sınır sorunları, ideolojik ayrılıklar veya etnik rekabetlerle karşı karşıya bulunan devletlerin, 1970'lerin ortasına gelindiğinde düzenli diyalog ve diplomatik temas zemininde bir araya gelebilmesi, kendi içinde dikkate değer bir dönüşümdür. Liderler, Güneydoğu Asya'daki ilişkilerin 1967'deki gergin atmosferle karşılaştırıldığında ciddi biçimde yumuşadığını,

¹⁸ "Regionalism in Southeast Asia: Commitment or Integration?," 153; *The Mirror* (Singapur), 19 Temmuz 1976.

ASEAN'ın bu ortamda barışçıl etkileşim kültürü oluşturduğunu belirtmişlerdir. Bu çerçevede, ASEAN'ın temel işlevini yerine getirme bakımından olağanüstü bir başarı sergilediği yönündeki değerlendirme, yalnızca bir övgü değil örgütün normatif varlık nedenine işaret eden analitik bir tespittir. Ayrıca Mahbubani de bu duruma dikkat çeker.¹⁹

1970'lerin sonuna gelindiğinde, ASEAN'ın en belirgin başarısı, üye devletler arasında karşılıklı güvensizlikten doğan gerilimleri yönetme ve bunları yapıcı bir diyalog zeminine dönüştürme becerisi olmuştur. 1977'de yaptığı bir konuşmada Rajaratnam, örgüt içinde zaman zaman görüş ayrılıkları ve anlaşmazlıklar yaşandığını açıkça kabul etmiş, ancak bu farklılıkların hiçbirinin ASEAN'ın bütünlüğünü tehlikeye atmadığını vurgulamıştı. Ona göre, örgütün en önemli kazanımı, uyuşmazlıkların bastırılmasında değil kontrollü biçimde yönetilmesinde yatmaktaydı.²⁰ Bu yaklaşım, ASEAN'ın *çatışma çözümü* değil *çatışma yönetimi* modeli üzerine inşa edilmiş doğasını açık biçimde yansıtır. Aynı dönemde, Hussein Onn'un Kuala Lumpur Zirvesi'ndeki değerlendirmesi, ASEAN'ın bölgesel siyasete getirdiği yeni ruhu ifade etmekteydi. Onn, örgüt içindeki sürekli temas ve istişare kültürünün, Güneydoğu Asya'da çatışma siyasetinin artık geçmişte kaldığı bir dönemin başladığını belirtmiştir. Bu vurgu, ASEAN'ın kurumsal yapısının yalnızca teknik işbirliği değil aynı zamanda güven üreten diplomatik alışkanlıklar oluşturma işlevine sahip olduğunu göstermekteydi. Ferdinand Marcos ise aynı zirvede yaptığı konuşmada, ASEAN'ın en önemli başarısının yapısal bir değişim sağlayarak çatışma, güvensizlik ve kuşku içinde yaşayan bir bölgeyi, en iyimser beklentilerin bile ötesinde, işbirliği ve dayanışma bölgesine dönüştürmek olduğunu ifade etmiştir. Marcos'un bu sözleri, ASEAN'ın bölgesel kimlik inşasındaki dönüştürücü etkisine

¹⁹ Bkz. Kishore Mahbubani ve Jeffery Sng, *The ASEAN Miracle: A Catalyst for Peace*.

²⁰ *New Straits Times*, 4 Ağustos 1977.

işaret eder. Özellikle Filipinler ile Malezya arasında süregelen Sabah meselesinin gölgesinde dile getirilen bu değerlendirmeler, örgütün tarihsel rekabet alanlarını, ortak çıkar eksenine taşımadaki başarısını sembolik biçimde ortaya koymaktadır.²¹

ASEAN'ın en dikkate değer başarısı, beş farklı ulusu bir araya getirip bir arada tutabilme kapasitesinde yatmaktaydı. Bu durum, örgütün özünü tanımlayan temel niteliğe, yani birlikte var olabilme becerisine işaret eder. ASEAN'ın kurumsal yapısı başlangıçta güçlü bir bürokratik mekanizma ya da bağlayıcı bir anlaşma sistemi üzerine inşa edilmemişti; buna rağmen örgüt, üye devletler arasındaki tarihsel güvensizlikleri aşmayı ve farklı siyasal rejimlerin barış içinde işbirliği sürdürebileceği bir zemin oluşturmayı başarmıştı. Bu durum, ASEAN'ın başarısının teknik değil, esasen siyasal-psikolojik bir nitelik taşıdığını gösterir. Malezya basınında yer alan yorumlar da bu gözlemi pekiştirir nitelikteydi. *New Straits Times*'ın döneme ilişkin değerlendirmesi, ASEAN'ın bölgesel ilişkilerdeki dönüştürücü etkisini açıkça ortaya koymaktadır: *"ASEAN'ın varlığı ve onun sağladığı açık, dürüst temaslar, bölgesel uzlaşmanın inşasında paha biçilmez bir rol oynamış; olası çatışma konularını daha doğmadan önlemeyi ve mevcut anlaşmazlıkların çözümünü kolaylaştırmıştır."*²² Bu tespit, örgütün önleyici diplomasi işlevine işaret eder; ASEAN, krizlere tepki veren bir mekanizma olmaktan ziyade, potansiyel gerilimleri yumuşatan bir iletişim ağına dönüşmüştür.

Kuruluşundan itibaren ASEAN'ın kurumsal kimliği, büyük ölçüde siyasal işbirliği ekseninde şekillenmişti. Ekonomik, toplumsal ve kültürel hedefler resmi belgelerde önemli yer tutsa da örgütün gerçek dinamiği siyasal alanın etrafında dönmüştür. Bu durum, hem üyelerin benzer dış politika yönelimlerinden hem de ASEAN'ın uzun yıllar boyunca dışışleri

²¹ Bkz. *The Meeting of ASEAN Heads of Government, Kuala Lumpur, Malaysia, 4-5 August 1977*, 36-43.

²² *New Straits Times*, 8 Ağustos 1977.

bakanları ve diplomatik kadroların doğrudan kontrolünde yürütülmesinden kaynaklanmıştı. Başka bir ifadeyle, ASEAN'ın siyasal karakteri bir tercihten ziyade, yapısal bir zorunluluğun sonucuydu. 1976 tarihli ASEAN Bildirgesi, örgütün siyasal hedeflerini açık biçimde tanımlayarak, bu eğilimi resmileştirmişti. Bildirge, üye devletlerin egemen eşitliğine, karşılıklı saygıya ve iç işlerine karışmama ilkesine dayalı bir bölgesel düzen tahayyülünü kurumsallaştırmıştı. Bu bağlamda ASEAN, bölgeyi etkileyen temel siyasal meselelerde ortak tutum geliştirme kapasitesine ulaşarak, Güneydoğu Asya'da düzenin istikrarlı biçimde sürdürülmesine katkıda bulunmuştur.²³ Üye devletlerin liderleri, örgütün en somut başarılarının çoğu zaman siyasal alanda gerçekleştiğini vurgulamış; siyasi işbirliğinin, ekonomik veya teknik konulara kıyasla daha kolay ilerlediğini dile getirmişlerdi. Bunun nedeni, üye devletlerin dış politika önceliklerinin genel olarak benzer güvenlik ve kalkınma kaygılarına dayanmasıydı. Bu durum yalnızca ASEAN içinde değil, bölge dışı gözlemciler arasında da geniş yankı bulmuştur. Çeşitli uluslararası analistler, ASEAN'ın ilk dönem performansına bakıldığında, başarısının özünde siyasal ve diplomatik nitelik olduğunu vurgulamışlardı. Esasen, her ne kadar ASEAN Bildirgesi ekonomik, sosyal ve kültürel hedeflere geniş yer verse de örgüt, özünde bölgesel düzenin yönetiminde merkezi bir rol üstlenmeyi amaçlayan siyasal bir yapı olarak kurgulanmıştı. Aslında ASEAN'daki işbirliğinin temelinde, siyasi liderlerin ekonomik işbirliği için uygun bir siyasal iklim oluşturma yönündeki gayretleri bulunmaktaydı, zira öncelikle uygun koşullar sağlanmalıydı.

ASEAN'ın gelişim süreci incelendiğinde, örgütün imajı ile gerçek işlevi arasında belirgin bir ayırım yapmak gerekir. Çoğu zaman ekonomik işbirliği, teknik projeler veya kültürel temaslar üzerinden tanımlansa da ASEAN'ın gerçek başarısı

²³ Bu durum, Kuala Lumpur Zirvesi sürecinde Avustralya ve Japonya'ya karşı izlenen ortak tutumda da açık bir biçimde görülmektedir.

bu alanların ötesindedir. Örgütün bilançosuna bakıldığında, en kalıcı ve somut kazanımların diplomatik ve siyasal alanda elde edildiği açıktır. ASEAN'ı ayakta tutan ve onu diğer bölgesel oluşumlardan ayıran asıl unsur, üyeleri arasında uzun vadeli siyasal istikrarı mümkün kılan diplomatik etkileşim biçimini kurumsallaştırmış olmasıdır. Bu bakış açısına ek olarak ASEAN'ın doğuşunu ve kurumsal sürekliliğini sağlayan temel dinamik, onun siyasal ve diplomatik yararlarıdır. Siyasal faktörler, yalnızca örgütün faaliyet alanlarını belirlemekle kalmamış; üyeliğin sınırlarını çizmiş, örgütün anlamını ve işlevini tanımlamış, hatta her bir üye devlet açısından ASEAN'a atfedilen değeri biçimlendirmiştir. Başka bir deyişle, ASEAN ne ekonomik zorunlulukların ne de bürokratik kurum inşasının sonucudur. ASEAN, bölge ülkelerinin kendi güvenlik kaygılarını, egemenlik hassasiyetlerini ve dış politika yönelimlerini uzlaştırma arayışından doğmuş bir siyasal uzlaşma modelidir.

Bu çerçevede ASEAN, bir askerî ittifaktan çok, siyasal uzlaşma ve diplomatik istişare platformu olarak değerlendirilebilir. Onun başarısı, bağlayıcı kurallar üretme kapasitesinden değil farklı rejimlere ve çıkar yapılarına sahip devletleri ortak bir istikrar kültürü etrafında buluşturma yeteneğinden kaynaklanmıştır. Dolayısıyla ASEAN'ın ilk yılları, kurumsal derinlikten ziyade siyasal dayanıklılıkla tanımlanmalıdır. Bu da onu, Soğuk Savaş döneminin en özgün bölgesel işbirliği modellerinden biri haline getirmiştir.

ASEAN'ın siyasi işbirliğinde elde ettiği görece başarı, örgüte bununla bağlantılı çeşitli alanlarda da önemli kazanımlar sağlamıştır. Bu işbirliği, üyelerin uluslararası alandaki etkisini artırmış, dolaylı biçimde de güvenliklerini güçlendirmiştir. Bu iki unsur, ASEAN üyeleri açısından bilinçli ve son derece önemli hedeflerdi.

1977'ye gelindiğinde ASEAN'ın artan uluslararası ağırlığı, artık Güneydoğu Asya'nın dış ilişkilerine dair yapılacak her ciddi tartışmanın, eskiden olduğu gibi yalnızca bölge dışı

büyük güçlerin tutum ve faaliyetlerine odaklanamayacağını, bunun yerine, artık bölge devletlerinin bireysel ve ortak görüşlerinin dikkate alınması gerektiğini göstermekteydi. Kula Lumpur Zirvesi bunun en önde gelen örneklerindendir.

Güvenlik boyutuna ilişkin olarak bazı gözlemciler, ASEAN liderlerinin zihninde güvenliğin daima en üstün öneme sahip mesele olduğunu ve örgüt içinde sergilenen birlik ve dayanışmanın, esasen ortak bir dış tehdit algısından kaynaklandığını ileri sürmüştü. Bu tehdit önce Çin'den, daha sonra ise Vietnam'dan geldiği düşünülen tehlikelerle ilişkilendirilmişti.²⁴ ASEAN temsilcilerinin bazı açıklamaları da bu yorumu desteklemiştir. Nitekim Rajaratnam, Dokuzuncu Bakanlar Toplantısı'nda ASEAN'ın yeterince fayda sağlamadığı yönündeki eleştirilere karşı şu sözlerle yanıt vermiştir: *"ASEAN olmadan ve yalnız kalmış devletler olarak biz, çok daha savunmasız ve çaresiz olurduk."* Bu ifade, ASEAN'ın yalnızca dış tehditleri dengelemeyi değil aynı zamanda üyelerine psikolojik ve diplomatik bir güvenlik çerçevesi sunmayı başardığını da göstermektedir. Dolayısıyla ASEAN'ın güvenlik boyutu, örgütün diğer tüm faaliyet alanlarını kuşatan kurucu bir bileşen niteliğindedir. Onun kalıcılığı, askeri ittifaklardan değil, güvenliği siyasal istikrar, karşılıklı bağımlılık ve diyalog yoluyla tesis etme becerisinden kaynaklanmıştır. Aynı toplantıda Rajaratnam;

"Ben, tıpkı meslektaşım Adam Malik gibi, 8 Ağustos 1967'deki kuruluşundan bu yana yapılan her ASEAN Bakanlar Toplantısı'na katıldım. Bu yıllık ASEAN Dışişleri Bakanları buluşmalarından çok şey öğrendim ve büyük ölçüde fayda sağladım. Farkında olmadan da olsa ASEAN'a dâhil olmak, siyasal düşüncemde bir devrim sağladı. ASEAN'ın kuruluşundan önce ben ve Singapurlu meslektaşlarım, Singapur'un sorunlarını tamamen adanın ulusal çıkarları açısından değerlendirdik; bugün ise ulusal sorunları ASEAN çıkarları açısından da değerlendirmek artık ikinci doğamız hâline geldi. Doğrudur,

²⁴ Shee Poon-Kim, "A Decade of ASEAN, 1967-1977," *Asian Survey* 17, 8 (1977): 753-770.

hâlâ ulusal ölçekte düşünüyoruz; ancak aynı zamanda şu soruyu da kendimize soruyoruz: Ulusal bir karar, ortaklarımızın çıkarlarını olumsuz etkiler mi? Bu karar bölgesel işbirliği ve dayanışma üzerinde haksız gerilimlere ve baskılara yol açar mı? Ulusal ihtiyaçlarla bölgesel zorunluluklar arasındaki çatışmaları tamamen çözmede her zaman başarılı olmayabiliriz. Ancak dikkat çekilmesi gereken nokta şudur: ASEAN'ın üyeleri olarak, elimizden geldiğince ulusal politikalarımızı ayarlamaya ve ASEAN'a ciddi zarar verebilecek sorunlardan kaçınmaya bilinçli bir şekilde çaba gösteriyoruz...

Geçtiğimiz dokuz yıl boyunca, kuşkucular ve dostça olmayan çevreler, çıkar çatışmalarını ASEAN'ın eninde sonunda dağılmasının ve çöküşünün habercileri olarak vurgulamakta pek de haksız değillerdi. Ancak biz, kendi adımıza, bu karamsar kahinleri, farklılıkları yönetmek için kendine özgü bir ASEAN siyasal tarzı geliştirerek yanıltmayı başardık. Farklılıkları kontrol altında tutabilmemizin nedeni basittir: Son dokuz yılda, belki sezgisel olarak –entelektüel düzeyde olmasa bile– artık her zamankinden daha fazla, ASEAN'ın ve bölgesel dayanışmanın, bağımsız devletler olarak ulusal esenliğimiz ve bütünlüğümüz için vazgeçilmez hâle geldiğini anlamış bulunuyoruz. ASEAN'da bulunmak, bazılarına göre büyük faydalar sağlamıyor olabilir; fakat onlar da iyi biliyorlar ki ASEAN olmaksızın ve birbirinden kopuk, yalnız devletler olarak çok daha savunmasız ve çaresiz olurduk....

...tüm kısıtlamalara rağmen, ASEAN'ı inanılması güç bir rüyadan ciddi saygınlığı olan bir örgüte dönüştürme sürecinde, payımıza düşenden fazlasını kattığımızı düşünüyoruz.”²⁵

ASEAN'ın ilk yılları, örgüt açısından hem övünç hem de öz eleştiri dönemi olarak değerlendirilmelidir. Üyeler genel olarak elde edilen istikrardan ve örgütün bölgesel siyasette kazandığı görünürlükten memnun olsalar da bu memnuniyet, hiçbir zaman kendilerini rehavete sürüklememiştir. Aksine, ASEAN liderleri ve diplomatları, örgütün yapısal sınırlılıklarının farkında olduklarını açıkça dile getirmektedirler.

²⁵ Konuşmanın tamamı için bkz. S. Rajaratnam, “Speech by Mr S. Rajaratnam, Minister for Foreign Affairs, at the 9th ASEAN Ministerial Meeting Held in Manila on 24th June 1976,” *Singapore Government Press Statement*, 1.

Bölge ülkeleri, ASEAN'ın başarısının çoğu zaman yavaş ilerleme ve kırılgan uyum üzerine kurulu olduğunu biliyor, bu nedenle kendi politik yaklaşımlarında temkinli bir gerçeklik sergiliyorlardı. Her bir üye devlet, ASEAN'ın işleyişine ilişkin farklı alanlarda özgün memnuniyetsizlikler taşımaktaydı; kimisi ekonomik işbirliğinin yüzeyde kalmasından, kimisi ortak eylem mekanizmalarının zayıflığından, kimisi ise karar süreçlerinin fazlasıyla ihtiyatlı oluşundan yakınmaktaydı. Bu farkındalık, bölge dışı gözlemcilerin daha sert eleştirileriyle birleşince ASEAN'ın erken dönemine dair karışık bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bölge dışı yorumcular özellikle örgütün ilk sekiz yılında, ASEAN Bildirgesi'nde belirtilen hedeflerin uygulamada karşılığını bulamadığını sıkça vurgulamışlardı. Bir yazar, bu dönemi uykuda, etkisiz ve askıda kalmış bir dönem olarak nitelendirirken; bir diğeri ise ASEAN'ı çok konuşan ama az icraat yapan bir yapı olarak tanımlamıştı. Benzer biçimde, örgütün kararlılıktan ziyade karar tasarılarıyla tanınan, soyut idealleri bol, somut başarıları kıt bir görüntü sergilediği yönünde değerlendirmeler de yapılmıştır.

Bu tür eleştiriler, ASEAN'ın 1967–1975 arasındaki faaliyetlerinin etkileyici olmaktan uzak, temkinli bir başlangıç evresi olarak görülmesine yol açmıştı. Bazı yorumcular ASEAN'ı, zaman kazanmaktan öteye geçemeyen bir diplomatik platform olarak tanımlarken, diğerleri ASEAN'ı önemsiz projelerin derlemesi şeklinde küçümsemekteydi. Ancak bu eleştiriler ne ölçüde sert olursa olsun, ASEAN'ın bölgesel düzeyde bir arada kalma ve çatışmadan kaçınma konusundaki başarısını tam olarak gölgede bırakamamıştı.²⁶ Zira ASEAN'ın erken döneminde öncelik, hızlı entegrasyondan çok, varlığını sürdürebilme ve diyalog kanallarını açık tutma kapasitesinin tesis edilmesiydi. Bu açıdan bakıldığında, sönük görünen performans, aslında ASEAN'ın uzun vadeli istik-

²⁶ *Far Eastern Economic Review*, 21 Kasım 1975, 50; Robert Shaplen, "Southeast Asia—Before and After," *Foreign Affairs* (1975): 548.

rar modelinin temellerini atan bir düşük tempolu dayanıklılık stratejisi olarak da okunabilir. Ayrıca bu tür değerlendirmeler yapılırken, ASEAN öncesi dönemde bölgenin karşı karşıya olduğu yapısal zorlukların mutlaka hatırd tutulması gerekir; aksi hâlde kapsamlı, adil ve insaflı bir değerlendirme yapmak mümkün olmaz.

Straits Times, Bali Zirvesi'nden hemen önce yayımladığı bir yorumda, ASEAN'ın önemli hiçbir şey yapmadan başarı elde eden bir örgüt olarak anıldığını yazmıştı. Sekiz yıl boyunca ASEAN tarihin sayfalarında sıçramak yerine ağır ağır ilerlemiş, zamanının çoğunu büyük fikirleri olgunlaştırmaya değil, yalnızca kavramsal çerçeveleri pekiştirmeye harcamış ve iyimserlik ile umutsuzluk arasında gidip gelmişti.²⁷ Bali ve Kuala Lumpur zirvelerinden sonra ASEAN, çok daha fazla övgü toplasa da bölge dışı birçok analist, örgütün gelişim hızını hâlâ yetersiz bulmaktaydı.

ASEAN'ın kendi temsilcileri de yavaş ilerleyişten dolayı hayal kırıklığı ve sabırsızlık içindeydi. Ali Moertopo, Bali Zirvesi'nin ardından yaptığı bir değerlendirmede, ASEAN işbirliğinin somut sonuçlarının şimdiye dek çok az olduğu ve örgüte yöneltilen, hatta en sert eleştirilerin bile kolayca gözü ardı edilemeyeceği gerçeğini kabul etmek gerektiğini belirtmişti.²⁸ Rajaratnam ise Kuala Lumpur Zirvesi'nden sonra ASEAN'ı, övgüye değer bir *sahne oyunu* olarak görenlerin olduğunu, örgütün en belirgin başarılarının ise bir dizi iyi niyetli karar ve içi boş söylemlerden ibaret sayıldığını dile getirmişti. Zirve öncesinde yaptığı bir konuşmada ASEAN'ın beklentilerin gerisinde kaldığını şu sözlerle ifade etmiştir: *"On yıldır parmak egzersizlerinde ustalaştık, ama henüz piyanoda bir sonat çalabilmiş değiliz."*²⁹

²⁷ *Straits Times*, 20 Ocak 1976.

²⁸ Ali Moertopo, "Political, Economic and Strategic Developments in Southeast Asia with Particular Emphasis on the Future of ASEAN," *Indonesian Quarterly* 4-2, 3, 4 (1976): 21.

²⁹ *New Straits Times*, 3 Ağustos 1977.

Hem ASEAN içinden hem de dışarıdan gelen eleştiriler, örgütün gerçek faydalarının, ancak ekonomik işbirliği alanında daha yüksek düzeyde kolektif çabaya ulaşılmasıyla ortaya çıkabileceği inancına dayanıyordu. 1975'te Hindistan'daki komünist zaferlerin ardından, hem ASEAN üyeleri hem de bölge dışı gözlemciler, örgütün yaşamsal gücünü kanıtlamak için ekonomik alanda daha karmaşık girişimlerde bulunması gerektiğini vurgulamaya başladılar. Ekonomik işbirliği, ASEAN tarafından bu denli öncelikli bir hedef haline geldiği için, zamanla örgütün ilerlemesinin başlıca ölçütü olarak görülmeye başlandı. Ancak ne var ki bu aynı alan, ASEAN'ın en zor ilerleme kaydettiği işbirliği sahası oldu. Bölgesel ekonomik işbirliği savunucularının etkisi, ASEAN'ın Bali ve Kuala Lumpur zirvelerinin ardından bölge içi ekonomik işbirliğini genişletme girişimlerine resmen yönelmesiyle kendini gösterdi. Ancak bu adımlar kolay atılmadı ve beklenen ölçekte bir başarıyı kısa sürede sağlayamadı.

Erken dönem ASEAN'ında ekonomik işbirliği, çoğu zaman temkinli ve sınırlı ölçekte yürütülse de örgütün geleceğini integratif faaliyetlerin genişletilmesinde gören bir eğitim giderek belirginleşmişti. Pek çok ASEAN temsilcisi, örgütün kalıcılığını ve uluslararası etkinliğini artırmanın yolunun, ekonomik ilişkileri kurumsal düzeyde derinleştirmekten geçtiğine inanıyordu. Bu yaklaşım, özellikle Filipinler tarafından kararlılıkla savunulmuştu. Carlos P. Romulo, ASEAN'ın bir danışma forumu olmaktan çıkarak uzun vadede Güneydoğu Asya Topluluğu biçiminde dönüşmesini önermiş ve örgütün zamanla ulus-üstü bir yapıya evrilebileceği umudunu dile getirmişti.³⁰ Romulo'ya göre, bölgenin güvenliğini ve refahını kalıcı kılacak olan şey, üyelerin egemenlik sınırlarını tamamen ortadan kaldırmadan, ancak ortak hedefler doğrultusunda daha yakın ekonomik ve siyasi koordinasyon mekanizmaları kurmalarıydı. Aynı çizgide hareket eden Ferdinand

³⁰ *Asian Almanac*, cilt 16, 8325.

Marcos da Ekim 1976'da yaptığı bir konuşmada, ASEAN'ın artık bölgesel bir ekonomik topluluk biçiminde gelişmeye başladığını ifade etmişti. Marcos'a göre örgüt üyesi devletler, ulusal kalkınma planlarını ortak bir bölgesel perspektif içinde uyumlaştıracak bir aşamaya ulaşmışlardı. Dolayısıyla ASEAN entegrasyonu, bundan böyle bir tercih değil, bir zorunluluk haline gelmişti. Filipinli iş çevreleri de bu iyimser tabloyu paylaşmaktaydı. Bali Zirvesi'nin ardından bazı sanayiciler, ASEAN Ekonomik Topluluğu'na giden sürecin ilk adımlarının atıldığını vurgulamış ve bölgesel pazarın genişlemesinin yatırım fırsatlarını artıracığına dikkat çekmişlerdi.³¹

Benzer bir entegrasyon yanlısı tutum Singapur tarafından da güçlü biçimde desteklenmişti. Ekonomik olarak bölgedeki en rekabetçi yapı olan Singapur, ortak pazar ve sanayi projeleri fikrinden en fazla fayda sağlayabilecek ülke konumundaydı. Singapur, bu dönemde ulusal sanayi planlarını koordine edecek, kaynak tahsisini rasyonelleştirecek ve yalnızca bölgesel ölçekte gerçekleştirilebilecek projeleri belirleyecek bir uluslarüstü sanayi kalkınma otoritesi kurulması gerektiğini savunmuştu. Bu öneri, ASEAN'ın geleceğine dair tartışmalarda nadir görülen ölçüde cesur ve vizyoner bir yaklaşımdı.³²

Entegrasyon düşüncesi yalnızca bu iki ülkeyle sınırlı kalmamış, diğer ASEAN üyelerinde de özellikle iktisatçılar ve teknokratlar arasında yankı bulmuştu. Birleşmiş Milletler çalışma gruplarının hazırladığı raporlar, bölgesel üretim zincirleri ve ortak yatırım fonları gibi entegratif önlemlerin olası ekonomik getirilerini vurgulamış; bu görüşler ASEAN çevrelerinde geniş bir entelektüel destekle karşılanmıştı. Nitekim bir Malezyalı ekonomist, dönemin tartışmalarına damga vuran şu gözlemi yapmıştır: "*Eğer bu bölgedeki ülkeler belirli bir*

³¹ *Far Eastern Economic Review*, 27 Mayıs 1977, 68.

³² Chia Siow Yue, "Economic Developments in the Region," *Southeast Asian Affairs* 1978 (Singapur: Institute of Southeast Asian Studies, 1978), 29.

*entegrasyon ve politika uyumu biçimi üzerinde uzlaşabilirlerse, 250 milyon nüfuslu, kaynak açısından zengin ve yaşanabilir bir ekonomik varlık haline gelirler.”*³³ Bu değerlendirme, dönemin genel havasını özetler niteliktedir: ASEAN'ın geleceği, yalnızca istikrarın korunmasında değil, ekonomik bütünleşmenin yeni bir refah alanı sağlamasında görülmüyordu. Entegrasyon fikri, her ne kadar kısa vadede somut bir bölgesel pazar sağlamış olsa da ASEAN'ı dış politika forumundan, ekonomik kalkınma ve kurumsal dayanışma eksenine taşıyan zihinsel dönüşümün ilk adımlarını oluşturmuştu.

ASEAN dışındaki eleştirmenler de örgütün daha ileri bir bütünleşme düzeyine ulaşamamasını bir eksiklik olarak gördüler ve bu konuda ASEAN'ı AET ile olumsuz biçimde – çoğu zama ise insafsızca – karşılaştırdılar. *Far Eastern Economic Review*, 1976 yılını ASEAN açısından bir dönüm noktası olarak nitelendirmiş, ancak bunun siyasi topluluk ve ekonomik bütünleşme yönünde belirleyici bir dönüş olmadığını vurgulamıştı. ASEAN'ın, daha önce Birleşmiş Milletler'e hazırlattığı raporda belirtilen hedefleri gerçekleştirmediğini de eklemişti.³⁴ Kurumsal açıdan hem ASEAN üyeleri hem de dış gözlemciler, örgütün bölgesel bir bakış açısını geliştirecek ulus-üstü kurumlar oluşturmamasından sıkça yakınmışlardı. Bazı yabancı gözlemciler, bölgesel çözümlere yatırım yapacak bir yönetici kuşak yetiştirecek bölgesel kurumların oluşturulması gereğini de özellikle vurgulamışlardı.

Bölgesel entegrasyon savunucuları, genellikle ASEAN'ın ilerleyişinin, karar alma süreçlerinde ulusal çıkarların bölgesel çıkarlara baskın gelmesi nedeniyle aşırı ölçüde kısıtlandığı görüşünü öne sürerek argümanlarını temellendi-

³³ V. Kanapathy, “Economic and Political Aspects of Regional Cooperation in Southeast Asia,” *UMBC Economic Review* 1 (1972), 17.

³⁴ *Far Eastern Economic Review* 1977 Yearbook, 58-59; *Far Eastern Economic Review*, 21 Kasım 1975, 54; Arnfinn Jorgensen-Dahl, “ASEAN 1967-1976: Development or Stagnation?,” *Pacific Community* 7, 4 (1976): 526-529.

riyorlardı. Musa Hitam, bu görüşü güçlü bir biçimde dile getirmiş ve ASEAN-üstü bir milliyetçilik düşüncesinin geliştirilmesi gerektiğini savunmuştu. Ona göre mesele, taviz vermek zorunda kalmak olarak değil, beş üye ülkenin ortak kalkınmasına katkıda bulunmak olarak görülmeliydi. Gerçek bir ilerlemenin, dar anlamdaki milliyetçiliğin batağında kalmaya devam edildiği sürece mümkün olmayacağını da belirtmişti. Benzer biçimde Bangkok Post'ta yayımlanan bir başyazıda da şu uyarı yer almıştır: *"Eğer hükümetlerin tutumları, dar ve bencil milliyetçilik anlayışından, Güneydoğu Asya halklarının tümü için uzun vadeli bölgeselcilik yararlarını önceleyen bir anlayışa dönüşmezse ASEAN, durgunluğunu sürdürecektir."*³⁵

Gerçekten de zaman zaman bazı ASEAN üyeleri, diğer üye ülkeler tarafından önerilen iddialı ekonomik işbirliği projelerine direnç göstermişti. Bu tür durumlarda çoğunlukla Endonezya ile Singapur karşı karşıya gelmiş, Singapur'un tutumu, genellikle Filipinler ve zaman zaman Tayland tarafından desteklenmişti. Bir Japon gözlemci olan Hirono, ASEAN'daki ekonomik entegrasyon sürecinin son derece yavaş ilerlediğini ve bunun başlıca nedeninin, üye ülkeler arasında daha gelişmiş ekonomilerin diğer ortakları domine edeceği ve onların kalkınma hızını yavaşlatacağı yönündeki karşılıklı güvensizlik ve sürekli korku olduğunu belirtmişti.³⁶

ASEAN'ın ikili anlaşmazlıkları yumuşatma ve bölgesel ilişkilerde istikrarı koruma konusundaki rolü genel olarak kabul edilmekle birlikte bu çabalar, tam anlamıyla gerginlikleri ortadan kaldıramamıştı. Üye devletler arasındaki ikili sorunların varlığını sürdürmesi, örgütün performansını sınırlayan temel etkenlerden biri olmayı sürdürmüştü. Bu durum, ASEAN'ın yapısal özelliği olan *çatışma yönetimi* anlayışının,

³⁵ *Foreign Affairs Malaysia*, Haziran 1977, 118; *Bangkok Post*, 23 Şubat 1976.

³⁶ Ryokichi Hirono, "Towards Increased Intra-ASEAN Economic Cooperation," *Asia Pacific Community* (1978-79), 112.

zaman zaman *çatışma çözümü* üretmekte yetersiz kalabildiğini göstermekteydi ki bu durum günümüze kadar devam etmiştir.

Bölgesel düzeyde en dikkat çekici örneklerden biri, Endonezya ile Singapur arasındaki gerilimdi. Endonezya'nın bölgesel ekonomik işbirliğine yönelik mesafeli tutumu, kısmen Singapur'a karşı duyduğu tarihsel antipatiyle ilişkilendirilmektedir. Bu gerilim, 1975'in ikinci yarısında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun, Doğu Timor'daki Endonezya askerî operasyonlarını kınayan kararında Singapur'un çekimser kalması üzerine daha da belirginleşmişti. Adam Malik, bu tavra alaycı bir dille atıfta bulunarak, "*Singapur'un sanki Doğu Timor'un başına gelenlerin aynısının kendisine olacağından korktuğu izlenimi edindim*" demişti.³⁷ Malik'in bu sözü, ASEAN üyeleri arasındaki diplomatik gerginliğin yalnızca politik düzeyde değil, psikolojik düzeyde de hissedildiğini ortaya koymaktaydı. Benzer biçimde, ASEAN'ın diğer üyeleri arasında da zaman zaman anlaşmazlıklar yaşanmıştı. Singapur ile Malezya, Malezya ile Filipinler, Malezya ile Tayland ve hatta belirli ölçüde Endonezya ile Malezya arasındaki ilişkiler, dönemsel olarak sınır anlaşmazlıkları, ekonomik rekabet ve diplomatik güvensizliklerle gölgelenmişti. Bu durum, ASEAN'ın temel ilkesini oluşturan *karşılıklı uyum* kavramının, pratikte ne denli kırılgan olabileceğini göstermektedir.³⁸

Siyasal düzlemde ise bazı üyeler, örgütün politikalarından duydukları memnuniyetsizlikleri açıkça dile getirmekteydi. Bu bağlamda Malezya'nın "Barış, Özgürlük ve Tarafsızlık Bölgesi" (ZOPFAN) önerisinin beklenen desteği bulamaması dikkat çekicidir. Malezya, bu inisiyatifiyle ASEAN'ın büyük güç rekabetlerinden bağımsız, tarafsız bir bölgesel kimlik kazanmasını hedeflemiş; ancak bu yaklaşım diğer üye-

³⁷ *Indonesian Times*, 5 Şubat 1976.

³⁸ *Far Eastern Economic Review*, 6 Ağustos 1976, 54-69.

lerce fazla idealist ve gerçekçi olmayan bir vizyon olarak değerlendirilmişti. Malezya ayrıca, örgütün Vietnam karşısında daha uzlaştırıcı bir tutum benimsemesi gerektiğini savunmuş, fakat diğer ASEAN üyeleri, Hindînin ülkelerinin ASEAN'a dâhil edilmesi fikrine daha mesafeli yaklaşmışlar, hatta karşı çıkmışlardı.

Buna rağmen Malezya, bölgenin siyasal geleceğine ilişkin kapsayıcı vizyonundan vazgeçmemiştir. Malezyalı liderler, ASEAN ve Hindînin ülkelerinin uzun vadede, örtüşen çıkarlara sahip olduklarına ve Güneydoğu Asya'daki tüm ulusların ortak bir kaderi paylaştıklarına inanmaya devam etmişlerdir. Bu anlayış doğrultusunda Malezya, ASEAN'ı *askerî olmayan, ideolojik olmayan ve çatışmacı olmayan bir örgüt* olarak tanımlamış; onun tüm Güneydoğu Asya ülkelerinin ortak gereksinimlerini karşılayabilecek bir platform olduğunu savunmuştu. Kuala Lumpur yönetimi, gerçek anlamda Güneydoğu Asyalı bir ASEAN meydana getirme hedefini, ulusal dış politikasının temel önceliklerinden biri olarak korumuştur.³⁹ Ancak en nihayetinde Malezya'nın bu vizyonu diğer üyelerce de paylaşılmış ve günümüz ASEAN'ını ortaya çıkarmıştır.

Bölge dışı güçlerle ilişkiler bağlamında ise ASEAN üyeleri arasında stratejik yaklaşım farklılıkları belirginleşmişti. Vietnam'ın ASEAN'a yönelttiği eleştiriler karşısında örgütün büyük çoğunluğu, bölgenin geleceğini iki ayrı siyasal grubun –komünist ve komünist olmayan ülkelerin– barışçıl rekabeti ve sınırlı işbirliği üzerine inşa etme eğilimindeydi. Bu çerçevede, Güneydoğu Asya'daki tüm ülkeleri kapsayacak yeni bir bölgesel örgüt kurmak için ASEAN'ın feshedilmesi yönündeki öneriler açık biçimde reddedilmişti.⁴⁰

³⁹ Ghazali Shafie, "A Common Destiny", *ASEAN Review* (1976): 1-17.

⁴⁰ Vicente T. Paterno, "ASEAN: Problems and Prospects—A Southeast Asian View," *Southeast Asia and the World of Tomorrow* içinde (Cakarta: Centre for Strategic and International Studies, Ağustos 1977), 308-309; Hans H. Indorf, "ASEAN and the Major Powers," *The Economic Bulletin* (Malezya), (Nisan 1976): 45.

Bununla birlikte ASEAN üyeleri arasında, örgütün üye devletlerin güvenlik çıkarlarını desteklemede yeterince aktif rol oynamadığına inananlar da vardı. Özellikle Tayland, Endonezya ve Filipinler, farklı dönemlerde bu alanda işbirliğinin artırılmasını savundular. Ancak bu tür öneriler, genellikle en güçlü şekilde Malezya ve Singapur tarafından reddedildi. ASEAN'ın sosyal ve kültürel işbirliği alanında kayda değer bir etki sağlayamaması da hem örgüt içinden hem de yabancı gözlemcilerden eleştiri aldı.⁴¹ Hussein Onn, Bali Zirvesi'nde bu eleştirileri destekleyerek, ASEAN işbirliğinin yalnızca devletler ve bürokratik düzeyle sınırlı kalmaması gerektiğini vurguladı. Ona göre artık halktan halka temasları artırmanın ve ASEAN'a daha güçlü bir topluluk bilinci kazandırmanın zamanı gelmişti. Bu ise sosyal ve kültürel alanda işbirliğinin yoğunlaştırılmasıyla mümkün olabilirdi.⁴²

Yukarıda ifade edilen eleştiriler, ASEAN sözcüleri tarafından cevapsız bırakılmamış, örgütü savunmak için farklı argümanlar ortaya koymuşlardır. ASEAN'ın performansının, daha ileri düzeyde entegrasyona ulaşma derecesiyle ölçülmesi gerektiğini savunanlara yanıt olarak, ASEAN temsilcileri –haklı olarak– örgütün kurucularının ASEAN'ı hiçbir zaman uluslararası bir yapılanma olarak tasarlamadıklarını belirtmişlerdi. Onlara göre ASEAN, esasen üye devletlerin ulusal hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olacak bir araç olarak düşünülmüştü. Rithauddeen, bu noktayı şu sözlerle açıkça dile getirmiştir: Çoğu insan, ASEAN'ın bir uluslararası örgüt olmadığını ve bunun böyle kalacağını fark etmiyor.⁴³ O dönemde ASEAN'a bakıldığında, bölgesel kolektif çıkarların çoğu zaman üye devletlerin ulusal çıkarları karşısında geri planda kaldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, ne siyasal

⁴¹ Russell H. Fifield, "ASEAN: Image and Reality," 1205-6; J. Soedjati Djiwandono, "The ASEAN After the Bali Summit," *Indonesian Quarterly* 4, 2-4 (1976): 19.

⁴² *Asian Almanac*, cilt 15, 7815.

⁴³ *Asian Almanac*, cilt 16, 8336.

ne de ekonomik entegrasyonun ASEAN için gerçekçi bir hedef olarak görülmediği de ifade edilebilir. Bu kanaatin gerekçeleri son derece realistti. Zira ulus-devlet, Güneydoğu Asya'da hâlen birincil aidiyet birimi olma niteliğini korumakta; bu durumun kısa sürede bir fikrîsel sıçrama ile değişmesi de beklenmemekteydi.⁴⁴ Bu yaklaşımın en belirgin biçimde Endonezya tarafından benimsendiği görülmektedir. Ayrıca ASEAN ülkelerinin önemli bir bölümünün söz konusu dönemde ulus inşası sürecini hâlen tamamlayamamış olduğu dikkate alındığında, bu koşullar altında bölgesel bir kimlik inşasını gündeme getirmenin aşırı iddialı ve zamanlama açısından sorunlu bir girişim olarak değerlendirilebileceği anlaşılmaktadır.

Indonesian Times gazetesi de bu görüşü destekleyerek, ASEAN'ın bir devletler federasyonu olmadığını ve ulusal çıkarların bölgesel çıkarlara tâbi olmasının çelişkili bir çıkmaza yol açabileceğini vurgulamıştı. Gazeteye göre örgütün özelliği, üye devletlerin egemen çıkarlarını oldukları gibi koruyabilmekten ibaretti.⁴⁵ Çoğunluğun iradesine bir ulusun boyun eğmesi gerektiği fikri, ASEAN için ise geçerli değildi.⁴⁶ Malik, 1971 yılında bir röportajda kendisine ASEAN üyelerinin ne zaman ulusal egemenliklerinden bazı unsurları devretmeye çağrılacakları sorulduğunda şu yanıtı vermişti: "ASEAN'ın işleri iyi örgütlenirse, böyle bir şeyin gerekli olacağını sanmıyorum."⁴⁷

Diğer ASEAN üyeleri –entegrasyonu en azından mütevazı bir düzeyde uzun vadeli bir hedef olarak görenler de dahil– ya Endonezya'nın bu tutumuna katıldılar ya da bu görüşe

⁴⁴ Günümüzde de bu durum değişmemiştir. Bkz. Süleyman Temiz, "ASEAN'da Kollektif Kimlik İnşa Çabaları ve Sömürgecilik Etkisi," 209–232.

⁴⁵ *Indonesian Times*, 29 Ocak 1976.

⁴⁶ Fuad Hassan, "Is There Any Basis for ASEAN Development?," *Indonesia Magazine* 34 (1975), 28–29.

⁴⁷ Juwono Sudarsono, "ASEAN: The Uncertain Commitment," *Indonesian Quarterly* 1, 1 (Ocak 1973): 5–20.

fiilen boyun eğmek zorunda kaldılar. Lee Kuan Yew, 1972'de düzenlenen Beşinci Bakanlar Toplantısı'nda şu ifadeyi kullanmıştı: *"Şimdilik ASEAN, bölgesel bir ekonominin bütünleştirilmesini hedeflemiyor. Asıl amaç, ulusal ekonomilerin güçlendirilmesi ve sağlamlaştırılmasıdır."*⁴⁸ Bali ve Kuala Lumpur Zirveleri'nin ardından ASEAN, belirli ölçüde ekonomik entegrasyonu hedeflese de üyeler, ulusal çıkarlarla bölgesel çıkarların uyumlaştırılmasından söz etmişler; hiçbir zaman bölgesel çıkarın ulusal çıkarın önüne geçmesi gerektiğini savunmamışlardı. Bir Singapurlu iktisatçı, bu durumu şöyle açıklamıştır: *"ASEAN ekonomik işbirliği ne kadar arzu edilir ve önemli olursa olsun, halkın refahını gözetmede ulusal çabanın yerini tutamaz. Bölgesel çabalar, ulusal gayretin yalnızca bir tamamlayıcısı olabilir."*⁴⁹ Bir Malezyalı iktisatçı ise şu değerlendirmeyi yapmıştı:

*"ASEAN liderlerinin, belirsiz bir bölgesel çıkar uğruna ulusal hedeflerinden taviz vermeye istekli olacağını beklemek hayalciliktir. Ulusal ve bölgesel çıkarlar arasında her zaman bir gerilim vardır; bu nedenle uygulamacı bir yaklaşım, ortak paydaların vurgulanmasına ve faydaların eşit biçimde paylaşılmasına odaklanmalıdır."*⁵⁰

Hussein Onn, hem Bali hem de Kuala Lumpur Zirveleri'nde yaptığı konuşmalarda bu meseleyi doğrudan ele almıştı. Bali'de yaptığı konuşmada ASEAN'ın varlığını sürdürebilmesinin nedenini şu sözlerle açıklamıştı: *"ASEAN, bizden veremeyeceğimiz şeyleri talep etmediği için hâlâ varlığını sürdürüyor."* Ona göre ASEAN işbirliği başarılıydı, çünkü: *"Bu tür bir işbirliği, zorlamayla değil, gönüllülükle gerçekleşmektedir. Deneyimler göstermiştir ki belirli işbirliği örneklerinde ulusal çıkarlarımızı ilerletirken, ortak bölgesel çıkarımıza da hizmet*

⁴⁸ *Asian Almanac*, cilt 11, 6005.

⁴⁹ Lim Chong Yah, "Singapore and ASEAN Economic Cooperation," *UMBC Economic Review* 12, 1 (1976): 77-79.

⁵⁰ Paul Chan, "Preconditions of Regional Economic Cooperation: The ASEAN Case," *The Economic Bulletin* (Malaysia), (1976): 159-60.

*etmiş oluyoruz.”*⁵¹ Kuala Lumpur’da ise ASEAN’ın başarısının temelinde yer alan “ulusal ve bölgesel çıkarlar arasındaki temel denklemin ve dengenin korunması gerektiğini” vurgulamıştı.⁵²

ASEAN’ın ilk yılları boyunca üyeler, kolektif karar alma sürecini yönlendiren temel ilkenin konsensüs olması gerektiği konusunda görüş birliğine vardılar. Romulo, bu anlayışı şu sözlerle özetlemişti: “ASEAN’da eylem felsefesi daima –ve sanırım her zaman da öyle kalacaktır– istişare yoluyla ulaşılan bir konsensüse dayalı ortak çıkar anlayışıdır; hiçbir üye diğerinden daha fazla nüfuza ya da ağırlığa sahip değildir.”⁵³ Bu ilke, herhangi bir üyenin kendi ulusal çıkarının, ortak bir kararla kabul edilemez biçimde zedelenmesi durumunda, o ülkeye kararı engelleme hakkı tanıyordu. Bununla birlikte, üyelere zaman zaman bölgesel çıkar adına taviz verme yönünde ciddi baskılar da uygulanıyordu; bazı durumlarda ülkeler gerçekten de ulusal çıkarlarının bir kısmını feda etmeyi kabul etmişlerdi. Bali Zirvesi sonrasında Rajaratnam, ASEAN’ın on yıl içinde meydana getirdiği dönüşümü şu sözlerle özetlemişti: “ASEAN, çoğu gözlemcinin fark ettiğinden çok daha büyük ölçüde, üye devletleri ulusal çıkarlarını ortak çıkarların gerekleriyle dengelemeye zorlamıştır.” Bu durum, örgütün yalnızca bir istişare platformu olmaktan çıkıp, üyeler arasında davranış biçimlerini yönlendiren bir dayanışma kültürü oluşturduğunu da gösterir. Rajaratnam’a göre ASEAN dayanışması, artık kendiliğinden gelişen bir eğilim değil, *yönlendirilmiş* ve *kurumsallaşmış* bir süreçti. Örgüt, üye devletleri düzenli temas, istişare ve koordinasyon içinde tutarak, karar alma alışkanlıklarını dönüştürmüştür. ASEAN’ın kurulmasından önce yalnızca ulusal düzeyde ele alınan birçok mesele,

⁵¹ *Asian Almanac*, cilt 14, 7763-4.

⁵² M. Rajendran, *ASEAN’s Foreign Relations: The Shift to Collective Action*, 25.

⁵³ Philippines Sunday Express, 28 Mart 1976.

artık bölgesel çerçevede tartışılıp çözülebilmekteydi.⁵⁴ Elbette birçok durumda kolektif müzakereler, bölgesel çıkarın, ulusal çıkarların önüne geçmesiyle sonuçlanmamıştır. Ancak hangi durumda olursa olsun ASEAN üyeleri, konsensüs ilkesinin, üye devletlerin ulusal çıkarlarını korumak için gerekli olduğunu kabul etmişlerdi. Hussein Onn, Bali Zirvesi'nde bu dengeyi şu şekilde özetlemiştir: *"ASEAN'ın amacı, zarar vermek değil, üyelerinin çıkarlarını uyumlaştırmaktır."*⁵⁵

Bazı gözlemciler, ASEAN'da karar alma mekanizmasının çoğunluk esasına değil konsensüse dayanmasının, örgütün çoğu durumda en düşük ortak paydaya göre ilerleyen bir yapıya dönüştürdüğüne dikkat çekmişlerdir. Bu durum, yenilikçi girişimlerin bastırılmasına ve beklentilerin düşürülmesine de kısmen yol açmıştı.⁵⁶ Zaman zaman ASEAN üyeleri, örgütün karar alma süreçlerinden ve elde edilen sınırlı sonuçlardan duydukları memnuniyetsizlikleri dile getirmiş olsalar da konsensüs ilkesinden vazgeçmeyi hiçbir zaman ciddi biçimde tartışmamışlardır. Bunun temel nedeni, bu ilkenin ASEAN'ın kurumsal sürekliliğini sağlayan tek uygulanabilir mekanizma olarak görülmesidir. Üyeler, farklı ulusal çıkarların ve siyasal sistemlerin bir arada var olabildiği bir örgütte, kararların oybirliğiyle alınmasının yavaşlatıcı bir etkiye neden olduğunu kabul etmiş; ancak aynı zamanda bu yöntemin, örgütün işlerliğini, istikrarını ve varlığını sürdürmesinin önkoşulu olduğuna inanmışlardı. Her ülkenin genel kanaati bu yöndeydi.

Endonezyalı analist Lie Tek Tjeng, bu durumu şu sözlerle açıklamıştır: *"Birileri komuta eder ve diğerleri uymak zorunda kalırsa, ASEAN çalışmaz. Demokrasi çoğunluk yönetimine dayanır, ancak bu durumda belki de tam tersine, herkesin kabul edebileceği asgari gerekliliklerle ilerlememiz gerekir."*

⁵⁴ *Asian Almanac*, cilt 15, 8035-6.

⁵⁵ *Asian Almanac*, cilt 15, 8310.

⁵⁶ Arnfinn Jorgensen-Dahl, "ASEAN 1967-1976: Development or Stagnation?", 532-533.

Bence bu daha gerçekçi olur."⁵⁷ Bir Malezyalı gazeteci ise ASEAN'ın mütevazı ilerlemesinin ardındaki çimentonun sağlamlığını şu şekilde açıklamıştır: "*Yeni işbirliği alanlarında yapışmayı sağlayan şey, ASEAN'ın yalnızca uzlaşmanın mümkün olduğu alanlara odaklanmasıdır.*"⁵⁸ Bu sav oldukça ikna edicidir. Zira bir üye devletin ulusal çıkarlarının göz ardı edilmesi pahasına kararlar alınması, ASEAN dayanışmasını zedeleyecek ve örgüte verilen desteği ciddi biçimde zayıflatacaktı.

ASEAN üyeleri, konsensüs sürecinin yalnızca çatışmaları önlemekle kalmadığını, aynı zamanda farklı bakış açıları'nın karar alma sürecinde giderilmesini veya en azından karşıt görüşlerin daha iyi anlaşılmasını da sağladığını savunmuşlardır. Romulo, bu yöntemin faydalarından birini şöyle açıklamıştır: "*Konsensüsün yararlarından biri, dayanışma göstergesidir; bir başka deyişle, ortak bir forumda başkalarının heves ve tutkularına yol vermenin getirdiği ödüldür... Bu, Güneydoğu Asya'nın, görünürde uzlaşmaz farklılıklarla baş etme tarzıdır.*"⁵⁹ Benzer şekilde Rajaratnam da konsensüsün, başlangıçta uzlaşmaz görünen görüşlerin değiştirilip ayarlanmasıyla oluştuğunu ifade etmiştir.⁶⁰ Konsensüsün ASEAN lehine işleyen bir diğer yönü ise örgüt içindeki ikili gerginliklerden ve üye ülkelerin büyüklük farklarından doğabilecek çatışma olasılıklarını en aza indirmesiydi. ASEAN'ın en dikkat çekici başarılarından biri, Endonezya ile Singapur gibi ölçek ve kapasite bakımından son derece farklı iki üyenin çıkarlarını uzlaştırabilmesidir. Bu noktada Suharto faktörü belirleyici bir rol oynamıştır. Nitekim Lee Kuan Yew, Sukarno döneminde Malezya ve Singapur'a karşı yürütülen *konfrontasi*yi sona erdirmeye kararından dolayı Başkan Suharto'ya daima özel bir takdir göstermiştir. Dünyanın en büyük Müslüman nüfusuna

⁵⁷ L. Tek-Tjeng, "Southeast Asian Regional Security in the 1980s: A View from Jakarta," *World Bulletin* 3 (1987): 26.

⁵⁸ *Asiaweek*, 5 Ağustos 1977, 46.

⁵⁹ *Asian Almanac*, cilt 16, 8828.

⁶⁰ *Straits Times*, 22 Kasım 1975.

sahip olan bir bölgesinde ve özellikle Malay dünyasının ortasında, çoğunluğu Çinli olan tek laik devlet olarak varlık gösteren Singapur açısından, komşularıyla dostane ilişkilerin sürdürülmesi ve müdahalesiz bir çevrenin sağlanması, kalkınmanın vazgeçilmez koşulu niteliğindeydi.

ASEAN'ın gelişim süreci boyunca çeşitli yorumcular, Endonezya'nın bölgesel sistem içindeki ağırlığının örgütün iç dinamiklerini derinden etkilediğini vurgulamışlardı. Nüfus, yüzölçümü, doğal kaynaklar ve askerî kapasite bakımından ASEAN'ın açık ara en büyük üyesi olan Endonezya, birçok gözlemciye göre kendisini zaman zaman Güneydoğu Asya'nın doğal lideri ya da en azından *primus inter pares* – eşitler arasında birinci– olarak görme eğilimindeydi. Bu algı, hem Endonezya'nın tarihsel mirasından hem de Sukarno döneminden itibaren şekillenen bölgesel misyon anlayışından beslenmişti. *Far Eastern Economic Review*, ASEAN içinde bu durumu özetleyen dikkat çekici bir ikiliğe değinmiştir: “*Bir yanda, gerekirse tek başına ilerleyebilecek kadar büyük ve güçlü olduğunu düşünen Endonezya; diğer yanda ise varlıklarını sürdürmenin ancak karşılıklı dayanışmaya bağlı olduğunu çok daha derinden hisseden dört küçük ülke bulunmaktadır.*”⁶¹ Bu gözlem, ASEAN'ın kurumsal yapısında her zaman var olan ölçek asimetrisini ve bu asimetrinin örgüt içi karar alma süreçlerinde meydana getirdiği hassas dengeyi açıkça ortaya koymaktadır.

ASEAN'ın kuruluşu sırasında bazı gözlemciler, Endonezya'nın bu örgütü bölgesel nüfuzunu artırmak için bir araç olarak kullanacağını varsaymışlardı. Bu görüş, dönemin Dışişleri Bakanı Adam Malik'in bazı açıklamalarıyla kısmen doğrulanmış da görünüyordu. Malik, ASEAN'ın kurulmasından kısa bir süre sonra Japonya gibi büyük ülkeleri, ASEAN'ı kendi çıkarları doğrultusunda etkilemeye çalışmamaları ko-

⁶¹ *Far Eastern Economic Review*, 18 Şubat 1977, 26.

nusunda uyarmış; aksi halde Endonezya'nın geri adım atmayacağını söylemişti. Ayrıca büyük miktatının küçükleri çekmesinin doğal olduğunu da ifade etmişti.⁶² Bu açıklamalara Thanat Khoman sert bir yanıt vermiş ve şu ifadeyi kullanmıştır: *"ASEAN'da ağabey istenmiyor. ASEAN'ın temel felsefesi eşit ortaklıktır. Biz paylaşmak ve birlikte faydalanmak istiyoruz."*⁶³ Zaman zaman diğer ASEAN temsilcileri de Endonezya'nın bölgesel nüfuz hırsına ilişkin çekincelerini dile getirmişlerdi. Bununla birlikte, ASEAN'ın aldığı büyük kararların çok azının Endonezya'nın tercihlerine aykırı düştüğü de yadsınamaz bir gerçekliktir.

Yine de Endonezya'nın ASEAN'daki rolüne bakıldığında, ülkenin çoğu zaman diğer üyelerin eşit statüsünü tanıdığı görülmektedir. Endonezya, örgüte egemen olmaya veya görüşlerini zorla kabul ettirmeye çalışmamıştır. Lie Tek Tjeng, bu durumu şöyle açıklamıştı: *"Endonezya, ASEAN'daki diğer üyelerin ne yapması gerektiğini dikte edemez; çünkü bunu yaptığı anda ASEAN'ın ruhu ölmüş olur. Ayrıca Endonezya, her sorun karşısında bir ortak duruş oluşturmak için konsensüs inşa etmeye çalışmaktan vazgeçmeyecektir."*⁶⁴

Suharto, Bali Zirvesi'nde ASEAN üyelerinin eşit ortaklar olarak, aynı düzlemde işbirliği yaptıklarını vurgulamıştı. Ona göre bu yaklaşım, örgütün temel gücünü oluşturuyordu. Endonezya'nın ASEAN içindeki *eşitler arasında birinci konumu* ise resmî bir statüden değil, diğer üyelerin gönüllü saygısından kaynaklanıyordu; bu da ülkenin büyüklüğünün ve nüfusunun doğal bir yansımasıydı. İlginç bir biçimde, ASEAN

⁶² *Bangkok World*, 30 Ağustos 1967.

⁶³ Thanat bu sözleri, Dışişleri Bakanları'nın 30 Ağustos 1971'deki dördüncü ASEAN toplantısına katıldıktan sonra Bangkok'a dönmeden önce verdiği bir röportajda ifade etmiştir. Endonezya Dışişleri Bakanı Adam Malik'in *"ASEAN'ı etkilemeye çalışma"* yönündeki büyük devletlere uyarısına atıfla Thanat: "Kesinlikle ASEAN kendi mutluluk yolunu özgürce izlemek istiyor" ifadelerini kullanmıştır. *Straits Times*, 31 Ağustos 1967.

⁶⁴ L. Tek-Tjeng, "Southeast Asian Regional Security in the 1980s: A View from Jakarta," *World Bulletin* 3 (1987): 27.

toplantılarının alfabetik sırayla dönüşümlü yapılması uygulaması, Endonezya'nın adının (Indonesia) başta gelmesi nedeniyle bu konumu simgesel olarak da pekiştiriyordu. Bununla birlikte ASEAN üyeleri, genel olarak örgütün ortak başarılarını paylaşmayı tercih ettiler; ASEAN'ı, dar ulusal hedeflerin gerçekleştirilmesi için bir araç olarak da görmeme eğilimindeydiler.

Ghazali Shafie, bu dengeyi esprili bir dille şu sözlerle açıklamıştı: *“Dış politikayı, ulusal çıkarı anmadan tartışmak, aşkı seksten söz etmeden tartışmaya benzer, yüce görünebilir ama gerçekçi değildir.”* Ancak Shafie, bu açıklamasının ardından, bölgedeki istikrar ve ilerlemeyi teşvik etme yönündeki ortak çabaların, daha yüksek bir kolektif çıkarı temsil ettiğini özellikle vurgulamıştır.⁶⁵

Singapur, küçük yüzölçümüne ve nüfusuna rağmen ASEAN içinde etkisi, büyüklüğüyle orantısız biçimde önemli bir ülke hâline gelmişti. Oysa Singapur, örgüt içindeki tek ekonomik olarak gelişmiş, yarı sanayileşmiş ve tarımsal temeli olmayan ülkeydi; ayrıca çoğunlukla Çin kökenli bir nüfusa sahip olması onu diğer üyelere kıyasla daha da farklılaştırıyordu.⁶⁶ Bu durum, Singapur açısından çeşitli zorlukları da beraberinde getirmişti. Üstelik, ülkenin dünya siyasetinde açık sözlü ve doğrudan tavır sergileme eğilimi, diğer üyelerle ilişkilerini kimi zaman karmaşık hâle getiriyordu. Bu tutum, belki de Singapur'un kendi çıkarlarının göz ardı edilmesinden duyduğu kaygının bir yansımasıydı. Thanat Khoman, Kuala Lumpur Zirvesi sırasında yaptığı bir değerlendirmede şunları söylemişti: *“ASEAN'ın en küçük üyesi belki de sanayi bakımından en gelişmiş olanıdır ve taleplerini en ısrarcı biçimde öne sürenidir. Bu, diğer üyelerde kuşku meydana getiriyor; küçük olanın ekonomik bakımdan diğerlerini baskı altına almasına izin vermeme refleksini doğuruyor.”*⁶⁷ Bununla bir-

⁶⁵ *Asian Almanac*, cilt 19, 10608-9.

⁶⁶ *Far Eastern Economic Review*, 12 Ağustos 1977, 43-45.

⁶⁷ *Far Eastern Economic Review*, 5 Ağustos 1977, 15.

likte Singapur, ASEAN içinde eşit muamele görmesinden büyük fayda sağlamış, örgüt içindeki tartışmalara etkili ve sistematik katkılarıyla –bazen gönülsüzce de olsa– diğer üyele-
rin saygısını kazanmıştır. Zamanla Singapur, kendi ulusal çıkarlarını ASEAN’ın çıkarlarıyla özdeşleştirmeye başlamıştır.

ASEAN üyelerinin, örgüte yönelik eleştirilere karşı en sık başvurdukları savunmalardan biri, tedrici bir yaklaşımın, uzun vadede daha sağlam kazanımlar sağlayacağı yönündeydi. Bu yaklaşım, özellikle Bali (1976) ve Kuala Lumpur (1977) Zirveleri öncesinde tartışılmış olsa da on yılın sonunda ihtiyat ilkesi, konsensüs ile birlikte ASEAN’ın temel çalışma ilkelerinden biri olarak kurumsallaşmıştır. Adam Malik, ASEAN’ı güçlendirme çabalarının doğal olarak yavaş bir süreç izlediğini, çünkü bölgesel işbirliğinin Güneydoğu Asya için yeni bir deneyim olduğunu belirtmiştir. Ona göre, her üye devletin ulusal çıkarlarını bölgesel bütünün çıkarlarıyla uyumlaştırmak zaman alan bir süreçti. Benzer biçimde, Filipinler Sanayi Bakanı Vicente Paterno, 1977 ortasında bir konferansta ASEAN’ın adım adım ilerleme felsefesini benimsediğini açıklamıştır. Şöyle demiştir:

“Bu bölgesel yapının gelişiminin başlangıç aşamasında, işbirliği yolculuğumuzun yönünü belirlemek ve adım adım ilerleyeceğimiz yolları haritalandırmak daha ihtiyatlı bir yaklaşımdır. Ancak uzun vadeli planlara bağlanmak doğru değildir... Karşılıklı anlayış arttıkça, algılar ortaklaştıkça, ASEAN daha büyük adımlar atabilir ve daha uzun vadeli programlarını güvenle duyurabilir.”⁶⁸

Suharto, Bali Zirvesi’nde ASEAN’ın somut başarılarının azlığına ilişkin eleştirileri yanıtlarken, bölgesel işbirliğinin zaman gerektirdiğini vurgulamış ve şunları söylemiştir: *“Bölgesel işbirliği, hızlı ilerlemeden önce zaman ister.”⁶⁹* Aynı top-

⁶⁸ *Indonesia Magazine*, 40 (1976), 10.

⁶⁹ M. Rajendran, *ASEAN’s Foreign Relations: The Shift to Collective Action*, 74.

lantıda Hussein Onn, ASEAN'ın daima yavaş ama emin adımlarla ilerlediğini belirterek şu ifadeyi kullanmıştır: *“Bu yavaşlık, arzulanan hedeflerin peşinden koşmadığımızdan değil; yalnızca, sürdürülebilir olanın farkında olmamızdandır.”*⁷⁰ *New Straits Times*, Kuala Lumpur Zirvesi sonunda yayımladığı yorumda, ASEAN'ın başarılarını küçümseyenlerin bölgesel bütünleşmenin doğasını, ulusal ve bölgesel çıkarların uyumlaşma hızını ve uluslarüstü bir yapı oluşturmak için gereken koşulları anlamadıklarını yazmıştı. Gazeteye göre, bu eleştiriler ekonomik işbirliğinin önündeki engelleri kavrayamamanın bir sonucuydu. Bir Malezyalı yetkili, Ekim 1977'de ASEAN'ın başarılarının değerlendirilmesinin kullanılan ölçüte bağlı olduğunu vurgulayarak şöyle demiştir: *“Eğer beklentilerimizi özellikle ekonomik alanda fazla yüksek tutarsak, elbette hayal kırıklığına uğrarız. Ancak başarılarımızı geçmişin başarısızlıklarıyla karşılaştırsak, her alanda büyük ilerleme kaydettiğimizi inkâr etmek mümkün değildir.”*⁷¹

Rajaratnam dahi, ASEAN'ın Mini Minor performansını –yani mütevazı ama istikrarlı ilerleyişini– kabullenmişti. Ona göre bu, bir tercih değil, bir zorunluluktur: Eğer ASEAN daha hızlı gitseydi, bölgesel işbirliğine dair önceki girişimlerde olduğu gibi baskıya dayanamayarak dağılılabirdi. 1977 Şubat'ında yapılan gayriresmî Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda Rajaratnam, bölgesel işbirliği sürecinin *çelik dövmekten ziyade ince tel işçiliğine* benzediğini söylemiştir. Beş farklı egemen devletin, farklı çıkarlar, sosyal, ekonomik ve politik sistemler ile farklı tarihsel geçmişlere sahip olduğunu vurgulamış ve başarılı bir işbirliğinin önkoşulunu şöyle tanımlamıştır: *“Ortaklar arasında güven ve karşılıklı inancın inşası; farklı görüşlerin ve çıkarların -zaman zaman ortaya çıksa da- bunların ortak çıkar bilincinin yanında ikincil kaldığına dair derin bir farkındalık.”*⁷²

⁷⁰ A.g.e., 83.

⁷¹ *New Straits Times*, 8 Ağustos 1977.

⁷² *Speech by Mr. S. Rajaratnam, Minister for Foreign Affairs, at the Opening Session of the Tenth ASEAN Ministerial Meeting Held at the Shangri-La Hotel*

Ayrıca bu kolektif çıkar bilincinin bir gecede oluşturulamayacağını belirterek uyarıda bulunmuştur. 1977 Ekim’inde yaptığı bir konuşmada Rajaratnam, bölgesel işbirliğinin hızı konusundaki görüş ayrılıklarına dikkat çekmiş ve şöyle demiştir: *“Bazıları ASEAN’ın daha hızlı hareket etmesi gerektiğini düşünüyor; ancak diğerleri, aynı derecede geçerli gerekçelerle, daha temkinli bir hızın uygun olduğunu savunuyor.”*⁷³ Lee Kuan Yew de Kuala Lumpur Zirvesi’nin sonunda, özellikle ticaretin serbestleştirilmesi gibi alanlarda işbirliğinin yavaş ilerlemesini kabullenmek zorunda kalmıştı.

Birçok gözlemci, ASEAN’ın ihtiyatlı tutumunu haklı bulmuştur. Bunlardan biri, ASEAN’ın daha hızlı bir ilerleme temposunun, örgüt içindeki gizli çekişmeleri açığa çıkararak birliği sarsabileceği endişesiyle temkinli ilerlemeyi tercih ettiğini yazmıştı. Bir diğeri, ASEAN’ın kuruluş koşullarını göz önünde bulundurarak şu değerlendirmeyi yapmıştır: *“ASEAN’ın gelişimi, kaçınılmaz olarak temkinli, yavaş ve heyecan verici sonuçlardan yoksun olmalıydı. Zira ASEAN’ın kurucuları, örgütün önceki bölgesel işbirliği girişimleri gibi başarısız olmasına izin vermemekte kararlıydılar. Bu nedenle bilinçli bir şekilde ihtiyatlı iyimserlik, pragmatizm ve mütevazı hedefler benimsemişlerdi.”*⁷⁴

Bu yaklaşım, ASEAN’ın ilerleyen yıllarında da sürdü. Zira Güneydoğu Asya’daki sosyoekonomik farklılıklar ve politik çeşitlilik, örgütün daha hızlı hareket etmesini hem zorlaştırıyor hem de tehlikeli kılıyordu. Bu nedenle, birçok analiste göre, ASEAN’ın daha hızlı ilerlemesi ne mümkün olurdu ne de daha iyi sonuçlar doğururdu.⁷⁵

on Wednesday, 6th July 1977. Singapore Government Press Release, Publicity Division, Ministry of Culture. 9 Temmuz 1977. National Archives of Singapore, 1-6.

⁷³ *Straits Times*, 22 Ekim 1975.

⁷⁴ *Asian Almanac*, cilt 16, 8344.

⁷⁵ Arnfinn Jorgensen-Dahl, “ASEAN 1967–1976: Development or Stagnation?,” *Pacific Community*, (1976): 525.

ASEAN'ın temkinli ilerleme ilkesine yaptığı vurgu, örgüte yalnızca yapısal bir istikrar kazandırmakla kalmamış, aynı zamanda taktiksel bir avantaj da sağlamıştı. Bu sayede ASEAN, daha hızlı bütünleşme isteyen çevreleri yatıştırabilmiş ve bu tür hedeflerin ilke olarak reddedilmediğini, ancak uzun vadede gerçekleştirileceğini ileri sürebilmişti. Böylelikle örgüt, hem iç hem de dış eleştirmenlerinden yargılarını ertelemelerini talep edebilmişti. Hussein Onn, bu stratejiyi açıkça ifade etmişti: *“Bölgesel işbirliği bağlamında on yıl, ASEAN gibi bir örgütün başarısını ya da başarısızlığını yargılamak için oldukça kısa bir süredir.”*⁷⁶ Benzer biçimde Bali Zirvesi sırasında Marcos, ASEAN'ın bir ekonomik topluluğa dönüşüp dönüşmeyeceği sorulduğunda şu yanıtı vermiştir: *“Bu yönde, yavaş ama emin adımlarla ilerliyoruz.”* Upadit ise ASEAN'ın bir ortak pazar kurma ihtimali kendisine sorulduğunda şunları söylemiştir: *“Evet, ASEAN olarak bu hedefe doğru ilerliyoruz. Ancak bunu son derece dikkatli ve sabırlı biçimde yapmak gerekiyor. Bu çerçevede, bir gecede elde edilecek gösterişli bir sonuca kimseyi inandırmamak gerek. Henüz öğreneneğimiz çok şey var ve tecrübe biriktirmemiz gerekiyor.”*⁷⁷ Bu yaklaşım, ASEAN'ın gelişim sürecini hızlı adımlardan ziyade sürekli istikrar üzerine inşa etmesini sağlamıştır. Bu durum ise ASEAN'ın hayatta kalmasına neden olmuştur.

ASEAN'ın konsensüs ve tedrici ilerleme ilkelerine yaptığı vurgu, örgütün somut kazanımlarının azlığı yönündeki eleştirilere karşı da bir savunma mekanizması oluşturmuştu. ASEAN sözcüleri, sıklıkla örgütün en büyük başarılarının soyut alanlarda gerçekleştiğini vurgulamaktaydılar. Her şeyden önce, örgütün varlığını sürdürmesi başlı başına bir başarı olarak görülmüştür. *Asiaweek* dergisi şu şekilde yazmıştı: *“ASEAN'ın ilk on yılı geçti ve bütün olumsuzluklara rağmen”*

⁷⁶ *Asian Almanac*, cilt 16, 8309.

⁷⁷ *Straits Times*, 23 Şubat 1976.

*men örgüt hâlâ ayakta. Kurulduğunda, daha önceki birçok bölgesel işbirliği girişimi gibi başarısız olacağını düşünen pek çok kuşkucu vardı.”*⁷⁸

Bununla birlikte ASEAN temsilcileri, örgütün yalnızca hayatta kalmakla yetinmediğini, aynı zamanda üyeleri arasında işbirliği alışkanlığını yerleştirdiğini de vurgulamışlardır. Bu, özellikle ASEAN’ın erken döneminin en büyük başarısı olarak görülmüştür. Ghazali Shafie, 1972 yılında yaptığı açıklamada şunları dile getirmiştir: “ASEAN, ekonomik işbirliği bakımından bazı ‘sabırsız ve eleştirel gözlemcilerin’ beklediği ölçüde başarılı olamamış olabilir. Ancak üye ülkeler arasında giderek büyüyen bir ortak çıkar bilinci oluşmuştur... Her şeyden önemlisi, bölgede gelecekteki örgütlü ve bütünlüşmüş gelişmeler için umut vaat eden sağlıklı bir işbirliği alışkanlığı yerleşmiştir.”⁷⁹

Tun Abdul Razak da 1974’te ASEAN’ın, üyeleri arasında bölgesel ölçekte düşünme ve birlikte çalışma alışkanlığını geliştirmede önemli mesafe kat ettiğini belirtmişti.⁸⁰ Suharto, Bali Zirvesi’nde ASEAN’ın karşılıklı anlayış, dostluk ve işbirliğinin derinleşmesini örgütün en belirgin ve önemli kazanımlarından biri olarak tanımlamıştı. Ona göre bu unsur, gelecekte karşılaşılabilecek zorluklar karşısında ASEAN’ın temel gücünü oluşturacaktı. Zirve sonunda yayımlanan Bali Bildirisi, ASEAN’ın 1967’den bu yana özellikle üye devletler arasında işbirliği ve dayanışma ruhunu geliştirme konusundaki başarısından duyulan memnuniyeti dile getirmişti. Bu işbirliği ruhu, kısmen ASEAN liderleri ve yetkililerinin diğer üye ülkelerdeki mevkidaşlarıyla giderek artan temaslarından kaynaklanmış ve kısa sürede *ASEAN Ruhu* olarak adlandırılmıştı. Hussein Onn, Nisan 1977’de yaptığı bir konuşmada bu

⁷⁸ *Asiaweek*, 5 Ağustos 1977, 46.

⁷⁹ *Asian Almanac*, cilt 11, 5709.

⁸⁰ *Far Eastern Economic Review*, 26 Ağustos 1972; *Straits Times*, 23 Ekim 1974.

kavramı şu şekilde tanımlamıştır: “ASEAN’ın ilk on yılı boyunca elde ettiği en büyük başarı, üyeleri arasında gelişen bu ASEAN ruhudur — anlayış, hoşgörü, karşılıklı saygı ve dayanışma ruhu.”⁸¹

Dönemin gözlemcileri, bu işbirliği kültürünün ASEAN içerisinde giderek kökleştiği konusunda hemfikirdi. Her ne kadar bu süreç her zaman oybirliğiyle alınan kararlar veya somut sonuçlar doğurmamış olsa da bölgesel ilişkilerde zaman içerisinde kalıcı bir davranış biçimi haline dönüştü. Somsakdi Xuto, 1971 yılında yaptığı bir değerlendirmede, ASEAN bünyesinde bölgesel işbirliği uygulayıcıları olarak adlandırılabilen yeni bir bürokratik kesimin oluşmaya başladığını vurgulamıştır. Nispeten genç olan bu yetkililer arasındaki sık ve yakın temaslar, bölgesel işbirliğini geliştirmeye yönelik güçlü bir bağlılık meydana getirmiştir.⁸² Zamanla bu durum, ASEAN üyeleri arasında ortak çıkar konularında istişare etme alışkanlığının doğal ve olağan bir uygulama haline gelmesini sağlamıştır. Ayrıca müstakbelde üye olacak devletleri de derinden etkilemiş ve birliğe yaklaştırmıştır.⁸³

Esasında ASEAN içinde, hükümetler, kurumlar ve halklar arasında giderek artan biçimde resmî ve gayriresmî temaslar kurulmaya başlandı. Bu ilişkiler, üye devletlerin bağımsız hareket alanlarının görece önemini azaltarak yeni, esnek ve dayanıklı ortak çıkar ve etkinlik alanları sağlamış; belki de bölgesel bir topluluk bilincinin filizlenmesine zemin

⁸¹ *Foreign Affairs Malaysia*, Haziran 1977, 111.

⁸² Bkz. Somsakdi Xuto, “Prospects for Security and Stability in Southeast Asia,” *Pacific Community*, Ekim 1971.

⁸³ Laos, Kamboçya, Vietnam ve özellikle Myanmar (Burma) örneklerinde görüldüğü üzere, ASEAN toplantılarına davet edilen genç diplomatik ve bürokratik elitler, bu temaslardan belirgin biçimde etkilenmişti. Söz konusu toplantılar, bu elitlerin bölgesel işbirliği fikrine aşinalık kazanmasını ve ASEAN’ın işleyişine dair doğrudan gözlem edinmesini sağladı. Zamanla bu etkileşim, ilgili ülkelerin karar alma mekanizmalarında ASEAN’a katılım yönünde yumuşak fakat artan bir yönetsel baskıya dönüşmüş; böylece örgütün cazibesi, yalnızca devletlerarası düzeyde değil, elit sosyalleşmesi yoluyla da güç kazanmıştı.

hazırlamıştı. Kuala Lumpur Zirvesi sonrasında, ASEAN'ın en büyük gücünün işbirliği ruhu olduğu giderek belirginleşmeye başlamıştı. Bu ruh, tıpkı milliyetçilik gibi ölçülmesi güç bir psikolojik boyut taşımakla birlikte, ulusal ve bölgesel çıkarları birbirine bağlayan güçlü bir çimento işlevi de görmekteydi.⁸⁴

ASEAN'ın sözcüleri, sıklıkla *işbirliği alışkanlığı* ve *ASEAN Ruhu* kavramlarının, üye devletler arasında yalnızca dostane ilişkiler kurmakla kalmayıp, aynı zamanda derinleşen bir *bölgeselcilik* bilinci oluşturduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu yaklaşım, zamanla ASEAN'ın kurumsal kimliğinin temel dayanaklarından biri hâline gelmiş; hem üye ülkeler arasındaki karşılıklı etkileşimi hem de örgütün dış dünya ile ilişkilerini şekillendiren rehber bir ilke işlevi görmüştür.

Hussein Onn, Bali Zirvesi'nde yaptığı konuşmada, bölgesel çıkarlar temelinde bir topluluk inşa etmenin doğası gereği yavaş ilerleyen bir süreç olduğunu belirtmiş; ancak yalnızca on yıl gibi kısa bir sürede ASEAN'ın yabancılaşma ortamını işbirliği temelinde yeniden şekillendirmeyi başardığını vurgulamıştı. Ona göre ASEAN üyesi ülkeler, artık gerçek anlamda komşuluk ilişkileri kurmuş, ortak kader bilincine ulaşmış, paylaşılan tarih ve kültürel mirasın farkına varmış ve daha yüksek düzeyde işbirliği hedefleri doğrultusunda birlikte hareket etmeye kararlı hâle gelmişlerdi.⁸⁵ Aynı doğrultuda, Kuala Lumpur Zirvesi'nde yaptığı konuşmada da Hussein Onn, tüm üye devletlerin artık bölgeselciligi dış politikalarının temel unsuru olarak benimsediklerini ifade etmiş⁸⁶ ve bu değerlendirmesinde haklı olduğu zaman içerisinde kanıtlanmıştır.

⁸⁴ Bkz. Somsakdi Xuto, *Regional Cooperation in Southeast Asia: Problems, Possibilities and Prospects* (Bangkok: Chulalongkorn University, 1973), 47-101.

⁸⁵ *Asian Almanac*, cilt 15, 7854-5.

⁸⁶ Hussein Onn'un KL Zirvesi'ndeki kapanış konuşmasının tamamı için bkz. *The Meeting of ASEAN Heads of Government, Kuala Lumpur, Malaysia, 4-5 August 1977*, 75-78.

Rajaratnam da Onuncu Bakanlar Toplantısı'nda şu gözlemde bulunmuştu: *"On yıl önce ASEAN üyeleri, farklı yönlerle giden ayrı ayrı varlıklardı. Bugün ise 200 milyondan fazla insanın yalnızca bir bölgesel topluluğun üyeleri olduklarına değil, aynı zamanda geleceğin belirsizlikleriyle ve meydan okumalarıyla ancak kolektif çabayla baş edebileceklerine dair gelişen bir inanç vardır."*⁸⁷ Başka bir konuşmasında Rajaratnam, ASEAN toplantılarının sıklığını ele alırken, bunların bazen "sonuçsuz" geçtiğini kabul etmiş, ancak asıl vurgulamak istediği noktanın şu olduğunu söylemiştir: *"Yıllar içinde –belki bazılarımız farkında olmadan– sorunlara yönelik bir ASEAN bakış açısı, düşünce tarzımıza sızdı."*⁸⁸ Rajaratnam burada da belagatini kullanmıştı. Aslında bu ifade, ASEAN'ın yıllar içinde yalnızca bir örgüt olarak değil, aynı zamanda üye ülkelerin karar alma biçimlerine yön veren ortak bir düşünme tarzı hâline geldiğini anlatmaktadır. *ASEAN bakış açısının düşünce tarzımıza sızması* ifadesi, liderler ve diplomatlar farkında olmasalar bile, zamanla ASEAN'ın temel ilkeleri olan uzlaş, diyalog, egemenliğe saygı ve adım adım ilerleme anlayışının onların düşünme ve sorun çözme biçimlerine yerleştiğini vurgulamaktadır. Bu süreçte ASEAN, bölgesel meselelerde sadece bir kurumsal yapı değil, aynı zamanda bir zihniyet, bir davranış kalıbı ve ortak diplomatik kültür halini almış; böylece Güneydoğu Asya'da karşılıklı anlayışa ve istikrara dayalı bir karar alma geleneği oluşturmuştur.

Bölge dışından yapılan değerlendirmeler de genel olarak ASEAN'ın bölgesel bilinç oluşturma konusundaki başarısını takdir etmiştir. Bali Zirvesi sonrasında gerçekleştirilen analizlerde, üye devletler arasında ortak bir merkezî bakış açısının geliştiği ve bu durumun, her ne kadar kapsamı sınırlı olsa da ortak girişimlere yansıdığı vurgulanmıştır. Bu ortak

⁸⁷ *Asian Almanac*, cilt 16, 8377.

⁸⁸ *The Mirror* (Singapore), 19 Temmuz 1977.

bakışın temeli, beş üye ülke arasında sosyal ve ekonomik öncelikler ile dış politika yaklaşımlarında giderek belirginleşen bir kimlik ve amaç birliğinin oluşmasına dayandırılmıştır.⁸⁹

Bununla birlikte ASEAN üyeleri, örgütün etkisinin yalnızca sınırlı bir siyasetçi, bürokrat ve iş insanı elitine ulaştığı yönündeki eleştirilere karşı çıkmış ve ASEAN'ın sosyalleşme sürecine çoktan girdiğini savunmuşlardır. Rajaratnam, 1975 yılında yaptığı değerlendirmede ASEAN ruhunun, her ne kadar soyut ve belirsiz bir biçimde tezahür etse de toplumun tabanına kadar nüfuz ettiğini ileri sürmüştü. Ona göre ASEAN, artık bölge halkları nezdinde değerli bir hedef olarak kabul görmüş; üye ülkelerin hiçbirinde örgütten ayrılma yönünde ciddi bir eğilim gözlenmemiştir.⁹⁰ Ancak Rajaratnam'ın bu derece iyimser bir tablo çizmesinin ardında dönemin politik koşulları, bölgesel dayanışma vurgusunun diplomatik bir gereklilik haline gelmesi ve ASEAN'ın uluslararası meşruiyetini güçlendirme çabası gibi faktörler bulunmaktaydı. Gerçekte ise bu iyimser değerlendirme, toplumsal düzeyde ASEAN bilincinin yaygınlığına ilişkin durumu tam olarak yansıtmamaktaydı.

Zira özellikle 1970'li yılların ortalarına gelindiğinde — ve hatta günümüzde dahi kısmen benzer eleştiriler sürmektedir— ASEAN, esasen siyasi elitler ve bürokratik çevreler arasında şekillenmiş, sınırlı bir etki alanına sahip bir örgüt görünümündeydi. Örgütün faaliyetleri ve hedefleri hakkında sıradan vatandaşlar arasında ya çok sınırlı bilgi bulunmakta ya da neredeyse hiçbir farkındalık bulunmamaktaydı. Bu durum, ASEAN'ın tabandan gelen bir harekettten ziyade yukarıdan aşağıya inşa edilen bir bölgeselcilik projesi olarak şekil-

⁸⁹ Bkz. *Asiaweek*, 5 Mart 1976; *Straits Times*, 26 Şubat 1976; *Far Eastern Economic Review*, 9 Ağustos 1976, 5. Ayrıca bkz. Michael Leifer, "Problems and Prospects of Regional Cooperation in Asia: The Political Dimension," *Indonesian Quarterly* 4, 2–4 (1976): 98.

⁹⁰ *Asian Almanac*, cilt 14, 7575.

lendiğini göstermekteydi. Dolayısıyla ASEAN ruhu, Rajaratnam'ın tasvir ettiği ölçüde geniş bir toplumsal tabana yayılamamış; örgütün varlığı daha çok diplomatik çevrelerle sınırlı bir elit söylem olarak kalmıştı.

ASEAN içindeki bölgeselcilik tartışmalarında öne çıkan bir diğer önemli tema, üye devletlerin karşılıklı bağımlılıklarını göz önünde bulundurarak bölgesel işbirliğini bir *zorunluluk* olarak görmeye başlamalarıydı. Ancak tüm eleştirilere rağmen ASEAN, belirli bir ölçüde başarı elde etmiştir. Aslında örgütün yalnızca varlığını sürdürebilmesi bile başlı başına dikkate değer bir gelişmeydi; zira ASEAN'ı hem içsel farklılıklar hem de bölgesel ve uluslararası baskılar sürekli olarak sınamaktaydı. Bununla birlikte, dönemin siyasi gerçeklerini net biçimde görebilenler, ASEAN'ın bu zorluklara rağmen bir tür direnç mekanizması geliştirdiğini fark etmişlerdi.

Carlos P. Romulo, Dokuzuncu Bakanlar Toplantısı'nda, bölgedeki koşulların artık işbirliğini bir *tercih* değil, *kaçınılmaz bir gereklilik* haline getirdiğini ifade etmişti. Ona göre, mevcut uluslararası ortamda artan karşılıklı bağımlılık ve dış politik-ekonomik baskılar karşısında ASEAN ülkelerinin başka bir seçeneği kalmamıştı. Benzer biçimde, bir diğer Filipinli temsilci Vicente Paterno da ASEAN'ın başarısına duyduğu inancı dile getirerek, örgütün varlık nedenini "daha iyi bir alternatifin bulunmaması" gerçeğiyle temellendirmişti. Paterno'ya göre ASEAN başarılı olacaktı, çünkü üye ülkeler onun başarılı olması gerektiğine inanıyorlardı.⁹¹ Bu söylem, ASEAN'ın erken döneminde rasyonel bir zorunluluk ve stratejik uyum fikrinin, idealist bölgesel dayanışma vizyonunun önüne geçtiğini göstermekteydi. Örgüt, bölgesel işbirliğini bir seçenek değil, hayatta kalmanın koşulu olarak algılayan bir pragmatizm üzerine inşa etmişti.

⁹¹ Vicente T. Paterno, "ASEAN: Problems and Prospects – A Southeast Asian View," *Southeast Asia and the World of Tomorrow* içinde (Jakarta: Centre for Strategic and International Studies, Ağustos 1977), 311.

Rajaratnam, 1977 yılı Şubat ayında gerçekleştirilen gayriresmî Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda, ASEAN'ın artık bölge ülkelerinin siyasi ve toplumsal yaşamının ayrılmaz bir parçası hâline geldiğini vurgulamıştı. Ona göre, on yılın ardından artık ASEAN'sız bir Güneydoğu Asya tahayyül edilemezdi; çünkü örgüt, üye ülkelerin ulusal yapılarına öylesine derin biçimde işlemişti ki ASEAN olmadan her bir ülke kendisini daha güvensiz ve savunmasız hissedecekti. ASEAN'ın yokluğunda, bölgenin son yıllarda yaşadığı dramatik ve çalkantılı değişimlerle başa çıkmak çok daha güç olacaktı.

Rajaratnam'ın bu tespiti, dönemin siyasi gerçekleri açısından son derece yerindeydi. Zira o yıllarda, birbirine kuşkuyla bakan ve farklı dış politika yönelimleri izleyen devletler, ASEAN çatısı altında *aynı pirinç kabından yemeye* karar vermişlerdi. Bu metafor, sadece sembolik bir dayanışmayı değil, aynı zamanda ortak güvenlik anlayışının inşa edilmesini de ifade etmekteydi. Ancak bu dayanışmanın göz ardı edilmemesi gereken bir başka yönü daha vardı: ASEAN, yalnızca üye ülkeleri dış tehditlere karşı koruyan bir çerçeve oluşturmamış, aynı zamanda onları birbirlerinden de korumuştur. Bu yönüyle ASEAN, bölge içi rekabeti sınırlandıran, karşılıklı güvensizlikleri yumuşatan ve Güneydoğu Asya'da istikrarın temel dayanaklarından biri hâline gelen bir denge mekanizması işlevi görmüştü.

ASEAN'ı savunanların en güçlü argümanlarından biri, örgütün bütün eksikliklerine rağmen diğer bölgesel oluşumlarla karşılaştırıldığında çok daha istikrarlı ve başarılı bir performans sergilemiş olmasıydı. Bu görüş özellikle Khoman ve Rajaratnam tarafından sıklıkla dile getirilmiş ve onların ASEAN'a dair kamuya açık konuşmalarında merkezi bir yer tutmuştur. Rajaratnam, ASEAN'a yöneltilen eleştirilerin bir kısmının haklı olabileceğini kabul etmekle birlikte, bu eleştirilerin çoğunun bağlamdan kopuk değerlendirmelere dayanıldığını ileri sürmüştür. Ona göre, uluslararası örgütlerin tari-

hine bakıldığında, uluslar arasında işbirliğini teşvik etme iddiasıyla kurulan pek çok yapının başarısızlıklarla dolu hayli karamsar bir tablo sunduğu görülmektedir. Rajaratnam, ASEAN'ın da zaman zaman diğer örgütlerde olduğu gibi etkisiz kalan ve uygulamaya dökülemeyen kararlar alma eğiliminde bulunduğunu itiraf etmiş, ancak bu durumu Güneydoğu Asya'ya özgü bir zaaf olarak görmemiştir. Ona göre, retorikçe düşkünlük tüm uluslararası örgütlerde görülen bir eğilimdir; ASEAN'ın farkı, bu eğilimi daha ölçülü, daha pragmatik ve daha az tehlikeli biçimde sürdürmesiydi. Rajaratnam, özellikle Birleşmiş Milletler'i örnek göstererek, bu kurumun on yıl içinde ASEAN'ın toplamından çok daha fazla “*tehlikeli retorik*” ve “*boş karar*” üretmiş olduğunu savunmuştur.⁹²

Rajaratnam ve diğer ASEAN temsilcileri, örgütün performansının AET ile karşılaştırılmasına karşı çıkarak, ASEAN'ın “üçüncü dünya standartları” çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmuşlardı. Rajaratnam, 1977 Şubat'ında yaptığı bir konuşmada, Avrupa'nın AET fikrini benimseyebilmesi için iki dünya savaşının yanı sıra uzun yıllar süren iç çekişmeler yaşamak zorunda kaldığını hatırlatmıştı. Benzer biçimde Musa Hitam da ASEAN'ın *yavaş ilerlediği* yönündeki eleştirilerin Avrupa ile Güneydoğu Asya arasındaki tarihsel, sosyoekonomik ve politik farklılıkların göz ardı edilmesinden kaynaklandığını belirtmişti. Ona göre Avrupalılık, birleşme arzusu taşıyan geniş bir halk tabanından doğarken, ASEAN yoğun milliyetçilik baskısına rağmen siyasi liderlik düzeyinde, yukarıdan aşağıya yayılan bir proje olarak şekillenmişti. Ayrıca Avrupa, ASEAN'ın aksine, gelişmiş sanayi alt yapısına, güçlü bir bölge içi ticaret ağına ve savaş sonrası dönemde Marshall Planı gibi dış destek mekanizmalarına sahipti. Musa Hitam bu nedenle AET'nin, örnek alınacak bir modelden ziyade, hatalarından ders çıkarılması gereken bir *de-ney* olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştu.⁹³ Aynı

⁹² *Straits Times*, 22 Kasım 1975.

⁹³ *Asian Almanac*, cilt 16, 8354-5.

doğrultuda Rithauddeen de Roma Antlaşması'nın, ASEAN Bildirgesi'ne kıyasla çok daha ileri düzeyde ekonomik ve siyasi bütünleşme hedeflediğini vurgulamıştı. Bu görüşler, dönemin birçok ASEAN yetkilisi tarafından paylaşılmış; örgüt ile AET arasındaki farkı açıklamak için yapılan bir benzetmede, ASEAN'ı AET ile kıyaslamamanın on yaşındaki bir çocuğun neden otuz yaşındaki bir yetişkinin olgunluğuna sahip olmadığını sorgulamaya benzediği ifade edilmişti. Bir başka yorumcu ise aslında dünya üzerinde, Avrupa Ortak Pazarı dâhil olmak üzere, *"tam anlamıyla başarılı bir bölgesel karşılıklı bağımlılık modelinin"* henüz ortaya çıkmadığını ileri sürerek, ASEAN'ın kendi tarihsel bağlamı içinde özgün bir başarı örneği olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştu.⁹⁴ Ve son derece de haklıydı.

Aslında bu durum, klasik anlamda kıyas-ı ma'lfarık olarak tanımlanabilecek, yani birbirinden temelde farklı iki olgunun karşılaştırılması anlamına geliyordu; nitekim ASEAN hâlâ bu tür hatalı kıyaslamalara maruz kalmaktadır. AET'nin kuruluş felsefesi, temelde *birlik* ilkesine dayanırken, ASEAN'da bu ilke *üye devletlerin iç işlerine karışmama* prensibi biçiminde tezahür etmiştir. Dolayısıyla birleşme fikri, ASEAN'da hiçbir zaman öncelikli bir hedef olmamış, daha çok ikincil bir yönelim olarak zihinsel düzeyde varlık göstermiştir. Bu nedenle ASEAN ile AET'yi doğrudan karşılaştırmak analitik açıdan isabetsizdir. Zira AET'nin sosyoekonomik ve kültürel yapısı görece daha homojen bir karakter taşıırken, ASEAN baştan itibaren etnik, kültürel, dinsel ve dilsel bakımdan son derece heterojen bir yapıya sahiptir. Bu çeşitlilik, örgütün kurumsallaşma sürecini hem karmaşık hem de kırılgan hâle getirmiş; buna rağmen ASEAN, farklılıkları yönetme becerisiyle varlığını sürdürebilen nadir bölgesel oluşumlardan biri olmuştur.

⁹⁴ *Foreign Affairs Malaysia*, (Haziran 1976), 64; Haziran 1977, 116-117.

ASEAN'ın kuruluş sürecine ilişkin yukarıda özetlenen değerlendirmeler, örgütün performansını kendi iç dinamikleri, tarihsel bağlamı ve benimsediği uzlaşmacı yaklaşım üzerinden anlamak için sağlam bir çerçeve sunmaktadır. Gerçekte ise nihai hedefler açısından bakıldığında ASEAN'ın performansı çelişkili bir tablo arz etmiştir. Zira örgüt, ne Güneydoğu Asya'nın tamamını kapsayacak şekilde genişleyebilmiş ne de bölgeyi "barış, özgürlük ve tarafsızlık" alanı olarak tanımlama idealine –o dönem itibarıyla– ulaşabilmişti. Ekonomik bütünleşme girişimleri çoğu zaman ulusal çıkarların ağırlığı altında kalmış, bazı üyeler işbirliğinin yavaş ilerleyişinden duydukları memnuniyetsizliği açıkça ifade etmiştir. Ancak bu eksikliklerin ötesine bakıldığında, ASEAN'ın en büyük başarısının, farklılıkları yönetebilen, bölgesel istikrarı koruyabilen ve kendi varlığını sürdürebilen bir yapı kurmak olduğu görülmektedir.

Kuruluşundan önce birbirine şüpheyle bakan devletler arasında güven tesis etmek, yalnızca diplomatik bir başarı değil, aynı zamanda tarihsel bir kırılmadır. Bu nedenle ASEAN'ın kuruluş süreci, kusurları kadar istikrar üretme kapasitesiyle de tanımlanmalıdır. Örgüt, mükemmel olmaktan uzak bir bölgesel mekanizma olsa da en azından çatışmanın yerini diyaloga, rekabetin yerini alışkanlığa, kuşkunun yerini kademeli bir güven inşasına bırakmıştır. ASEAN'ın bu dönemde attığı adımlar, sonraki yıllarda izleyeceği yönü belirlemiş; yavaş ama istikrarlı ilerleyişi, bölgesel işbirliğinin *Güneydoğu Asya usulü* olarak adlandırılacak özgün bir modelin temelini atmıştır.

Rajaratnam'ın dile getirdiği umut –gelişmiş, birleşmiş ve dünya siyasetinde saygı gören bir ASEAN topluluğu meydana getirme ideali– belki tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Ancak örgüt, onun asıl kaygısını oluşturan karşıt senaryoya, yani yeniden dağılmış, birbirinden kopuk beş devlete dönüşme tehlikesine de yenik düşmemiştir.

Bazen tarihte bazı olayların sözlü ifadesi kolay görünür, ancak arkasındaki psikolojik ve sosyopolitik derinlik, kelimelerin taşıyabileceğinden çok daha fazladır. 1967 yılı da bu tür dönüm noktalarından biridir. O dönemde ABD, Vietnam'ı, Kamboçya'yı ve Laos'u acımasızca bombalıyor, Güneydoğu Asya ülkelerini kendi yörüngesinde tutmak için her türlü müdahaleye başvuruyor, kendi güvenliği dışında hiçbir ulusun egemenliğine ya da insan yaşamına –hele ki bir komünistin yaşamına– en küçük bir değer atfetmiyordu. İşte böyle bir uluslararası ortamda, beş devletin bir araya gelerek ASEAN'ı kurması ve onu yaşatmayı başarması, sıradan bir diplomatik girişim değil, üzerinde derinlemesine durulması gereken tarihsel bir olgu niteliğindedir.

Rajaratnam, ASEAN'ın doğuşunun temelinde *korku* olduğunu açıkça belirtmişti ki korkunun insana neler yaptırabileceği malumdur. Gerçekte ise Vietnam'ın ardından sıranın kendilerine gelebileceği endişesi, bölge başkentlerinde neredeyse varoluşsal bir paniğe dönüşmüştü. Bu panik, onları yalnızca güvenlik arayışına değil, aynı zamanda dayanışma fikrine de yöneltti. Dolayısıyla ASEAN, ilk etapta bir idealizm projesinden çok bir *hayatta kalma refleksi* olarak ortaya çıktı. Korku, insan doğasında çoğu zaman bölücü bir unsur olarak görülse de Güneydoğu Asya bağlamında paradoksal biçimde birleştirici bir güç haline geldi.

Bu süreçte, bölge ülkeleri farklı siyasi sistemlere, ideolojik yönelimlere ve tarihsel deneyimlere sahip olmalarına rağmen, ortak bir tehdit algısı etrafında kenetlenmeyi başardılar. Dönemin kaotik jeopolitiğinde ASEAN, onların hem korunaklı bir limanı hem de birbirlerinden korunma aracına dönüştü. Böylece, korkunun doğurduğu savunma içgüdüsü, zamanla bir tür bölgesel bilinç ve dayanışma kültürüne evrildi. Tarihin ironisi şudur ki korku ile kurulan bu örgüt, ilerleyen yıllarda bölgesel güvenliğin, istikrarın ve diplomasinin en kalıcı kurumsal platformlarından biri haline geldi ve bu şekilde bölgesel güven metaforunun somutlaştığı resmî söyleme dönüştü.

KAYNAKÇA

RESMÎ BELGELER / BİLDİRGELER

ASEAN 71 FM/STA-3. Opening Statement by Dr. Thanat Khoman, Minister of Foreign Affairs of Thailand, at the Fourth Meeting of the ASEAN Foreign Ministers, 12 Mart 1971. National Archives of Singapore.

ASEAN 71 FM/STA-4. Opening Statement by Mr. S. Rajaratnam, Minister for Foreign Affairs and Labour of Singapore, at the Fourth Meeting of ASEAN Foreign Ministers, Manila, 12 Mart 1972. National Archives of Singapore.

ASEAN 71 FM/STA-5. Opening Statement by H.E. Tun (Dr) Ismail bin Dato Abdul Rahman, Deputy Prime Minister of Malaysia, at the Fourth Meeting of ASEAN Foreign Ministers, Manila, 12 Mart 1971. National Archives of Singapore.

ASEAN 71 FM/STA-6. Opening Statement by H.E. Adam Malik, Minister of Foreign Affairs of the Republic of Indonesia, at the Fourth Ministerial Conference of ASEAN, Manila, 12 Mart 1971. National Archives of Singapore.

ASEAN 71 IM/STA-2. Acceptance Speech by Carlos P. Romulo, Minister of Foreign Affairs of the Philippines, upon His Selection as Chairman of the Fourth ASEAN Ministerial Conference, 12 Mart 1971. National Archives of Singapore.

ASEAN Documents Series, 1967–1988. Jakarta: ASEAN Secretariat, 3. baskı, 1988.

Association of Southeast Asian Nations. Department of Information, Republic of Indonesia. *Special Issue*, no. 039. 1969.

Association of Southeast Asian Nations. *Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia*. Bali, Indonesia, 24 Şubat 1976. ASEAN Secretariat.

Department of State Bulletin (ABD), 55, 1412 (1966).

Foreign Relations of the United States, 1964–1968, Volume XXVI: *Indonesia; Malaysia–Singapore; Philippines*, U.S. Department of State Archive, 10 Aralık 1966.

- Foreign Relations of the United States, 1969–1976, Volume E–12: *Documents on East and Southeast Asia, 1973–1976*, 8 Mayıs 1975.
- General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) – Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (1947)
- Joint Communiqué Constituting an Agreement for Asian and Pacific Cooperation, Seoul, 16 Haziran 1966, National Archives of Singapore.
- Joint Communiqué of the 3rd ASEAN Ministerial Meeting. Cameron Highlands, Malaysia, 16–17 Aralık 1969. National Archives of Malaysia.
- Joint Communiqué of the 5th ASEAN Ministerial Meeting. Singapore, 13–14 Nisan 1972.
- Joint Communiqué of the 6th ASEAN Ministerial Meeting. Pattaya, Thailand, 16–18 Nisan 1973. Centre for International Law, National Archives of Singapore.
- Joint Press Release of the First ASEAN–Japan Forum, ASEAN Secretariat, 23 Mart 1977, National Archives of Singapore.
- Joint Press Statement of the Second ASEAN Economic Ministers Meeting, Kuala Lumpur, 8–9 Mart 1976, National Archives of Singapore.
- Joint Statement ASEAN–Australia, The Meeting of ASEAN Heads of Government, Kuala Lumpur, Malaysia, 4–5 Ağustos 1977, National Archives of Singapore.
- Joint Statement ASEAN–Japan. The Meeting of ASEAN Heads of Government. Kuala Lumpur, Malaysia, 4–5 Ağustos 1977. National Archives of Singapore.
- Majelis Permusyawaratan Rakyat Sementara Republik Indonesia. *Resume Risalah Pembicaraan dalam Rapat-Rapat MPRS tentang Pembaharuan Kebijaksanaan Landasan Ekonomi, Keuangan dan Pembangunan*. Jakarta: MPRS, 1966.
- Malaysia Parliamentary Debates – Dewan Rakyat (Temsilciler Meclisi). Cilt 4, Oturum 22.
- Meeting of the ASEAN Directors-General and Officials of the Australian Government. Surakarta, 24–25 Mayıs 1977. National Archives of Singapore.

- Rajaratnam, S. "ASEAN: The Way Ahead." Singapore, 1 Eylül 1992. National Archives of Singapore.
- Rajaratnam, S. "Speech by Mr S. Rajaratnam, Minister for Foreign Affairs, at the 9th ASEAN Ministerial Meeting Held in Manila, on 24th June 1976." Singapore Government Press Statement.
- Rajaratnam, S. "Speech by Mr. S. Rajaratnam, Minister for Foreign Affairs, Opening Session of the Tenth ASEAN Ministerial Meeting." Shangri-La Hotel, 6 July 1977. *Singapore Government Press Release*, Publicity Division, Ministry of Culture, 9 Temmuz 1977. National Archives of Singapore.
- Rajaratnam, S. "The Founding of ASEAN (Full Text of Statement Made by Minister for Foreign Affairs S. Rajaratnam in Bangkok on August 8, 1967)." Bangkok. National Archives of Singapore.
- Rajaratnam, S. *ASEAN: The Way Ahead*. Singapore, 1 Eylül 1992. National Archives of Singapore.
- Rajaratnam, S. Speech to the Asia Society Conference on ASEAN. New York, 3–5 Ekim 1977. National Archives of Singapore.
- Razak bin Hussein, Tun Abdul. *Ucapan-Ucapan Tun Haji Abdul Razak bin Hussein, 1967 (Jilid II)*. Kuala Lumpur: Arkib Negara Malaysia, 1995.
- Rusk, Dean. "Speech to the Council on Foreign Relations." New York, Mayıs 1966. *Department of State Bulletin* 54, 1407 (1966).
- Second Meeting of the ASEAN–EEC Joint Study Group. Manila, Aralık 1976. National Archives of Singapore.
- Shafie, Ghazali. *The Manila Claim in Perspective*. National Press Club Speech. Kuala Lumpur, 6 Kasım 1968. Arkib-National Archives of Malaysia.
- The Meeting of ASEAN Heads of Government. Kuala Lumpur, Malaysia, 4–5 August 1977. Kuala Lumpur: Ministry of Foreign Affairs Malaysia, Percetakan Titiwangsa Sendirian Berhad, 1977.
- Trade and Shipping in Southeast Asia*. British Parliamentary Paper. 1900.
- UN Yearbook 1969*. "The Structure of the United Nations." ECAFE. Appendix III.

Yew, Lee Kuan. "Speech at the Commonwealth Heads of Government Meeting, 8 June 1977: Changing Power Relations." National Archives of Singapore.

Yew, Lee Kuan. "Speech by the Prime Minister at the Commonwealth Heads of Government Meeting, London, 8 Haziran 1977: Changing Power Relations." National Archives of Singapore.

GAZETE VE DERGİLER

Antara (Endonezya)

Antara News Bulletin (Endonezya)

ASEAN Review

Asia Research Bulletin

Asiaweek

Australian Financial Review

Bangkok Bank Monthly Review

Bangkok Post

Bangkok World

Bulletin Today (Filipinler)

Canberra Times (Avustralya)

Djakarta Times (Endonezya)

Far Eastern Economic Review

Foreign Affairs Bulletin (Filipinler)

Foreign Affairs Bulletin (Tayand)

Foreign Affairs Malaysia

Indonesian Herald

Indonesian Observer

Indonesian Times

Japan Times

Kompas (Endonezya)

Malay Mail

Manila Bulletin (Filipinler)

Manila Chronicle (Filipinler)

Manila Times (Filipinler)

Merdaka (Malezya)

New Straits Times (Malezya)

Nhan Dan (Vietnam)

Peking Review (Çin)

Philippines Herald
Philippines Sunday Express
SEATO Annual Report
Tharunka (Avustralya)
The Age (Avustralya)
The Mirror (Singapur)
The Nation
The New York Times
The Straits Times (Singapur)
Times of India
Times of Indonesia
Tribune (Avustralya)

MAKALELER

- Abdul Rahman, Tunku. "Malaysia: Key Area in Southeast Asia." *Foreign Affairs* 43, no. 4 (1965): 659-670.
- Acharya, Amitav. "Regional Military-Security Cooperation in the Third World: A Conceptual Analysis of the Relevance and Limitations of ASEAN." *Journal of Peace Research* 29, no. 1 (1992): 7-21.
- Adam, Asvi Warman. "Beberapa Catatan tentang Historiografi Gerakan 30 Eylül 1965." *Archipel* 95 (2018): 11-30.
- Arndt, H. W., ve Ross Garnaut. "ASEAN and the Industrialization of East Asia." *Journal of Common Market Studies* 17, no. 3 (1979): 191-212.
- ASEAN National Secretariat of Indonesia. "Indonesian Foreign Policy and ASEAN Regional Cooperation (1967-1974)." *Indonesia Magazine*, Eylül 1974.
- Banks, Michael. "Systems Analysis and the Study of Regions." *International Studies Quarterly* 13, no. 4 (1969): 335-360.
- Boffito, Carlo. "The COMECON Countries and the International Economy." *Lo Spettatore Internazionale* 14, no. 4 (1979): 227-235.
- Brecher, Michael. "International Relations and Asian Studies: The Subordinate State System of Southern Asia." *World Politics* 15, no. 2 (1963): 213-235.

- Bundy, William P. "Elements of the Philippine-American Partnership." *Department of State Bulletin* 54 (1966): 444-451.
- Bunnell, Frederick P. "Guided Democracy Foreign Policy: 1960-1965—President Sukarno Moves from Non-Alignment to Confrontation." *Indonesia* 2 (1966): 45-54.
- Caldwell, Malcolm. "ASEANisation." *Journal of Contemporary Asia* 4, no. 1 (1974): 36-70.
- Chan, Heng Chee. "Singapore's Foreign Policy, 1965-1968." *Journal of Southeast Asian History* 10, no. 1 (1969): 188-189.
- Chan, Paul. "Preconditions of Regional Economic Cooperation: The ASEAN Case." *The Economic Bulletin (Malaysia)* (1976): 155-163.
- Chin, Kin Wah. "A New Assertiveness in Malaysian Foreign Policy." *Southeast Asian Affairs* (1982): 273-282.
- Clark, Ian. "Collective Security in Asia: Towards a Framework for Soviet Diplomacy." *The Round Table* 252 (1973): 473-487.
- Cooksey, R. J. "Foreign Policy Review, November 1966-September 1967." *The Australian Quarterly* 39, no. 4 (1967): 92-109.
- Deng, Yong. "Sino-Thai Relations: From Strategic Co-operation to Economic Diplomacy." *Contemporary Southeast Asia* 13, 4 (1992): 360-374.
- Djiwandono, J. Soedjati. "The ASEAN After the Bali Summit." *Indonesian Quarterly* 4, nos. 2-4 (1976): 3-19.
- Drummond, Stuart. "Fifteen Years of ASEAN." *Journal of Common Market Studies* 20, no. 4 (1982): 301-310.
- Feith, Herbert ve Daniel Saul Lev. "The End of the Indonesian Rebellion." *Pacific Affairs* 36, no. 1 (1963): 32-46.
- Fifield, Russell H. "ASEAN: Image and Reality." *Asian Survey* 19, no. 12 (1979): 1199-1208.
- Fisher, Charles A. "A View of Southeast Asia." *Southeast Asia, An International Quarterly* 1, no. 1-2 (1971): 5-11.
- . "Southeast Asia: The Balkans of the Orient? A Study in Continuity and Change." *Geography* 47, no. 4 (1962): 347-367.
- Fisher, William E. "An Analysis of the Deutsch Sociocausal Paradigm of Political Integration." *International Organization* 23, no. 2 (1969): 254-290.

- Fuller, Dorian Q. "Pathways to Asian Civilizations: Tracing the Origins and Spread of Rice and Rice Cultures." *Rice* 4, no. 3 (2011): 78-92.
- Funston, John. "The Third Indochina War and Southeast Asia." *Contemporary Southeast Asia* 1, no. 3 (1979): 268-289.
- Gibb, Richard. "Post-Lome: The European Union and the South." *Third World Quarterly* 21, no. 3 (2000): 457-481.
- Girling, J. L. S. "The Guam Doctrine." *International Affairs* 46, no. 1 (1970): 48-62.
- Goh, Cheng-Teik. "Southeast Asia: Peace Through Neutralization," *The Economic Bulletin* (Malaysia) (1976): 42-45.
- Gordon, Bernard K. "Regional Cooperation in Southeast Asia." *Current History* 48, no. 282 (1965): 103-115.
- . "Showtime for Southeast Asia: An Economic and Political Crossroads." *Journal of Northeast Asian Studies* 12, no. 1 (1993): 22-41.
- Gurtov, Melvin. "Sino-Soviet Relations and Southeast Asia: Recent Developments and Future Possibilities." *Pacific Affairs* 43, no. 4 (1970-71): 491-505.
- Haas, Ernst B. "The Study of Regional Integration: Reflections on the Joy and Anguish of Pretheorizing." *International Organization* 24, no. 4 (1970): 607-646.
- . "The Uniting of Europe and the Uniting of Latin America." *Journal of Common Market Studies* 5 (1967): 315-343.
- Haas, Michael. "The 'Asian Way' to Peace." *Pacific Community* 4, no. 4 (1973): 498-514.
- Haddad, William W. "Japan, the Fukuda Doctrine and ASEAN." *Contemporary Southeast Asia* 2, no. 1 (1980): 10-29.
- Hallstein, Walter. "The European Economic Community." *Political Science Quarterly* 78, no. 2 (1963): 161-178.
- Hamzah, B. A. "ASEAN Military Cooperation without Pact or Threat." *Asia Pacific Community* 22 (1983): 33-47.
- Hassan, Fuad. "Is There Any Basis for ASEAN Development?" *Indonesia Magazine* 34 (1975): 28-29.
- Hindley, Donald. "Indonesian Politics 1965-7: The September 30 Movement and the Fall of Sukarno." *The World Today* 24, no. 8 (1968): 345-356.

- Hirono, Ryokichi. "Towards Increased Intra-ASEAN Economic Cooperation." *Asia Pacific Community* 3 (1978-1979): 92-118.
- Hoon, Khaw Guat. "Recent Developments in China-ASEAN Relations." *Southeast Asian Affairs* (1979): 61-71.
- Horelick, Arnold L. "The Soviet Union's Asian Collective Security Proposal: A Club in Search of Members." *Pacific Affairs* 47, no. 3 (1974): 269-285.
- Horn, Robert C. "Changing Soviet Policies and Sino-Soviet Competition in Southeast Asia." *Orbis* 17, no. 2 (1972): 493-526.
- Indorf, Hans H. "The Kuala Lumpur Summit: A Second for ASEAN." *Southeast Asian Affairs* (1978): 35-44.
- Jorgensen-Dahl, Arnfinn. "ASEAN 1967-1976: Development or Stagnation?" *Pacific Community* 7, no. 4 (1976): 519-35.
- Kamlin, M. "Whither ASEAN?: Some Comments and Documents." *Jernal Hubungan Antarabangsa* 3 (1975-1976): 89-111.
- Kershaw, Roger. "Multipolarity and Cambodia's Crisis of Survival: A Preliminary Perspective on 1979." *Southeast Asian Affairs* (1980): 161-188.
- Khoman, Thanat. "ASEAN Conception and Evolution." *ASEAN Review* (1 Eylül 1992).
- . "Which Road for Southeast Asia?" *Foreign Affairs* 42 (1963): 628-635.
- Kng, Chng Meng. "ASEAN's Institutional Structure and Economic Co-Operation." *ASEAN Economic Bulletin* 6, no. 3 (1990): 268-282.
- Koga, Kei. "Institutional Transformation of ASEAN: ZOPFAN, TAC, and the Bali Concord I in 1968-1976." *The Pacific Review* 27, no. 5 (2014): 729-753.
- Kuroda, Tomoya. "EC-ASEAN Relations in the 1970s as an Origin of the European Union-Asia Relationship." *Journal of European Integration History* 25, no. 1 (2019): 65-80.
- Leifer, Michael. "Continuity and Change in Indonesian Foreign Policy." *Asian Affairs* 4, no. 2 (1973): 173-180.
- . "Problems and Prospects of Regional Cooperation in Asia: The Political Dimension." *Indonesia Quarterly* 4 (1976): 92-104.

- . "The ASEAN Peace Process: A Category Mistake." *The Pacific Review* 12, no. 1 (1999): 25–38.
- . "The Philippines and Sabah Irredenta." *The World Today* 24, no. 10 (October 1968): 421–428.
- Lim, Chong Yah. "Singapore and ASEAN Economic Co-operation." *ASEAN Business Quarterly* 3, no. 1 (1979): 9–19.
- Lin See-yan ve Lim Chong Yah. "Title Unknown." *UMBC Economic Review* 12, no. 1 (1976): 63–76.
- Malik, Adam. "Indonesia's Foreign Policy." *Indonesian Quarterly* 1, no. 1 (1972): 26–30.
- Martel, Stephanie. "ASEAN-Canada Relations at Forty-Five: A Mixed Scorecard." *Canadian Foreign Policy Journal* 29, no. 2 (2023): 144–158.
- Mehta, S. S. "ASEAN: Problems and Prospects." *Foreign Trade Review* 17, no. 1 (1982): 31–47.
- Melchor, Alejandro, Jr. "Assessing ASEAN's Viability in a Changing World." *Asian Survey* 18, no. 4 (1978): 422–434.
- Millar, T. B. "Soviet Policies South and East of Suez." *Foreign Affairs* 49, no. 1 (Ekim 1970): 70–80.
- Modelski, George. "International Relations and Area Studies." *International Relations* 2, no. 3 (1961): 148–158.
- Moertopo, Ali. "Political, Economic and Strategic Developments in Southeast Asia with Particular Emphasis on the Future of ASEAN." *The Indonesian Quarterly* 4, nos. 2–3–4 (1976): 20–31.
- Mozingo, David P. "Containment in Asia Reconsidered." *World Politics* 19, no. 3 (1967): 361–377.
- Narine, Shaun. "ASEAN and the Management of Regional Security." *Pacific Affairs* 71, no. 2 (1998): 195–214.
- . "Forty Years of ASEAN: A Historical Review." *The Pacific Review* 21, no. 4 (2008): 411–429.
- Nugraha, R. C., ve M. Winarti. "Kiprah Divisi Siliwangi dalam Menghadapi Pemberontakan PKI Madiun Tahun 1948." *FACTUM: Jurnal Sejarah dan Pendidikan Sejarah* 7, no. 2 (2018): 215–226.
- Nye, Joseph S. "United States Policy Toward Regional Organization." *International Organization* 23, no. 3 (1969): 719–740.

- Pak, Chi Yung. "The Prospect for a Revitalization of ASPAC." *Asian Perspective* 2, no. 1 (1978): 80–97.
- Pauker, Guy J. "Indonesia: The Year of Transition." *Asian Survey* 7, no. 2 (1967): 138–150.
- . "Toward a New Order in Indonesia." *Foreign Affairs* 45, no. 3 (1966): 503–519.
- Pinder, John. "The Community and the Developing Countries: Associates and Outsiders." *Journal of Common Market Studies* 12, no. 1 (1973): 53–77.
- Polomka, Peter. "Indonesia and the Stability of Southeast Asia." *Survival* 15, no. 3 (1973): 173–180.
- Rau, Robert L. "The Role of Singapore in ASEAN." *Contemporary Southeast Asia* 3, no. 2 (1981): 99–112.
- Ravenhill, John. "Adjusting to the ASEAN Way: Thirty Years of Australia's Relations with ASEAN." *The Pacific Review* 11, no. 2 (1998): 267–289.
- Razak, Tun Abdul. "The Future of Southeast Asia." *Foreign Affairs Malaysia* (1975): 23–24.
- Richardson, Michael. "The Influence on the ASEAN Community of Australian-American Security Relations." *Australian Outlook* 38, no. 3 (1984): 192–199.
- Roesnadi, O. S. "ASEAN and the Great Powers." *Indonesian Quarterly* 1, no. 4 (1973): 100–118.
- Romulo, Carlos P. "A Perspective on ASEAN." *Asia-Pacific Community* 2, no. 1 (1978): 1–6.
- . "Towards a New Era in Asia." *Solidarity* 7, no. 3 (1972): 7–11.
- Samad, Paridah Abd., ve Darusalam Abu Bakar. "Malaysia–Philippines Relations: The Issue of Sabah." *Asian Survey* 32, no. 6 (1992): 554–567.
- Shafie, Ghazali. "A Common Destiny." *ASEAN Review* (1976): 1–17.
- . "ASEAN: Contributor to Stability and Development." *The Fletcher Forum* 6, no. 2 (1982): 355–373.
- . "Neutralization of Southeast Asia." *Pacific Community* (1971): 110–117.
- Shee, Poon-Kim. "A Decade of ASEAN, 1967–1977." *Asian Survey* 17, no. 8 (1977): 753–770.

- . "Singapore 1978: Preparation for the 1980s." *Asian Survey* 19, no. 2 (1979): 124–130.
- Sheridan, Kyoko. "Japanese Investment in Overseas Countries." *Australian Quarterly* 43, no. 3 (1971): 40–52.
- Simanjuntak, Ridayani, ve Mohd Samsudin. "Penglibatan Adam Malik atas Penubuhan ASEAN (1967–1977)." *e-BANGI* 11, no. 2 (2016): 199–216.
- Simon, Sheldon W. "China, Vietnam, and ASEAN: The Politics of Polarization." *Asian Survey* 19, no. 12 (1979): 1171–1188.
- Soon, Lau Teik. "ASEAN and Bali Summit." *Pacific Community* 7, no. 4 (1976): 536–550.
- . "ASEAN, North Vietnam and the Communist Challenge." *Southeast Asian Affairs* (1976): 72–79.
- Stevens, Christopher. "The Implications of the EC's Development Policy for ASEAN." *ASEAN Economic Bulletin* 1, no. 3 (1985): 223–231.
- Sudarsono, Juwono. "ASEAN: The Uncertain Commitment." *The Indonesian Quarterly* 1, no. 2 (1973): 3–10.
- Tek-Tjeng, L. "Southeast Asian Regional Security in the 1980s: A View from Jakarta." *World Bulletin* 3 (1987): 10–34.
- Temiz, Süleyman. "ASEAN Yolunda MAPHILINDO: Malezya, Filipinler ve Endonezya Arasında Pan-Malayizm Temelli Güneydoğu Asya Teşkilatı ve Güneydoğu Asya Bölgeselciliğine Etkisi." *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 3, no. 2 (2019): 227–252.
- . "Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı'nda (SEATO) Tayland'ın Statüsü." *OPUS International Journal of Society Researches* 18, no. 41 (2021): 3794–3824.
- . "Kâğıt Kaplan: Zayıf Bir Pakt Olarak Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (SEATO) ve Bölgesel Siyasi Etkileri." *Ekonomi ve Siyaset*, Özel Sayı (2019): 285–302.
- Thomas, Gerald W. "The World Food Conference: A Frustrating First Step." *BioScience* 25, no. 2 (1975): 131–133.
- Trainor, Bernard. "Southeast Asia Ten Years after the Fall of Saigon." *Naval War College Review* 39, no. 4 (1986): 44–50.

- van der Kroef, Justus M. "ASEAN, Hanoi, and the Kampuchean Conflict: Between 'Kuantan' and a 'Third Alternative.'" *Asian Survey* 21, no. 5 (1981): 515–535.
- . "Indonesian Foreign Policy Since Sukarno." *Il Politico* 35, no. 2 (June 1970): 339–353.
- . "S.E. Asia After the Viet Nam War: Security Problems and Strategies." *Pacific Community: An Asian Quarterly Review* 7, no. 3 (1976): 377–405.
- Walton, Jennifer. "The Tet Offensive: The Turning Point of the Vietnam War." *OAH Magazine of History* 18, no. 5 (2004): 45–51.
- Weinstein, Franklin B. "The Uses of Foreign Policy in Indonesia: An Approach to the Analysis of Foreign Policy in the Less Developed Countries." *World Politics* 24, no. 3 (1972): 356–381.
- Xuto, Somsakdi. "Prospects for Security and Stability in Southeast Asia." *Pacific Community* 3, no. 1 (1971): 118–125.
- . "Regional Co-operation in Southeast Asia." *Bulletin of the International House of Japan* (1969): 41–63.
- Young, Oran R. "Professor Russett: Industrious Tailor to a Naked Emperor." *World Politics* 21, no. 3 (1969): 486–511.

KİTAPLAR

- Abell, Robyn Janet. *Philippine Policy Towards Regional Cooperation in Southeast Asia, 1961–1969*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Australian National University, 1972.
- Allison, William. *The Tet Offensive: A Brief History with Documents*. New York: Routledge, 2010.
- Anwar, Dewi Fortuna. *Indonesia in ASEAN: Foreign Policy and Regionalism*. New York: St. Martin's Press, 1994.
- ASEAN Secretariat. *10 Years ASEAN*. Jakarta: ASEAN Secretariat, 1978.
- Australian Taxation Office. *A Brief History of the Australian Taxation Office 1910–2010: Working for All Australians*. Canberra: Australian Taxation Office, 2010.
- Chambers, Paul. *Praetorian Kingdom: A History of Military Ascendancy in Thailand*. Singapore: ISEAS – Yusof Ishak Institute, 2024.

- Cheong, Yong Mun. *Trends in Indonesia*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1972.
- Cohen, Benjamin J. *The Question of Imperialism: The Political Economy of Dominance and Dependence*. London: Macmillan, 1973.
- Dinan, Desmond. *Europe Recast: A History of the European Union*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004.
- Dockrill, Saki. *Britain's Retreat from East of Suez: The Choice between Europe and the World?* London: Palgrave, 2002.
- Eksaengsri, Asadakorn. *Foreign Policy-Making in Thailand: ASEAN Policy, 1967–1972*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, State University of New York at Binghamton, 1980.
- Fifield, Russell H. *Southeast Asia in United States Policy*. New York: Frederick A. Praeger, 1963.
- . *The Diplomacy of Southeast Asia: 1945–1958*. New York: Harper & Brothers, 1958.
- Fitzgerald, C. P. *China and South-East Asia since 1945*. London: Longman, Studies in Contemporary Asia, 1973.
- Flores, Jamil Maidan, ve Jun Abad. *ASEAN at 30: A Publication of the Association of Southeast Asian Nations in Commemoration of Its 30th Anniversary on 8 August 1997*. Jakarta: ASEAN Secretariat, 1997.
- Frost, Frank. *Engaging the Neighbours: Australia and ASEAN since 1974*. Canberra: ANU Press, 2016.
- Gordon, Bernard K. *East Asian Regionalism and United States Security*. McLean, VA: Research Analysis Corporation, Report RAC-P-45, 1968.
- . *Selective Noninvolvement in Southeast Asia*. McLean, VA: Research Analysis Corporation, Report RAC-P-59, 1970.
- . *The Dimensions of Conflict in Southeast Asia*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1966.
- . *Toward Disengagement in Asia: A Strategy for American Foreign Policy*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1969.
- Guerrero, Amado. *Philippine Society and Revolution*. Hong Kong: Ta Kung Pao, 1971.

- Haas, Ernst B. *The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces, 1950–1957*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1958.
- Haas, Michael. *The Asian Way to Peace: A Story of Regional Cooperation*. New York: Praeger Publishers, 1989.
- Hastuti, Lina. *Sekretaris Jenderal ASEAN: Kedudukan dan Perannya—Tinjauan Secara Yuridis dan Politis*. Skripsi. Fakultas Hukum, Universitas Airlangga, 1988.
- Herring, George C. *America's Longest War: The United States and Vietnam, 1950–1975*. New York: McGraw-Hill, 1996.
- Hilsman, Roger. *To Move a Nation: The Politics of Foreign Policy in the Administration of John F. Kennedy*. Garden City, NY: Doubleday, 1967.
- Hinton, Jerome Alan. *Communist China in World Politics*. Boston: Allyn and Bacon, 1971.
- Hunter, Helen-Louise. *Sukarno and the Indonesian Coup: The Untold Story*. New York: Bloomsbury Publishing USA, 2007.
- Indorf, Hans H. *ASEAN: Problems and Prospects*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1975.
- John David Legge. *Sukarno: A Political Biography*. Harmondsworth: Penguin Books, 1972.
- Jones, Matthew. *Conflict and Confrontation in South East Asia, 1961–1965: Britain, the United States and the Creation of Malaysia*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Jukes, Geoffrey. *The Soviet Union in Asia*. London: International Institute for Strategic Studies, 1973.
- Lam, Peng Er. *Japan's Relations with Southeast Asia: The Fukuda Doctrine and Beyond*. New York: Routledge, 2013.
- Levi, Werner. *The Challenge of World Politics in South and Southeast Asia*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1968.
- Low, Patrick. *Trends in Malaysia: Proceedings and Background Paper of Seminar on Trends in Malaysia*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, Temmuz 1971.
- Lyon, Peter. *War and Peace in Southeast Asia*. London: Oxford University Press, 1969.
- Mackie, J. A. C. *Konfrontasi: The Indonesia–Malaysia Dispute, 1963–1966*. Oxford: Oxford University Press, 1974.

- Magdoff, Harry. *The Age of Imperialism: The Economics of U.S. Foreign Policy*. New York: Monthly Review Press, 1969.
- Mahbubani, Kishore, ve Jeffery Sng. *The ASEAN Miracle: A Catalyst for Peace*. Singapore: NUS Press, 2017.
- McDougall, Derek. *The International Politics of the New Asia Pacific*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1997.
- Nair, K. K. *ASEAN-Indochina Relations Since 1975: The Politics of Accommodation*. Singapore: Strategic and Defence Studies Centre, 1984.
- Narine, Shaun. *Explaining ASEAN: Regionalism in Southeast Asia*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2002.
- Noble, Lela Garner. *Philippine Policy Towards Sabah: A Claim to Independence*. Tucson: University of Arizona Press, 1977.
- Okamoto, Jiro. *Australia's Foreign Economic Policy and ASEAN*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2010.
- Olson, Lawrence. *Japan in Post-War Asia*. London: Pall Mall Press, 1970.
- Pace, Barbara French, vd. *Regional Cooperation in Southeast Asia: The First Two Years of ASEAN, 1967-1969*. McLean, VA: Research Analysis Corporation, 1970.
- Pettman, Ralph. *China in Burma's Foreign Policy*. Canberra: Australian National University Press, 1973.
- Phanit, Thakur. *ASEAN's First Decade*. Bangkok: International Studies Center, Ministry of Foreign Affairs, 2021.
- Polomka, Peter. *Indonesia Since Sukarno*. Harmondsworth: Penguin Books, 1971.
- Rahman, Tun Ismail bin Dato' Abdul. *A New Era of Regional Co-Operation*. Kuala Lumpur: Federal Department of Information, Malaysia, 1966.
- Rajendran, M. *ASEAN's Foreign Relations: The Shift to Collective Action*. Kuala Lumpur: Arenabuku Sdn. Bhd., 1985.
- Russett, Bruce M. *International Regions and the International System*. Chicago: Rand McNally, 1967.
- Shafie, Ghazali. *Malaysia, ASEAN and the New World Order*. Bangi: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia, 2000.
- Sihanouk, Norodom. *CIA ile Savaşım*. Çev. E. Ertan ve D. Güneş. İstanbul: Işık Yayınevi, 1974.

- Singh, Lalita Prasad. *The Politics of Economic Co-operation in Asia: A Study of Asian International Organizations*. Columbia: University of Missouri Press, 1966.
- Solidum, Estrella D. *Towards a Southeast Asian Community*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1969.
- Stetler, Susan L. *Almanac of Famous People: A Comprehensive Reference Guide to More Than 25,000 Famous and Infamous Newsmakers from Biblical Times to the Present*. Vol. 2. Detroit: Gale Research Company, 1989.
- Sudo, Sueo. *The Fukuda Doctrine and ASEAN: New Dimensions in Japanese Foreign Policy*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1992.
- Tarling, Nicholas, *The Cambridge History of Southeast Asia*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Tatad, Francisco S. *Prospects of the Filipino*. Manila: Raya, 1978.
- Temiz, Süleyman. *ASEAN: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği – Siyasi Yapısı ve Gelişimi*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2024.
- . *Modern Kamboçya: Angkor'un Taş Duvarlarından Hun Manet'e*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2025.
- . *Modern Laos: Bir Milyon Fil Ülkesi'nden Günümüze*. İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 2023.
- . *Modern Malezya: Devlet Geleneği ve Siyaset*. İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 2022.
- Tilman, Robert O. *Malaysian Foreign Policy*. McLean, VA: Research Analysis Corporation, 1969.
- . *Man, State, and Society in Contemporary Southeast Asia*. New York: Praeger, 1969.
- United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. *ESCAP in the New Millennium*. Bangkok: United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, 2000.
- United Nations. *Demographic Yearbook 1967: Nineteenth Issue – Mortality Statistics II*. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Statistical Office of the United Nations, 1968.

- Vasey, Lloyd R. ve George J. Viksnins. *The Economic and Political Growth Pattern of Asia-Pacific*. Honolulu: University of Hawaii Press, 1976.
- Viraphol, Sarasin, vd. *The ASEAN: Problems and Prospects in a Changing World*. Proceedings of a conference held at Chulalongkorn University, Bangkok, 18–20 Aralık 1975. Bangkok, 1975.
- Wolters, Oliver William. *History, Culture, and Region in Southeast Asian Perspectives*. Ithaca: Cornell University Press, 2018.
- Xuto, Somsakdi, *Government and Politics of Thailand*. Singapore: Oxford University Press, 1987.
- Xuto, Somsakdi, vd. *Strategies and Measures for the Development of Thailand in the 1980s*. Bangkok: Thai University Research Association, 1983.
- Zietek, Agata ve Grzegorz Gil. *ASEAN in a Changing World*. Oxford: Peter Lang Group AG, 2021.

KİTAP BÖLÜMLERİ

- Albert, Delia D. "My ASEAN Story." *The ASEAN Journey: Reflections of ASEAN Secretaries-General and Eminent Persons* içinde, editör ERIA, 155–162. Jakarta: Economic Research Institute for ASEAN and East Asia, 2017.
- Anwar, Dewi Fortuna. "Indonesia and the Bandung Conference: Then and Now." *Bandung Revisited: The Legacy of the 1955 Asian-African Conference for International Order* içinde, editör See Seng Tan ve Amitav Acharya, 180–189. Singapore: NUS Press, 2008.
- Baerwald, Hans H. "Japan." *Asia and the International System* içinde, editör Wayne Wilcox vd., 32–60. Cambridge, MA: Winthrop Publishers, 1972.
- Chia, S. Y. "The ASEAN Economic Community: Progress, Challenges, and Prospects." *A World Trade Organization for the 21st Century* içinde, editör Richard Baldwin, Masahiro Kawai ve Ganesan Wignaraja, 269–315. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2014.

- Chia, Siow Yue. "Economic Developments in the Region." *Southeast Asian Affairs 1978* içinde, 25–33. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1978.
- Chufrin, Gennady. "Asia as a Factor in Russia's International Posture." *Russia and Asia: The Emerging Security Agenda* içinde, editör Gennady Chufrin, 474–496. Oxford: Oxford University Press / SIPRI, 1999.
- Cuddy, Brian. "From Retaliation to Anticipation: Reconciling Reprisals and Self-Defense in the Middle East and Vietnam, 1949–65." *Making Endless War: The Vietnam and Arab-Israeli Conflicts in the History of International Law* içinde, editör B. Cuddy ve V. Kattan, 26–55. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2023.
- European Commission. "Declaration on the Occasion of the Achievement of the Customs Union on 1 July 1968." *European Integration* içinde, editör Michael Hodges, 69–73. Harmondsworth: Penguin Books, 1972.
- Frost, Frank. "Introduction: ASEAN since 1967—Origins, Evolution and Recent Developments." *ASEAN into the 1990s* içinde, editör Alison Broinowski, 1–31. London: Palgrave Macmillan, 1990.
- Gordon, Bernard K. "Regionalism in Southeast Asia." *Man, State, and Society in Contemporary Southeast Asia* içinde, editör Robert O. Tilman, 506–522. New York: Praeger, 1969.
- Hamilton-Hart, Natasha. "Indonesia–Singapore Relations." *International Relations in Southeast Asia: Between Bilateralism and Multilateralism* içinde, editör N. Ganesan ve Ramses Amer, 225–253. Singapore: ISEAS Publishing, 2010.
- Hernandez, Carolina G. "The Philippines: Implications for Regional Order." *The ASEAN Success Story: Social, Economic and Political Dimensions* içinde, editör Linda G. Martin, 170–181. Honolulu: East-West Center, 1985.
- Intal Jr., Ponciano. "ASEAN: Then and Now." *ASEAN@50, Volume 1: The ASEAN Journey: Reflections of ASEAN Leaders and Officials* içinde, editör Surin Pitsuwan vd., 1–8. Jakarta: ERIA, 2017.

- . "The Road to ASEAN Economic Community." *ASEAN@50, Volume 1: The ASEAN Journey: Reflections of ASEAN Leaders and Officials* içinde, editör Surin Pitsuwan, Hidetoshi Nishimura, Ponciano S. Intal, Kavi Chongkittavorn ve Larry Maramis, 269–300. Singapore: ERIA, 2017.
- International Studies Center. "Words of Wisdom: Selected Important Policy Statements by Foreign Ministers in the 20th Century." *Words of Wisdom* içinde, Thanat Khoman, 96–207. Bangkok: Parbpim Printing, 2025.
- Irvine, Roderick. "The Formative Years of ASEAN: 1967–1975." *Understanding ASEAN* içinde, editör Alison Broinowski, 8–36. London: Palgrave, 1982.
- Kausikan, Bilahari. "The Ages of ASEAN." *The Inclusive Regionalist: A Festschrift Dedicated to Jusuf Wanandi* içinde, editör Hadi Soesastro ve Clara Joewono, 252–262. Cakarta: Centre for Strategic and International Studies, 2007.
- Leifer, Michael. "The ASEAN States and the Progress of Regional Cooperation in Southeast Asia." *Politics, Society and Economy in the ASEAN States* içinde, editör Bernhard Dahm ve Werner Draguhn, 1–15. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1975.
- Lyon, Peter. "ASEAN and the Future of Regionalism." *New Directions in the International Relations of Southeast Asia: The Great Powers and Southeast Asia* içinde, editör Teik Soon Lau, 158–162. Singapore: Singapore University Press, 1973.
- Modelski, George. "SEATO: Its Function and Organization." *SEATO: Six Studies* içinde, editör George Alexander Modelski, 1–47. Melbourne: F.W. Cheshire, 1962.
- Moertopo, Ali. "Peace and Security in Asia and the Pacific." *Japan-Indonesian Relations in the Context of Regionalism in Asia* içinde, editör YPCISIS, 12–19. Cakarta: Yayasan Proklamasi; Centre for Strategic and International Studies, 1977.
- Nye, Joseph S. "Introduction." *International Regionalism – Readings* içinde, editör Joseph S. Nye, v–vii. Boston: Little, Brown and Company, 1968.
- Panglaykim, J. "ASEAN Manufacturing Company Structures: Problems and Challenges for ASEAN Countries." *The ASEAN: Problems and Prospects in a Changing World* içinde, editör

- Sarasin Viraphol, Amphon Namatra ve Masahide Shibusawa, 153–156. Bangkok, 1975.
- Paterno, Vicente T. "ASEAN: Problems and Prospects – A Southeast Asian View." *Southeast Asia and the World of Tomorrow* içinde, 308–315. Jakarta: Centre for Strategic and International Studies, Ağustos 1977.
- Plummer, Michael G. ve Reid W. Click. "The ASEAN Economic Community and the European Experience." *Towards Monetary and Financial Integration in East Asia* içinde, editör Koichi Hamada vd., 1–21. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2009.
- Porter, Gareth. "The Foreign Policy of Vietnam." *The Political Economy of Foreign Policy in Southeast Asia* içinde, editör David Wurfel ve Bruce Burton, 219–246. London: Palgrave Macmillan, 1990.
- Rüland, Jürgen. "Südostasien." *Handbuch zur deutschen Außenpolitik* içinde, editör Siegmar Schmidt, Gunther Hellmann ve Reinhard Wolf, 559–571. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007.
- Soedjatmoko. "Indonesia and the World." *Dyason Memorial Lectures 1967* içinde, 263–306. Canberra: Australian Institute of International Affairs, 1967.
- Soon, Lau Teik. "Regional Security: Problems and Prospects in South-East Asia." *Western Europe and South-East Asia* içinde, editör G. Schiavone, 93–114. London: Palgrave Macmillan, 1997.
- Sopiee, M. N. "ASEAN Towards 2020: Strategic Goals and Critical Pathways." *ASEAN Towards 2020: Strategic Goals and Future Directions* içinde, editör Stephen Leong, 21–28. Kuala Lumpur: ISIS Malaysia, 1998.
- . "Neutralization of Southeast Asia." *Asia and the Western Pacific: Towards a New International Order* içinde, editör H. Bull, 132–158. Sidney: Nelson–Australian Institute of International Affairs, 1975.

- Temiz, Süleyman. "ASEAN'da Kollektif Kimlik İnşa Çabaları ve Sömürgecilik Etkisi." *Uluslararası İlişkilerde Kimlik Perspektifinden Dış Politika: Biz ve Ötekiler* içinde, editör G. Çağpar, 209–232. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020.
- Terrill, Ross. "China's Aims in Southeast Asia." *China and the World Community* içinde, editör Ian Wilson, 200–219. Sydney: Angus and Robertson, 1973.
- Weinstein, Franklin Bruce. "Indonesia." *Asia and the International System* içinde, editör Wayne Wilcox, Leo E. Rose ve Gavin Boyd, 116–145. Cambridge, MA: Winthrop Publishers, 1972.
- Wilson, David A. "Thailand, Laos and Cambodia." *Asia and the International System* içinde, editör Wayne Wilcox, Leo E. Rose ve Gavin Boyd, 179–193. Cambridge, MA: Winthrop Publishers, 1972.

DİZİN

ASEAN

1967, vii, xiii, xvii, xviii, 1,
4, 5, 6, 11, 12, 21, 24, 25,
32, 51, 52, 53, 54, 55, 56,
58, 59, 60, 61, 62, 63, 64,
67, 68, 69, 70, 72, 73, 74,
75, 76, 78, 81, 83, 84, 86,
88, 89, 94, 95, 96, 98,
106, 108, 110, 111, 114,
115, 121, 122, 127, 128,
129, 130, 131, 132, 133,
134, 136, 138, 139, 140,
143, 144, 147, 150, 151,
152, 153, 154, 156, 157,
159, 163, 164, 169, 170,
172, 174, 177, 183, 194,
203, 212, 214, 218, 220,
223, 226, 229, 230, 231,
237, 238, 242, 259, 263,
268, 309, 314, 318, 341,
344, 345, 349, 350, 352,
369, 372, 373, 382, 387,
389, 393, 401, 404, 408,
410, 420, 421, 423, 425,
426, 427, 428, 429, 430,
431, 433, 434, 435, 436,
438, 439, 440
anlaşmazlıkların
yönetilmesi, 147
ASEAN Fonu, 217
Avustralya, 7, 21, 22, 41,
60, 109, 133, 151, 181,
231, 248, 325, 326, 344,

347, 348, 349, 350, 351,
352, 353, 354, 355, 356,
357, 358, 361, 362, 363,
364, 365, 366, 379, 381,
385, 424, 425

Bali, xv, xvi, xviii, xx, 213,
224, 265, 266, 267, 268,
269, 270, 271, 273, 274,
275, 276, 277, 280, 281,
282, 285, 286, 287, 288,
290, 291, 292, 293, 294,
295, 296, 299, 300, 301,
302, 303, 305, 306, 307,
308, 309, 310, 311, 312,
314, 319, 320, 321, 322,
325, 327, 328, 331, 335,
338, 339, 340, 341, 342,
347, 348, 355, 378, 380,
390, 391, 392, 397, 399,
400, 401, 404, 406, 409,
410, 412, 413, 421, 426,
428, 431

Balkanlaşma, 78, 83, 84
Barış, Özgürlük ve
Tarafsızlık Bölgesi, xii,
193, 197, 207, 321, 331,
395

bölge içi ticaret, 220, 417
bölgesel bütünleşme, 82,
235, 375

bölgesel güvenlik, ix, xiv,
xix, xx, 27, 30, 35, 168,

- 184, 240, 248, 249, 271,
305, 306, 372
- bölgeselcilik, 8, 19, 21, 27,
28, 80, 109, 162, 166,
221, 279, 341, 375, 394,
412, 414, 415
- Daimi Komite, 38, 39, 132,
141, 176, 205, 217, 219,
229, 274, 344
- Danışma, 170, 215, 218,
224
- Deklarasyon, 122, 126,
127, 128, 132, 133, 134
- ECAFE, xi, 20, 25, 91, 136,
143, 215, 224, 423
- Ekonomi Bakanları
Toplantısı, 274, 278,
281, 282, 287, 289,
290, 315, 319
- emperyalizm, 84, 107, 118
- entegrasyon, 8, 18, 19, 32,
74, 75, 76, 115, 116,
119, 120, 162, 175, 176,
285, 290, 339, 349, 381,
392, 393, 394
- gıda, 173, 217, 231, 273,
287, 291, 292, 321, 323,
324, 344, 351
- Hanoi, 32, 204, 206, 238,
243, 245, 255, 257, 261,
331, 332, 432
- hayatta kalma, 82, 161,
216, 308, 372, 420
- iç işlerine karışmama, 20,
131, 372, 385, 418
- ikili ilişkilerin, 147, 240,
332, 362, 381
- istikrar, 1, 8, 11, 82, 83, 96,
105, 119, 120, 137, 139,
140, 141, 142, 149, 163,
173, 195, 231, 240, 250,
255, 264, 267, 298, 305,
306, 371, 377, 378, 379,
386, 387, 390, 405, 409,
419
- izolasyonizm, 138
- jeopolitik, 12, 30, 68, 73,
82, 125, 144, 147, 150,
155, 162, 185, 250, 260,
261, 374
- kırılğan, 32, 84, 228, 297,
331, 378, 389, 395, 418
- Kuala Lumpur Zirvesi,
xviii, xix, xx, 316, 319,
323, 325, 327, 332, 334,
335, 337, 338, 339, 342,
355, 361, 367, 377, 381,
383, 385, 387, 390, 405,
407, 408, 412
- mutabakat, 78, 103, 132,
195, 263, 268, 277, 295
- ortak pazar, 32, 98, 99,
148, 215, 282, 376, 392,
409
- ortak projeler, 217, 273
- paket sanayi projeleri, 229
- psikolojik, 78, 163, 181,
249, 258, 296, 299, 384,
387, 395, 412, 420
- SEAARC, xi, 59, 60, 61, 62,
63, 69, 70, 127, 134
- seçici ticaret
serbestleşmesi, 229
- serbest ticaret bölgesi,
282, 289, 339
- Somsakdi Xuto, 221, 240,
411, 412
- sosyoekonomik, vii, 40,
254, 380, 408, 417, 418

- sömürgecilik, *xix*, 13, 84,
114, 116, 118, 156, 350
sürüklenme, 45, 221, 305
TAC, *xv*, 199, 272, 293,
297, 300, 428
tarafsızlık, *xiii*, 34, 35, 90,
186, 188, 190, 191, 193,
195, 197, 198, 199, 253,
297, 298, 299, 300, 307,
331, 339, 373, 419
Tayland'ın önerisi, 32, 33
uluslararası çevre, 106,
116
Vietnam, *vii*, *xiii*, *xiv*, *xv*, 1,
5, 7, 8, 12, 21, 22, 23, 26,
27, 29, 31, 33, 35, 40, 43,
74, 82, 83, 86, 87, 88, 89,
97, 102, 103, 107, 133,
140, 142, 150, 151, 152,
158, 159, 160, 161, 162,
163, 168, 173, 181, 182,
183, 189, 194, 196, 202,
203, 204, 205, 206, 230,
231, 232, 238, 242, 244,
245, 246, 247, 248, 249,
250, 251, 252, 253, 255,
256, 257, 258, 261, 265,
292, 298, 301, 302, 329,
331, 332, 333, 336, 346,
349, 372, 387, 396, 411,
420, 424, 431, 432, 434,
438, 440
Vietnam Savaşı, *vii*, *xiii*, 8,
12, 26, 82, 89, 97, 158,
161, 162, 181, 230, 238,
249, 298, 346, 372
yabancı üsler, 62, 130, 131
Yeni Zelanda, 21, 22, 133,
151, 231, 248, 325, 326,
345, 347, 349, 350, 351,
352, 354, 355, 356, 357,
358, 362, 365, 366, 381
Britanya, 7, 13, 19, 20, 21, 46,
60, 67, 98, 100, 109, 161,
202, 248
Budist, 32, 324
Burma, 1, 5, 16, 17, 19, 23,
26, 29, 31, 34, 43, 46, 47,
54, 55, 58, 72, 74, 111, 127,
245, 246, 250, 411, 435
Colombo Planı, 20, 87, 136,
143
Çin
çevreleme, 86, 102
Çin basımı, 94
Çin'in niyeti, 93
Çinli azınlık, 17, 103
diplomatik ilişkilerin
geliştirilmesi, 207
güvenlik kaygıları, 92
Komünist Partisi, 182
Kültür Devrimi, 12, 93, 94,
103, 150, 182
Mao, 108
Pekin, 27, 65, 73, 94, 173,
184, 188, 191, 207, 208
Endonezya
Bağılantısızlar Hareketi,
20, 24, 45, 150
Bandung, 20, 63, 130, 170,
247, 270, 437
Denpasar, 213, 224, 341
Gestapu, 17, 27
Konfrontasi, *xiii*, 12, 22,
28, 51, 127, 147, 149,
165, 179, 189, 334, 374,
434
Korgeneral Mokoginta, 59
Korgeneral Panggabean,
59

- Maphilindo, *xiii, xvii, xix, 21, 22, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 62, 87, 124, 125, 126, 128, 130, 148, 176, 374*
- Nasution, *47, 49, 152*
- Pekin-Cakarta ekseni, *65*
- Suharto, *xiii, 17, 49, 53, 57, 69, 125, 136, 142, 149, 152, 169, 208, 213, 228, 249, 258, 260, 265, 271, 276, 277, 278, 286, 289, 291, 293, 302, 304, 310, 311, 313, 321, 335, 355, 372, 374, 402, 404, 406, 410*
- Sukarno, *17, 20, 24, 27, 33, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 53, 57, 58, 65, 66, 70, 106, 125, 126, 130, 135, 158, 239, 335, 372, 374, 402, 403, 426, 427, 432, 434, 435*
- Filipinler
- Askeri Yardım Paktı, *66*
- Ingles, *156, 201, 241*
- Karşılıklı Savunma Antlaşması, *66*
- Marcos, *xiv, 48, 60, 61, 124, 129, 138, 141, 169, 170, 183, 191, 192, 208, 214, 230, 233, 259, 265, 268, 269, 270, 271, 272, 277, 285, 287, 294, 295, 302, 305, 311, 313, 323, 327, 328, 330, 334, 347, 353, 355, 373, 383, 392, 409*
- Mendez, *47, 50*
- Moro, *84, 373*
- Ramos, *xix, 3, 11, 49, 50, 53, 56, 58, 61, 62, 63, 67, 114, 115, 129, 130, 131, 137, 143, 152, 263, 379*
- Romulo, *75, 112, 177, 183, 191, 192, 196, 197, 200, 227, 233, 250, 251, 252, 254, 259, 292, 294, 295, 297, 301, 303, 318, 354, 355, 361, 377, 380, 391, 400, 402, 415, 421, 430*
- Sabah, *xix, 12, 15, 22, 25, 28, 52, 125, 147, 165, 176, 177, 178, 179, 180, 197, 213, 293, 294, 297, 327, 328, 330, 331, 384, 429, 430, 435*
- Hindiçin, *xvii, 5, 12, 70, 114, 198, 203, 205, 245, 246, 247, 249, 252, 256, 257, 261, 305, 331, 336, 346, 396*
- Hristiyan, *32, 148*
- Japonya, *97*
- ekonomik gücü, *183*
- Fukuda, *96, 97, 98, 350, 351, 357, 358, 359, 360, 361, 427, 434, 436*
- kauçuk, *102, 139, 290, 345, 346*
- muhtıra, *345*
- Sato, *96*
- sentetik kauçuk, *345*
- Sumitomo, *290*
- yapılan ihracat, *325*
- Kamboçya
- Kızıl Khmer, *xv, 255*
- Sihanuk, *102, 183*
- Malezya

- Ghazali, 55, 69, 75, 107,
140, 148, 149, 150, 177,
187, 189, 190, 211, 243,
244, 253, 261, 298, 396,
405, 410, 423, 430, 435
- Hussein Onn, 267, 268,
270, 277, 302, 304, 310,
328, 377, 380, 383, 397,
399, 401, 407, 409, 410,
412
- Malay denizi, 67
- Musa Hitam, 361, 394, 417
- Razak, 3, 40, 48, 49, 50, 52,
54, 56, 60, 69, 75, 132,
139, 140, 145, 155, 156,
158, 165, 168, 170, 171,
179, 187, 188, 189, 191,
192, 194, 195, 198, 208,
211, 230, 237, 239, 240,
242, 245, 249, 252, 253,
257, 262, 267, 268, 289,
298, 347, 373, 379, 410,
423, 430
- Rithauddeen, 264, 294,
297, 397, 418
- Tun Ismail, 54, 69, 75, 112,
116, 117, 126, 139, 143,
146, 148, 159, 166, 167,
173, 186, 187, 196, 201,
203, 205, 211, 218, 223,
240, 345, 435
- Tunku, 28, 29, 30, 31, 33,
34, 35, 36, 37, 39, 40, 41,
42, 43, 45, 48, 49, 50, 51,
52, 53, 54, 55, 56, 58, 59,
60, 61, 69, 70, 117, 133,
137, 139, 171, 175, 177,
178, 179, 187, 369, 425
- Müslüman, 32, 148, 176, 373,
374, 402
- Peacock, 347, 351, 357
- SEATO, xii, 2, 21, 29, 34, 35,
42, 44, 47, 60, 61, 66, 86,
126, 129, 150, 192, 241,
301, 306, 342, 425, 431,
439
- Singapur
- Lee Kuan Yew, 67, 107,
121, 152, 211, 213, 222,
227, 238, 248, 254, 255,
257, 260, 263, 264, 266,
270, 271, 276, 280, 282,
284, 286, 287, 288, 299,
300, 301, 305, 310, 311,
313, 315, 323, 333, 341,
352, 353, 354, 360, 364,
374, 382, 399, 402, 408
- Rajaratnam, 1, 3, 56, 67,
79, 81, 82, 83, 104, 111,
119, 127, 128, 138, 144,
154, 157, 159, 162, 163,
166, 167, 168, 172, 174,
178, 192, 200, 201, 202,
207, 208, 212, 214, 216,
218, 219, 227, 228, 229,
232, 235, 236, 240, 246,
247, 252, 254, 255, 264,
266, 267, 275, 277, 280,
284, 285, 286, 293, 296,
299, 316, 332, 335, 341,
353, 369, 375, 376, 377,
379, 383, 387, 388, 390,
400, 402, 407, 408, 413,
414, 415, 416, 417, 419,
420, 421, 423
- Süveys, 27, 60, 131, 151,
181
- Tayland
- Bangkok, xiii, xvi, xvii, 1, 3,
4, 20, 22, 24, 25, 31, 32,

33, 34, 36, 37, 38, 39, 41,
43, 44, 47, 48, 49, 50, 51,
52, 54, 56, 62, 63, 65, 67,
68, 69, 70, 71, 81, 88, 94,
106, 107, 108, 114, 115,
117, 121, 122, 123, 127,
128, 132, 142, 149, 150,
151, 153, 157, 165, 166,
168, 176, 193, 197, 198,
204, 206, 211, 214, 218,
221, 224, 228, 233, 237,
241, 253, 263, 267, 268,
269, 276, 283, 284, 285,
303, 306, 313, 317, 321,
322, 341, 343, 344, 348,
369, 371, 372, 394, 404,
412, 423, 424, 435, 436,
437, 439, 440

General Praphas, 169
Kukrit Pramoj, 246, 259,
266, 270, 281, 301, 302,
304, 310, 341
Thanat Khoman, 1, 4, 5,
31, 32, 37, 47, 50, 51, 53,
55, 56, 61, 62, 63, 69, 70,
75, 83, 84, 106, 112,
114, 117, 121, 122, 127,
128, 132, 133, 140, 141,
146, 152, 156, 157, 164,
165, 166, 175, 200, 201,
216, 218, 219, 241, 259,
278, 404, 405, 421, 439

Vietnam

Guam Doktrini, 182
Nixon, 182

YAZARLAR

Doç. Dr. Süleyman Temiz, Güneydoğu Asya ve özellikle ASEAN alanında uzmanlaşmış bir uluslararası ilişkiler akademisyenidir. Çalışmaları ASEAN'ın kuruluş süreci, Güneydoğu Asya'nın siyasal ve toplumsal dinamikleri, bölgeselcilik pratikleri ile ASEAN Yolu'nun tarihsel gelişimi üzerine yoğunlaşmaktadır. Ayrıca günümüz ASEAN'ındaki güncel dönüşüm ve gelişmeleri de incelemektedir.

Dr. Aslıhan Iğdır Akaras, uluslararası örgütler, uluslararası ve bölgesel çatışmalar, insan hakları ve göç alanlarında çalışan bir uluslararası ilişkiler akademisyenidir. Son dönemde ise çalışmalarını ASEAN ve Güneydoğu Asya üzerine yoğunlaştırarak bölgesel dinamikler ve iş birliği mekanizmaları üzerine analizler yürütmektedir.

Dr. Ömer Altun, Universiti Putra Malaysia'dan doktora derecesine sahip bir akademisyendir. Çalışmaları, ASEAN bölgesinin eğitim dinamikleri, sosyokültürel yapısı ve bölgenin sosyopolitik manzarası üzerine yoğunlaşmakta; özellikle Türkiye ile ASEAN ülkeleri arasındaki kültürel diplomasi faaliyetlerini incelemektedir.